

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BEKİR ZAKİR ÇOBAN

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
PAPALIK

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

insan

İnsan

İNSAN YAYINLARI : 499
DİNLER TARİHİ DİZİSİ : 20

© İNSAN YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI. 2009
BEŞİNCİ BASKI. KASIM 2021

YAYINCI SERTİFİKA NO: 12381
ISBN 978-975-574-516-9

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PAPALIK
BEKİR ZAKİR ÇOBAN

İÇDÜZEN
MÜRETTİBHANE

KAPAK TASARIMI VE UYGULAMA
İNSAN İÇ YAPIM

BASKI-CİLT
ASYA BASIM YAYIN SANAYİ TİC. LTD. ŞTİ.
TEMMUZ MAH. GÜLBAHAR CAD. NO: 62/B
BAĞCILAR / İSTANBUL
TEL: 0212 693 00 08 - SERTİFİKA NO: 52508

İNSAN YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ NO: 96 BEYOĞLU/İSTANBUL
TEL: 0212-249 55 55 FAKS: 0212-249 55 56
www.insanyayinlari.com.tr

Ücretsiz E-Kitap Arşivi: <http://www.kitaptrantey.org>

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PAPALIK

BEKİR ZAKİR ÇOBAN

BEKİR ZAKİR ÇOBAN

1973 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Adana ve Mersin'de tamamladı. 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans ve Doktora yaptı. Post-Doktora kapsamında Bologna Din Bilimleri Enstitüsü'nde, misafir araştırmacı olarak Minneapolis St. Thomas Üniversitesi'nde çalışmalarda bulundu. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı'nda Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Yazarın *Geçmişten Günümüze Papalık* (İstanbul, 2009; 2014); *Angelo Giuseppe Roncalli: Papa XXIII. John* (İzmir, 2012); *Yahudilerden Sonra Hristiyanlardan Önce Hz. İsa* (İstanbul, 2018) isimli kitapları; *Kurban ve Tufan Üzerine Makaleler* (İstanbul, 2003) ve *Odaktaki Sosyoloji: Din Sosyolojisine Giriş* (İstanbul, 2014) adlı çevirileri ile Dinler Tarihi alanında yayınlanmış çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

İçindekiler

KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA KATOLİK KİLİSESİ VE PAPALIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

A - HIRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE YAYILIŞI	25
1. Beklenen Mesih	25
2. Pavlus ve Petrus	26
3. Pavlus ve Petrus'tan Sonra Hıristiyanlık	33
4. Kiliselerin Şekillenmesi ve Petrus'un İlk Halefleri	34
5. Heretikler, Kilise Babaları ve Roma Piskoposları	38
6. Constantine ve Theodosius: Hıristiyanlığın Serbestlik Kazanması ve İmparatorluğun Resmî Dini Hâline Gelişi	42
B - PAPALIĞIN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ	51
1. Büyük Leo: Papalığın Petrus'la Özdeşleştirilmesi	54
2. Batı Roma'nın Yıkılışı ve Papalığın Önünün Açılması	58
3. Büyük Gregory	63

2. Papalığın Monarşik Yapısına Yönelik Eleştiriler	328
3. Papalığın Kilise Yönetimine Yönelik Eleştiriler	332
4. Papalığın Teolojik Yaklaşımlarına ve Politikalarına Yönelik Eleştiriler ..	336
5. Papalık İdaresinin Şeffaf Olmamasından Kaynaklanan Eleştiriler	342
F - PAPALIĞIN GELECEĞİ	347
1. Geçmişin Ağırlığı	347
2. Geleceğin Kilisesi	348
3. Geleceğin Papaları	351
SONSÖZ	353

EKLER

EK 1	
PAPALARIN KRONOLOJİK LİSTESİ	361
EK 2	
KRONOLOJİ	371
EK 3	
DICTATUS PAPAE	375
EK 4	
UNAM SANCTAM	377
EK 5	
LAMENTABILI SANE	381
EK 6	
LATERAN ANTLAŞMASI	389
KAYNAKLAR	399

KISALTMALAR

<i>A.g.e.</i>	: <i>Adı geçen eser</i>
<i>A.g.m.</i>	: <i>Adı geçen makale</i>
<i>AÜİFD</i>	: <i>Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi</i>
<i>Bkz.</i>	: <i>Bakınız</i>
<i>Can.</i>	: <i>Canon</i>
<i>DEÜİFD</i>	: <i>Dokuz Eylül Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi</i>
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
<i>Ed.</i>	: <i>Editör</i>
<i>EJ</i>	: <i>Encyclopedia Judaica</i>
<i>ER</i>	: <i>Encyclopedia of Religion</i>
<i>ERE</i>	: <i>Encyclopedia of Religion and Ethics</i>
<i>EVP</i>	: <i>Encyclopedia of Vatican and Papacy</i>
<i>Md.</i>	: <i>Madde</i>
<i>NCE</i>	: <i>New Catholic Encyclopedia</i>
<i>Ö.</i>	: <i>Ölüm tarihi</i>
<i>Prg.</i>	: <i>Paragraf</i>
<i>S.</i>	: <i>Sayı</i>
<i>s.</i>	: <i>Sayfa</i>
<i>ss.</i>	: <i>Sayfalar</i>
<i>Ünv.</i>	: <i>Üniversitesi</i>
<i>vd.</i>	: <i>ve devamı</i>

ÖNSÖZ

Bugün insanlar, belki de popüler kültürün etkisiyle, Papalık konusunda bilgiden ziyâde, birtakım imajlara sahiptirler. Medya ve onun ürettiği bilgi, değiştirilmesi zor portreler çizer, klişeler oluşturur. Fakat klişeler, sadece popüler kültüre has değildir. Özellikle tarih ve siyaset alanındaki pek çok eser, Katolik Kilisesi ve Papalık'la ilgili kalıp yargılarla doludur. Bu kitapları okuyan biri, -tüm tarihi boyunca sadece Orta İtalya'nın bir kısmına sahip olmasına rağmen- Papalığın, Ortaçağ Avrupasının en büyük toprak sahibi olduğunu; yüzyıllarca süren bir dönemin neredeyse tamamının Kilise hegemonyası altında geçtiğini; siyaset, ekonomi ve düşünce dahil, Papalığın her alanı kontrol ettiğini sanabilir. *Opus Dei*'yi duymayan yoktur; fakat Kilisenin, Avrupa'nın şu anki meşhur üniversitelerinin pek çoğunun kurucusu olduğu unutulmuştur. Papa VII. Gregory'nin, Alman İmparatoru IV. Henry'yi nasıl üç gün üç gece soğukta bekletip ayaklarına kapatarak af dilemek mecburiyetinde bıraktığını, pek çok kitapta görmek mümkündür. Fakat Gregory'nin, daha sonra aynı imparatorun askerlerinin elinden canını zor kurtardığını ve Papa'nın sürgünde can verdiğini öğrenmek için, biraz daha "ayrıntı" okumak gerekir.

Ülkemizde, din-devlet ilişkileri, demokrasi, düşünce özgürlüğü gibi, günümüz problemlerinin tartışılması esnasında Kilise ve Papalık

örnek verildi mi, fazla söze hâcet kalmaz. Verilen örneğin isabeti bir yana, Batı Hıristiyanlığı İslâm'la, Batı toplumları da bizimle aynı geçmişe ve özelliklere sahiptir sanki. Yine, mutad aralıklarla Türkiye gündemine gelen bazı meselelerde, tarihsel ve teolojik bilgilerden yoksun olmanın ne tür garip iddialara yol açtığı açıkça görülür. Mesela Partikhane'nin konumu ile ilgili tartışmalar her hortladığında, sanki iki kilise bu yüzden tarihte defalarca birbirine girmemiş gibi, Ortodoks Patrikliği'nin bir hamlede kendini "ekümenik" ilan edebileceğini ve Papalığın da bunu destekleyebileceğini; hatta bu iki kilisenin birleşebileceğini söyleyenler ortaya çıkar.

Papalık konusunda bilgi yerine kullanılan o kadar çok kalıp yargı ve spekülasyon söz konusudur ki, bunlar çoğunlukla birbiriyle de çelişir. Bir taraftan dünyanın sekülerleştiğinden, dinin artık toplumsal hayatta önemli bir rolü kalmadığından bahsedilir; fakat diğer taraftan, Avrupa siyasetine yön veren ve dünyadaki her önemli olayda parmağı bulunan komplo teorilerinin merkezinde bir Vatikan tasviri sunulur. Bilimin dogma karşısında nasıl bir mücadele verdiğini harâretle anlatanlar, aynı zamanda gizemli tarikatlara, şifrelere ve sırlara tuhaf bir ilgi gösterirler. Hülâsa, bu konuda yerleşik bazı düşünceler tekrar edilir durur. Çizilen tablolara göre, sanki Papalık kendi başına ayakta durmaktadır; hiç değişmemiştir; ezelden beri vardır ve şimdiye kadar da hep aynı kalmıştır.

Halbuki bu kurum, belli bir dönemde ortaya çıkmış, çeşitli tarihî süreçler içerisinde şekillenmiştir. Kilise, sadece papa ve belli sayıda kardinalden oluşan bir kuruluş değildir; geçmişte de şimdi de, dünya nüfusunun önemli bir kısmının sevgisine ve bağlılığına mazhar olmuştur. Bu kadar büyük bir bünye içerisinde elbette farklı eğilimler söz konusudur. Tarihte de günümüzde de tek bir Kilise yoktur. Papalık, Kilise ve Vatikan çoğu kez birbiri yerine kullanılıyorsa da bunlar aynı şeyler değildir. Fakat yukarıda sözünü ettiğimiz kalıplaşmış yargılar ve bilgi eksiklikleri, bu kurum hakkında isabetli değerlendirmeler yapmayı engellemektedir.

İşte elinizdeki çalışmanın temel amacı; komplo teorilerini ve tekrarlanan ezberleri bir kenara bırakarak, konuyu olabildiğince tarafsız bir bakış açısıyla ve tarihsel verilere dayanarak ele almak ve

anlatmaktır. Bu eserde elbette çeşitli eleştiri ve yorumlara yer verilmektedir. Fakat gayemiz Papalığı ne düşman göstermek, ne de onu savunmaktır. Sadece, ulaşabildiğimiz veriler ışığında ve insaf ölçülerini aşmadan, bu kurumu tarihsel ve dinî bağlamı içerisinde incelemektir.

Bekir Zakir ÇOBAN
İzmir, 2008

GİRİŞ

Hıristiyanlık, günümüzde en çok mensubu bulunan dindir. Bu dindeki ana bünyeyi Katolikler oluşturmaktadır. Katolikleri, diğer Hıristiyan mezheplerden ayıran temel özellik ise, onun kurumsal yapısıdır. Bu yapının en üstünde “İsâ’nın Vekili” ve “Petrus’un Halefi” olarak papa bulunur. Papa XVI. Benedict’in 2006 ve Papa Francis’in 2014 yıllarındaki Türkiye ziyaretlerinde de gördüğümüz gibi, genelde insanların zihnini Papalığın medyatik tarafı meşgul etmekte ise de, Batı dünyasının bu en eski kurumunu ciddi bir araştırma konusu yapmak, bizim için birçok açıdan önemlidir.

Öncelikle, Katolik Kilisesi’nin anlaşılabilmesi için Papalığın bilinmesi gerekmektedir. Zira bu ikisi, hem Kilise¹ mensublarının, hem de

-
1. Kilise, Hıristiyanlık’ta sadece ibâdet mekânını değil, inananların tümünü (İslâmî literatürdeki karşılığı ile “ümme”yi), belli bir bölgedeki Hıristiyanları veya Hıristiyanlık’taki bir mezhebi ifade eden bir terimdir. Bununla birlikte, bu çalışma boyunca “Kilise” ile kastedilen, çoğunlukla Katolik Kilisesi’dir. Kilise terimi ve Katoliklerin Kilise anlayışı ile ilgili olarak bkz. F.X. Lawlor, “Church, II (Theology of)”, *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 3, ss. 683-693.

karşıtlarının gözünde âdeta özdeşleşmiştir. Bunun yanı sıra, günümüz Hristiyanlığının daha iyi kavranabilmesi de Katolik Kilisesi ve dolayısıyla Papalığın iyi anlaşılabilmesine bağlıdır. Çünkü diğer iki büyük mezheb olan Ortodokslar ve Protestanlar, ancak Katolik Kilisesi ile ilişkileri bağlamında doğru biçimde değerlendirilebilirler. Öte yandan, Kiliseden bağımsız bir Avrupa tarihi düşünölemeyeceğinden, Papalığı iyi tahlil etmek, Avrupa tarihini ve kültürünü daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, din-devlet ilişkileri, dinî hukuk, din-toplum ilişkisi, din adamlarının konumu ve benzeri sorunlar konusunda Kilise, tarihî serüveni bakımından, günümüz dünyasının siyasî ve dinî problemlerini değerlendirmede gözden uzak tutulamayacak bir tecrübeye sahiptir.

Araştırmanın kapsamına gelince; Papalığın etkili bir kurum olarak tarih sahnesine çıkışı Ortaçağ'a rastlamakla birlikte, Katolik geleneğinde Papalığın Petrus'la başladığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu araştırma dâhilinde, Papalığın ilk yüzyıldan günümüze kadar tarihsel gelişiminin incelenmesi, ardından kurumsal açıdan tahlil edilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle, araştırmanın kapsamı oldukça geniştir. Bu kapsam genişliği, çok çeşitli yönleri bulunan bir konuda, özet de olsa derli toplu bilgiler sunmak gibi bir avantaj sağlamakla birlikte, şüphesiz birtakım dezavantajları ve zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorluklardan en önemlisi, çok uzun bir tarihsel sürecin incelenmesi ve bu sürecin sınırlı sayfalarla ifade edilmeye çalışılması, yani zor seçimler yapmak durumunda kalınmasıdır. Bunun dışında, böylesine geniş kapsamlı bir araştırma, özel sorunlara ya da konulara sapma, yahut belli konuları ihmal edip belli konulara ağırlık verme gibi bir riski de her zaman bünyesinde taşımaktadır.

Papalık'la ilgili Batı'da yapılan çalışmalarda, birkaç farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Bizim burada takip edeceğimiz yol ise, üç amacı ortaya koymaya yöneliktir. Bu amaçlar; kırılma noktaları esas alınmak sûretiyle Papalığın geçirdiği tarihsel süreçlerin incelenmesi; "Curia" tabir edilen Papalık idare teşkilâtının mâhiyet ve işleyişinin ele alınması; son olarak da Papalık kurumunun sistematik bir tarzda, çeşitli açılardan tahlil edilmesidir. Bu anlamda, daha ziyâde tasvir edici bir yaklaşım gerektiren **ikincisi dışında, diğer amaçlar için bu çalışmada ağır-**

lıklı olarak sırayla tarihsel ve fenomenolojik bir usûl takip edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Zaten bu çalışmanın özgün tarafını, bu iki amaç oluşturmaktadır. Yani bu araştırmanın benzerlerinden farkı, akademik bir bakış açısıyla, Papalığın geçirdiği tarihsel süreci bütünüyle ele alması yanında, Papalığı dinî bir kurum olarak da incelemesidir.

Ülkemizde Papalığı konu alan araştırmalar nelerdir? Türkiye’de, doğrudan Papalık’la ilgili yegâne akademik araştırma, bir doktora tezidir.² Fransızca kaynaklara dayanan *Günümüzde Papalık Teşkilâtı* isimli söz konusu tez, “Giriş” hâric “Papalığın Tarihçesi”; “Vatikan Site Devleti”; “Vatikan’da Finansman, Seçimler, Güvenlik ve Dünya Politikası”; “Günümüzde Farklı Bir Papa: II. Jean Paul” isimlerini taşıyan dört bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada, kronolojik olarak papalar ve dönemlerinin önemli olayları bir tablo dâhilinde verilmişse de, daha ziyâde Papalığın günümüzdeki teşkilât yapısı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümü ise, Papa II. John Paul’e ayrılmıştır. Vatikan ya da Papalık’la ilgili, özellikle dinler tarihi alanında başka akademik çalışmalar da mevcuttur. Ancak bunlar, doğrudan Papalığı konu edinmeyip, bu kuruma daha çok misyon ve diyalog bağlamında değinmektedirler.³

Konumuz açısından diğer akademik çalışmalar olarak, üniversitelerimizin tarih bölümlerinde hazırlanmış iki yüksek lisans tezinden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, X-XV. Yüzyıllar arasında Bizans-Papalık ilişkileri üzerinedir.⁴ Diğeri ise, XI. ile XIV. Yüzyıllar arasında, Türk-İslâm dünyasına yönelik tehdit ve saldırılarda Ermeniler, Moğollar ve Papalığın rollerini konu almaktadır.⁵

2. Halim Işık tarafından *Günümüzde Papalık Teşkilâtı* adıyla, 2001 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yapılan bu tez, 2006’da basılmıştır. Bkz. *İlk Papa Aziz Petrus’tan Son Papa Ratzinger’e Papalık Tarihi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.
3. Bu tür çalışmalara örnek olarak bkz. Ali İsmâ Güngör, *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, Ankara, 1997; Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloga*, Ankara, 2001; Mustafa Alıcı, *Müslüman-Hristiyan Diyalogu*, İstanbul, 2005.
4. Bkz. Arzu Taşcan, *Bizans-Papalık İlişkileri (X.-XV. Yüzyıl)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Elazığ, 2000.
5. Bkz. Hasan Oktay, *Türk-İslâm Dünyası’na Karşı Ermeniler, Moğollar ve Papalık (1071–1300)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Van, 1996.

Akademik çalışmalar dışında ülkemizde konu ile ilgili yayınların ortak özelliği, Vatikan ve Papalığı bir tehlike ve düşman olarak sunma amacıdır. Bu anlayış, kitapların isimlerine de yansımıştır. Mesela Münir Abdurrahman'ın 1967'de yayınlanan *Papaların Tarih Boyunca İslâm-Türk Düşmanlığı* adlı eseri, bu tarz bir yaklaşımın ilk örneklerinden biri sayılabilir.⁶ Bu kitapçıkta yazar, Vatikan Devleti'nin kuruluşuna değinmekte ve bazı papaların isimlerinden oluşan başlıklar altında Papalığın tarihinden söz etmekte, son olarak Papalığın idarî yapısı hakkında özet bir bilgi vermektedir.

2013 yılındaki ölümüne kadar Aytunç Altındal konuyla ilgilenen önemli bir isim olarak bilinmekteydi. Yazıları ve katıldığı televizyon programları nedeniyle Altındal, Türkiye'de Vatikan veya Papalık denildiğinde hâlâ akla gelen ilk isimlerden biri idi.⁷ Ancak yazarın üslûbu gazeteci mantığına dayandığından, bu tür bir yaklaşımın akademik bir üslûb ve yöntemden farklı olduğu ortadadır.⁸ *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri* isimli eserinde Altındal, daha ziyâde Papalığın siyasî faaliyetleri üzerinde durmakta ve birtakım gizli örgütlerle Papalık arasında çeşitli bağlantılar olduğunu iddia etmektedir. Kitabın mesajı, "Vatikan bütün kötülüklerin anasıdır" biçiminde özetlenebilir. Papa XVI. Benedict'in Türkiye'ye gelişi vesilesiyle yayınladığı kitabı ise, daha önce iki baskısı yapılmış bir eserinin, küçük farklılıklarla ve değişik başlıklarla ilgi çekici hâle getirilmeye çalışılmış şeklidir.⁹ Altındal'ın yayın-

6. Bkz. Münir Abdurrahman, *Papaların Tarih Boyunca İslâm-Türk Düşmanlığı*, İstanbul, 1967.

7. Aytunç Altındal'ın Papalık konusundaki çalışması (*Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*, Ankara, 2002) dışında doğrudan Vatikan veya Papalığı ele almadığı, fakat içerisinde bunlardan da söz ettiği *Gül ve Haç Kardeşliği, Avrupa Birliği'nin Gizli Masonik Kimliği* (İstanbul, 2004); *Yoksul Tanrı Tyanalı Apollonius* (İstanbul, 2005) gibi başka eserleri de mevcuttur.

8. Altındal'ın yazılarındaki genellemeler ve komplo teorileri bir yana, bazı eserlerinde sadece Hristiyanların değil, Müslümanların da kabul etmesi mümkün olmayan birtakım ifadeler yer almaktadır. Örneğin *Tyanalı Apollonius* adlı kitabında yazar, İsa diye birinin hiç var olmadığını; İsa sanılan kişinin, aslında onun mesajı ile hiç alakası olmayan başka biri olduğunu iddia eder. Bkz. a.g.e., s. 45.

9. Bkz. Aytunç Altındal, *Papa 16. Benedikt, Avrupa Birliği ve Türkiye*, İst., Ocak 2006; *Papa 16. Benedikt, Gizli Türkiye Gündemi*, Ankara, Mayıs 2006.

larıyla birlikte değerlendirilebilecek diğer bir eser, Hulki Cevizoğlu tarafından yayınlanan, fakat yine daha çok Aytunç Altındal'ın fikirlerine odaklanan ve Katolik temsilcilerin de yer aldığı bir televizyon programının kitaplaştırılmış biçimidir.¹⁰ Bu bağlamda, son olarak Ali Ergenekon'a ait bir çalışmadan söz edilebilir ki, bu çalışma, yazarın deyimiyle Roland Gagey'in *Histoires Scandaleuse des Papes* isimli eserinin "serbest bir tercüme"sidir.¹¹

Kullandığımız kaynaklar konusunda biraz malûmât verecek olursak; araştırmamız boyunca Türkçe ya da Türkçe'ye çevrilmiş eserler dışında kullanılan kaynaklar, genellikle İngilizce'dir. Bu çalışmada belli bir usûl takip edilerek, kaynaklar aşağıdaki tasnif dâhilinde kullanılmaya çalışılmıştır.

a) Kilise Metinleri

Araştırmanın en temel kaynakları, şüphesiz Katolik Kilisesi'nin kendi metinleridir. Bu metinleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- i) Kitâb-ı Mukaddes.
- ii) Konsil Metinleri.
- iii) Kilise Hukukunun temel metni olan *Kilise Yasası (Code of Canon Law)* ve Katolik ilmihâli diyebileceğimiz *Katolik Ka-teşizmi*.
- iv) Papaların genelgeleri ve diğer yazıları.

Bunların dışında, Kilise metinlerinden sayabileceğimiz önemli bir kaynak, *Liber Pontificalis*'tir. Güvenirliği bazılarınca tartışma konusu yapılsa da, kökeni IX. yüzyıla dayandırılan bu eser, papalarla ilgili Kilisenin en klasik metnidir. Adı geçen metin, papalar ve dönemleri ile

10. Bkz. Hulki Cevizoğlu, *Vatikan, Batı'dan Gelen Tehlike*, Ankara, 2005.

11. Bkz. Ali Ergenekon, *2000'e Doğru Papaların Günah Dosyası*, İstanbul, 1995.

ilgili ayrıntılı bilgiler vermemekle ve sunduğu kronolojide birkaç isim eksik olmakla birlikte, ilk dönem Roma piskoposlarının biyografileri ile ilgili önemli bir dokümandır. Eser, ilk papa sayılan Petrus ile başlar ve 708–715 yılları arasında görev yapan Papa Constantine ile sona erer.¹²

b) Katolik Yazarların Eserleri

Araştırmamız esnasında hem Katoliklik’le ilgili genel eserlerden, hem de özel olarak Papalığı konu alan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte, bu başlıkla kastedilen metinler, daha ziyâde Kilise Babalarının ve klasik Katolik yazarların eserleri, tanınmış Katolik teolog ve Kilise tarihçilerinin yazıları ve araştırmalarıdır.

c) Kilise Dışındaki Yazarların Eserleri

Kilise dışındaki yazarlar derken, gerek Protestanlar ve Ortodokslar gibi Katolik Kilisesi dışındaki Hristiyan yazarları, gerekse Müslüman, Yahudi ya da seküler, yani Hristiyan olmayan yazarları kastediyoruz ki, çalışmada bunların gerek müstakil araştırmalarından, gerekse çeşitli yayın organlarında yer alan yazılarından yararlanılmıştır.

Yukarıdaki zikredilen türden kaynaklara, J.N.D. Kelly’nin *The Oxford Dictionary of Popes*, F. Coppa’nın *Encyclopedia of Vatican and Papacy* adlı eserleri gibi, Papalık’la ilgili ansiklopedi ve sözlükler ile bazı genel ansiklopedileri eklemek mümkündür. Bunun yanında, gerek bazı ansiklopedilere mürâcaat etmede, gerekse bazı Kilise bel-

12. Bkz. *Liber Pontificalis, The ancient biographies of the first ninety Roman bishops to AD 715*, trans. and ed. by Raymon Davis, Liverpool University Press, 2000. Eseri Latince’den İngilizce’ye tercüme eden Davis’in, burada metnin ilgili uzun bir girişi yer almaktadır. Bu çalışmada söz konusu esere yapılan atıflar “Liber Pontificalis” diye gösterilecek ve Davis edisyonunun paragraf ve sayfa numaraları kullanılacaktır.
Gözetim ve Kitap Asma: <https://rantey.org>

gelerine ulaşmada internet kaynaklarından yararlanılmıştır.¹³ Ansiklopedik eserler dışında, internet ortamındaki bazı makale ve kitaplar kullanılmış ise de, referans göstermede bunlarla ilgili henüz bir kural ya da teâmül oluşmadığından, çoğunlukla yapıldığı üzere “html” formatındaki belgeler ilgili web adresi ve erişim tarihi verilerek referans gösterilmiştir. Basılı makaleler ise, ilgili dergide nasılsa öyle referans gösterilmiş ve sayfa aralıkları verilmiştir.

Burada belirtmemiz gereken bir diğer husus ise, Papalık’la ilgili yazılarda sıkça sözü edilen bazı kitaplarla ilgilidir. Paul Johnson’a ait *The Papacy* ve Eamon Duffy’ye ait *Saints and Sinners* gibi bazı eserler, Papalık konusunda adı çok anılan yayınlar olarak görülebilirse de; özet bazı bilgiler vermekle birlikte, daha çok görsel malzemeleri ön plana çıkaran bu çalışmalar, tarafımızdan görülmekle birlikte bibliyografyaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca, bu araştırmanın sürdüğü sıralarda çok satan kitaplar hâline gelen, tarihsel ve efsanevî öğeleri ezoterik bir roman kurgusuyla hikâye eden *Da Vinci Şifresi* ve *Tapınak Şövalyeleri* tarzındaki eserler de, bu çalışmada dikkate alınmamıştır.

Son olarak, yazma tercihleri ile ilgili birkaç hususa işaret edecek olursak; çalışma esnasında en çok sıkıntı yaratan sorunlardan biri, bazı kavramların Türkçe ifade edilmesindeki zorluk olmuştur. Bu problem, bazen hâlihazırda kullanılan birtakım karşılıkları tercih ederek, bazen Türkçe’ye uygun olduğu düşünülen yeni bir karşılık kullanılarak, bazen de kavramı olduğu gibi bırakıp açıklamak sûretiyle çözülmeye çalışılmıştır. Benzer bir problem, imparator ve papa isimlerinin yazılışlarıyla alakalıdır. Batı dillerinde bu konuda farklılıklar olduğu gibi, İngilizce metinlerde dahi değişik yazılışlar mevcuttur. Buna bir de, Grekçe ve Latince gibi klasik dillerdeki biçimler eklenince, farklılıklar daha da artmaktadır. Belli bir standardı benimseme gerekliliği ve kaynak alınan literatür dili ile tutarlı olması

13. Bu kaynakların başında, Kilise metnlerinin birçoğuna ulaştığımız Vatikan’ın resmi internet sitesi gelmektedir (<http://www.vatican.va>). Bunun dışında <http://www.papalencyclicals.net> gibi bazı Katolik sitelerden ve *Catholic Encyclopedia*’nin online versiyonundan (<http://www.newadvent.org/cathen/>) yararlanılmıştır.

bakımından, bu çalışma boyunca söz konusu isimlerin en yaygın İngilizce yazılışları kullanılmıştır. İmparator ve papa isimlerinin yanında verilen tarihler, bunların görev yaptıkları zaman aralığını göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA KATOLİK KİLİSESİ VE PAPALIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

A- HİRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

Katolik öğretisine göre İsâ, kendinden sonra Petrus'u halef olarak bırakmış ve bu yetki Petrus'tan diğer papalara geçmiştir. Dolayısıyla, ilk yüzyıldan itibaren her Roma Piskoposu (*Roman Pontiff*), Petrus'un halefi, yani papa sayılmaktadır. Papalığın etkili bir kurum hâline gelişi, Ortaçağ'a rastlar. Fakat gerek Kilisenin, bu kurumun temelini Hıristiyanlığın doğuş dönemine dayandırması; gerekse Papalığı, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllardaki genel seyrinden bağımsız olarak ele almanın mümkün olmayışı nedeniyle, konuya en başından, yani Hz. İsâ'dan başlamak yerinde olacaktır.

1. Beklenen Mesih

M.Ö. 37 yılından itibaren, Filistin bölgesi Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındadır. İmparatorluk sınırları içerisinde kendilerine belli bir dinî özerklik tanımakla birlikte, Roma tanrılarını aşı-

ğıladıkları için Romalıların gözünde Yahudiler makbul insanlar değildirler. Yahudiler açısından ise, Roma İmparatorluğu dinsizliğin, tahakkümün ve zulmün simgesidir. Bu nedenle, bazılarına göre Babil Sürgünü döneminde ortaya çıkan Mesih beklentisi¹, Mîlâdî ilk yıllarda oldukça canlıdır. İsâ işte böyle bir ortamda, beklenen Mesih olduğu iddiasıyla ortaya çıkar. Yeni Ahit'e göre İsâ, mucizevî bir biçimde doğar; insanları, yaklaşmakta olan "Tanrı'nın Krallığı"na davet eder, çeşitli mucizeler gösterir. Buna rağmen, hem Romalıların hem Yahudilerin tepkisi ile karşılaşır ve Yahudilerin kışkırtması üzerine, Roma valisi Pilatus zamanında çarmıha gerilir.² Öldükten sonra tekrar dirilir; kırk gün havarileri ile beraber olup, onlara öğretmenlik yapar ve akabinde göğe alınır.³

Bundan sonra, sayıları üç bini aşan İsâ takipçileri, Petrus'un önderliğinde ve tam bir cemâat şuuru ile bir arada yaşamaya başlarlar.⁴ Fakat İsâ gibi, onların da Yahudi din adamları ile başlarının belâya girmesi uzun sürmez.⁵ Sonuçta, cemâatin önde gelen bir ismi olan İstefanos'un öldürülmesiyle, havariler dışındaki takipçiler Kudüs'ten ayrılarak civar kentlere dağılırlar ve İsâ'nın mesajını yaymaya devam ederler. Bu dönemde Hristiyan topluluğunun baş düşmanı ise, Saul (Pavlus)'dur.⁶ Kudüs'ten ayrılan Hristiyanların gittikleri en önemli yerler, bazıları sonradan Hristiyanlığın ilk dönemlerdeki merkezleri hâline gelecek olan Suriye, Antakya, Kıbrıs, Kuzey Afrika ve Finike'dir.

2. Pavlus ve Petrus

Soylu bir Yahudi ailesinden gelen ve anne-babasından dolayı Roma vatandaşlığı ayrıcalığına sahip olan Pavlus, aslen bir Ferisî-

1. Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Samsun, 1997, s. 193.
2. İsâ öncesi ve sonrasını konu alan genel bir çalışma olarak bkz. A.R.C Leaney *The Jewish and Christian World 200 BC to AD 200*, Cambridge, 1989.
3. Bkz. *Rasullerin İşleri*, 1: 1-3.
4. Bkz. *Rasullerin İşleri*, 2: 41-47.
5. Bkz. *Rasullerin İşleri*, 4. ve 5. Bablar.
6. Bkz. *Rasullerin İşleri*, 8: 1-3.

dir.⁷ İsa'nın kendisine görünmesi ve hakikati anlamasından, yani "Şam vizyonu"⁸ olarak bilinen hâdiseden sonra, Hristiyanlığın seyri- ni değiştirecek bir şahsiyet hâline gelmiştir. İsa gibi, Pavlus'un da insanlara ilk hitâb ettiği yerler, sinagoglardır. Ancak, daha sonra Yahudi olmayanlara tebliğ önem vermesinden dolayı, kendisine "gentilelerin havarisi"⁹ denmiştir. Pavlus'un kendisi de, Tanrı'nın, Müjdeyi (yani İncil'i) sünnetlilere bildirme işini Petrus'a, sünnetsizlere bildirme işini ise kendisine verdiğini söyler.¹⁰ İsa ve havarileri, Yahudi kanunlarına uygun yaşamıştır; fakat Pavlus'un Yahudiliğe ve Yahudi Şeriatına bakışı, onlardan farklıdır. Ona göre Şeriat iyiler için değil, kötüler içindir¹¹ ve İbrahim'in soyundan olan kişinin (İsa) gelmesiyle yürürlükten kalkmıştır.¹² Yahudiliğin önemli bir simgesi olan sünnet konusunda da farklı düşünmektedir Pavlus. Ona göre, sünnet kurtuluş için zararlıdır.¹³ Bununla birlikte Yahudileri ve Yahudiliği öven sözlerine de rastlanır.¹⁴ Bu çelişkinin nedeninin, izlediği politika olduğunu; Yahudilere Yahudi, putperestlere putperestmiş gibi konuştuğunu da yine kendisi söyler.¹⁵ Fakat Pavlus'un Yahudiliğe karşı bu tutumu, Hristiyan cemâat içerisinde ilk ciddi tartışmanın ortaya çıkmasına neden olur. Sorun, önce yeni inancın Yahudi olmayanlara anlatılıp anlatılmayacağı; daha sonra ise, Hristiyanlığı benimseyenlerin Yahudi hukukuna uymak zorunda olup olmadıkları hususundadır.¹⁶ Hı-

-
7. Ferisilik, günümüzdeki Ortodoks Yahudiliğin atası olup, İsa dönemindeki en yaygın ve güçlü Yahudi mezhebidir. Pavlus'un kendini Ferîsî olarak takdim etmesi hakkında bkz. *Rasullerin İşleri*, 23: 6; 26: 5; *Filipililere*, 3: 5.
 8. Bkz. *Rasullerin İşleri*, 9: 1-7.
 9. Latince bir terim olan "Gentile" (İbranicesi "Goy"), Yahudi olmayanlar için kullanılan bir tabirdir.
 10. *Galatyalılara*, 2: 7.
 11. *Timoteyus'a I*, 8: 10.
 12. *Galatyalılara*, 3: 19.
 13. *Galatyalılara*, 5: 2. Ayrıca bkz. *Koloselilere*, 2: 11. *Romalılara*, 2: 29.
 14. *Romalılara*, 3: 1-5.
 15. *Korintlilere I*, 9: 19-22.
 16. *Rasullerin İşleri*, 11: 19-22. Daha sonra ortaya çıkan benzer bir tartışma "Paskalya Anlaşmazlığı" (*Easter Controversy*) olarak bilinmektedir. Burada da Yahudilerin Fısh bayramıyla Paskalya arasındaki bağlantı ve kutlama tarihi ihtilâf konusu olmuştur. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ristiyanlığı *gentileler* arasında yayma yanlısı olan Pavlus ve buna karşı çıkan Yakub taraftarları arasındaki ayrılık, “Havariler Konsili” veya “Kudüs Konsili” (tarihi ile ilgili kanaatler M. 47 ile 51 arasında değişmektedir) olarak bilinen bir toplantıda çözülmeye çalışılmış ve konsil Pavlus taraftarlarının zaferi ile sonuçlanmıştır.¹⁷ Anlaşılan, önceleri Pavlus’un karşısında yer alan önemli isimler, sonradan onun görüşlerini benimsemişlerdir.¹⁸

İlk Hristiyanlar arasındaki “Yahudileştirme eğilimi”¹⁹ böylece bertaraf edildikten sonra, İsa sonrası Hristiyanlık, kendini Yahudilik’le sınırlamaktan çıkarıp Romalılar arasında yayılmaya başlar. Bu dönemde havariler, Hristiyan topluluğun önderleri olmaya devam ederler. Pavlus ve Petrus dışında, bunlar arasında en önemli isimler, her biri aziz unvanıyla anılan Yuhanna, Andrew, Bartholomew, Philip, Matthias, Barnabas, James, Thomas ve Matta’dır.

Hristiyanlığın yayılması açısından Pavlus’un misyon gezileri de önemlidir. Yeni Ahid’deki anlatıma göre Pavlus, Şam vizyonundan yaklaşık üç yıl sonra, Kudüs’e gider ve oradan tekrar Suriye ve Kilik-

17. Bkz. *Rasullerin İşleri*, 15: 1–29.

18. Thomas Michel, *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş*, İstanbul, 1992, s. 97. İlk Hristiyanlığı teoloji açısından ele alan Bultmann’a göre de, İsa öncesi Yahudilik’te, “Helenist Yahudilik” ve “Filistin Yahudiliği” şeklinde iki eğilim vardır. Dolayısıyla, Hristiyanlık’ta da “Helenist Hristiyanlık” ve “Filistin Hristiyanlığı” olmak üzere iki ayrı eğilim ortaya çıkmıştır (Rudolph Bultmann, *Primitive Christianity*, trans. by R.H. Fuller, New York, 1956, s. 46, 175, 176). Tarihçi S.W. Baron’a göre ise, Hristiyanlık önce bir Yahudi mezhebi iken, sonradan büyük bir ayrılıkçı grup hâline gelmiş ve nihayet bağımsız bir din olmuştur. İsa’nın gerçek takipçileri, Yahudilik’ten hiçbir zaman ayrılmayan “Yahudi-Hristiyanlar”dır. Diğer yönüyle Hristiyanlık, Yahudilikten “büyük bir sapma”dır. Bu tür Hristiyanlığın ayrıldığı şey ise, Ferisî Yahudiliğidir. Yahudi Mesihi olan İsa, Pavlusçu Hristiyanlık’ta gittikçe farklı bir renge boyanmış, tanrılaştırılmış ve sır dinlerindeki “kurtarıcı” hâline getirilmiştir. Dolayısıyla Pavlusçuluk, hem Yahudilik’ten hem de Hristiyanlık’tan bir sapmadır (bkz. Salo Wittmayer Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1958, vol. II, ss. 62–76).

19. G. Stebbing, *The Story of the Catholic Church*, London and Edinburg, tarihsiz, s. 18. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ya bölgesine döner.²⁰ Uzun süre, Kilikya ve Antakya yörelerinde misyon faaliyetlerine devam ettikten sonra, Antakya civarındaki Hıristiyanlardan toplanan yardımları Kudüs'tekilere ulaştırmak üzere, Barnaba ile birlikte Kudüs'e varır²¹ ve ardından tekrar Antakya'ya döner.²² Antakya'daki cemâat, Barnaba ve Pavlus'u uzak bölgelere gitmek üzere görevlendirir.²³ Pavlus'un "misyon seyahatleri" olarak bilinen uzun yolculukları, asıl bundan sonra başlar.²⁴ Pavlus birinci misyon seyahatinde Silifke'ye kadar gidip, oradan deniz yoluyla Kıbrıs'a geçer. Sonra tekrar Anadolu'ya dönerek sırayla Perge, Psidia Antakya-sı (Burdur ve civarı), Konya, Listra (Hatunsaray) ve Derbe'yi dolaşır. Yine aynı güzergâhı kullanarak, Antalya'dan gemiyle Antakya'ya döner.²⁵ Ardından ikinci misyon seyahatine çıkar. Bu yolculukta Anadolu'yu geçerek Çanakkale üzerinden şimdiki Yunanistan topraklarına geçer ve Ege kıyısı boyunca, güney ucuna kadar yarımada'yı dolaşır.²⁶ Pavlus'un dönüş yeri yine Antakya'dır. Öyle ki Kudüs'ten sonra Antakya, Hıristiyanlar için ikinci bir merkez hâline geldiğinden, burası Pavlus'un karargâhı gibidir. Neredeyse tüm yolculuklarından sonra tekrar Antakya'ya dönmüştür.²⁷

Pavlus'un üçüncü misyon yolculuğu ise, adeta daha önce ziyaret edip Hıristiyan bir cemâat oluşturduğu yerlerin durumunu kontrol edip, onlara destek vermek amaçlıdır. Bu son misyon seyahatinde, ilk ve ikinci yolculuğunda faaliyet gösterdiği yerleri tekrar dolaşır.²⁸ Pav-

20. *Galatyalılara*, 1: 18, 21.

21. *Rasullerin İşleri*, 11: 29–30.

22. *Rasullerin İşleri*, 12: 25.

23. *Rasullerin İşleri*, 13: 1–4.

24. Pavlus ve misyon seyahatleri için bkz. Şinasi Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara, 2001; Çiğdem Dürüşken, *Pavlus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları*, İstanbul, 2003, ss. 9–36. Yeni Ahid'de adı geçen Anadolu'daki yerler için bkz. C. Blake- Anna G. Edmonds, *Biblical Sites in Turkey*, İstanbul, 1982.

25. Bkz. *Rasullerin İşleri*, 13: 4– 14: 27.

26. *Rasullerin İşleri*, 15: 40–18: 22.

27. Antakya Kilisesi'nin kuruluşu ve önemi hakkında bkz. Mehmet Çelik, *Süryanî Kilisesi Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 33 vd.

28. *Rasullerin İşleri*, 18: 23–24. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

lus'un bu seyahati Kudüs'te sona erer. Ancak bu, Kudüs'ü son görüşü olacaktır. Daha önce pek çok tehlike atlatan Pavlus, Yahudiler arasında inîle neden olur ve bundan dolayı Roma askerleri tarafından tutuklanır. Fakat o, usta bir strateji ile, hem *sanhedrin*²⁹ bünyesindeki Ferisîleri ve Sadukîleri birbirine düşürür, hem de Roma vatandaşı olduğunu söyleyerek askerlerin zararından korunur. Ancak, Yahudilerin bir türlü yatışmaması üzerine, askerlerin komutanı onu Sezariye'deki valiye gönderir. Buradaki mahkemede, Yahudilerin suçlamalarına karşı kendini savunan Pavlus, yine bir manevrayla Roma vatandaşlığından dolayı sezarın, yani imparatorun karşısına çıkmak istediğini söyler. Bu isteği uygun bulunur ve gemiyle Roma'ya götürülür.³⁰ Pavlus'un Roma'ya götürülüşü, muhtemelen M. 56 yılındadır ve bu esnada burada bir Hristiyan topluluğu mevcuttur.³¹ Pavlus, Roma'da ne kadar kalmıştı? Hep tutuklu muydu yoksa serbest kaldığı bir dönem oldu mu? Bu noktalar net olarak bilinmemektedir. Ancak geleneksel Hristiyan düşüncesi, Pavlus'un, İmparator Neron döneminde Petrus'la birlikte Roma'da idam edildiği yönündedir.³²

Petrus konumuz açısından daha önemlidir. Çünkü Papalık otoritesinin teolojik temeli, tamamen ona dayanmaktadır. İncillerde zikredilenlere göre Petrus, sadece İsa'nın 12 havarisinden³³ biri değil, onun en yakınındaki birkaç kişiden biridir. *Liber Pontificalis*'te, onun aslen Antakyalı olduğu yazar.³⁴ Pavlus'un mektuplarında geçen bir ifadeden, evli olduğu anlaşılmaktadır.³⁵ İsa ile Celile Gölü kıyısında, kardeşi Andreas'la balıkçılık yaparken tanışır.³⁶ İncillerde bazı mucizelerinden de söz edilen³⁷ Petrus, Yakub ve Yuhanna ile birlikte,

29. Sanhedrin; o dönemde Yahudilerin en yüksek dinî mercii konumundaki meclistir.

30. *Rasullerin İşleri*, 21: 27-28: 16.

31. Şinasi Gündüz, *Pavlus*, s. 76, 77.

32. Şinasi Gündüz, *Pavlus*, s. 82.

33. Havarilerin isimleri için bkz. *Matta*, 10: 2-4; *Markos*, 3: 14-19; *Luka*, 6: 13-16.

34. *Liber Pontificalis*, 1: 1 (s. 1).

35. *Korintlilere I*, 9: 5.

36. *Matta*, 4: 18.

37. *Matta*, 14: 28-29.

İsâ'nın başkalarına izin vermediği bazı durumlarda, onun yanında olma ayrıcalığına sahiptir.³⁸ İsâ'nın -daha sonra Papalığın meşrûiyetine ve otoritesine delil olarak gösterilen- bazı ifadeleri de, onun havariler arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İsâ, Petrus'a, Kilisesini onun üzerine kuracağını³⁹ söyler ve "Koyunlarımı otlat"⁴⁰ diye buyurur. İsâ'nın tutuklanması olayında da, Yahudi kalabalığa kılıçla direnerek başrahibin kölesinin kulağını uçurmuştur Petrus.⁴¹ Yine o, İsâ'yı öldükten sonra tekrar dirilmiş olarak görenlerdendir.⁴² Fakat Petrus'un, İsâ ile ilişkisi bakımından, her davranışı olumlu değildir. Mesela tutuklamasından sonra, üç kez İsâ'ya bağlılığını inkâr etmiştir.⁴³ Bu ikili arasında bazen sert konuşmalar geçer; hatta bir defasında İsâ, ona kızar ve "Çekil önümden, Şeytan!" diye azarlar.⁴⁴

Yeni Ahid'deki diğer metinlere göre Petrus -ki ondan en çok *Rasullerin İşleri*'nde söz edilir-, İsâ'dan sonraki dönemde de önemli bir kişiliktir. Bir önder gibi konuşmalar yapar,⁴⁵ fikir danışanlara yol gösterir ve öğüt verir.⁴⁶ Hastaları iyileştirmek ve ölüleri diriltmek gibi,

38. *Markos*, 5: 37; 9: 2; 14: 33.

39. "Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölümler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin egemenliğinin anahtarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey, göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözdüğün her şey göklerde de çözülmüş olacak" (*Matta*, 16: 18, 19).

40. "Yemekten sonra İsâ, Simun Petrus'a, 'Yuhanna oğlu Simun, beni bunlardan daha çok seviyor musun?' diye sordu. Petrus, 'Evet, ya Rab!' dedi, 'Seni sevdiğimi bilirsin.' İsâ ona, 'Kuzularımı otlat' dedi. Üçüncü kez ona, 'Yuhanna oğlu Simun, beni seviyor musun?' diye sordu. Petrus kendisine üçüncü kez, 'Beni seviyor musun?' diye sormasına üzüldü. 'Ya Rab! Sen her şeyi bilirsin, seni sevdiğimi de bilirsin' dedi. İsâ ona, 'Koyunlarımı otlat' dedi" (*Yuhanna*, 21: 15-17).

41. *Matta*, 26: 51; *Markos*, 14: 47; *Luka*, 22: 50; *Yuhanna*, 18: 10. Bunlardan sadece Yuhanna'da Petrus isim olarak zikredilir.

42. *Yuhanna*, 21: 12.

43. *Matta*, 26: 69-75; *Markos*, 14: 66-72; *Luka*, 22: 56-62; *Yuhanna*, 18: 17-27.

44. *Matta*, 16: 23; *Markos*, 8: 32-37.

45. *Rasullerin İşleri*, 1: 15-16; 2: 14-15.

46. *Rasullerin İşleri*, 2: 37-38-40.

İsâ'ninkilere benzer mucizeler gösterir.⁴⁷ En yakınında, tıpkı İsâ zamanında olduğu gibi, Yuhanna vardır.⁴⁸ Yahudilerle de onunla birlikte mücâdele eder.⁴⁹ Fakat kutsal metinlere bakıldığında Petrus, Kilisenin sonradan iddia ettiği gibi, Hristiyan cemâat üzerindeki tek yetkili gibi görünmemektedir. Çünkü havariler Samiriye'deki Hristiyanlarla ilgilenmek üzere onu ve Yuhanna'yı buraya gönderirler.⁵⁰ Bu dönemde Petrus, tekrar Kudüs'e dönmekle beraber, İncil'i yaymak için başka yerlere de gider.⁵¹ Bu gezileri esnasında bir *gentilenin* evinde olağanüstü bir tecrübe yaşar. İlâhî bir ses onunla konuşur ve Yahudi şeriatında murdar sayılan şeyleri kesip yemesini söyler.⁵² Bu sese uymuş olması ki, Şeriatı ihlâl ettiği ve sünnetsiz kişilerin evinde yemek yediği için arkadaşlarının hışmına uğrar.⁵³ Petrus, çeşitli yerlerde dolaşmış ise de, çoğunlukla kaldığı yer Kudüs'tür. Kral Hirodes'in bazı Hristiyan önde gelenlerini tutuklatması esnasında –havarilerden olan Yuhanna'nın kardeşi Yakub, bu takibât sırasında öldürülmüştür–, Petrus da tutuklanır. Fakat “Rabbin bir meleşinin yardımıyla” hapis hânedan kaçır.⁵⁴

Petrus'un hapis hânedan kaçtıktan sonra neler yaptığı, nerelere gittiği konusunda kutsal metinlerde herhangi bir bilgi yoktur. Sadece onun –bu olaydan önce mi sonra mı belli değildir–, bir süre Antakya'da bulunduğu dair bilgiler vardır.⁵⁵ Yeni Ahid kitapları arasında, Petrus'a nisbet edilen iki mektupta da, sonraki zamanlarda neler yaptığından söz edilmez. Her iki mektup, “Mesih İsâ'nın elçisi ben Petrus” diye başlar. Birinci mektupta Petrus, özellikle Pontus, Galatya, Kapadokya, Beytanya gibi yerlerdeki inananlara seslenir.⁵⁶ Fakat bu iki mektupta da, kendisi hakkında malûmât vermez. Bunlarda daha çok dinî ve ahlâkî öğütler yer alır.

47. *Rasullerin İşleri*, 3: 3–12; 5: 15; 9: 34; 9: 40.

48. *Rasullerin İşleri*, 3: 1–6, 11.

49. *Rasullerin İşleri*, 4: 1–23.

50. *Rasullerin İşleri*, 8: 14.

51. *Rasullerin İşleri*, 9: 32.

52. *Rasullerin İşleri*, 10: 10–17.

53. *Rasullerin İşleri*, 11: 2.

54. *Rasullerin İşleri*, 12: 3–10.

55. *Galatyalılara*, 2: 11.

56. 1. *Petrus*, 1: 12–2. *Petrus*, 2. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yeni Ahid'de, Petrus'un Roma'ya gittiğine dair herhangi bir ifade yoktur. Onun Roma'da bulunduğunu ispatlayabilecek tarihsel herhangi bir belge de mevcut değildir. Bununla birlikte bazı *apokrif* metinlerde⁵⁷ ve Kilise babalarına isnâd edilen birtakım yazılarda, Petrus'un Roma'ya gittiği ve burada misyon faaliyetlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Bundan hareketle Katolikler, Petrus'un Roma'da bulunduğu, buradaki cemâatin başkanlığını yürüttüğü ve burada öldüğü konusunda ısrar etmekte ve buna dair birçok delil ileri sürmektedirler.⁵⁸ Papalığın kalbi sayılan Aziz Pier (St. Peter) Kilisesi'nin inşâsıyla, İsa'nın, "Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kaya üzerine kuracağım"⁵⁹ sözünün gerçekleştiğini savunabilmek için, Petrus'un Roma'da öldüğünü kabul etmek gerekmiştir.⁶⁰

3. Pavlus ve Petrus'tan Sonra Hristiyanlık

Roma İmparatorluğu'nca, başlangıçta Hristiyanlarla Yahudiler arasında bir ayırım yapılmamıştır ve Yahudiler ısrarla bu yeni tiplerin

-
57. Petrus'a atfedilen veya Petrus'la ilgili bilgi veren, fakat Kilise tarafından *kanonik* (sahih) sayılmayan birçok metin vardır. *Petrus İncili*; *Petrus'un İşleri*; *Petrus ve 12'lerin İşleri*; *Petrus'un Vahyi* bunlar arasındadır. Kilise, *apokrif* (uydurma) kabul ettiği için, bu metinler bizim değerlendirmelerimizde göz önüne alınmamıştır. Burada zikredilenler ve diğer apokrif yazılar için bkz. www.earlychristianwritings.com.
58. Bkz. Paolo Brezzi, *The Papacy: Its Origins and Historical Evolution*, trans. by H.J. Yahonne, 1958, ss. 1–21; Paul Collins, *Upon This Rock: The Popes and Their Changing Role*, 2000, ss. 1–17; J.J. Castelot, "Peter, Apostle, St.", NCE, vol. 11, ss. 200–205. *Liber Pontificalis*'te Petrus'un, Nero'nun Vatikan'daki sarayında idam edildiği ve Apollo Tapınağı yakınına gömüldüğü yazar. Bkz. 1: 6 (s. 2).
59. *Matta*, 16: 18.
60. Bkz. George Stebbing, *a.g.e.*, s. 21. Mîlâdî 50 veya 51 yılında Claudius, bir fermanla Yahudilerin Roma'ya girmesini yasaklamıştır (*a.g.e.*, s. 20). O dönemde Hristiyanlarla Yahudiler ayırt edilmediğinden, Pavlus ve Petrus'la ilgili iddialar hayli şüpheli olsa gerektir. Yasağa rağmen burada Hristiyanlar bulunabilir, ama Pavlus ve Petrus'un böyle bir ortamda rahat hareket etmeleri zordur. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kendilerinden olmadığını söylemektedir. Bu tablo zamanla değişir ve M.S. 60'lı yıllara gelindiğinde, Roma İmparatorluğu'nda bir Hıristiyanlık dininden söz etmek artık mümkündür.⁶¹ Bu tarih, aynı zamanda Hıristiyanların ilk defa devlet baskısına maruz kalmasına denk gelmektedir. Çünkü imparatorluk, yeni bir din hâline gelmeyi başaran bu Yahudi mezhebini ciddiye almaya başlamıştır. Kiliseye göre, Petrus ve Pavlus gibi önemli isimlerin öldürüldüğü, milâdî 64–68 yılları arasına tekabül eden bu baskı dönemi İmparator Nero zamanına rastlar.

Nero'nun ardından 68 ile 96 yılları arasında Flavius hânedânı –Vespasian ile oğulları Titus ve Domitian- Roma tahtına otururlar. Nero'dan sonraki ikinci önemli baskı dönemi Domitian zamanındadır (94–96). İmparatorluğun hedef tahtasında Hıristiyanlarla beraber, putperestliği reddeden Yahudiler de vardır. Fakat tüm hükümdarlar Hıristiyanlara karşı aynı politikayı izlemez. 98–138 yılları arasında hüküm süren ve Hıristiyanlarca “iyi imparatorlar” olarak adlandırılan Trajan ve Hadrian (bazen Adrian biçiminde yazılmaktadır) dönemleri Hıristiyanlar açısından daha sakin geçer.

4. Kiliselerin Şekillenmesi ve Petrus'un İlk Halefleri

İlk yüzyılın sonunda, havarilerin hepsi ölmüştür. Takipçileri, İsa'nın hemen gelmeyeceğini fark ederler ve kıyameti beklemek yerine organize olmaya devam ederler. İkinci yüzyılın sonlarına gelin-

61. Bainton, *Early Christianity*, Florida, 1984, s. 20. Hıristiyanların Roma baskısıyla karşılaşması, birçok kişiye göre Yeni Ahid'in oluşumunda da etkili olmuştur. İncil yazarları doğrudan imparatorluğu hedef alamadıklarından, Yeni Ahid'in Vahiy kitabında olduğu gibi, çeşitli mecâzlara başvurmuşlardır. Örneğin *Vahiy* kitabında geçen “canavar” ve “sahte peygamberler”, Roma Devleti ve onun idarecilerini temsil etmektedir. Bkz. Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, çev. Dinç Tayanç, İstanbul, 1997, s. 43. Hatta İsa'nın çarmıha gerilmesi hadisesinin anlatımında da, bazılarının göre Roma baskısının etkisi vardır. Bu olay anlatılırken, imparatorluktan çekinen İncil yazarları, Romalılar yerine Yahudileri suçlamış ve hâdiseyi, sanki Vali Platus İsa'yı istemeyerek çarmıha germiş gibi nakletmişlerdir. Bkz. M. Eliade-I.P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. A. Erbaş, İstanbul, 1997, s. 119.

diğinde, kiliselerin hatları belirginleşmeye başlar. En yaygın ibâdetler olarak *vaftiz* ve *komünyonun* göze çarptığı bu devrede, sonraki biçimiyle bir hiyerarşiden söz etmek mümkün değildir elbette. Fakat dinî otorite konusunda yavaş yavaş bir şekillenme söz konusudur.⁶² Yönetimle ilgili birtakım unvanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin Eski Yunanca'da "idareci" anlamına gelen *episkopos*, kiliselerdeki yöneticiler için de kullanılır olmuştur. Bunlar önceleri kiliseleri bir heyet vasıtasıyla idare ederken, aşamalı olarak tek bir idareci uygulamasına geçilmiştir. 150'li yıllara gelindiğinde, artık bu uygulama bütün kiliselerde yaygın hâle gelmiştir. Henüz resmen belirlenmemiş ve bölgesel olarak bazı farklılıklar gösteriyor olmakla beraber, benzer kutsal metinler ve paylaşılan belli inanç esasları, Hristiyanlar arasında ortak bir zemin oluşmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, havariler dönemindeki *karizmatik* idareden sonra, kiliselerin birbiriyle ilişkileri henüz hiyerarşik bir görüntü arz etmemektedir. Zaman geçtikçe *metropolitan* statüdeki kiliselerle taşra kiliseleri arasında bir farklılaşma meydana gelecektir. Roma, İskenderiye, Antakya gibi kiliselerin metropolitan statüde oldukları ve diğer kiliselere öncelikleri İznik Konsili'nde teyid edilecek ve resmîleştirilecektir. Tüm bunlarla birlikte tekrar hatırlamak gerekir ki, IV. yüzyıla, yani İznik Konsili'ne kadar Hristiyanlar organik bir bütünlük içerisinde değildirler ve kendi bölgelerinde kendi kurallarınca yaşamaktadırlar. Bunlar arasında, az veya çok, hem teolojik hem de idarî farklılıklar mevcuttur.⁶³

Roma'ya gelince; milâdî ilk yüzyıla doğru Avrupa'nın, İtalya'yı da kapsayan bir kısmı üzerindeki birlik, Yunan medeniyeti ve Roma

62. Bu devre ile ilgili bkz. Thomas Bokenkotter, *A Concise History of the Catholic Church*, New York, 1990, ss. 28–34.

63. Hatta bazılarına göre bu farklılık Yeni Ahid'in kendisinde de vardır. La Due, Yeni Ahid'de beş tip kilise modeli olduğunu ve bunların ilk dönem cemâatlerinde yansımalarının bulunduğunu savunur. Yazara göre bunlar; Pavlusçu, Lukacı, Mattacı, Yuhannacı ve Pastoraller'de (yani Yeni Ahid'in I. ve II. Timoty ile Titus bölümlerinde) öngörülen modellerdir. Bkz. William J. La Due, *The Chair of Saint Peter*, New York, 1999, ss. 4–16. Katoliklerin Yeni Ahid'de gördüğü dinî otorite modeli için bkz. Paul Collins, *Upon This Rock*, ss. 5–7. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

idaresi ile oluşmuştur.⁶⁴ Yunanlılar siyasî bir birlik oluşturmamışlar, bunu Romalılar meydana getirmiştir. Hristiyanlığın İtalya ve Roma'ya girişi ise, aşağı yukarı ilk yüzyılın ortalarında gerçekleşir. Genel olarak, milâdî 49 veya 50 yıllarından itibaren Roma'da bir Hristiyan cemâati bulunduğu kabul edilmektedir.⁶⁵ Milâdî ikinci yüzyılın ortalarına kadar, imparatorluğun başkenti olan Roma'daki Hristiyan topluluğun, kıdemlilerden oluşan bir idare heyeti (*presbyters*) tarafından yönetildiği hususunda, araştırmacıların çoğu hemfikirdir. Bunlar, ancak bu tarihten sonra Roma'da tek bir piskopos idaresinin söz konusu olduğu düşüncesindedirler.⁶⁶ Fakat, daha önce de belirttiğimiz gibi, Katolik inancına göre Roma'daki kilisenin ilk piskoposu Petrus'tur ve ondan sonra da hep tek bir piskopos tarafından yönetilmiştir. Petrus'tan sonra Roma Kilisesine başkanlık eden üç isim, yani Petrus'tan sonraki ilk üç papa sayılan Linus (64/7-79?); Cletus diye de bilinen Anacletus (79-90/2?) ve I. Clement (90/2-99/101?) havarilerden sonraki kuşaktandır ve Petrus'u bizzat görmüş kişiler oldukları kabul edilir.⁶⁷ VI. yüzyıla kadar, bazı istisnalar dışında hemen hepsi sonradan aziz ilan edilmiş ilk dönem papaları, özellikle de bu devredekiler hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Neredeyse isimleri ve Romalı oluşları dışında başka herhangi bir özellikleri bilinmeyen bu üç papadan sonra, Roma Kilisesinin başına Aristus adıyla da anılan Evaristus (99/101-107?) geçer. Onu, Romalı bir rahip olan I. Alexander (107?-116?); I. Sixtus (116?-125?) ve Telesphorus (125?-136?) takip eder. Bunlardan son ikisi, büyük ihtimalle "iyi imparatorlar"dan Hadrian'ın çağdaşıdır. Hadrian'ın ardından ise, Roma tahtında Antoninus hânedânı görülür (138-192). Hristiyanlar, bu hânedânın ilk ismi Antoninus Pius zamanında değilse de, 166 yı-

64. Charles Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi*, çev. H.C. Yalçın, İstanbul, 1939, s. 33, 42.

65. Bkz. James A. Corbett, *The Papacy: A Brief History*, New Jersey, 1956, s. 13.

66. Bkz. P. Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 172; La Due, *The Chair of Saint Peter*, s. ix, x. Petrus'tan sonraki ilk Roma piskoposları hakkında bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 17-22.

67. Bkz. *Liber Pontificalis*, 2-4 (s. 2, 3); J.N.D. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford and New York, 1988, ss. 6-8.

lında, oğlu Marcus Aurelius döneminde tekrar bir baskı devresi yaşar. Bu hânedân -Pius ve iki oğlu- döneminde, Roma Piskoposluğu'na altı kişi geçmiştir.

Bu devrede, Justin (Martyr, ö. 165) başta olmak üzere, Hristiyanların, çeşitli hücumlara veya imparatorluk nezdinde onlara yöneltilen ithamlara karşı kendilerini savunmak için yazdıkları *apolojiler* ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu arada Yahudiler, 70 yılında Mabed'in tahribi ile sonuçlanan isyanın ardından, Simon Bar Kohba önderliğinde tekrar bir isyan başlatırlar ve bu isyan, imparatorluk güçleri tarafından 135 yılında kanlı bir şekilde bastırılır. Yahudiler ikinci kez, Kudüs bölgesinden etrafa dağılır. Hristiyanlar, Yahudilerin dağılmasıyla Kudüs'te daha rahat hareket etme imkânına kavuşmuştur. Ancak bu dönemde, kiliseler arasında *Paskalya* (Easter) tarihi ile ilgili bir anlaşmazlık ortaya çıkar. Bazı Katolik yazarlar, Doğu kiliselerinin Yahudilik'ten etkilenecek –çünkü zamanı, Yahudilerin Mısır'dan çıkışın anısına kutladıkları *Fışh* bayramınıninkiyi aynıdır– bu tarihi değiştirdiğini ima ediyorlarsa da,⁶⁸ aslında geleneksel tarih, Doğu'da benimsenen, yani Yahudi *Fışh* bayramıyla çakışan tarihtir. Bunu değiştiren, aynı zamanda Kilisenin resmî dilini Yunanca'dan Latince'ye çevirmiş olan Afrika kökenli Papa I. Victor (189–198)'dur.⁶⁹ Papa Victor, muhtemelen 190 yılı civarında, İsa'nın öldükten sonra tekrar dirilişi anısına kutlanan *Paskalya* yortusunun tarihini, Doğu'da kutlanandan başka bir tarihe alır. Böylece paskalya Doğu'da Yahudi takvimindeki Nisan'ın 14. günü iken, Batı'da bugünü takip eden pazara kaydırılır.⁷⁰ Victor, Asya'daki kiliselere aforoz tehdidi ile bu tarihi kabul ettirmek istemişse de, başarılı olamaz. I. İznik Konsili'nde, Batı'nın benimsediği tarihin kabul edilmesine kadar bu farklılık devam eder. Bu değişiklikte, Yahudilik'ten ayrılma isteğinin etkili olması muhtemeldir. Fakat konu, bizim için bir başka açıdan önemlidir. Katoliklere göre bu ka-

68. Bkz. Stebbing, *The Story*, s. 35.

69. Bkz. *Liber Pontificalis*, 15: 1–4 (s. 6,7); J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 13, 14.

70. Detayları için bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 29; K. Bihlmeyer – H. Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık*, çev. Antun Göral, 1971, ss. 93–96.

rar, Papalık otoritesinin göstergesidir. Her ne kadar Doğu'da etkili olmasa da, Batı'da hiçbir kilisenin bu karara itiraz etmemesi (böyle bir itiraz bilinmiyor en azından), Papalığın önceliğinin göstergesi ve onayı sayılmıştır.⁷¹

5. Heretikler, Kilise Babaları ve Roma Piskoposları

II. yüzyılın sonları ve III. yüzyılın başlarında Hristiyanlar, *gnostik* inançlarla büyük bir mücadele hâlinindedir.⁷² İmparatorluğun genel durumuna bakıldığında, paganizm Hristiyanlığa rakip olabilecek bir inanç değildir. Onun en ciddi rakibi, Origen ve Augustine gibi önemli Kilise babalarını da etkilemiş ve onun ölçüsünde maneviyâtçı olan Mitraizm ve Maniheizm gibi gnostik inançlardır. Bu gnostik inançlar da, Hristiyanlık gibi kurtuluş va'detmektedir.⁷³ Bu mücadelenin en önemli isimlerinden biri, Ireneus (ö. 202)'tur. Özellikle, *Sapkınlıklara Karşı (Against Heresies)* diye bilinen, fakat asıl adı *Yanlış Bilginin Keşfi ve İmhası (Detection and Overthrow of the False Knowledge)* olan eseri ile meşhurdur. Burada, Ireneus'un açıkça cephe aldığı "yanlış inanç" gnostisizm ve de onun en önemli tezâhürü olan Maniheizm'dir. Bu devrede, çoğu başka bölgelerde ortaya çıkmakla birlikte, Roma'da etkisini gösteren pek çok sapkın akım vardır. *Eski Ahid* karşıtlığı ile bilinen Marcion'dan başka Cerdon, Marcosianlar, Secundianlar, Ptolemaïtler, Archonticler, Bardesanitler, Encratitler ve Montanistler gibi, gnostisizmden etkilenmiş pek çok grup bunlar arasındadır. Ireneus dışında, aynı zamanda ilk "sahte papa"⁷⁴ sayılan Romalı Hippolytus (ö. 235) ve Tertullian (ö. 230) gibi Kilise babaları, özellik-

71. Bkz. J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 12.

72. Hatta bazılarına göre Katolisizmin özünü oluşturan unsur, gnostisizme karşı verilen mücadeledir. Bkz. A. Fawkes, "Papacy", *ERE*, vol. 9, s. 620.

73. Bu dönemdeki gnostik inançlar ve özellikleri ile ilgili olarak bkz. Bihlmeier-Tuchle, *a.g.e.*, ss. 105-120.

74. "Antipope" tabiri dilimize bazen "karşı papa" diye çevrilse de, nasıl "antichrist"i, "karşı İsa" değil de "deccâl" diye tercüme ediyorsak; bu kavramı da "sahte papa" biçiminde çevirmenin, hem kavramın işaret ettiği anlam, hem de kendi dini tabiri bizim açısından daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

le Modalizm ve Montanizm tarzı heretik eğilimlere karşı, Latince ve Grekçe eserler veren isimlerdir.⁷⁵

192–235 yılları arasında, Roma İmparatorluğu’nun başına Suriye kökenli imparatorlar geçer: Septimus Severus, onun oğulları Geta ve Caracalla ile, kuzeni Heliogabalus. Bu devre Septimus Severus’un baskı siyasetiyle başlar. Daha önce de devlet baskısının görüldüğü zamanlar olmuştur; ancak Hristiyanların resmen kovuşturulmasına yönelik ilk imparatorluk fermanı, Severus döneminde yayınlanır.⁷⁶ Roma Kilisesi’nde ise, I. Victor’un yerine Zepherinus (198–217) seçilir. Zepherinus’un halefi, köle iken sonradan etkili bir din adamı hâline gelen Callistus (217–222) olur. I. Urban (222–230), Pontian (230–235) ve Fabian (236–250), daha sonraki papalardır. Özellikle Fabian, Kilisenin kurumsallaşması açısından önemli birtakım uygulamalar gerçekleştirir. Bu papa, Roma’yı yedi bölgeye ayırır ve her bölgeye bir sorumlu atar. Eusebius’un verdiği bilgilere göre, bu dönemde Kilisede bazı görev farklılaşmaları da ortaya çıkar.⁷⁷

235–284 yılları arasında Roma İmparatorluğu, oldukça zayıflamıştır. Bu zayıflığın temel nedenlerinden biri, Roma ordusunun, imparatorlukta en ağırlıklı kurum hâline gelmesi ve güçlenen her generalin, imparatorluğun başına *sezar* (*kayzer*) olmasıdır. Bu dönem elli yıl devam eder ve bu süre zarfında, imparatorluk yirmiden fazla *sezar* görür. Bu devre, Maximin’in Hristiyanlara karşı düşmanca siyasetiyle başlar. Maximin, 235 yılında Papa Pontian’ı Sardunya adasına sürer. Ondan sonra tahta geçen Philip zamanında –annesinin Hristiyan olduğu söylenir– Hristiyanlar, baskıdan uzak kalırlar. Bu dönemde

75. İlk dönem Hristiyan yazarlarının çoğunluğunun ölüm tarihleri kesin olmadığından, burada genellikle kabul edilen tarihler verilmiştir. İlk Hristiyan yazarların metinleri için bkz. www.earlychristianwritings.com. İlk dönem Hristiyan apolojileri konusunda ayrıca bkz. Etienne Gilson, *Ortaçağ’da Felsefe*, çev. Ayşe Meral, İstanbul, 2003, ss. 17–95.

76. Önemli baskı dönemleri hakkında bkz. Bokenkotter, *History*, ss. 35–37; Bihlmeyer–Tuchle, *a.g.e.*, ss. 41–61.

77. Eusebius’un verdiği bilgiye göre, Kilisedeki yaşlılar heyeti 46 kişidir. Bunların yanı sıra diyakozlar, diyakoz yardımcıları, rahip adayları, okuyucular, şeytan çıkarıcılar (*exorcist*) ve hizmetliler bulunmaktadır. Bkz. Bokenkotter, *History*, s. 49; Bihlmeyer–Tuchle, *a.g.e.*, ss. 78–81.

Hıristiyanlar sayıca oldukça artmıştır ve artık ordu ve saray içerisinde Hıristiyanlar vardır.⁷⁸ Fakat Philip'in yerine geçen Decius, tekrar baskıcı bir politika izler. Dönemin Roma Piskoposu, yani papası Fabian, bu süreçte öldürülür ve "şehidler" arasına katılır.

İmparator Gallus tarafından görevinden uzaklaştırılan Kartaca Piskoposu Cyprian (ö. 258), Fabian'dan sonraki papa Cornelius (251–253) zamanında etkili bir isimdir. Cyprian, özellikle *lapsi* sorunu esnasında Roma Kilisesi ile sıkı bir mücadelede girişmiştir. Fakat asıl kavga, Cyprian ile Papa I. Stephen (254–257) arasında yaşanır. *Lapsi* sorunu olarak bilinen ve uzun sayılabilecek bir dönem devam eden tartışma, baskıdan dolayı Hıristiyanlığını inkâr etmek zorunda kalanların (*lapsilerin*), tekrar vaftiz olması gerekip gerekmediği veya kiliselere kabul edilip edilmemeleri hususundaki görüş ayrılığından kaynaklanmıştır. Bu sorun özellikle Papa Stephen ile Kartaca arasında büyük bir probleme dönüşmüştür. Stephen'in bu tavrı, bazılarınca papaların kendi kiliseleri dışındaki kiliselere ilk müdahalesi, dolayısıyla ilk üstünlük iddiası olarak yorumlanmaktadır.⁷⁹ Papalığın bu görüşüne, Roma'daki Hıristiyan önde gelenlerinden de katılmayanlar vardır ve bunların başında Novatian gelmektedir. *Lapsilerin* tekrar kiliseye kabul edilmesine şiddetle karşı çıkan Novatian, Roma Kilisesi'nin aksi yöndeki görüşünü reddetmiş ve bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Onu kilisenin başı sayan bir topluluğun desteğine de sahip olan Novatian, Hyppolitus'tan sonra ikinci sahte papa olur.⁸⁰

Bu dönemdeki diğer önemli gelişmelerden biri de, İskenderiye'de olup bitmektedir. Burada, eski Yunan'ın, özellikle de Platonculuğun felsefî etkisi hâlâ devam etmektedir. Platonculuk, Hıristiyan amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır ve bazı Hıristiyan yazarlar, dinlerine

78. Stebbing, *The Story*, s. 48, 49.

79. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 39; Brezzi, *The Papacy*, ss. 34–36. Ayrıca Stephen'in, kendi kiliselerince azledilmiş iki İspanyol rahipin görevlerine iade edilmelerine hükmettiği ve bu kararın İspanya Kilisesi'nce uygulandığına dair bir rivâyet de vardır. Bkz. Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 172.

80. Bkz. Stebbing, *The Story*, ss. 50–52.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

yönelik pagan eleştirilerine Platoncu bir felsefe ışığında cevaplar vermeye çalışmışlardır. Bu ekolün kurucusu Pantaenus (ö. 200)'tur. Onu İskenderiyeli Clement (ö. 215) takip eder. Ondan sonra da bu ekolün bayraktarlığını Origen (185–254) yapar. Yahudi kaynaklarını da kullanan Origen, özellikle Yeni Platonculuğun kurucularından sayılan Ammonius Sacca'nın ışığında fikirler geliştirir. Daha sonraki yıllarda *Origenizm*, şu üç konuda Katoliklerce eleştirilir ve Papa Anastasius (399–401) tarafından mahkûm edilir: 1) Kutsal metinlerin mecâzî yorumu, 2) teslisin yorumlanmasında Oğul'un Kutsal Ruh'tan aşağı bir mevkiye konması ve 3) insan ve evrenin kökeni ve kaderi konusundaki felsefî yorumlar.⁸¹

Tekrar Roma'ya dönecek olursak; Stephen'den sonra, Roma Piskoposluğu'nu II. Sixtus (257–258) yürütür. Ondan sonra ise, 259–268 yılları arasında görev yapan Dionysius papa seçilir. Onun döneminde de *lapsi* sorunu, Asya'daki kiliselerle Roma arasında gerginlik nedeni olmaya devam eder. Bazılarına göre o, üçüncü yüzyılın en göze çarpan papasıdır; öyle ki, İskenderiye Kilisesi üzerinde dahi etkili olmuştur.⁸²

İmparatorluk genelinde ise, belli bir dönem sakin bir hayat süren Hıristiyanlar, İmparator Diocletian'ın 303 yılında ortaya çıkan baskısı ile, tekrar zorlu bir sürece girerler. Bu esnada Roma Piskoposu, Papa Marcellinus (296–304)'tur. Marcellinus'tan sonra, örneğini daha ileriki yıllarda da göreceğimiz bir “fetret dönemi” yaşanır. Bu papasız dönem, Marcellinus'un öldüğü 304'ten 308 yılına, I. Marcellus (308–309)'un seçilişine kadar sürer.⁸³ Marcellus'un yaklaşık bir yıllık idaresinden sonra papa seçilen Eusebius (Nisan-Ağustos 309), ancak birkaç ay Kilisenin başında kalır. Çünkü zamanın *Agustus*'u Maxentius tarafından Sicilya'ya sürülür. Onun ardından, Milan Fermanı esnasındaki Roma Piskoposu olan Miltiades (311–314) –bazen Melchides biçiminde yazılmaktadır– Kilisenin başına geçer.

81. A.g.e., s. 56.

82. Bkz. J.N.D. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, s. 22, 23; J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 12

83. *Liber Pontificalis*'te, Papalık makamının boş kaldığı süre, 7 yıl 6 ay 25 gün olarak zikredilir. Bkz. 306 s. 13.

6. Constantine ve Theodosius: Hıristiyanlığın Serbestlik Kazanması ve İmparatorluğun Resmî Dini Hâline Gelişi

“İlk (Primitive) Hıristiyanlık” veya “Şehidler Dönemi”, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu ile uzlaşmasına kadarki dönemi ifade etmek için kullanılan terimlerdir. Bunun yanı sıra, özellikle imparatorluk dini hâline gelmeden önceki devrede, Hıristiyanların tek tip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunlar arasında zühd ve bekârlığa önem veren asketikler, daha sosyal yaşayanlar, daha radikal ve siyasî olanlar vardır. Yani bu dönemdeki Hıristiyanların hepsinin yaşamı, bazılarının resmettiği gibi, tamamen *katakomplarda* geçmemiştir. Ayrıca “şehidler”le ilgili verilen rakamların çoğu gerçekçi değildir.⁸⁴ Sonraki dönemlerde “şehidler”, Hıristiyanlığın zaten İsa’nın hayatı ile ilgili anlatımdan âşinâ olduğu acı çekme temasının ön plana çıkarılmasını ve bu yolla insanların vicdânına ve acıma hissine hitâb etmeyi kolaylaştırmıştır.

Hıristiyanlık, özellikle ikinci yüzyıldan itibaren imparatorluk genelinde etkileyici bir şekilde yayılmıştır. Bu yayılmayı kolaylaştıran çeşitli etkenlerden söz edilir. Katolik yazarlar bunları, siyasî, toplumsal ve kültürel faktörler biçiminde özetlemektedirler.⁸⁵ Yani, a) siyasî karışıklıkların getirdiği istikrarsızlık ve Roma’nın politik realizmi –yani bu yeni dini imparatorluk için yeni bir nefes olarak görme-, b) toplumsal hayattaki manevî açlık, c) çok kültürlü ortam. Bunlara ek olarak, pratikte Hıristiyanlığın yayılmasını kolaylaştıracı birkaç unsurdan daha söz edilebilir. Bunlardan en önemlisi, Roma’nın her yanına yayılmış olan ve ilk misyonerler için sinagoglarıyla bir sığınağa tahtası işlevi gören Yahudilerdir. Diğer unsur ise, özellikle şehirlerde yaygın olan ve imparatorluğun dil birliğini sağlayan Yunanca’dır. Hıristiyanların Yahudilerden tevârüs ettikleri inatçılıklarını; bu dine inananlar arasındaki bağların güçlenmesine neden olan periyodik baskıları; Hı-

84. Bazen 11 veya 12 milyon gibi bir rakamdan bahsedilmektedir (bkz. Stebbing, *The Story*, s. 73). O dönem Hıristiyan sayısı ve İmparatorluğun nüfusu düşünüldüğünde, bu sayı oldukça abartılıdır.

85. Bokenkotter, *History*, s. 224-23.
 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ristiyanlığın, ahlâkî öğretisi yanında va'dettiği ölüm sonrası yaşamı; insan biçimini almış Tanrı anlayışının Greko-Romen kültürüne uygunluğunu ve gnostik inançlardaki dünyaya karşı kötümser bakışla karşılaştırıldığında Hristiyanlığın iyimserliğini, bu faktörlere ekleyenler vardır.⁸⁶ Fakat başta da belirttiğimiz gibi, bu yeni din için en önemli avantaj, devletle uzlaştıktan ve devlet dini olduktan sonraki gelişmeler, yani bizzat Roma İmparatorluğu olmuştur. Dolayısıyla Hristiyanlığın yayılmasını hızlandıran asıl faktör, ona serbestlik tanıyan *Milan Fermanı* ve İmparator Theodosius'la birlikte bu inancın resmî din hâline gelişidir.

a) Constantine'in Rüyası

Kilisenin yararına işler yapmış olan önemli tarihî kişilikler, Hristiyan geleneğinde “büyük” sıfatıyla anılır. Bu “büyük”lerden ilkidir Constantine (309–337). Onun zamanında imparatorluk, Doğu ve Batı olmak üzere, iki idarî bölgeye ayrılmıştır. Constantine, Batı'daki hâkimiyetini, 312 yılında, rakibi Maxentius'u Mulvius Köprüsü'ndeki savaşta yenerek elde eder. Rivayete göre o, savaş öncesinde, rüyasında bir haç görür ve “bununla fethet” diye bir ses işitir. Bunun üzerine askerlerine, pagan sancakları yerine *labarum* (haç) kullanmalarını emreder ve akabinde savaşı kazanır.⁸⁷ Doğu'yu ise, Constantine'in önce müttefiki sonra rakibi hâline gelen Licinius yönetmektedir. Constantine, 324 yılında Licinius'u da saf dışı bırakarak imparatorluğun yegâne hâkimi olur.

Çoğu tarihçiye göre, Constantine'in Hristiyanlığa serbestlik vermesi ve onu desteklemesi, imparatorluğun birliğini sağlamaya yönelik siyasî bir projedir. Bununla birlikte, genel olarak Constantine ile anılan 313 tarihli *Milan Fermanı*, onun tek başına verdiği bir karar değildir. Bu fermanın altında, o zaman Doğu İmparatoru olan Licini-

86. Bkz. Ninian Smart, *The World Religions*, New York, 1989, s. 241, 242; Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, çev. M. Sencer, İstanbul, 1997, C. II, s. 41; Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, s. 42.

87. Bkz. Stebbing, *op.cit.*, ss. 75–79.

us'un da imzası vardır. Hatta bazılarına göre, Hristiyanlığa dinî serbesti sağlayan asıl ferman, Milan'dakinden iki yıl önce, 311'de Maximianus tarafından ilan edilmiştir. Yani ilk serbestiyi veren, Constantine değildir. Milan'dan önceki bu fermanda, kamu düzenini bozmamak kaydıyla Hristiyanların serbestçe ibâdet etmelerine izin verilmiştir. Aynı düşünceye göre, Milan Fermanı da, aslında Constantine'le alâkalı olmayıp Licinius'a aittir ve Milan'da değil Nikomedia (İzmit)'da ilan edilmiştir.⁸⁸ Bununla birlikte, Kilisenin resmî tarih anlayışına göre Hristiyanlık, Constantine'in 313 yılında ilan ettiği Milan Fermanı ile birlikte, imparatorlukta serbestlik kazanmıştır. Hristiyanlığa özgürlük verilmiştir; ancak imparatorluk henüz paganlıktan vazgeçmiş değildir. Constantine, paganizmin aleyhine ve yeni dinin lehine bir tavır ortaya koymakla birlikte, hâlâ paganizmin *Pontifex Maximus*'u, yani başrahibidir. O ve halefleri, 379 yılına kadar bu unvanı kullanmaya devam edeceklerdir.⁸⁹

İmparatorluğun resmî dini hâlâ paganizmdir; ama imparatorluğun tüm cömertliği Hristiyanlığa, özellikle de Roma Kilisesine yönelir. *Liber Pontificalis*'te, Milan Fermanı'nın ardından Constantine'in –özellikle Papa Sylvester zamanında– Kiliseye ihsân ettiği paha biçilmez armağanlardan, çeşitli vakfiyelerden ve yaptırdığı kiliselerden söz edilir.⁹⁰ Ortaçağ boyunca, Papalığın karargâhı olacak Lateran Sarayı ise, İmparatoriçe Fausta tarafından Papalığa bağışlanmıştır (Constantine'in bu vakıfları, daha sonra Roma Kilisesinin seküler⁹¹ idarecilere yönelik mülkiyet iddialarına dayanak olacak ve sonra da bir skandalla sonuçlanacaktır). Cömertlik sadece mülklerle sınırlı değildir; hukukî alandaki bazı imtiyazları da kapsamaktadır. Yeni Constantine yasalarına göre, putperest mabedler kapatılmamıştır; ama yenilerinin yapılmasına izin verilmeyecektir. Yeni düzenlemelerle, haça

88. Bkz. Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul, 2005, ss. 21–23.

89. George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1981, s. 43; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 24.

90. *Liber Pontificalis*, 34: 1–34 (ss. 15–27).

91. “Seküler” tabiriyle din karşıtlığını değil dünyevî olanı kastediyoruz. Dolayısıyla “seküler idareciler”den kasdımız, ruhban olmayan dünyevî idareciler, yani prensler, krallar ve imparatorlardır.
Çevresiz 145P Kırp Arşiv - <https://frantey.org>

gererek ölüm cezası kaldırılır; gladyatör dövüşleri ve işkence yasaklanır; boşanma daha zor şartlara bağlanır. Din adamları ayrı bir sınıf kabul edilirler ve askerî yükümlülüklerden muaf tutuldukları gibi, dinî konularda da yargılama yetkisine kavuşurlar. Hukukî alanda Hıristiyan değerlerin göz önüne alınmasına çalışılır ve pazar günü imparatorluk genelinde tatil ilan edilir.⁹² Tüm bunlar, Hıristiyanlık'la imparatorluğun uzlaşmasının işaretleridir; fakat bu uzlaşmanın, hem Hıristiyanlar hem de imparatorluk açısından avantajları olduğu gibi, dezavantajları da ortaya çıkacaktır.

b) İznik Konsili

Hıristiyanlığın serbestlik kazanmasını takip eden yıllarda, Afrika kıtasında –açıkça ifade etmeseler de, iddialarını mantıksal sonuçlarına götürdüğümüzde-, her ikisi de İsa'nın Tanrı olmadığını savunan iki aykırı ses yükselmektedir: Donatizm ve Aryusçuluk. Özellikle Aryus ve taraftarları, iyice güçlenip rakipleri için ciddi bir tehlike olmaya başlayınca; İmparator bu karışıklığa bir son vermek amacıyla, 325'te, Hıristiyanlığın ilk genel konsili olan İznik Konsili'ni toplar.⁹³

Constantine, imparatorluğun geleceğini Doğu'da gördüğünden, başkentini İstanbul'a, yani "Yeni Roma"ya taşımıştır ve burası ondan sonra onun adıyla, "Constantinopolis" diye anılacaktır. Fakat 325 yılı Mayıs'ından Haziran ayına kadar süren konsil, burada değil, İznik'te toplanır. I. Sylvester (314–335), konsil esnasındaki papadır. Kendisi konsile katılmamakla birlikte, Kurtuba Piskoposu Ossius ile beraber Vitus ve Vincent adında iki rahibi, Roma Kilisesi'ni temsilen bu toplantıya göndermiştir. Sayıları 250'nin üzerinde olan iştirâkçilerin ezici çoğunluğu, Doğu'dandır. Fakat konsilin sonuçları, Aryus'un baş düşmanı olan İskenderiye Piskoposu Athanasius'un da büyük gayretleri sonucu, Batı'nın istediği gibi olur. Hem İsa'nın tabiatıyla ilgili

92. Bkz. Bokenkotter, *History*, s. 39; Stebbing, *The Story*, s. 78.

93. Aryusçuluk ve Donatizm konusunda bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 39–42; Bokenkotter, *History*, ss. 445–48. <https://rantey.org>

Batı kilisesinin inancı onaylanır; hem *Paskalya* tarihi için, Batı'da kutlanan tarih esas alınarak belirlenir; hem de İskenderiye ve Antakya ile beraber, Roma'nın *metropolitan* statüde olduğu, yani diğer kiliselere üstünlüğü benimsenir.

Doğu ve Batı kilisesinin ilk genel konsil kabul ettiği I. İznik Konsili'nde alınan kararlar, dört grupta özetlenebilir: 1) İznik Kredosu, yani Baba ve Oğul'un aynı özden (*homooousios*) olduğunun onaylanması⁹⁴ (bu kavramın anlamındaki muğlaklık, bazı Aryus taraftarlarının da kararı kabulünü sağlamıştır). 2) Arius ve görüşlerinin mahkûm edilmesi. 3) Paskalya'nın, Yahudi Fısıh bayramıyla aynı gün kutlanmaktan çıkarılıp Batı'da kutlanan tarihin kabul edilmesi. 4) Rahiplerin atanmaları ve -annesi ya da kardeşi dışında bir kadınla aynı evde yaşamamak gibi- uymaları gereken kilise kuralları ile ilgili 20 civarında kanun.⁹⁵ Ayrıca konsilin 4. *kanonunda* Roma, İskenderiye ve Antakya kiliselerinin metropolitan statüde oldukları ve adı geçen kiliselerin diğerlerine üstünlüğü kararlaştırılmıştır.⁹⁶

Bazı kitaplarda anlatıldığı gibi Aryusçuluk, İznik'te tarih sahnesinden silinmemiştir. Aksine, konsil sonrasında ihtilâf daha da derinleşmiş ve uzun zaman Aryusçular, veya diğer adıyla *Anomeanlar*, Hıristiyanlık içerisinde tartışma kaynağı olarak varlıklarını sürdürmüşler; hatta zaman zaman, belirleyici *kredo* olmayı zorlamışlardır.⁹⁷

94. Burada, teslîsin diğer unsuru olan Kutsal Ruh'tan bahsedilmez. O, daha sonra, I. İstanbul Konsili'nde *credo*'ya eklenecektir. "İznik Kredosu" veya "İznik Amentüsü", Katolik İlmihâli (*Kateşizm*) içerisinde Hıristiyan inanç ilkeleri formülü adı altında verilir. Bkz. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, çev. Dominik Pamir, İstanbul, 2000, md. 197 ("md." Kısaltması, bu metin boyunca, hem *Kateşizm* gibi metinlerin maddelerini, hem de diğer bazı kilise belgelerinin paragraf numaralarını göstermek üzere kullanılmıştır).

95. Bkz. F. Dvornik, *Konsiller Tarihi*, çev. Mehmet Aydın, Ankara, 1990, s. 7; Stebbing, *The Story*, s. 80.

96. Bokenkotter, *History*, ss. 31–34.

97. Aryusçuluğun konsilden sonraki seyri için bkz. Stebbing, *The Story*, ss. 84–91. Aryusçuluğun, İznik Konsili ve sonraki gelişmelerle ilgili ayrıntılı bir

c) *Constantine'den Sonra*

Constantine'in, Hıristiyanlığı kabul edip etmediği tartışmalıdır. Onun cehenneme gitmesini vicdânen kabullenmekte zorlanan Hıristiyanlar, genellikle ölüm döşeginde vaftiz olduğunu söylerler. Constantine'in 337'deki ölümünden sonra, imparatorluk, iki oğlu; Constans ve Constantius tarafından idare edilmeye başlar. Fakat Aryusçuluk, imparatorluğu tekrar bölmüştür. Doğu'ya Aryusçu Constantius, Batı'ya ise İznikçi Constans hükmetmektedir. Papa I. Julius (337–352), Constans ve kardeşini, çatışmayı sona erdirmek için bir konsil daha toplamaya teşvik eder ve 343 yılında Sardica'da bir toplantı yapılır. Ancak bu toplantı, ne genel bir konsil hâline gelir, ne de yeni bir *kredo* ilan edebilir. Dolayısıyla bir Batı sinodu⁹⁸ olarak tarihe geçer ve Doğu kiliselerince kabul görmez. Daha uzun müddet, Aryusçularla İznikçiler arasında, güçlenenin diğerini bastırdığı bir mücadele dönemi devam eder ve bu ihtilâf, Doğu ile Batı'yı ayıran en önemli etkenlerden biri olur.⁹⁹

Paganizm ise, Hıristiyanlık karşısında Doğu'da etkili olamamıştır; ama Batı'da, aristokratların dini olarak önemli bir direnç oluşturmuştur. Constantine, paganizmin doğal yollardan ölmesini beklemiştir. Bu beklenti kısa sürede gerçekleşmeyince, oğlu Constantius -350'den itibaren tek imparator- pagan mabedlerini kapatıp, kurban kesenleri ölüm cezasıyla tehdit ederek, paganizmi bastırma çabasına girer. Fakat Constantine'in yeğeni olan ve Constantius'tan sonra tahta çıkan, Kilisenin “mürted” sıfatıyla andığı Julian (360–363), tam tersi bir politika izler. Kendini bir pagan ilan edip putperestliği tekrar ihyâ etmeye çalışır. Hıristiyan rahiplerin imtiyazlarını iptal eder ve özellikle Yeni Eflâtunculuğu kullanma yoluyla -zira Hıristiyan maneviyâtına, pagan maddiyâtçılığı ile karşı gelmek zordur-, eski dini tekrar canlandırmaya gayret eder; fakat başarılı olamaz. 364–378 arası ise, Do-

çalışma olarak bkz. Richard L. Rubenstein, *İsâ Nasıl Tanrı Oldu*, çev. Cem Demirkan, İstanbul, 2004.

98. Genel konsiller dışında kalan ve katılım açısından bölgesel bir mâhiyet arz eden konsillere *sinod* denmektedir.

99. Bkz. Rubenstein, *ag. s. 132 vd.*
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

ğu'da Aryusçu Valens, Batı'da İznikçi II. Valentinian'ın hüküm sürdüğü zaman dilimidir.¹⁰⁰ Bu durum imparatorluk içinde gerginliklere ve çeşitli mücâdelelere neden olur. Roma İmparatorluğu için bunlar, Hıristiyanlık'la uzlaşmanın yan etkileridir. İmparatorluğun Hıristiyanlık'la barışması ve kaynaşması, her iki tarafa da menfâatler sağlamıştır; ama sorunları da beraberinde getirmiştir. İmparatorluk, yeni bir birleştirici manevî güç elde etmiş; ama başından itibaren, bitmek tükenmek bilmeyen dinî tartışmaların içine çekilmiştir. Hıristiyanlık ise meşrûiyet, güç ve zenginlik kazanmış; ama bunu, imparatorların vesâyetine girme pahasına elde edebilmiştir.¹⁰¹ Yani Kilisenin hissettiği yan etki de *sezaro-papizm*'dir.

Tekrar Roma'ya dönecek olursak; Liberius (352–366), Julius'un halefi olarak papa seçilir. Liberius'un, Aryusçuluğa karşı tavrı hakkında rivâyet muhtelifdir. Onun Aryusçu olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Aryusçuluğu reddettiği için, İmparator II. Constantius tarafından sürgüne gönderildiğini söyleyenler de vardır.¹⁰² Halefi Damasus (366–384) ise, oldukça çekişmeli ve olaylı bir seçimin ardından Papalık makamına oturmakla birlikte, yaklaşık bir asır sürecek, eskisine oranla daha dirâyetli bir Papalık kuşağının ilk temsilcisi sayılabilir. İspanya kökenli olan Damasus, imparatorlukla çok fazla diyaloga girmemekle birlikte, temel olarak diğer Batı kiliseleri ile Roma arasındaki bağları kuvvetlendiren adam olmuştur. Roma'da iki bazilika ve bir *titulus* (lokal kilise) yaptıran Damasus, ibâdet dilinin Latince olarak yerleşmesinde önemli bir rol oynamış; Jerome'u görevlendirerek, Kutsal Kitap'ın Latince çevirisi olan *Vulgat*'ın ortaya çıkışını sağlamıştır.¹⁰³ 380 yılında Gotların Hıristiyanlığı kabulü de onun zamanına

100. Stebbing, *The Story*, s. 94, 95.

101. Bkz. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 44; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 45. Hatta Dawson, Roma İmparatorluğu'nu barbar istilâlarından daha etkili biçimde içten yıkan unsurun Hıristiyanlık olduğunu söyler. Bkz. Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, s. 44.

102. Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 47; J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 17. *Liber Pontificalis*'te, Aryusçuluğu reddettiği için sürgüne gönderildiği savunulur. Bkz. 37, (s. 29).

103. Damasus hakkında bilgi için bkz *Liber Pontificalis*, 39 (s. 30,31); J.N.D. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ss. 32–34.

rastlar. Fakat Gotları Hristiyanlaştıran Ulfilas, Aryusçu olduğundan, başlangıçta Gotların inancı da öyledir. Aynı yılın şubat ayında, bir önemli gelişme daha olur. İmparator I. Theodosius, Hristiyanlığı bir fermanla imparatorluğun resmî dini ilan eder. Böylece Roma Kilisesi, resmî bir hüviyet kazanır.

Hristiyanlığın imparatorluk dini olarak ilanının ertesesi yılı, Theodosius ikinci “ekümenik”¹⁰⁴ konsil sayılan I. İstanbul Konsili’ni toplar. İznik inancının ateşli bir savunucusu olan İmparator Theodosius, I. İstanbul Konsili (381) ile bu inancı sağlamlaştırmış ve diğer ayrılıkçı grupları acımasız bir takibâta uğratmıştır. Bu belki İznikçileri memnun etmiştir; ama aslında Theodosius da, Constantine gibi sezaro-papist bir politika izlemiştir. Kendini Kiliseden üstün gören ve hatta dogmaya müdahale hakkına haiz sayan bu anlayış, daha o zamandan Kilise içerisinden bazı itirazlara yol açmıştır.¹⁰⁵

İznik’ten farklı olarak, bu konsilde ne Papalık temsilcileri, ne de Batı’dan herhangi bir heyet vardır. Konsil, temelde, Kutsal Ruh inancına hücum eden Macedonius, Apollinaris ve diğer heretik gruplara karşı, İznik kredosunu tekrar tasdik etmek amacıyla toplanmıştır ve bu nedenle, teolojik açıdan konsilin önemini, Kutsal Ruh ile ilgili alınan kararlar teşkil etmektedir. Fakat bizim açımızdan asıl ehemmiyet arz eden nokta, konsilin üçüncü *kanonudur*. Bu kanonla, İstanbul Kilisesi; Roma, İskenderiye ve Antakya’nın sahip olduğu statüye çıkarılmıştır. Gerçi burada Yeni Roma’nın, yani İstanbul’un, onursal açıdan Eski Roma’dan sonra geldiği belirtilmektedir. Fakat bu gelişmenin, statü olarak diğer “apostolik (havarilerin kurduğu)” kiliselerle bir sayılmasının, İstanbul’un diğerlerinden üstün olduğunu iddia edebilmesinin bir aşaması olduğu açıktır. Bunun işareti de, sıralamada İstanbul’un, İskenderiye ve Antakya’nın önüne konmasıdır. Roma

104. “Ekümenik”, konsiller için kullanıldığında “evrensel”, “genel” anlamlarına gelmekle birlikte, daha sonra göreceğimiz üzere İstanbul patriklerinin, otoritelerinin tüm Hristiyanları kapsadığı iddiasıyla kullanmaya çalıştıkları bir sıfattır. Kelimenin aslı (*oecumen*), Hristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğu’nda “medenî dünya”, yani “Roma Toprakları”nı ifade etmek üzere kullanılmaktaydı.

105. Bkz. J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 17. <https://rantey.org>

hâlâ önceliklidir; ancak İstanbul, neredeyse ona denk sayılmıştır. Roma'nın özelliği, imparatorluğun eski merkezi olmasıdır. Dolayısıyla İstanbul Kilisesine benzer bir pâyeye verilmesi de, imparatorluğun yeni merkezi olması nedeniyle, buradaki kilisenin de statü olarak diğerlerinden üstte olması gerektiği fikrinin bir sonucudur. Fakat İstanbul'un, Roma'ya karşı en önemli dezavantajı, *apostolik* bir kilise olmamasıdır. Roma Kilisesi de, İstanbul'un bu yumuşak karnını hedef alacaktır. Konsilden sonra Papa Damasus, 382 yılında topladığı bir sinodda, Papalığı ilk defa "Havarisel Makam" (*Sedes Apostolica*) olarak tanımlar ve İstanbul'a karşı, Roma'nın bu özelliğini ön plana çıkarır. Bu sinodda, Roma Kilisesi'nin Pavlus ve Petrus'a dayandığına özellikle dikkat çekilmiştir.¹⁰⁶ Böylece I. Leo döneminde, tam olarak şekillenecek olan Papalık doktrininin ilk adımı atılmış olur. Fakat gerçekte Roma'nın fiili olarak dayanağı, imparatorluğa ismini veren bu şehrin simgesel anlamı ve önemidir. Yani Russell'ın dediği gibi, aslında "Petrus'un kürsüsüne duyulan saygı, sezarların tahtına duyulan korkunun sonucudur."¹⁰⁷

Damasus'un ardından papa seçilen Siricius (384–399), Papalığın otoritesini artırma yolunda, selefine göre daha etkili araçlar kullanmıştır. Bunlardan en önemlisi, diğer kiliselere gönderdiği imparatorluk yazışmalarından mülhem, *decretal* adı verilen mektuplardır. Bunlar, Kuzey Afrika'daki bazı istisnalar hâriç, Batı'daki diğer kiliselerden gelen soru ve sorunları anlatan mektuplara verilen cevaplardır. Siricius'un yerini alan I. Anastasius (399–401)'un ardından papa seçilen I. Innocent (401–417) de, Siricius'un politikasını devam ettirir. Fakat onun ölümünden sonra, muhtemelen bu tür mürâcaatların artması veya bunların bazı iç karışıklıklara neden olması nedeniyle, 419'daki bir Afrika sinodunca, bölgedeki ruhbanların Roma'ya mürâcaatı yasaklanır.¹⁰⁸ Innocent zamanındaki bir başka önemli bir olay ise, Pelagius ve taraftarlarının (*Pelagianizm* olarak bilinmektedir), aslı günah

106. Brezzi, *The Papacy*, s. 48; Walter Ullmann, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, London, 1974, s. 10; Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 172.

107. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 105.

108. Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 48. <https://rantey.org>

konusundaki fikirlerinin ortaya çıkardığı karışıklıktır. Fakat aslî günahın Âdem'den diğer insanlara geçmediğini savunan Pelagius hareketi, tıpkı benzerleri gibi, Roma Kilisesi karşısında başarılı olamaz.

Innocent'in papalığı esnasında –Theodosius'un imparatorluğu iki oğlu arasında pay etmesi sonucu–, Doğu'ya Arcadius, Batı'ya Honorius hükmetmektedir. Honorius'un Batı imparatoru olarak hüküm sürdüğü 395–423 arasında, imparatorluk Batı'da gittikçe çöküşe yaklaşımaktadır. Uzun zamandan beri devam eden Got akınları, artık tehdit edici boyuta ulaşmıştır. Roma kuvvetleriyle sık sık çatışmaya giren Gotlar, bu defa Alaric kumandasında güçlü bir orduyla Roma'ya kadar gelirler ve 410 yılında şehri zaptederler. Alaric'in Roma'yı aldığı esnada, I. Innocent, Roma Piskoposu'dur. Fakat, onun bu işgal esnasında ne yaptığı konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onu, Zosimus (417–418) takip eder. I. Boniface (418–422) zamanına gelindiğinde ise, bu defa Roma piskoposlarının pek de etkili olmadığını gösteren bir olay yaşanır. Boniface, Afrika'dan kendisine mürâaat eden, görevden alınmış bir rahip olan Apiarius'un tekrar görevine iadesini ister. Ama Afrika piskoposları, bu isteği gayri meşrû görür ve uygulamazlar.¹⁰⁹

B- PAPALIĞIN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Constantine'den, V. yüzyılın ortalarındaki Papa I. Leo'ya kadar genel olarak Hristiyanlığın, özelde ise Katolik Kilisesi'nin şekillenme süreci devam etmiştir. Tanrı ve insan konusundaki inanışlar netleşmeye başlamış, Roma Kilisesi'nin tek bir piskopos tarafından yönetilmesi ise çoktan yerleşmiştir. Din adamlarında bekârlık, kesin bir emir olmamakla beraber, tavsiye edilen bir özelliktir. Bu arada manastırcılık, Mısır'da ve Suriye'de ortaya çıkışının ardından, Hristiyanların olduğu her yere, Avrupa'da ise Akdeniz kıyılarından içerilere doğru yavaş yavaş yayılmaktadır.¹¹⁰ Hristiyan mimarisinin şekillenmeye başladığı

109. Stebbing, *The Story*, s. 113.

110. Russell'in ilk dönemlerdeki Hristiyan mistikleri ile ilgili söyledikleri, bunların yaşantılarının İslam müsasavıflarından oldukça farklı olduğunu gös-

bu devrede, Hıristiyanlar yaratıcı olmaktan çok taklitçidirler. Hıristiyan yapılarında Roma bazilikaları esas alınmaktadır.¹¹¹ Pagan dönemin etkileri sadece mimarî alanda değil, Hıristiyan ibâdetinde de kendini göstermiştir. *Vaftiz* ve *komünyon*, en önemli Hıristiyan ritüelleridir.¹¹² Fakat objeleri bir saygı ifadesi olarak öpme, ta'zîm amacıyla diz çökme, kutsal emanetlere hürmet, mum yakma, tütsü kullanma, Hıristiyanlığa Roma pagan adetlerinden geçen uygulamalardır. Bu dönemde dinî takvim de şekillenmeye başlamıştır. En eski uygulama, Yahudilik'ten gelme bir etkinin sonucu olarak, *Paskalya*dır. İkinci yüzyılın başından itibaren Paskalya düzenli olarak kutlanmaktadır. Paskalyadan sonraki yedinci pazar günü kutlanan *Pentakost* (*Hamsin Yortusu*) ve 6 Ocak'ta kutlanan *Epifani*, Paskalya'ya göre daha sonra belirlenmiş ve takvimdeki yerini almıştır. Paganların 6 Ocak'taki yeni yıl kutlaması ise, 25 Aralık'a alınarak devam ettirilmiş gibi görünmektedir. Yedi *sakrament*, henüz net olarak formüle edilmiş değildir. Bunların tam olarak yerleşmesi, Ortaçağ'da olacaktır. II. ve III. yüzyıldan itibaren bir olgunlaşma süreci gösteren *laik-ruhban* ayrımı, IV. yüzyılda kesin biçimiyle ortaya çıkmıştır. Bazılarınca, Hıristiyan toplulukların sapkınlık ve ahlâkî gevşeme tehdidiyle karşılaşmasının bir sonucu olarak görülen bu ayrımın en belirgin tezâhürü, bekârlıktır.¹¹³ Papa Siricius (384–399)'tan itibaren, Papalık emirlerinde rahiplere, bekârlık dikte edilmeye başlanmıştır.¹¹⁴

Roma İmparatorluğu'nun genel durumu açısından bakıldığında, resmî din olmasından sonra, önceki döneme oranla hızlı bir yayılma gösterse de, V. yüzyıla gelinceye kadar Hıristiyanlık, Romalılar ara-

terir. Örneğin keşişler, temizliği nefretle karşılamışlar ve bitleri 'Tanrı'nın incileri' olarak adlandırıp azizliğin belirtisi saymışlardır. Hatta kadın veya erkek olsun, bu azizler, ırmaklardan geçtikleri zamanlar dışında, ayaklarına hiç su değmemesi ile övünürlerdi. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 94.

111. Bokenkotter, *History*, s. 42.

112. *Komünyonun* litürjide uygulanan şekliyle ilk biçimini, yazılı olarak Hippolytus (ö. 236)'a ait olduğu kabul edilen *Kilise Kuralları* (*Church Order*) adlı metinde görmekteyiz. Bkz. Bokenkotter, *History*, s. 41.

113. Bkz. A. Fawkes, "Papacy", *ERE*, vol. 9, s. 620.

114. Bokenkotter, *History*, s. 49, 50.

sında hâlâ azınlık dinidir. Ancak V. yüzyıldan itibaren, çoğunluğun dini hâline gelmiştir. O, özellikle Batı'da, İsa döneminin tersine, III. yüzyıla kadar şehirli bir görünüm arz etmiştir. Aristokrat kesim hariç, bu dönemdeki Hristiyan kitleyi, orta ve alt tabakadan şehirli oluşturmaktadır. Kırsal bölgelerde ise, -bazılarınca dil sorunu dolayısıyla- kahir ekseriyet, pagan olarak kalmıştır. Hatta IV. yüzyılda dahi, bu durum devam etmiştir. Hristiyanların bu dönemde *paien* (pagan) sözcüğünü, hem putperest hem de köylü anlamında kullanmaları, bu yüzdendir.¹¹⁵ Ayrıca yeni din, önceleri Avrupa tarafında değil, daha ziyade Afrika ve Küçük Asya'da yaygındır. Avrupa'da Hristiyanlığın yayılması, yani sonradan Avrupa milletlerini oluşturacak barbar kavimlerinin Hristiyanlaşmasındaki en önemli faktörlerden biri ise, manastırlar ve keşişlerdir.¹¹⁶ Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında sûfilerin rolü ne olmuşsa, Avrupa'nın Hristiyanlaşmasında keşişlerin oynadığı rol de odur. Ayrıca, manastırlar ileriiki dönemlerde Papalık otoritesinin yaygınlaşmasının da önemli araçları olacaktır.

IV. ve V. Yüzyıl, aynı zamanda Katolik teolojisinin gelişiminde önemli bir yere sahip olan ve *Kilise Doktorları* olarak bilinen üç şahsiyetin yaşadığı ve faaliyet gösterdiği zaman dilimidir: Ambrose (340–397); Augustine (354–430) ve Jerome (345–420). Ambrose'nin etkisi, Kilise-Devlet ilişkileri konusundaki düşünceleri vasıtasıyladır. Kilisenin devlet karşısında bağımsız, daha açık ifadeyle devlete egemen olması gerektiğini savunan Ambrose, bu bakış açısıyla “Hristiyan Devlet” fikrinin babası sayılmaktadır.¹¹⁷ Augustine, Reformasyona kadar Kilise teolojisinin dayandığı isim olmuştur. Jerome ise, Kutsal Kitap çevirisi ve yorumları ile tarihe geçmiştir. Papa I. Damasus'un isteği üzerine, *Vulgat* olarak bilinen Kutsal Kitap'ın revizyonunu –re-

115. Charles Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi*, s. 73; Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, s. 194, 195; Bihlmeyer-Tuchle, *a.g.e.*, s. 68.

116. Manastırların ve keşişlerin bu etkisi hususunda bkz. Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, s. 195 vd.; Henri Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, çev. M.A. Kılıçbay, Ankara, 2006, s. 143 vd.

117. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 46.

vizyon, çünkü özellikle *Eski Ahid*'in hangi parçalarının benimsendiği o dönemde net değildi– ve Latince çevirisini yapmıştır.¹¹⁸

1. Büyük Leo: Papalığın Petrus'la Özdeşleştirilmesi

I. Innocent (401–417)'ten itibaren papaların mektupları, hem sayı hem de içerik açısından daha etkili hâle gelmeye başlar. Papalık makamının *apostolik* özelliğine dikkat çeken Innocent'in, İtalya, İspanya, Galya ve Afrika'daki kiliselerle iletişimi, bu mektuplar aracılığı ile olur ve mektupların üslûbu gittikçe emreder bir tona bürünmüştür. Innocent'in ardından gelen Zosimus (417–418) zamanında, imparatorluğa yapılan, Roma'nın diğer kiliseler üzerinde hakim sayılması talebi dikkate alınmaz.¹¹⁹ Bu dönemde, Roma Kilisesi'nin müdahaleci tavrı yüzünden, diğer bazı kiliselerle, özellikle de Afrika Kilisesi ile gerginlikler yaşanır. Hatta Aziz Augustine'in, Roma'nın, Afrika Kilisesi'nin işlerine karışmasından oldukça rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁰

I. Boniface (418–422)'ten sonra Papalık makamına oturan I. Celestine (422–432) ise, Papalık otoritesinin oluşmasında bir adım daha atarak, Papalık mektuplarındaki ifadeleri “hukuk” olarak niteler ve bunların mutlak itaati gerektirdiğini iddia eder.¹²¹ Onun halefi III. Sixtus (432–440), Efes Konsili (431) zamanındaki papadır. İmparator II. Theodosius tarafından yapılan konsil çağrısının nedeni, İstanbul Patriği Nestorius'un, İsa hakkındaki aykırı görüşleridir. *Nestorianizm* olarak adlandırılan bu düşünceye göre, İsa'da ilâhî ve insanî iki tabiatın öte, iki kişilik bulunmaktadır ve âdeta biri insan, diğeri ilâh, iki İsa söz konusudur. Nestorius, Meryem'in, “Tanrı'nın Anası” olduğunu da reddetmektedir. Zira ona göre, Meryem'in doğurduğu İsa, sadece bir insandır. İşte konsilde, Nestorius ve bu görüşleri mahkûm edilir, Meryem'in *Theotokos* (Tanrı doğuran) olduğu açıklanır. Konsilde ayrıca, Pelagius hakkındaki mahkûmiyet de yinelenir.

118. Adı geçen Kilise Doktorları ile ilgili bkz. Bokenkotter, *History*, ss. 59–77.

119. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 18.

120. Bokenkotter, *History*, s. 78, 79.

121. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 16.

III. Sixtus'un ardından, "büyük" papaların ilki, I. Leo (440–461) gelir. Onu büyük yapan, Hristiyanların "Tanrı'nın Kırbağı" dedikleri Hun İmparatoru Atilla'nın Roma'yı zaptetmesini mâhir bir şekilde engellemesidir. Atilla, İtalya'ya girmiştir; daha önce Vizigotlar'ın ve Vandallar'ın yağmaladıkları Roma'yı ele geçirmemesi için hiçbir sebep yoktur. Ama Leo, onu bir şekilde ikna eder ve Roma'dan uzak tutar. Bundan dolayı bazıları, Leo için, "Atilla'yı durdurmasaydı, Batı medeniyeti şu an olduğu biçimde gelişmeyebilirdi" derler.¹²²

I. Leo, muhtemelen Romalı Tuscan ailesindendir. Bu devrede Roma'nın Batı İmparatoru olan III. Valentinian (425–455)'in zayıf karakterinden de yararlanan Leo, son derece güçlü bir yönetim sergiler. İmparatorluk tarafından Roma Kilisesi'nin üstünlüğünün onaylanması, bu dönemdedir. Papa Damasus ile başlayan Papalık doktrininin biçimlenmesi süreci, Leo ile tamamlanmıştır. I. Damasus (366–384), 382 yılında topladığı bir sinodda, papalığın Roma dışındaki kiliseler üzerinde de hâkim olduğunu iddia etmiştir. Halefi Siricius (384–399), Damasus'tan bir adım daha ileri giderek, mektuplarında sadece Batı kiliselerinin değil, Doğu'dakiler dâhil, tüm Hristiyanların üzerinde otorite sahibi olduğunu savunmuştur. Fakat Leo'dan önceki bu papaların iddiaları, pratiğe geçirilebilmiş uygulamalardan çok, idealleri yansıtmaktadır. İddia etmek ile, fiilen bunu göstermek farklı şeylerdir. Büyük Leo öncesinde böyle iddialar olsa da, Papalık otoritesi pratikte Leo'dan itibaren gerçeklik kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla kurumsal manada papalığın kurucusunun I. Leo olduğu ve artık bu yüzyıldan itibaren papalığın etkili bir teşkilât olarak tarih sahnesine çıktığı söylenebilir.

Leo, iddialarının meşrûiyet zeminini Petrus'ta bulmuş ve kendisini adeta Petrus'un reenkarnasyonu olarak görmüştür. Ona göre Roma Piskoposu, "en yüksek hükümdar", "en yüksek öğretmen" ve "en yüksek yargıç"tır.¹²³ Ayrıca o, papalığı kurumsal bir çerçeveye yerleştirmiş; kurumla kişiyi, yani Papalıkla papayı ayırmıştır. Buna göre,

122. Bkz. Ron Pazola, "Who's been Sitting in Peter's Chair?", *U.S. Catholic*, vol. 58 no. 7, July 1993, s. 38. Leo ile ilgili ayrıca bkz. Kelly, *a.g.e.*, ss. 43–45; Collins, *Upon This Rock*, ss. 63–65.

123. Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 172; Stebbing, *The Story*, s. 79.

papa yanlış yapsa da, bu sığata layık bir insan olmasa da, bulunduğu makamdan ötürü ona saygı duyulması gerekmektedir. Bundan dolayı Leo, kendisini “Petrus’un layık olmayan halefi” olarak nitelemiştir. Tabii ki aslında bu, tevazu değıl bir otorite göstergesidir. Bununla birlikte Leo, Batı’da, özellikle de İtalya’ya yakın kiliselere karşı emredici bir konum sağlamakta zorlanmadıysa da, diğler bölgelerde bazı dirençlerle karşılaşmıştır. İlk tepki Kartaca’dan gelir. Daha başka itirazlar da yükselir, fakat bunlar çoğunlukla etkisiz kalır; hatta bazen, tam da Leo’nun istediğı biçimde sonuçlar doğurur. Örneğın Leo, kendisine hiç danışmadan ve onayını almadan bir piskoposu görevden alması üzerine, Arles Başpiskoposu Hilary’yi mahkûm eder. Hilary, papanın, onun bölgesindeki Kilise işlerine karışma hakkı olmadığı gerekçesiyle, Doğı ve Batı imparatorlarına şikâyetle bulunur. Durumu değerlendiren zamanın imparatorları II. Theodosius (402–450) ve III. Valentinian (425–455), papayı haklı bulurlar ve 17 Temmuz 445’teki bir fermanla Roma Kilisesi’nin Batı’daki üstünlüğünü ilan ederler.¹²⁴ Ancak, Roma Kilisesi’nin önem kazanması ve bu üstünlüğe ulaşması, sadece etkili papaların gayretleri veya imparatorluğun simgesi olmuş Roma şehrinde bulunmasının bir sonucu değıldir. Bunlar önemli avantajlar sağlamıştır; fakat Kiliseyi bu konuma asıl yükselten, bölgedeki piskoposların fedâkâr çabaları ve en önemlisi Roma Kilisesi’nin hayır işleriyle insanların gönlünü kazanmış olmasıdır.¹²⁵

Efes Konsili’nin ardından, yeni bir teolojik karışıklık meydana gelmiştir. Bu karışıklığa neden olan ise, Nestorius’un görüşlerinin tam zıddını, İsa’nın tek kişiliğe ve tek tabiata sahip olduğunu savunan bir başka heretik akımdır. Bu, birkaç yüzyıl Roma Kilisesi’nin başına belâ olacak olan ve Doğı ile birçok defa çatışmaya sebebiyet verecek monofizitizmdir. İstanbul Patriğı Flavian, karışıklığa son vermek ama-

124. Adı geçen ferman için bkz. Henry Bettenson, *Documents of the Christian Church*, London, 1977, s. 22, 23. I. Leo hakkında ayrıca bkz. *Liber Pontificalis*, 47 (ss. 38–40); Christopher M. Gray, “The Provocative Power of the Papacy”, *Orbis*, vol. 44, no. 3, s. 502, 503. Söz konusu fermanın içeriğı için bkz. J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 97 (Document No. 4).

125. Bkz. Christopher Dawson, *Batı’nın Oluşumu*, s. 49, 50.

cıyla, Efes'te bir konsil toplamaya karar verir. Fakat 449 yılında aceleyle toplanan bu konsilden, monofizitizmin mahkûmiyeti değil, onayı çıkar. "Haydutlar Konsili" olarak adlandırılıp hem İstanbul, hem de Roma Kiliselerince geçersiz sayılan bu girişimin ardından, *monofizist* sapkınlığa son vermek için, İmparator Marcian'ın öncülüğünde Kadıköy'de bir genel konsil toplanmasına karar verilir. 451 yılındaki Kadıköy Konsili öncesinde I. Leo, İstanbul Patriği Flavian'a, Roma'nın görüşlerini içeren bir mektup göndermiştir. Bazıları, bu mektubun konsil kararları üzerinde etkili olduğunu, dolayısıyla papalığın prestiji açısından dikkate değer bulunduğunu ifade etmektedir.¹²⁶ Zira Katoliklerin iddialarına göre, konsilden çıkan; "*İsâ'da, karışma, değişme ve bölünme olmaksızın, hem beşerî hem ilâhî iki tabiat vardır*" kararı, Leo'nun görüşlerini teyidden ibarettir. Fakat konsilde, Roma ile İstanbul arasında önemli bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bu da, konsilin 28. *kanonu* ile ilgilidir ki, Roma bu maddeyi asla kabul etmemiştir. Bu madde, Roma'nın öneminin, Leo'nun iddia ettiği gibi Petrus'tan değil, imparatorluğun başkentliğini yapmış olmasından kaynaklandığını; İstanbul'un da Yeni Roma olduğunu; dolayısıyla Roma ile İstanbul'un aynı statüde bulunduğunu söylemektedir.¹²⁷ Bu madde, her iki kilise arasındaki güç mücadelesinin iyice açığa çıktığını göstermektedir ve aslında Roma'nın üstünlük iddiasına karşı, İstanbul'un gösterdiği tepkiden ibarettir. Bu tepki sadece bununla kalmamış, İstanbul patriklerinin saygınlığını yükseltmek amacıyla, imparatorlara taç giydirme uygulamasının ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Konsilin yapıldığı 451 yılı, aynı zamanda İstanbul'da patriğin ilk kez imparatora taç giydirdiği tarihtir.¹²⁸ Bu konsilde ayrıca, Kudüs de patriklik seviyesine çıkarılır ve böylece beş temel kilisenin üstünlüğü resmîleşmiş olur.

126. Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 52, 53; Stebbing, *The Story*, s. 120, 121.

127. İlgili madde ve tartışmalar için bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, ss. 25-27; Bokenkotter, *History*, s. 84, 85; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 55; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 41.

128. Ostrogorsky, taç giydirme hâdisesinin muhtemelen birkaç yıl daha geç, 457 yılında İmparator I. Leon ile vuku bulduğu kanaatindedir. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 56.

2. Batı Roma'nın Yıkılışı ve Papalığın Önünün Açılması

461 yılında, Papa Büyük Leo ölür ve yerine Hilary (461–468) geçer. Batı Roma'nın çöküşü esnasında ise, Papalık makamında Simplicius (468–483) bulunmaktadır. Got saldırıları sonucunda imparatorluğun Batı ayağının yıkılışı, elbette Roma Kilisesi için önemli bir avantaj olmuştur.¹²⁹ Bölgedeki otorite boşluğundan yararlanan ve imparatorluk baskısından uzak kalan papalar, Roma ve çevresindeki yeğâne güç hâline gelirler. “Roma papalarla baş başa kalmıştır.”¹³⁰ Fakat Doğu Roma, İtalya üzerindeki haklarından kolayca vazgeçmemiş, hatta bir dönem bu bölgeyi tekrar ele geçirmiştir. Buraya hâkim olmasa da, Ravenna’da bir İmparatorluk valisi bulunmaktadır. Ancak fiilî olarak, İtalya artık Gotlar’ın elindedir. Galya (eskiden, bugünkü Fransa ve Belçika dâhil, o bölgeye alana verilen isim) bölgesine de Franklar yerleşmekte ve teşkilatlanmaktadır. İtalya’daki Gotlar’ın başında, Odoacer bulunmaktadır. Bir süre sonra İtalya, Odoacer liderliğindeki Gotlar’ı yenen, Theodoric önderliğindeki Ostrogotlar’ın eline geçer (493). Theodoric, Aryuşçu olmasına rağmen, ilk yıllarında Roma Kilisesi’ne baskı yapmaz; fakat zaman geçtikçe, Barbar Kral’ın tavrı değişir.

Papalar, bir taraftan barbarların nefesini enselerinde hissederken, diğer taraftan da teolojik sorunlarla uğraşmak zorunda kalırlar. Zira Kadıköy Konsili, Mısır, Filistin, Suriye gibi monofizist inancın hâkim olduğu Doğu Kiliselerinin bu inancını değiştirmemiş; aksine ihtilâfı daha da şiddetlendirmiştir. Doğu Roma İmparatoru Zeno (474–491), bu ayrılığa son vermek ve belki de orta bir yol bulmak amacıyla –ki bu daha sonra tekrar tekrar denenecektir– İstanbul Patriği Acacius’un da yardımı ile, 482’de *Henotikon* adı verilen bir birleşme deklarasyonu yayınlar.¹³¹ Roma Kilisesi’ne göre, aslında *Henotikon*’un amacı, Kadıköy Konsili kararlarını iptal etmektir. Papa III. Felix

129. Barbar istilâları hakkında bkz. Henri Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, s. 19 vd.

130. Stebbing, *The Story*, s. 127.

131. Bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 30 vd.; Stebbing, *The Story*, s. 130, 131.

(483–492)¹³², 484’teki bir Roma sinodunda, *Henotikon*’u kabul etmeyi reddettiği gibi, Patrik Acacius’u da aforoz eder. Patriğin aforozla karşılık vermesi, uzun sürmez. Felix’in halefi I. Gelasius (492–496), patriğin aforoz edilmesi kararını teyid etmekle kalmaz; sonraki dönemlerde daha da netleşecek bir iddiada bulunmaya başlar. İmparatorluktan uzakta ve kendi başına olmanın verdiği güvenle papa, Kili-se idaresinin dünyevî idareden üstün olduğunu savunmaktadır. Doğu Roma İmparatoru I. Anastasius (491–518)’un Kilise işlerine müdahalesine, 494’te bir mektupla tepki gösteren Gelasius’a göre, dünyevî lider “öğreten” değil, “öğrenen”dir; dolayısıyla Kilisenin, yani papalığın sözlerine kulak vermelidir. Ayrıca Gelasius, din adamlarının seküler mahkemelerde yargılanamayacağını da iddia etmiştir ki, bu görüş tarih içerisinde, “Papa hiçbir güç tarafından yargılanamaz” biçimine dönüşmüştür.¹³³ Gelasius zamanındaki bir diğer önemli olay da, ileride Papalık açısından önemli bir rol oynayacak olan Frankların, Hristiyanlığı kabul etmeleridir. Bu da, Hristiyanlığın “İkinci Constantine”i sayılan Frank Kralı Clovis’in, 496 yılında Hristiyan oluşu ile başlayan bir süreçtir.

Roma ile İstanbul arasındaki mücadele, papa ile patrik arasındaymış gibi görünse de, gerçekte Papalıkla İmparatorluk arasındadır. Zira artık Papalık yavaş yavaş İmparatorluğa rakip bir güç hâline gelmeye başlamıştır. *Henotikon*’dan kaynaklanan Roma-İstanbul ayrılığı, 519 yılına kadar devam eder ve nihayetinde Papa Hormisdas (514–523) ile İmparator I. Justin (518–527)’in, hem Zeno hem de Patrik Acacius’un haksız olduğunu ilan etmek üzere anlaşmaları ile sona erer. Yani kriz, Roma’nın dediği tarzda çözülür. Genel bir konsille olmasa da; Zeno, Acacius ve monofizitizm mahkûm edilir; fakat sorun burada bitmez.

Roma’nın gözde generallerinden Belisarius, Afrika’da önemli başarılar elde ettikten sonra, önce Sicilya’yı, ardından da Roma’yı ele geçirir. Papa Hormisdas’ın oğlu Silverius (536- 537), bu esnada papa-

132. Bu Felix’in II. mi yoksa III. mü olduğu ihtilâflıdır. Dolayısıyla ondan sonra Felix ismindeki papaların kaçınıcı Felix olduğu da tartışmalıdır.

133. Bkz. J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 98 (*Document No. 5*); Ullmann, *a.g.e.*, s. 33, 34.

dır. Doğu Roma İmparatoru Justinian (527–565), seleflerinin tersine, İmparatorluğun Doğu’yu ayakta tutma politikasını terk etmiş ve Batı’ya yönelmiştir. Batı İmparatorluğu’nu tekrar ihyâ etme çabasındadır.¹³⁴ Gerçekten de, 535 ile 562 yılları arasında İtalya, büyük oranda tekrar Bizans egemenliğine girer. Papalık da, bu dönemde imparatorluk baskısını yeniden hisseder. Daha kötüsü, Justinian üzerinde önemli bir etkisi olan İmparatoriçe Theodora, monofizisttir. Rivayete göre İmparatoriçe, o dönemde İstanbul’da Papalık temsilcisi olan Vigilius’a, İstanbul’a atayacağı monofizist patriği kabullenirse, kendisinin papa olmasını destekleyeceğini söylemiş ve de Vigilius’u ikna etmiştir. Vigilius, Theodora’nın yönlendirmesiyle, Roma’daki Belisarius’un yanına gelir. Belisarius, Papa Silverius’tan monofizist¹³⁵ öğretiyi kabul etmesini ister; olumsuz cevap alınca da, onu sürgüne gönderip yerine Vigilius (537–555)’un papa olmasını sağlar.

Yeni imparator, teolojiye oldukça ilgi duymaktadır ve inanç farklılıklarına da tahammülü yoktur. Pavlus’un, Efeslilere Mektubu’nda söylediği, “tek Tanrı, tek inanç, tek vaftiz” sözünü, imparatorluk için “tek devlet, tek hukuk, tek kilise” sloganına dönüştürmüştür. Dolayısıyla Justinian, monofizistlerle Kadıköy Konsili kararlarını benimseyenleri uzlaştırma çabasını -ki buna monofizitizmi Batı’ya kabul ettirme çabası denebilir- devam ettirir. Bu defa farklı bir yöntemle başvuran İmparator, monofizist teolojinin azılı düşmanları olan bazı yazarların eserlerini resmen mahkûm etmeyi dener. Tabii ki bu hamlenin etkili olabilmesi için, Roma Kilisesi’nin de kabulü gerekmektedir. Hedef alınan ve *Üç Risâle (Three Chapters)* olarak bilinen söz konusu eserler, Antakya ekolünden üç isme; Mopsuestia’lı Theodore (ö.428), Cyrus’lu Theodoret (ö. 466) ve Edessa’lı Ibas (ö. 457)’a aittir. İmparator 544 yılında yayınladığı bir fermanla, bu üç eseri mahkûm eder. Papa Vigilius, başlangıçta bu fermanı kabullenmeyi reddeder. Ancak, İmparatorun baskısına daha fazla dayanamayarak -bu esnada Sicilya’ya kaçırılmıştır-, o da bu üç eserin lanetlenmesini onaylar. Kuzey

134. Bkz. Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 53 vd.

135. “Monofizist” yerine bazen “*Eutychian*” tabiri de kullanılmaktadır. Bu ikinci terimi -belki de ismin Ermenice olduğunu kabul ettikleri için- daha ziyâde Ermeniler tercih etmektedir.

Afrika, Gaul, Milan ve İlycrum kiliseleri, fermanı reddederler. Sonuçta Justinian, daha kesin bir sonuç almak için İstanbul'da bir konsil toplamaya karar verir ve II. İstanbul Konsili'nde (553) *Üç Risâle* mahkûm edilir. Batı Kilisesi'nin sadece dokuz piskoposla temsil edildiği konsilde, daha önceki dört genel konsilin kararları teyid edilir. Yine, daha önce mahkûm edilen Arius, Macedonius, Nestorius ve Origen'in aforozları yinelenir. Bu konsilden yaklaşık iki yıl sonra, Virgilius'a Roma'ya dönme müsaadesi verilmişse de, papa dönüş yolunda, Papalığın prestiji açısından Leo'nun mirasını büyük ölçüde kaybetmiş olarak son nefesini verir.¹³⁶ Onun halefi olan I. Pelagius (556–561), *Üç Risâle* konusundaki kararı desteklemeye devam etmesi şartıyla, Justinian tarafından Papalık makamına getirilir.¹³⁷

565 yılında Justinian ölür ve Bizans¹³⁸ İmparatorluğu'nun Doğu'da uğraşması gereken sorunlar ortaya çıkar. Fakat Batı'da da işler pek yolunda gitmemektedir. 568 yılından itibaren İtalya, Alboin kumandasındaki Lombardlar tarafından istilâ edilir. İtalya'nın merkezini ve Kuzey bölgelerini ellerinde tutan Lombardlar, Roma Kilisesi için hem askerî, hem de Aryuşçu oldukları için dinî bir tehlikedir. Ancak Bizans'ın otoritesi karşısında Lombardlar, sonraki dönemlerde Papalık için avantaj olmuştur. Zira tek bir hâkim güç hâlinde kalamamışlar, za-

136. Virgilius hakkında bkz. *Liber Pontificalis*, 61 (ss. 58–61).

137. La Due, *a.g.e.*, s. 58. Justinian dönemi hakkında bkz. Stebbing, *The Story*, ss. 137–146.

138. Bizans tabirinin yanlış olduğunu, bu devlete “Doğu Roma” veya “İkinci Roma” demenin daha uygun olduğunu söyleyenler vardır. Örneğin İlber Ortaylı'ya göre, “Bizans” adı XVI. Yüzyıl'daki Alman hümanistlerinin, özellikle de Wolff'un işidir. Bu ismin kullanılmasının nedeni, Batı'da Roma İmparatorluğu'nun devamı iddiasıyla kurulan devletleri meşrû göstermek için, Roma İmparatorluğu'nun kalan parçasını yok saymak, yani “Bizans” diyerek Doğu Roma'yı Romalı olmaktan çıkarmaktır. Bkz. İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, İstanbul, 2006, s. 43, 44; 195. Ostrogorsky de bu konuda şöyle der: “Bizans devleti, eski *Imperium Romanum*'un sadece bir devamıdır. Bizans bilindiği gibi, bizim Bizanslı dediğimiz kişilerin bilmedikleri, daha sonraki devrin bir terimidir. Bunlar kendilerini her zaman Romalı olarak adlandırmış, imparatorlarını Roma hükümdarları, eski Roma *Caesar*'larının halef ve mirasçıları saymışlardır.” Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 25.

manla bölünerek düklükler hâline gelmişlerdir. İtalya böylece her biri bağımsız küçük devletçiklere bölünmüştür. III. John (561–574), ilk Lombard istilâsı esnasında Roma Piskoposu’dur. Onun yerini alan Papa I. Benedict (575–579) döneminde ise neredeyse tüm İtalya Lombardların hâkimiyetine girmiştir. Benedict’in halefi II. Pelagius (579–590), imparatorun onayını – papaların, seçildikten sonra göreve başlayabilmeleri için imparator tarafından onaylanmaları gerekmektedir– beklemeden makamına oturur. Çünkü Roma kuşatma altındadır. Bu esnada Doğu’da, İmparator Justinian’ın yerine II. Justin (565–578) geçmiştir. Onu II. Tiberius izler. Tiberius’tan sonra tahta, Perslere karşı kazandığı başarılarla ünlenen General Maurice oturur. Maurice, kendisinden habersiz Lombardlarla anlaşmaya yapmasından dolayı, Papa Büyük Gregory ile mücadele edecektir. Maurice’i bir suikast sonucu öldürüp yerine geçen Phocas’ın ardından, 610–641 yılları arasında Doğu Roma’nın başında bulunacak isim ise Heraclius’tur.

VII. yüzyıla kadarki seyri özetleyecek olursak; Büyük Leo’ya kadar papaların, Batı kiliselerindeki tüm atamaları kontrol ettiği ve bu kiliseleri yönettiği konusunda kesin deliller yoksa da, Papalığın bu kiliseler arasındaki anlaşmazlıklarda nihaî merci olarak işlev gördüğü açıktır.¹³⁹ Batı Roma’nın yıkılışının ardından, otorite açısından avantajlı bir konuma gelen Papalık, Lombard istilâsıyla birlikte Roma ve çevresinin neredeyse yegâne hâkimi konuma gelmiştir. İmparatorluk yine etkilidir; ama bu etki, asla eskisi kadar değildir. Bu dönemde papaların seçimi, diğer piskoposlardan farklı olmamıştır. Ruhbanlar, Roma halkı, özellikle Ostia, Albano ve Porto olmak üzere komşu piskoposlar, Roma Piskoposu’nu seçmektedir. Seçimle ilgili ilk düzenleme, 555 yılındaki bir imparatorluk fermanı ile gerçekleşir. Bu fermanla, Papalık makamının boşalması hâlinde, Ravenna’daki *Exarch* (Bizans Valisi)’in haberdâr edilmesi ve seçimin, papa öldükten üç gün sonra yapılması yer almakla beraber, Roma ruhbânı ve asilzâdelerin belirleyici olduğu bir prosedür söz konusudur. Seçim sonrasında, bir heyetin İstanbul’a giderek İmparatora sonucu bildirmesi ve onun da seçimi onaylaması gerekmektedir. Fakat genellikle *Exarch*’ın onayı ile yetinilmiş, İmparatorun onayına gerek duyulmamıştır. Bizans ege-

139. La Due, *The Chair of Saint Peter*, s. 59, 60.

menliği altında iken, Papalık kendisini ve geleceğini imparatorluktan ayrı görmemiştir. “Roma’nın düşmanları, Katolik inancının da düşmanlarıdır” düstûrunu benimsemiş ve duâ kitaplarında, imparatora saygı ve onun başarısını dileyen duâlar yer almıştır.¹⁴⁰

Papalık organize olduktan sonra, Ortaçağ’ın ilk yüzyıllarında iki önemli misyona sahip olmuştur: barbar kavimleri Hristiyanlaştırmak ve Avrupa’yı bir Hristiyan memleket (*Christendom*) hâline getirmek. Bu da, tek başına Kilisenin başarabileceği bir şey değildir. Keşişler ve laik idareciler buna katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, bu misyonun gerçekleştirilmesi, üç unsurun birlikte hareket etmesiyle mümkün olmuştur: Papalık, keşişler ve Franklar.¹⁴¹ Bu kolay olmamıştır; Vandallar, Vizigotlar, Hunlar, Gotlar, Ostrogotlar gibi barbar milletlerin çoğu Hristiyan olmuştur; ama hepsi Katolik değildir. Gotlar ve Vandallar, Aryusçu piskopos Ulfilas (ö. 383) tarafından Hristiyanlaştırılmıştır ve Katolikleri düşman gibi görmektedirler. Tek bir hâkim gücün, tüm bu farklı unsurları birleştirmesi gerekmektedir ki, bunu da Frank imparatorları gerçekleştirecektir. Dolayısıyla, ancak VIII. yüzyıl sonundan itibaren ki, Frank Karolenj İmparatorluğu’nun kurulması ile birlikte Kilise, artık Avrupa’da sadece dinî değil, siyasî bir aktör hâline gelmeye başlayacaktır.¹⁴²

3. Büyük Gregory

Büyük Leo’dan sonra, Papalığın geleceğini belirleyen bir diğer önemli papa –yine Katoliklerce “büyük” unvanıyla anılan- I. Gregory (590–604)’dir. Onun için zaman zaman, “Avrupa’nın Babası” denilir.¹⁴³ Papalığın kurumsallaşmasının ikinci aşamasını gerçekleştiren

140. Christopher Dawson, *Batı’nın Oluşumu*, s. 193.

141. Bkz. Bokenkotter, *History*, ss. 89–98.

142. Hem bu devredeki Papalık faaliyetleri, hem de günümüzde bu döneme ilişkin yapılan çalışmalarla ilgili eleştiriler için bkz. Marios Costambeys, “Property, ideology and the territorial power of the papacy in the early Middle Ages”, *Early Medieval Europe*, 2000, 9 (3) ss. 367–396.

143. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 55.

Gregory, *Christendom*¹⁴⁴un ve neredeyse tüm Ortaçağ Papalığı çizgisinin mimarı kabul edilmektedir. Klasik Roma ile Ortaçağ Papalığı arasındaki köprü sayılabilecek olan bu papa, daha önceki papalardan III. Felix'in de mensub olduğu aristokrat bir Roma âilesindendir. Entelektüel titizlik, düzenlilik, hukukçu bir bakış açısı, pratik sağduyu ve olaylara gerçekçi yaklaşım gibi tipik Romalı özelliklerini taşımaktadır. Papa seçilmeden önce, Papalık özel temsilcisi olarak İstanbul'da bulunmuştur. Konunun uzmanları, onun iyi bir teolog olmakla birlikte, müstesna bir lider olduğunu belirtmektedirler. Politika olarak Gregory, Roma'nın içinden çok dışarı ile ilgilenmiş; Papalığı fiilen Orta İtalya'nın hâkimi hâline getirmiş; Roma'nın diğer Batı kiliseleri üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmış; barbarların ve Anglo-Saksonların Hristiyanlaştırılmasına büyük önem vermiş; İspanya Kilisesi ile çok iyi ilişkiler kurmuş; ardında önemli bir teolojik malzeme bırakmıştır.¹⁴⁵

Kendisine *Servus Servorum Dei* (Tanrı Hizmetkârlarının Hizmetkârı) diyen Gregory, Afrika ile ilişkiler konusunda da oldukça hassastır. İstanbul ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmasına rağmen, tıpkı halefleri gibi, İstanbul Kilisesi ile karşı karşıya gelmiştir. Gregory döneminde papalar, hâlâ Doğu Roma İmparatoru tarafından onaylanmaktadır ve Gregory'nin papalığını da Maurice onaylamıştır. Fakat papa, Kili- sedeki imparatorluk memurlarının yerine rahip veya keşişleri getirmek istemesi nedeniyle imparatorla, *ekümenik* sıfatını kullanması dolayısıyla da patrikle çekişme yaşamıştır. Kendi politikası açısından haklıdır; çünkü tam da Papalığı güçlü ve gerçekten Katolik/Evrensel hâle getirme çabasının karşısına, İstanbul Patriği John (582–595) 587 yılında *ekümenik*¹⁴⁶ sıfatıyla çıkmak istemiştir. Doğal olarak Gregory,

144. *Christendom*, daha önce de belirtildiği gibi, tamamıyla Hristiyanların hâkim olduğu coğrafyayı ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. *Dârü'l-İslâm*'ın Hristiyanlık'taki karşılığı olarak düşünülebilir.

145. Gregory hakkında bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 77–80; Christopher M. Gray, *a.g.m.*, s. 503, 505; Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, ss. 51–58.

146. Daha sonra başka örneklerini de göreceğimiz üzere, Papalık dayandığı teoloji gereği böyle bir iddiayı kabul edemez. Türkiye'de Fener Rum Patrikhanesi veya Vatikan'la ilgili tartışmalarda, zaman zaman papanın, pat-

bu sıfatı şiddetle reddetmiş ve sert bir mektupla patriği bu sıfatı kullanmaması konusunda uyardıysa da; hem John, hem de halefi Cyriacus (595–606), ekümeniklik iddialarını sürdürmüşlerdir. Gregory'nin, Bizans İmparatoru Maurice'e, onun karısı Constantina'ya, hatta İskenderiye ve Antakya patriklerine itirazını ve haklılığını anlatan mektuplar gönderdiği bilinmektedir.¹⁴⁷

4. Monofizitizm Sorunu

Doğu ile krizler, Gregory'den sonra da devam eder. Gerginliğin kaynağı, bir kez daha monofizist öğretileridir. Bizans İmparatoru Heraclius (610–641), tıpkı Justinian gibi bu teolojik ayrılığa bir nihayet vermek için, İstanbul Patriği Sergius'un da yardımıyla, İsa'da tek bir enerji bulunduğu biçiminde yeni bir formül ortaya koyar: *Monoenergism*. Tabii ki monofizist inancı biraz farklı bir ambalajla sunmaya çalışan bu basit kandırmaca, Roma Kilisesi başta olmak üzere *diyofizist*-leri, yani İsa'da hem ilâhî hem beşerî iki tabiat bulunduğunu savunanları ikna edemeyecektir. Aslında Heraclius'un da, ondan önceki ve sonraki imparatorların da monofizist öğretiyle uzlaşma çabası, bu imparatorların teolojiye çok meraklı olmasından kaynaklanmamaktadır. İşin içerisinde, daha çok siyasî nedenler vardır. Bu dönemde imparatorluk, İran'la sürekli mücadele hâlinde ve Ermenistan gibi, İran'a yakın bölgelerin monofizist ahâlisinin inancı, onların imparatorluğa

riği ekümenik ilan etme niyeti olduğu dile getirilmektedir. Oysa Vatikan'ın bu tür bir ilanda bulunması, kendini inkâr anlamına gelir ve böyle bir şey –en azından Kilise bugünkü hâliyle kaldığı sürece– mümkün değildir. İstanbul Patriği'nin ekümeniklik iddiası hakkında bkz. Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri*, İzmir, 2000.

147. Gregory ve ilgili olayla ilgili ayrıntılar için bkz. *Liber Pontificalis*, 65 (s. 63); Brezzi, *The Papacy*, ss. 69–74; La Due, *Chair of Saint Peter*, ss. 62–68; Stebbing, *The Story*, ss. 161–169. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ss. 65–68. Gregory'nin adı geçen mektupları ile ilgili bir çalışma için bkz. Graham Nicholson, "The Understanding of Papal Supremacy as revealed in the Letters of Pope Gregory the Great", *Access: History*, vol. 1, no.2 (Autumn 1998), ss. 49–65.

olan bağlılığını zayıflatmakta ve imparatorluktan kopmalarını kolaylaştırmaktadır.¹⁴⁸ Tüm bu gayretler, monofizistlerin imparatorluğa karşı hissettikleri bu yabancılığı ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Heraclius, 638'de bu formülü içeren ve *Ecthesis* adıyla bilinen bir uzlaşma metni hazırlar. Dönemin papası Honorius (625–638), *Ecthesis* hakkında net bir tavır göstermeye fırsat bulamadan ölür. Sonraki on yıl içerisindeki üç papadan da kayda değer bir tepki gelmez. Bu arada hem Bizans, hem de Doğu Hristiyanlığı üst üste yenilgiler yaşar. Zira 635'te Şam'ın alınmasıyla başlayıp 642'de İskenderiye'nin fethedilmesi ile sonuçlanan ve inanılmaz sürette hızlı gelişen İslâm akınlarıyla, Kudüs dahil Doğu Akdeniz tamamen Müslümanların eline geçmiştir.¹⁴⁹ İleride Avrupa'yı da kuşatacak bu akınlar nedeniyle bazı Batılılar, İslâm'ı, "Doğu'nun İskender'e karşı çıkardığı rakip" veya "Batı'ya verdiği karşılık" olarak görecektir.¹⁵⁰

Heraclius'tan sonra Bizans'ın başına geçen II. Constance (642–668), 648'de monofizitizmle ilgili her tür tartışmayı yasaklayan bir ferman olan *Typos*'u yayınlar. Ravenna'daki Bizans valisinin onayını almadan Papalık makamına oturan I. Martin (649–655), ilk icratlarından biri olarak 649'da Lateran'da bir sinod toplar; hem *Ecthesis*'i, hem de *Typos*'u sapıklık ilan edip, 638'de ölen Patrik Sergius'u da onun sorumlusu olarak aforoz eder. Papa, Heraclius'u mahkûm etmeye cesaret edemez; ama bu tavrı, Heraclius'un halefi İmparator II. Constance'ı kızdırmaya engel olmaz. O sırada, gerek Roma'daki karışıklık, gerekse Muâviye'nin İstanbul üzerine yaptığı deniz seferi ne-

148. Bkz. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 101.

149. Pirenne'ye göre İslâm fetihleri, barbar istilâlarından temel bir farklılık gösterir. German istilâlarında, istilâcılar Roma uygarlığı tarafından yutulurken; İslâm, fethettiği bölgelerde kendi kültür ve uygarlığını kurmuştur. Yazara göre, bunu sağlayan; hem İslâm maneviyâtı, hem de Müslümanların, Hristiyanların yaptıklarının tersine, fethettikleri bölgedeki insanlardan "Müslüman olmalarını değil, İslâm'a tabi olmalarını" istemeleridir. Ayrıca İslâm fetihleri, antik dönemde bütünlük arz eden Akdeniz uygarlığını ikiye bölerek, eski kültürün kıta içerisine çekilmesine neden olmuş ve böylece Avrupa'nın oluşumunda hayati bir rol oynamıştır. Bkz. Henri Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, s.169 vd., 329.

150. Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, s. 138.

deniyle papa ile uğraşmaya fırsat bulamayan Bizans *Exarchı* Olympos, 653'te askerleriyle Roma'ya girer ve Papa Martin tutuklanarak İstanbul'a getirilir. Patriğin karşısında yargılanan Martin, aşağılanarak zincire vurulur ve sürgüne gönderildiği Ukrayna'da 655'te ölür.¹⁵¹ Sonraki papalar I. Eugene (654–657) ve Vitalian (657–672), İmparator Constance'a karşı çıkmaya cesaret edemezler ve Lateran'daki 649 sinoduna muhâlif kalırlar.

II. Constance, 668'de Sicilya'da uğradığı bir suikast sonucu ölünce, yerine oğlu IV. Constantine (668–685) geçer. Constantine teolojik konularla babası kadar ilgili değildir. Daha doğrusu, bu meselelerden daha önemli işleri vardır. Fakat o da sorunu çözmek istemektedir. Bu amaçla, önceki imparatorlardan daha akıllıca bir yol izler ve konuyu genel bir konsille halletmeye karar verir. Böylece altıncı ekümenik konsil olan III. İstanbul Konsili (680–681), genç imparatorun başkanlığında, 680 yılı Kasım'ında başlar. Papa Agatho (682–683)'nun da yakından takip ettiği konsilde, *monotelitizm* (İsâ'da iki tabiat, fakat tek irade bulunduğu iddiası) ve *monoenergizm* ile birlikte, Patrik Sergius ve Papa Honorius dahil, bu düşüncenin tüm takipçileri ve onaylayanları mahkûm edilir. Bir kez daha sonuç, Roma'nın istediği gibidir. Bizans'ın işi ise, bundan sonra daha da zorlaşmıştır. Zira 663 yılında Anadolu'da beliren İslâm orduları, 674'ten itibaren İstanbul surlarına dayanmıştır.¹⁵²

5. İkonoklazm Çatışması

IV. Constantine'in ardından, Bizans İmparatorluğu tahtına oğlu II. Justinian (685–695; 705–711) geçer. Yeni imparator, 691 yılında

151. Bkz. *Liber Pontificalis*, 76 (ss. 70–72); Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, ss. 60–63; La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 69, 70; Stebbing, *The Story*, ss. 176–180; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 111, 112; J. A. Corbett, *The Papacy*, s. 19, 20.

152. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 115 vd. Bizans'ın Müslümanlarla ilişkileri konusunda müstakil bir çalışma için bkz. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003.

Trullo'da, son iki ekümenik konsilin değerlendirildiği bir sinod toplar. Trullo Konsili veya "Quinisext Konsil" olarak bilinen bu toplantıdan, tarihî açıdan kayda değer bir sonuç çıkmamışsa da, bu sinodda alınan kararlar –özellikle de litürji ve disiplinle ilgili konularda- Doğu ile Batı arasındaki ayrılıkların belirginleşmesine neden olmuştur.¹⁵³ Justinian, Kilise disiplini ile ilgili Trullo kararlarını (102 maddeden oluşmaktadır) Papa I. Sergius'a (687–701) gönderir; fakat papa, bu kararları onaylamayı reddeder. Artık Bizans'ın Papalık üzerindeki otoritesi eskisi gibi değildir. Justinian, dedesi II. Constans'ın, I. Martin'e davrandığı gibi davranmamaktadır. Sergius'un ardından VI. John (701–705) ve ondan sonra VII. John (705–707), Papalık makamına oturur. Justinian, VII. John'a da Trullo kararlarını onaylatma yönünde bir girişimde bulunur; fakat sonuç öncekiyle aynıdır. Bununla birlikte imparator, daha sonraki papalardan Constantine (708–715) ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta Papa Constantine, 710 yılında İmparatorun davetlisi olarak İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirebilir¹⁵⁴ (Bu tarihten, Papa VI. Paul'un 1967'deki ziyaretine kadar başka hiçbir papa İstanbul'a gelmemiştir). Ancak Justinian, Trullo kararlarının Roma Kilisesi tarafından kabul edilmesini asla sağlayamaz. Bunun nedeni, konsilin İstanbul'u Roma ile eşit sayan 36. *kanon*udur.¹⁵⁵

Papa Constantine dönemi, aynı zamanda Müslümanların İspanya'yı fethi zamanına rastlar (711). Târik bin Ziyâd komutasındaki İslâm orduları, buradaki Got Krallığı'nı yıkarak uzun yıllar sürecek bir hâkimiyet kurarlar. Bu, *saracen*¹⁵⁶lerin Batı'ya yerleşmesi demektir. Müslümanların ilerleyişi, Avrupa içlerine kadar devam eder. Ta ki

153. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 71.

154. Bkz. *Liber Pontificalis*, 90: 5–7 (s. 92, 93).

155. Trullo Konsili ve sonraki süreçle ilgili bkz. Stebbing, *The Story*, ss. 186–192.

156. *Saracen*, Ortaçağ'da batılılarca, Müslümanlar için kullanılan yaygın bir isimdir. Batılılar, Endülüs Müslümanlarının hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanlara da, "Araplaştıklarından" dolayı *Mozarab* diyeceklerdir (aynı zihniyetle batılı Hristiyanlar, Haçlı seferleri esnasında burada uzun zaman kalmış olan Haçlıları da "Müslümanlaşmış" görmüşlerdir). Buna mukabil, Müslümanların Hristiyanlar için kullandıkları benzer tabir, *Frenk* sözcüğüdür.

Charles Martel tarafından, 732’de –önemli bir savaş olmamasına rağmen Hristiyanlar tarafından bir mit hâline getirilen¹⁵⁷– Puvatya (Poitiers) Savaşı’nda durdurulana kadar. Böylece Roma Kilisesi ve bağlıları, Avrupa’da Müslümanlarla, henüz Hristiyanlaşmamış barbarlar arasında bir tampon bölge hâline gelir.

II. Justinian’ın ardından, hem Bizans hem Papalık açısından sıkıntılı bir dönem başlar. Müslümanlar İstanbul’u kuşatmışlardır ve Lombardlar, İtalya’ya tekrar saldırmaktadır. Bunun üzerine, bir de iki tarafı yine birbirine düşürecek bir sorun ortaya çıkar: *İkonoklazm*, yani tasvir kırıcılık. Bizans’ta, VIII. ve IX. yüzyıllarda iki *ikonoklazm* dönemi yaşanır. Bunların ikisi de, Ermeni imparatorlar tarafından başlatılmış ve her ikisi de kadınlar tarafından, yani imparatoriçelerce sona erdirilmiştir. İkonoklazm, aslında uzun zamandan beri sorun olan ve bir türlü üstesinden gelinemeyen monofizist anlayışın bir tezâhürüdür. Tasvir karşıtlığının ilk belirtileri, VIII. yüzyılın başlarında, monofizitizmin kalelerinden biri olan Ermeniler arasından gelen Philippikos Barnades (711–713) idaresi esnasında kendini gösterir. Belki şartlar gereği, açıkça monofizitizmi dayatmaya çalışmamıştır Barnades; ama bu inancı mahkûm eden altıncı ekümenik konsile, yani III. İstanbul Konsili’ne olan düşmanlığını gizlemez. Zaten ikon karşıtlığı da, ilk kez bu konsili resmeden tasvirlerle karşı düşmanlıkla kendini gösterir. İmparatorluk sarayından başlayarak, konsili resmeden tasvirler ve konsil kitâbesi kaldırılıp, yerine imparator ve konsilde mahkûm edilen monofizist Patrik Sergius’un resimleri konur. Philippikos, papaya gönderdiği, tahta çıktığını bildiren fermanına monofizist bir iman formülü ile bir de resmini ekler. Doğal olarak bu hareket, Roma’da tepkiyle karşılaşır. Papalık bu duruma, onun adına para bastırmayarak, kiliselerde adını anmayarak ve kilise evrakında ismini zikretmeyerek, yani imparatoru yok sayarak cevap verir. Üstelik İstanbul’da yapılanlara cevâben, St. Peter Kilisesi’ne, söz konusu konsili tasvir eden resimler asılır. Barnades’in bir isyan sonucu alaşağı edilmesinden sonra, Bizans’ın başına II. Anastasius (713–716) geçer ve ilk

157. Bkz. Josep Fontana, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa’nın Yeniden Yorumlanması*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, 2003, s. 51; Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 7.

iş olarak Barnades'in tasvir karşıtlığına son verip, III. İstanbul Konsili kararlarını tanıdığını ve bu kararların geçerli olduğunu ilan eder.

Fakat III. Leo (717–741)'nin tahta geçişi ile, işler yine tersine döner.¹⁵⁸ III. Leo ve halefleri, Bizans'ı Helenistik kökeninden ayırıp Doğulu hâle getirmişlerdir. Aslında ikonoklazm hareketi de, Bizans içerisindeki Doğulu ve Batılı unsurların çatışmasıdır. Bu çatışmanın bir yanında imparator, ordu ve Doğu eyaletleri; diğer tarafında ise Papalık, manastırlar ve Batı yer almıştır.¹⁵⁹ Daha sonra da örnekleri görüleceği üzere, ikonoklazm, iç siyaset aracı hâline de gelmiştir. Fakat fiilî bir gerçek vardır; Bizans dindarlığının en önemli tezâhürü olan ikona kültü, hem de öncekinden daha katı bir biçimde yeniden taarruz altındadır.

İmparator Leo, hem Müslüman tehlikesine karşı önlem almak, hem de İtalya'da Bizans otoritesini tekrar tesis etmek amacıyla, bölge mülklerinden yeni birtakım vergiler ister. Fakat Papa II. Gregory (715–731), bunu kabul etmez. Bunun üzerine Leo, papaya bir suikast planladıysa da başarılı olamaz.¹⁶⁰ Leo, 726 yılında ikonalara ta'zîm göstermeyi resmen yasakladığında, Papa II. Gregory, bir kez daha imparatorun karşısına çıkar.¹⁶¹ 730'da Leo'nun, ikona kültüne karşı ikinci saldırısında, III. Gregory (731–741) de, selefi gibi Leo'nun tasvir kırılcılığına şiddetle muhâlefet eder ve Roma'da topladığı sinodda, ikonalara hakaret eden kişinin, Tanrı'nın kilisesinden kovulmaya layık olduğunu ilan eder. Buna karşılık imparator da, papanın temsilci-

158. Leo döneminde hem imparator, hem bu devredeki papaların çoğu (en azından 685'ten itibaren görev yapan papalardan beşi için bu söylenebilir), hem de dönemin Emevî halifeleri, Suriye kökenlidir.

159. Bkz. Christopher Dawson, *Batı'nın Oluşumu*, ss. 172–175. Pirenne'nin de belirttiği üzere, aslında Roma İmparatorluğu'nun bizâtihi kendisinde, Doğu ile Batı farkı vardır. İmparatorluğun doğusu Yunanlı, batısı Latin'dir. Bkz. Henri Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, s. 15.

160. La Due, *Chair of Saint Peter*, s.72.

161. II. Gregory dönemi, aynı zamanda İngiltere ve Almanya topraklarının tamamen Hristiyanlaştığı devredir. Bunların Hristiyanlaştırılmasındaki etkin rollerinden dolayı, sonradan, Hristiyan adetlerine uygun olarak Augustine'e İngiltere'nin, Boniface'ye ise Almanya'nın havarisi denmiştir. Bkz. Stebbing, *The Story*, s. 193.

lerini (*legat*) hapse atar. Leo, tasvir karşıtlığı politikasından herhangi bir ödün vermeden ölür.

Leo'nun yerine geçen oğlu V. Constantine, imparatorluk tâcını elinde fazla tutamaz ve tasvir yanlısı siyasetinin de önemli etkisiyle Artabastos, imparatorluk tahtını ele geçirir. Fakat Constantine'in, topladığı güçlerle onu yenip tâcî tekrar ele geçirmesi fazla sürmez. Tabii ki V. Constantine (741–775)'in dönüşü, ikonoklazmın da daha şiddetli bir dönüşüne sahne olur. İmparator *ikonoklastik* görüşü bir genel konsil ile teyid etmeye çalıştıysa da, başarılı olamaz ve 754'teki bu konsil yerel bir sinod olarak kalır. 760 yılına gelindiğinde, tasvir karşıtlığına muhâlefet, özellikle Stephen gibi bazı din adamlarının öncülüğünde oldukça güçlenir. Bu muhâlefetin en etkili simaları keşişlerdir; fakat onlara yönelik baskı da aynı derecede şiddetli olur. İkona karşıtlığı, keşiş karşıtlığına dönüşür. Keşişler baskı altına alınırlar ve yaşam tarzlarından vazgeçmeye zorlanırlar. Manastırlar üzerinde terör estirilir. Hatta daha da ileri gidilerek, azizleri ve Meryem'i övücü sözler dahi yasaklanır. Keşişlerin bir kısmı, İtalya'nın güneyine giderek kurtulur ve istedikleri gibi yaşarlar. İkonoklastik rüzgâr, ancak IV. Leo (775–780)'nun imparatorluğu zamanında hız keser. Tasvir karşıtlığı devam etmekle beraber, Meryem kültüne ve keşişlere yönelik düşmanlıktan vazgeçilir. Onun ölümü üzerine VI. Constantine, çocuk de-necek yaşta tahta çıkar. Nâibliğini İmparatoriçe Irene üstlenir. Onun gayretleri sonucunda, Papa I. Adrian (772–795) döneminde, II. İznik Konsili (787) ile tasvir karşıtlığı ortadan kaldırılır.¹⁶² Barnades'ten itibaren devam eden ikona karşıtı tutum, böylece genel bir konsil ile nihâî olarak sona erdirilir. Roma Kilisesi'nin de bir delegasyonla temsil edildiği konsil ile, ikonalara saygının meşrûluğu ilan edilir.

813 yılında, Bulgarlara karşı başarılar kazanmış bir general olan Ermeni Leo'nun imparatorluk tâcını ele geçirmesiyle başlayan ikinci ikonoklazm dönemi ise, 842 yılına kadar devam eder. İkinci ikonok-

162. İkonoklazm süreci hakkında Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, ss. 142–166; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, ss. 85–91; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, C. I, ss. 157–198; Mehmet Çelik, *Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri*, İzmir, 1999, ss. 75–130; Stebbing, *The Story*, ss. 197–200; Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 175.

lazmın temel nedeni, V. Constantine'in siyasetini kendine örnek alan Leo ve çevresindekilerin, Bizans'ın askerî ve siyasî başarısızlıklarını tasvir kültürüne bağlamalarıdır. Din adamlarına baskı yapan ve Patrik Nicephorus'u istifaya zorlayan Leo, onun yerine Theodotus'u getirir ve onun önderliğinde bir sinod toplayarak, II. İznik Konsili kararlarının iptal edildiğini ilan eder. Dönemin papası I. Paschal (817–824), tepkisini imparatora gönderdiği bir mektupla gösterir. Önceki tasvir karşıtlığının taklidine dayanan ve bir süre etkili olan bu hareket, İmparator Theophilos (829–842) ve onun *ikonoklast* patriği Grammaticus döneminde son ve güçlü bir etki yapar. Fakat zaten İstanbul ve saray erkânı ile sınırlı kalmış olan ikonoklastik anlayış, Theophilos'un ölümü ile gücünü tamamen kaybeder. İmparatoriçe Theodora'nın, ikonoklast Patrik Grammaticus'u azledip, yerine Methodius'u getirmesi ile de, 842 yılında ikonoklazm hareketine son nokta konur.

Aslında her iki ikonoklastik devreye bakıldığında, bunların tam da Papalık'la gerginlik yaşandığı zamanlara rastladığı görülür. Bu durum, olayın tamamen Roma'ya tepkiden kaynaklandığını göstermese de, sırf tesadüfle açıklanamaz. Bir başka husus; her ne kadar Ostrogorsky gibi bazı yazarlar, tasvir karşıtlığının ortaya çıkışında İslâm etkisinden söz etmekte, bazıları da bunu Yahudiliğe bağlamakta ise de¹⁶³; ikonoklazm başlangıçta daha çok dinî, fakat sonraları tamamen siyasî bir mesele olmuştur. Özellikle ilk ortaya çıkışı esnasında, karşı çıkılanın tasvir değil, onun simgelediği inanç olduğu açıktır. Zira bu inancı simgeleyen tasvirler kaldırılıp, yerine imparatorların resimleri veya savaş resimleri konmuştur.¹⁶⁴

6. Papalığın Dünyevî Otorite Kazanması

VI. yüzyıldan VIII. yüzyılın ilk yarısına kadar, İtalya'da üç kuvvet hüküm sürmüştür: Papalık, Lombardlar ve Bizans. Karolenj İmpara-

163. Bkz. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, ss. 163–176; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 149, 150.

164. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 142, 161. Ullmann, tasvir karşıtlığını sadece İslâm etkisine bağlamaz. Putperestliği çağrıştırmamasından dolayı, tasvirlerle

torluğu'nun kurulmasından sonra ise, bölgede etkili güç olarak sadece Papalık kalacaktır. Lombardlar, Papalık için –özellikle II. ve III. Gregory dönemlerinde- İmparator Leo'dan daha ciddi bir sıkıntı yaratmıştır. Lombard kuşatması altındaki III. Gregory, 730'ların sonuna doğru, o sırada Fransa'da bulunan Charles Martel'den yardım ister. Fakat Lombard Kralı ile mücâdeleye girmek istemeyen Martel –ki yeri geldiğinde Kiliseyi soymuş ve bazı Kilise topraklarını müsâdere etmiştir– bu çağrıya olumlu cevap vermez. 741 yılında Martel'in ölümünden sonra, Merovenj hânedânı arasında devam eden yaklaşık on yıllık bir taht mücâdelesinin ardından, Martel'in oğullarından biri olan Pepin (“Kısa Pepin” olarak bilinmektedir) 751'de, dönemin papası Zachary (741–752)'nin de desteğiyle Frank Krallığı'nın başına geçer.¹⁶⁵ Bu arada Lombard tehlikesi devam etmektedir. Lombardlar, yeni kralları Aistüfl önderliğinde Ravenna'yı ele geçirirler. Papa II. Stephen (752–757)¹⁶⁶, Bizans İmparatoru'ndan yardım ister; ama nâfile. Daha sonra Papa Stephen, Kral'ın Lombardlarla barış hâlinde olmasına rağmen, belki de selefi ile olan hukukuna binâen Pepin'den yardım ister. Papayı Fransa'ya davet edip ona saygı ve ikramda bulunan Pepin ile Papa Stephen arasında, Ponthion'da bir anlaşma yapılır. Buna göre Pepin, Lombardlara karşı Papalığı koruyacak; papa ise, buna karşılık Pepin'in âilesinden olmayan birini kral olarak tanımayıp aforoz edecektir. Bu anlaşmaya uygun olarak Pepin, 756'da Lombardlar'la savaşır ve onları yenerek Papalığın güvenliğini sağlar. Papa II. Stephen'in, Frank Kralı Pepin ile yakınlaşması, böylece daha da derinleşir; Pepin'in papaya Parma, Mantua ve Ravenna dâhil Orta İtalya'nın geniş bir bölümünün hâkimiyetini bahşetmesi (*Donation of Pe-*

antipati ile bakılmasının Yahudiler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar dahil, Doğu'da her zaman var olan genel bir yaklaşım olduğunu savunur. Bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 71.

165. Pepin ve tahtı ele geçiriş süreci hakkında bkz. Henri Pirenne, *a.g.e.*, s. 235 vd.

166. Bu papanın, II. Stephen mi, III. Stephen mi olduğu tartışmalıdır. Bu karışıklığın nedeni, Zachary'den sonra papa seçilen Stephen adlı bir rahipin, üç gün sonra ölmesi ve onun yerine seçilenin de Stephen ismini almasıdır. Yani ölen Stephen'i, papalar listesine dahil edip etmemekle ilgili bir karışıklık söz konusudur.

pin) sonucu Papalık, dünyevî bir idare sahasına kavuşur, yani toprak sahibi olur. Papa sadece Pepin'i değil, onun iki oğlu Charles ve Carloman'ı da kutsar ve onlara, "Roma Asilzâdeleri" unvanını verir. 1870 yılına kadar varlığını sürdürecektir olan "Papalık Devletleri" (*Papal States*) böylece kurulmuş olur.¹⁶⁷

Roma Kilisesi, bundan böyle Frank kralları ile işbirliği yapacaktır. Artık Bizans'tan bir çıkarı kalmamıştır. Zaten II. İznik Konsili, Doğu ile Batı arasındaki uçurumu kapatmaya yetmediği gibi, konsilde, Papa I. Adrian'ın Bizans İmparatoru'na gönderdiği bazı metinler de görmezden gelinmiştir. Bu metinlerden biri, İtalya'da Bizans'a ait bölgelerde, Roma Kilisesi uygulamalarının iadesini isteyen ve İstanbul Patriği'nin "ekümenik" unvanını kullanmaya kalkmasını protesto eden bir Papalık mektubudur. Diğerisi ise, papanın Petrus'tan aldığı yetkiyle, diğer piskoposlardan üstün olduğunu vurgulayan bir belgedir. Fakat konsil süresince, bu metinler itina ile görmezden gelinmiştir.¹⁶⁸

Lombardlar yenilseler de, sorun olmaya devam ederler. Papa Stephen'den sonra yerine geçen kardeşi I. Paul (757–767) ve sonraki papalar, Lombardlar'ın yeni kralı Desiderius ile mücadele etmek zorunda kalırlar. Paul'dan sonra Papalık makamına III. Stephen (768–772) oturur. Bu arada II. Constantine (767–769) ve Philip (768) adıyla iki sahte papa ortaya çıkmıştır. III. Stephen'in en önemli icrâatı, Lateran Bazilikası'nda topladığı bir sinodla, Papalık seçimini laiklere kapatmak olmuştur. Stephen'in ardından I. Adrian (772–795) papa seçilir ve Desiderius'la ciddi problemler yaşayan papa, Frank Kralı Pepin'in oğlu Charlemagne'dan yardım ister. Charlemagne, ordusuyla Desiderius üzerine yürür ve 754'te Lombardlar'ın başkenti sayılan Pavia'yı ele geçirir. Adrian'la Charlemagne sıkı dosturlar artık. Papa, *Republica*'nın, yani Papalık Devletleri'nin güvenliğini sağlamıştır, Charlemagne da Kuzey İtalya'ya hâkim olmuştur.¹⁶⁹

167. Bu süreç hakkında bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, ss. 74–78. Bokenkotter, *History*, s. 96; Stebbing, *The Story*, s. 201 vd.; J.A. Corbett, *The Papacy*, ss. 20–25.

168. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 170, 171.

169. Charlemagne, İtalya'nın kuzeyine hükmetmekle beraber, bu dönemde özellikle Güney İtalya başta olmak üzere, bölge nüfus ve kültür açısından

Fakat terazinin Charlemagne tarafının gittikçe ağır basmaya başlaması uzun sürmez. Charlemagne çok geçmeden, papayı bir memur gibi görecektir. Zaten Kralın yeni unvanı da bunun göstergesidir: *Dei Gratia rex Francorum*, yani “Tanrı’nın lütfuyla Frankların Kralı”. Bunun bir sonucu olarak, ilk ikonoklazmı sona erdiren II. İznik Konsili sonrasında Papalık, bir yandan Franklara yaklaşırken, bir yandan da ikonoklazm karşıtlığından taviz vermek zorunda kalır. Charlemagne’in, Frank Krallığı’nın Bizans’tan bağımsızlığını göstermeye yönelik hazırlattığı *Libri Carolini* isimli belge –bir rivâyete göre II. İznik kararlarının yanlış tercüme edilmesinden dolayı–, daha ziyâde ikona karşıtı bir metindir. Papa Adrian’ın uyarıları, Charlemagne’in ısrarı karşısında boyun eğmeye dönüşür ve II. İznik Konsili’nde, Papalık temsilcilerince kabul edilen tasvirlerle saygı, 794 Frankfurt sinodunda, aynı papanın başka temsilcileri huzurunda mahkûm edilir.¹⁷⁰

C- KURUMSALLAŞMIŞ PAPALIK DÖNEMİ

1. Charlemagne ve Kutsal Roma İmparatorluğu

Dokuzuncu yüzyılın neredeyse ilk yarısı, Frank kralları ile papaların karşılıklı çıkar birliğine bağlı geçmiştir. Bu dönemde Franklar, Papalığı sadece dış tehlikelere karşı değil, aynı zamanda Roma asilzâdelerine karşı da korumuşlardır. Öte yandan Papalık da, Franklar için her zaman destekleyici bir unsur olmuştur. Bunun yanında Charlemagne (768–814) ve onun imparatorluğu, “Hristiyan İmparator-

Bizans etkisi altındadır. Hatta, İstanbul’daki imparatorun etkisinden kaynaklanmamış olsa da, 687 ile 752 arasındaki döneme bazen “Papalığın Bizans devresi” veya “Bizans esareti” denmektedir. Zira bu dönemdeki 13 papadan 11’i Yunanca konuşmaktadır. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 58, 62; La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 77.

170. Bkz. Henri Pirenne, *a.g.e.*, s. 269; J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 24; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 171. Ayrıca Charlemagne’in Papa III. Leo’ya, papanın görev tanımını yapan ve onun imparatorun yardımcısı sayan mektubu için bkz. J.A. Corbett, *a.g.e.*, s. 100 (*Document No. 6*). Charlemagne’in Papalık’la ilişkisi hakkında bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 91–94.

luk”un prototipi olarak görülmüştür. Dolayısıyla Carlos Magnus, yani Büyük Karl ve Devleti, Avrupa ve Hristiyanlık için büyük bir simgedir.¹⁷¹ Birçok Batılı tarihçiye göre, bu imparatorluk, Batı’yı oluşturan temel taşlardan biridir ve bugün dahi, Avrupalıların damarlarında dolaşan kan, bu imparatorluğu kuran ve onda yaşayanların kanıdır.¹⁷²

Adrian’dan sonra papa seçilen III. Leo (795–816), tıpkı selefi gibi Charlemagne ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Roma aristokratları ile yaşadığı sorunlardan, Frank Kralı Charlemagne’in 800 yılında Roma’ya gelişi ile kurtulur ve o yılın *Christmas* (Yılbaşı) günü St. Peter’de papa, Charlemagne’a imparatorluk tâci giydirir. Roma yıkılmıştır; ama Avrupa’da ortaya çıkan hemen her imparatorluk, kendini Roma’nın devamı olarak görmektedir. Bu seremonide de Charlemagne, papa tarafından *Augustus*, yani “Roma İmparatoru” ilan edilir. Böylece, XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürecektir olan Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu tarih sahnesine çıkar. Bu olayla Papalık, Bizans’la son bağlarını da koparmıştır. Artık papalar, Bizans tarafından değil, Frank Kralınca onaylanacaktır. Tabiatıyla taç giydirmeye hâdisesi, Roma’nın fiilî devamı olan Doğu Roma’da büyük bir kızgınlığa yol açar. Zira, hâlâ kendisine bağlı gördüğü papa, bir başka kralı Roma İmparatoru ilan etmiştir. Hem papa haddini aşmıştır –ki daha sonra bir de adına para bastırarak tıpkı bir hükümdar gibi davranmıştır–; hem de bir sahtekâr, aslı dururken kendini Roma İmparatoru sanmaktadır.

806 yılında Charlemagne, İmparatorluğu üç oğlu arasında paylaştırır. Fakat bunlardan Charles ve Pepin ondan önce ölünce, Charlemagne’in tahtına, “Dindar” lakabıyla tanınan Louis (814–840) ge-

171. Charlemagne’in İslâmiyet’ten oldukça etkilendiğini ve Müslüman bir önder gibi davranmaya çalıştığını söyleyen batılılar vardır. Hatta Dawson, *missi dominici* denen ve kral adına bağlı bölgelerde denetlemeler yapan piskopos veya keşişlerden seçilmiş görevlilerin çalışma tarzını, Müslüman kadılarinkine benzetir. Bkz. Christopher Dawson, *Batı’nın Oluşumu*, s. 213, 214.

172. Bu konuda bkz. Alessandro Barbeo, “The Birth of Modern Europe”, *Chronicle of Higher Education*, vol.51, 6, (2004) s. 14; Dawson, *a.g.e.*, s. 17, özellikle de 209 vd.

çer ve imparatorluk tâcını Papa IV. Stephen'in (816–817) elinden giyer. Bu ikili, *Pactum Ludovicianum* olarak bilinen bir anlaşma yaparlar. Charlemagne ile Adrian arasındaki anlaşmanın devamı niteliğinde olan bu anlaşmayla, Papalığa bağlı toprakların genişletilmesi yanında, imparator bu toprakların hâmişisi kabul edilmiştir. Stephen'in kısa idaresi dönemindeki bir başka önemli gelişme ise, papa seçimlerinin Romalı laiklere tekrar açılması olmuştur ki, istisnâî bazı dönemler hâriç, bu tarihten itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca Papalık seçimleri, dolayısıyla da seçilen papalar, Roma asilzâdelerinin etkisi altında kalmıştır. Charlemagne'in Karolenj İmparatorluğu ise, ondan sonra bir daha asla onun zamanındaki kadar güçlü olamamış, oğulların çekişmelerine sahne olmuştur. Bu devredeki papalar da, topraklarını Frank krallarına taç giydirme ayrıcalığı sayesinde muhâfaza edebilmişlerdir.¹⁷³

Özellikle IX. yüzyılın ikinci yarısında Karolenj hânedânının iyice zayıflamasının ardından papalar, sadece imparatorlara taç giydirmekle kalmazlar; bizâtihi imparatorluğun siyasî işlerine de karışmaya başlarlar. Bununla birlikte, 843–887 yılları arası, hem Kilisenin hem de imparatorluğun iç çekişmelere sahne olduğu bir dönemdir. II. Sergius (844–847), Katolik yazarlar tarafından bile tembel ve ahlâksız olarak nitelendirilen bir papadır. Louis'e, Lombard Kralı olarak taç giydiren Sergius, Kilise işlerini kardeşi Benedict'e havâle etmiş, kendisi de zevk ve sefâ içerisinde yaşamıştır.¹⁷⁴ Onun dönemindeki en önemli olay, Müslümanların Roma'ya girmesidir. Kuzey Afrika'dan gelip 826 yılından beri Sicilya'ya yerleşmiş bulunan ve Batı Akdeniz'de Hristiyan hâkimiyetine son veren Müslüman Araplar -Batı Hristiyanlarının deyimi ile *saracenler*-, Ostia ve Porto'yu ele geçirdikten sonra Roma'ya girerler. Bu, Hristiyanları son derece tedirgin eder. Zira Araplar, *Christendom*'un kalbini yağmalamışlardır.¹⁷⁵

Müslümanların Roma'ya girmesinin hemen ardından, II. Sergius ölür ve yerine IV. Leo (847–855) papa seçilir. Arap istilâsının ardın-

173. Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 82, 83.

174. Bkz. Stebbing, *The Story*, s. 229.

175. Müslüman Arapların İtalya kıyılarına yönelik faaliyetleri hakkında bkz. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 23 vd.

dan Leo, Roma'yı restore eder. 850 yılında Lombard Kralı Lothair'in oğlu II. Louis, taç giymek ve kutsanmak üzere Leo'ya gelir. Leo, Louis'e 850 yılında imparatorluk tâci giydirir. Ayrıca Leo, papa tarafından Roma'da kutsanan yegâne İngiliz Kralı olan Alfred (871–901)'e de taç giydiren kişidir.¹⁷⁶ 855 yılında, hem IV. Leo, hem de Lothair ölür. Bu iki isim, geride Papalık konusunda gergin ve çekişmeli bir ortam bırakırlar. Horta Piskoposu Arsenius, IV. Leo tarafından kardinal yapılan oğlu Anastasius'un seçilmesi için hummalı bir gayret gösterir. Fakat Roma halkı ve din adamları, Benedict'i tercih ederler. III. Benedict (855–858) ile kendini papa sayan Anastasius, bir süre mücadele etse de, birkaç ay sonra Anastasius bu iddiadan vazgeçer.¹⁷⁷

858–867 yılları arasında Papalık makamında bulunan I. Nicholas, Leo ve Gregory'den sonra “Büyük” unvânına lâıyk görülen üçüncü papadır. Büyüklüğü de önemli oranda, Karolenj İmparatorluğu'nun Papalık üzerinde, Charlemagne döneminden başlayan etkisinin devamına karşı çıkmasından, yani Papalığın siyasî ve dinî bağımsızlığına önem vermesindendir. I. Leo gibi o da, kendisini Petrus ile özdeşleştirir. Mektuplarına “Ben Petrus, Tanrı'nın Havarisi...” diye başlamaktadır.¹⁷⁸ Ona göre, papanın sözleri ve davranışları başkalarınca yargılanamaz. Papa, bütün kiliselerin işlerini düzenleme yetkisine sahiptir; hatta mahkeme etmeden piskoposları görevden alabilir. Lombard Kralı Lothar'ın eşinden boşanmasına izin vermeyerek, adeta krala haddini bildiren Nicholas'a göre, papa yegâne otoritedir. Konsiller dahi papanın yetkisinden aşağı bir konumdadır.

Söz konusu devredeki bir diğer önemli gelişme, konsil kanunlarının, papa mektuplarının ve tamimlerinin derlenmesi olmuştur. 847–852 yılları arasında Kuzey Fransa'da yapılan bu derleme, Isidore Mercator müstear ismini kullanan bir rahibin işidir. “Sahte Isidor Dekretalleri” (*Pseudo Isidorian Decretals*) veya “Sahte Dekretaller”

176. II. Louis ve Alfred örneklerinde görüldüğü gibi –böyle bir gelenek Charlemagne'dan itibaren vardır–, papa sadece imparatorları değil, müstakbel imparatorları da kutsar ve onlara taç giydirir.

177. Bkz. Stebbing, *The Story*, s. 232, 233.

178. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 86. I. Nicholas hakkında ayrıca bkz. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ss. 107–109.

olarak bilinirler.¹⁷⁹ Geçmiş dönemlerdeki papalara ve konsillere ait pek çok dokümanın zekîce bir karışımından meydana gelen bu *dekretaller*, Papalığın geçmişte diğer kiliselerle eşit ilişkisini örtüp, Papalığı onlar üzerinde bir otorite hâline getirmenin meşrû ve tarihî zeminini sağlamıştır. Bu dekretaller, I. Clement'in Kudüs'teki James'e yazdığı mektup gibi, bazı "unutulmuş" metinleri gün ışığına çıkarma iddiasındadır. Önceleri küçük bir risâle iken, sonradan abartılıp 750 sayfanın üstünde bir hacme ulaşmıştır. Uydurma olduğunun anlaşılmasından sonra yasaklanmışsa da, bu metinlerin Papalığı güçlendirmek amaçlı bir sahtekârlık olduğunu ve özellikle I. Nicholas tarafından bu amaçla kullanıldığını pek çok kişi kabul eder. Tam da ihtiyaç duyulduğu anda "keşfedilmesi" nedeniyle, bazı yazarlar alaycı bir ifadeyle, *Sahte Dekretaller*'den, "Papalığa cennetten gelen hediye" diye bahsederler.¹⁸⁰ Bazıları ise, bu dönem müelliflerinin -tıpkı Rönesans yazarlarının klasik eserler konusunda yaptığı gibi- sahte kitaplar uydurmaktan hoşlandıklarını ve bu dekretallerin dünyevî otoriteye karşı Kiliseyi güçlendirme amacı taşımakla beraber, bunun Kilise otoritesinin güçlenmesinin nedeni sayılamayacağını söylemektedirler. Zira Kiliseyi güçlü kılan, işbirliği yaptığı devletlerin zamanla zayıflayıp çökmesine rağmen, onun hep ayakta kalmasıdır.¹⁸¹

Papa Nicholas'ın otoriter tavrı, özellikle İstanbul ile Roma arasında gerginliğe yol açar. Nicholas, hem İmparator III. Michael, hem de Patrik Photius'u, Papalık otoritesi altında olduklarına ikna etme kararlılığındadır. 858 yılında Michael, İstanbul Patrikliği'ne Ignatius'un yerine, İmparatoriçe Theodora döneminde Devlet Sekreteri olan Photius'u getirir. Bunun üzerine Papa Nicholas, İmparatora, Kilise ile ilgili konularda Papalığın en üst makam olduğunu söyleyerek, papanın onayı olmadan patrik değişikliği yapılamayacağını savunan ve onu adeta azarlayan bir mektup gönderir ve yeni patriğin geçersiz olduğunu ilan eder. Photius, Patriklik makamına geçtikten sonra, papa-

179. Bkz. Bokenkotter, *Concise History*, s. 110, 111. H. Fuhrmann, "False Decretals", *NCE*, vol. 5, ss. 820-824; Barker, *O'nun İzinde, Hıristiyanlık ve Laiklik Tarihi*, İstanbul, 1985, s. 85, 86.

180. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 102.

181. Christopher Dawson, *Batının Oluşumu*, s. 249, 250.

yı kendisini kabule ikna etmeye çalışan bir mektup göndermişse de; papa iki piskopos göndererek, Photius'u kabul etmeyeceğini ve gerekirse onu aforoz edeceğini bildirir. 863'te Nicholas, 867'de de Photius, üstelik imparatorun başkanlık ettiği bir konsil düzenleyerek, karşılıklı olarak birbirlerini aforoz ederler. Bu restleşmenin teolojik bir yanı da vardır ki, bu da; Kutsal Ruh'un "Baba"dan mı, yoksa "Baba ve Oğul"dan mı çıktığı konusunda, Doğu ile Batı arasındaki ihtilâftır. Özellikle Photius bunu Papalığa karşı bir silah olarak kullanır ve 867 sinodunda, Kutsal Ruh'un "Baba ve Oğuldan" (*ex patre filioque*) çıktığı biçimindeki Roma itikadını sapkınlık olarak ilan eder.¹⁸² Tarihin garip bir cilvesi olarak, önceleri Doğu Roma'dan bağımsız hâle gelmeye çalışan Roma Kilisesi güçlenince, bu defa Bizans kendini Roma'dan bağımsızlaştırma çabasına girmiştir ve aslında Photius'un siyasetinin amacı budur.

Nicholas'ın yerine geçen II. Adrian (867–872) da, seleftinin çizgisini devam ettirir. Adrian, dünyadaki tüm Hristiyanları, tek bir "inanırlar topluluğu" (*societas fidelium*) olarak görmektedir. Tabî ki bu topluluğun başında papa vardır. Hatta sadece Hristiyan tebâ değil, dünyevî otoriteler, krallar, prensler, imparatorlar otorite açısından papaya göre tâlî konumda olduklarını kabul etmelidirler.¹⁸³ II. Adrian, İstanbul konusunda da muhtemelen Nicholas'tan farklı davranmayı düşünmemiştir. Fakat Bizans'ta bir değişiklik meydana gelir. III. Micheal'ı bir suikast sonucu öldüren I. Basil (867–886), Bizans tahtına geçer. Yeni imparatorun ilk icraatlarından biri, Photius'u patriklikten almak ve Ignatius'u görevine iade etmek olur. Böylece Rôma ile ilişkiler tekrar başlar ve Basil, papadan, çeşitli ihtilâfları müzâkere etmek amacıyla İstanbul'da genel bir konsil toplamasını ister. Bu, Papalık açısından önemli bir gelişmedir; çünkü uzun süre Bizans egemenliği altında kalan Papalık, artık kendisiyle uzlaşmak isteyen âciz bir Bizans'la karşı karşıyadır. Ostia'lı Donatus, Nepi'li Stephen ve sonradan

182. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 216. *Filioque* inancı Kiliseye göre, ilk defa 447'de Papa I. Leo tarafından dogma olarak ilan edilmiş; bu terimin litürjide kullanılması ise, tam olarak VIII. ve IX. yüzyıllar arasında yerleşmiştir. Bkz. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 247.

183. La Due, *a.g.e.*, s. 88.

papa olacak olan diyakoz Marinus'tan oluşan Papalık delegasyonunun hazır bulunduğu, 869'da toplanan IV. İstanbul Konsili birtakım disipliner kararlar almış olsa da, asıl amacı olan Photius'u mahkûm etme ve Ignatius'u meşrû patrik ilan etme işlevini yerine getirir.¹⁸⁴ Bununla birlikte, Roma açısından bir sürpriz yaşanır. O da, Bulgaristan Kilisesi'nin Roma'ya mı, yoksa İstanbul'a mı bağlı olduğu tartışmasının -bir dönem Papalığa yaklaşmakla beraber, sonradan Bizans'la uzlaşmaya çalışan Bulgar kralının bir manevrası ile- İstanbul lehine karara bağlanmasıdır. Bu karar, konsilden hemen sonraki bir toplantıda, Papalık delegasyonunun şiddetli itirazlarına rağmen bir "hakem kurulu kararı" ile alınır.¹⁸⁵ Fakat ilginç olan Ignatius'un 877'de ölümünün ardından, yine Basil tarafından (muhtemelen Papalığa yaklaşma umudu ile attığı adımın bir işe yaramadığını anlamıştır) Photius'un tekrar patrikliğe atanmasıdır. Geri adım bununla da kalmamış, IV. İstanbul Konsili'nden on yıl sonra İstanbul'da, 879'da yine Papalık delegasyonunun huzurundaki bir sinodda, konsilin Photius hakkındaki aforoz kararı törenle geri alınmıştır. Dolayısıyla IV. İstanbul Konsili'nin ilgili kararı iptal edilmiştir. Çoğu Kilise tarihçisi, bu durumu "açıklamak" için, Photius ile Kilisenin sonradan uzlaştığı iddiasındadır.¹⁸⁶

Adrian'ın ardından VIII. John (872-882) papa seçilir. John, bu yüzyılın kayda değer son papasıdır. Müslüman tehlikesine karşı oluşturduğu Papalık donanmasıyla tanınmaktadır. Nicholas ve Adrian çizgisini devam ettirir. Ona göre Doğu ve Batı, tüm Hristiyanlık bir *Publica Christiana*, yani "Hristiyan Cumhuriyet"tir ve papa bu cumhuriyetin başıdır. Papa John böyle düşünmekte, haleflerine oranla bir nebze daha rahattır. Zira öyle bir konumdadır ki, Karolenj İmparatoru II. Louis'in yerine geçen Dazlak Charles'a¹⁸⁷ sadece taç giydirme-

184. IV. İstanbul Konsili, Doğu'da yapılmasına ve İmparator nezaretinde gerçekleşmesine rağmen, Ortodokslarca benimsenmez. Bunun nedeni, muhtemelen hem konsilin Roma lehine karar alması, hem de Basil'in konsili toplarken Roma'ya yaklaşma isteğidir.

185. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 219.

186. Bkz. Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 101.

187. Kaynaklarda bazen Dazlak (Bald) bazen Şişman (Fat) Charles olarak geçmektedir.

miştir; “Tanrısal bir ilhamla” onu imparator yapan adamdır. Fakat John, 882 yılında kendi görevlilerinden birinin suikastıyla ölmek gibi bir talihsizliğe uğrar. Ölen sadece papa değil, aynı yıl Dazlak Charles ile birlikte Karolenj İmparatorluğu’dur. Karolenjlerin korumasından yoksun kalan Papalık, bir müddet Romalı aristokrat âilelerin oyuncağı hâline gelir. Öyle ki bu dönemdeki bazı papaların, sadece isimleri bilinmektedir. Birkaç hafta, hatta birkaç gün bu makamda kalanlar vardır.¹⁸⁸ Bu dönemin başında yaşanan en trajik olaylardan biri ise, halef-selef olan iki papanın düşmanlığıdır. Formosus (891–896) öldükten sonra yerine geçen VI. Boniface (Nisan 896) iki hafta sonra ölünce, VI. (VII?) Stephen (896–897) papa seçilir. Stephen 897’de Roma’da bir konsil toplar ve eski düşmanı Formosus’un cesedi yerinden çıkarılıp kurulan mahkemenin huzuruna getirilir. Hatta onu savunmak için bir diyakoz görevlendirilerek, mahkemenin “âdil” olması sağlanır. Mahkeme sonunda Formosus mahkûm edilerek, tüm kararlarının geçersiz olduğu ilan edilir. Üzerindeki papa elbisesi çıkarılıp parmaklarının kesilmesi ve benzeri işkencelere maruz bırakılmasının ardından, öleli bir yıldan fazla olan papanın cesedi garipler mezarlığına gömülür; başka bir rivâyete göre de, Tiber Nehri’ne atılır. Fakat aradan çok fazla geçmeden, aynı yıl, bu defa Stephen’in kendisi, hem de hayatta iken benzer işkencelere maruz kalır, zincirlenir ve hapsedilir. Onun, cesedine işkence ettiği Formosus gömüldüğü yerden tekrar alınır ve törenle tekrar defnedilir. Bunlar, Stephen’in yerine kısa sürelerle Papalık makamına geçen Romanus (Ağustos-Kasım 897) ve Theodore (Aralık 897) zamanında gerçekleşmiş olaylardır.¹⁸⁹

2. Papalığın Karanlık Çağı

Katolikler, Karolenj İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonraki yüzyıla, “Demir Çağı” adını vermişlerdir.¹⁹⁰ Bunun nedeni, söz konu-

188. La Due, *a.g.e.*, s. 90.

189. Bkz. Stebbing, *a.g.e.*, ss. 244–245.

190. Bu isim bazen tamamen X. yüzyıla verilse de, aslında “Karanlık Çağ” veya “Demir Çağı” denilen dönem, Şişman Charles’ın tahttan uzaklaştırıldı-

su dönemde Kilisenin yaşadığı sıkıntılar ve düştüğü kötü durumdur. Papalık, IX. yüzyılın sonlarından itibaren, Romalı zengin âilelerin etkisi altına girer. Aristokratların bu ilgisinin sebebi ise, Papalığın otorite ve para açısından çok cazip bir araç olmasıdır. Koruyucu imparatorlar zayıflayınca, bu asilzâdelere de fırsat doğar. Bu dönem, papaların kişilikleri ve ahlâkî özellikleri bakımından da bir *Saeculum Obscurum*, yani “Karanlık Çağ”dır. Papalık sarayında öyle şeyler yaşanır ki, Ullmann’ın deyimi ile “Papalığı, papalara karşı korumak gerekmiştir.”¹⁹¹ Geleneksel seçim tarzındaki değişikliğin de, bu sürece katkısı olur. Zira, daha önce piskoposlar sembolik olarak piskoposluk bölgeleri (*diocese*) ile evli sayılıyorlar ve iki evlilik yapamayacaklarından papa olamıyorlardı. I. İznik Konsili’ne kadar dayanan bu gelenek, ilk defa bir piskoposun papa seçilmesiyle, yani Papa I. Marinus (882–884) ile bozulmuş ve bu tarihten itibaren de unutulmuştur.¹⁹² Dolayısıyla piskoposların papa olabilmeleri, belli bir mâlî ve idârî özerkliğe sahip olan bu kişilerin, Kilisenin başına geçebilmek için çeşitli entrikalara dahil olmalarına sebebiyet vermiştir.

Bu karanlık dönemde, Papalığı zayıflatan ve çürüten üç unsur vardır: Romalı aristokratlar, Sakson İmparatorları ve ahlâkî çöküntü. Bu devrede Senatör Theopylact ve âilesi, özellikle de bu âile içerisindeki üç kadın, Papalık’la ilgili her işi yönlendirmiştir. Theopylact’ın karısı Theodora, tam bir entrika uzmanıdır. Onun iki kızı Marozia ve Theodora da, annelerinin yolunu takip ederler. Amaçları uğruna hiçbir ahlâksızlıktan çekinmeyen bu üç kadın, yaklaşık altmış yıl boyunca Papalık seçimlerine ve siyasetine yön verir. Papa III. Sergius (904–911)’un, Marozia’nın sevgililerinden biri olduğu söylenir. Tuscanalı Guy ile evlenen Marozia, Papa X. John (914–928) ile anlaş-

ğı, yani Karolenj İmparatorluğu’nun yıkılması sonucu Papalığın koruyucusuz kaldığı 887’den, Sakson Kralı I. Otto ile Papalık arasında yapılan bir anlaşmayla Karolenjler dönemindeki hâmililiğin devamının kararlaştırıldığı 962 yılına kadarki zaman dilimidir. Bkz. Stebbing, *a.g.e.*, s. 243.

191. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 115. Bu devrede papaların ahlâksız yaşantısı hakkında bkz. Münir Abdurrahman, *Papaların Tarih Boyunca İslâm-Türk Düşmanlığı*, ss. 17–20. “Karanlık Çağ” ile ilgili genel olarak bkz. Collins, *Upon This Rock*, s. 101 vd.

192. Ullmann, *a.g.e.*, s. 112.

mazlığa düşünce, papa, Guy tarafından hapsedilir ve orada ölür. John'dan sonra iki yıl Papalık makamında oturan VI. Leo ve VII. Stephen, sadece birer isimdir. Onların ardından 16 yaşında papa seçilen XI. John (931–935) ise, Marozia'nın gayrı meşrû oğludur. Kısacası bu dönem papalarının hayatı, ahlâksız ilişkiler, âile içi sapıklıklar ve metresler arasında geçmiştir.¹⁹³

Skandallar zincirinin ilk halkası, daha X. yüzyılın başında V. Leo (Temmuz-Eylül 903) ile Christopher (903–904) arasında, Formosus-Stephen-Romanus arasındakine benzer bir çatışma ile kendini gösterir. Christopher, V. Leo'yu geçersiz ilan edip hapse atar ve Papalık makamına oturur; fakat işler öyle tersine döner ki bu defa kendisi sahte papa durumuna düşer. Bunu sağlayan, sonraki papa III. Sergius (904–911)'tur. III. Sergius'un öldüğü yıl tahta geçen Conrad (911–918), Doğu Fransa'da hüküm süren Karolenj döneminden sonraki ilk kraldır. Sonradan krallığın başına geçen I. Otto (936–973) ise, Slavlar ve Macarlara karşı zaferler kazanmış etkili bir komutandır. Papa XII. John ile III. Sylvester arasındaki dönem, yani 955–1003 yılları arası, "Sakson imparatorları dönemi" olarak bilinmektedir. Bu dönemde Papalık, Alman imparatorların etkisi altındadır. İlk Sakson imparatoru olan Otto'ya taç giydiren papa, XII. John'dur (955–964). Böylece "imparator" unvanı, Franklardan Germenlere geçer. Gerek Otto, gerekse oğlu II. Otto (973–983) ile torunları III. Otto (983–1002) ve II. Henry (1002–1024) dönemlerinde, imparatorluğun Papalık ile ilişkileri oldukça yakın olmuş; fakat bu yakınlık, hânedânın Kiliseyi istediği biçimde yönetmesi biçiminde kendini göstermiştir. I. Otto zamanında, papaların imparatora bağlılık yemini etmesi geleneği ortaya çıkar. Fakat anlaşma karşılıklıdır; zira bu gelenek, 962 yılında Papa XII. John ile Otto arasında yapılan ve imparatorun Karolenjler zamanındaki anlaşmayı onaylaması ve Papalık topraklarını kabullenmesinin akabinde başlar. Böylece yaklaşık yüz yıl daha, Papalık mülkleri garanti altına alınmış olur.

Ancak, daha sonra I. Otto, XII. John'u Papalık'tan uzaklaştırır ve yerine VIII. Leo (963–965)'yu oturtur. John yenilgiyi hemen kabul-

193. Bkz. Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 34; J.A. Corbett, *The Papacy*, ss. 21–27; Stebbing, *a.g.e.*, s. 246 vd.

lenmez. Otto Roma'dan ayrıldıktan sonra, Papalık makamını zorla tekrar ele geçirir.¹⁹⁴ Ölene kadar Papalık koltuğunda kalan XII. John'un halefinin seçilmesi de sorun olur. İmparator'dan pek hazzetmeyen Roma halkı, Otto'nun kararını beklemeden Kardinal Benedict'i papa seçer. Otto bir defa daha Roma'ya gelir ve VIII. Leo'yu, tekrar Papalık koltuğuna oturtup, Roma halkından ona bağlılık sözü aldıktan sonra şehirden ayrılır. Aradan çok geçmeden, VIII. Leo ölür ve bu defa daha temkinli davranan kardinaller, Otto'ya bir heyet göndererek tercihini sorarlar. Otto'nun seçimi Narni Piskoposu'ndan yana olur ve böylece XIII. John (965–972), Papalık makamına oturur.

Otto, Bizans İmparatorluğu'yla güç birliği yapma düşüncesindedir. Bu amaçla, siyasî birlik sağlayacak bir evlilik planlar. XIII. John da, bu konuda kendisine yardımcı olur. Düşünülen evlilik, Otto'nun oğlu II. Otto ile, Bizans İmparatoru Nicephorus'un kızı Theophania'dır. Normal şartlar altında Doğu Roma prensesi ile bir barbar kralın, üstelik de Romalıların kralı iddiasında olan Otto'nun oğlunun evlenmesi, oldukça zordur. Fakat Nicephorus, İmparatoriçe Theophano'nun işbirliği ile, yeğeni Zimiskes tarafından düzenlenen bir suikaste kurban gidince, İmparatoriçe ve Prenses'in iradesi doğrultusunda bu evlilik gerçekleşir. 972 yılında II. Otto ve Theophania, St. Peter'de Papa XIII. John tarafından evlendirilir. Aradan bir yıl geçmeden, hem baba Otto, hem de papa ölür. XIII. John'un ölmeden önceki telkini ile yerine seçilen VI. Benedict (972–974) ise, muhâlifleri tarafından öldürülür. Benedict, bu dönemde öldürülen tek papa değildir. Papalığın çoğunlukla Romalı *Crescenti* ailesinin kontrolü altında bulunduğu bu devrede, sahte papalar arasında sayılan VII. Boniface dahil, XIV. John (983–984); XV. John (985–996) ve V. Gregory (996–999) adlı papalar, Benedict ile aynı âkıbeti paylaşırlar.

983'ten itibaren İmparatorluğun başında, küçük yaşta tahta geçen III. Otto vardır. Gregory'nin papalığı zamanında, onu istedikleri gibi yönlendiremeyince *Crescentiler*, Roma'daki nüfûzlarını kullanarak bir Yunanlıyı, XVI. John adıyla papa seçerler. Sorun ancak, III. Otto'nun Roma'ya girip sahte papayı ve yandaşlarını bertaraf etmesi

194. Bkz. Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 35.

ile çözülür. Fakat Gregory de çok geçmeden bir suikasta kurban gider. Bununla birlikte, yerine düşmanlarının değil de, onun önceden belirlediği bir isim olan II. Sylvester (999–1003) geçer. 1000 yılında III. Otto, sonradan yerini alacak olan oğlu II. Henry'yi de yanına alarak tekrar Roma'ya geldiğinde, şehirde bir isyan çıkar ve hem papa, hem de Otto kaçarak canlarını zor kurtarırlar. Papa bir süre sonra tekrar Roma'ya dönüp ölene kadar makamını muhafaza etmeyi başardıysa da, Otto'nun, Roma'yı İmparatorluğun merkezi yapma hayâli sona erer. Yerine geçen oğlu döneminde ise, zaten Sakson hânedânı artık otoritesini kaybetmiştir.

Sakson hâkimiyetinin ardından II. Conrad (1024–1039)'la başlayan *Salian* (bazen *Franconian* denmektedir) dönemi, Papalığın daha kaygan bir zemine dönüşmesine neden olur. Zira Conrad, 1000 yılından hemen önce Normanların istilâsına uğrayan İtalya ile pek ilgilenmemektedir. Papalık yine Romalı asilzâdelerin kontrolüne girer. Bu aristokrat âilelerden en önemlisi *Tusculani*'dir ki, bir dönem Papalık âdeta bu âilenin saltanat aracı hâline gelir. Papa VIII. Benedict (1012–1024), XIX. John (1024–1033) ve 18 yaşında papa seçilen IX. Benedict (1032–1048)¹⁹⁵, hep *Tusculani* kökenlidir. Fakat Conrad'ın oğlu III. Henry (1039–1056) -bazılarınca ideal Hristiyan imparator örneğidir- Papalığa özel bir önem verir ve koruyuculuğunu üstlenir.¹⁹⁶ Ancak, 1044 yılı sonbaharında Roma yine karışır. IX. Benedict hâlâ papa iken, *Crescenti* âilesi, III. Sylvester (Ocak-Şubat 1045)'i papa seçer. Kısa bir süre sonra ise, üçüncü bir papa ortaya çıkar ki, o da *Tusculani* ailesinin seçtiği VI. Gregory (1045–1046)'dir. Bunun üzerine III. Henry, 1046'da Sutri'de bir sinod toplar ve bu toplantı sonucunda IX. Benedict ve III. Sylvester azledilir; Gregory ise sürgüne gönderilir. II. Clement (1046–1047) papa tayin edilir ve Clement, Henry'ye

195. IX. Benedict belli aralıklarla üç defa Papalık makamına oturmuş biridir. Papalık dönemleri 1032–1044; Nisan-Mayıs 1045; 1047–1048 tarihleri arasındadır. Gariptir ki arada onun yerine geçenler de, Benedict de, Kili-se tarafından meşrû papa sayılmaktadır. Sefih bir yaşam sürdüğü ve evlenmek için Papalık makamını vaftiz babasına parayla sattığı söylenir. Bkz. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 132.

196. Bkz. Stebbing, *a.g.e.*, s. 264.

Roma İmparatoru tacını giydirir. Sonraki papalar II. Damasus (Temmuz-Ağustos 1048), IX. Leo (1049–1054) ve II. Victor (1055–1057), Germen kökenlidir. Bunlardan IX. Leo, aynı zamanda Henry'nin akrabasıdır. Leo'nun en önemli başarısı reformist zihniyetteki bir grubu Kilise yönetimine getirmesidir ki bunlardan biri, ileride önemli bir papa olacak olan Hildebrand'dır. Bununla birlikte, 955 ile 1057 arasındaki 25 papanın (sahte papalar dahil) 12'si, doğrudan imparatorlar tarafından, geri kalanı ise, Romalı ailelerce Papalık koltuğuna oturtulmuştur. Beş papa ise, imparator tarafından azledilmiştir.

3. Gregoryen Reformları Dönemi: Papalık Otoritesinin Yeniden İhyası

X. yüzyılın sonlarından XI. yüzyılın ortasına kadar, Hristiyanlığın yayılması büyük ölçüde tamamlanmıştır. Polonya, X. yüzyıl ortalarında, I. Mieceslaus idaresi altında iken Hristiyan olmuştur. Kraliçe Olga'nın Hristiyanlığı kabul etmesi (945) sonrasında, Rusya hızla Hristiyanlaşır. Gerçi Papalık açısından bu, çok fazla önem arz etmemektedir; zira Ruslar –Balkanlar'daki Slavlar gibi- İstanbul Kilisesi'nin nüfuzu altındadırlar. Kilise açısından daha ehemmiyetli olan, XI. yüzyılın ortalarından itibaren İskandinavya'nın Hristiyanlaşmasının tamamlanmasıdır. Büyük Canute zamanında (1040) Danimarka; I. Olaf idaresinde Norveç; St. Eric önderliğinde İsveç, birer Hristiyan krallık olur.

XI. yüzyıldan itibaren, papaların en önemli amacı, IX. ve X. yüzyıllarda kaybedilen saygınlığı tekrar kazanmaktır. Bu amaca yönelik olarak iki alanda çalışılmıştır: İlki, hiyerarşinin düzene sokulması ve itibarının artırılması; ikincisi ise, siyasi idarelerle yaşanan “din adamlarını atama sorunu (*investiture*)”nu çözme gayreti. Reform çalışmasının tamamıyla başarıya ulaştığı söylenemese de, bu dönemin Papalık tarihi açısından önemli olduğu kesindir. Ayrıca bu dönemdeki papalar, sadece Kilisenin başı olarak kalmamış, Avrupa'nın önemli bir gücü olarak hareket etmişlerdir. Papalık bu dönemde, “Constantine Vakfı” (*Donation of Constantine*) gibi tarihsel bazı araçlar kullanmıştır. Örneğin İspanya'ya ve Fransa'ya gönderilen Papalık heyetleri, Ki-

lisenin Constantine zamanından kalma haklarına riayet edilmesini istemiştir. Bu tür mürâaatlar, sadece toprak veya yardım talebini değil -yine Constantine'e dayandırdıkları-, Kiliseye verilecek bazı yıllık ödemeleri de kapsamaktadır.¹⁹⁷

“Gregoryen Reformları Dönemi” veya “XII. Yüzyıl Rönesansı”¹⁹⁸ adı verilen dönem, ismini VII. Gregory (1073–1085)’den alır. Fakat bu dönem, genellikle IX. Leo (1049–1054) ile başlatılır. Nereye kadar uzandığı ise ihtilâflıdır. Bu süreci VII. Gregory ile bitirenler olduğu gibi, XII. yüzyıl sonuna kadar uzatanlar da vardır. Bizce en makulü, bu süreci, Batı’da gerçekleştirilen ilk genel konsile (I. Lateran Konsili, 1123) kadar götürmektir.

Uzun zamandır zayıflayan Papalık otoritesini ihyâ eden kişi olan IX. Leo’nun papalığı, seçimle gerçekleşmez. O, bizzat imparator III. Henry tarafından atanmıştır. Leo, o dönem İtalya’ya hâkim olan Normanlar’la iyi ilişkiler kurar, hiyerarşiyi düzene sokar ve Papalık idaresini heyetler ve konsillerle yürütmeye çalışır. Selefleri gibi Roma’da oturup kalmaz; günümüzün devlet adamları misali, ülkeden ülkeye geziler yapar ve her gittiği yerde topladığı sinodlarla bir ihyâ hareketi amaçladığını gösterir. Leo’nun Kilise reformunun üç konusu vardır: *simony* (kilise memuriyetlerinin parayla alınıp satılması) ile mücadele; din adamları arasındaki nikâhsız yaşamaya (*concubinage*) son verme; ve din adamlarını atama sorunu (*investiture*).

a) Doğu-Batı Ayrılığı

Doğu ile Batı ayrılığı genellikle, kısaca 1054’teki karşılıklı aforozla açıklanıp, olayın gelişim safhası anlatılmaz. Aslında, şimdiye kadar değinildiği üzere, İstanbul ile Roma’nın ayrılması, dönem dönem ortaya çıkan belli krizlerin sonucudur ve kesin ayrılığa kadar giden ta-

197. Ullmann, *a.g.e.*, s. 150.

198. Uta-Renate Blumental, “The Papacy and Canon Law”, *Catholic Historical Review*, Apr. 98, Vol. 84. s. 201. Genel olarak Gregoryen dönemi olarak isimlendirilen bu devre ile ilgili olarak bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 124–132; Brezzi, *The Papacy*, ss. 92–98; Ullmann, *a.g.e.*, ss. 142–172.

rihî gelişmeler şu şekilde özetlenebilir: 1) Kadıköy konsilindeki 28. madde 2) *Henotikon* tartışmasından kaynaklanan ayrılık 3) VI. yüzyıl sonunda, I. Gregory zamanında İstanbul patriklerinin ekümenik sıfatını kullanmaya çalışmalarından kaynaklanan gerginlik 4) 7. yy.da Heraclius'un *Ecthesis*'i nedeniyle yaşanan olumsuzluklar 5) VIII. yüzyılda *ikonoklazm* hareketinden kaynaklanan çatışma 6) IX. yüzyılın ikinci yarısında Patrik Photius olayı ile ilgili mücadele 7) 1050'lerin başında IX. Leo'nun sert siyaseti, Normanların Grekleri Latinleştirme çabası ve İstanbul'un buna tepkisi sonucu ortaya çıkan gelişmeler sonunda 1054'te resmî ayrılma 8) VII. Gregory'nin 1081'de Bizans İmparatoru Alexius'u aforoz etmesiyle ayrılığın iyice kesinleşmesi 9) Haçlı seferleri esnasında ve özellikle IV. Haçlı Seferi sonunda, uğradıkları zulümler sonucunda Ortodoksların Latinlere düşman olması ve ayrılığın geri dönülemez bir hâl alması.

1054'teki olayın ayrıntılarına bakacak olursak, aslında başlangıçta vâkıa, doğrudan Papalık'la ilgili değildir. Bu olay daha çok Normanların işgüzarlığından kaynaklanmıştır. 1050'li yılların başında Roma Kilisesi'nin barışık olduğu Normanlar, kendi bölgelerindeki Yunanlıları, Latin tarzı ibâdete zorlarlar. Buna tepki olarak İstanbul Patriği Cerularius, İstanbul'daki Latin kiliselerinden, âyinlerini Grek adetlerine göre yapmalarını ister; söz konusu kiliseler buna uymayınca da, 1052'de bunları kapatır. Cerularius daha sonra, muhtemelen imparatorun etkisiyle, 1053'te papaya, konuyu çözüme bağlamak isteğini belirten bir mektup gönderir. Papa Leo, bunun üzerine Kardinal Humbert (bazen Umberto biçiminde yazılmaktadır) başkanlığında bir heyeti İstanbul'a yollar. Fakat 1054 yazında İstanbul'a ulaşan Humbert ile, onu karşılayan Cerularius, "uzlaşma için yanlış kişilerdir."¹⁹⁹ Zira Cerularius, papadan "peder" yerine "kardeş" diye söz etmektedir ve kendini "ekümenik" saymaktadır. Papalık heyeti Ayasofya'nın mihrâbına, patriği aforoz eden bir belge bırakır ve gider. Patriğin de bir sinod toplayıp Papalık heyetini aforoz etmesi uzun sürmez.

İki taraf arasındaki mücadelenin temelinde, Hıristiyanlığın liderliğinin kime ait olacağı vardır; ama aslında bu mücadele, Papalık'la İs-

199. La Due, *a.g.e.*, s. 95.

tanbul Patrikliği arasında değil, Papalık'la İmparatorluk arasında-
dır.²⁰⁰ Zira Patriklik, İmparatorluğa bağlı bir memurluktur. Kilisenin
başı imparatorudur ve nasıl ki Batı'daki gelişmeler, Bizans'ın cihanşü-
mul devlet anlayışını temellerinden oynatmış ise; özellikle kocaman
bir Slav dünyasının, İstanbul Kilisesi'nin hâkimiyetine girmesi de, Ro-
ma'nın evrensellik iddiasını temelsiz bırakmıştır. Her iki taraf da di-
ğerine boyun eğmek istememektedir.²⁰¹

Baba-Oğul ilişkisi gibi teolojik bazı ayrılıklar veya *komünyon* âyi-
ninin yapılış tarzındaki farklılıklar, bu iki kilisenin birbirinden uzak-
laşmasının asıl nedenleri değildir. Olayın temelinde, yukarıda ifade
edilen nüfûz mücadelesi yanında, iki taraf arasındaki zihniyet farkı ve
karşılıklı önyargılar yatmaktadır. Roma, Latin; İstanbul, Yunan man-
talitesini temsil eder. “Doğu inançları, Batı disiplini ortaya koymuş-
tur.”²⁰² Yunan'ın soyut düşünme ve hemen her olguyu ve olayı fikrî
bir tartışmaya çevirme eğilimi karşısında, metafizikle ve soyut tartış-
malarla ilgilenmeyi anlamsız gören bir “Roma gerçekçiliği” vardır.
“Hristiyan Bizans, ne putperest sanatından, ne de putperest hikme-
tinden nefret eder... Grek kültürü, bütün devreleri için onların fikir
hayatlarının temeli olarak kalmıştır... Bizzat Bizans Kilisesi, antik fel-
sefenin düşünce formunu benimsemiş ve bunun tasavvur ve düşünce-
lerini, Hristiyan dogma bilgisinin şekillendirilmesinde kullanmış-
tır.”²⁰³ Katoliklerin bu özelliklere bakışı ise, tamamen olumsuzdur ve
“Batı'nın gözünde Yunanlı demek, heretik demektir.”²⁰⁴ Ayrıca Kato-
liklere göre, İstanbul sonradan kurulmuş bir kilisedir. Oysa kendi ki-
liselerinin kurucusu, bizzat İshâ'dır ve bu Kilise, Havarilerin Prensi Pet-
rus tarafından yönetilmiştir. Onlara göre Katolisizm, biblikâl dönem

200. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 31.

201. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, ss. 310–312; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s.101, 102.

202. Milman'dan aktaran A. Fawkes, “Papacy”, *ERE*, vol. 9, s. 620.

203. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 29, 30.

204. Ullmann, *a.g.e.*, s. 108. Mesela St. Thomas'ın eserlerinden birinin adı *Contra Errores Graecorum* (Yunanlıların Yanlışlarına Karşı) biçimindedir. Doğu ve Batı arasındaki zihniyet farkı hususunda ayrıca bkz. A. Fawkes, “Papacy”, *ERE*, vol. 9, s. 620; Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu ve Batı Ki-
liselerinin Ayrılış Sebepleri”, *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 5, ss. 387–413.

sonrası ortaya çıkmış veya tarihsel, kültürel ya da siyasî şartlar sonucu oluşmuş bir fenomen değildir. Ayrıca bölgesel değil evrenseldir.²⁰⁵ Bir başka fark, Doğu ve Batı kiliselerinin devletle ilişki tarzlarıdır. En azından Batı Roma'nın yıkılışından sonra Katolik Kilisesi, Roma'da imparatorluğun boşluğunu doldurmuştur. Oysa İstanbul Kilisesi, sürekli imparatorluk etkisi altında kalmış ve onun bir aracı olmaktan kurtulamamıştır. Constantine'den itibaren imparatorlar, hem Kilisenin başıdıkları, hem de konsil toplama yetkisi onlara aittir.

Peki ayrılığın sonuçları ne olmuştur? Pek çok yazar, bunu sanki Papalığın bir başarısıymış gibi anlatıyorsa da, aslında ayrılmadan kârlı çıkan İstanbul'dur. Çünkü Lemerle'nin haklı olarak belirttiği gibi, bu ayrılıkla Papalık, Doğu üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir. Halbuki Patrikliğin kaybettiği bir şey olmamış; aksine Roma'ya bağlılıktan kurtulduğu gibi, kendi etki alanındaki milletler, özellikle de Slavlar üzerindeki nüfuzu artmıştır.²⁰⁶ Tüm bunlarla birlikte, "ayrılma"nın bizâtihi kendisi üzerinde de tartışmalar vardır. Ayrılma için, önceden bir birliğin olması lazımdır. Bu iki kilise hiç birleşmiş midir ki ayrılıktan söz edilebilsin? Dolayısıyla, bazılarına göre ayrılmadan söz edilemez; zira bunlar, baştan beri ayrı ve farklıdılar.²⁰⁷ Çünkü, Constantine'den bu yana küs oldukları dönemler, barışık oldukları dönemlerden daha fazladır.

Bu iki kilisenin birleşmesi yönünde çeşitli çabalar, hatta –ileride göreceğimiz üzere– resmî olarak birleşmenin sağlandığı zamanlar da olmuştur; fakat bunlardan hiçbiri başarıya ulaşamamıştır. Günümüze kadar böyle bir birleşme olmadığı gibi, bundan sonra da mümkün gözükmemektedir. Buna engel teşkil eden, sadece tarihsel veya teolojik

205. Bkz. Richard P. McBrien, *Catholicism*, New York, 1981, s. 1173. Doğu-Batı ayrılığının aşamaları hakkında bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, ss. 312–314; Bokenkotter, *Concise History*, ss. 120–126. Doğu Kiliseleri, sadece Ortodokslardan ibaret değildir. *Oriental Churches* denilen veya *Kadim Kiliseler* adı verilen başka millî kiliseler vardır. Bunlar hakkında bkz. Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. N. Hiçyılmaz, İstanbul, 2005.

206. Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 102.

207. Bkz. Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri*, s. 102.

farklılıklar değil, örneğin Ortodoksluğun Katolik Kilisesi tarzında yekpare bir yapı arz etmemesi gibi nedenlerdir.²⁰⁸

b) Papa-İmparator Mücadeleleri

VIII. yüzyıla kadar Batı'da Kilise, devlete göre ikincil konumdadır. Krallar piskoposları atamakta, Kilise işlerine müdahale etmekte, hatta kiliselerden vergiler almaktadır. "Krallar onun koruyucusudurlar; ama bağımlısı hâline gelmemişlerdir."²⁰⁹ Daha sonra ise, bazı zafiyet dönemleri hâriç, papalar en yüksek otorite oldukları iddiasında bulunurlar; fakat imparatorluklar canlanınca, bu sıfat krallar ve imparatorlar tarafından tekrar sahiplenilmeye başlar. Bundan sonra şu temel soru daha belirgin hâle gelir: en üst otorite kimdir? Devlet mi, Kilise mi? Papa mı, İmparator mu? "Güçlü bir papa, zorunlu olarak, güçlü bir imparatorun düşmanı olur."²¹⁰ İşte XI. yüzyıldan itibaren imparator-papa çatışması âşikâr hâle gelir ve hem papalar, hem de imparatorlar, çeşitli manevralarla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışırlar.

Aslında Büyük Otto (ö. 973)'dan itibaren Papalık, güçlü imparatorlar karşısında etkisiz kalmıştır. III. Henry (1039-1056) ise o kadar dirâyetlidir ki, papalar onun isteğine göre seçilmektedir; hatta bunlardan bazıları, onun akrabasıdır. Fakat III. Henry, arkasında henüz 6 yaşında bir erkek çocuk bırakarak ölür. Bu esnada papa, II. Victor (1055-1057)'dur. Victor, III. Otto'nun V. Gregory (996-999) ile başlattığı, Alman sarayı etkisi altındaki Germen papalarının sonuncusudur. Ondan sonraki Papa IX. Stephen (1057-1058), Ger-

208. Türkiye'de Vatikan'ın ve Papalığın, Patriklik'le birleşme iddiaları sıkça gündeme getirilir. Fakat İlber Ortaylı'nın da dediği gibi, "Bu birleşmenin olabileceğine, sadece dinlerin tarihini bilmeyenler ve işgüzarlar inanır". Bkz. "Papa kucaklaşmaya geliyor, ama iki kilisenin birleşmesi mümkün mü?", *Milliyet Pazar*, 27.11.2006. Benzer bir yorum için bkz. Turhan Kaçar, "Katoliklerle Ortodoksların Ayrılığı", *Radikal*, 30.11.2006.

209. Bkz. Henry Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, ss. 156-161.

210. A. Fawkes, "Papacy", *ERE*, vol. 9, s. 622.

men sarayının müdahale etmediği bir seçimle, din adamları ve Roma halkı tarafından seçilir. Fakat Stephen'in ölümünden sonra, *Tusculani* ailesi tekrar Papalığı kontrolüne almak üzere bir teşebbüste bulunur ve Velletri Piskoposu John Mincius'u, X. Benedict (1058–1059) ismiyle papa seçer. Bu arada Kardinal Hildebrand'ın gayretleri sonucu, Siena'da toplanan kardinaller ise, Floransa Piskoposu Gerard'ı papa seçerler. Benedict, Papalık'tan uzaklaştırılır ve Gerard, II. Nicholas (1058–1061) adıyla o dönem bazında kısa ama etkili bir papalık sergiler.

Bu dönemde Normanlar, sadece Papalık'la barış içerisine girmezler; Kilisenin tebâsı hâline gelirler. Yine bu devrede Papalık, Avrupa'da güçlü bir derebeylik konumuna ulaşır. Bu durum 150 yıl boyunca devam edecektir. Papanın ilk defa törenle taç giymesi (*coronation*) ile birlikte ise, Papalık iyice monarşik bir görünüm sergilemeye başlar. Papalar artık imparator gibi yaşamaktadır.

II. Nicholas'ın ilk işi, Lateran'da bir sinod toplayarak *simony* ve din adamlarının evlenmesini yasaklamak olur. 1059'daki bu sinodda, kilise cemâatinin, nikâhsız beraberliği olan rahiplerin âyinlerine katılmaları yasaklanır. Bu sinodda ayrıca, Papalık seçimlerini imparatorun etkisinden uzak tutmaya yönelik yeni bir düzenlemeye gidilmesi kararlaştırılır. 1059 Paskalyasında, Lateran'da topladığı konsille Nicholas, seçimle ilgili şu kararları deklare eder: 1) Papa seçilebilecekler arasından önce kardinal piskoposlar önerilecek, olmazsa diğer kardinallerden biri aday gösterilecek. 2) Mümkün olduğunca Roma Kilisesi'nden biri seçilmeye çalışılacak. 3) Seçim Roma'da yapılacaktır. 4) Kral Henry (ve halefleri)'nin seçilen papayı onaylama hakkına riâyet edilecek.²¹¹ Bununla birlikte Nicholas'ın papalığı, hedeflerini tam olarak gerçekleştirebilecek kadar uzun sürmez. 1061'deki ölümünün ardından yerine, Kardinal Humbert'in ölümünden sonra Kilisede en etkili isim hâline gelen Hildebrand'ın desteklediği II. Alexander (1061–1073) seçilir.

211. Bkz. Stebbing, *The Story*, s. 278; II. Nicholas'ın ilgili genelgesi için bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 101, 102 (*Document No. 7*). II. Nicholas ile ilgili ayrıca bkz. Kelly, *a.g.e.*, s. 151, 152.

II. Alexander'ın ardından, Ortaçağ'ın tartışmasız en önemli papası gelir: Hildebrand; Papalık ismiyle VII. Gregory (1073–1085). Hildebrand, Kilisede o kadar güçlüdür ki, dönemin en kısa seçimlerinden biriyle, Alexander'ın ölümünün ertesi günü papa seçilir. Muhtemelen Romalı *Pierleoni* âilesinin bir mensubu olarak dünyaya gelmiştir. Papalığı döneminde özellikle din adamlarını ıslâha yöneldiğinden ve taşrayla fazla uğraştığından, bizzat piskoposlar tarafından zaman zaman tehlikeli biri olarak görülmüştür. Gregory'nin reform girişimi, üç alana odaklanmıştır: 1) Papalığın prestijini ihyâ etmek, 2) din adamlarına bir çekidüzen vermek, 3) seküler idarecilere, Papalığın piskoposları atama yetkisini kabul ettirmek.²¹²

VII. Gregory de (kendinden önceki pek çok selefi gibi), Petrus'un kendisinde yaşadığına ve kendisi vasıtasıyla hareket ettiğine inanmaktadır.²¹³ 1075'te yayınladığı *Dictatus Papae* (Papanın Emirleri), adından da anlaşılacağı üzere otoriter bir metindir ve Papalık yetkileri hakkında kesin ifadeler içermektedir.²¹⁴ Papa, 27 maddeden oluşan *Dictatus*'un 2. maddesinde, sadece Roma Piskoposu'nun "evrensel" sıfatına sahip olduğunu; 3. maddede, piskoposları görevden alma ve tekrar göreve iade etme hakkının sadece papada olduğunu; 12. maddede, sadece papanın imparatorları azletme yetkisine sahip bulunduğunu; 22. maddede, Roma Kilisesi'nin şimdiye kadar asla yanlışla düşmediğini ve bundan sonra da düşmeyeceğini ifade etmektedir. Papanın 1074 yılında Lenten'de topladığı sinodda da, ruhban sınıfına dair önemli kararlar alınmıştır. Herhangi bir maddî karşılıkla, bir dinî göreve gelenlerin görevden alınması; açıkça gayrı meşrû sayılan şeyler yanında, kendini günahtan koruyamama (*incontinence*) veya irâde zaafı olarak hafife alınan şeylerin dahi, ruhbanlar için yasaklanması; liyâkat sahibi olmayanların âyin yönetmeyeceği; rüşvetle göreve gelmiş rahip veya piskoposların yerine ya-

212. Bkz. Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 176.

213. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 100.

214. Bazıları bu metnin yazarının, bizzat Gregory olduğundan şüphe duyuyorsa da, buradaki maddelerin Gregory'nin benimsediği prensipler olduğu kesindir. Tam metni EK 3'de verilmiştir. İngilizce çevirisi için bkz. J.A. Corbett, *a.g.e.*, s. 103, 104 (*Document No. 8*).

pılacak atamalar için samimi laiklerden yardım alınması, bunlardan birkaçıdır.²¹⁵

Gregory zamanındaki en güçlü tarikat, *Cluny* hareketidir ve bu tarikatın da etkisiyle Gregory, Müslümanlara yönelik bir “Haçlı seferi” fikrini dile getiren ilk papadır. Malazgirt yenilgisi sonrası, kendisinden yardım isteyen Bizans’ın bu isteği üzerine papa, Türklere karşı bir Haçlı seferi yapmak için Norman Dükü Guiscard’a telkinde bulunur. Fakat Guiscard, böyle bir yardım bir yana, Papalık aleyhine tutumlar sergiler. Sonuçta Haçlı seferi düşüncesini gerçekleştiremeyen Papa, bunun müsebbibi olarak gördüğü Guiscard’ı 1074’te aforoz eder. Normanlar, sonradan tekrar Papalık’la uzlaşmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca VII. Gregory dönemi, daha sonra II. Urban ile birlikte, *Kilise Yasası (Canon Law)*’nın gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Zira bu dönemde, “Roma hukuku yeniden keşfedilmiştir.”²¹⁶

Gregory’nin tarihsel açıdan bir başka önemli tarafı, papa-imparator çekişmesinin günümüzde en çok hatırlanan örneğini teşkil etmesidir. Çoğunlukla Papalığın veya papaların Ortaçağ’daki etkisini ve gücünü göstermek için, Gregory’nin, İmparator IV. Henry’yi nasıl üç gün kapısında beklettiği ve imparatorun affedilmek için yalın ayak, soğukta papaya nasıl yalvardığı anlatılır. Ancak bu tablo, hikâyenin sadece bir kısmıdır. *Investiture* ya da *Lay Investiture* olarak bilinen ve piskoposların atanması yetkisi sorunundan kaynaklanan çatışma, Gregory’nin, Henry’ye bir ultimatom göndermesiyle başlar.²¹⁷ Aslında mesele dinî değil, daha çok siyasîdir. O dönem şartları düşünüldüğünde, piskoposlar imparatorluk veya krallıklar içerisinde belli topraklara hükmetmelerinden ve mâlî özerkliklerinden dolayı, yerel yöneticiler konumundadırlar. Dolayısıyla çeşitli siyasî idareler altında faaliyet gösteren bu yöneticileri atama hakkının papaya ait olması, papanın o devletin hâkimiyetine ve yönetimine müdahil olması anlamına gelmektedir. İmparator Henry’nin itirazı da bunadır.²¹⁸

215. Stebbing, *The Story*, s. 285.

216. Bkz. Blumental, *a.g.m.*, s. 201.

217. Bkz. W.C. Schrader, “Investiture Controversy”, *EVP*, ss. 223–225.

218. M.A. Ağaoğulları-L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, 2001, s. 195, 196.

Gönderdiği mektupta Gregory, imparatora, ya Papalığın atama yetkisini tanımasını ya da aforoz edileceğini bildirir. Buna karşılık Henry –babası III. Henry birçok papa atamış ve azletmiş biriydi-, Worms'ta kendi taraftarlarından oluşan bir konsil toplayarak Gregory'nin papa olmadığını; sapıtmış bir keşiş olduğunu ilan eder. Ardından Gregory, Henry'yi aforoz eder; Henry de, Papalık makamının boş olduğunu ilan eder ve yandaşlarından oluşan bir gruba, II. Honorius (1061–1072)'u papa ilan ettirir. Bu durum, Henry'nin düşmanları için fırsat yaratır ve Henry'nin muhâlifleri, onun papa ile problemi kullanarak Swabia Dükü Rudolf'u imparator seçerler. Zor durumda kalan Henry, soğuk bir kış günü, Papa'dan af dilemek için kapısına gider. Üç gün boyunca yalınayak bekler ve huzura kabul edildiğinde Papa'nın ayaklarına kapanır. Henry, Papa'nın her şeyi unuttuğunu farkındadır; fakat bu davranışıyla, düşmanlarının elindeki kozu geçersiz hâle getirmek istemiştir. Ardından Rudolf'la mücâdeleye koyulur. Rudolf'la Henry arasındaki mücâdelede Papa, elbette Henry tarafında değildir; ancak mücâdeleyi kazanan Henry olunca, bu defa durum Gregory'nin aleyhine döner. Henry, Roma'yı kuşatır; Gregory, son anda Sant' Angelo (Salerno)'ya kaçmayı başarır ve bir zamanlar aforoz ettiği Norman Dükü Guiscard'ın korumasında, 1085'te burada, sürgünde ölür. Henry'nin baskısıyla Gregory'nin yerine, IV. Henry'nin daha önce seçtiği sahte papa olan III. Clement (1080–1100)²¹⁹ seçilir ve ilk iş olarak Henry'ye taç giydirir. Fakat Gregory'nin bağlıları, onu papa olarak kabul etmezler.

Papalığı tamamen monarşik bir hüviyete kavuşturmuş olan Gregory ölse de, onun ruhu zaman zaman Papalık tahtında tekrar kendini gösterecektir. 1085'teki ölümünün ardından -III. Clement sayılmazsa- Papalık makamı, yaklaşık iki yıl boş kalır. Hildebrand'ın reformcu kardinalleri, Kilisede hâlâ ağırlıktadır ve Monte Casino Manastırı'nın başrahibi Desiderius'u papa seçerler. III. Victor (1086–1087) adını alan Desiderius, çok geçmeden Roma'da çıkan

219. Buradaki III. Clement, sahte papalardan sayılmaktadır. Hakkında bilgi için bkz. John C. Horgan, "Clement III, Antipope" *EVP*, s. 86, 87. Meşrû papa kabul edilen diğer III. Clement ise, XII. yüzyıl başlarındaki diğer bir papadır.

karışıklıklar esnasında ölür. Reform yanlısı kardinallerin 1088'de seçtiği papa ise, *Cluny* keşişlerinden Ostia Piskoposu Kardinal Odo, yani II. Urban (1088–1099)'dır. Henry'nin seçtirdiği III. Clement de göz önüne alındığında, yaklaşık 21 yıl iki papa bulunduğu gibi, Kilisenin meşrû saymadığı papa III. Clement, II. Urban'dan daha uzun süre görev yapmıştır. Hildebrand'a yakın bir isim olarak, Kili-se idaresinde önemli düzenlemeler yapan Urban, aslında Hildebrand'ın düşüncelerini hayata geçirmeye gayret etmiş, bunda da başarılı olmuştur. Hiyerarşideki reform ve kutsal topraklara yapılacak Haçlı seferi, bunların en önemli ikisidir. O, birçok kişi tarafından Papalık idarî teşkilâtının, yani *Curia*'nın kurucusu sayılmaktadır. Kardinaller kurulunu, günümüzün deyimiyle bakanlar kurulu gibi çalıştırmıştır. Urban, 1095'te topladığı Clermont Sinodu'nda, *Christendom*'un şövalyelerini Müslümanlar üzerine bir Haçlı seferi yapmaya çağırır. Doğu'ya, Müslümanlar üzerine yapılan Haçlı seferleri böylece başlar.

II. Urban'ın ardından geçen 30 yıllık süre içerisinde, yedisi sahte papa olmak üzere, on iki kişi Papalık makamına oturur. Papalık, henüz kendi toprakları dışında dinî açıdan ona bağlı bölgelerin piskoposlarını atama hakkına sahip değildir. Dolayısıyla, dönemin en önemli sorunu, imparatorlarla papaları karşı karşıya getiren piskoposları atama yetkisi (*investiture*) meselesidir. Urban'ın halefi, Hildebrand tarafından kardinal yapılmış olan Rainerius, yani II. Paschal (1099–1118); Fransa, İngiltere ve özellikle de Almanya ile, bu bölgelerdeki piskoposları atama hakkının Papalığa ait olması için mücâdele vermiştir. İmparatorluk, bu talebinden dolayı papayı saf dışı bırakmanın yollarını aramaktadır. Paschal'ın karşısına, Kutsal Roma İmparatoru IV. Henry'nin desteklediği Theodoric, Albert ve IV. Sylvester adlarıyla üç sahte papa çıkar. Fakat bu sahte papalar, beklenen etkiyi gösteremez. IV. Henry, 1105'te tahttan çekilip yerine oğlu V. Henry'yi bıraktıktan sonra da durum değişmez. Sonunda ordusuyla Roma'ya giren yeni imparator ve adamları, papanın kayıtsız şartsız Henry'ye taç giydirmesini isterler. Papa, piskoposları atama yetkisinin kendisinde olduğu konusunda garanti verilmesinde ısrar edince hapsedilir. Papayı da yanına alıp şehir şehir do-

laştıran Henry, sonunda pes eden Paschal'ın elinden imparatorluk tâcını giyer.

Paschal'ın yerine, II. Gelasius (1118–1119) adıyla Braga Piskoposu Maurice seçilir. Fakat V. Henry, bu seçimden memnun kalmaz ve VIII. Gregory (1118–1121) adıyla kendi papasını seçer.²²⁰ Piskopoları atama mücadelesi, nihayet *Worms Konkordatosu* (1122) ile, Papalığın isteği doğrultusunda sonuca bağlanır. Bu konkordato, Papa Calistus –bazan Calixtus yazılır- (1119–1124) ile V. Henry arasında imzalanmıştır ve piskopoları atama yetkisini papaya vermiştir.²²¹ Konkordato, Batı'da gerçekleştirilen ilk genel konsil olan I. Lateran Konsili (1123)'nin de temel toplanma nedenidir. Bu konsilde *Worms Konkordatosu* onaylanmış, ayrıca kilise disiplini ve Haçlı seferleri ile ilgili bazı kararlar alınmıştır.²²² Konsilin 22 kararından kilise disiplini ile ilgili en önemlileri; *simony*, din adamlarının kadınlarla nikâhsız beraberliği (*concubinage*), piskoposların seçimi, papazların, diyakozların ve keşişlerin evlenmesinin engellenmesi ile ilgilidir. Kilisedeki reform sürecine o dönem için son noktayı koyan ve Papalığın yeniden ihyâ edildiğinin işareti sayılan I. Lateran Konsili ile, Gregoryen Reformları döneminin kapandığı söylenebilir.

220. Bu süreçle ilgili olarak bkz. Stebbing, *The Story*, ss. 296–300. V. Henry öldükten sonra (1125) imparatorluğun başına Welf ailesinden Lothar geçmiştir. Bu, Hildebrand'ın öldükten sonra kazandığı bir zafer anlamına gelmektedir. Zira Lothar, Henry'ye karşı papaların desteklediği aileden biridir.

221. Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 105 (*Document No. 9*). *Konkordato*, Papalığın hâkim devletlerle kendisine bağlı kiliselerin işlerini düzenleme konusunda yaptığı anlaşmalardır. XX. yüzyıla kadar bu tür anlaşmalar yapılmıştır. Teknik anlamda ilk konkordato, yukarıda adı geçen *Worms Konkordatosu*'dur. Bununla birlikte Papalığın konkordato politikasının asıl öne çıktığı dönem, XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard J. Kehoe, “Concordats”, *EVP*, s. 110; Aretin, *The Papacy and the Modern World*, trans. by Roland Hill, New York, 1970, ss. 182–185.

222. II. Callistus'un mektuplarında, bu konsilden ekümenik değil, “genel” olarak bahsetmesi dikkat çekicidir. Belki Roma, henüz Doğu'dan bağımsız bir ekümenik konsil fikrini içselleştirememiştir. Bu konsilin ekümenik diye nitelendirilmesi, daha sonraki bir kilise geleneğidir. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s.107.

c) Haçlı seferleri

Haçlı seferi (Crusade), Kilisenin organize ettiği, sapkınlaraya yönelik askerî harekâtların genel adı olsa da; bu kavram genelde, 1096–1270 yılları arasında, Avrupa Hristiyanlarının Orta Doğu'daki Müslüman topraklar üzerine yaptığı seferleri akla getirir.²²³ Müslüman topraklar üzerine yapılan Haçlı seferleri, fikren daha önceye dayansa da, fiilen başlaması Papa II. Urban'ın teşvikleri ile dir. Amaç, son derece “ulvî”dir: Kutsal toprakları “kâfirler”in elinden almak. Gerek burada söz konusu ettiğimiz büyük Haçlı seferlerinde, gerekse daha sonraki yüzyıllarda Avrupa’da hissedilen Türk tehlikesine karşı düzenlenen savaşlarda, Papalığın temel politikası, bu seferleri prestiji ve otoritesi için bir araç olarak kullanmaktır. “Kâfirler”e karşı düzenlenen bu seferler hususunda, Papalık adeta bir tekel oluşturmuştur.²²⁴ Ayrıca bu seferleri bahane ederek Papalık, koyduğu yeni birtakım vergilerle önemli gelirler elde eder. Fakat yaklaşık iki yüzyıl süren büyük Haçlı seferlerinin, sonuç itibarıyla başarısızlığa uğraması, zaten o dönem zor günler geçiren Papalığın, prestijini tamamen kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Zira bu seferlerden başarılı olan, sadece ilkidir. Bunlardan dördüncüsü ise, İstanbul’da bir Latin İmparatorluğu kurulmasına neden olmasından dolayı, konumuz açısından biraz daha önemlidir.

İlk Haçlı ordusunun Anadolu’ya girişi, 1096 yılındadır. Gerek yol üzerinde, gerekse savaşlarda ve sonrasında hem Müslümanlar, hem Doğu Hristiyanları, hem de Yahudiler, Haçlıların vahşetinden nasiblerini almışlardır. Müslüman âleminde Haçlı ordusunun niyeti ve kuvveti geç anlaşılmıştır. Bir de o dönemde, bölgedeki siyasî karışıklık, bu ilk Haçlı seferinin başarılı olmasına sebep olmuştur. Haçlı Seferleri esnasında Müslüman liderler, birbirleriyle mücadelede dalmış-

223. Müslümanlar üzerine yapılan Haçlı seferleri, Doğu ile sınırlı değildir. Batı’daki örneği, 1147’de Papa III. Eugene’nin desteği ile, İspanya’daki özerk krallardan biri olan VII. Alfonso’nun, Endülüs Müslümanlarına karşı yaptığı seferdir. Bu sefer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Simon Barton, “A Forgotten Crusade: Alfonso VII of Leon-Castile and the Campaign for Jean (1148)”, *Historical Research*, vol.73 no. 182, s. 312–320.

224. Bkz. Hans Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, çev. Kemal Beydilli, İstanbul, 2003, ss. 29–42; 59–70; Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 81.

lar; hatta içlerinde, düşmanlarına karşı Haçlılarla işbirliği yapanlar olmuştur. Haçlı saldırılarına, bir de Moğolların Doğu'dan saldırısı eklenince, Müslümanlar adeta iki ateş arasında kalmışlardır. İşin garibi, Moğollarla Haçlılar arasında, sanki gizli bir ittifak vardır. İslâm eserlerine karşı acımasız davranan Moğollar, Hristiyanlara ve onların mabedlerine dokunmamışlardır. Hatta içlerinde, bölgedeki Moğol komutanlarından Kitboğa gibi, Hristiyan olanlar çıkmıştır.²²⁵

Bu seferlerin kronolojisine bakacak olursak; 1098'de Urfa ve Antakya, Haçlıların eline geçer. 1099'da Kudüs düşer. Bu gelişmeler sonunda Urfa ve Antakya'da birer Haçlı kontluğu, Kudüs'te ise bir Haçlı krallığı kurulur. Müslümanların ciddi bir şekilde karşı saldırıya geçmeleri, 1128'de Şam'ı geri alma teşebbüsü ile başlar. 1144'te Zengî, Urfa'yı; 1154'de Nüreddîn, Şam'ı Haçlılardan geri alır. 1187'de Selâhaddin, ünlü *Hattîn* (veya *Hittîn*) Savaşı ile, Frenkleri bozguna uğrattır ve ardından Kudüs'ü alır. Haçlıların elinde sadece Sur, Trablusşam ve Antakya kalmıştır. Haçlıların son kalesi Akka'nın alınarak bölgeden tamamen kovulmaları, ancak 1291 yılında gerçekleşir.²²⁶

Seferlerin ilk üçünde, Haçlılar İstanbul'dan geçmiştir. Bizans imparatorları, Haçlıların geldiği her defasında temkini elden bırakmazlar; kendilerini her an savunmaya hazır tutarlar. İçleri ancak, bu davetsiz misafirleri aceleyle Anadolu'ya geçirdiklerinde rahat eder. Bu seferler esnasında, aşağılandıkları ve zarar gördükleri yetmezmiş gibi, Avrupalılar, ilk seferden sonrakilerin başarısızlığının faturasını da Bizans'ın ikiyüzlülüğüne çıkarırlar. Resmiyette İstanbul, doğrudan bir Haçlı seferinin hedefi olmaz; ama sonuçları itibarıyla Dördüncü Haçlı Seferi, Bizans'a karşı yapılmış bir harekât olur. Venedik gemileri ile Mısır'a doğru yola çıkan Haçlılar, "nakliye ücreti konusundaki anlaş-

225. Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. M.A. Kılıçbay, İstanbul, 1997, s. 313.

226. Haçlı seferleri konusunda genel bilgi için ayrıca bkz. Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, ss. 525-546; Fatma Mensur Coşar, *Din Savaşları*, İstanbul, 2000, s. 50 vd. Papalığın, Haçlı seferleri politikası ile ilgili olarak ayrıca bkz. Ane L. Bysted, *In Merit as well as in Reward: Indulgences, Spiritual Merit and Theology of Crusades*, University of Southern Denmark, 2004.

mazlık” diye anlatılan bir nedenden dolayı, 1203 Haziran’ında İstanbul’a gelirler. Amaçları artık Kutsal Topraklar değil, taht kavgalarından yorgun düşmüş İstanbul’dur. Bizans kuvvetleriyle yaklaşık bir ay süren çarpışmalar sonucunda şehir, Haçlıların kontrolüne girer. Nisan ayında ise, isimlerine yaraşır bir şekilde, tam bir Haçlı gibi şehri, hiçbir dinî eşyaya saygı duymadan üç gün boyunca yağmalarlar ve binlerce insanı katlederler. Ardından Bizans hükümeti lağvedilerek, 1204’te İstanbul’da resmen bir Latin Krallığı kurulur. Bu krallık *Paleologos* Hânedânının Latinleri alt ederek Bizans’ı tekrar ihyâ ettiği 1261’e kadar varlığını sürdürür.²²⁷

4. Papalığın Altın Çağı

Rönesans yazarlarının ve onlardan sonra gelenlerin, barbarlık ve karanlıklar çağı nitelendirmesinin oluşturduğu önyargılar, Ortaçağ’ın gereği gibi anlaşılmasına neden olmuştur.²²⁸ Bu kalıplaşmış yargılardan biri de, Ortaçağ’ın tümüyle Papalığın egemenliği altında geçtiğidir.²²⁹ Sınırları üzerinde tartışmalar varsa da Ortaçağ, kabaca VI. ile XV. yüzyıllar arasını kapsayan, yaklaşık dokuz asırlık bir zamana verilen addır. Papalığın en etkili olduğu dönem ise, “Yüksek Ortaçağ” (High Middle Ages) adı verilen XI. ile XIV. yüzyıllar arasındır. Bu dönem dışında, hatta bu dönemde de, Papalığın otoritesi inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bununla birlikte, genel olarak bakıldığında X. ve XI. yüzyıllardaki zafiyetten sonra Papalık, takip eden iki yüzyılda, özellikle III. Innocent zamanında, gücünün doruğuna ulaşır. Hangisi hangi-

227. Haçlı seferlerinin Bizans’a etkisi konusunda bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, ss. 334–338; 383–430; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, s. 111 vd.; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, II, 307 vd.

228. Bkz. Christopher Dawson, *Batı’nın Oluşumu*, s. 9; M.A. Ağaoğulları-L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, s. 93.

229. Bu tür bir anlatıma örnek olarak bkz. S. Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, İstanbul, 2001, C. 3. Yazar burada, Ortaçağ’da “Katolik Kilisesi Avrupa’nın en büyük toprak mülkiyetine sahipti” (s. 90) demektedir ki, bu tamamen yanlış bir değerlendirmedir. Kilisenin kendine ait toprakları, hiçbir zaman Orta İtalya’da sınırlı bir bölge olmaktan öteye geçmemiştir.

sinin sonucudur pek açık değildir; ancak Papalığın otoritesinin artması ile, Papalık yanlılarının teolojik propagandaları paralellik arz eder. Kökleri belki daha eskilere götürülebilir; fakat Papalığın üstünlüğü konusunda en açık ve etkili propagandalar, XII. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanır. Bu propagandanın en önemli isimlerinden biri, Canterbury Başpiskoposu Thomas Becket (ö. 1170)'tir. İngiltere üzerindeki Papalık etkisini azaltmaya çalışan II. Henry tarafından öldürülmesi, Becket'i bir simge hâline getirir ve onun düşüncelerini daha etkili kılar.²³⁰ Papalık savunuculuğunun başka bir simge ismi ise, bir dönem Becket'in sekreterliğini yapmış olan Salisbury'li John (ö. 1180)'dur. Bu piskopos, özellikle *Policraticus* adlı eseriyle, Papalığın üstünlüğünü ve otoritesini savunmuştur.

a) Gregoryen Reformları Sonrası

Reform döneminin bitişi sayabileceğimiz I. Lateran Konsili'nin ardından Papalık, gerek Romalı âilelerin çekişmesi, gerekse Frederick Barbarossa ve haleflerinin, Kilisenin etkisini kırmaya yönelik siyaseti yüzünden sıkıntılar yaşar; fakat papalar, artık imparatorlarla başa baş bir mücadele verebilecek güçtedir. Callistus'tan sonra Papalık makamına oturan II. Honorius (1124–1130)'un ölümünün ardından, onu seçen *Frangipani* âilesi, II. Innocent (1130–1143)'i; bir diğer etkili Roma âilesi *Pierleoni* ise, II. Anacletus (113–1138)'u papa seçer. Aslında Peter Pierloni (II. Anacletus), gerek eğitimi, gerekse seküler liderlerle ilişkisi bakımından, bir önceki seçimin en güçlü adaydır. Fakat Yahudilik'ten Hristiyanlığa dönmüş bu zengin banker âileye, Romalılar direnmiştir. Daha sonra Kilise tarafından meşrû görülen papa, II. Innocent'tir; fakat 1138'deki ölümüne kadar Roma'ya hâkim olan, II. Anacletus olur.²³¹ Innocent, Roma'da kabul görmediğinden, çoğu

230. Bu olayın ayrıntıları hakkında bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 197 vd.

231. II. Anacletus'un ölümünün ardından, özellikle Sicilya Kralı tarafından desteklenen IV. Victor, onun halefi olarak seçildiyse de, kısa süre sonra Innocent'le mücadele edemeyeceğini anlayıp etrafındakilerle birlikte Inno-

zamanını Fransa'da geçirmek zorunda kalır. Rakibinin ölümü üzerine Roma'ya gelen Innocent, Lateran'da ikinci bir genel konsil toplar (1139). Toplanma amacı bakımından II. Lateran Konsili (1139), Innocent'in kendi meşrûyetini sağlamlaştırmaya matuf bir girişimdir.²³² Konsil II. Anacletus ve taraftarlarının mahkûm edilmesi ile amacına ulaşır. Burada alınan diğer kararlardan en dikkat çekici olanı, ruhbanların evlilikleri ile ilgilidir. Bu konsille, ruhbanların evliliği sadece yasaklanmamış, aynı zamanda geçersiz ilan edilmiştir. Innocent'in bir başka macerası, Normanlara karşı giriştiği mücadeledir. Bölgesindeki Papalık mülklerine musallat olmasından dolayı, topladığı askerlerle Sicilyalı Roger üzerine giden Innocent, esir alınır. Fakat sonuçta Roger, papadan kral unvanı garantisi aldıktan sonra, Papalık topraklarına saygı göstereceğine dair söz verip Innocent'i bırakır.

Innocent'in ardından kısa süre görevde kalan II. Celestine (1143–1144) ve II. Lucius (1144–1145)'un ardından III. Eugene (1145–1153), Papalık koltuğuna oturur. Asıl adıyla Bernard Paganeli, reformcu bir anlayışa sahiptir. Lucca bölgesindeki bir lordun oğlu olarak dünyaya gelmiş ve hayatındaki en büyük etkiyi, bir süre manastırında keşiş olarak bulunduğu bir başka Bernard, Clairvaux'lu Keşiş Bernard yapmıştır.²³³ Eugene'nin en önemli icraatlarından biri, Germen İmparatoru III. Conrad'ın halefi I. Frederick (Barbarossa) ile yaptığı anlaşmadır. Papa, Frederick'e imparator olarak taç giydirmiş; o da Papalık topraklarını koruyacağına söz vermiştir. 1146'da başarısızlıkla sonuçlanan II. Haçlı Seferi de, bu döneme rastlar. Etkili bir Papalık performansı göstermesinden dolayı "Avrupa'nın taçsız kralı" denen Eugene, oldukça iddialı bir Papalık teolojisi geliştirir. Ona göre papa, İsa ile insanlar arasında bir aracıdır. Papanın bedeni Tanrı'nın bedeninden, rûhu Tanrı'nın rûhundandır (papanın *Vicarus Christi*/İsa'nın Vekili olarak Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi görülmesi

cent'e bağlılığını açıklayarak Papalık iddiasından vazgeçmiştir. Bkz. Elda G. Zappi, "Victor IV, Antipope (1138)", *EVP*, s. 441, 442.

232. II. Lateran'dan sonra Bolonyalı papaz Gratian, *Decretum* adında bir kitap yazar ki, kilise kanunlarının derlendiği bu çalışma, *Kilise Yasası*'na kaynaklık etmiştir. Bu nedenle Gratian, bazılarınca *Kilise Yasası*'nın babası sayılır.

233. Bkz. Christopher S. Myers, "Eugene III (1145–1153)", *EVP*, s. 149, 150.

bundan sonra yaygınlaşacaktır).²³⁴ Dolayısıyla yeryüzünde papanın eşi ve benzeri yoktur. O, *Plenitudo Potatis*'tir; yani hem dinî, hem dünyevî otoriteye sahiptir. Sadece Baş Rahip (*Pontifex Maximus*) değil, tüm Hristiyanlar üzerindeki en büyük idareci (*Speculator*)'dır.²³⁵

Eugene'nin ardından, IV. Anastasius (1153–1154), ondan sonra da tarihteki tek İngiliz papa olan IV. Adrian (1154–1159), Kilisenin başına geçer. Adrian, 1155'te yeni papa olarak Frederick'i kutsamasının ardından, ikisi arasında bir çekişme ortaya çıkar. Sorunun temelinde, papanın imparatora taç giydirme uygulamasının (*imperial coronation*) papaya üstünlük kazandırması ve imparatorun bunu kabullenmek istememesi yatmaktadır. I. Frederick (1153–1190), başlangıçta Papalık'la uzlaştıysa da, uzun saltanatı boyunca Papalığın gücüne muhâlif bir isim olarak kalır. Papalığın dinî otoritesi oldukça etkili bir silahtır; fakat yeterli askerî güce sahip olmadığından, hem Romalı asilzâdelere, hem de diğer krallıklara karşı onu koruyacak bir hâmiye ihtiyaç duymaktadır. Bu sorun, kardinaller arasında iki farklı eğilimin ortaya çıkmasına neden olur. Normanlar'ın korumasını isteyen Sicilyalılar grubu ve imparatorluğun korumasında kalınmasını isteyen imparatorluk yanlıları.²³⁶ Bu iki rakip grup, Adrian'ın ölümünden sonra iki ayrı papa seçer: III. Alexander (1159–1181) ve IV. Victor (1159–1164). Böylece 1080–1100 ve 1130–1138 yılları arasındaki çift başlılığın ardından yüz yıl bile geçmeden, üçüncü önemli kriz ortaya çıkar. Frederick, hangi papanın meşrû olduğunu belirlemek için, 1160'da Pavia'da bir konsil toplar. Alexander, bu konsile katılmayı reddedince –muhtemelen katılsa da fark etmeyeceğini biliyordu–, IV. Victor, geçerli papa ilan edilir. Ancak Alexander ve taraftarlarını bertaraf etmek kolay değildir. Zira imparator, sadece kendi bölgesinde etkilidir; Lombardiya, Sicilya, İngiltere ve Fransa, Alexander tarafındadır. Alexander, Frederick'i aforoz eder ve Hristiyanların ona itaat etmemelerini emreder. Zaten IV. Victor'un ölümünden sonra, yerine sı-

234. Bu anlayışın yerleşmesinde, Clairvauxlu Bernard (ö. 1153) gibi yazarların etkili olduğu bilinmektedir. bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 100.

235. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 182, 183. III. Eugene hakkında ayrıca bkz. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, s. 172, 173.

236. La Due, *a.g.e.*, s. 112.

rayla III. Paschal (1164–1168), III. Callistus (1168–1178) ve III. Innocent (1179–1180) seçilmişse de, Germen bloğunun önemli bir kısmı Alexander'ı desteklemiştir. Bununla birlikte Alexander, ancak *Venedik Barışı* (1177) ile -Frederick'in aforozunu kaldırması ve onunla uzlaşmasının ardından-, VII. Louis'in himâyesinde bulunduğu Fransa'dan Roma'ya dönebilmiştir. Anlaşma karşılıklıdır; imparator papaya bağlılığını ilan etmiş, papa da onun hakkındaki aforozu kaldırmıştır. Alexander, yaklaşık iki yıl sonra hem karışıklığa bir son vermek, hem de imparatorla olan sorunu kesin olarak halletmek üzere, III. Lateran Konsili (1179)'ni toplar. Öncelikle sahte papaların aldığı tüm kararlar geçersiz ilan edilir. Konsilin aldığı 27 kararın en önemlilerinden biri, papa seçimi ile ilgili olmalıdır. Günümüze kadar geçerliliğini koruyan bu kararla, papa seçilebilmek için kardinallerin oylarının üçte ikisini alma zorunluluğu getirilir.²³⁷ Piskoposluğa atanma yaşının en az otuz olarak belirlenmesi ve *sakramentlerin* icrası için para alınmasının yasaklanması gibi disiplinler bazı kararlarla birlikte, bu konsille Waldensler ve Katharlar gibi sapkın gruplara ambargo uygulanması, Hristiyanların bunlarla ticaret yapmasının yasaklanması kararlaştırılır.

Alexander, 1181'de ölür. Frederick ise, 1190'a kadar imparatorluğun başındadır. Frederick'le uzlaşmadan Roma'ya giremeyen Papa III. Lucius (1181–1185), imparatorun oğluna taç giydirmesi için baskı yapılan III. Urban (1185–1187) ve zaten Papalık'ta sadece iki ay kadar kalabilen VIII. Gregory (Eki.-Ara. 1187), tıpkı halefleri gibi imparatorlardan yana pek şanslı olmamışlardır. VIII. Gregory'nin papalığı kısa sürmüştür; ama önemli bir olay esnasındaki papadır. 1187 yılı, Selâhaddîn'in Kudüs'ü aldığı ve buradaki Haçlı krallığına son verdiği tarihtir. Bunun üzerine VIII. Gregory, yeni bir Haçlı seferi (III.) organize etmeye koyulur. Hatta Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde, bu Haçlı seferini finanse edebilmek amacıyla "Selâhaddîn Ondalığı" (*Saladin Tithe*) adıyla bir vergi konur.²³⁸

VIII. Gregory'yi, Roma asilzâdelerinden *Scolari* kökenli bir papa olan III. Clement (1187–1191) takip eder. Frederick'in yerine geçen

237. Papa Alexander'ın Papalık seçimi ile ilgili bu değişikliği ilan eden kararnamesi için bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 107 (*Document No. 10*).

238. Ullmann, *a.g.e.*, s. 203.

oğlu VI. Henry (1190–1197) ise, babasının Roma'yı kontrol altında tutma politikasını sürdürür. Bu yüzden de İmparator ile Clement'in halefi III. Celestine (1191–1198)'in yıldızları barışmaz ve çeşitli gerginliklerden sonra Celestine, İmparator'u aforoz eder. Henry'nin ölümünün ardından imparatorluk tahtına geçen oğlu II. Frederick de, dedesi ve babasının İtalya siyasetini devam ettirir. Bu siyasetin nihai amacı ise, Papalık toprakları da dâhil, tüm İtalya'yı ele geçirmektir. Fakat bu politika başarıya ulaşamaz.

b) Papalık Otoritesinin Zirvesi

“Yüksek Ortaçağ” adı verilen dönemde din, toplumsal alanın gerçek hâkimidir: Roma'da papa, şehirde piskopos, kasabada rahip, kırdaki keşiş. Zaman zaman papalar imparatorlardan, piskoposlar ise prens ve baronlardan daha etkilidir. En görkemli yapılar, *Gotik* tarzda inşa edilmiş katedrallerdir ve bu katedraller, şehir hayatının merkezinde yer almaktadır. Kasaba ve köylerde ise, bu merkezî rolü kiliseler oynar.²³⁹ Sadece kilise ve katedraller değil, manastırlar ve tarikatlar (şövalye tarikatları gibi askerî nitelikte olanlar dâhil), bu dönem Hristiyanlığının önemli unsurları olmuşlardır. Aslında o dönemde ve sonradan kötü görülen ve eleştirilen bazı uygulamalar bile, dinin ve de kilisenin öneminin göstergeleridir. Mesela kilise memuriyetlerinin parayla alınıp satılması (*simony*), bu memuriyetlerin itibarlı ve kârlı olduğunun kanıtıdır.

XIII. yüzyıla gelindiğinde ise Papalık, tarihteki en güçlü dönemlerini yaşar. Bundan dolayı Katolikler, bu yüzyılı, “yüzyılların en muhteşemi” olarak adlandırırlar.²⁴⁰ Engizisyonun önemli bir Papalık aracı olarak kullanılması, manastırların daha etkili hâle gelmesi, Dominiken ve Fransisken tarikatlarının tarih sahnesine çıkışı, bu yüzyıldadır. Büyük Albert, Thomas Aquinas, Bonaventura ve Assi-

239. Bkz. Stebbing, *a.g.e.*, ss. 351–367. Henri Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, s. 142.

240. Robert McClory, *Power and The Papacy: The People and Politics Behind the Doctrine of Infallibility*, USA, 1997, s. 17.

si'li Francis gibi önemli şahsiyetler, bu yüzyılda yaşamışlar ve eser vermişlerdir. Meşhur Avrupa üniversitelerinin çoğu da, yine bu dönemde kurulmuştur.²⁴¹ İslâm filozoflarının etkisiyle Aristo'nun keşfedildiği bu dönem, *skolastik* felsefenin ikinci aşamasına tekabül etmektedir.²⁴²

-
241. 1150–1250 arasındaki “Aristo istilâsı” esnasında, gerek papalar, gerekse seküler liderlerin katkısıyla kurulan bu üniversiteler, daha eskiye dayanan Paris ve Bologna üniversitelerini model alırlar. Oxford (1200), Salerno (1200), Padua (1222), Cambridge (1209), Toulouse (1230), bunlardan birkaçıdır. Papalık bilgisi ve onayı olmadan üniversite açılmadığı biraz abartı olsa da, Reformasyon öncesinde Avrupa’da 81 üniversite kurulmuştur ve 33’ü bizzat Papalığa bağlı, 20’si de Papalık ve sivil idarenin ortaklaşa yürüttüğü okullardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stebbing, *a.g.e.*, s. 366, 367.
242. Genellikle üç skolastik dönemden söz edilmektedir. Tarihleri çok kesin olmamakla beraber, birinci devre 1000–1150, ikinci devre 1150–1300, üçüncü devre ise 1300–1450 arasına tekabül eder. İlk devrenin en önemli isimleri, Canterbury Başpiskoposluğu yapmış olan Aziz Anselm (ö. 1109) ve Abelard (ö. 1142)’dir. Bu devrede ayrıca, *Fransiskanlar* ve *Dominikenler* başta olmak üzere *Dilenci Tarikatları* oldukça etkindir. İslâm etkisinin hissedildiği ikinci devredeki önemli kişilikler, Aquinalı Thomas (ö. 1274), Roger Bacon (ö. 1292) ve Büyük Albert (ö. 1280)’tir. Birçok Katolik yazara göre, Aristo’nun Batı’da tanınmasındaki en önemli pay, İslâm filozoflarına aittir. Bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, s. 145. Hatta Dawson gibilerine göre, “Batı medeniyeti ve kültürü, kendisinden daha yüksek seviyedeki İslâm kültürünün ve medeniyetinin gölgesinde büyümüştür; hem de ortaçağlar Hristiyanlığının antik Yunan düşünce ve ilminden payını almasında, hatta ona varis olmasındaki en büyük rol, Bizans’ın değil de İslâm medeniyetinin olmuştur.” Dawson, *Batı’nın Oluşumu*, s. 171. Genel olarak İslâm düşünürlerinin Batı’ya etkisi konusunda, ayrıca bkz. Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul, 2004; Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, ss. 105–108. Üçüncü devrede ise John Duns Scotus (ö. 1308), Oçam’lı William (ö. 1350) ön plana çıkan düşünürlerdir. Oçam’lı William ve Roscelinus gibi isimler, özellikle tümel gerçeklik denilen şeylerin insanların zihnindeki isimlerden ibaret olduğu, yani aslında var olmadıkları biçimindeki *nominalizm* öğretisiyle, Kilisenin felsefi olarak realizme dayanan temellerini sarsmışlardır. Çünkü Tanrı ve Kilise kavramları dahil, dinin tüm iddiaları tümeldir. Nominalizm ve sonuçları için bkz. M.A. Ağaoğulları – L. Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, Ankara, 2004, s. 77 vd. Genel olarak Ortaçağ felsefesi ile ilgili bkz. Etienne Gilson, *Ortaçağ’da Felsefe*, İstanbul, 2003.

XIII. yüzyıl, idarî açıdan da artık bir Kilise teşkilâtından (*Curia*) bahsedebileceğimiz zaman dilimidir. Yine bu dönemde, *Kilise Yasası* (*Canon Law*) ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır (1209). Papalık teolojisi açısından ise, bu yüzyılda oldukça iddialı bir çerçeve çizilir. III. Innocent, ilk defa Papa III. Eugene'nin kullandığı *Plenitudo Potatis* (dinî ve dünyevî gücün her ikisine de sahip) unvanı yanında, daha önemli bir sıfat kullanmaya başlar: *Vicarius Christi*, yani “İsâ'nın Vekili”. Innocent'e göre Papa, ontolojik açıdan dahi farklı bir konumdadır; belki Tanrı değildir, ama insan da değildir. Tanrı ile insan arasında bir varlıktır. Bu yüzden onun otoritesine sınır çizilemez. “Teokراسi”nin en tipik örneğini gösteren III. Innocent'in bu düşüncelerini, IV. Innocent bir adım daha ileri götürerek, papanın otoritesinin, sadece Hristiyanları değil; tüm insanları, hatta her yarattığı kapsadığını iddia edecektir.²⁴³

XIII. yüzyılın ilk papası olan III. Innocent (1198–1216), 37 yaşında bu makama oturmuştur. *Scolari* ailesindendir ve Papa III. Clement'in yeğenidir. Papa olmadan önce Roma, Paris ve Bologna'da bulunur; teoloji ve Kilise hukuku alanında çalışır. 1190'da, henüz rahip olmadan kardinal yapılır. Tüm zamanların en etkili papası olan Innocent, Dominiken ve Fransiskan tarikatlarını resmen onaylar ve bunları etkili birer Papalık aracı olarak kullanır. Laik liderlerle ilişkileri de, incelikli bir siyaset ürünüdür. Innocent, kendisini *Christendom* dâhilindeki krallar arasında hakem olarak sunar. Fakat yeri geldiğinde, onlara “hadlerini bildirir”. 1194'te, Norveç Kralı Sverre'yi aforoz eder; 1198'de de, tüm Norveç Krallığı'na *enterdi*²⁴⁴ uygular. 1208–1213 yılları arası İngiltere ile yaşadığı sorunlar neticesinde de, Kral John'u aforoz eder. Ayrıca *Plenitudo Potatis* anlayışı gereğince, 1202'deki *Per Venerabilem* adlı genelgesinde, hem dünyevî, hem manevî en üst otoritenin Papalık olduğunu; kralların meşrûiyetinin, ancak papa tarafından taç giydirilmekle mümkün olabileceğini ilan eder. Onun bu anlayışını ilerde IV. Innocent ve VIII. Boniface örnek alacaklardır. Gerçek bir siyasetçi gibi davranan Innocent, İmparator VI.

243. Bkz. Patrick Granfield, *Papacy in Transition*, New York, 1980, s. 44, 45.

244. *Enterdi* (*interdict*), papa tarafından verilen, bir kişiyi veya bir bölge halkını Hristiyan *sakrament*lerine katılmaktan men etme cezasıdır.

Henry öldükten sonra patlak veren taht mücâdelesinde, sırayla üç kişiye destekler ve son desteklediği II. Frederick tahta geçer. Frederick buna karşılık, *Golden Bull* olarak bilinen ve 1213'te Alman topraklarında Papalık haklarını garanti eden fermanı yayınlar. Otto ile Frederick arasındaki mücâdelede İngilizler, Otto yanında (yani Papalığın karşısında); Franklar, Frederick safında yer alırlar. Bu arada, İngiltere Kralı John ile Innocent arasında, Canterbury Başpiskoposu'nun atanması konusunda anlaşmazlık patlak verir. Kendi atama yapmak isteyen John'un bu tavrına karşı papa, tüm İngiltere'ye 6 yıl sürecek *enterdi* uygulanmasını ilan eder. Papa, Fransa Kralı Philip ile İngiltere'nin işgali konusunda anlaşınca, John mecburen papaya boyun eğdi. Fakat papa, Philip'i de terbiye edecektir. Karısı Ingeborg'dan ayrılıp sevgilisiyle yaşamaya başlayan Philip, karısının papaya mürâcaat etmesi sonucunda zor durumda kalır. Papayla inatlaşan Philip, papanın Fransa'ya *enterdi* uygulaması kararı karşısında geri adım atıp, Ingeborg'u kraliçe olarak ilan etmek zorunda kalır.²⁴⁵ Innocent'in, pragmatist politikası için kullandığı araçlardan biri de, evlilik kurumudur. O, gerek evliliklerin veya boşanmaların onaylanması ya da reddedilmesi, gerekse bizzat bazı evlilikleri planlama ve bunlara aracılık etme yoluyla krallar üzerinde etkili olmaya çalışmış, bunda da oldukça başarılı olmuştur.²⁴⁶

III. Innocent zamanında, iki önemli haçlı seferi yapılır. Biri, Güney Fransa'daki *Albigensler*²⁴⁷e karşı yapılan harekâttır. Diğeri ise, Kutsal Topraklara niyetlenilip İstanbul'un işgali ile sonuçlanan IV. Haçlı Seferi'dir. Bu sefer öncesinde, din adamlarının gelirlerine 40'ta

245. Bokenkotter, *Concise History*, ss. 114–116.

246. Bu konuda bkz. Constance M. Rousseau, "A papal matchmaker: principle and pragmatism during Innocent III's pontificate", *Journal of Medieval History*, vol. 24 no.3, ss. 259–271.

247. *Albigensler*, *Katharlarla* paralel gnostik bir gruptur. Kiliseyi, hiyerarşiyi ve sakramentleri reddetmektedirler. Dünyaya bakışları kötümserdir. Yeryüzündeki her şeyin bozulmuş ve şeytana bulaşmış olduğu biçiminde bir inançları vardır. Anarşiye yol açmakla suçlanmalarının nedeni, ne dünyevî otoriteyi, ne de Kilise otoritesini tanımalarıdır. Bkz. David C. Murray, *History of Heresy*, New York, 1989, s. 30, 31; J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 38, 39.

bir oranında özel bir “Haçlı seferi vergisi” konmuştur. Eğitime büyük önem veren Innocent, gerçek bir reformun yolunun eğitim olduğu kanâatindedir ve bu reform anlayışı içerisinde Kilise Yasası’nı şekillendirmiş ve IV. Lateran Konsili (1215) ile de, Kilisenin sistematik bir öğreti ve disipline kavuşmasını sağlamıştır. IV. Lateran, bu açıdan Ortaçağ’ın en önemli konsillerinden biridir. Bu konsilde, Katolik *sakramentlerin* sayısı ve mâhiyeti belirlenir. *Evharistiyadaki* ekmek ve şarabın İsâ’nın eti ve kanına dönüştüğü inancı (*transubstantiation*); tüm inanırların *Paskalya* komünyonuna katılması zorunluluğu; Roma Kilisesi’nin önceliği ve ondan sonra sırasıyla İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs Kiliselerinin geldiği; evliliğe engel durumların belirlenmesi ve yeni bir Haçlı seferinin yapılması, konsilde kararlaştırılan diğer konulardır.²⁴⁸

III. Innocent’in etkili papalığının ardından, Kardinal Cencio Savelli papa seçilerek III. Honorius (1216–1227) adını alır. Genellikle yumuşak huylu ve barışçı bir papa olarak tasvir edilen Honorius’un temel gayreti, Papalık devletlerinin bütünlüğünü korumak olmuştur. Honorius, Papalık yönetim ve finansmanını merkezîleştirme çabaları yanında, selefinin *Dominikenler* ve *Fransiskanlar* ile ilgili onayını teyid etmiş; aynı zamanda din adamlarının ıslâhı için, Kilisede bu tarikatların kurallarının uygulanmasına çalışmıştır. Onun yerine geçen Segni’li Ugolino ise, III. Innocent’in yeğenidir. IX. Gregory (1227–1241) adını alan Ugolino, enerjik bir papadır. Paris ve Bologna’da, Kilise hukuku üzerine çalışmıştır. Papa Gregory, imparatorluğun başındaki *Hohenstaufen* hânedânı ile anlaşmazlığa düşer ve bu anlaşmazlık, Gregory’nin papalığı boyunca devam eder. II. Frederick (1212–1250) ile Haçlı seferleri konusundaki çekişmesi –imparator Haçlı seferlerinin devamına karşıdır-, 1227’de, papanın imparatoru aforozla tehdit etmesi ile iyice alevlenir. Sorun sadece bu da değildir; Frederick, Şansölye Peter de Vignes aracılığıyla, “Sicilya Yasası” olarak bilinen ve Roma Hukuku örnek alınarak, papanın dünyevî otoritesini reddedip, Hıristiyanlığın liderliğinin papanın değil, imparatorun uhdesinde ol-

248. Stebbing, *a.g.e.*, s. 333; Glenn W. Olsen, “Innocent III”, *EVP*, ss. 213–215.
III. Innocent’in papalığı hakkında bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 140–144; Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ss. 186–188.

masını öngören bir düzenleme girişiminde bulunmuştur. II. Frederick, papadan, genel bir konsil önünde yargılanmayı istese de; papa, bunu kabul etmediği gibi, onu “Deccâl’in habercisi” ilan eder ve 1238’de imparatoru aforoz eder. Uzun süre devam eden bu çekişme sonucunda iyice sabrı taşan imparator, papayı cezalandırmak için ordusunu hazırlayıp Roma’ya girmek üzereyken, papa zaten ölmüştür.

IX. Gregory döneminde, papalara ait 2139 belgenin derlenmesinden oluşan *Liber Extra* ile *Kilise Kanunları*, ilk defa resmî olarak bir araya getirilmiştir. Gregory’nin önem verdiği konulardan biri de, misyonerlik faaliyetleridir. Hristiyanlar, Haçlı seferleri sayesinde dünyanın sadece Müslümanlar ve Hristiyanlardan oluşmadığını; mesela Moğollar gibi *evangelize* edilmemiş topluluklar bulunduğunu fark etmişlerdir ve bunların Hristiyanlaştırılması projesi, papanın öncelikli gündem maddelerinden olmuştur. Gregory döneminin önemli gelişmelerinden bir diğeri ise, daha önce gerektiğinde kullanılan *engizisyonun*, daimî bir konsey hâline getirilmesi ve etkili bir Papalık aracı olarak kullanılmasıdır.

c) Engizisyon

Engizisyon, IX. Gregory zamanında *Katharlar*, *Waldensianlar* gibi Fransa, Kuzey İtalya, Almanya ve İspanya’daki “sapkın” akımlara karşı kullanılmıştır. IV. Lateran’dan itibaren engizisyonun işleyişine dair bir prosedür geliştirilmiş ise de, onu tam anlamıyla kurumsallaştıran IX. Gregory’dur. Papa, engizisyonu neredeyse tamamen *Domini-kenlere* devrettiğinden, bundan sonra engizisyon ve Dominikenler adeta özdeşleşmiştir.²⁴⁹

Engizisyon, aslında aniden ortaya çıkan bir kurum değildir. Adından da anlaşılacağı üzere, eskiden beri piskoposların, bölgelerindeki çeşitli gelişmeleri araştırmaları (*enquire*) ve Papalığa rapor etmeleri

249. Engizisyonla ilgili olarak bkz. M. Baigent-R. Leigh, *The Inquisition*, Penguin Books, London, 200; Guy ve Jean Testas, *Engizisyon*, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003; Kürşat Demirci, “Engizisyon”, *DİA*, C. XI, ss. 238–241.

uygulaması vardır. Bu araştırma faaliyeti, sonradan bildiğimiz anlamda engizisyona dönüşmüştür. Engizisyonda, din adamları veya engizisyon mahkemeleri yargılayıcı konumdadır; ama cezalandırma veya bu soruşturmalara imkân ve kolaylık gösterme, seküler idarecilerin inisiyatifindedir. Hatta bu uygulamanın kökenini İsâ zamanına, onun Yahudilerce yargılanıp Romalı yetkililer tarafından çarmıha gerilmesine dayandıranlar vardır.²⁵⁰ Zamanımızda genellikle, engizisyonun günahı tamamen Kiliseye yüklenir; fakat bu konuda, seküler idarecilerin de oldukça acımasız davrandığı bir gerçektir. II. Frederick gibi Papalık'la sürekli sorun yaşayan bir imparator bile, sapkınların cezalandırılması konusunda en ufak bir tereddüt göstermemiştir. Zira heretiklik sadece Kiliseye değil, devlete karşı işlenmiş bir suç sayılmıştır.²⁵¹ Bununla birlikte engizisyonu, Avrupa'da devletin farklılaşmaya başlaması, yani geleneksel *Christendom* anlayışının sarsılması sonucu, Papalığın otoritesini güçlendirmek için kullandığı bir araç olarak yorumlayanlar da vardır.²⁵² *Engizisyon Kurulu*, II. Vatikan Konsili'ne, yani 1960'lara kadar varlığını sürdürmüştür. Fakat onun ruhu, özellikle şu anki *İman Doktrini Kurulu*'nda (CDF) yaşamaktadır.

d) IV. Innocent Dönemi

Gregory'nin Ağustos 1241'de ölümünden önce, Avrupa'da Moğol tehlikesi baş gösterir. Moğollar, Rusya'nın ardından 1241'de Macaristan'ı istilâ ederek Polonya'yı tehdit eder hâle gelirler. Tehlikenin farkında olan Frederick, hemen yeni bir papa seçilmesi konusunda kardinalleri zorlamak adına, onları bir binaya kapatır ve seçimi sonlandırmadan dışarı çıkmalarına izin vermez. Daha sonra "*konklav*" adı ile yerleşecek bu seçim tarzına rağmen, kardinaller uzun süre, üç-

250. Bkz. Fatma Mensur Coşar, *Din Savaşları*, s. 27.

251. Bkz. Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 172; Ullmann, *a.g.e.*, s. 252, 253. Ullmann'ın, burada engizisyonu şartların bir gereği olarak görmesi; engizisyona karşı önemli bir tepki olmayışını da, bu uygulamaların halk tarafından tasvib edildiğinin göstergesi sayması ilginçtir.

252. Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 38.

te iki çoğunluğu sağlayacak bir aday üzerinde uzlaşamazlar. Hatta içeri ne doktor, ne de bir yardımcı girmesine izin verildiği için, kardinallerden biri burada ölür. Kardinallerin cenazeye katılmalarına dahi izin verilmez. Hâlâ bir uzlaşma olmadığı görülünce, bir imparatorluk görevlisinin içeri girerek, karar verilmemesi durumunda IX. Gregory'nin cesedinin giydirilerek Romalılara papa olarak gösterileceği tehdidinde bulunmasından sonra, Sabina Piskoposu papa seçilir ve IV. Celestine ismini alır.²⁵³ Fakat Celestine, papa seçildikten 17 gün sonra ölünce, kötü bir tecrübe yaşamış olan kardinalleri tekrar toplayıp bir seçim yapmak kolay olmaz. Haziran 1243'te, Kardinal Sinibaldo'nun seçilip IV. Innocent (1243–1254) adını almasına kadar, Papalık makamı boş kalır. Öte yandan II. Frederick ile Papalık arasındaki olumsuz hava hâlâ devam etmektedir. Yeni papa, Frederick'in şerrinden emin olmak için 1244'te sarayını Roma'dan Lyon'a taşır. Innocent'in burada topladığı genel konsilde (I. Lyon Konsili, 1245) II. Frederick mahkûm edilir ve Müslüman topraklarına yönelik yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi kararlaştırılır.

IV. Innocent, Papalık teolojisine yeni bir boyut getirerek, papanın otoritesinin Hıristiyan olmayanları da kapsadığını iddia eder. Yeryüzündeki her yaratığın, papanın kulu olduğunu savunan bu “dünya teokrasisi” fikri, aynı zamanda Haçlı seferlerinin dinî ve siyasî olarak meşrûlaştırılmasına yöneliktir. Papa, “kilisenin baş düşmanı” saydığı II. Frederick'in 1250'de ölümünün ardından, tekrar Roma'ya taşınır. İmparatorla olan savaşı kazanmış görünse de, bu mücadele esnasında aslında Papalık, tek başına II. Frederick'le baş edebilecek güçte değildir. II. Frederick'in kendisini dünyanın hükümdarı (*Dominus Mundi*) olarak görmesi, neredeyse tüm Avrupa idarecilerinin ona karşı Papalık'la birlik olmasına neden olmuştur.²⁵⁴ Bununla birlikte, imparatorlukla olan gerginlik burada bitmez. Innocent ve halefleri, II. Frederick'in oğlu IV. Conrad ile mücadeleye devam ederler. Ama IX. Gregory ve IV. Innocent'in agresif politikaları, Papalığa uzun ve sarsıcı bir sorunla, “Büyük Batı Bölünmesi” (Great Western Schism) diye bilinen kriz ile geri dönecektir.

253. Ullmann, *a.g.e.*, s. 259, 260.

254. II. Frederick-Papa çatışmasıyla ilgili olarak bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 255 vd.

5. Papalık Otoritesinin Zayıflaması

II. Frederick'in öldüğü 1250 yılından, Rudolf'la beraber *Habsburg* hânedânının tahta geçtiği 1273 yılına kadarki devre, "Büyük Fetter" (*Great Interregnum*) olarak adlandırılır. Bu dönemde bir imparatorluk boşluğu söz konusudur. Bu durum, Papalık açısından avantaj değil, tam tersine, otorite zaafına neden olur. IV. Innocent'in 1254 yılında ölümünün ardından, neredeyse yüzyılın sonuna kadar, Papalık otoritesinde muazzam bir düşüş yaşanır. Bu süre içerisinde, on iki kişi Papalık makamına oturur. Bu zaman zarfında, en az beş defa Papalık koltuğu uzun zaman boş kalır ki, bunlardan biri üç yıl sürmüştür.

IV. Innocent'in yerine, yine III. Innocent ve IX. Gregory'nin akrabası olan Kardinal Conti, IV. Alexander (1254–1261) adıyla papa seçilir. Onu takip eden IV. Urban (1261–1264) ise, papa olmadan önce Kudüs Latin Patriği'dir. Onun döneminde, İstanbul'daki Latin Krallığı zamanında Roma Kilisesi'nin kontrolünde iken, VIII. Michael Paleologus (1259–1282) ile yine eski "ayrılıkçı" hâline dönmüş olan Bizans'a karşı faaliyetler gözlenir. Urban, önce Yunanistan'daki Latinleri Bizans'a karşı mücadelelerinde destekler; ardından Bizans'la ittifaklarını bozmak istemeyen Cenevizlileri aforoz eder. Urban'dan sonra, Fransız kökenli IV. Clement (1265–1268) papa olur. Onun zamanında da Bizans'la ilişkiler oldukça hassas bir seyir izler. İmparator Michael, Papalığı kazanmak ve onun desteğinden yararlanmak istemektedir. Bunun da ancak dinî birleşme (*union*) ile olabileceğinin farkındadır. Bu nedenle Papa Clement'e, birleşme için müzâkerelerde bulunmayı teklif eder. Papa da, İstanbul Kilisesi'ni kontrolü altına almak fırsatı demek olan bu teklifi kabul eder. Fakat 1271'de Clement'in ölümü üzerine, planlanan müzâkereler gerçekleştirilemez. Bizans İmparatoru, yeni bir papa için uzun zaman beklemek zorunda kalır. Bir başka Fransız, Tedaldo Visconti, X. Gregory (1271–1276) adıyla ancak üç yıllık bir aradan sonra papa seçilebilir. Bundan sonra da hemen bir müzâkere ya da birleşme gerçekleşmez. Michael'in, Katolik güçlerin zararından emin olmak için birleşme vaadiyle kendisini oyaladığını düşünen Papa Gregory, sonunda İmparatora kesin bir adım atmasını; aksi hâlde, Bizans'ın korkulu rüyası olan ve Balkanlar'da ona hücum etmek için bekleyen Charles d'Anjou'ya daha fazla

hâkim olamayacağını bildiren “ikna edici” bir mektup gönderir. Bu tehdidi ciddiye almak zorunda kalan İmparator, din adamlarının şiddetle direnmesine rağmen, 1273’te İstanbul’da, Papalık temsilcileri ile anlaşır. Din adamlarının ise sadece bir kısmı bu birleşmeye rıza göstermiştir. Nihai işlem 1274’te, Lyon Konsili’nde gerçekleşecektir.²⁵⁵

Gregory’nin en önemli amacı, bir kilise reformu gerçekleştirmektir. Bu amaçla Lyon’da genel bir konsil toplanır. 1274 yılında toplanan II. Lyon Konsili’nde, altı oturum gerçekleştirilir.²⁵⁶ Konsile, ünlü teolog Aziz Thomas (Thomas Aquinas) da katılacaktır; fakat Thomas, Lyon yolunda iken ölür. Konsilde Kudüs’ün tekrar ele geçirilmesi için yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi kararlaştırılır; tabii bunu finanse edecek vergiler konması da. Papalık seçimi ile ilgili prosedürde de yeni bir düzenlemeye gidilerek, bazı tadilatlarla birlikte aşağı yukarı günümüze kadar ulaşacak seçim tarzı belirlenir. Konsilde ayrıca, prenslerin ve aristokrat ailelerin Kilise üzerindeki etkisini azaltıcı birtakım önlemler alınır ve yeni tarikatlar kurulması yasaklanır. Tabii ki konsilin en önemli olayı, Bizans’la vuku bulan birleşmedir. Konsil huzurunda Bizans’ın *Megas Logothetes*’i²⁵⁷ Georgios Akropolites, imparator adına sadece Roma’nın üstünlüğünü değil, aynı zamanda inancını da kabul ettiğini yeminle ilan eder. Birleşme metnine imza koyan din adamları ise, bir zamanki Patrik Germanos ve İznik Metropolit Theophanes’tir. Bu birleşmede Papalığın verdiği tek taviz, Bizans’ın geleneksel “Grek tarzı” ibâdetini kabul lenmektir. Tabiatıyla İmparator Michael, İstanbul’da büyük bir tepkiyle karşılaşır. Ostrogorsky bu tabloyu şöyle resmetmektedir:

*“Latin düşmanlığı etine ve kanına kadar işlemiş bulunan Bizans milleti, ecdâdının dinine ihânet eden imparatora isyan ediyordu. İmparator ise, bütün bunları görmezlikten geldi ve devleti için kurtuluş addettiği union’a sıkıca sarıldı. Küçüğü büyüğü birbirinden ayırmayan en zalimâne bir takibât başladı.”*²⁵⁸

255. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, ss. 418–421.

256. Bu konsile, bir Türk delegasyonunun da katıldığından söz edilir. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 305.

257. Günümüz terminolojisi ile “başbakan”, Batı’daki “şansölye”nin Bizans’taki karşılığı, yani devlet idaresinin en üst memuru.

258. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 427.

Sonuç itibariyle hem imparator, hem de papa ve halefleri, *unionu* devam ettirebilmek için zorlu bir mücadele vermek zorunda kalırlar. Ta ki Papa IV. Martin'in (1281–1285), İtalya'daki siyasî şartların etkisiyle, Bizans İmparatoru'nu sapkın ve azledilmiş ilan edip Batı krallarına da onunla münasebeti yasaklaması ile, birleşmenin Roma tarafından bozulmasına kadar. Bizans'ın birleşmeden resmen ayrıldığıının ilanı ise, VIII. Michael'in yerine geçen oğlu II. Andronikos (1282–1328)'un tahta geçer geçmez ilk icraatı olur.

X. Gregory ile V. Clement (1305–1314) arasındaki dönemde Papalığın önemli ölçüde güç kaybetmesi, aslında Haçlı seferlerindeki başarısızlıklarla paralel bir düşüştür. Bu dönemin papaları arasında, VIII. Boniface (1294–1303) dışında önemli bir varlık gösteren çıkmamıştır. X. Gregory'nin ölümünün ardından seçilen birkaç papa, oldukça kısa süre bu makamda kalmış ve bu devrede kardinaller çok güçlü bir konuma gelmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru, Papalık gittikçe daha fazla Fransız etkisi altına girmiş ve bu da Papalığın, Avignon'a giden yolunu hazırlamıştır.

a) Boniface Philip'e Karşı

XIV. yüzyıla gelindiğinde, Papalık monarşisinin altın devri artık sona ermiştir. Papa'nın *Christendom*'u çözülecek, hem imparatorluklar, hem de Papalık için farklı ve yıpratıcı bir devre başlayacaktır. Benedict Caetani, Papalık ismiyle VIII. Boniface (1294–1303), dünyayı XIII. yüzyılda III. ve IV. Innocent'in gördüğü gibi görmektedir. Fakat o dünya çok değişmiştir. Artık Fransa, Almanya, İngiltere; hatta Aragon ve Kastilya Krallıkları, kendilerini *Christendom*'un bir parçası değil; müstakil, kendi dillerine, kültürlerine ve siyasal ilgilerine sahip bağımsız birer ülke olarak görmeye başlamışlardır. Avrupa yeniden şekillenmektedir; fakat “Boniface ‘zamanın sinyalleri’ni iyi okuyamamıştır.”²⁵⁹ Belki bu yüzden, selefi V. Celestin'in, onun için “kurt gibi gelecek, aslan gibi hüküm sürecek, köpek gibi ölecek” dediği rivayet edilir.²⁶⁰

259. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 135.

260. Bkz. R. Pazola, “Who's been Sitting in Peter's Chair?”, s. 35.

Boniface, 1296'da *Clericis Laicos* adlı bir ferman (*bull*a) ile, unutanlara veya görmezden gelenlere, tüm yerel kiliselerin idârî ve mâlî açıdan kendine bağlı olduğunu sert bir dille hatırlatarak işe başlar. Bulla'nın giriş cümlesi, "laiklerin her zaman ruhbanlara düşman olduğu çok iyi bilinmektedir" biçimindedir.²⁶¹ Tabîî ki burada kastedilen sıradan laikler değil, yöneticilerdir. Papa, krallarla mücâdele etme kararlılığındadır. Bu dönemde Gaskonya bölgesi üzerindeki ihtilâftan dolayı, İngiltere ve Fransa çatışma hâlinindedir ve Boniface'ın asıl düşmanı, Fransa Kralı IV. Philip olur. "Güzel Philip" diye de bilinen IV. Philip, Papa'nın adı geçen fermanla talep ettiği maddî yükümlülükleri kabul etmez. Kral ile Papa arasındaki bu gerginliğe, Papa'nın yakın dostu, Güney Fransa'daki Pamiers Piskoposu Saisset'in, Philip tarafından suçlanıp Paris'te hapse atılması eklenince, Papa "kılıçlar"ını çeker. 1302'de Roma'da bir konsil toplar (bu konsile Fransız piskoposların sadece yarısı katılmıştır) ve ünlü *Unam Sanctam*'ı deklare eder. Adı geçen *bull*a, aslında Thomas Aquinas'ın bu konudaki görüşünü özetleyen şu cümle ile sona ermektedir:

"Biz, bildiriyoruz ve ilan ediyoruz ki her insanoğlunun, kurtuluş için Roma Piskoposu'na tâbi olması kesinlikle zorunludur."²⁶²

Ayrıca Boniface, Pavlus'un *Korintlilere I. Mektup*'unda geçen "ruhsal kişi herkesi yargılayabilir, fakat hiç kimse tarafından yargılanamaz" (2: 15) biçimindeki pasajı da, papanın yargılanamayacağının delili olarak gösterir. Yine burada Papa, Kiliseyi Nuh'un gemisine, kendisini de Nuh'a benzetir ve onun kaptanı olduğu gemiye binmeyenlerin helâk olacağını söyler. Papa'nın iddiasına göre, hem dünyevî hem dinî otorite, yani her *iki kılıç* da papaya aittir.²⁶³

261. Adı geçen bullanın metni için bkz. <http://www.fordham.edu/halsall/source/b8-clericos.html>

262. *Unam Sanctam*'ın Türkçe çevirisi EK 4'te verilmiştir. Metnin İngilizce çevirisi için bkz. Henry Bettenson, *Documents of the Christian Church*, ss. 115-116.

263. VIII. Boniface ve Philip arasındaki çatışma ile ilgili bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, ss. 159-161; Stebbing, *a.g.e.*, ss. 379-381; J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 37, 38; M.A. Ağaoğulları - L. Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Dev-*

Boniface'de öyle bir Fransız antipatisi oluşmuştur ki, Papa'nın, "Fransız olmaktansa bir köpek veya eşek olmayı yeğlerim" dediği söylenir. Bu Fransız düşmanlığı, Papa ile Kral arasındaki çatışmanın artık dönülmez bir noktaya gelmesine neden olur ve 1303'te Boniface, yayınladığı bir *bull*a ile Philip'i aforoz eder. Kral güvendiği bir adamını, William Nogaret'i, Papa'yı yakalayıp ona getirmesi için gönderir. Nogaret durumu düzeltmek için, Papa'yı, aforozu kaldırması ve Kral'la uzlaşması yönünde ikna etmeye çalıştıysa da, Papa sözünden dönmez. Bunun üzerine tutuklanır ve çok geçmeden de hapsedildiği yerde şüpheli bir şekilde ölür. Günümüzde bazı hekimler, tarihî nakillerden yola çıkarak, Boniface'in hapiste aldığı darbeler sonucu beyin kanamasından öldüğünü iddia etmektedirler.²⁶⁴

Boniface'in ardından XI. Benedict (1303–1304) papa seçilir. Kısa süren papalığı esnasında Benedict, Roma asilzâdelerinin tasallutundan uzak kalmak için sarayını Perugia'ya taşımıştır. Papa, Temmuz 1304'te ölene kadar orada kalır.

b) Papalığın Babil Sürgünü: Avignon Dönemi (1305–1378)

Papalığın, Roma'dan, bir Fransız şehri olan Avignon'a taşınması sonucu burada geçirdiği 70 küsur yıllık döneme, "Avignon Dönemi" adı verilir. Bu devrede Papalık, tamamen Fransızların kontrolü altındadır ve bu dönem Papalık üzerinde travmatik bir etki yaratmıştır.

lete, ss. 18–22. İki kılıç metaforu aslında XII. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Ortaya çıkış nedeni papa-imparator çekişmesidir. İlk dile getiren muhtemelen Keşiş Aziz Bernard (ö. 1153)'dir. Bernard o yüzyılın en etkili isimlerindendir ve onun formülüne göre, dünyevî ve dinî otoriteyi temsil eden iki kılıç da papaya ait olmakla beraber, dünyevî olan yine papa tarafından seküler idarecilere verilmiştir (Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 33). Bu dönemde Papalığa karşı kralların savunucuları olduğu gibi, krallara karşı Papalık savunucuları vardır. Bunların temsilcileri ve görüşleri hakkında bkz. Ağaoğulları – Köker, *a.g.e.*, ss. 23–36.

264. Graham Martin, "Did Pope Boniface die of a subdural?", *Journal of Clinical Neuroscience*, (2001) 8 (1), s. 8, 9.

Bu zaman diliminde Papalık, Ullmann'ın deyimi ile "Fransızların ihtiraslarını doyurma aracı" hâline gelir.²⁶⁵ Fakat sorun bununla kalmaz. Papalık Fransızlara bağlı hâle gelince, Fransızlara düşman olanlar, Papalığa da düşman olurlar. Bu nedenle İngiltere, Almanya gibi ülkeler bu süreçte Papalığın etkisinden uzak kalır. Avignon Papalığı döneminde, kardinaller kurulunun çoğunluğu doğal olarak Fransızlardan oluşmaktadır. Avignon papalarının atadığı 134 kardinalden 113'ü Fransızdır.²⁶⁶ Ünlü Rönesans şairi Petrarch (ö. 1374) –ki gençliği Avignon'da geçmiştir-, Avignon Dönemini, "Papalığın Babil Sürgünü" olarak nitelemiş ve ondan sonra bu tabir meşhur hâle gelmiştir.²⁶⁷

XI. Benedict'in ölümünün ardından, 15 kişilik kardinaller kurulu, 11 ay boyunca bir papa seçemez ve kurul iki kampa ayrılır. Kardinallerin bir kısmı Papalık koltuğuna yeni bir VIII. Boniface geçmesini istemektedir. Fakat *konklav*dan zayıf bir papa çıkar: Bordo Başpiskoposu Bertrand de Goth. V. Clement (1305–1314) adını alan yeni papanın, uysal bir portre çizeceğini muhtemelen Kral Philip de bilmektedir. Taç giymesinden hemen sonra onu, genel bir konsil toplamaya zorlar. Kral'ın amacı, hem sonrakilere kötü örnek olmaması için dikbaşı VIII. Boniface'in mahkûm edilmesi, hem de *Tapınak Şövalyeleri*'ne karşı tedbirler alınmasıdır ki, asıl neden Şövalyelerin zenginliğinin Kral'ın iştahını kabartmasıdır.²⁶⁸ Papa, Kral'ın ilk isteğine pek olumlu bakmaz; fakat Kral'dan çekindiği açıktır. Philip 1307'de, Fransa'daki *Tapınak Şövalyeleri*'ne aniden

265. Ullmann, *a.g.e.*, s. 279.

266. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 43.

267. Avignon dönemi hakkında genel olarak bkz. Ludwig Pastor, *The History of Popes*, Ed. by F.I. Antrobus, 1938, vol. I, ss. 57–116 (Pastor, 1854–1928 yılları arasında yaşamış Alman tarihçi ve diplomattır. Adı geçen eserin tamamı 16 cilt olup, yayınlanması 1930'da tamamlanmıştır. Eser 1305 Avignon dönemi ile başlar ve 1799'da Napolyon'un Roma'ya girişi ile biter); Collins, *Upon This Rock*, ss. 155–160; Stebbing, *a.g.e.*, ss. 383–399; Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 177; Ronald S. Cunsolo, "Babylonian Captivity and Papacy", *EVP*, s. 38, 39.

268. Bir toplumsal kast olarak Ortaçağ'da Şövalyelik konusunda bkz. Charles Kingsley, *Antik Rejim*, çev. Seyfi Say, İstanbul, 2004, s. 33 vd.

hücum edince, Papa da şövalyelerin tüm Avrupa'da takibâta uğratılmasını emreder. Bu arada papanın gücü, hâlâ zayıf imparatorları aforoz etmeye yetecek durumdadır. Balkanlar'da Katoliklerle Ortodokslar arasındaki bazı sorunlar, Papalık ile Bizans'ı bir kez daha karşı karşıya getirir ve Clement, Bizans aleyhtarı hareketlere manevî bir destek olarak, 1307 yılında Bizans İmparatoru II. Andronikos'u aforoz eder.²⁶⁹

Papa, *Tapınak Şövalyeleri*'ne karşı girişilen harekâta destek vermiştir; ama, bu tarikata karşı yapılanlar öyle çığırından çıkar ki Clement, buna bir son verilmesini ister. Bu da Güzel Philip'i oldukça kızdırır. Philip'in baskısı sonucu Papa, Viyana'da genel bir konsil toplar (Viyana Konsili 1311–1313). Zaten Clement, 1309'da Papalık sarayını Fransa'ya, Avignon'a taşımıştır. Dolayısıyla, diğer genel konsillerle kıyaslandığında, başından sonuna kadar seküler otoritenin, yani Philip'in gölgesi altında geçen konsilde iki önemli karar alınır. Biri, *Tapınak Şövalyeleri*'nin mahkûm edilmesi, diğeri ise yeni bir Haçlı seferi projesidir. Tapınak Şövalyeleri'nin tüm varlığı, bu süreçte bir diğer askerî tarikat olan *Hospitalier* tarafından devralınır.

Nisan 1314'de Clement'in ölümü üzerine Fransızlar, Gaskonlar ve İtalyanlar olmak üzere üç gruptan oluşan kardinaller, iki yıl boyunca bir aday üzerinde uzlaşamazlar. Sonunda Jaques Duesé, XXII. John (1316–1334) adını alarak V. Clement'in yerine papa seçilir. XXII. John döneminde Papalık, Avignon'a iyice yerleşir. John'un en önemli icraatlarından biri, engizisyonun *Katharlar*, *Waldensianlar* ve *Fraticelli* gibi gruplar üzerinde terör estirmesi ve bu gruplara mensub pek çok kişinin ateşe atılarak yakılması olur. Papa, Fransiskanlara karşı da etkili bir savaş verir. Buna mukabil XXII. John, Augustin'ci keşişlerle iyi ilişkiler kurar ve 1327'de yayınladığı bir ferman olan *Veneranda Sanctorum Patrum* ile, onların Pavia'daki merkezlerinde (tarikat Augustine'in kemiklerinin burada olduğuna inanmaktadır) güven içerisinde yaşamalarını sağlar. Bu yardımlar karşılığında Augustine keşişleri de, papanın önemli destekçileri olurlar; hatta daha sonra imparatorluk ile Papalık arasında ortaya çıkan bazı çatış-

269. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 457.

malarda Pavia, adeta Papalığın üssü vazifesini görür.²⁷⁰ Bununla birlikte XXII. John ile ilgili yazılanlar, papanın bireysel olarak mütevazı bir hayat sürdüğü, fakat onun döneminde akraba kayırcılığının (*nepotism*) akıl almaz bir safhaya ulaştığı üzerinde birleşmektedir. XXII. John, Clement'e göre daha dirâyetli bir yönetim sergileme çabasında olduğundan, Kutsal Roma İmparatoru IV. Louis ile mücadele eder. Çatışmanın en önemli nedenlerinden biri, Fransiskanlardır. Papalık bu tarıkata düşman iken Louis, Fransiskanların tarafındadır. 1324'teki bir manifesto ile Louis, Papa'yı kendi çıkarlarını düşünmekle suçlar ve özellikle de Fransiskanelere karşı yürüttüğü savaştan dolayı, onu *heretik* ilan eder. Papa'nın cevabı gecikmez. Louis aforoz edilir ve ona bağlı olanlara da *enterdi* uygulanır. 1328'e gelindiğinde Louis, Papa'yı tanımamakla kalmaz, kendine V. Nicholas adıyla Fransiskan bir papa seçer. Kilise tarafından kabul edilmese de V. Nicholas, 1330'a kadar Kutsal Roma İmparatorluğu'nun resmî papası olarak kalır.²⁷¹

XXII. John'un ölümünden sonra, yirmi dört kişilik kardinaller kurulu, Jaques Fornier üzerinde anlaşır. XII. Benedict (1334–1342) ismini alan yeni papa zamanında Papalık, Avignon'a daha da yerleşir. Paris Üniversitesi'nde teolog olan Benedict, Avignon'da yeni bir Papalık sarayı yaptırır ve Roma'daki Papalık arşivini de Avignon'a taşır. Kilisede çeşitli reformlar yapma niyetinde olsa da pek başarı sağlayamaz. Onun bu çabasının önündeki en büyük engel de, *Curia*'nın kendisi, yani kardinallerdir. Katolik yazarlar, onun en önemli gayretinin, İngiltere ile Fransa arasında yaşanan *Yüz Yıl Savaşları*'nı engellemek olduğunu; fakat Papa'nın, bu amaca ulaşmada başarılı olamadığını söylerler.²⁷²

270. Bkz. Sharon Dale, "A house divided: San Pietro in Ciel d'Oro in Pavia and the politics of Pope John XXII", *Journal of Medieval History*, 27 (2001) 55–57, ss. 43–65.

271. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, ss. 284–286.

272. Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 148. İngiltere ile Fransa arasındaki savaşlarda Papalık Avignon'da ve Fransız etkisi altında olduğundan, İngilizler onu hep Fransa yandaşı olarak görmüşlerdir. Hatta o dönemde İngiliz askerleri arasında, "Papa Fransız'sa, İsa da İngiliz'dir" sözünün yaygınlaştığı söylenir. Bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 117.

Rouen Başpiskoposu Pierre Roger, XII. Benedict'in yerine papa seçilen isimdir. Papalık adıyla VI. Clement (1342–1352), *Benediktin* tarikatına mensub olup, kardinal olarak atanmadan önce, Fransa Kralı VI. Philip'in önemli bürokratlarından biridir. O da halefi gibi kardinallerle uğraşmak zorunda kalır. Bununla birlikte Avignon, onun zamanında bir kültür merkezi hâline gelir. Ressamlar, heykeltıraşlar, şairler, neredeyse Avrupa'nın tüm sanatçıları Avignon'da toplanmıştır. Tabii ki bu, Papalığın masraflarının artması demektir ve bu masrafları karşılamak için XII. Benedict zamanında toplanan para ve mallar tüketilir. Büyük ölçüde bu devre yüzünden son üç Avignon papası –VI. Innocent, V. Urban ve XI. Gregory- borç yükü altında ezilmiştir. Bu dönemde ayrıca, Avrupa'daki büyük veba salgınının ilk dalgası yaşanmış (1347–1349), Avignon da bundan en çok etkilenen yerlerden biri olmuştur. Bu veba salgını esnasında, Avignon bölgesindeki nüfusun yaklaşık yarısının öldüğü söylenmektedir.²⁷³

VI. Innocent (1352–1362) adıyla, Clement'in yerine Ostia Kardinal Piskoposu Etienne Aubert, papa olur. 1352'deki bu *konklavın* özelliği, kardinallerin, “seçim kapitülasyonu” olarak adlandırılan, seçim öncesi bir anlaşma yapmış olmalarıdır ki, 1545'teki Trent Konsili'ne kadar bu uygulama oldukça yaygın hâle gelecektir. Üçte iki çoğunluğun kolay sağlanması açısından, Kardinaller Kurulu'nun rızası olmadan yeni bir kardinal atanmaması esasına dayanan bu uygulama, aslında papa otoritesi açısından sınırlayıcı olur. Zira bu durum, karar sürecinde kardinallerin etkisini artırmıştır.

Innocent döneminde Papalık, Avrupa siyasetinde etkin olma isteğini sürdürür. Almanya'da 1356'da, imparatorluk seçmenlerinin haklarını düzenleyen ve İmparator IV. Charles tarafından ilan edilen *Golden Bull*, Papa Innocent tarafından kınanır. Nedeni de, bu fermanın Kutsal Roma İmparatoru'nun seçiminde Papa'yı devre dışı bırakmasıdır. Hukukçu olan VI. Innocent, özellikle Fransiskenlere karşı oldukça katı davranır ve onun zamanında, neredeyse tüm Avrupa'da Fransiskenler, engizisyon marifetiyle sapkınlar olarak yakalanır ve cezalandırılırlar.

273. Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 44; La Due, *a.g.e.*, s. 149.

VI. Innocent'in ardından V. Urban (1362–1370), Papalık makamına oturur. Papa seçildiğinde kardinal değil, Marsilya'da bir Benediktin manastırında keşiştir. Papa olarak da yine bir keşiş gibi yaşamaya devam eder. Avignon'daki haleflerinden farkı, Papalığı tekrar Roma'ya taşıma gayreti olmuştur. Aslında Papa, Roma'ya taşınmıştır da. Fakat sonra tekrar Avignon'a dönmüştür. V. Urban 1367'den 1370'e kadar –gerçi çoğu zamanı Roma'ya yakın yerler olan Viterbo ve Montefiascone'de geçmiştir- Roma'da, “Kutsal Şehir”de kalmıştır ve bundan sonraki papaların ikamet edeceği Vatikan'ı kuran kişidir. Urban, Roma'dan tekrar Avignon'a neden döndü? Coğrafi konum avantajından dolayı İngiltere ile Fransa arasındaki savaşın tekrar patlak vermesini engellemek için arabuluculuk yapmak amacıyla diyenler vardır.²⁷⁴

Bu dönemdeki bir diğer gelişme, Bizans'la *union*'un bir defa daha gündeme gelmesidir. Anadolu ve Rumeli'den Türkler tarafından sıkıştırılan Bizans, bir defa daha kurtuluşu Papalık'la uzlaşmada arar. Dönemin imparatoru birkaç kez tahta çıkıp indirilen V. John (Ioannes), birleşme için 1369 Ağustos'unda Napoli üzerinden Roma'ya ulaşır. Beraberindekiler devlet erkânı olup din adamlarından kimse bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Ortodoks inancına sahip tüm bölgelere gönderdiği mektuplarla Roma inancını kabule karşı mücadele veren Patrik Philotheos'un da etkisiyle, V. John'un, 1369 Ekim'inde Roma'da, büyük bir törenle Katolik inancını kabul edişi, “sadece imparatorun şahsını ilgilendiren kişisel bir davranıştan ibaret kalır.”²⁷⁵

XI. Gregory (1370–1378), V. Urban'ın yerine papa seçildiğinde, 42 yaşındadır. VI. Clement'in yeğeni olan Gregory, henüz 19 yaşında iken kardinal olarak atanmış; papa olmadan evvel yirmi yıl boyunca Avignon'da, Papalık sarayında çalışmıştır. Yetenekli bir Kilise hukucusudur ve Kilisede çeşitli reformlar yapma amacındadır. Engizisyon onun döneminde Güney Fransa, Sicilya ve Almanya'da ortodoks inançtan ayrılanlara aman vermemiştir. Gregory dönemi, aynı zamanda daha sonraki reform hareketinin ortaya çıkışındaki entelektüel et-

274. Bkz. La Due, *Chaire of Saint Peter*, s. 152.

275. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 496.

kilerden birinin sahibi olan İngiliz John Wycliff'in, Kilise hiyerarşisine yönelik görüşlerini yaymaya başladığı zamandır. "Papalığın Babil sürgünü"ne son veren de yine XI. Gregory olur. 1377 Ocak'ında Roma'ya dönmesiyle -burada ortaya çıkacak sahte papalar hâriç-, Papalığın Avignon dönemi sona erer. Fakat sağlığı bozulan Gregory, Roma'ya gelişinden yaklaşık bir yıl sonra ölür.

c) Büyük Bölünme ve Konsiliarizm

XI. Gregory, Mart 1378'de öldüğünde, Roma'da biri İspanyol, dördü İtalyan ve on biri Fransız olmak üzere, on altı kardinal bulunmaktadır. Altı kardinal ise, Avignon'da kalmıştır. Roma'daki kardinaller, kendi aralarından bir aday üzerinde uzlaşamayınca, İtalyan bir papa isteyen Romalıların tesiriyle, dışarıdan bir kişi; Bari Başpiskoposu Bartholomew Prignano, papa seçilerek VI. Urban (1378–1389) adını alır. VI. Urban, *Curia* dışından olmasının da etkisiyle, Kilise idaresinde önemli değişiklikler yapma kararındadır. Ondan çoğunlukla, tarihteki en kindar ve şiddet yanlısı papa olarak bahsedilir. Urban, paranoyak bir tavra sahiptir ve etrafında yeni bir Kardinaller Kurulu oluşturur. Onun bu siyaseti, yaklaşık 40 yıl boyunca, aynı anda önce iki, sonra üç papanın hüküm sürdüğü, "Büyük Bölünme" (*Great Shism*)²⁷⁶ olarak adlandırılan bir krize neden olacaktır. Urban'ın anlayışsız siyaseti yanında, *Büyük Bölünme*'yi tetikleyen iki önemli unsurdan daha söz edilmektedir. Bunların ilki idârî, ikincisi mâlîdir. Yani birincisi Papalığın aşırı biçimde merkezileşmesi ve yerel kiliselere karar süreçlerinde hiç söz hakkı verilmemesi; diğeri ise, özellikle Avignon Papalığı dönemindeki lüks yaşamın Kiliseye pahalıya mal ol-

276. Corbett'in de belirttiği üzere "bölünme" (*schisma*) dense de, bu durum teknik anlamıyla bir bölünme değildir. Çünkü problem, 1054'teki Ortodoks-Katolik bölünmesindeki gibi, inanç veya uygulama farklılığından ya da Papalık otoritesini tanımamaktan kaynaklanmamaktadır. Sorun birden fazla papa olmasıdır. Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 45. Bu dönemle ilgili olarak bkz. Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 35; La Due, *a.g.e.*, s. 155 vd.; Stebbing, *a.g.e.*, ss. 400–414; J.A. Corbett, *a.g.e.*, ss. 44–47; Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 177, 178. Collins, *Upon This Rock*, ss. 167–174.

ması, gittikçe daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmasıdır.²⁷⁷ Bunlara Roma halkının tavrını da, bir diğer faktör olarak ekleyebiliriz.

Papanın uygulamalarından oldukça rahatsız olan kardinallerin çoğu, Roma'dan ayrılır ve Anagni'de yaşamaya başlar. Bir süre sonra papa hâriç, neredeyse tüm *Curia* buraya taşınır. Aynı yıl, 1378'de, kardinaller *Decleratio* diye bilinen bir bildiri yayınlarlar. Bu bildiride VI. Urban'ın seçilişinin geçersiz olduğu ve Papalık makamının boş olduğu ilan edilir. Aynı kardinaller, kendilerine katılan başkalarıyla beraber Roma'nın güneyinde, Fondi Dükü'ne ait bir malikânede toplanarak Genovalı Robert'i papa ilan ederler. Papalık ismi olarak kendisine VII. Clement (1378–1394) ismini veren Robert, doğal olarak VI. Urban tarafından ânında aforoz edilir. Roma'da barınamayacağını anlayan Clement, 1381'de Avignon'a yerleşir ve onun halefleri olan sahte papalar da 1430'a kadar burada yaşarlar. *Christendom* bir kez daha bölünmüştür. İtalya, İngiltere, Almanya, Macaristan ve İskandinav'da Urban papa kabul edilirken; Fransa, Napoli, İskoçya, Aragon ve Kastilya krallıklarının meşrû saydığı papa, Clement'tir. Yani Avignon'da Fransızların ve yandaşlarının, Roma'da ise Fransa düşmanlarının papası oturmaktadır. 1409'daki Pisa Konsili'ne kadar Roma'daki Urban'ın yerine IX. Boniface (1389–1404), VII. Innocent (1404–1406) ve XII. Gregory (1406–1415); Avignon'daki Clement'in yerine de, XIII. Benedict (1394–1423) geçer. Ayrılığın iki tarafında artık Gregory ve Benedict vardır. Bu bölünmeyi sona erdirmek için, her iki papanın kardinalleri 1409'da, Pisa Konsili'nde bir araya gelirler. Ancak sorun çözülemediği gibi, ilginç bir biçimde, konsilden üçüncü bir papa çıkar: V. Alexander (1409–1410). Alexander'i, ikinci Pisa Papası olarak XXIII. John (1410–1415) takip eder.

Bu dönemde *Christendom*'da üç papa vardır; Roma'da XII. Gregory, Avignon'da XIII. Benedict ve Pisa'da XXIII. John. Bu karışıklığa bir son vermek için genel bir konsil toplanır. Bu, Katolik Kilisesi'nce on altıncı genel konsil kabul edilen Constance Konsili

277. Avignon'un nasıl bir merkez hâline geldiği, şehrin nüfusundaki artıştan anlaşılabilmektedir. Önceleri yaklaşık beş bin kişi olan şehir nüfusu, 1376'ya gelinceye kadar neredeyse otuz bine çıkmıştır. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 153.

(1414–1418)'dir. Mart 1415'te, XXIII. John, gönüllü olarak Papalık iddiasından vazgeçen ilk isim olur. Aynı yılın temmuz ayında da, Roma Papası Gregory çekilir. Avignon'daki Papa Benedict, diğerleri gibi çekilmeyi reddettiye de, direnmesi etkili olmaz ve iki yıl sonra azledilir. Üç papadan sonuncusu da bertaraf edildikten sonra, sıra yeni bir papa seçmeye gelir. Konsilin ruhuna uygun biçimde, seçim radikal bir değişiklikle yapılır. Kardinallere, farklı milletlerden seçilmiş 30 kişilik bir delege grubu eşlik eder. Kardinaller ve bu delegelerin katıldığı seçimden Kardinal Oddo Colonna, V. Martin (1417–1431) adıyla papa olarak çıkar.²⁷⁸

Contance Konsili'nde, sorunu çözmek için üç papanın da üstünde bir otoriteye ihtiyaç duyulmuş ve bunun için "genel konsil" in papadan üstün olduğunu kabul etmek, en makul çözüm olarak görülmüştür. Bununla birlikte "konsiliarizm" olarak bilinen ve genel konsili, Kilisede en üst otorite sayan bu görüş, mevcut krizi çözmekle kalmamış; Papalık otoritesine karşı, alternatif bir teoloji hâline gelmiştir. Constance Konsili'nin ilk kararına göre, genel konsil Kilise demektir ve o en üst otoritedir. Bu *konsiliarist* söylem, *Haec Sancta* isimli bir metinde ifadesini bulur ve daha sonra da *Frequens* adlı konsil belgesiyle deklare edilir.²⁷⁹ Bu anlayış belirli bir süre kabul görmüş ve ile-

278. Kiliseye göre *Büyük Bölünme* esnasındaki meşrû papalar Roma'dakiler ise de, Katolik teologlar arasında, hem Constans Konsili, hem de hangi papanın haklı ve meşrû olduğu günümüze kadar hep tartışılmıştır. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 165. Konsil sürecindeki önemli olaylardan biri de, John Hus hadisesidir. Roma Kilisesini sert bir şekilde eleştiren Wycliff'in öğrencisi John Hus, konsil önüne çıkmaya çağrılır. İmparator Sigismund'un kendisine bir zarar verilmeyeceği sözüne güvenen Hus, bu çağrıya uyar. Fakat Kilisenin "inançsızlara verilen sözden dönülebileceği" anlayışı gereği (bkz. Barker, *O'nun İzinde*, s. 103) Hus, sapkın olarak mahkûm edilip ateşte yakılır. Bir yıl sonra da, Hus'un arkadaşı Prag'lı Jerome aynı muameleye maruz kalır. Hatta onların hocası mesabesindeki Wycliff'in de, bu süreçte kemiklerinin mezarından çıkarılıp yakıldığı söylenir. İnsanlar Jerome ve Hus'un yakılmasından o kadar etkilenmişlerdir ki, bu iki olay Hus ve Jerome'u, özellikle de Hus'u, Bohemya'da bir kahraman yapmıştır. Bkz. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 223.

279. Pisa ve Constance Konsilleri süreci ile ilgili olarak bkz. Ludwig Pastor, *The History of Popes*, I, 174–207.

riki yıllarda papa otoritesine karşı, zaman zaman ileri sürülen bir alternatif olmuştur. Fakat “Büyük Bölünme” sorunu çözüme kavuşturulup yeniden tek papalı günlere döndükten sonra, *konsiliarizm* etkisini kaybedecektir. Zira papanın yerine konsilin geçmesi tehlikesini ortaya çıkaran bu eğilime karşı, papalar gerekli önlemleri alırlar.

Constance Konsili’nde, konsiliarizmin ruhuna uygun olarak, beş yılda bir genel konsil yapılmasına ve bir sonraki konsilin de Pavia’da toplanmasına karar verilmiştir. Pavia’da toplanması kararlaştırılan konsil, Martin’in isteksizliği ve Pavia’nın güvenli bir yer olmaması dolayısıyla Siena’da toplanır. Fakat katılım oldukça düşük olduğundan, Martin yedi yıl sonra bir genel konsil yapılacağını ilan edip toplantıyı kapatır. Martin, ılımlı veya sulandırılmış bir konsiliarizmle Papalık monarşisini sürdürme politikası izler. Onun, Şubat 1431’de, Basel’de toplanan konsile bakışı da yine sıcak değildir. Ölümünden hemen önce toplanan bu konsile, kendisi yerine bir kardinali başkan olarak görevlendirir.

Martin’in ölümü üzerine kardinaller, “Büyük Bölünme” esnasında Roma papası olan XII. Gregory’nin yeğenini IV. Eugene (1431–1447), adıyla papa seçerler. Bu arada Basel’de başlayan konsil, özellikle Bohemya’daki çeşitli karışıklıklar ve çatışmalar nedeniyle 1438’de Ferrara’ya, 1439’da da Floransa’ya taşınır ve aynı yıl burada kapanır. Konsil sürecinin en önemli özelliği, Türklerin kuşatması altındaki Bizans ile Papalık arasında yeni bir *union* denemesidir. Önceki tecrübeleri Bizans’a, birleşmeye bel bağlamamasını yeterince öğretmiş olsa da; “*union*’a karşı nefret duygusu ne kadar kuvvetli olursa olsun, yine de İstanbul’da, bunalımlı anlarda kurtuluşu Roma’ya katılmakta gören büyük nüfûzlu *union* taraftarı çevreler her zaman mevcut olmuştur.”²⁸⁰ Özellikle Ferrara’ya taşındıktan sonra konsil delegeleri, İmparator VIII. John Paleologos (1425–1448) ve Moskova Patriği’nin de içinde bulunduğu İstanbul Kilisesi delegasyonu ile çeşitli müzâkerelere girer. V. John’un aksine İmparator, bu defa din adamlarını da işin içine sokma kararlılığındadır. Temel ihtilâf konularında çeşitli müzâkereler yapılır. Tartışılan konular şunlardır:

280. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 517.

1) Batı Kilisesi'nin *kredosuna*, Ortaçağ'ın başında girmiş ve ayrılığın temel teolojik nedeni olan *filioque*, yani Kutsal Ruh'un *Baba ve Oğul*'dan çıktığı inancı, 2) Katoliklerde mevcut olmakla beraber, Doğu Hristiyanlarına yabancı olan *âraf* (*purgatory*) inancı, 3) *Komün-yon* ayinin anlamı ve icrası –komünyon ekmeğine maya katılıp katılmayacağı- üzerindeki farklılıklar, 4) ve en önemlisi papanın üstünlüğü sorunu. Amacı açık olan birleşme yolunda Bizans açısından bu müzâkereler, sadece görünüşü kurtarmak amaçlı bir formaliteden ibaretir. 'Din adamları eşit şartlarda kendi aralarında tartıştılar ve uzlaştılar' görüntüsü verilmek istenmiştir. Fakat imparatorun acelesi, bunun dahi tam olarak yapılmasına izin vermez. Konsil Floransa'ya taşındıktan sonra, Bizans delegasyonu ile nihaî uzlaşma gerçekleşir. 1439 Temmuz'unda birleşme –aslında İstanbul Kilisesi'nin papanın üstünlüğünü tanıması demek gerekir- resmen ilan edilir.²⁸¹ Fakat Doğu ile Batı Kiliseleri arasındaki bu birleşme de uzun ömürlü olmamıştır. Bunun nedeni, iki tarafın da anormal şartlar altında olması, yani birleşmenin doğal şartlarda vuku bulmamasıdır. Batı Kilisesi'nde konsilcilerle Papalık taraftarları arasında hararetli bir mücadele vardır; Bizans'ın da niyeti, Batı'dan destek sağlayarak kendini kurtarmaktır.²⁸² Papalığın diğer kiliselerle uzlaşması, İstanbul'la sınırlı kalmaz. Aynı yıl Ermeni Kilisesi ile de benzer bir uzlaşma sağlanır. Ermeni Patriği, Papalığın üstünlüğünü ve otoritesini kabul ettiğini ilan eder. Daha sonra 1442'de Kıbtî Kilisesi, 1444'te Suriye Kilisesi, 1445'te Mârûnî-

281. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 518, 519; La Due, *a.g.e.*, s. 173. Bizans için bu birleşme fayda sağlamadığı ve İstanbul'da büyük tepkiyle karşılandığı gibi, Bizans'ın özellikle Slav dünyasındaki itibarını da zedeler. Bu olaydan sonra Rusya İstanbul Kilisesi'nden kopar. Birleşme törenine katılan Moskova Patriği Isidor, Floransa'dan dönüşünde, II. Vasili tarafından azledilerek hapse atılır ve bundan sonra Ruslar, kendi metropolitlerini kendileri seçmeye başlarlar. Birleşmenin gerçekleştiği konsilin Papalık tarafındaki bir başka kahramanı Kardinal Cesarini ise, Osmanlı'nın Macaristan'la mücadelesi esnasında Papa IV. Eugene'nin çabalarıyla organize edilen, Macar, Romen ve Polonyalılardan oluşan bir Haçlı seferinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. Fakat 1444 Varna Savaşı'nda, onunla birlikte Hristiyanların ümitleri de ölür. Bu savaş Niğbolu (1396)'daki yenilgiden sonra, Papalığın Bizans döneminde Türklere karşı organize ettiği tek savaştır.

282. Konuyla ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 308 vd.

ler ve Keldânîlerle benzer uzlaşma anlaşmaları yapılır.²⁸³ Basel Kon-sili esnasında, konsilin önce Ferrara'ya, sonra Floransa'ya taşınması-na itiraz eden, aralarında bazı piskoposların da bulunduğu 300 dele-gelik bir muhâlif grubu ortaya çıkar. Bunlar, Papa Eugene'yi heretik ilan edip papalığını geçersiz sayarlar ve Basel'de içlerinden bir papa seçerler. Fakat Kilise tarihindeki son sahte papa olan V. Felix (1439–1449), 1449'da Papalık iddiasından vazgeçer ve 1451'de ölür. Tüm bu süreç sonunda, “Papalık konsiliarizme üstün gelmiştir; ama *Christendom* üzerindeki ahlâkî ve manevî liderliğini tekrar kurama-yacaktır.”²⁸⁴

D- RÖNESANS VE REFORM DÖNEMİNDE PAPALIK

XV. yüzyıla kadar Papalığın temel mücâdelesini, tüm Hıristiyanlar üzerinde bir otorite tesis etmek ve bu otoritesini seküler güçlere kar-şı korumak yönünde olmuştur. Fakat bu yüzyıldan itibaren daha fark-lı meydan okumalarla karşı karşıya gelecektir. Bunların en önemlileri *Rönesans*, *Protestan Reformu* ve *Aydınlanma*'dır. Seignobos'un belirt-tiği üzere, “Avrupa'da modern devre iki buhran ile başlar. Biri bedîî ve sathî (Rönesans), diğeri ise dinîdir (Reform). İlki küçük bir azınlık-la ilgili kalırken, diğeri tüm milletleri etkilemiştir.”²⁸⁵ Rönesans “ye-niden doğuş” demektir. Peki yeniden doğan nedir? Bu doğuş ne za-man ve nerede başlamıştır? Bu soruların uzlaşmış bir cevabı yoktur. Ayrıca çoğunlukla resmedildiği gibi, Rönesans aniden ortaya çıkmış bir olgu değildir.²⁸⁶ Belli süreçlerin sonundaki -belki içerisindeki de-mek daha uygun- bir gelişmedir. Bununla birlikte, Rönesans'la ilgili en kesin olan şey onun, Batı'nın oluşumunda önemli bir unsur olan *Helenizmle*, yani Dawson'un “Klasik Kültür”, Pirenne'nin “Antik Ge-lenek” dediği, Eliade'nin ise biraz daha genişletip daha eskiye dayan-

283. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 173.

284. Bokenkotter, *a.g.e.*, s. 176.

285. Charles Seignobos, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi*, s. 271.

286. Bkz. Ağaoğulları-Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, s. 153 vd.; Josep Fontana, *Çarpıtılmış Geçmiş Ayna*, ss. 33–49.

dırdığı ve “Eski Vahiy” olarak isimlendirdiği kaynakla yakından alâkalı olduğudur.²⁸⁷

Rönesans’a yön veren üç önemli güç olarak 1) Dante, Thomas More ve Erasmus gibi ünlü temsilcilerini bildiğimiz *hümanizm* 2) Kutsal Roma İmparatorluğu’nun zayıflamasıyla gelişme imkânı bulan *milliyetçilik* ve 3) Colomb, Cortes ve Vasco de Gama gibi kâşiflerle kendini gösteren *keşif ruhu* sayılabilir. Rönesans aslında, gerek siyasî gerekse dünyaya bakış açısından, Roma tarafından tahrif edilen insan merkezli Eski Yunan’ın yeniden ihyâsı veya bir bakıma intikamıdır. Roma’nın askerî imparatorluğu ve katı kurumsal yapısı sonraki devletlerce temsil edilmekle birlikte, Eski Roma’nın devamı sayılmaya en lâyık yapı, Kilisedir. İşte Rönesans, Roma’ya karşı Yunan’ı ön plan çıkarmakla, aslında Eski Yunan formundan ayrılıp Romalılaştan Kiliseye de karşı çıkmıştır. *Vaftizin Hıristiyanlık’taki geleneksel anlamı*, “yeniden doğmak”tır; fakat Rönesans hümanizmi, “doğal insanın vaftiz suyundan arınarak yeniden doğmasıdır.”²⁸⁸ İnsan anlayışındaki bu farklılaşma, dindarlık anlayışını da değiştirmiştir. Thomas Kempis’in, *Imitatio Christi* adlı eserinde örneğini gördüğümüz üzere, Tanrı’yla bireysel ve doğrudan ilişki kuran bir insan vardır artık.²⁸⁹ John Wesel ve John Goch gibi yazarların kitaplarında insan, Tanrı karşısında tek başına sorumlu bir varlıktır. Tabii bu yeni anlayış, muhâfazakâr Kilise tarafından paganizm ve bireyciliğin hortlaması olarak algılanır. Bununla birlikte Papalığın, Rönesans karşısındaki tavrı çelişkilidir. Papaların bir kısmı bu hareketi sahiplenip Kiliseye mâl etmek ister; diğerleri ise, Kilisenin skolastik anlayışını çökerten bu “müşrik” gelişmeye düşman olur. Kiliseyi eleştiren Rönesansçıların tutumu da, Papalığın ki kadar çelişkilidir. Bunlar görünüşte özgürlük yanlılarıdır; ama ölümün yaklaştığını gördüklerinde, çoğu Kilisenin samimi müdâvimleri hâline gelmişlerdir; papaları eleştirmiş, ama onların hizmetlerinde

287. Bkz. Christopher Dawson, *a.g.e.*, s. 60 vd.; Henri Pirenne, *a.g.e.*, ss. 135–142; Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Konya, 1995, ss. 47–50.

288. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 315.

289. Bkz. Thomas Kempis, *The Imitation of Christ*, ed. by Brother Leo, The Macmillan Company, New York, 1959.

bulunmaktan ve himmetlerinden faydalanmaktan da geri kalmamışlardır.²⁹⁰ Bir başka husus, Rönesans hareketi ile hurâfeler arasındaki ilişkidir. Hümanistler, Eski Yunan'ın bâtil inançlarını olduğu gibi almışlardır. Hatta VIII. Innocent, bu tür inanç ve uygulamaların şaşırtıcı biçimde yaygınlaşması üzerine, cin ve perilerle uğraşmayı yasaklayan bir ferman yayınlamış, “cadı avı” diye bilinen meşhur takibatlar, bundan sonra ortaya çıkmıştır. Özet olarak, adeta “Kiliseden kurtuluşun ilk etkisi, insanı akılcı düşünceye yöneltmek değil, kafaları her tür antik saçmalığa açmak” biçiminde kendini gösterir.²⁹¹

1. Rönesans: Hümanist Papalar Dönemi

Rönesans papaları genelde, V. Nicholas (1447–1455) ile başlatılır ve VIII. Innocent (1484–1492) ile sona erdirilir. *Habsburg* hânedârından Frederick'e taç giydiren V. Nicholas, eski adıyla Thomas Parentucelli, önceki papalara göre oldukça farklı bir portre çizer. Dönemin ruhuna uygun bir papa olur Nicholas. Etrafı bilim ve sanat adamları ile çevrilidir. *Hümanist* idaresi esnasında Roma'yı bir bilim ve sanat şehri yapmaya çalışır. Vatikan Kütüphanesi onun zamanında kurulur; Aziz Peter Kilisesi tekrar inşa edilir ve şehir yeni bir vecheye kavuşur. Farklı düşüncelere karşı da oldukça müsâmahalıdır papa. Hatta onun döneminde davet edilerek Roma'ya gelip burada çalışan Lorenzo Valla, aynı iddiayı dile getiren Cusa'lı Nicholas'ın ardından, Papalığın yüzyıllardır ona dayanarak çeşitli haklar iddia ettiği “Constantine Vakfı” belgesinin uydurma olduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁹²

İstanbul'un Türkler tarafından fethi de, onun papalığı zamanına rastlar. Bizans son ana kadar Batı'dan bir Hristiyan ordusunun gelip onu kurtaracağını ummuştur. Fetihten beş ay önce İmparator XI.

290. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 240. Genel olarak Rönesans papaları ile ilgili bkz. Collins, *Upon This Rock*, ss. 183–189; Brezzi, *The Papacy*, ss. 128–136.

291. Bertrand Russel, *a.g.e.*, II, 242.

292. Bkz. W.C. Schrader, “Donation of Constantine”, *EVP*, s. 135, 136; Ullmann, *a.g.e.*, s. 317.

Constantine, son *union* çabasına girer. 12 Aralık 1452’de, bir zamanların Moskova Metropoliti iken, Floransa’daki birleşme nedeniyle hapse atıldıktan sonra kaçıp Roma Kilisesi’ne giren ve burada kardinalliğe kadar yükselen Isidor, Papalık temsilcisi olarak İstanbul’a gelir ve birleşmeyi ilan ederek Ayasofya’da Roma usûlünce ayin yapar. İşte meşhur, “Kardinal tâcı yerine Türk sarığını tercih ederiz” sözü, bu manzara karşısında imparatorluğun yüksek memurlarından biri tarafından burada söylenmiştir.²⁹³ Bu sözün sahibi ve diğer birçok insan, Roma’nın, İstanbul’u kurtarmaya çalışsa bile, bunun kurtarma değil istilâ etme anlamına geldiğinin farkındadır.²⁹⁴ Ve kuşatma altındayken dahi tartışılan, Roma ile birleşme mevzuudur. Zira, “yüreklere çarpıntı veren fâcia, yakındaki düşüş değil, Roma ile birleşme idi ve Türk zaferi değil, Roma ile birleşme, imparatorluğun gerçek yıkılışı gibi görüyordu.”²⁹⁵ Papa V. Nicholas, Türklere karşı bir haçlı seferi için çağırı yapsa da, hemen hemen kimseden ciddi bir cevap alamamıştır.²⁹⁶

Nicholas’ın ölümünden sonra, Kardinal Alfonso Borgia papa seçilir. III. Callistus (1455–1458) adını alan Borgia, Kilisenin malum hastalığı olan akraba kayırcılığında çıtayı daha da yükselten papalardan biri olur. Callistus, iki yeğenini kardinal yapar ki bunlardan biri,

293. Bu ismi Hammer ve Pfeffermann, Lukas Notaras olarak naklederler. Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1991, C. I, s. 176; Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 13.

294. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 523, 524. Bazı Katolik yazarlar, Ortodoksların, “Latinlerdense Türklerin hâkimiyetinde olmayı tercih ederiz” sözüne karşılık, İstanbul’un fethinden bahsederken, “Zaten bunu istiyorlardı, iyi oldu” demeye getirmektedirler. Bkz. Stebbing, *a.g.e.*, s. 435. Fetih ve oluşturduğu etkiler konusunda ayrıca bkz. Ludwig Pastor, *The History of Popes*, II, 240–286.

295. Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, II, 438. Fetih sonrasında Patrikhane’nin başına tam bir Roma karşıtı olan II. Yenadios seçilmiştir. Bu seçimde, Patrikhane ile ilgili fermanında Roma ile birleşme tartışmalarını yasaklayan Fatih’in etkisi olduğunu düşünenler vardır (bkz. Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ankara, 1996, s. 31, 32). Konuyla ilgili dikkat çekici bir başka yorum da, fetihten sonra Patrikliğin daha güçlü ve nüfuzlu hâle geldiği yönündedir (bkz. Barker, *O’nun İzinde*, s. 159).

296. Bkz. Charles A. Frazee, *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire*, 1453–1923, London & New York, 1983, ss. 8–10.

kötü şöhretiyle ünlü olmasına rağmen, ileride VI. Alexander adıyla papa olacak olan Rodrigo Borgia'dır. Borgia ailesi o kadar etkilidir ki, Rönesans dönemi hep bu aile ile birlikte anılmıştır. III. Callistus'un yerine bir başka hümanist papa, II. Pius (1458–1464) geçer. Pius, Türklere karşı birkaç defa Haçlı seferi organize etmeye çalışmışsa da, başarılı olamaz. Bu dönemde Fatih, İstanbul'u fethinin ardından 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak Eski Roma'dan kalma son Yunan devletine de nihayet verir. Bu arada Pius, önemli mevkilere akrabalarını doldurmakla meşguldür. Zaten papa olarak gerçekleştirdiği ilk icraat, yeğenini kardinal yapmak olmuştur.²⁹⁷ Pius'un bazı fermanları, Kilise reformu yönünde kimilerini ümitlendirmişse de, böyle bir niyeti gerçekleştirmeye papanın ömrü vefa etmemiştir.

II. Pius'tan sonra, Avrupa siyaseti ile ilgilenmeye çalışan ve Kilise'de reform yapmaya yönelik çabalar gösteren II. Paul (1464–1471)²⁹⁸ dönemi gelir. Akabinde ise, Papalık makamına tam bir Rönesans papası, IV. Sixtus (1471–1484) geçer. Sixtus, Vatikan Sarayı ve Sistin Şapeli dahil olmak üzere yeni yollar, köprüler ve binalarla Roma'nın çehresini neredeyse tamamen değiştirir. Vatikan Kütüphanesi'ni de, Avrupa'daki eşsiz bir yazma kitaplar merkezi hâline getirir. Akrabalarının çoğunu Kilisede önemli yerlere getiren, altı akrabasını kardinal yapan Sixtus, Papalığı dinî ilgilerinden uzaklaştırmış ve tamamen dünyevî bir kurum hâline getirmiştir.²⁹⁹ Özellikle, Fatih'in Otranto'yu almasından sonra, Avrupa'daki Türk endişesinin uykuları kaçırarak bir korku hâline gelmesi de, yine bu dönemdedir. Aynı dönemde İspanya Müslümanlarına (*Moors*) yönelik bir Haçlı seferi başlar. Daha önce Aragon ve Kastilya olarak iki farklı imparatorluğa ev sahipliği yapan İspanya topraklarında, bu iki imparatorluk birleşmiştir. Yeni imparatorluk zamanında, daha sonra Toledo Başpiskoposu olacak

297. II. Pius'un benzeri uygulamaları ve genel olarak Rönesans döneminde hiyerarşi mensublarının yaşantısı ile ilgili olarak bkz. Carol M. Richardson, "The housing opportunities of a Renaissance cardinal", *Renaissance Studies*, vol. 17. no. 4, ss. 607–627; Ludwig Pastor, *a.g.e.*, III, 13 vd.

298. Bkz. Ludwig Pastor, *a.g.e.*, IV, 35–194.

299. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 176; Ludwig Pastor, *a.g.e.*, IV, 197 vd.

olan Fransiskan keşiş Ximenes'in önderliğinde, Endülüs Müslümanlarına karşı 1481'de savaş başlar. 1492'de Granada'nın Hristiyanlar tarafından ele geçirilmesi ve Hristiyanların *Boabdil* dediği Ebû Abdullah'ın krallığının yıkılması ile savaş son bulur. Sadece Müslümanlar değil, Yahudiler de bu Haçlı seferinden nasiblerini alırlar.³⁰⁰

Sixtus'un yerine VIII. Innocent (1484–1492) geçer. Onu, “kötü papalar tartışılmaya başlandığında ilk akla gelen isimlerden biri”³⁰¹ olarak anılan VI. Alexander (1492–1503) takip eder. Papalığı rüşvetle ele geçirdiği söylenen³⁰² Alexander'ın, birçok gayri meşrû çocuğu olduğu ve sefih bir hayat sürdüğü bilinmektedir. Alexander'la ilgili olarak, “zenginlik ve güç onun için İncilden daha önemliydi” denmektedir.³⁰³ Fakat hümanistler, onu çok sevmişlerdir. Bir hümanist şâir, onun için şöyle demiştir:

“Roma Sezar'ın yönetiminde büyüktü, Alexander ile daha büyük oldu.

İlki sadece bir ölümlü idi, ikincisi ise bir tanrı.”³⁰⁴

Alexander döneminde, Fransızların İtalya'yı istilâsı söz konusudur. Fransa Kralı VIII. Charles'ın, bu topraklar üzerine planları vardır. Buna karşılık Papalık, bir “Kutsal İttifak” oluşturur. Biri Kutsal Roma İmparatoru, diğeri İspanya Kralı olan iki Ferdinand ile, görüşme Türklerle karşı birlik oluşturan papanın asıl amacı, Fransızlara karşı İtalya'yı korumaktır. Fakat bu ittifak, Fransız Kralı'nın Roma'ya girip şehri yağmalamasına engel olamaz. Alexander'ın ardından -III. Pius'un 26 gün süren papalığından sonra- II. Julius (1503–1513) Pa-

300. Ximenes'in yaptığı en “büyük” işlerden biri de, İspanya'nın tümüyle tekrar ele geçirilmesinin ardından, konusuna dahi bakılmadan Arapça yazılmış tüm kitapları yaktırmasıdır. Bkz. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 200. İspanya'nın tekrar Hristiyanlaştırılması, *reconquista* tabiri ile ifade edilir. Bu süreçle ilgili müstakil bir çalışma için bkz. Lütü Şeyban, *Reconquista: Endülüste Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İstanbul, 2003.

301. Bkz. Ludwig Pastor, *a.g.e.*, V, 375 vd.; Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 35.

302. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 50; La Due, *a.g.e.*, s. 177.

303. Bkz. Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 36.

304. Aktaran Stebbing, *a.g.e.*, s. 451.

palık koltuğuna oturur. Kendisinden, papadan çok bir savaşçı gibi söz edilen Julius'un temel amacı, İtalyan topraklarını yabancı hâkimiyetinden arındırmak olmuştur. Papadan çok generali andıran II. Julius, 1506'da, İsviçreli muhafız örgütünü kurar. Papalık devletlerini restore etme yolunda başarılı bir mücadele veren Julius açısından en önemli tehlike, Fransızlardır. Fransızların yeni Kralı XII. Louis (1498–1515), Papa'nın bu düşmanca tavrı karşısında, 1511'de Pisa'da bir konsil toplayıp Julius'u aforoz ettirir. Muhtemelen Alman İmparatoru'nun desteği olmadığı için istediği sonucu alamayan Louis'e karşı Papa, aynı şekilde bir konsille karşılık verir. Julius'un başlattığı ve halefi X. Leo zamanında sona eren V. Lateran Konsili (1512–1517), bu nedenle toplanmıştır. Pisa'daki konsil etkili olmayınca, Lateran Konsili'nden de Kilise disipliniyle ilgili bazı kararlar (Kardinallerin politik konularla ilgilenmelerinin yasaklanması, piskoposların maiyetlerindeki diğer ruhbanlarla ilişkilerinin düzenlenmesi gibi) ve Türklere karşı bir haclı seferi planlanması dışında bir şey çıkmaz. Bununla beraber Pisa'da alınan kararlar, geçersiz ilan edilir ve Fransız kilisesini mâlî açıdan Papalık'tan bağımsız sayan 1438 tarihli *Pragmatic Sanction*³⁰⁵ geçersiz sayılarak *Bologna Konkordatı* kabul edilir.

Julius, savaşlar yanında Rönesans ruhuna uygun icraatlarda da bulunur. Aziz Peter Bazilikası'nı yeniden inşa ettiren Julius, Michelangelo'ya, Sistin Şapeli'nin meşhur fresklerini yaptırır. Roma'ya davet ettiği ve faydalandığı bir diğer meşhur isim de Raphael'dir.³⁰⁶

2. Protestan Reformu ve Etkileri

a) Reformasyonun Hazırlayıcıları

Aslında Protestan Reformu öncesinde, Kiliseyi düştüğü durumdan kurtarmak ve ihyâ etmek amaçlı üç farklı girişim veya yöntem de-

305. VII. Charles döneminde, Bourges'de toplanan bir mecliste, Fransız Kilisesi üzerinde papanın yetkilerini azaltıp kralinkileri artıran bir ferman.

306. Julius ve sanatla ilgili faaliyetleri hakkında bkz. Ludwig Pastor, *a.g.e.*, VI, 455 vd. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, s. 255, 256.

nenmiştir. Bunlar; a) bizzat Kilise içerisinde idarî kararlarla/konsille bir *reform* yapma, b) mistik hareketlerin *manevî ihyâ* çabası, c) *seküler idarecilerin girişimleri* biçiminde özetlenebilir. V. Lateran Konsili'nde, belki Batı Hristiyanlığı'nın bölünmesini engelleyecek bir reform fırsatı doğmuştur. Özellikle *Camaldolese* tarikatından iki keşiş olan Giustiniani ve Quirini, konsile bir reform programı önerir. Bu program, din adamlarına (*clergy*) bir çeki düzen verilmesi, Papalığın dünyevî konulara dalmaktan vazgeçmesi, Kilisenin bürokratik yapısının değiştirilmesi, *Kilise Hukuku*'nun (*code*) revizyonu ve belli aralıklarla genel konsiller toplanmasını içermektedir. Fakat dönemin papası X. Leo, ayaklarının altında kaynamakta olan volkandan habersiz olduğu için, bu önerileri dikkate almaz. Görünüşü kurtaracak bazı disiplinler kararlar almakla yetinir. Bir diğer grup da, havarisel bir içtenlik ve fedâkârlık yoluyla manevî bir Haçlı seferi başlatıp ruhları arındırarak, Kilisenin ve Hristiyanlığın yeniden ihyâ edilebileceği kanaatindedir. Bunlar Fransiskan, Benediktin ve Dominiken tarikatları başta olmak üzere, Luther'in de mensubu olduğu Augustin'ci mistik gruplardır.³⁰⁷ Daha sivil ve daha aşağıdan yukarı inşâcı olan bu yöntem de başarılı olamaz. Zira Kilisenin önünde, o kadar uzun bir zaman yoktur. Diğer bir reform çabası, bazı seküler idarecilerden gelmiştir. Özellikle Alman, Fransız ve İspanyol idareciler arasında, Kilişeyi reforme etmek için yardımlaşmayı önerenler ve bu konuda onu teşvik etmek isteyenler çıkar. Söz konusu girişim de, geneli etkileyecek bir sonuç vermez. Bunlar arasında, kendi tedbirlerini almaya çalışan ve nisbeten başarılı olan yegâne bölge İspanya'dır. Toledo Başpiskoposu Ximenes, 1517 yılında ölene kadar İspanya Kilisesini adeta reforme eden kişi olur. İspanya'nın Protestan Reformu dalgasından etkilenmemesinin nedeni de, bu olsa gerektir.

Tüm Kiliseyi kapsayacak bir ihyâ hareketi gerçekleştirilemediğinden, "Papalık XV. yüzyıla gelindiğinde, XI. XII. ve XIII. yüzyıllardaki ahlâkî onurunu artık yitirmiştir."³⁰⁸ Protestan Reformu öncesinde ise, Papalık ve Kilise alarm vermektedir. Hem, *simony* başta olmak üzere ahlâkî çöküntü had safhadadır; hem de hiyerarşi içerisinde mu-

307. Bokenkotter, *Concise History*, s. 182.

308. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 14.

azzam rahatsızlıklar vardır. Yerel kiliseler, adeta Papalık tarafından haraca bağlanmış, ödeyemeyecekleri mâlî sorumluluklar altına sokulmuştur. Rönesans dönemi boyunca papalar, İtalyan politikası ve gündemiyle meşgul olmaktan, “Evrensel Kilise”nin işleriyle ilgilenmeye vakit ayıramamışlardır. Gerçi II. Pius, *Execrabilis* (1460)³⁰⁹ adlı *bull*a ile, konsiliarizmin kökünü kazımıştır; ama papalar, konsiliarizmin hortlamasından korktukları için veya rahatlarını bozmamak adına, reform yapacak bir konsil de toplayamamışlardır. Özellikle IV. Sixtus, VIII. Innocent ve VI. Alexander gibi papalar zamanında Kilise, X. yüzyıldaki kötü durumundan daha beter bir hâle gelmiştir. Bunlar kardinaller kurulunu ve diğer kilise memurluklarını akrabalarıyla ve liyâkatsiz kişilerle doldurmuşlardır. X. Leo gibi bir papa Kilisenin başına geçtiğinde ise, artık bir patlama kaçınılmaz hâle gelir. Kilisenin halk tarafından tasvib edilmeyen bazı uygulamaları, Avrupa’daki dinî, toplumsal ve ekonomik karışıklık ile birleşince, kökleri John Hus ve Wycliff gibi teologların görüşlerine kadar uzanan Reform için gerekli altyapı oluşmuştur.

Kilisenin kötü durumu yanında, Rönesans döneminin de şüphe-siz Protestan Reformu’nun ortaya çıkışında -özellikle de hümanizm yoluyla- hazırlayıcı bir etkisi olmuştur. Rönesansın “kaynaklara dönme” arzusu, Luther’in hareket noktası olur. Dolayısıyla, “muharrirlerin metinlerini doğrudan doğruya tetkik ve tettebbüe alışkın bulunan ‘humaniste’ler, bu usûlü, Kitab-ı Mukaddes’in İbranî ve Yunanî metinlerine tatbik ettiler ve bundan dinî bir mezheb çıkardılar. Bu itibarla Reform ‘humanisme’den doğmuştur”³¹⁰ diye düşünenler vardır. Fakat bu düşünce, Protestan Reformu’nun neden “müşrik Rönesans ruhu”nun hakim olduğu İtalya’da değil de, Almanya’da ortaya çıktığını yeterince açıklayamamaktadır.

Genellikle Petrarch (ö. 1374) ile başlatılan hümanizm, Erasmus (ö. 1536) gibi sivri dilli yazarların elinde, Kiliseye karşı güçlü bir hiciv ve ironi silahına dönüşmüştür. Hümanistlerin bizâtihi kendilerinde, Kilisenin böyle devam edemeyeceği, değişmesi gerektiği fikri vardır. Hü-

309. Bullanın özet metni için bkz. J.A. Corbett, *a.g.e.*, s. 109, 110 (*Document No. 12*).

310. Charles Seignobos, *a.g.e.*, s. 278.

manistlerin skolastisizmi ve Katolik geleneği reddetmeleri yanında, ilâhî lütuf yerine doğaya vurgu yapmaları ve seküler değerleri öne çıkarmaları, Kilise tarafından açıkça putperestlik gibi algılansa da, aslında Eski Yunan'la olan bağlantılarından dolayı, Kilise kendi "babalar"ını dahi bunlardan öğrenmiştir. Pek çok Katoliğe göre, dönemin ünlü teologları Cano (ö. 1560) ve Vitoria (ö. 1546) gibi isimler, hümanizm bilinmeden anlaşılamaz.³¹¹ Valla (ö. 1457) ve Erasmus (ö. 1536) gibi isimler, hem eleştirel tarih, hem de biblikal ve tarihsel teoloji açısından önemli ürünler ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte Kilise ve Papalığı eleştirenlerin Protestan Reformu çizgisiyle paralel hareket ettiklerini de sanmamak gerekir. Evet, Erasmus ve Moore gibiler Kilisenin mevcut durumunu eleştiriyor ve bir reform istiyorlardı; ama onların istediği, Luther'in yaptığı şey değildi. Hatta bu isimler Protestanlara karşı Katoliklerin safında yer aldılar ve içlerinde Luther'i çok sert biçimde eleştirenler oldu.³¹² Zaten, aslında Luther'in dile getirdiği şeyler, ondan çok önce birçokları tarafından söylenmişti. Örneğin Oxford profesörlerinden Wycliff -Luther'in aynen tekrar edeceği üzere- Pavlus'un yazılarından, *kurtuluşun* Kilisenin savunduğu gibi amelle değil, sadece inayetle mümkün olabileceği sonucunu çıkarmıştı. "İsâ'dan başka efendi yoktur" diyerek, ruhban sınıfın otoritesini ve aracılığını reddetmiş, papayı da *Deccâl* olarak nitelemişti. Aynı zamanda Kitâb-ı Mukaddes'i İngilizce'ye çeviren Wycliff'in düşüncelerinden etkilenen Çek profesör Hus da, benzer düşünceleri dile getirmişti. Hatta Hus, Alman hiyerarşisine karşı Çek milliyetçiliğinin sembolü olmuş; onun Constance Konsili'nde mahkûm edilmesinin neden olduğu olaylar, Çek Millî Kilisesi'nin kurulması ile sonuçlanmıştı.³¹³

b) Luther Hareketi

Protestan Reformu'nun çıkış noktası ile vardığı sonuç arasında bir paralellik yoktur. Zira başlangıçta Reformasyon, Kiliseyi islâha

311. Bkz. Bokenkotter, *Concise History*, s. 185.

312. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 255–261.

313. Bkz. Charles Seignobos, *a.g.e.*, s. 261, 262.

yönelik –hatta en başta daha çok teolojik- bir hareket iken, ayrı bir Kilise kurulmasıyla sonuçlanmıştır. En özet hâliyle, üç temel teolojik argümanı vardır Luther’in; *sola fide*, *sola gratia*, *sola scriptura*. Yani “sadece iman”, “sadece inâyet” ve “sadece kutsal metin”. Özellikle Kuzey Avrupa’da yayılan bu hareketin, Roma Kilisesi ve Papalık karşıtı bir hâl alması daha sonradır.³¹⁴ Geçmişteki benzer girişimlerin aksine, Luther hareketinin başarılı olmasının nedeni ise, büyük ölçüde, şartların uygunluğu ve dönemin papasının yönetim tarzıdır. Hatta Luther hareketinin başarısını, tamamen zamanın papasına bağlayarak, “onun lükse düşkünlüğü ve dinî konulara ilgisizliği olmasaydı, Luther sade bir Augustin’ci rahip olarak kalacaktı” diyenler vardır.³¹⁵

Martin Luther (1483–1546)’in görüşleriyle ortaya çıktığı dönemde papa, meşhur *Medici* ailesinden X. Leo (1513–1521)’dur. Leo’nun hayatı lüks ve eğlenceden ibaret olduğu gibi papa, akraba kayıırcılığında da oldukça ileri gitmiştir.³¹⁶ Yabancıların tabiri ile “ağzında gümüş kaşık ile doğan” Leo, 13 yaşında iken kardinal yapılmıştır; papa olduğunda ise 37 yaşındadır. Tabii ki bu lüks yaşam, maddî kaynaklar gerektirmiştir. Bu kaynak da büyük ölçüde, *endüljans* satışlarından karşılanmaya çalışılır. John Tetzel gibi usta endüljans pazarlayıcıları, etkili hatipler olarak iyi gelirler sağlarlar; fakat bir yandan da Luther’in tepkisinin malzemesi olurlar.³¹⁷ Luther’in 1517’de Witten-

314. Protestan Reformu konusunda genel bilgi için bkz. Kaan H. Ökten, *Hristiyanlık’ta İncanın Yenilenmesi*, İstanbul, 2000; Hakan Olgun, *Luther ve Reformu*, Ankara, 2001; Thomas Bokenkotter, *a.g.e.*, ss. 186–213; Ali Erbaş, *Hristiyanlık’ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İstanbul, 2004.

315. Bkz. Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 37. Protestan hareketin başarısında, Türklerin oluşturduğu endişe ve karışıklığın etkili olduğunu düşünenler vardır. Bunlara göre, Türkler olmasaydı, reformcu Hristiyanların başına Katharların başına gelenler gelecekti. Hatta o dönemde, “Luthercilerin şansı Türklere” (*Der Türke ist der lutheranischen Glück*) şeklinde bir deyim yaygın hâle gelmişti. Bkz. Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 187.

316. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 183; Ron Pazola, *a.g.m.*, s. 37; Ludwig Pastor, *The History of Popes*, VII, 15 vd.

317. Bunun yanında Leo, Papalık otoritesi açısından Fransızlara büyük bir taviz verir. I. Francis’in zorlaması ile Fransa ile Papalık arasında bir konkordato yapılır. *Bologna Konkordatı* (1516) olarak bilinen bu anlaşmayla Papalık, Fransa Kralı’nın din adamlarını atama yetkisini kabul etmiş, böyle-

berg'de ilan ettiği 95 tezde, doğrudan Kiliseye veya Papalığa yönelik bir hücum söz konusu değildir. Hatta bu metinde, Papalık'la ilgili oldukça saygılı ifadeler yer alır.³¹⁸ Haddi zâtında, tartışılması istenen konuların kiliselerin kapılarına asılması, dönemin geleneklerindendir. Zaten Luther'in ilanında da, bir tartışma daveti söz konusudur. Bu 95 tez, başlangıçta ciddi bir tepki görmediği gibi, bizâtihi Kilise içerisinden destek de bulmuştur. Olayın abartılıp çatışmaya dönüşmesi, daha ziyâde Luther'in mensub olduğu Augustin'cilerle, hiyerarşide etkin bir role sahip olan Dominikenler arasındaki kavganın ürünüdür.³¹⁹ Kaldı ki Kilise, Luther'i hemen aforoz etmemiştir. 1518 Ausburg Görüşmesi başta olmak üzere, birkaç kez Papalık yetkilileri onunla görüşmüş ve bazı belge ve mektuplarla da onu ikna etmeye çalışmışlardır. Görüşlerini gittikçe daha fazla yayan ve taraftarları artan Luther'i, 10 Aralık 1520'de Papa X. Leo, *Exurge Domine* adlı bir *bulla* ile tel'in eder. Onu, 'papanın korumasındaki güzide Kilise bağını talan etmeye çalışan bir domuz'a benzetir ve yazılarının okunmasını, fikirlerinin yayılmasını yasaklar; pişman olup yanlışından dönerse, şefkat gösterilip affedileceği bildirilir.³²⁰ Fakat Luther, pişmanlık göstermediği gibi, Papalık belgesini herkesin huzurunda yakar. Bunun üzerine 3 Ocak 1521'de Luther, papa tarafından aforoz edilir. Worms'ta yapılan toplantı örneğinde olduğu üzere, seküler idarecilerin Luther'le Papalığı uzlaştırma gayretleri de sonuç vermez. Budda ve Ananda ikilisi gibi, Luther ve yoldaşı Melancthon, Kutsal Metin çevirilerini ve diğer yazıları yayınlamaya devam ederler. Bu dönemde matba-

ce geleneksel olarak kendisinde olduğunu iddia ettiği bu haktan vazgeçmiştir. V. Lateran Konsili'nce de onaylanan bu anlaşma, *Pragmatic Sanction*'a göre daha avantajlıymış gibi görünse de, Papalığın hayati bir hakkından vazgeçmesi anlamında bir başarısızlıktır. Bu konkordatonun içeriği için bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 111, 114 (*Document No. 13*).

318. 95 tezin Türkçe çevirisi için bkz. Kaan H. Ökten, *a.g.e.*, Ek 2, ss. 163–176; Hakan Olgun, *a.g.e.*, Ek 2, ss. 221–229.

319. Bkz. Kaan H. Ökten, *a.g.e.*, s. 96. Protestan Reformu'nu Papalık karşıtı bir akım olarak değerlendirmenin örneği olarak bkz. Brezzi, *The Papacy*, ss. 136–138.

320. Adı geçen bullanın Türkçe çevirisi için bkz. Kaan H. Ökten, *a.g.e.*, Ek 3, ss. 177–191.

anın kullanılmasının yaygınlaşmaya başlaması, Luther hareketinin etkisini ve yayılma hızını artıran en önemli faktörlerden biri olmuştur. Thomas Münzer önderliğinde başlayan Alman Köylü Ayaklanması ile ortam daha da karışır; fakat Luther, köylülere karşı prenslerden yana tavır alır.

Luther'in başlattığı hareket, beraberinde bir patlamayı getirmiş ve birçok bölgede, benzer Reform hareketleri ortaya çıkmıştır. Luther dışında Protestan Reformunun önemli isimleri John Calvin (1509–1564) ve Ulrich Zwingli (1484–1531)'dir. Protestanlık, sonradan birçok farklı tezâhürle kendisini göstermişse de, aslında üç temel Protestan ekolden söz edilebilir. Bunlar *Lutherciler*, *Baptistler* ve *Kalvinistler*dir. Luthercilik daha ziyâde Almanya ve İskandinav ülkelerinde (Finlandiya, İsveç, Norveç, Danimarka), Baptizm ise Anglo-Saksonlar arasında yayılmıştır. Protestan hareketin uluslararası bir nitelik kazanması ise Kalvinizm'le olur.³²¹

Luther hareketi ve daha genel anlamda Protestan Reformu ile ilgili her türden yorum yapılmıştır. Farklı cephelerden pek çok iddia söz konusudur. Hatta Weber'in *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı ünlü çalışmasıyla, bu iddialardan bazıları bilimsel bir hüviyet kazanmıştır. Luther'i ve Protestanlığı demokratikleşmenin, özgürlüğün, laikliğin ve Aydınlanmanın öncüsü olarak görenler de vardır; bunlarla hiçbir alâkası olmayan kapalı bir sistem olarak görenler de. İkincilerin bakış açısı daha isabetli görünmektedir. Zira özü itibariyle "Reformasyon, entelektüel değil, dinî bir harekettir."³²² Modern zamanların kazanımları sayılan yukarıda sıralanmış değerler, Luther'in ya da daha sonraki şekliyle Protestanlığın irâdî olarak katkı sağladığı gelişmeler değildir. Bunlar Protestanlık'tan ziyâde sekülerleşmenin,

321. Bokenkotter, *Concise History*, ss. 201–213.

322. A. Fawkes, "Papacy", *ERE*, vol. 9, s. 624. Protestan Reformu ve sonrasındaki çatışmaları konu alan yazılarda -Protestanlara ait eserler yanı sıra olduklarından, ülkemizdekilerin çoğu da bu Protestan üslûbtan etkilendiklerinden- genellikle reformcuları mazlum, Kiliseyi zalim gösteren bir anlatım sergilenir. Oysa tahammülsüzlük ve baskı karşılıklı olmuş, Katolikler kadar Protestanlar da bunun örneklerini göstermişlerdir. Bu konuda bkz. Fatma Mensur Coşar, *Din Savaşları*, İstanbul, 2000.

yani Hristiyanlık'tan uzaklaşmanın sonuçlarıdır. Luther, inâyet anlayışıyla katı bir kadercilik getirdiği gibi, otoriteye karşı özgürlüğü savunmamış, sadece otoritenin adını değiştirmiş, yani Roma'dakinin yerine başka papalar ikame etmiştir. Kutsal Kitap, "kâğıttan bir papa"dır.³²³ Seküler otorite de, Katoliklerde papanın sahip olduğu imtiyazlar ve üstünlüklere sahiptir. Yeni teolojide, krala karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmek demektir. Din-devlet ilişkileri bağlamında da, Protestanlığın öngördüğü; Kilise ile devletin ayrılması değil, 'dinin devlete tabi kılınması'dır.³²⁴ Luther'in ne kadar "özgürlükçü" olduğu, Yahudilerin havralarının yakılması gerektiğini söylemesinden anlaşılmaktadır.³²⁵ Protestanlığın bu niteliği günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. En katı fikirler Protestanlar arasından çıkmıştır. "Fundamentalizm" denilen şey, bazı aşırı Protestanları nitelemek için kullanılan bir tabirdir ve sonradan yanlış biçimde başka inançlara da teşmil edilmiştir.³²⁶ Hristiyanlığı tümüyle "kocaman bir soru işareti" olarak gören Nietzsche'nin, Protestanlığı, "Hristiyanlığın –ve aklın– bir yanına inen inme" diye tanımlaması boşuna değildir.³²⁷

c) Reformasyon Döneminin Diğer Papaları

Sonuç olarak Protestanlık, Avrupa'yı Kuzey ve Güney olarak ikiye bölmüştür. Bu bölünme sadece dinî değil (sonradan bu daha açık

323. Roger Mehl, "Protestanlık Mezhebi", *Din Fenomeni*, s. 261.

324. Bkz. Ağaogulları-Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, s. 150.

325. Bkz. Kaan H. Ökten, *a.g.e.*, ss. 142–147. Tabii ki tarih içerisinde Yahudilere karşı bu tutum değişmiştir. Katoliklerin Yahudilerle mesafeli ilişkisiyle karşılaştırıldığında da Protestanlar, Yahudilerle -hem de en ortodoks olanlarıyla- daha iyi anlaşırlar. Günümüzde de Amerikan fundamentalistleri ile İsrail aşırı sağ arasında muazzam bir dayanışma vardır. Bu konuda bkz. Grace Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, çev. M. Acar-H. Özmen, Kim Yayınları, İstanbul, 2003.

326. Fundamentalizm kavramı ve fundamentalist Hristiyanlığın bir örneği olarak Yedinci Gün Adventizmi hakkında bkz. Ali Rafet Özkan, *Fundamentalist Hristiyanlık*, Alperen Yayınları, Ankara, 2002.

327. Nietzsche, *Deccal: Hristiyanlığa Lanet*, çev. O. Aruoba, İstanbul, 1985, s. 20.

hâle gelecektir), ekonomiktir de. Ayrıca, geçtiğimiz yüzyılın başından beri gelişmişlikle ilgili yapılan Hristiyan-Müslüman ülkeler mukayesesi, Katolik ve Protestan ülkelerle ilgili de yapılmakta ve Katoliklerin az gelişmiş olduklarına dikkat çekilerek, gelişme Protestanlığa bağlanmaktadır. Bu karmaşık bir konudur.³²⁸ Açık olan, Protestan Reformu ile birlikte Avrupa'nın dinî birliğinin bozulduğu ve Batı Hristiyanlığı'nın bölündüğüdür. Dolayısıyla Papalık, Avrupa'daki dinî hâkimiyetinin önemli bir kısmını kaybetmiştir. Tabii ki papa olarak bu sürece "katkı" sağlayan, sadece X. Leo olmamıştır.

X. Leo'nun halefi VI. Adrian'ın (1522–1523), yaklaşık bir yıl süren papalığından sonra, Medici ailesinin gayrı meşrû çocuklarından biri olan VII. Clement (1523–1534), Papalık makamına geçer. Beceriksiz ve etkisiz bir lider olduğu, İmparator V. Charles tarafından Luthercilere karşı bir konsil toplamaya teşvik edilmesine rağmen bir türlü buna yanaşmamasından anlaşılmaktadır. Hatta Clement, daha sonra Charles'ın, askerleriyle Roma'ya girmesine neden olacak bir basiretsizlik gösterir. Papa, V. Charles'a karşı Fransa, Venedik ve Flanansa ile işbirliği yapar; fakat sonra fark eder ki yalnız kalmıştır. Charles, ordusuyla 1527'de Roma'ya girer; Papa anlaşma yapmak ve 1530'da kendi elleriyle, Habsburg İmparatoru V. Charles'a Kutsal Roma İmparatoru tâcını giydirmek zorunda kalır. Bu bir papanın imparatora son taç giydirişidir.³²⁹ Clement'in beceriksizliğinin bir başka örneği, İngiltere Kralı VIII. Henry ile yaşanan sorunda kendini gösterir ki, sonunda Papalık İngiltere'yi tamamen kaybeder. Henry, eşi Catherina'dan boşanır ve daha önce başka krallara bu konuda izin verilmesine ve bunun siyaseten kullanılabilmesine rağmen Clement, bu boşanmayı

328. Weber'in kapitalizmin gelişmesinde Kalvinizmin rolünü incelediği ünlü çalışması çoğunlukla "Protestanlık kapitalizme neden oldu" biçiminde anlaşılmak istenmiş ise de, Weber böylesine doğrudan bir neden sonuç ilişkisi kurmaz. Kaldı ki Kalvinizm ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi tam tersine, yani kapitalizm Kalvinizme yol açtı şeklinde yorumlayanlar vardır. Bkz. Ian Thompson, *Odaktaki Sosyoloji*, çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul, 2004, ss. 113–114.

329. Bundan kısa süre sonra, 1547'de de IV. Ivan aynı şekilde taç giyerek Rusya'yı Roma İmparatorluğu'nun varisi (Üçüncü Roma) ve Ortodoksların hâmisî ilan edecektir.

onaylamaz; Kralın yeni evliliğini geçersiz ilan eder. Bunun üzerine Henry, 1534'te İngiliz Meclisi'nde kabul edilen *Üstünlük Kanunu* (Act of Supremacy) ile kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan eder. Sonuçta İngilizler, kendi millî kiliselerini kurarak Papalık'la dinî bağlarını tamamen koparırlar.³³⁰

Clement'in ardından papa seçilen Alessandro Farnese, 1493'ten itibaren kardinaldir; ama gayrimeşrû çocukları ve bir metresi vardır. Bununla birlikte Kiliseyi reforme etme yolunda geç kalmış adımları atmaya niyetlenen ilk papadır. Farnese, III. Paul (1534–1549) adını alarak papa seçildikten sonra, Kardinal Contarini başkanlığında bir komisyon kurar. Bu komisyonun amacı, Kilisede artık kaçınılmaz olan reformları gerçekleştirmektir. Komisyon, 1536'da çalışmalarını, *Consilium de Emendanda Ecclesia* adı altında bir metinle papaya sunar. Özellikle hiyerarşi mensublarının yaşam tarzlarına ve görevlerine ilişkin konulara odaklanan bu metnin önemi, daha sonra toplanacak ve “Karşı Reform” sürecini başlatacak olan Trent Konsili'nin özünü oluşturmasıdır.

3. Katolik Reformu veya Karşı Reform

Katolik Kilisesi, sırayla Roma imparatorlarının baskısı; Aryus hareketi; barbar istilâları; din adamlarının atanması sorunu; Doğu-Batı Ayrılığı ve Büyük Batı Bölünmesi gibi bâdireler atlatmıştır; ama bu defa karşısına çıkan manzara, daha vahimdir. Avrupa'da artık eskisi gibi bir *Christendom*'dan bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemde hem Protestanlarla bir bölünme yaşanmış, hem de İngiltere Kilisesi Papalık'tan tamamen bağımsız hâle gelmiştir. Almanya'nın kuzeyi, Katolik olmaktan çıkmıştır; bu bölgede Papalığa bağlı olarak

330. VII. Clement dönemi hakkında bkz. Ludwig Pastor, *The History of Popes*, IX, 184–230. Kelly, *a.g.e.*, ss. 259–261. İngiltere'nin Papalıktan ayrılması hakkında bkz. Pastor, *a.g.e.*, X, 238–287; J.A. Corbett, *a.g.e.*, s. 54, 55; John F. Pollard, “Anglican-Vatican Relations”, *EVP*, ss. 26–28. İngiltere'deki Anglikan-Katolik mücadelesi hakkında bkz. Fatma Mensur Coşar, *a.g.e.*, ss. 86–105.

sadece Macaristan ve Avusturya kalır. Hollanda, Katolik Güney ve Protestan Kuzey biçiminde ikiye bölünür. Çoğunluk Katolik olarak kalmakla birlikte, Fransa'da Protestanlar sürekli bir rahatsızlık unsuru hâline gelirler. Sadece Güney Avrupa, yani İtalya ve İspanya, Protestan dalgadan etkilenmemiştir. Kilisenin rövanşı, karşı bir reformla olacaktır. Russel, “reform Alman, karşı reform İspanyol işiydi” der.³³¹ Gerçekten de, Kilisenin Karşı Reformunun itici gücü İspanya olur.

Kilisenin, Protestan ayrılığı karşısındaki reaksiyonuna genel olarak “Karşı Reform” (*Counter Reformation*) denmektedir.³³² Fakat bu tabir Protestanlara aittir. Zira Katoliklere göre, Trent Konsili ile başlayan hareket bir “reform”dur, karşı reform değil. Çünkü Protestan Reformu, bir reform değil, Hristiyanlık’tan sapmadır. Trent Konsili ile başlayan Katolik Reformu engizisyon, aforoz, index ve Katolik tarikatları gibi araçların kullanımından; misyonerlik faaliyetleri, Kilisenin idare ve disiplin açısından gözden geçirilmesine kadar geniş bir faaliyet alanını kapsar.³³³ Trent Konsili ile başlayan bu sürecin ne kadar devam ettiği, yani Karşı Reform’un ne zaman sona erdiği konusunda genel bir fikir birliği yoktur. Fakat çoğunlukla iki önemli tarih verilir. II. Vatikan Konsili (1962–1965)’nden önce, genelde Karşı Reform’un bitiş tarihi olarak *Westfalya Anlaşması* (1648) gösterilir. 1960’lardan itibaren ise, Karşı Reform sürecinin II. Vatikan Konsili ile sona erdiği söylemi daha yaygındır. Sürecin II. Vatikan’a kadar devam ettiğini savunanlar, Karşı Reform hareketini sadece Protestanlığa bir tepki olarak görmemekte, daha sonraki gelişmeleri, özellikle de Aydınlanma ve modernizm ile girişilen mücadeleyi göz önüne almakta-

331. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 270.

332. Karşı Reform süreci ile ilgili olarak bkz. Michael A. Mullett, *The Catholic Reformation*, Routledge, 1999; Robert Bireley, *The Refashioning of Catholicism 1450–1700: A Reassessment of the Catholic Reformation*, New York, 1999; A.G. Dickens, *The Counter Reformation*, New York, 1979; Collins, *Upon This Rock*, ss. 195–214; William V. Hudon, “Counter Reformation”, *EVP*, ss. 124–126.

333. Karşı Reform’u dikey (millî ve bölgesel faaliyetler) ve yatay (Kilisenin Avrupa ölçeğindeki genel faaliyetleri) olmak üzere iki boyutta görenler vardır. Bkz. A.G. Dickens, *a.g.e.*, s. 183.

dırlar.³³⁴ Bu süreç esnasında, hem Katolik hem Protestan cephesinden, tekrar birleşme için çaba sarf edenler olmuştur; ama böyle bir birleşme gerçekleşmemiştir.³³⁵ Ayrıca bu süreçte, Avrupa'daki siyaset tarzında da önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Örneğin, önceden Hristiyan prenslerden, dinlerinin gerektirdiği ahlâkî ilkelere uymaları beklenirken; Machiavelli (ö. 1527) -bazılarınca şeytan tarafından ilhâm edildiğine inanılan eseriyle- siyasette ahlâkın değil, çıkarların geçerli olduğunu iddia etmiş ve bunu meşrûlaştırmıştır. Dolayısıyla Makyavelizm, XVIII. yüzyılın sonuna kadar Batı diplomasisinin usûlünü oluşturmuştur.³³⁶

Katolik Reformu'nun başlangıcı, Trent Konsili (1545–1563) ile dir. Bu konsilin arkasında, özellikle İtalya ve İspanya Katolikleri vardır. Papa III. Paul (1534–1549) zamanında çalışmalarına başlayan ve 19. genel konsil sayılan Trent, en uzun süren konsillerden biridir; bu süreçte beş papa görev yapmıştır.³³⁷ Üç devrede faaliyet gösteren konsilin ilk devresi 1545–1547; ikinci devresi 1551–1552; üçüncü devresi 1562–1563 arasında gerçekleştirilir. Buna dördüncü bir devre olarak bazen *Bologna Süreci* de katılır. III. Paul'un, adı geçen konsili Luther hareketinin ortaya çıktığı Alman topraklarındaki Trent'te toplaması anlamlıdır. Otuz dört delegeden oluşan konsile, Papalık tarafından atanan üç kardinal; Reginald Poole, Giovanni del Monte ve Marcello

334. Bu anlayışa örnek olarak bkz. Dickens, *The Counter Reformation*, s. 182, 183. Yazar burada ayrıca, Karşı Reform'un başlangıcının sadece Protestanlığa bağlanmaması gerektiğini, bu hareketin ortaya çıkışında Gallikanizm, Konsiliarizm, Biblikel Hümanizm ve Augustin'cilik gibi cereyanların getirdiği sıkıntıların da etkili olduğunu belirtir.

335. Birleşme savunucularından en meşhurları ise, iki filozof; Leibnitz (ö. 1716) ve Bossuet (ö. 1704)'tir.

336. Bkz. Seignobos, *a.g.e.*, s. 315. Machiavelli'nin, bu fikirleri serdettiği ünlü eserinin Türkçe çevirisi için bkz. Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Mehmet Özyay, İstanbul, 1997.

337. Trent Konsili'nin metinleri için bkz. <http://history.hanover.edu/texts/trent.html> (12.02.2006). Buradaki konsil metinleri Trent'le ilgili en çok kullanılan çeviridir ve J. Waterworth'un 1848 tarihli *The Council of Trent* adlı eserinden alınmadır. Konsil ve sonuçları hakkında ayrıca bkz. Michael A. Mullett, *The Catholic Reformation*, ss. 29–68; Brezzi, *The Papacy*, ss. 141–147.

Cevrini başkanlık eder. Yaklaşık 50 kişilik bir teologlar grubu da, konsili izlemektedir. Konsilde alınan kararlardan en önemlileri, *Vulgat* (Kitab-ı Mukaddes'in Latince çevirisi)'in esas ve otantik versiyon olarak kabul edilmesi (Luther, Kitâb-ı Mukaddes'le ilgili bazı şüpheler ortaya atmıştı çünkü); *Kitâb-ı Mukaddes*'le birlikte *Gelenek (Tradition)*'in Katolik doktrininin temel kaynağı kabul edilmesi; aslî günah doktrininin ne olduğunun altının çizilmesi; *sakrament*ler ve kilise disiplini ile ilgili diğer kararlardır. Ayrıca ibâdetle birlik sağlamak için Katolik ilmihâlinin ve duâ kitabı (*missal*)'nın kabul edilmesi ve *index*'in oluşturulması da alınan kararlar arasındadır. Bu kararların tamamı, Luther ve diğer reformcuların söylemlerine cevap niteliğindedir. Kararlar, 26 Ocak 1564'te IV. Pius tarafından onaylanır ve *Benedictus Deus* adlı bir *bul-la* ile resmen ilan edilir. *Cizvitler*, karşı reformun belkemiğini oluşturmuştur. Zaten bu tarikata kabul edileceklerin, papaya bağlılıklarını özel bir yeminle açıklamaları zorunludur. *Cizvitler* arasında Robert Bellarmine gibi –ki Papalık kürsüsünü, yani *catedra*'yı en yüksek otorite makamı olarak tavsif eden ilk yazarlardandır– etkili eserleriyle Papalık karşıtlığına karşı mücadele eden yazarlar vardır.³³⁸

Trent Konsili sürecindeki etkili simalardan biri olan IV. Paul (1555–1559), *index*'i, yani *Librorum Prohibitorum* (Yasaklanan Kitaplar Listesi)'u meydana getiren papadır.³³⁹ İlk olarak Erasmus'un kitapları ve Kitâb-ı Mukaddes'in yerel dillere yapılmış bazı çevirileri *index*'e alınır.³⁴⁰ IV. Paul döneminin önemli gelişmelerinden biri de,

338. Bellarmine'nin en önemli eseri, 1586'da yayınlanan *Zamanımızın Sapkınlara Karşı Deliller*'dir. Eser hakkında bilgi için bkz. Robert McClory, *Power and The Papacy*, s. 39, 40. Karşı Reform'da tarikatların katkısı ile ilgili bkz. Mullett, *The Catholic Reformation*, ss. 69–110. *Cizvitler* hakkında müstakil bir çalışma için bkz. Ali İsmail Güngör, *Cizvitler ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri*, Ankara, 2002.

339. İznik Konsili'nden beri bazı kitapların yasaklandığı ve mahkûm edildiği bilinmektedir; fakat *index*'in kurumlaşması, Trent Konsili ile birliktedir. Onu kilisede sürekli bir kurul hâline getiren ise Papa V. Pius (1566–1572)'tur. Ayrıntılı bilgi için bkz. O'Connell, "Index of Forbidden Books", *EVP*, ss. 209–211.

340. *Vulgat*'ın başka bir dile çevrilmesi tamamen yasaklanmasa da, bu tür çevirilere izin verilmesi ancak XVII. yüzyılın ortalarında, XIV. Benedict (1740–1758) zamanındadır.

Protestanlarla Katolikler arasındaki çatışmaları bir müddet durduran ve *ujus regio, ejus et religio* (prens inancı ne ise, bağlılarının inancı odur) prensibinin benimsendiği Augsburg Barışı'nın bozulmasıdır. Söz konusu anlaşmanın bozulmasının ardından, Protestan prenslerle, Alman İmparatorluğu'na bağlı birlikler arasındaki çatışmalar tekrar başlar.

4. Papalar ve Sultanlar: Papalık-Osmanlı İlişkileri

Ortaçağ ile ilgili önyargıların bu dönemin hakkıyla ele alınmasını engellediği gibi, Rönesans döneminin sanatsal yönünün öne çıkarılması da, dönemin siyasî gelişmelerinin gölgede kalmasına neden olmuştur. Oysa Türklerin Avrupa siyasetinde dengeleri belirleyen bir aktör olarak ortaya çıkışı, hatta 1480'de Otranto'yu alarak İtalya'ya girmeleri bu dönemdedir. Avrupalılar gerek bu dönemde, gerekse Reformasyon zamanında, Türk tehdidini gittikçe daha fazla hissederek duruma gelmişlerdir.³⁴¹ Papalığın Türklere karşı izlediği politikada bu dönemde bir değişiklik olur. Zira, önceden ya ilgisiz kalınan ya da tamamen düşman görülen Türkler, artık Avrupa ve İtalya siyasetinin bir parçasıdır. Fakat paradoksal bir durum söz konusudur Papalık için. Papalar bir taraftan Türkler aleyhinde bir görüntü vermek zorunluluğu hissetmiş, diğer yandan ise pek âşikâr etmeden, sultanların müthiş gücünden kendi çıkarlarına yararlanmak istemişlerdir. Birçok papa, Hristiyan güçlere karşı Osmanlı'dan yardım beklemiştir.

Batılı yazarlar genelde İslâm ve Müslümanlar, özelde de Türklerle ilgili birtakım önyargı ve klişelere sahiptirler. Finkel gibi, son zamanlarda farklı bir yaklaşım gösteren ehl-i insaf bazı yazarlar dışında, Hristiyan tarihçilerin Osmanlı hakkında yazdıklarının neredeyse tamamı "...tarihten oldukça yoksundur ve Osmanlılar ile onların dünyasını –şehvetli padişahların, kötü ruhlu paşaların, bahtsız harem ka-

341. Bkz. Hans Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, s. v.

dınlarının, câhil din adamlarının bir geçidinden oluşan- absürd bir tiyatro oyununa... indirger.”³⁴² Papalık tarihi ile ilgilenenler de, Osmanlı ile ilişkileri genelde ya görmezden gelirler veya bundan önemsiz bir ayrıntıymış gibi bahsederler. Oysa, bu konudaki nadir araştırmalardan birinin sahibi olan Pfeffermann’a göre, gerçekte VIII. Innocent (1484–1492)’ten IV. Paul (1555–1559)’un ölümüne kadar, 75 yıl boyunca papalar, Osmanlı sultanları ile münasebet içerisinde olmaya ve kendi emniyetleri için Türk kuvvetlerinin İtalya’ya gelmesini sağlamaya çalışmışlardır.³⁴³

Osmanlı’ya karşı papaların yukarıda sözü edilen ikilemi bir yana, Osmanlı’nın adaleti ve dinî hoşgörüsü, Hristiyanların kafasını karıştırmıştır. Kilisenin onlara gösterdiği resim farklıdır.³⁴⁴ Fakat dindaşlarının idaresi altında yaşayan Hristiyanlar, Türk hâkimiyeti altındakilerden daha çok sıkıntı çekmektedirler. Ne Kilise ne Hristiyan krallar, pek de “sevgi dini”ne inanıyor gibi gözükmemektedir. Kaldı ki “Hristiyanlığın katı hiyerarşik kurumsal yapısı içinde, paradan ve kaynaktan mahrum yoksullar, zayıflar, topraksızlar, Müslüman âleme umut ve gıptayla bakıyordu. Calabria’lı bir balıkçı da olsanız, Arnavut bir dağlı da, o âlemde kral veya amiral olabilirdiniz.”³⁴⁵ 1452’de Notaras’ın, “Papa tacındansa Türk sarığını tercih ederiz” demesi, yaşanan tecrübelerin ürünüdür. Luther’in 1529 ta-

342. Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul, 2007, s. xv. Kaldı ki Avrupalıların Ortaçağ boyunca ve sonrasında da Müslümanlar ve Türklerle ilgili komik denebilecek “bilgi kaynakları” vardır. Bunlardan birinde anlatıldığına göre, Hz. Muhammed’i, önceleri O’nun müridleri olan, fakat sonra ona isyan eden Türkler öldürmüştür. Bkz. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 175. Bir “öteki” olarak Batı’da Müslüman imajının oluşumu hakkında bkz. Fontana, *Çarpıtılmış Geçmiş Ayna*, s. 51 vd.

343. Hans Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, s. x.

344. XVI. yüzyıl Katolik alegorik resimlerinde, içerisinde azizlerin bulunduğu ve papanın kaptanlığında ilerleyen bir Kilise gemisi resmedilir. Bu geminin yol aldığı denizde birtakım ifritler ve cinler vardır. Bunlardan bir kısmı Protestan şapkalı, bir kısmı ise Türk sarıklıdır. Yani Kilisenin iki baş düşmanını temsil ederler. Bkz. İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, s. 193.

345. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 191.

rihli, *Türklere Karşı Savaş Hakkında* isimli yazısında dile getirdikleri de, Pfeffermann'a göre, "Almanya'da Türklere karşı mevcut teveccühün fasih bir delilidir."³⁴⁶ Floransalı tarihçi Segni, İnebahtı Savaşı'ndan sonra şöyle der: "Avrupa'yı, Hristiyan hükümdarlardan daha kötü bir şekilde idare etmeyecek olan Türk'ün eline bırakmak çok daha iyi olacaktır. Hiç olmazsa o, uyruklarını birbirlerine karşı savaşımaya kışkırtmıyor."³⁴⁷ Ayrıca "diplomatlar, tüccarlar, gezginler ve vaizler, savaşta yenilmez olan... Türklerin günlük hayatta sâdık, dürüst, kibar, yardımsever ve misafirperver olduklarında hemfikir diler."³⁴⁸ Onların büyük millet olmalarını, sadece "kâfirlikleri" engellemektedir.

Bir diğer ikilem, işin ekonomik boyutuyla ilgilidir. Papalık, Türk tehdidini nakite çevirmeyi her zaman çok iyi bilmiştir. "Kâfirler"le ticareti yasaklamış, fakat bu konuda izin isteyenlerden aldığı paralarla kasasını doldurmuştur. Ayrıca Türklere karşı yapılacak savaşları baha ne ederek topladığı paralar da, önemli bir kaynak olmuştur Papalık için. Toplanan paraların, açıklanan amaç için kullanılmadığı da birçok defa ortaya çıkmıştır. Örneğin, Türk tehdidine karşı sürekli paralar toplayan, vergiler koyan Papalığın, IV. Sixtus zamanında Türkler İtalya'ya çıktığında kasası bomboş olduğu gibi, malları da rehin konumundadır. Kaldı ki Türklere karşı savaş için para toplayan Papalık,

346. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 13. Protestanlar ve Katolikler, Türkleri bir tehdit ve düşman olarak görmeyi sürdürseler de aralarındaki husûmet o kadar büyüktür ki her iki taraf da Türkleri rakibine tercih eden söylemlere sahiptir. Luther, Türklerin Papalık için en uygun cezalandırıcı olduğunu düşünmektedir. Roma'daki Kilise ileri gelenlerine, "Sizler varken Türklere Hristiyanlık düşmanı demenin bir anlamı var mı?" diye sorar. Ayrıca, "Türk, herkesi inancında serbest bırakıyor, papa bunu yapmamaktadır" der. Buna karşılık, Katolik cenahtan Kardinal Farnese ise, "Türkler Protestanlardan iyidir; çünkü en azından insanların Katolik olarak yaşamalarına izin veriyorlar" demektedir. Yani her iki taraf da, aslında Türklerin bu insani ve hoşgörülü tavrının, kendilerinde olmadığını itiraf etmektedirler. Luther'in Türklerle ilgili ifadeleri hakkında müstakil bir çalışma için bkz. Hikmet Tanyu, "Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri", *AÜİFD*, C. XXIV, 1981, ss. 151-161.

347. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 223.

348. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 177.

XIV. yüzyılın sonunda Osmanlı'dan borç para almıştır.³⁴⁹ Türk tehlikesini paraya çeviren, sadece papalar değildir. Hristiyan krallar da bu konudaki becerilerini göstermişlerdir. 1397'de, Bâyezîd'in İstanbul muhâsarası esnasında kendisine yardıma gelen Fransız komutan Bo-uciacaut'un telkini ile, Avrupa'dan destek sağlamak için seyahate çıkan İmparator Manuel, Londra'ya vardığında, Kral Henry tarafından nezâketle karşılanır; ama büyük bir tantana ile Türklere karşı Bizans için toplanan paralar ortada yoktur.³⁵⁰ Diğer yandan Türklerle mücadele siyasî açıdan kullanılacak cazip bir araç olmuştur Papalık için. Bazı krallar ve prensler, Türklerle savaş yetkisinin sağladığı faydaları fark edip bunu kullanmaya kalksalar da, papaların tepkileri sert olmuştur. Zira, "Papalık'ın Türklerle savaş tekeli, Tanrı'nın koruyuculuğu altındadır."³⁵¹

Papalık ile Osmanlı ilişkilerinin resmî olarak başlangıcı, Orhan Bey zamanına kadar geri götürülebilir. Türklerin etki alanı içerisinde yaşayan Latin Hristiyanlar dolayısıyla, taraflar arasında bir açıdan zorunlu bir münasebet olmuştur. Orhan Bey ile Papa VI. Clement'in, 1348'de, İzmir'deki Hristiyanları Rodos şövalyelerinin korumasına bırakan bir anlaşma yaptıkları bilinmektedir.³⁵² Osmanlı'nın büyüyecek topraklarını genişletmesi sonucu ise, bu Hristiyanlar artık Osmanlı tebası konumuna gelmiştir.

Bizans döneminde, İstanbul'da her zaman bir Katolik cemâati var olmuştur. Fetih esnasında da Katoliklerin Türklere karşı tavrı çeşitlidir. Rumlarla birlikte Osmanlı'ya karşı savaşanlar olduğu gibi, olaylara karışmayıp bekleyenler de vardır. Fetih'ten sonra ise, Galata'daki Katolik temsilcilerinden gelen bir heyet, Sultana bağlılıklarını ve tebriklerini iletmışlerdir. Akabinde Fatih'in bir fermânı ile Katoliklerin inançları, malları ve ticaret hakları garanti altına alınır. Bununla bir-

349. Pfeffermann, *a.g.e.*, ss. 30-34, 40.

350. Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa*, s. 24.

351. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 60.

352. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 15. Genel anlamda Batı Hristiyanlarının Müslümanlarla ilişkilerinin tarihi ile ilgili bir çalışma olarak bkz. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*. Eserin 3. bölümü Osmanlı-Avrupa ilişkileri konusunda bilgiler vermektedir. Bkz. ss. 137-203.

likte Ortodokslar, Osmanlı'da "millet" kabul edilirken; Katolikler, hiçbir zaman "millet" yani "dini farklı vatandaş" olarak görülmemiş, yabancı sayılmıştır.³⁵³

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda, Anadolu'daki Katolik Hristiyanlar içerisindeki en belirgin topluluk ise, İstanbul'da yaşamıştır.³⁵⁴ Roma Kilisesi'nin yönetmek ve denetlemek istediği bu topluluk, çoğunlukla kendisini Roma'ya bağlı görmemiştir. Bunlar kendilerinin özerk bir topluluk olduğunu ve bu hakkın kendilerine Fatih tarafından verildiğini iddia etmişlerdir. Hatta bu anlaşmazlık yüzünden, 1643'te, topluluk Kilise tarafından aforoz edilmiştir.³⁵⁵ Osmanlı ile Papalığın ilk ciddi münasebetleri ise, Macaristan vesilesiyle olur. I. Kosova Savaşı'nın (1389) ardından, Osmanlı ve Macaristan bölgede kafa kafaya gelmiştir. Yıldırım Bâyezîd, ilk kez Niğbolu Savaşı'ndan (1396) sonra Macaristan'a girer. Avrupa'da Ortodoks ve Katolik çekişmesi arasında Macaristan, Papalık çıkarlarına hizmet eden bölgenin sınırını oluşturmaktadır. Yani Macaristan, Katolik Avrupa'nın sınır kalesidir.³⁵⁶

Osmanlı ile Batı Hristiyanları arasındaki birçok savaşta, Papalığın provokatif bir etkisi söz konusudur. Ancak önceki Haçlı seferleri ile kıyaslandığında, Türklere yönelik savaş organizasyonları artık saldırı değil, savunma ve Avrupa'yı koruma amaçlı olacaktır. Papalığın

353. Frazee, *Catholics and Sultans*, ss. 5–7.

354. XVI. ve XVII. yüzyıllarda burada, kendilerine *Magnifica Comunità* adını vermiş olan Latin Hristiyan topluluğu bulunmaktadır. Avrupalıların *Pera* olarak bildiği Galata'da yaşadıklarından dolayı bunlara *Perots* denmektedir. Sayıları 3.700 civarındadır ve bunlar, kimliklerini koruma maksadıyla Müslümanlar ve Ortodoks Rumlarla evlenmemektedirler. Bkz. Eric Durseler, "Education and Identity in Constantinople's Latin Rite Community, c. 1600", *Renaissance Studies*, vol. 18 no. 2, ss. 287–303. Bu dönemde İstanbul'da 12 Katolik kilisesi mevcuttur. Kimliklerini koruma gayretlerine rağmen, topluluk üyelerinin çoğu Müslümanlar ve Rumlar arasında asimile olmuş veya Avrupa'ya göç etmiştir (bkz. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 291). Bununla birlikte Cumhuriyet dönemine kadar İstanbul'da önemli sayıda bir Katolik cemâati varlığını sürdürmüştür. XIX. yüzyıldan Cumhuriyetin ilanına kadarki dönemde, İstanbul Katoliklerinin durumu hakkında bkz. Frazee, *a.g.e.*, ss. 223–231.

355. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 290.

356. Finkel, *a.g.e.*, s. 23.

özellikle Varna Savaşı (1444)'ndaki tavrı dikkate değerdir. Aslında savaş, Edirne-Segedin Anlaşması'nın Macarlar tarafından bozulması üzerine çıkmıştır. 'Hristiyan olmayanlara verilen sözden dönülebileceğini', daha önemlisi 'Papalığın onaylamadığı bir anlaşmanın geçerli olmadığını' söyleyerek Macar Kralı Hunyadi'yi anlaşmayı bozmaya ikna eden kişi ise, Kardinal Sezarini'dir.³⁵⁷ Fakat Hristiyanlar, Niğbolu'da olduğu gibi, Varna'da da hezimete uğrarlar. Fatih zamanındaki 1456 Belgrad Kuşatması sırasında da Papa III. Callistus, bir ferman ile Hristiyanları Türklere karşı savaşılmaya çağırmış ve savaşa katılacaklar için *endüljans* va'detmiştir. Bu çağrıya uyarak, Hunyadi safına yaklaşık 60 bin kişilik bir Hristiyan güç katılır.³⁵⁸ Fakat bundan sonra Papalık, Avrupa'daki siyasî ve dinî karışıklıklar nedeniyle uzun bir süre etkili bir Haçlı seferi organizasyoncusu olamamıştır.³⁵⁹

Şüphesiz Papa-Sultan ilişkisi dendiğinde akla ilk gelen, II. Pius (1458–1464) ile Fatih Sultan Mehmed (1451–1481)'dir. II. Pius'un gerçek bir koruyucuya ihtiyacı vardır ve aradığı bu özellik, Avrupa'daki krallarda yoktur. Onun Fatih'e gönderdiği iddia edilen mektup, bu konuda en çok tartışılan husustur (Papa III. Alexander'in de 1159'da Selçuklu sultanına benzer bir mektup gönderdiği söylenir). Hatta Fatih'in bu mektuba olumlu cevap verdiği, yani Hristiyan ol-

357. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I, 150.

358. A.g.e., I, 204.

359. Papalığın Türklere karşı savaşlardaki etkisi hakkında bkz. Pfeffermann, a.g.e., s. 43 vd. Papalık aynı zamanda Osmanlı'ya karşı bazı güçlerle ittifaklar yapmaya çalışmıştır. Moğollar, İran ve Karamanoğulları bunlardır. Osmanlı'yı arka cephesinden sıkıştırmak isteyen Papalık, tabii ki bu projeleri gerçekleştirebilecek güçte değildir. Avrupa'da bunu sağlayabilecek bir etkinliği de kalmamıştır. Ama bu teklifleri bazan karşılık bulur. Örneğin Haçlı seferleri döneminden beri Hristiyanlara sempati ile bakan Moğollar, ittifak teklifini kabul ettikleri gibi, papadan kendilerini eğitecek misyonerler de isterler. Yine Uzun Hasan ve Karamanlılar da, Fatih'e karşı Papalık'la ittifak kurmuşlardır. Fakat bunların her ikisi de, Osmanlı orduları tarafından ezilir. Bkz. Pfeffermann, a.g.e., s. 34, 35. Osmanlı öncesinde Türklere karşı Papalığın çeşitli girişimleri konusunda bkz. Hasan Oktay, *Türk İslâm Dünyasına Karşı Ermeniler, Moğollar ve Papalık (1071–1300)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1995.

duğu biçiminde de bir iddia vardır; ama Pius'un mektubuna göre, ikincisinin hayâl ürünü olduğu daha açıktır.³⁶⁰ Aslında gerçek olup olmadığı bir yana, Pius'a nisbet edilen mektup dinî değil, tamamen siyasî bir manevranın ürünüdür. Pius, Fatih'in Hristiyan olması hülyâsına inanmayacak kadar akıllı bir adamdır. Fatih'ten yardım istemektedir; ama usûlüne göre ve Hristiyanları kızdırmadan. Bahsi geçen mektupta Papa, aynen şöyle demektedir:

*"...Eğer sen, Hristiyanlar arasında hükümdarlığını yaymak ve ismini zafer çelenkleriyle süslemek istiyorsan, bunun için paraya, silahlara, ordulara, donanmalara ihtiyacın yoktur. Önemsiz bir ayrıntı, seni bütün zamanların en büyük, en güçlü ve en tanınmış fânisi yapmaya muktedirdir. Bunun ne olduğunu sorabilirsin. Bu ... bulmak için fazla uzaklara gitmeyi gerektirmeyen, her yerde rastlanan bir şeydir: ...birazcık su."*³⁶¹

Pius'un "birazcık su" ile kastettiği, vaftizdir elbet; fakat bu metinde vaftize dinî bir anlam yüklenmemiştir. Teklif ettiği, hem Fatih'in hem kendisinin işlerini kolaylaştıracak sembolik bir hiledir. Papanın asıl amacı, İtalya'daki oyuna Türkleri de dâhil etmektir.³⁶²

Fatih, Otranto'yu ele geçirdiğinde, Papalık makamında Pius değil, IV. Sixtus vardır. Bu gelişme üzerine Papa, Avignon'a kaçmayı bile düşünmüştür. Çünkü bu liman şehri, Roma'ya giriş kapısı konumundadır. Bazı Hristiyan yazarlar, Osmanlı askerlerinin burada başpiskopos

360. Bkz. Frazee, *a.g.e.*, s. 13, 14.

361. Pfeffermann, *a.g.e.*, ss. 73–74. Pfeffermann, Fatih'in cevabı denen mektubun kesinlikle uydurma olduğunu söyler.

362. II. Pius'un Fatih'e yazdığı iddia edilen mektup hakkında, İlber Ortaylı mevcut arşivlerde mektubun olmadığını, fakat müsveddesinin bulunduğunu; dolayısıyla söz konusu metnin, niyetlenilmiş, ama gönderilmemiş bir mektup olarak kaldığını söyler. Kurnazlık yaparak bundan yola çıkıp Fatih'in Hristiyan olduğunu iddia eden ise, Franz Babinger'dir. Bkz. İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, s. 191. Cardini ise, mektubun, içeriği göz önüne alındığında Fatih'e gönderilmiş olmasının mümkün olmadığını; bu metnin, Hristiyanları Haçlı seferine katılmaya teşvik amacıyla dağıtılan belgelerden biri olduğunu söyler. Bkz. Franco Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 157.

dahil 12.000 kişiyi “kestiğini” söylüyorsa da³⁶³, buradaki toplam nüfusunun en çok 20.000 olduğu tahmin edildiğine göre, bu iddia açık bir abartı ve çarpıtmadır. Otranto, Gedik Ahmed Paşa komutasındaki bir donanma tarafından, sadece iki haftalık bir sürede ve önemli bir çarpışma olmadan alınmıştır. Zaten Fatih’in vefâtından sonra da, daha önceden yapılan anlaşma gereği, Türk kuvvetleri burayı terk etmişlerdir.³⁶⁴ Peki, Fatih, İstanbul’u aldıktan sonra Roma’yı da almaya niyetlenmiş miydi? Hıristiyanlığın beş önemli kilisesinden dördüncüsünün (İstanbul) de Müslümanların eline geçtiğini gören Hıristiyanlar, son kilisenin de düşeceğinden korkuyorlardı.³⁶⁵ Hatta Papa IV. Sixtus, Avignon’a kaçmak için hazırlık bile yapmıştı.³⁶⁶ Ama Fatih’in gerçekten böyle bir niyeti olduğunu gösteren açık bir kanıt yoktur. Otranto’nun ele geçirilmesinin ardından, burada Osmanlı varlığını sağlamlaştırmak yerine Doğu’ya yönelmesi de, onun en azından kısa vadeli bir Roma fethi amacı olmadığını göstergesi sayılabilir.³⁶⁷

363. Bkz. Hammer, I, 272; Stebbing, *a.g.e.*, s. 444.

364. Türkleri Otranto’ya, Venediklilerin çağırmış olduğuna yönelik iddialar da vardır. Bkz. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 234, 7 numaralı not.

365. Bkz. Cardini, *a.g.e.*, s. 170.

366. Bkz. Frazee, *a.g.e.*, s. 17.

367. Bu yönde bir yorum için bkz. Finkel, *a.g.e.*, s. 63, 64. Fatih’in, belki Roma’yı almak gibi bir amacı yoktu; ancak Otranto’nun alınmasından sonra Kiliseyi, Sultanın İtalya’yı alıp imparatorluğunun merkezi yapacağı korkusu sarmıştır. Bazı Katolik yazarlar, Sultanın açıkça bunu dile getirdiğini iddia etmektedirler. Bkz. Stebbing, *a.g.e.*, s. 483. Aslında İslâm kaynaklarında, İstanbul yanında Roma’nın da fethedileceğine dair Peygamber’e atfedilen bir rivâyet vardır. Hadis olarak nakledilen bu rivâyetle ilgili, günümüzde de zaman zaman bazı tartışmalar yapılmaktadır (örneğin Rubenstein, Yûsuf el-Kardavî ve Abdurrahman el-Arifî’nin bazı yazılarında, İslâm’ın zaferinin yakın olduğu anlamında bu hadise atıfta bulunmalarını tartışır. Bkz. Richard L. Rubenstein, “Religion and Clash of Civilizations”, *Dialogue & Alliance*, vol. 16, no.2, Fall/Winter 2002, s.12.). Söz konusu rivâyete göre, Peygamberimize, “Hangi şehir önce fetholunacak, Konstantiniye mi yoksa Rûmiye mi?” diye sorulması üzerine, Konstantiniye şeklinde cevap vermiştir. Söz konusu hadis, çeşitli varyantlarla Ahmed b. Hanbel, Dârimî, İbn Manzûr, İbn Abd el-Hakem, gibi birçok isim tarafından zikredilmektedir. Metinlerde geçen tabir, “Rûmiye”dir. Hamidullah metni verirken, parantez içinde Roma ibaresini ekler. İlgili hadis ve geçti-

Fatih'in ardından, Papalığın Osmanlı ile ilişkilerindeki bir diğer önemli olay, Cem Sultan hâdisesidir. Kardeşi II. Bâyezîd (1481-1512)'e karşı Rumeli'den bir hareket denemeye karar veren Cem, Rodos'taki *St. John Şövalyeleri*'nin "Büyük Üstad"ı Pierre d'Aubusson ile, Rumeli'ye güvenli bir şekilde geçebilmek için anlaşır. Bâyezîd'in durumdan haberdar olması üzerine Cem, Büyük Üstad'a kendisi adına Bâyezîd'le görüşme yetkisi verir. Sultan 1482'de, kardeşinin gözetim altında tutulması karşılığında belli miktar yıllık para ödemek üzere, Büyük Üstad'la anlaşır. Daha sonra Cem, Fransa'ya götürülür ve bir müddet Kral Charles'ın yanında kaldıktan sonra Papa VIII. Innocent, Kralı Cem'in Roma'ya teslim edilmesine ikna eder. 1489'da Cem, Vatikan'a getirilir.³⁶⁸ Papa VIII. Innocent'le ilk görüşmesinde, protokol memurlarının ısrarına rağmen kavuğunu çıkarmayan ve diz çökmeyi reddeden Cem Sultan, Papa'nın, Hristiyan olması karşılığında Osmanlı tahtına geçmesi için yardım etme teklifini ise, 'Tüm dünyanın padişahlığı için dahi dinini değiştirmeyeceğini' söyleyerek reddeder.³⁶⁹ Cem'in Vatikan'da bulunması, hem Papalığın prestiji açısından önemlidir -Avrupa'yı titreten Fatih'in oğlunun, papanın elinde tutsak olması önemli bir şeydir-, hem de Türklere karşı siyasî bir kozdur. Gerek d'Aubusson, gerekse Papa, Sultan'ın, Cem'in gözetimi için gönderdiği cömert hediyelerle ihyâ olurlar. Bu hediyeler arasında, kutsal emanetlerden birinin, İsmâ'nın çarmıhta iken böğrüne saplanan mızraktan bir parçanın da bulunduğu söylenir.³⁷⁰ Innocent'in ölümünden sonra, II. Bâyezîd'in muhatapı VI. Alexander olacaktır. Bâyezîd'in Hırvatistan bölgesinde yaptığı harekâta karşı Hristiyan prensler Papa'dan Cem kozunu oynamasını isterler. Fakat Sultan'ın elçisi, Roma'da papa ile görüşür, Sultan'ın hediyelerini arz eder ve Papa'nın Hırvatistan'daki durumla ilgili sessiz kalmasını sağlar. Daha sonra Fransızların İtalya'yı ele geçirme çabaları karşısında zor durumda kalan Papa, 1494'te Sultan'ı yardıma çağırır. Sadece Papa değil -1499'da

ğî kaynaklar için bkz. Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmâm ibn Münebbih*, çev. Kemal Kuşcu, İstanbul 1967, s. 36.

368. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hammer, *a.g.e.*, I, 295 vd.; Finkel, *a.g.e.*, s. 73 vd.; Frazee, *a.g.e.*, s. 18 vd.

369. Hammer, *a.g.e.*, I, 305.

370. Pfeiffermann, *a.g.e.*, s. 86. Finkel, *a.g.e.*, s. 79.

Milano Dükü, 1500'de Napoli Kralı'nın yaptığı gibi-, o dönemde İtalya'da başı sıkışan her krallık Türkleri yardıma çağırmıştır.³⁷¹ Hatta Papa, Fransa Kralı'nın Osmanlı ve İtalya üzerindeki emellerini açıklayan bir mektupla Sultan'ı uyarmış ve Papalığın çıkarlarıyla Osmanlı çıkarlarını bir tutmuştur.³⁷² Papa'nın bu yardım çağrısına, Sultan'ın cevabı olumsuzdur. Bununla birlikte mektubu getiren elçi, tam bir nezâketle karşılandığı gibi, Papa'nın kendisine de nazik bir cevap verilir. Hatta bir de rica vardır bu cevapta; hem de kilisenin iç işleriyle alâkalı. Sultan, Arles Başpiskoposu Niccolo Cibo'nun kardinalliğe yükseltilmesini istemektedir.³⁷³ Fransa Kralı VIII. Charles, 1495'te Papa'nın dediği gibi Roma'ya girer ve Papa teslim olur. Charles'ın niyeti, Türklerle karşı yapacağı seferde Cem'i kullanmaktır. Fakat bu amacını gerçekleştiremez; zira, yolculuğun henüz başında, daha Napoli'deyken Cem ölmüştür. Onun hayatı ve şiirleri Doğu'da olduğu kadar, Batı'da da birçok şair ve yazara ilhâm kaynağı olmuştur; hatta bazı Batılılar, onu şair bir Rönesans prensi olarak resmederler.³⁷⁴

Bâyezîd'den sonra Osmanlı tahtına geçen Yavuz (1512–1520), Doğu'ya yönelir. Suriye ve Mısır Osmanlı toprakları hâline gelir. Fakat o da, Papalık sarayında uykuların kaçmasına neden olmuştur. Yavuz öldüğünde Papa X. Leo, tüm kiliselerde Tanrı'ya şükür âyinleri yapılmasını emretmiştir.³⁷⁵

Batı'da “muhteşem” olarak anılacak olan Kânûnî (1520–1566) ise, tekrar Avrupa'yla ilgilenmeye başlar. Osmanlı ordusu, Mohaç Zaferi (1526)'nin ardından Viyana'ya dayanır (1532). Kutsal Roma İmparatoru Ferdinand'ın, Sultan'a gönderdiği elçiler şu mektupla dönerler:

“Ülkenizde uzun zamandan beri zavallı Hristiyanlar, Türklerle karşı savaşmalarını telkin etmeniz sûretiyle aldatılmaktadır. Her sene bu bahaneyle onlardan para sızdırmaktasınız... niyetim size

371. Hammer, *a.g.e.*, I, 327; Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 93.

372. Bkz. Finkel, *a.g.e.*, s. 80. Mektubun metni için bkz. Pfeffermann, *a.g.e.*, ss. 94–97.

373. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 101.

374. Finkel, *a.g.e.*, s. 81.

375. Frazee, *a.g.e.*, s. 24.

değil, İspanya Kralı'na karşı sefer etmektir... Eğer cesareti varsa, beni savaş meydanında bekler... Beni beklemek istemezse, o zaman Padişahlık katıma haraç yollamalıdır. Siz, benden barış ve dostluk niyazında bulunmak üzere elçiler yollamışsınız. Bunda samimi ve iyi niyetli iseniz, şeref ve haysiyet icâbı olarak barışı esirgemeyiz."³⁷⁶

1538'de ise Venedik, İspanya ve Papalık –Papalığın bu savaşa katılan 36 gemisi olduğu söylenir- ittifakından oluşan bir "Kutsal İttifak" donanması, Preveze'de Barbaros Hayreddin Paşa karşısında yenilir.³⁷⁷ 1550'de III. Julius (1550–1555) adıyla papa seçilen Kardinal del Monte'nin azılı bir Türk düşmanı olduğu biliniyorsa da, Macaristan'daki zaferden sonra Kanunî, komutanlarına Papa'nın topraklarına ve uyruklarına dokunmamalarını emretmiştir. IV. Paul döneminde de Kanunî, Papalık emri ile cezalandırılan bazı Yahudilerin -12 ya da 24 kişinin bu kapsamda Ancona'da yakıldığı bilinmektedir- Osmanlı tebasından olduğunu öğrendiğinde, duruma müdahale etmiş ve pek çok Yahudi'yi yakılmaktan kurtarmıştır.³⁷⁸ Bununla beraber 1554'te, Reggio'nun Türk donanması tarafından ele geçirilmesi ve Bastia'nın Turgut Reis tarafından alınması Roma'da tekrar korkunun hâkim olmasına neden olur. Fakat IV. Paul, Kanunî'ye dostluk mesajları göndermekten geri kalmadığı gibi, düşmanlarına -özellikle İspanya'ya- karşı da 'Türkleri İtalya'ya çağıracağı' tehdidini kullanmayı sürdürür.³⁷⁹ Ve bir dönem sonra, Papalık'la Osmanlı İmparatorluğu ortak düşmanlara karşı aynı safta yer alırlar. Bir tarafta Papalık-Fransa-Ferrara-Osmanlı, karşılarında ise İspanya-İngiltere-Floransa vardır. Papa, İtalya'ya hükmeden İspanyolların yerine Türklerin geçmesini istemektedir. Hatta 1558'de, düşmanları Papa'yı alaya almak için, "Papa Türk donanmasını, Mesih'i bekleyen Yahudiler gibi hasretle bekliyor" derler.³⁸⁰

Kanunî ve daha önceki sultanlar, neden bu fırsatı kullanıp İtalya'ya yerleşmedi? Aslında sultanların, papaların yardım taleplerine

376. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 123.

377. Bkz. Hammer, *a.g.e.*, I, 500; Finkel, *a.g.e.*, s. 117.

378. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 199, 206.

379. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 209.

380. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 215.

hiç cevap vermediği söylenemez. Osmanlı donanmasının İtalya kıyılarından şöyle bir geçmesi dahi, çoğu zaman papaların düşmanlarını ürkütmeye yetmiştir.³⁸¹ Fakat bunu gerçekleştirebilecek güçte olmalarına rağmen sultanlar, doğrudan bir müdahale ile papaları kurtaracak yardımlardan kaçınırlar. Bunu, papaların Türkler konusunda yaşadığı ikilemin, sultanlarca da yaşanmasına, yani ‘küffâra yardım ediyor’ görüntüsü vermek istememelerine bağlayan ve bu tercihte ulemânın etkili olduğunu söyleyenler vardır.³⁸² Bunu ulemânın etkisine bağlamak çok doğru görünmese de, bu yaklaşımda sultanların tavrını etkileyen siyasî başka saikler bulunması daha muhtemeldir. Papalığın Osmanlı ile ilgili genel tavrını ise, Frazee’nin şu sözleri özetlemektedir:

*“Roma’nın, Osmanlı sultanları ve onların Hristiyan tebalarına karşı tutumu, yüzyıllar içerisinde değişkenlik göstermiştir... [bu konuda] çıkarlar her zaman için ideolojiden daha belirleyici olmuştur.”*³⁸³

5. Trent Konsili Sonrası Gelişmeler

Protestan Reformu esnasındaki kayıplarını tamamen telâfi edemese de, Karşı Reform’un, Katolik Kilisesini Protestanlar karşısında daha güçlü bir konuma getirdiği söylenebilir. Karşı Reform atağı sonucunda Polonya, tamamen Katolisizme döner; büyük bölümü itibarıyla Almanya, Fransa, Güney Hollanda ve Lehistan, dinî açıdan tekrar Papalığa bağlı hâle gelir.³⁸⁴ Karşı Reform’un bu başarısında üç

381. Bkz. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 183. Papalık-Osmanlı ilişkilerinin sonraki dönemlerdeki seyri için bkz. Frazee, *a.g.e.*, s. 31 vd.

382. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 219.

383. Frazee, *a.g.e.*, s. 238.

384. Protestanlık, Batı Hristiyanlığını bölmüştür. Fakat bu aynı zamanda kültürel bir farklılaşma anlamına mı gelmektedir? Dickens, Protestan Reformu ve Karşı Reform’un Avrupa’yı iki ayrı kültüre böldüğü anlayışını ihtiyatla karşılamak gerektiğini söyler ve kültürel açıdan asıl farklılaşmanın, Kıta Avrupası ile İngiltere arasında ortaya çıktığına dikkat çeker. Bkz. A.G. Dickens, *a.g.e.*, s. 185.

unsur etkili olmuştur: Papalar, Cizvitler ve Charles Borromeo gibi gayretli piskoposlar. Bunlara, yine Cizvitlerin başrolde olduğu misyonerlik faaliyetlerini de eklemek gerekir. Zira, misyonerlik çalışmaları Katolik Kilisesi'ne yeni bağlılar kazandırır. Coğrafi keşifler de bu misyonerlik faaliyetlerine katkı sağlar. Kâşifler gittikleri yerlere, aynı zamanda misyonerleri de taşırlar. Asya ve Uzak Doğuda misyonerler ilk kez bu dönemde görülür. Misyonun ünlü isimlerinden Matteo Ricci, 1581'de, bir grup Cizvit'le ilk kez Çin'e ulaşır ve burada önemli çalışmalar yapar. Bundan kısa süre sonra Robert de Nobili, Ricci'nin Çin'de yaptığına benzer faaliyetleri Hindistan'da gerçekleştirir. De Nobili, Hindistan'da -sonradan "inkültürasyon" tabiriyle nitelenecek olan- Hristiyan inancını, hedef kitlenin kültürüne uyarlama tarzında bir misyonerlik tarzı geliştirir.³⁸⁵ Katolik misyonerler en büyük başarıyı ise, Filipinler'de gösterirler. 1595'te Manila'da artık Hristiyan okulları vardır. Sonradan aziz yapılan Francis Xavier (ö. 1552), 1549–1551 yılları arasındaki faaliyetleri sonucunda Japonya'da önemli bir mesafe kateder. Bununla birlikte Katolik-Protestan çatışması, misyonerlik çalışmalarında da ortaya çıkar. Çünkü Protestan ve Katolik misyonerler, pek çok yerde karşılaşmaktadırlar.

Karşı Reform'un sonuçları, V. Pius (1566–1572) döneminden itibaren görülmeye başlamıştır. Asıl adı ile Michael Ghislieri, selefi IV. Pius'un, engizisyonun başına getirdiği bir Dominiken'dir. Sonradan aziz ilan edilen bu papanın zamanı, engizisyonun en fazla can yaktığı dönem olur. Yine bu dönemde, 1571'de, *index* sürekli bir konsey hâline getirilir; ilk Katolik İlmihâli (*Kateşizm*) yayınlanır ve İngilizce hâriç hemen hemen tüm Batı dillerine çevirilir.³⁸⁶ V. Pius'un ardından,

385. Çin ve Hindistan'da uygulanan bu yeni misyon tarzı, Kilise içerisinde bu tarzı benimseyen Cizvitlerle, böyle bir yöntemin inancın saflığını bozduğunu düşünen Fransiskan ve Dominikenler arasında şiddetli tartışmalara neden olmuş; dolayısıyla kültüre uyarlama XX. yüzyıla gelinceye kadar pek kabul görmemiştir. Bkz. Owen Chadwick, *The Popes and European Revolution*, New York, 1981, ss. 286–290.

386. *Kateşizmin*, bu dönem İngilizce'ye çevirilmemesinde muhtemelen Papalık'la İngiltere arasında esen sert rüzgârların etkisi vardır. Bu gerginlik, Papa'nın, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'i Katoliklere baskı yaptığı gerekçe-

XIII. Gregory (1572–1585) Papalık makamına oturur. Temel politikası, selefi gibi şiddeti değil, eğitim ve diplomasiyi temel almaktır. Roma'daki teoloji eğitimine olduğu kadar, Papalığın çeşitli bölgelerdeki temsiline ve seküler idarecilerle ilişkilere de önem verir. Halefi V. Sixtus (1585–1590) da yetenekli bir idarecidir ve Papalık teşkilâtını, yani *Curia*'yı reforme eden kişidir. 1588'de kardinallerden oluşan 15 sürekli kurul (*congregation*) teşkil etmiştir. Altısı Papalık Devletleri'nin idaresi, dokuzu ise bizâtihi Kilise yönetimi ile alâkalı olan bu kurullardan Kilise idaresi ile ilgili olanlar, sorumlulukları ve görevleri az ya da çok değişmişse de, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Sixtus, aynı zamanda Kilise içerisinde birtakım mâlî önlemler de alır. Kilise çalışanlarının 1.000 civarında olan sayısını, yarı yarıya azaltır; Papalık sarayının masraflarını olabildiğince kısar. Ayrıca inşa ettirdiği anıtsal yapılarla, Roma'nın çehresini değiştirir. Lateran Sarayı ve Vatikan Kütüphanesi'ni yeniler, bu yapıları eklerle genişletir. Onun döneminde *Vulgat*'ın revize edilmiş yeni bir basımı da yapılmıştır.

Sixtus'tan sonra, kısa süreli görev yapan üç papanın ardından, o dönem Avrupasında en önemli güç hâline gelen İspanyol Krallığı'nın etkisi altında yapılan seçimden, Ippolito Aldobrandini papa olarak çıkar ve VIII. Clement (1592–1605) adını alır. Papalık, XVII. yüzyıla bu papa ile girer. Yeni bir *Vulgat* tercümesi bastıran Papa, Katolik Dua Kitabı'nın yeni baskılarını yayınlatır. V. Sixtus döneminden beri iyi gitmeyen Fransa ile ilişkiler, Clement zamanında düzelir. Papa'nın Kral IV. Henry ile uzlaşması sonucu, Fransa'nın verdiği sıkıntı hafifler. Bununla birlikte, 1598'de, "Hoşgörü Fermanı" olarak da bilinen ve Protestanlara Fransa'da ibâdet özgürlüğü getiren *Nantes Fermanı* yayınlanır. Bu dönem ayrıca, Cizvit-Dominiken savaşının kızıştığı bir devredir.³⁸⁷ Bu dönemdeki bir diğer önemli olay, Guiordano Bruno'nun yakılmasıdır ki, sonradan bu hâdise, Kilisenin düşünceye karşı tavrının en önemli sembollerinden biri hâline gelecektir.³⁸⁸ Cle-

siyle aforoz etmesi ile had safhaya ulaşmıştır. Kateşizmin bilinen ilk İngilizce basımı 1829'dadır. Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 204.

387. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 208.

388. Bruno eski bir Dominiken iken, sonradan Protestanlarla iyi ilişkiler kurmuş, Kilise tarafından pagan bir filozof sayılmış, Calvinist ve Luteryenler-

ment'in ardından gelen V. Paul (1605–1621) dönemi ise, Otuz Yıl Savaşları'nın (1618–1648) başladığı devreye tekabül eder.³⁸⁹ Bu savaşlar, Avrupa devletlerinin çoğunda baş gösteren ve büyük ölçüde Katoliklerle Protestanların karşı karşıya geldiği bir çatışmalar dizisidir. Bununla birlikte savaşlar, tamamen dinî saiklerle yapılmamıştır; hatta daha çok siyasî faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.³⁹⁰ Habsburg Hânedânı'nın yönetimindeki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman prensleri, İsveç ve Fransa, bu savaşların tarafları olmuşlardır. 1648 *Westfalya Anlaşması*'yla bu savaşlar büyük oranda bittiyse de, Habsburg İmparatorluğu'nun yönetimi altındaki İspanya ile Fransa arasındaki çatışmalar, 1659'a kadar devam etmiştir.

XV. Gregory (1621–1623) zamanına gelindiğinde, Protestan Reformu'nun etkisini azaltmak ve Kiliseyi güçlendirmek amacıyla "İnancı Yayma" (*Propaganda Fide*) adı verilen yeni bir kurul oluşturulur. Bu kurul, misyon faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırır ve başta Amerika, Asya ve Avrupa olmak üzere, ulaşabildiği her yerde faaliyet gösterir. XVI. yüzyıl sonlarındaki misyonerlikten farklı olarak, bu dönemdeki faaliyetlerin hedefinde sadece Hristiyan olmayanlar değil, belki daha çok Doğu Kiliseleri mensupları ve Protestanlar vardır. Bu dönemde Cizvitlerin önde gelen isimlerinden Peter Canisius (ö. 1597) gibi gayretli keşişlerin çalışmaları da, Kiliseye önemli katkılar sağlar. Onun yazdığı *Kateşizm* özellikle Almanya'da, Karşı Reform'un en etkili araçlarından biri olur. Tüm bu faaliyetler Kiliseyi güçlendirmiştir. Ne var ki papaların *nepotizm* (akraba kayırcılığı) gibi bazı hastalıkları, hâlâ devam etmektedir ve çoğunlukla Kilisede papaların değil, belli ailelerin hâkimiyeti söz konusudur. XV. Gregory de yakın selefleri gibi bu hastalıktan kurtulamamıştır. VIII. Urban (1623–1644) zamanında ise, Alman topraklarında Otuz Yıl Savaşları devam etmektedir.

le beraber aforoz edilmiş, sonra da Roma engizisyonu tarafından yakalanıp 1600'de yakılmıştır.

389. Otuz Yıl Savaşları hakkında bkz. Stebbing, *The Story of the Catholic Church*, ss. 521–528.

390. Bkz. Fatma Mensur Coşar, *Din Savaşları*, s. 76 vd.

6. Papalık Karşıtı Akımlar

Urban'ın yerine geçen X. Innocent (1644–1655) döneminde, Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Westfalya Barışı imzalanır (1648). Bu anlaşma, 1555'te Almanya'da Katolikleri, Lutheryenleri ve Kalvinistleri hukuk karşısında eşit hâle getiren Augsburg Anlaşması'na göre, Papalık açısından daha dezavantajlı olmuştur. Zira, Westfalya Barışı ile Kilise, Alman topraklarındaki pek çok mülkünü ve piskoposluk bölgesini (*bishopric*) kaybeder. Bu barış anlaşmasının görüşmelerinde, Papa X. Innocent'in elçisi olarak yer alan Fabio Chigi'nin –daha sonra VII. Alexander (1655–1667) adıyla papa olacaktır- itirazları ve daha sonra Papa Innocent'in anlaşma maddelerinden bazılarını reddi, bir işe yaramaz. Westfalya Barışı, Papalık tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Zira Sir Charles Petrie'nin dediği gibi, “Bundan sonra milletlerarası sorunlarda, papanın doğrudan müdahalesi bitmiştir.”³⁹¹

Westfalya Barışı'ndan Fransız Devrimi'ne kadar Papalığın güçlü sınırlayıcıları olmuştur. Avrupa'daki monarşiler, özellikle de Fransa, Papalığın etki alanını daraltmak için mücadele verir. Bunda bilhassa Fransa, İngiltere ve İspanya'da monarşilerin, iç sorunlarını halledip zenginlerle işbirliği yapmaları sonucunda güçlenerek çıkarları uğruna Papalığa kafa tutacak güce erişmeleri etkili olmuştur.³⁹² Öte yandan *Josephizm*, *Jansenizm* ve *Gallikanizm* gibi Papalık otoritesi karşıtı akımlar, bu devrede ortaya çıkar. Papalığın en önemli müdâfileri olan Cizvitlerin baskı altına alınması da, bu gidişât ile paralellik gösterir.³⁹³

Flaman asıllı Cornelius Jansen (ö. 1638)'e dayandırılan ve özellikle aslî günah merkezli bir teolojiyi savunan Jansenizm, XVIII. yüz-

391. Bkz. William C. Schrader, “Westphalia, Peace of (1648)”, *EVP*, s. 446.

392. B. Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 14.

393. Bazı yazarlar Cizvitlere sert eleştiriler yöneltmekte ve baskı altına alınmasını bu tarikatın kötülükte ve entrika çevirmekte ileri gitmesine bağlamaktadırlar. Mesela Barker, Cizvitleri genel olarak “amaç için her yol mübah-tır” anlayışında olmakla suçlar ve “Cizvitler İspanya'da despot, İngiltere'de anayasacı, Paraguay'da cumhuriyetçi, Roma'da bağınaz, Hindistan'da putperesttir” der. Bkz. Barker, *a.g.e.*, s. 153.

yıla kadar varlığını sürdürür. Ypres Piskoposu olan Jansen'in görüşleri, *Augustinus* adlı eseriyle yayılma imkânı bulur. İnsandaki irade özgürlüğünü reddeden teolojik bir kötümserliğin yanında, Jansenizmin en önemli özelliklerinden biri, Kilise merkezîyetçiliğine ve Papalığa karşı tavrıdır. Ayrıca Jansenistler, Cizvitlerin en azılı düşmanlarıdır. Ünlü filozof Pascal'ın yazılarıyla destek olduğu Jansenistler, Tanrı'yla bire bir ilişki kurulması gerektiğinde ısrar ettiğinden, Kilisenin meşrûyetini hedef almaktadırlar. Dolayısıyla bazıları, Jansenizmi "ılımlı Protestanlık" olarak adlandırmıştır. 1642'de, Papa VIII. Urban, Jansen'in kitabını; 1653'te de, X. Innocent, Jansen'in tüm görüşlerini lanetler. Sonunda Papa X. Innocent tarafından, 1653 tarihli *Cum Occasione* adlı *bull*a ile Jansenistler heretik ilan edilirler.³⁹⁴ XI. Innocent de, 1679 tarihli *bull*ası *Sanctissimus Dominus* ve daha sonraki bazı mektupları ile -Gonzalez adındaki bir Cizvit generalinin bir tür şüphecilik olan "Probabilizm" fikri ile birlikte-, Jansenizmi tekrar mahkûm eder. XI. Innocent'ten sonra Jansenizm, İngiltere'de kendisini "püritenizm" biçiminde gösterir ve papaların Jansenizm'le mücadele si bir müddet daha devam eder. Papa XI. Clement, 1713 tarihli *Unigenitus* adlı *bull*a ile Jansenizm'in önemli isimlerinden biri olan Quesnel'in, *Yeni Ahid Üzerine Ahlâkî Düşünceler* (*Moral Reflections on New Testament*) adlı eserini hedef alır ve Quesnel'in 101 önermesi tek tek yanlıştır.³⁹⁵

Gallikanizm (Galya bölgesine nisbetle verilmiş bir isimdir) ise, Jansenizm'le kıyaslandığında daha az teolojik ve daha çok politik bir anlayıştır. Daha doğrusu "politik", "episkopal" ve "teolojik" Gallikanizm gibi farklı birkaç Gallikanizm'den bahsedilir. Bunlar içerisinde, Kilise açısından en ciddi sorun, politik Gallikanizm olmuştur. Jansenizm'in anavatanı Hollanda iken, Gallikanizm'inki Fransa'dır. Jean Bodin'in, "hâkimiyetin bölünemezliği" (*indivisible sovereignty*) kavramı üzerine temellendirilen (politik) Gallikanizm'e göre Papalık, "dı-

394. Jansenizm hakkında bkz. David Christie-Murray, *A History of Heresy*, ss. 171-174; Mehmet Aydın, "Jansénisme", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya, 2005, s. 349, 350.

395. *Unigenitus*'un yayınlanma süreci ve sonrası ile ilgili olarak bkz. Chadwick, *a.g.e.*, ss. 279-284.

şarıdan"dır ve yabancısıdır; devletin iç işlerine karışmamalıdır. Bu, devlet hâkimiyetinin ihlâlidir. Dolayısıyla bu düşünce, Papalığın merkezîyetçi otoritesine karşı yerel kilisenin otonomluğunu savunmaktadır. Gallikanizm, Almanya'da Febronianizm, Avusturya'da Josephizm biçiminde kendisini gösterir. Fransız İhtilâli'ne kadar Papalığı ciddi derecede rahatsız edecek bir sorun olan Gallikanizm, XIX. yüzyıla kadar varlığını zaman zaman hissettirmiştir. Tabîî Gallikanizm, kendi karşıtını da üretmiştir. Bu da Papalığın mutlak otoritesini ve merkezîyetçiliği savunan "Ultramontanizm"dir.³⁹⁶

Gallikanizmin en etkili olduğu dönem, birçok kişi tarafından XVII. yüzyılın en etkili papası olarak görülen XI. Innocent (1676–1689) zamanıdır.³⁹⁷ Zaten Papalığa karşı iyi duygular beslemeyen Kral XIV. Louis, Fransız Din Adamları Genel Meclisi'ni toplayarak, 1682'de "Dört Madde" (*Four Article*) veya "1682 Deklerasyonu" olarak bilinen bir bildiri yayınlatır. Gallikanizm'in tipik bir örneği olduğu için, bazen "Dört Gallikan Madde" adı verilen bu manifesto, şu ifadelerden oluşmaktadır: 1- Krallar ve prensler, dünyevî işlerde herhangi bir kiliseye bağlı değildirler. 2- Constance Konsili'nin kararları benimsenmeli ve uygulanmalıdır (zira, burada genel konsil papadan üstün tutulmuştu). 3- Papanın otoritesi kanunlarla sınırlanmalıdır. 4- Kilisenin genel kabulü olmaksızın, bir konuda papanın kararı nihaî değildir.³⁹⁸ Tabîî ki Innocent, bu deklerasyona sert bir biçimde karşı çıkar. Bir Papalık beyânatıyla "Dört Madde"yi kınar, bu toplantının geçersiz ve illegal olduğunu ilan eder. Ayrıca Fransa'nın Roma'daki elçisini aforoz eder ve Fransız Kilisesi'ne enterdi uygulanmasına karar verir.

396. Gallikanizm ve Jansenizm hakkında bkz. Brezzi, *The Papacy*, ss. 148–156; Bokenkotter, *Concise History*, ss. 239–247; J.A. Corbett, *The Papacy*, ss. 60–63; R.J. Kehoe, "Gallicanism", *EVP*, s. 170, 171.

397. Bazı Katolikler, Viyana'nın Türklerin eline geçmesini, Innocent'in yardımlarının engellediğini iddia ederler (bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 213). XI. Innocent, Papa XII. Pius tarafından 1959'da aziz ilan edilmiştir. Innocent'le ilgili ayrıca bkz. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, s. 287, 288.

398. Bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 115, 116 (*Document No. 14*); Stebbing, *a.g.e.*, ss. 550–552. Gallikanizm ve temel görüşleri hakkında bkz. Robert McClory, *a.g.e.*, ss. 41–50.

Innocent'in halefi VIII. Alexander (1689–1691) döneminde de, Fransızlarla Gallikanizm sorunu devam eder. Alexander, Dört Madde'nin mahkûmiyetini yineler. Takip eden senelerde, Papalığın Fransa ile yakınlaştığı zamanlar olmuştur; fakat Kilise bu defa da başka sorunlarla karşılaşır. 1700 yılında İspanya Kralı II. Charles, arkasında bir vâris bırakmadan ölünce, İspanyol tahtına geçmek için Avusturya'daki Habsburg Hânedânı ile Fransızlar mücadeleye girer. Fransız Philip Anjou, Habsburgları alt ederek V. Philip adıyla İspanya tahtına oturur. Onu destekleyenlerden biri de, Papa XII. Innocent (1691–1700)'tir. Innocent öldükten sonra, yerine geçen XI. Clement (1700–1721) de Philip'in destekleyicilerinden biridir. Philip'i destekleyen sadece papa da değildir; neredeyse tüm Avrupalı güçler, Philip'in arkasında gözükmektedir. Fakat Philip'in rakibi olan Avusturya İmparatoru I. Joseph, İngiltere, Hollanda ve Prusya'nın desteğini almayı başarır. 1707'te Avusturya birlikleri, Papalık Devletlerini işgal eder. İki yıl sonra da papanın kapısına dayanırlar. Sonunda Clement, Avusturya İmparatoru I. Joseph'in kardeşi Charles'ı İspanya Kralı olarak tanıdığını ilan etmek zorunda kalır. Tabii bu defa da V. Philip ile arası bozulur ve Philip'in bağlıları, 6 yıl papa otoritesinden uzak kalırlar.³⁹⁹

XVIII. yüzyıldaki önemli papalardan biri olan XIV. Benedict (1740–1758) dönemine gelindiğinde, Kilisede önemli değişiklikler görülür. Papa seçilmeden önce Bologna Başpiskoposu olan Prospero Lambertini, neredeyse altı ay süren uzun bir seçim sürecinden sonra Papalık makamına oturmuştur. Papalığın eski hastalığı olan nepotizmden özellikle kaçınmaya çalışan Papa, açık fikirli biridir. Voltaire ile iyi ilişkileri olduğu söylenmektedir. Papalık otoritesi ve prestijini korumaya özellikle gayret eden Benedict, yerel kiliselerle de ilgilenir; ilk defa yerel kiliselerden periyodik raporlar alınması uygulamasını başlatır. Ayrıca, *Vulgar*'ın yerel dillere ilk resmî çevirisi, onun zamanında gerçekleştirilir. Bu dönemde, ayrıca Katolik ibâdet sistemi, yani *litürji* ile ilgili önemli düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemelerle, evlilikle ilgili kurallar, âyinlerin icrası, bayramların sayısı tekrar belirlenir. Benedict, *index* ve *engizisyon* uygulamalarını da daha rasyonel ve açık hâle getirir. Daha önce, bazen yazarı hiç bilinmeden veya içeriği hak-

399. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 215.

kında hiçbir fikir sahibi olunmadan kitaplar *index*'e alınıyor iken, Papa bu tür yazarlara, kendilerini savunabilme hakkı verir. Bununla birlikte, bu dönemde haddinden fazla güçlenen Cizvitler, önemli bir sorun olmaya başladığından; Benedict zamanında Roma ve Papalık, tamamen Cizvit karşıtlığının merkezi hâline gelmiştir. Benedict'in halefleri XIII. Clement (1758–1769) ve XIV. Clement (1769–1774) de, kendilerine “İsâ Topluluğu” adı veren bu tarikata karşı düşmanca davranırlar. Cizvitler baskı altına alınır, hapis ve sürgün edilirler. Hatta İspanya’da durum, tüm tarikatların yasaklanmasına kadar varır.

E- AYDINLANMA VE MODERN ÇAĞIN MEYDAN OKUMALARI KARŞISINDA PAPALIK

1. “Akıl Çağı”nın Tehdidi ve Fransız Devrimi

XVII. yüzyılın ortalarından itibaren, Kilise için artık Protestanlık ve krallıklarla mücadele önemini kaybetmeye başlar. Zira o, daha varoluşsal bir tehditle yüz yüze gelmektedir. Bu tehdit, doğmaya başlayan *Aydınlanma* ve *Modernizm*dir. Âleme, insana, topluma, ahlâka ve dine bambaşka bir bakış getirecektir bu yeni anlayış. Yani “seküler” bir kültür doğmaktadır.

Aydınlanma, genelde âlem tasavvurunun değişmesi ile, yani Kopernik devrimi ile başlatılır. Kepler, Galile ve Newton’dan sonra ise, Aristo’nun fiziksel evreninden farklı bir evren anlayışı, yani yeni bir *kozmojoloji* ortaya çıkacaktır. Kitâb-ı Mukaddes ile Aristo’yu ve ona dayanan Thomas Aquinas’ı temel alan bir evren anlayışına sahip, skolastik düşüncenin mekânı olan Kilise için bu, hayati bir tehdittir.⁴⁰⁰ Daha doğrusu tehdit hâline gelmiştir; zira Kilise değişen dünyaya direnmektedir. Galile’nin yeni bilim ile dini uzlaştırma teklifi makul karşılanmaz; “Karşı Reform’un Kilisesi Galile’yi yeni bir Aquinas olarak kabul etmeyi reddetmiştir.”⁴⁰¹ Yine, Tanrı’nın varlığını is-

400. Aziz Thomas’ın eserleri ve düşünceleri için bkz. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 179 vd.

401. Bokenkotter, *Concise History*, s. 232.

bata çalışan Descartes'ın eleştirel rasyonalizmi, Kilise tarafından tehlikeli görülür. Oysa onun rasyonalizminin temelinde “ontolojik delil”, yani Tanrı'nın varlığının rasyonel isbâtı denemesi vardır. Descartes, Paris İlahiyat Fakültesi doktorlarına yazdığı mektupta, dinî hakikatleri, inanmayanlara isbat etmek amacını açıkça dile getirmektedir.⁴⁰² Fransız bir rahip olan Richard Simon, 1678'de yayınladığı, *Eski Ahid'in Eleştirel Tarihi* adlı eserinde, Kutsal Kitap araştırmalarının (*Biblical Criticism*) zorunlu olarak din açısından yıkıcı olmadığını; kutsal metinlerin de eleştirel yöntemlerle ele alınması gerektiğini vurgular; ancak Kilise, bunu şiddetle reddeder. Kilise, inanç hürriyetini dahi kabul etmez.⁴⁰³ Bodin gibiler, toplumsal düzen için monolitik bir dinî yapının zorunlu olmadığını; Diderot ve diğerleri -haklı olarak- inancın samimiyeti açısından özgür bir ortamın olması gerektiğini söylediler de Kilise, dinî bütünlüğün (yani herkesin Katolik olması gerektiğinin) toplumun istikrarı için zorunlu olduğu fikrinde ısrar etmektedir.

Bir diğer önemli mantalite farkı, Aydınlanmanın “ilerlemecilik” anlayışı ile, Kilisenin –genelde tüm dinî geleneklerde görüldüğü üzere- ‘zamanın kötüye gittiği’ fikri arasındaki çelişkidir. Zaman geçtikçe dünya daha iyiye mi gidiyordu? Aydınlanmacılara göre bu sorunun cevabı evetti; ama Kiliseye göre hayır; mutlu devirler eskilerdeydi. Hatta “yeni hümanizm dini”nin havarilerinden Condorcet, Hıristiyanlığın öte dünyadaki cennetinin bu dünyada mümkün olabilece-

402. Burada Descartes amacını açıklamak için şöyle söyler: “Bizler mü'min olduğumuz için, bize Allah'ın mevcûdiyetine, insan ruhunun bedenle birlikte fenâ bulmadığına imanla inanmak kâfi gelse de, ilkin bu iki şeyi tabii delillerle isbat etmeksizin kâfirleri hiçbir dine ve ahlâkî fazilete inandırmak mümkün görünmüyor.” Descartes, *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düştürmeler*, çev. Mehmet Karasan, M.E.B., İstanbul, 1967, s. 109. Diğer eserlerinde de, dinî inancını ikrar ettiği benzer ifadeler vardır. Örneğin *Metot Üzerine Konuşma*'da, “Tanrı'nın, çocukluğumdan beri içinde yetişmeme lütuf ve inâyet buyurduğu inanca sağlamca bağlı kaldım” der. Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. M. Karasan, M.E.B. Basımevi, Ankara, 1947, s. 29.

403. Kilisenin “sapkınlık” anlamında kullandığı “heresy” sözcüğünün kökeninin, Eski Yunanca'da “özgür seçim” anlamına gelmesi oldukça manidardır. Bkz. Fatma Mensur Coşar, *a.g.e.*, s. 51.

ğini söylüyordu.⁴⁰⁴ İleriki zamanlarda ise, bazı Katoliklerin, Protestan Reformu'na bağladıkları “deizm” ve “tabiî din” akımı, Voltaire, Diderot ve Rousseau gibi isimlerle Kilise karşısına rakip bir din teorisi olarak çıkacaktı.⁴⁰⁵ Deist görüşleriyle bilinen Voltaire'e (ö. 1778) ait olan ve “Hristiyanlık karşıtı bir *summa*” olarak nitelendirilebilecek *Dictionnaire Philosophique*, Kilisenin yaktığı kitapların en ünlülerinden oldu. Voltaire eserinde, Kutsal Kitab'ı kastederek, “Bu tarihi Kutsal Ruh yazdıysa eğer, hiç de örnek alınabilecek bir tarih değil” demektedir.⁴⁰⁶

XX. yüzyılın başlarına kadar Katolik yazarlar, hür düşüncüyü ve Fransız İhtilâl'i ni insanların ve dinin başına belâ edenin Protestanlık olduğunu düşündüler.⁴⁰⁷ Oysa -Weber'in meşhur ettiği tabirle- “dünyanın büyüünün bozulması”na yol açan Aydınlanmanın temelinde, akla sonsuz bir inanç vardı. Zamanla, -Eliade'nin deyiimiyle- “menşe saplantısı”⁴⁰⁸ hâline gelen pozitivist bakış açısı, her olgunun “bilimsel” bir nedenini bulmak gereği hissediyordu ve iş dine geldiğinde de, dinin ortaya çıkışı ile ilgili teoriler onun hakikatine ihtimal vermiyordu. İleriki yıllarda Lustiger gibi önemli Kilise adamları liberalizm, nasyonalizm ve benzeri “zararlı” ne kadar düşünce varsa, hepsinin kaynağını Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nde görecekt; bunları ortaya çıkaran temel saikin ise, “başı boş akıl” olduğunu iddia edeceklerdi.

404. Eliade'ye göre, yeryüzü cenneti fikri eskiden beri mevcuttur. Coğrafi keşifler ile bu yeryüzü cenneti fikri arasında sıkı bir bağlantı vardır. Kolomb gibi kâşiflerin aradığı da aslında budur ki, Paria Körfezi'ne ilk girdiğinde Kolomb, *Eden Bahçesini* sulayan dört ırmakla karşı karşıya geldiğini sanmıştır. Bkz. Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, ss. 101–104.

405. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 62; Seignobos, *a.g.e.*, ss. 389–392.

406. Aktaran Bokenkotter, *Concise History*, s. 237. Voltaire gibi yazarların Kilise karşısındaki tutumları da, Rönesans yazarları kadar çelişkilidir. Zira aynı Voltaire, *Mahomet ou le Fanatisme* adlı, İslâm Peygamberi'ni şiddet sembolü olarak tasvir eden oyununun bir nüshasını, Papa XIV. Benedict'e sunmuş; eklediği mektupta da şöyle demiştir: “Gerçek dinin liderine! Bu eser sahte ve barbar bir inanışa karşı yazılmıştır.” Bkz. Cardini, *Avrupa ve İslâm*, s. 229.

407. Bkz. Stebbing, *a.g.e.*, s. 585.

408. Mircea Eliade, *a.g.e.*, s. 55 vd.

1787'de başlayıp 1789'da zirvesine ulaşan ve XVIII. yüzyılın bitimine kadar devam eden; derebeylik ve mutlak monarşiye son verip ulus devletin ortaya çıkışına yol açan Fransız Devrimi de, aslında Aydınlanma'nın siyasal planda uygulanmaya konmasıydı. Bu hareket sadece Kiliseyi değil, dinin kurumsal ve toplumsal tüm iddialarını dışlamaktaydı. Bundan sonra eski dönem *Ancien Régime*⁴⁰⁹ olarak nitelenecekti. Tabiatıyla devrimin ilk etkisi, Fransız Kilisesinde kendini gösterdi. *Cahiers* denen, temsilcilerin şikâyet defterlerinde, Kilise topraklarının müsâdere edilmesi önerildi.⁴¹⁰ 1793 yılı başlarında ise, âdeta Hristiyanlığı Fransa'dan silip atmaya yönelik teşebbüsler başladı. Gregoryen takviminden vazgeçildi; pazar günü özel ve kutsal bir gün olmaktan çıkarıldı; hatta Yahudi geleneğine dayanan 7 günlük hafta yerine, on günlük hafta sistemi getirilmeye çalışıldı. Dinî bayramlar vesilesiyle verilen tatiller iptal edildi; İsa'nın doğumunu simgeleyen Noel, Fransız Cumhuriyeti'nin 22 Eylül tarihindeki kuruluş yıldönümü ile değiştirildi. Adeta Hristiyanlık yerine bir akıl ve doğa kültü konmaya çalışıldı. Kilise ve katedraller, "akıl tapınakları"na dönüştürülmek istendi; Hristiyan bayram ve yortularının yerine, "akıl bayramları" öngörüldü; hatta genç bir kız biçiminde, bir "akıl tanrıçası" bile tasvir edildi.⁴¹¹ Bu "akıl dini"ne daha sonraları bir ilmihâl (kateşizm) kazandıran Fransız ise, pozitivizmin babası sayılan Auguste Comte (ö. 1857) oldu. İnsanlığın dinî dönemi artık geride bıraktığını söyleyen meşhur "üç hâl yasası"nın mimarı Comte, *Catéchisme Positiviste (Pozitivist İlmihâli)*'de tasarladığı "insanlık dini"nin dogmalarını, âyinlerini ve mabedlerini ayrıntılı biçimde anlattı. Bununla bir-

409. Adı geçen dönemle ilgili en çok bilinen çalışmalardan biri olarak bkz. Charles Kingsley, *Antik Rejim: Fransız Devrimi Öncesi Avrupa*, çev. Seyfi Say, İstanbul, 2004. Burada Kingsley "antik rejim" tabirini 1648 Westfalya Barışı ile Fransız İhtilâli arasındaki dönem için kullanır.

410. Fransız İhtilâli ve Kiliseye etkileri konusunda bkz. Frank J. Coppa (ed.) *Modern Papacy Since 1789*, New York, 1998, ss. 17–32; Brezzi, *The Papacy*, ss. 156–163; A. Latreille, "French Revolution", *NCE*, vol. 6, ss. 186–193.

411. Devrimin etkileri din adamları arasında da kendini göstermiştir. Devrim boyunca, dört bin rahipin evlendiği söylenmektedir. Bkz. Bokenkotter, *Concise History*, ss. 253–255.

likte bu yeni dinin formları, Katolik Kiliseden mülhemdi. Hem teslîs ve melekler gibi akidevî; hem de din adamları, âyinler ve dinî törenler gibi uygulamayla ilgili unsurlar, Comte'un yeni dininde şekil bakımından taklit edilmişti. Hatta bu dinin başında da yanılmaz bir papa vardı.⁴¹²

Aslında Fransız Devrimi'ne yol açan bazı gelişmeler başlangıçta, Kilise otoritesinin dışlandığı daha önceki dönemlerde sıkıntı çekmiş olan din adamlarınca desteklenmiş ve bir umut olarak görülmüştü. Fakat Fransız Millî Meclisi, mâlî krizi çözmek için Kilise mülklerine göz dikince, Katolikler devrimin aleyhlerine işleyeceğini anlamaya başladılar. Meclis önce, Gallikanizm'in son noktası olarak, 1790'da sivil ve Papalık'tan bağımsız bir "Din Adamları Meclisi" oluşturdu; sonra mecliste Kilise mülkleri ve idaresi hakkında çeşitli kararlar alındı. Piskoposluk bölgelerinin sayısının 189'dan 83'e indirilmesi, bunlardan biriydi.⁴¹³ Ayrıca Millî Meclis, bazı itirazların önüne geçmek için, din adamlarından devrime bağlılık yemini alma uygulamasını başlattı ve yine 1790'daki bir yasa ile, yemini reddedenlerin cezalandırılmasını kararlaştırdı.⁴¹⁴ Papa VI. Pius, 1791'de, bu kanunları *Charitas* adlı bir bulla ile lanetledi.⁴¹⁵ Fakat Fransız Hükümeti, bir Papalık şehri olan Avignon'u bile Kilisenin elinden almakta tereddüt etmedi.

2. Napolyon'la Mücâdele ve Restorasyon

Fransız İhtilâli ve sonradan Napolyon'un Avrupa'da oluşturduğu siyasî düzen, Roma Kilisesini derinden etkiledi. Devrime eşlik eden milliyetçilik tutkusu, Fransa'yı Hristiyanlık'tan arındırma (*dechristianization*), sekülerleşme ve din adamı karşıtlığı (*anticlericalism*)'nın merkezi hâline getirdi. Devrim karşıtı Papa VI. Pius (1775–1799), Napolyon tarafından esir alındı ve Papa Paris'te, sürgünde öldü. VI.

412. Bkz. N. Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, İstanbul, 1955, ss. 146, 154–157.

413. Meclisin ilgili kararları için Bkz. Corbett, *a.g.e.*, ss. 117–120 (*Document No. 15*).

414. Bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 121, 122 (*Document No. 16*).

415. Corbett, *a.g.e.*, ss. 123–125 (*Document No. 17*).

Pius'un halefinin de âkıbeti farklı olmadı.⁴¹⁶ VII. Pius (1800–1823), Napolyon ile bir konkordato imzaladı. Kardinallerin çoğunluğunun itirazına rağmen, 15 Ağustos 1801 yılında, Papa tarafından onaylanan konkordatoya göre Kilise, devrim sonrası gasb edilmiş mülklerinden vazgeçiyordu. Ayrıca, piskopos ve rahiplerin maaşlarının devlet tarafından verilmesi, hâlihazırdaki tüm piskoposların istifâ edip yerlerine devletin atadığı ve Papalığın onayladığı kişilerin geçmesi, konkordatonun diğer önemli maddeleri idi.⁴¹⁷ Aslında Pius'un gayreti, Fransızlara resmî din olarak Katolikliği ilan ettirmektir ki, konkordatoda yer alan “Katoliklik Fransa’da çoğunluğun dinidir” biçimindeki ibare, Papalık tarafından bunun ilk adımı olarak görüldü ve başarı sanıldı. Gerçekten de Papa gibi Napolyon da, bazı tavizler vermişti bu anlaşma ile; fakat konkordatonun ardından Papa’ya hiçbir bilgi vermeden yayınladığı *Organic Articles* diye bilinen bir metinle Napolyon, Gallikanizm’den verdiği ödünleri geri aldı. Çünkü bu düzenleme ile, Papalığın Fransa’daki her tür faaliyeti Fransız idaresinin iznine bağlanmakta; dinî nikâha dahi, ancak medenî nikâh yapıldıktan sonra imkân verilmekteydi.

Roma imparatorlarına özenen Napolyon’a, 1804’te kendi elleriyle taç giydirdiyse de, işler Papa’nın ümid ettiği gibi gitmedi. Papa, İngiltere’ye karşı olan blokta yer almayı reddedince, Napolyon, 1807’de, Papalık devletlerini işgal etti; bir yıl sonra da Roma’yı alıp kendisini aforoz eden papayı tutukladı. Papa, Alpler’in ardındaki Savona’ya sürgüne, kardinaller ise Papalık arşivi ile birlikte Paris’e götürüldü. VII. Pius, ancak 1814’de, Napolyon saf dışı edilmek üzere iken, Roma’ya dönebildi. Napolyon, 1813 Ocak’ında Leipzig’de, Rusya ve Avusturya’dan öldürücü bir darbe almıştı ve nihaî olarak Haziran 1815’te Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere tarafından,

416. Papalığın Napolyon’la ilişkileri konusunda bkz. Coppa, *Modern Papacy*, ss. 33–49; Patrick Granfield, “Papacy”, *ER*, vol. 11, s. 180; La Due, *a.g.e.*, ss. 223–229; Bokenkotter, *a.g.e.*, ss. 256–259; Stebbing, *Story*, ss. 597–606; Robert McClory, *Power and The Papacy*, ss. 48–50; Collins, *Upon This Rock*, ss. 222–226.

417. Konkordatonun maddeleri için bkz. Corbett, *a.g.e.*, ss. 126–128 (*Document No. 18*).

Waterloo’da, Napolyon efsânesine son verildi. Napolyon sonrası Avrupa ise, 1814–1815 yılları arasındaki *Viyana Kongresi*’nde şekillendi. Fransa’da Bourbon monarşisi, XVII. Louis tarafından ihyâ edildi; Avusturya, Almanya’daki topraklarının çoğunluğunu kaybetti -ki zaten 1806’da İmparator II. Francis, Kutsal Roma İmparatorluğu’nun bittiğini ilan etmişti-; İspanya’nın başına da, VII. Ferdinand geçti.

Papalık Devlet Sekreteri Kardinal Consalvi’nin başarılı diplomasisi sonucu Papalık, Viyana Kongresi ile -Ravenna, Bologna ve Ferrara dahil- eski topraklarının önemli bir kısmını geri aldı. Bu nedenle Viyana Kongresi’nden IX. Pius’un papalığına kadarki döneme “restorasyon dönemi” denmektedir. Bu dönemde Papalık topraklarıyla birlikte, uzun zamandır Kiliseden uzaklaştırılmış olan Cizvitler de “restore” oldu ve tarikat, Kilisede tekrar etkin bir konuma sahip olmaya başladı. Fakat Papalık açısından mutlu günler yoktu yakında. Hiyerarşi ve Papalık, Avrupa toplumunun genelinde bir daha asla eskisi kadar etkili olamayacaktı. Zira Kardinal Bartolomeo Capellari, papa seçilip XVI. Gregory (1831–1846) adını aldığı dönemde, bu defa İtalyan Devrimi başlamıştı.

Gregory’nin Papalık merkezîyetçiliğine ne kadar bağlı olduğu, papa olmadan önce yazdığı ve Papalığın otoritesinin ve dünyevî gücünün meşrûluğunu savunduğu, *Papalığın Zaferi* (*The Triumph of the Holy See*) adlı kitabından belliydi.⁴¹⁸ Papalığının ilk zamanlarında ise Fransa’da, üstelik de başını Katolik din adamı Felicité Lamennais’in çektiği bir grubun çıkardığı günlük gazete *L’Avenir* (*Gelecek*) özgürlüğü, cumhuriyeti, dahası din ile devlet ayrılığını savunmaktaydı. Sloganları “Tanrı ve özgürlük” olan bu grup, liberalizmden korkmak yerine, onu “Katolikleştirmek” ülküsünden söz ediyordu. Bu liberal eğilim, Almanya’da Ignaz von Doellinger (ö. 1890), A. Möhler (ö. 1838), Friedrich von Schlegel (ö. 1829); İngiltere’de ise John Acton gibi önemli isimler vasıtasıyla, Fransa dışında da ses getirdi. Gregory, Ağustos 1832’de *Mirari Vos* adlı genelge ile, bu kişileri ve fikirlerini isim vermeden kınadı. Haziran 1834’teki *Singulari Nos* ile, bu defa özellikle Lamennais’i hedef aldı ve onu “berbat bir yazar” olarak ni-

418. La Due, *a.g.e.*, s. 233.

teleyip, *Bir Mü'minin Sözleri* adlı kitabını da küçümsedi.⁴¹⁹ Liberal Katolikler, aslında Papalığın merkezîyetçiliği veya Papalık kurumunun gerekliliği konusunda muhafazakârlardan çok da farklı düşünmüyorlardı. Sadece daha özgürlükçü bir ortam istemekteydiler. Fakat onların bu istekleri, IX. Pius'un *Syllabus*'u ile tamamen bir kenara itilecekti. Gregory'nin asıl önemseydiği, misyonerlik faaliyetleriydi. XVI. ve XVII. yüzyıllardaki misyonerlik faaliyetleri, XVIII. yüzyılda önemli bir gerileme göstermişti. Papa Gregory, misyonerliğe yeni bir ivme kazandıran isim oldu. Özellikle Cizvitlerin yardımı ve fedakâr gayretleri sonucu Afrika, Hindistan, Çin başta olmak üzere, Filipinler ve Amerika gibi birçok bölge, âdeta misyoner bombardımanına tutuldu.

3. IX. Pius ve I. Vatikan Konsili

Gregory'nin yerine, "modern papalığın kurucusu" olarak isimlendirilen Kardinal Mastai-Ferretti, Papalık ismiyle IX. Pius (1846–1878) geçti.⁴²⁰ XVI. Gregory'den itibaren Kilisede ortaya çıkan liberal eğilimler, IX. Pius'un sadece dışarıdaki düşmanlarla değil, "içeridekiler"le de uğraşmasını gerektirdi.⁴²¹ Liberal Katolikler, modern seküler toplumla daha olumlu ilişkiler kurma taraftarıydılar. Fakat muhafazakârlığa karşı ortaya çıkan bu eğilim, üçüncü bir grup olarak "radikal Katolikler"i üretti ki, bu radikal eğilim, özellikle IX. ve X. Pius dönemlerinde Kilisenin politikasını belirleyen bakış açısı oldu.⁴²²

419. XVI. Gregory hakkında bilgi için bkz. Lavinia Cohn-Sherbok, *Whos's Who in Christianity*, s. 113. Papa'nın genelgeleri için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Greg16/index.htm>

420. IX. Pius hakkında bkz. La Due, *a.g.e.*, ss. 235–239; Collins, *a.g.e.*, ss. 234–239; Bokenkotter, *a.g.e.*, ss. 261–294.

421. Liberal Katolisizm hakkında bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, ss. 261–283; Papalığın liberalizmle mücadeleleri ile ilgili bkz. Gene Burns, "The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism", *The American Journal of Sociology*, vol. 95, no. 5 (1990), ss. 1123–1152; J.H. Halowell, "Liberalism", *NCE*, vol. 8, ss. 701–706; Philip Jenkins, *The New Anti-Catholicism: The Last Acceptable Prejudice*, New York, 2003, ss. 47–66.

422. Bkz. Thomas J.J. Altizer, "The Contemporary Challenge of Radical Catholicism", *The Journal of Religion*, vol. 74, no. 2 (Apr. 1994), ss. 182–198.

Fransız Devrimi sonrası gelişmeler, İtalya’da siyasal birliğe yönelik gayretleri artırmıştı. Neredeyse tüm Orta İtalya’ya hükmeden papanın, iktidarı tehdit altındaydı. 1848’de en önemli adamlarından biri olan Pallergino Rossi’nin bir suikasta kurban gitmesi sonucu hayatından endişe eden Pio Nono (IX. Pius), kaçarak Napoli Krallığı’na sığınmak zorunda kaldı. Dolayısıyla Papa’nın liberal ve milliyetçi güçlerle uzlaşma niyeti vardıysa bile, bu dönemde yok oldu. Cumhuriyetçiler 1849 Şubat’ında Roma’yı ve Kilisenin diğer topraklarını ele geçirdiler. Bu işgal, papaların dünyevî hâkimiyetinin bitmesi anlamına geliyordu. IX. Pius, Avusturya, Fransa ve İspanya başta olmak üzere birçok ülkeden yardım istedi. Fransa Başkanı Louis Napolyon, gönderdiği kuvvetlerle Roma’yı ele geçirip tekrar Papa’ya verdi; bu arada zaten Avusturya kuvvetleri de, Papalık Devletlerinin önemli bir kısmını, Papa adına kontrol altına almıştı. Böylece Fransa ve Avusturya kuvvetleri sayesinde Pio Nono, 1870’e kadar Papalığın dünyevî hâkimiyetini korumuş oldu.

Kilise, bir taraftan yaralarını sarmaya çalışırken, diğer yandan varlığına kasteden güçlü düşmanlarına karşı çeşitli hamleler yapmaktan geri durmadı. Papa IX. Pius, 8 Aralık 1864’te *Syllabus Errorum* (*Hatalar Manzumesi*) adında bir genelge yayınladı. Bu belge, hem Kilise dışındaki, hem de Kilisedeki liberallere yönelik bir metindi. Zamanın seksen önemli “hata”sını sıralayan *Syllabus* ile ifade özgürlüğü, dinî tolerans, din-devlet ayrılığı gibi fikirler yanında “Roma Başpiskoposu’nun [yani Papa’nın] ilerleme, liberalizm ve modern medeniyetle uzlaşabileceği veya uzlaşmak zorunda olduğu” düşüncesi bir hata olarak nitelendirildi.⁴²³ *Syllabus*’la, neredeyse tüm liberal ve modern fikirler -Halkın egemenliği, basın özgürlüğü, inanç ve ibâdet hürriyeti, skolastisizmden sapma gösteren her tür felsefî düşünce-mahkûm edildi. *Syllabus*, onunla benzer bir içeriğe sahip olan, yani zamanın hatalarından söz eden *Quanta Cura* genelgesi ile beraber yayınlanmıştı. Benzer Papalık metinlerinin ortak özelliği, genel eğilimleri ve fikirleri hedef almakla birlikte, pratikte muhataplarının bulunmasıdır. *Syllabus* ve *Quanta*’nın hedef aldığı kişi ise, Fransa’daki etkili din adamlarından biri olan Orléans Piskoposu Dupanloup’tu. IX.

423. Syllabus’un tam metni için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9syll.htm>

Pius'un önemli genelgelerinden bir diğeri de, uzun bir dönem sadece Protestanlarla Katolikler arasında değil, Katolikler içerisinde de tartışmalara yol açan⁴²⁴ ve *Immaculate Conception* olarak bilinen, Mer-yem'in aslı günahattan korunmuş olduğu doktrinini içeren *Ineffabilis Deus* (8 Aralık 1854)'tur.⁴²⁵

Pius'un en önemli başarısı şüphesiz, I. Vatikan Konsili (1869–1870)'ni yapmak oldu. İtalyan ordularının Roma'yı kuşatmasıyla akamete uğrasa da, bu konsil 1870'de Papa'nın üstünlüğünü ve yanılmazlığını ilan etti.⁴²⁶ Fawkes gibi düşünönlere göre *Syllabus*, modern topluma karşı bir savaş ilanıydı; “yanılmazlık” doktrini ile de Papalık teorisi tarihî gelişimini tamamladı.⁴²⁷ Aslında yanılmazlık doktrininin taraftarları, Papa dışında küçük bir gruptu ve “çoğunluk” temsilcileri böyle bir ilanın en azından ‘zamansız’ olduğu yönünde Papa'yı bir mektupla uyardılar.⁴²⁸ Fakat Kardinal Manning'in başını çektiği yanılmazlık yanlıları, konsilden bu kararın çıkmasını sağladı. Konsile, Doğu Ortodoks ve Protestanlardan da davet edilenler oldu; ancak bu davet bir karşılık bulmadı.⁴²⁹ Bunun nedeni muhtemelen,

424. Bunlar içerisinde en çok bilineni, XVII. yüzyılda V. Paul zamanında Dominikenler ve Fransiskanlar arasında yaşanmıştır ve Papa sonunda olaya müdahale edip bu konunun tartışılmasını yasaklamıştır.

425. IX. Pius'un genelgeleri için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/index.htm>

426. Konsil ile ilgili ayrıntılar hakkında bkz. La Due, *a.g.e.*, ss. 240–247; Collins, *a.g.e.*, ss. 239–250. Liberal eğilimleri şiddetle reddetmesi ve papanın yanılmazlığını vurgulamasına rağmen, I. Vatikan Konsili'nde kabul edilen esaslardan biri de -akıl çağının bir etkisi herhalde-, insanın doğal aklı ile Tanrı'yı bulabileceğidir. I. Vatikan Kararlarının ilgili kısımları için bkz. Corbett, *a.g.e.*, ss. 129–131 (*Document No. 19*).

427. A. Fawkes, “Papacy”, *ERE*, vol. 9, s. 625.

428. Konsilden böyle bir kararın çıkmamasına çalışanlar arasında, “Eski Katolikler” olarak bilinen bir grubun oluşmasını sağlayan Döllinger, Franz Reusch gibi bilim adamları da vardır.

429. IX. Pius'un, Doğu Hristiyanlarını konsile davet etmesi, onlardan destek almak ve düşmanlarına karşı elini güçlendirmek amacıyla yapılmış bir hamledir. Fakat bu düşünce, asırların getirdiği ayrılığın karşısında bir işe yaramamıştır. Konsilin, Doğu kiliseleri ile irtibatı hakkında bkz. Frazee, *a.g.e.*, ss. 234–236.

konsil kararlarının önceden bilinmesi ve bunların oldukça sert kararlar olmasıydı. Bu konsil genellikle Gallikanizm veya Konsiliarizm gibi Papalık merkezîyetçiliğine karşı fikirlerle ve seküler tehditlere karşı, Ultramontanizmin zaferi olarak yorumlandı. Başka nedenler dile getirilebilirse de, bu konsile ultramontanist bir anlayışın hâkim olmasının en önemli sebebi, Papalığın ve Kilisenin yakın geçmişte Aydınlanma ve modernizm süreci tarafından hırpalanmasıydı. Dolayısıyla I. Vatikan Konsili, bu hırpalanmaya karşı bir reaksiyondur.⁴³⁰ Kilise bu yıpratıcı süreçten sonra ya modernizmle uzlaşacak, ya da ona tepki gösterecekti; Papa'nın tercihi, tepki yönünde oldu.

Konsilden önce, Papa'nın yanılmazlık ilanında kararlı olduğu biliniyordu. Buna ek olarak, Papa tarafından liberal görüşlerinden dolayı kınanan Lamennais dahil olmak üzere, bazı kilise adamlarının etkileyici eserleri buna zemin hazırladı ve yanılmazlık ilanını kolaylaştırdı. Bunlardan en önemlisi, ultramontanist söylemin önemli isimlerinden Joseph De Maistre'nin kaleme aldığı, *Du Pape* (1819) idi. Yayınlandıktan kısa süre sonra, döneminin çok satan kitapları arasına giren bu eserde Maistre, papanın kişisel yanılmazlığını savunuyordu. Yine Cizvitler, etkili yayın organları *La Civiltà Cattolica* ile bu konuda azımsanmayacak bir hizmet gördüler ki, bu yayın organı *L'Osservatore*'den önce Papalığın resmî yayın organı gibi çalışıyordu. Hatta konsilden neredeyse bir yıl önce *La Civiltà*'da, konsilin yanılmazlık doktrinini ilan edeceği yazılmış ve bu haber hararetli tartışmalara yol açmıştı. Dolayısıyla sanıldığı gibi konsilden çıkan karar sürpriz değildi, zaten biliniyordu.⁴³¹

I. Vatikan Konsili, iki belge yayınladı. Her ikisi de “Dogmatik Yasa” sayılan *Dei Filius* ve *Pastor Aeternus*. Yanılmazlıkla ilgili yasa olan *Pastor Aeternus* (*Ebedî Çoban*) ile birlikte, papanın yanılmazlığı dogmaya girmiş oldu. Bu yasa şu şekilde sona ermekteydi:

“...Kutsal Konsil'in onayı ile biz, ilâhî biçimde vahyedilmiş bir dogma olarak bildiriyoruz ve ilan ediyoruz ki Roma Piskoposu, dinî ve

430. I. Vatikan Konsili ve tartışmalar hakkında bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, ss. 284–294; Coppa, *a.g.e.*, ss. 100–116.

431. McClory, *a.g.e.*, s. 73.

ahlâkî konularda, havarisel otoritesi ile tüm Hristiyanların çobanı ve öğretmeni olarak kutsal kürsüsünden [ex-cathedra] konuştuğu zaman, Aziz Petrus'un kendisine sağladığı ilâhî yardıma sahiptir... yanılmazdır... bu yüzden Roma Piskoposu'nun bu tür bildirimleri, ne kendisi, ne de Kilise tarafından asla değiştirilemez.”⁴³²

Tabii ki bu karar kolay çıkmadı. Konsil esnasında en etkili muhâlefet, Avusturyalı Piskopos Vincent Gasser'dan geldi. Konsil oturumlarından birinde, neredeyse dört saatlik uzun bir konuşma yapan Gasser, yanılmazlık doktrininin ilanının ne gibi mahsurlara yol açacağını anlattı. Gasser özetle şunları söyledi: 1) Böyle bir karar ve ilan, gelecek genel konsilleri anlamsız ve gereksiz hâle getirecektir. 2) Genel konsiller artık özgür olamayacaktır. 3) Doktrin, papaların şahsına yanılmazlık veriyor gibi anlaşıp, kişisel yanılmazlık anlayışına neden olacaktır. 4) Bu doktrin neredeyse papayı ayrı bir kilise hâline getirecektir. 5) Yanılmazlık, Papalığın mutlaklığına dönüşecektir ki, kesin yanılmazlık sadece Tanrı'ya aittir. Bu, Tanrı'ya ait bir sıfatı papaya vermektir.⁴³³ Sonuçta yanılmazlık karşıtları etkili olamadılar ve Pius, “papanın yanılmazlığı” doktrinini dogmaya dahil etti. Çünkü “IX. Pius, yanılmazlık doktrinini Kiliseyi tehdit eden ahlâkî, doktrinel, siyasî ve toplumsal kaosa karşı bir siper olarak görmüştü.”⁴³⁴ Modernizm o dönemde ilerlemeyi temsil etse de, Papa için onun anlamı “âhir zaman” (*apocalypse*) idi.

Cizvitler, yayın organlarıyla bu kararı destekledilerse de, yanılmazlık ilanına dünyadan tepkiler gecikmedi. *New York Times* gibi gazeteler, doktrinin tehlikelerine dikkat çekerek, neredeyse bu karara karşı bir kampanya başlattılar.⁴³⁵ Avrupa'da da doktrin çoğunlukla

432. *Pastor Aeternus*, IV, 9. Konsil ve yanılmazlık doktrininin kabulüyle ilgili bkz. McClory, *a.g.e.*, ss. ix–xxi, 77 vd. Collins, *Upon this Rock*, s. 243 vd.

433. McClory, *a.g.e.*, ss. 112–114.

434. John W. O'Malley, “The Beatification of Pope Pius IX”, *America*, vol. 183, 5, s. 10.

435. McClory, *a.g.e.*, s. xi, xii. Amerikan Protestanlarının I. Vatikan Konsili ile ilgili tepkileri için bkz. James H. Smylie, “American Protestants Interpret Vatican Council I”, *Church History*, vol. 38, no. 4 (Dec. 1969) ss. 459–474.

şaşkınlık ve tedirginlikle karşılandı. I. Vatikan'a en sert tepkilerden biri, Almanya'dan geldi. Bu tepki kendisini, özellikle Bismark Almanya'sının *Kulturkampf* (Medeniyet Savaşı) politikası ile gösterdi.⁴³⁶ Avusturya, Papalık'la yaptığı 1855 konkordatosunu geçersiz ilan etti; İsviçre ve İspanya'da da, Kiliseye karşı önemli tepkiler ortaya çıktı.⁴³⁷ Papanın yanılmazlığı doktrinini ilan eden I. Vatikan Konsili, aslında doğal bir süreç içerisinde sona ermedi. İtalyan kuvvetlerinin Roma'yı ele geçirmesiyle zorunlu olarak bitti; hatta resmî bir kapanışı dahi yapılamadı. Konsil devam ederken, 1870'de, Fransız kuvvetleri Prusya Savaşı nedeniyle bölgeden ayrılmıştı. İtalya'nın birliğini hedefleyen ve ülkede büyük taraftar bulan *Risorgimento* (Diriliş) hareketinin öncülerinden Garibaldi, Roma'ya girdi ve İtalya Cumhuriyeti'ni ilan etti. Roma'yı ve diğer topraklarını kaybeden Pius, kendisinin Vatikan'da mahpus olduğunu açıkladı ve Papalığın bu "tutsaklık"ı, 1929'daki Lateran Anlaşması'na kadar, yani yaklaşık 60 yıl sürdü.⁴³⁸

1985'te Papa II. John Paul tarafından "Aziz" ilan edilen IX. Pius⁴³⁹ zamanındaki dikkat çekici gelişmelerden bir diğeri, Katolik tarikatlardaki canlanmadır. Cizvitlerin sayısı, Pio Nono zamanında neredeyse iki katına çıkmıştır. Dominikenler ve Fransiskanlar de onun zamanında faaliyetlerini artırmışlar, yeni okullar kurmuşlardır. *White Fathers* ve *Divine World* gibi çeşitli misyoner örgütleri de bu devrede kurulmuştur. Pius ayrıca, Roma'yı bir hac merkezi hâline getirmiştir. Papa, 1848 tarihli *In Suprema Petri Apostoli Sede* adlı mektubuyla, Doğu kiliselerinin liderlerini Roma Kilisesi ile birleşmeye da-

436. *Kulturkampf* döneminde Kilise ile Alman devleti arasındaki çatışma'nın, daha doğrusu Kilisenin Almanya'da baskı altına alınmasının nedeni önce *Syllabus*, sonra da yanılmazlık doktrini ile Kilisenin, Almanya'da hâkim olan görüşle ters düşmesi idi. Bu çatışma Almanya ile Kilisenin barıştığı 1887'ye kadar devam etti. Söz konusu çatışma için bkz. J.K. Zeender, "Kulturkampf", *EVP*, ss. 251-253; Marjorie Lamberti, "State, Church, and Politics of School Reform during the Kulturkampf", *Central European History*, 19, 1986, ss. 63-81.

437. Bkz. Corbett, *The Papacy*, s. 76.

438. Papalık Devletleri'nin kaybedilmesi süreci ile ilgili bkz. Aretin, *Papacy and the Modern World*, ss. 74-92.

439. Ayrıntıları için bkz. O'Malley, *a.g.m.*

vet etmiş; fakat olumlu bir cevap alamadığı gibi, eleştiri dozu yüksek tepkiler de görmüştür. Örneğin, dönemin Rum Ortodoks Kilisesi Patriği Anthimos, Papa'nın mektubuna cevaben ilan ettiği metinde, Roma Kilisesini sapkınlıkla suçlamış ve Papa'ya, 'Misyonerlerinizi Doğu'daki Ortodoksların peşine takacağınıza, Batı'daki dinsizlerle uğraşın' mealinde sert bir karşılık vermiştir.⁴⁴⁰ Bazen bu şekilde ters tepse de, Pius döneminde etkili bir diplomatik performans göze çarpar. Papalık Rusya ile yapılan bir konkordato ile, Avrupa'da önemli bir Katolik nüfus teşkil eden Polonya'yı dinî açıdan kendisine bağlamıştır. Osmanlı nezdinde gerçekleştirilen girişimler sonucu, 1847'de Kudüs'teki Latin Patrikliği'nin yeniden kurulmasını sağlanmıştır. ABD ile de yakın temasa geçilmiş ve 1848'de ABD, Roma'da bir sefâret açmıştır.⁴⁴¹

4. XX. Yüzyılın İlk Papaları

“Kilisenin karşılaştığı çağdaş meydan okumalar, Petrus'un Kaya-sı'nı sallamadıysa da, onu kaygan bir yer hâline getirmiştir”⁴⁴² der Garfield. Sözüünü ettiği tehdit, modernizmdir. Tıpkı liberal Katolikler gibi modernist kriz de, Kilise de ani bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴³ Temel problem ise, modern ve seküler dünya ile nasıl bir *modus vivendi* (birlikte yaşama tarzı) oluşturulacağıdır. IX. Pius'tan

440. Bkz. Frazee, *Catholics and Sultans*, s. 227. I. Vatikan Konsili'nde de bazı Ortodoks din adamlarınca Katolik misyonierlerin Doğu Hristiyanları üzerindeki faaliyetleri ile ilgili şikâyetler dile getirilmiştir. Bkz. *a.g.e.*, s. 233.

441. IX. Pius ve halefi XIII. Leo'nun diplomatik faaliyetleri konusunda bkz. E.L. Woodward, “The Diplomacy of Vatican under Popes Pius IX and Leo XIII”, *Journal of British Institute of International Affairs*, vol. 3, no. 3 (May. 1924), ss. 113–138; Emiliana P. Noether, “Vatican Council I: Its Political and Religious Setting”, *The Journal of Modern History*, vol. 40, no. 2 (Jun. 1968), ss. 218–233.

442. Granfield, *Papacy in Transition*, s. 11.

443. Kilisenin modernizm ile karşılaşmasından kaynaklanan kriz, bunun gelişimi ve sosyolojik bir analizi için bkz. Stephen G. Lyng-Lester R. Kurtz, “Bureaucratic Insurgency: The Vatican and Crisis of Modernism”, *Social Forces*, vol. 63, no. 4 (Jun. 1985), ss. 901–922.

sonra XIII. Leo ile birlikte, Kiliseye karşı zaten var olan meydan okumalar daha âşikâr hâle geldi. Bilimdeki başarılar, pozitivizmin köken saplantısı yüzünden kutsal metinlerin, hatta tümüyle dinin kaynağının sorgulanması, tarihsel araştırmalar ve Darwinizm gibi bilimsel, ama dini vurmak için kullanılan araçlar, öte yandan *Mark-sizm* gibi ideolojiler, Kilisenin varoluşsal temelini sarsma tehlikesi arz ediyordu. *Biblikal* araştırmalar, daha XIX. yüzyıldan itibaren ses getirmeye başlamıştı. Örneğin -aynı zamanda meşhur şarkiyâtçılardan olan- Wellhausen, ondan sonra Alfred Loisy gibi araştırmacılar, *Pentatok* (Tevrat'ın ilk beş kitabı)'u Mûsâ'nın yazmış olamayacağını; Kilisenin şimdiki dogmatik yapısının İsâ'dan değil, tarihî gelişmelerden kaynaklandığını savunmaktaydılar. Adolf Harnack ve Ernest Renan gibi yazarlar, eserlerinde, Kilisenin İsâ'sından bambaşka bir İsâ tasvir ediyorlardı.⁴⁴⁴ Onların İsâ'sı, XIX. yüzyılın liberal reformcularına benzeyen, dogmatik bir din değil, sadece kardeşlik temelini dayanan bir inanç vaz etmiş bir kişiydi. Bu ve benzeri iddialar, *Kutsal Kitap*'ın yanılmazlığı ve bozulmamışlığı doktrinini havada bırakıyordu.

Bazılarının “Kilisenin paranoid takıntısı” dediği modernizm krizi karşısında, bir taraftan moderniteyi reddetme yönünde bir eğilim söz konusu iken; diğer taraftan, daha güçlü bir Kilise arzu etmekle birlikte, bunun yolunun merkezîyetçi ve dogmatik bir anlayıştan değil, liberalizm ve modernizmle uzlaşmaktan geçtiğini savunanlar çıkmıştı. Bunun, çok fazla bilinmeyen tipik ve ilginç örneklerinden biri, Marie von Ebner-Eisenbach'ın başlattığı bir hareketti. 1887'de *Das Gemeindegemeinde* adlı eserinin yayınlanmasının ardından, özellikle memleketi Avusturya'da ilgi gören Eisenbach, Katolisizm ile liberalizmi uzlaştırmaya gayret etmiş ve Kilisenin liberalleşmesi gerektiği tezini savunmuştu. Kocasını da Avusturya'nın meşhur liberallerinden olan Eisenbach'ın temel söylemi, Kilisenin modern düşünceye direnmemesi, dünyevî güç ve metâ hırsından vazgeçmesi gerektiği üzerine odaklanmıştı. Ayrıca kadınların kilisedeki mevcut konumunu da eleştiren Eisenbach, kadınların Kilisede “kutsal boyunduruk” altında olduğunu iddia etti. Fakat

444. Bkz. Renan, *İsâ'nın Hayatı*, çev. Ziya İhsan, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.

bu söylem, Kilise tarafından tepkiyle karşılandı ve Eisenbach, Kilise yayınlarında, “Tanrı’dan uzaklaşmış” diye nitelendirilip kitaplarının “Katoliklerce okunmaya değmez” olduğu ilan edildi.⁴⁴⁵

a) XIII. Leo (1878–1903)

Yirminci yüzyıla girerken, Kilisenin başında olan XIII. Leo (gerçek adıyla Gioacchino Pecci)’nun en önemli problemi, IX. Pius’tan devraldığı “Roma Sorunu” (*Roman Question*), yani Papalık Devletlerine İtalyan Hükümeti tarafından el konması ve Kilisenin bunu kabul lenmemesi idi.⁴⁴⁶ Bununla birlikte Leo’nun tarzı, sefeli kadar sert olmadı. Onun temel politikası, modern dünya ile uzlaşma taraftarı görüntüsü vermeye çalışan bir muhafazakarlıktı. Bu biraz da şartların getirdiği bir zorunluluktu. Zira onun modernizme karşı çıkması, IX. Pius’tan daha zordu; çünkü Sanayi Devrimi ve diğer siyasal gelişmeler, böyle sert bir karşı çıkışı gerçekçilikten uzak kılıyordu. Yani Leo’nun karşısında, fiili bir durum vardı.

Corbett, Leo’nun siyasî açıdan İtalya, Almanya ve Fransa olmak üzere üç ülkeye yönelik bir politika izlediğini; bunlardan, sadece Almanya’da başarılı olduğunu söyler. Buna göre Leo, Almanya’da -Kilisenin *Katolik Merkez Partisi* ile ilişkisinin de etkisiyle- istediği desteği kazandı ve *Kulturkampf* sonrası, Almanya’nın Papalık’la ilişkileri düzeldi. Fransa’da Papalık, III. Cumhuriyet’in Kilise karşıtı tutumu nedeniyle istediğini alamadı. İtalya’da ise, ona fayda sağlayacak bir teşebbüste dahi bulunamadı; zira İtalyan Hükümeti, Leo’ya da en az IX. Pius’a olduğu kadar düşmanca davrandı.⁴⁴⁷ Bunun dışında Leo, sefeline göre Kilise için önemli açılımlar sağladı. Onun döneminde, Hristiyanların birliği konusunda önemli bir adım atıldı ve *Orientali-*

445. Ayrıntılar için bkz. Doris M. Klostermaier, “Not Recommended For Catholic Libraries: Marie von Ebner-Eschenbach and the Turn-of-the-Century Catholic Revival Movement”, *German Life and Letters*, 53: 2, April 2000, ss. 162–177.

446. Bkz. Ronald S. Cunsolo, “Roman Question”, *EVP*, ss. 355–357.

447. Corbett, *The Papacy*, ss. 78–81.

um Dignitas adlı genelge ile, uzun bir aradan sonra Doğu Kiliseleri ile tekrar ilişki kuruldu. Hatta -karşılık görmemişse de- IX. Pius gibi Leo da, Doğu Kiliselerine birleşme çağrısı yaptı.⁴⁴⁸ Misyonerliğe dünya çapında yeni hız kazandırmak da Leo'nun hedeflerinden biri oldu.

Diğer taraftan XIII. Leo, *Syllabus* çizgisini devam ettirdi. “Hıristiyan Felsefesinin Restorasyonu” alt başlığını taşıyan *Aeterni Patris*⁴⁴⁹ adlı genelgede, *Neo-skolastisizm*’in (ya da *Neo-Tomizm*), Kilisenin yeğâne resmî teolojisi olduğunu ilan eden Papa, filozofların sadece *magisterium* (Kilisenin öğretme yetkisi)’un izin verdiği çerçevede düşünceleri gerektiğini açıkladı.⁴⁵⁰ Onun *Satis Cognitum* adlı genelgesi ise, II. Vatikan’a kadar kilise *eklesiolojisi*ni belirledi. *Index*, modern taleplerde bulunanlara karşı kullanılmaya devam edildi. Örneğin Würzburg Üniversitesi profesörlerinden Hermann Schell, Kilisenin demokratikleşmesi gerektiğini savunduğundan heretik ilan edildi ve kitapları *index*’e alındı.⁴⁵¹ Bununla birlikte Leo, tamamen bilime kapalı ve dogmatik bir görüntü vermemek adına, Vatikan arşivlerini bilim adamlarına açtı ve bir “Kutsal Kitap Komisyonu” kurdu.⁴⁵² Ama Leo’nun komisyonu, 1906’da, ‘Ben Katoliğim’ diyen birinin, Mûsâ’nın 5 kitabının bizzat Mûsâ tarafından yazıldığına inanmak zorunda olduğunu açıkladı.⁴⁵³ *Immortale Dei* (1885)⁴⁵⁴ adlı genelgesiyle din-devlet ilişkileri hakkındaki Papalık görüşünü açıklayan Leo, din

448. Frazee, *Catholics and Sultans*, s. 236, 237.

449. Tam metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_04081879_aeterni-patris_en.html

450. Leo’nun teolojik yaklaşımları hakkında bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 81, 82; La Due, *a.g.e.*, s. 250, 252.

451. Klostermaier, *a.g.m.*, s. 169.

452. Vatikan Arşivi’nin açılmasıyla birlikte arşivin içeriği hakkında da bilgiler yayınlanmaya başlamıştır. Bunun ilk örneklerinden biri olarak bkz. Charles H. Haskins, “The Vatican Archives”, *The American Historical Review*, vol. 2, no. 1 (Oct. 1896), ss. 40–58.

453. Leo’nun, daha az sert olmakla birlikte, IX. Pius gibi modernizme direnmesinin ve bu dönemdeki içe kapanmanın Kilisenin eğitim kalitesini düşürdüğünü, XX. yüzyılın ortasına kadar Katolik Seminerleri (bazıları ilâhiyat fakültesi seviyesinde olan ruhban okulları)’nin “Ortaçağ gettoları” olarak kaldığını söyleyenler vardır. Bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, s. 318, 319.

454. Genelgenin metni için bkz. Corbett, *a.g.e.*, ss. 132–139 (*Document No. 20*).

ve devletin doğru değerlendirilmesi gerektiğini; bireylerin, devletin vatandaşı olduğu gibi, aynı zamanda “Tanrı’nın kulu” olduğunun unutulmaması gerektiğini vurguladı. *Libertas Humana* (1888)’da ise Papa, liberal düşüncelere açıkça cephe aldı.⁴⁵⁵

Leo’nun papalığı, Sanayi Devrimi’nin doğurduğu sorunların belirgin olarak ortaya çıktığı zamana rastlamıştı. Bu dönemde Avrupa, demiryolları ile birbirine bağlanmış; Rockefeller, Carnegie ve Nobel gibi endüstri baronu aileler ortaya çıkmıştı. Sanayi Devrimi’nin getirdiği en önemli problem ise, işçilerin durumuydu. Leo bu konuya ayrı bir hassasiyet gösterdi ve bu nedenle Katolikler, Leo’ya, “işçilerin papası” dediler.⁴⁵⁶ Onun, kimi zaman “soysal Katolisizmin Manga Carta”sı olarak nitelenen⁴⁵⁷ *Rerum Novarum* (1891) adlı genelgesi, işçi hakları ile ilgiliydi.⁴⁵⁸ Aslında Papa’nın konuya ilgisi ve işçileri sahiplenme gayreti, bir tehlikeden kaynaklanmaktaydı. Zira Sanayi Devrimi’nin sorunlarını çözme iddiasındaki *Sosyalizm* ve onun en etkili biçimlerinden olan *Marksizm*, ideolojik olarak dine karşıydı ve işçiler üzerinde etkili bir hareket olmaya başlamıştı. Papa, Kilisenin toplumsal sorunlara ilgisini ve dinin bu sorunu çözebileceğini göstermek istemişti.⁴⁵⁹ *Rerum Novarum* benzeri genelgeler, Leo’nun haleflerince de

455. Genelgenin metni için bkz. Corbett, *a.g.e.*, ss. 139–142 (*Document No. 21*).

456. Bkz. Ron Pazola, “Who’s been Sitting in Peter’s Chair?”, s. 39.

457. Bokenkotter, *Concise History*, s. 297.

458. Metin için bkz. Corbett, *The Papacy*, ss. 143–148 (*Document No. 22*). XI-II. Leo’nun diğer genelgeleri için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/index.htm

459. Kilise, bazı din adamlarının kendilerince Marksizme karşı bir alternatif olarak kurdukları “İşçi Şövalyeleri” vb. Hristiyan teşkilâtlarını başlangıçta tasvib etmedi. Fakat 1880’lerden itibaren pek çok Hristiyan ticaret birliği kurulmuştu. Almanya’da “İşçilerin Refahı Birliği” (1879), Belçika’da “Anti-Sosyalist Birlik” (1878), Hollanda’da “Katolik İşçiler” (1895) bu kuruluşlardandı. Yaklaşık 3,5 milyon üyesi ile Avrupa’yı kapsayan bir federasyon ise, 1920’de, “Hristiyan Ticaret Birlikleri Federasyonu” adıyla kuruldu. Bu ticaret birlikleri ile, sonradan Avrupa siyasetinde etkili olmaya başlayacak Hristiyan Demokrat partilerin ortaya çıkışı arasında yakın bir ilişki vardır. 1950’lere gelindiğinde, Hristiyan Demokrat partiler, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Almanya, Avusturya ve İtalya’da parla-

sürdürüldü. XI. Pius, 1931’de *Quadragesimo Anno*’yu; XXIII. John - *Rerum Novarum*’un 1961 yılındaki yıldönümünde- *Mater et Magistra*’yı ve 1963’te *Pacem in terris*’i; VI. Paul ise, *Populorum Progressio*’yu, “sosyal Katolisizm”in anahtar kavramı olan “sosyal adalet”e dikkat çekerek aynı ruhla yayınladılar. II. Vatikan Konsili’nin *Gaudium et Spes* (*Modern Dünyada Kilise*) isimli belgesi bu çizgiyi tamamladı. Bir başka açıdan bu metinler, demokrasinin bir yönetim şekli olarak Kilise tarafından meşrû görülmesinin aşamalarını oluşturdu.⁴⁶⁰

b) X. Pius (1903–1914)

XIII. Leo’nun ölümünden sonra görünen en kuvvetli papa adayı, Leo’nun Devlet Sekreterliğini yapmakta olan Kardinal Mario Rampolla idi. Ancak kardinallerin çoğu, Leo’nun ılımlı diplomasisi yerine, IX. Pius’un sert politikasına dönme taraftarı olduğundan; Rampolla, Avusturya temsilcisi tarafından veto edildi ve *konklavdan*, 1893’ten beri Venedik Patrikliği görevini sürdüren, Kardinal Guiseppe Sarto, papa olarak çıktı.

X. Pius adını alan Sarto’nun çabaları, öncelikle İtalyan Hükümeti ile Papalık arasındaki tansiyonu düşürmeye odaklanmıştı. Fakat 1905’te Fransa’da çıkarılan bir kanunla, Kilise ve devlet ayrılığının kabul edilmesi, Papa’nın dikkatini bu konuya yöneltti. Fransa ile ilişkiler zaten 1904’ten beri kopmuştu. Ertesi yıl ise, Fransız Hükümeti, Papalığın Fransa’daki haklarını düzenleyen 1801 *Konkordatosu*’nu geçersiz saydı ve Kilise ile devletin ayrıldığını resmen ilan etti. Papa, 11 Şubat 1906 tarihli *Vhementer Nos* isimli genelgesiyle, Fransa ruhbanına ve halkına seslenerek, Kilisenin devletten kesinlikle ayrılamayacağını savundu.⁴⁶¹ Bu, modernizmle çatışmanın bir veçhesiydi; Ki-

mentolarında çoğunluğu ele geçirmişler; İsviçre, Fransa ve Norveç’te ise önemli gruplar hâline gelmişlerdir.

460. Bokenkotter, *Concise History*, s. 309.

461. X. Pius’un genelgeleri için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/index.htm. Burada yer almayan genelgeleri için bkz. www.papalencyclicals.net

lise diğer taraftan, çeşitli yazarlara karşı tepki göstermekten geri durmadı. Alfred Loisy'nin, 1902'de yayınlanan *İncil ve Kilise* isimli kitabı, Kilisenin modernizmle uzlaşmasına yönelik fikirler serdettiği için *index'e* konu ve Loisy, aforoz edildi. Bu vâkıa, istisnâî bir örnek olarak kalmadı. İyi niyetli Hristiyanlar olmakla birlikte Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde, Kilisenin mevcut yapısını ve politikalarını eleştiren kitaplara şiddetle cephe alındı. Bu yazarlar, eski günlerdeki gibi engizisyon elinde can vermedilerse de, neredeyse hiç dinlenmeden mahkûm oldular ve aforoz edildiler.⁴⁶² X. Pius, ismen selefi olan IX. Pius gibi, modernizmi Kilisenin can düşmanı olarak görüyordu. Hatta papalığının 5. yıldönümü münasebetiyle basılan paralarda, Papa, modernizm canavarıyla savaşırken resmedilmişti. Bununla birlikte, bir ideoloji olarak modernizmin, X. Pius zamanında mahkûm edilmesi, iki aşamada gerçekleşti. İlk olarak Temmuz 1907'de, *Lamentabili Sane*⁴⁶³ adlı Papalık genelgesiyle; ikinci aşamada ise, aynı yılın Eylül ayında *Pascendi Dominici Gregis* adlı genelge ile, modernist fikirler lanetlendi. *Pascendi*'de, neredeyse "düşünce" anlamında hangi tür "izm" varsa hepsi mahkûm edildi. Büyük ölçüde *Syllabus*'a benzeyen ve zamanın 65 hatasının sıralandığı *Lamentabili*'de ise, İsa'nın bir kilise kurmadığı ve sakramentler uygulamadığı; Roma Kilisesi'nin önceliğinin, Tanrısal kaynaklı olmadığı; Katolikliğin bu hâliyle bilimle uzlaşamayacağı gibi yorumlar mahkûm edildi ve yasaklandı. Söz konusu 65 maddenin neredeyse yarısı, Loisy'nin söylediklerini hedef alıyordu. Adı geçen Papalık belgelerinin yayınlanmasından sonra, bu metinleri eleştiren Loisy ile birlikte birçok yazar –en önemlilerinden biri o dönemde *London Times*'da yazan Tyrell'dir- aforoz edildi.

1914'te ölen X. Pius, bu "başarılarından" dolayı 1954'te XII. Pius tarafından aziz ilan edildi ve 1572'de ölen V. Pius'tan sonra aziz yapılan ilk papa oldu. Onun, önemli bir proje olarak *Kilise Yasasının*

462. La Due, *a.g.e.*, s. 254.

463. Genelgenin Türkçe çevirisi Ek 5'te verilmiştir. İngilizcesi için bkz. <http://www.papalencyclicals.net/Pius10/p10lamen.htm>. Yanılmazlık doktrini, *Syllabus* ve *Lamentabili* gibi metinleri, yakın geçmişe ait belgeler olmalarına rağmen, herhalde imaj bozucu olduklarından, Vatikan'ın resmi internet sitesinde bulmak zordur.

derlenmesi düşüncesi ise –ki bu amaca yönelik bir komisyon oluşturmuştu-, ancak o öldükten sonra gerçekleşebildi.

c) XV. Benedict (1914–1922)

X. Pius'un ölümünden sonra kardinaller, *Curia*'ya yabancı olmayan bir ismi, Giacomo Della Chiesa'yı papa olarak seçti. Şu anki papa Ratzinger'den önceki son "Benedict" olan XV. Benedict, tıpkı Ratzinger gibi teoloji doktorasına sahipti ve aynı zamanda Kilise tarihi alanında uzmandı. *Picoletto* (küçük adam) lakabı ile anılan XV. Benedict, genel itibariyle seleflerinin modernizm karşıtı tavrını sürdürdü ve ilk genelgesi olan *Ad Beatissimi*'de modernist anlayışı lanetledi.⁴⁶⁴

Bununla birlikte Papalığın mâlî durumunu düzeltmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan kârlı tahviller alması; Rusya'daki devrimi, önce "zorbalığa karşı kazanılan bir zafer" ilan edip sonra İtalya'da baş gösteren komünizm tehlikesine karşı –kısa sürede İtalya'da ikinci parti konumuna gelen- *Katolik Halkçı Partisi*'ni kurması, XV. Benedict'in en çok hatırlanan icraatlarından oldu.⁴⁶⁵ Fakat XV. Benedict'in yaptığı en önemli iş, X. Pius'un başlattığı *Kilise Yasası* çalışmalarının tamamlanması idi. 1904'te *Papalık Kodifikasyon Komisyonu* adıyla bir komisyon oluşturulmuştu. Bu komisyonun başkanı Pietro Gaspari ve ileride XII. Pius adıyla papa olacak olan yardımcısı Eugenio Pacelli'nin gayretli çalışmalarıyla, 1917'de *Kilise Yasası (Code of Canon Law)*'nin ilk resmî baskısı gerçekleştirildi.⁴⁶⁶ Papalığının büyük bölümü I. Dünya Savaşı esnasında geçen XV. Benedict, savaşın önlenmesi amacıyla -o dönemde etkili olmasa da- sonradan hatırlanacak bazı girişimlerde bulundu. Bunlar içerisinde en önemli olanı 1917'de savaşan devletlerin başkanlarına yaptığı çağrıdır. Papanın bu çağrısının,

464. Ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph A. Biesinger, "Benedict XV", *EVP* ed. Frank J. Coppa, *Modern Papacy*, s. 51, 52.

465. Bkz. Paul L. Williams, *Vatikan Sırları*, çev. Handan Eğlence, İstanbul, 2004, s. 25.

466. F. Heiler, *Kilise Yasası'nı Papalığın merkeziyetçi çizgisinin nihaî unsuru olarak görmektedir*. Aktaran Granfield, *Papacy in Transition*, s. 54.

savaşın sona ermesinde değilse de, 1918'de *Wilson Prensipleri*'nin ortaya çıkmasında etkili olduğunu söyleyenler vardır.⁴⁶⁷

d) XI. Pius (1922–1939)

XV. Benedict'in ölümünden sonra kardinaller arasında iki farklı eğilim belirir: X. Pius'un sert politikasını benimseyenler ve XIII. Leo'nun nisbeten yumuşak siyasetini doğru görenler. Fakat iki grubun adayı da, üçte iki çoğunluğu sağlayamaz ve Milan Başpiskoposu Achille Ratti, seçimden sürpriz papa olarak çıkar. XI. Pius adını alan Ratti, mesaisinin büyük kısmını, "Roma Sorunu"nu çözmek için harcar ve nihayetinde İtalya ile bir uzlaşmaya varılır. Bu konudaki en önemli yardımcısı ise, seçimin en kuvvetli iki adayından biri olan ve Pius'un, seçildikten sonra Devlet Sekreteri olarak atadığı Kardinal Gaspari'dir. 1929'da Mussolini ile imzalanan ve bugünkü Vatikan Devleti'nin kuruluşunu sağlayan *Lateran Anlaşması*'nın mimarı Gaspari, Mussolini ile beraber adı geçen anlaşmaya imza koyar. Anlaşma iki kısımdan oluşmaktadır; biri siyasal anlaşma, diğer kısım ise *konkordato*'dur. O dönemdeki şartlar düşünüldüğünde, aslında anlaşma Kilise açısından kârlı olmuştur. Zira Kilise tüm binaları ile birlikte Vatikan'a sahip olduğu gibi, İtalyan Hükümeti'nden mâlî destek de sağlar. Ayrıca anlaşma ile Katolikliğin devlet dini olarak kabul edilmesi; İtalyan eğitim sisteminin Kilise esaslarına göre düzenlenmesi ve İtalya'da Katolikliğin imtiyazlı bir statüde olması kabul edilir. İtalya tarafından, Papa'nın Vatikan'daki müstakil hâkimiyeti tanınır; buna karşılık Papalık da, eski toprakları üzerinde hak iddia etmekten vazgeçer.⁴⁶⁸ Bu anlaşmadan kısa süre sonra Almanya yönetimi, yani Hit-

467. Bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, s. 346; Corbett, *a.g.e.*, s. 149. Kilisenin savaş karşısındaki tutumu hakkında ayrıca bkz. Frederic Siedenburg, "War and the Catholic Church", *The American Journal of Sociology*, vol. 31, no. 3 (Nov. 1925), ss. 388–376. Papanın söz konusu çağrısının metni için bkz. www.firstworldwar.com/source/papalpeacenote.htm; Corbett, *a.g.e.*, ss. 149–151 (*Document No. 23*).

468. Anlaşmanın tam metni için bkz. Ek 6. Anlaşma ve konkordatonun önemli kısımları için bkz. J.A. Corbett, *a.g.e.*, ss. 152–157 (*Document No. 24*).

ler'le de bir konkordato yapılır. Pius zamanında Gaspari'nin diplomatik girişimleri sonucu, bu ikisi dahil olmak üzere, çeşitli yönetimlerle on sekiz konkordato imzalanmıştır.⁴⁶⁹

XI. Pius'un önemli özelliklerinden biri, ekümenik harekete şiddetle karşı çıkması olmuştur. 1928 tarihli *Mortalium Animos* adlı genelgesinde, "pan-Hristiyanlar" olarak adlandırdığı birlik savunucularını, tehlikeli ve savaşılmaması gereken kişiler olarak niteler. Ayrıca *Divini Redemptoris* ve *Mit Brennender* adlı genelgelerinde de komünizmi ve "anti-Hristiyan" olarak nitelendirdiği Nazizmi eleştiren Pius, *Non Abbiamo Bisogno* (1931) adlı genelgeyle de faşizmi kınamıştır.⁴⁷⁰

e) XII. Pius (1939–1958)

XI. Pius'un Devlet Sekreteri Eugenio Pacelli, onun ölümünden sonra papa seçilerek XII. Pius adını alır. XIII. Leo tarzında bir siyaset sergileyen XII. Pius, hem İkinci Dünya Savaşı, hem de Soğuk Savaş'ın hazırlık devresinde Papalık yapmıştır. Pius, 1943'te *Divino Afflante Spiritu* isimli genelgesiyle, Kutsal Kitap çalışmalarını teşvik eder. *Mediator Dei*'de litürjideki yenilenme üzerine odaklanır ki, bu genelge II. Vatikan Konsili'nin litürji konusundaki metninin (*Sacrosanctum Concilium*) kaynağı gibi gözükmektedir. *Mystici Corporis*'te ise, Kilise İsa'nın mistik bedeni ve görünmeyen başı, Papa ise İsa'nın Vekili ve Kilisenin görünen başı olarak tanımlanır. *Humani Generis*'de "yeni teoloji" akımına hücum eden papa, De Lubac, Bouillard, Congar ve Chenun gibi teologların görüşlerini eleştirir. Zira Kilise, hâlâ Aziz Thomasçı öğretide ısrar etmektedir. Fakat Papa'nın asıl düşmanı, siyasal alandadır. XII. Pius'un "patolojik bir komünizm korkusu" olduğu söylenir.

Lateran anlaşması ve sonrasında Papalık-İtalya ilişkileri konusunda bkz. Aretin, *Papacy and the Modern World*, ss. 189–196.

469. XI. Pius döneminin Papalık politikaları ile ilgili, o tarihlerde kaleme alınmış bir makale olarak bkz. Algernon Cecil, "Vatican Policy in the Twentieth Century", *Journal of British Institute of International Affairs*, vol. 4, no. 1 (Jan. 1925), ss. 1–29.

470. Metin için bkz. Corbett, *a.g.e.*, ss. 158–160 (*Document No. 25*).

Papa 1949'da yayınladığı bir genelge ile, Komünist Parti'ye üye olan Katoliklerin otomatik olarak aforoz edilmiş sayılacağını ilan etmiştir.

XII. Pius, bazı Yahudi yazarlarca "Hitler'in papası" olarak nitelendirilmekte ve bir savaş tahrikçisi gibi lanse edilmekte ise de, Katolikler onun tüm çabasının savaşı sona erdirmeye yönünde olduğunu iddia ederler.⁴⁷¹ Yahudiler, XII. Pius'u soykırımı desteklemekle, en azından sessiz kalmakla eleştirirler. Papanın neden böyle davrandığı hakkında en önemli iki tez ise şöyledir: 1) Papa, Almanya'ya yakın bir insandır; burada görev yapmıştır ve Alman Katolikler üzerindeki etkisini kaybetmek istememiştir. 2) Nazileri, Bolşeviklere, liberallere tercih etmiştir ki bu ikisi hem Nazilerin, hem Papalığın ortak düşmanlarıdır.⁴⁷² Bununla beraber II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Papalığın ve Vatikan'ın prestiji artmaya başlar. Artık diğer devletlerle ilişkileri olan bir Vatikan ve dünya liderleri arasında yer alan bir papa vardır. Ayrıca XII. Pius zamanında –bu, artıştan çok bir düzenleme gibi görünse de– Kilişenin dünya genelinde 1696 olan piskoposluk bölgesi (*diocese*) sayısı, 2048'e çıkar ve Kilise mâlî açıdan da oldukça iyi bir duruma gelir.

F- II. VATİKAN KONSİLİ'NDEN GÜNÜMÜZE

1. Yüzyılın Çobanı: XXIII. John (1958–1963)

2002 yılının Kadir Gecesi'ne rastlayan 1 Aralık'ta, İstanbul İtalyan Kültür Merkezi'nde, bir papanın hayatını konu alan belgesel bir filmin galası yapıldı. Filmin yönetmeni Donatella Baglivo'nun da katıldığı gecede, Müslüman ve Hıristiyan birçok önemli sima hazır bulunmuştu.⁴⁷³ Bu papa, dünyada "XX. Yüzyılın Çobanı", Türkiye'de

471. Pius'un ilgili dokümanları için bkz. Corbett, *a.g.e.*, ss. 165–167.

472. Bkz. Randolph L. Braham, "Remembering and Forgetting: The Vatican, the German Catholic Hierarchy and the Holocaust", *Holocaust and Genocide Studies*, s. 237. XII. Pius'un savaş dönemindeki politikası ile ilgili bkz. Coppa, *Modern Papacy*, ss. 185–197.

473. Bu etkinlik ertesi gün çeşitli gazetelerce haber yapılmıştı. Örnek olarak bkz. *Akşam*, 02.12.2002.

ise “Türk Papa” veya “Türk dostu Papa” diye anılan Angelo Guiseppe Roncalli, yani XXIII. John (1958–1963)’du. Roncalli, Türkiye’de olduğu kadar Avrupa ve Amerika’da da, ismi ile hâlâ varlığını sürdüren bir papadır. Dünyanın pek çok yerinde XXIII. John adını taşıyan onlarca kuruluş vardır ve bunlar sadece dinî organizasyonlar değil; okullar, hastaneler, yardımlaşma örgütleridir. Aralarında Roncalli adına yıllık ödüller verenler bulunmaktadır.

Papalık tarzı açısından bazı önemli yazarların Büyük Gregory’ye benzettği⁴⁷⁴ Roncalli, 25 Kasım 1881’de on dört çocuklu bir ailenin ferdi olarak İtalya’nın, Bergamo’ya bağlı Sotto il Monte şehrinde doğdu. İlk dinî eğitimini, aynı zamanda vaftiz babası olan büyük amcasından alan Roncalli, 1892’den itibaren Kiliseye bağlı çeşitli okul ve seminerlere devam etti ve 1904’de rahip olarak atandı. I. Dünya Savaşı esnasında ordu papazı olarak görev yapan Roncalli, birkaç farklı görevin ardından, Papa XV. Benedict tarafından SPF (İnancı Yayma Topluluğu)’nin başına getirildi. 1925’te piskoposluğa yükseldi ve Papalık Temsilcisi (Apostolic Delegate) olarak 1935’e kadar Bulgaristan’da çalıştı. Roncalli, 1935’ten 1944’e kadar hem Yunanistan hem Türkiye Papalık Elçiliği göreviyle –o zaman Türkiye ile Vatikan arasında henüz diplomatik ilişki bulunmadığından, gayri resmî sıfatla– Türkiye’de bulundu. 1944’te Fransa’ya Papalık Elçisi (Nuncio) olarak atanan Roncalli, aynı zamanda UNESCO’da Vatikan’ın ilk daimî temsilcisi oldu. 1953 yılında kardinalliğe yükseldi ve XII. Pius’un ölümü üzerine papa seçilerek XXIII. John adını aldı. XXIII. John, IV. Sixtus’un 70 ile sınırlandırdığı kardinal sayısını değiştirdi ve onun papalığı zamanında bu sayı, tarihteki en geniş rakama, 87’ye kadar ulaştı. Papa ayrıca *Kilise Yasası*’nı revize etti ve en önemlisi, II. Vatikan Konsili’ni topladı. XXIII. John, konsil devam ederken, 3 Haziran 1963’te öldü ve II. John Paul tarafından 2000 yılında aziz ilan edildi.⁴⁷⁵

474. Hans Küng, *The Church*, New York, 1976, s. 599.

475. XXIII. John hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Pope John XXIII”, *L’Osservatore Romano*, Weekly Edition in English, 6 Sep. 2000; F. X. Murphy, “John XXIII”, *ER*, vol. 8, ss. 107–110; Collins, *Upon This Rock*, ss. 287–292.

Roncalli, İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'dan kaçmaya çalışan birçok Yahudi'ye yardımcı oldu. XII. Pius zamanındaki çatışmanın ardından, onun döneminde Yahudilerle bir uzlaşma sürecine girildi.⁴⁷⁶ Bazılarına göre XXIII. John, papalığı otoriter bir diktatörlükten ziyâde bir birlik simgesi olarak görmekteydi. Selefî XII. Pius'un katı komünizm karşıtlığı yerine, komünist ülkelerle bile işbirliği yapmak gibi diplomatik bir tarz-ı siyaset benimsemişti. 1962'de ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki "Küba Krizi" sırasında Kennedy ve Kruşçev'le görüşerek gerginliği yumuşatmayı başarması, Roncalli'nin bir din adamından çok, başarılı bir devlet adamı gibi çalıştığının göstergesiydi.⁴⁷⁷

Yakın geçmişe bakıldığında Roncalli'nin, Türkiye'de -en azından yönetim tabakasınca- sempati ile bakılan ilk ve tek papa olduğu görülmür.⁴⁷⁸ 1986'da 10-17 Kasım tarihleri arası, Roncalli'nin İstanbul'a gelişinin 50. yılı münasebetiyle, "Roncalli Haftası" ilan edilmiş; bu hafta dolayısıyla yapılan bir törendeki konuşmasında eski dış işleri bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil, Roncalli'den, "Türk dostu papa" olarak söz etmiştir. Roncalli'nin aziz ilan edildiği 2000 yılı Aralık ayında ise -aziz ilan edildiği törene dönemin Kültür Bakanı İstemihan Talay ve diğer bazı devlet erkânı da katılmıştır- Roncalli'nin oturduğu, bugün Papalık Büyükelçiliği olarak hizmet veren binanın yer aldığı Ölçek Sokak'ın adı Mustafa Sarıgül başkanlığındaki Şişli Belediye Meclisi'nin aldığı kararla "Papa Roncalli Sokağı" olarak değiştirildi. Kültür Bakanlığı

476. Bu yüzden Kaufman ve Eisenberg gibi yazarlar, "Hiçbir Yahudi, peşin fikirleri ve İsrail milletini bunaltan eski Tanrı katili ithamlarını ortadan kaldırmak için XXIII. Jean'ın sarf ettiği çabaları unutamaz" der. F. Kaufmann-J. Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*, s. 122.

477. XXIII. John ve sonrasında VI. Paul'un bir süre devam ettirdiği bu siyaset tarzı, bazen "ostpolitik" şeklinde bir kavramla ifade edilmektedir. Bu siyasetin amacının ılımlı bir politika izleyerek, özellikle Doğu Avrupa'da komünist rejim altında yaşayan Hristiyanların dinî özgürlüklerini kazanması olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Collins, *Upon this Rock*, s. 309, 310.

478. Ülkemizde Papalığı bir düşman veya tehlike olarak anlatan bazı kitaplar da dahi XXIII. John, bir istisna olarak ayrı bir yere yerleştirilir. Bkz. Münir Abdurrahman, *Papaların Tarih Boyunca İslâm-Türk Düşmanlığı*, s. 73, 74. Bununla birlikte son dönemde Aytunç Altındal gibi, "Türk Papa" anlayışının bir kandırmaca olduğunu iddia edenler de vardır. Bkz. Aytunç Altındal, *Vatikan ve Tapmak Şövalyeleri*, s. 81 vd.

ğı tarafından 8–10 Aralık 2000 tarihleri arasında Roncalli onuruna düzenlenen kutlamalar çerçevesinde –kutlama komitesinin başkanı eski bakanlardan İmren Aykut’tur- çeşitli siyasî ve dinî liderlerin katılımıyla gerçekleştirilen bir törenle yeni sokak tabelası yerine kondu.⁴⁷⁹

Roncalli’ye yönelik bu ilginin oluşmasında, onun on yıl kadar İstanbul’da bulunmasının ve bu esnada edindiği dostlukların büyük payı vardır. Bu sempatiyi sağlayan nedenlerden biri de, İstanbul’da iken, yani daha papa seçilmemişken –kilise cemâatinin önemli bir kısmının kızgınlığına yol açsa da- Türkiye’deki Katolik ayinlerinde Türkçe’nin de kullanılmasını teşvik etmesidir. Vatikan’la Türkiye arasında diplomatik ilişki kurulmasında da Roncalli’nin oluşturduğu yakınlık etkili olmuştur. Türkiye henüz Vatikan’ı resmen tanıımıyorken, 1955’te Başbakan Adnan Menderes Papa XII. Pius’u ziyaret eder. 1958’de XII. Pius’un yerine Roncalli papa seçildiğinde ise, dönemin Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ‘bir Türk dostunu Papalık makamında görmenin mutluluk verici olduğunu’ açıklar. Ertesi yıl Cumhurbaşkanı Celal Bayar Roncalli’yi makamında ziyaret eder.⁴⁸⁰ Bu gelişmelerin ardından 1960’ta Vatikan’la Türkiye arasında resmen diplomatik ilişki kurulur. Francesco Lardone Vatikan’ın ilk Türkiye elçisi, ünlü sosyologlarımızdan Nur Vergin’in babası Nureddin Vergin de Türkiye’nin ilk Vatikan Büyükelçisi olur. 27 Mayıs darbesi sonrasındaki sıkıyönetim döneminde de Türkiye’deki Roncalli sempatisi devam eder. 1960’da Katolik cemâati tarafından, Roncalli’nin İstanbul’da iken ikamet ettiği Ölçek Sokak’taki binaya, onun anısına bir plaket yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak sıkıyönetim nedeniyle her türlü toplantı ve tören yasaklandığından, Lardone o zaman İstanbul Valisi olan General Refik Tulga’dan törenle ilgili izin istemeye gittiğinde, Tulga sadece izin vermekle kalmaz, törene bizzat katılıp açılışı

479. Bkz. Rinaldo Marmara, “Papa Roncalli: Ölçek Sokak’ın Yeni Adı”, çev. S. Özen, *Toplumsal Tarih*, S. 85 (Ocak 2001), ss. 57–59.

480. Altındal, Roncalli ile Bayar’ın, Roncalli’nin İstanbul’da bulunduğu yıllardan itibaren iyi dost olduklarını belirtir. Hatta, Roncalli’yi “Celal Bayar’ı ipten alan papa” olarak isimlendiren Altındal’a göre, 27 Mayıs darbesi sonrasında Menderes ve arkadaşlarıyla beraber idama mahkûm edilen Bayar’ın idam edilmeyişinin arkasında Roncalli’nin müdahalesi vardır. Bkz. Aytunç Altındal, *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*, s. 83, 84.

yapar ve Roncalli'nin tarihteki ilk Türk papa olduğunu söyler. 1963 yılında ölmeden önce Roncalli'yi bir Türk yetkilisi daha ziyaret eder. Bu kişi, dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'dir.⁴⁸¹

2. II. Vatikan Konsili

Aslında modern dünya ile yüz yüze gelmekten kaynaklanan bunalımı aşmak amacıyla ekümenik bir konsil toplanması, XI. ve XII. Pius'un düşündükleri, fakat gerçekleştiremedikleri bir projedir.⁴⁸² Ancak bu iki Pius'un kafasında da muhtemelen XXIII. John'un topladığı tarzda bir konsil yoktu. Kilise değişmek mi istiyordu, yoksa “dün-yayı değiştirebilmek için ona açılmak zorunluluğu”⁴⁸³ mu hissediyordu? Her iki bakış açısının da taraftarları vardı. Fakat her hâlükârda açık olan, II. Vatikan'ın bir değişim isteğinin sonucu olduğudur.

Hazırlıkları iki yılı aşkın bir zaman süren ve 10 ayrı komisyonun çalıştığı konsil, 11 Ekim 1962'de XXIII. John'un açılış konuşması ile başladı. Yaklaşık üç yıl süren konsilde, katılımcıların sayısı zaman zaman 3.000'e yaklaştı. Konsilde Ortodoks ve Protestan Kiliselerinden gözlemciler de yer aldı. 1962'den başlayarak, her biri hazırlık aşamasında belirlenmiş çerçeve planlar üzerinden gitmek sûretiyle, 1965'e kadar, her yılın sonbaharında 4 genel oturum (*session*) biçiminde çalışıldı. İlk oturumda, vahiy ve litürji ile ilgili sorunlar ele alındı. Konsil, Roncalli'nin 3 Haziran 1963'teki ölümünden sonra, aynı ruhla Papa VI. Paul (1963–1978) tarafından devam ettirildi. Konsilin, 1963 yılı-

481. Bkz. Rinaldo Marmara, “Papa 23. John Aziz İlan Ediliyor”, çev. S. Öztürk, *Toplumsal Tarih*, S. 80 (Ağustos 2000), ss. 50–54.

482. Vincenzo Carbone, “Vatican Council II: Light for the Church and for the Modern World”, www.vatican.va/jubilee_2000/magazine/documents/ju_mag_01051997_p-21_en.html. (28. 07. 2004). Konsilin alt yapısını oluşturan gelişmeler konusunda bkz. Aretin, *Papacy and the Modern World*, s. 232 vd.; M. Fitzgerald–F. Machado, “Yeni Oluşan Dinler Teolojisi”, çev. Ali İhsan Yitik, *DEÜİFD*, S. XVII, 2003, ss. 333–336. Konsil öncesi ve sonrası Vatikan politikaları ile ilgili bkz. F.X. Murphy, “Vatican Politics: Structure and Function”, *World Politics*, vol. 26, no. 4 (Jul. 1974), ss. 542–559.

483. Richard P. McBrien, *Catholicism*, s. 1175.

nın 29 Eylül–4 Aralık arasındaki ikinci toplantısında, Kilisenin mâhiyeti ve işlevi yanında ekümenizm, dinî özgürlük, anti semitizm gibi konular üzerinde duruldu. Üçüncü toplantı, 14 Eylül–21 Kasım 1964'te, Papa ve diğer katılımcıların hazır bulunduğu bir komünyon âyini ile başladı. Vahiy üzerine yoğunlaşan tartışmalar esnasında, yeni teolojik ve tarihsel yorumlar üzerinden, modern dünyada Hıristiyan vahyinin nasıl anlaşılacağı tartışıldı. Ayrıca planda görülen “Modern Dünyada Kilise” başlığı etrafında da tartışmalar gerçekleşti. Üçüncü toplantıdan sonra VI. Paul, Bombay'daki Evharistiya Kongresi'ne katıldı; dönüşünün ardından, 1965 yılının 14 Eylül–8 Aralık tarihleri arasında, dördüncü ve son toplantı gerçekleştirildi. II. Vatikan Konsili, 8 Aralık 1965'te, VI. Paul'un kapanış konuşmasıyla sona erdi.⁴⁸⁴

II. Vatikan Konsili'nin açıkladığı belgeler üç gruptur; bu metinlerin adları ve başlıkları şu şekildedir:⁴⁸⁵

YASALAR (CONSTITUTIONS)

Sacrosanctum Concilium

(Kutsal Litürji ile ilgili Yasa, 4 Aralık 1963)

Lumen Gentium

(Kilise ile ilgili Dogmatik Yasa, 21 Kasım 1964)

Dei Verbum

(İlahî Vahiy ile ilgili Dogmatik Yasa, 18 Kasım 1965)

Gaudium et Spes

(Modern Dünyada Kilise ile ilgili Pastoral Yasa, 7 Aralık 1965)

484. Konsil süreci ile ilgili olarak bkz. G.C. Berkouwer, *The Second Vatican Council and the New Catholicism*, Eerdmans Publishing Co., US, tarihsiz; Collins, *Upon This Rock*, ss. 287–306; Coppa, *Modern Papacy*, ss. 210–222; R.F. Bulman, “Vatican Council II”, *EVP*, ss. 429–432.

485. Vatikan'ın resmî internet sitesinde yer alan konsil belgelerinin metinleri için bkz. http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/index.htm (26.12.2006). Metinlerin basılı İngilizce tercümesi için bkz. W.M. Abbot, *Documents of Vatican II*, New York, 1966.

BİLDİRİLER (DECLARATIONS)

Gravissimum Educationis

(Hristiyan Eğitimi ile ilgili Bildiri, 28 Ekim 1965)

Nostra Aetate

(Kilisenin Hristiyanlık Dışındaki Dinlerle İlişkisi Üzerine Bildiri, 28 Ekim 1965)

Dignitatis Humanae

(Dinî Özgürlük Üzerine Bildiri, 7 Aralık 1965)

KARARLAR (DECREEES)

Inter Mirifica

(Toplumsal Medya İletişimi Üzerine Karar, Aralık 1963)

Unitatis Redintegratio

(Ekümenizm Üzerine Karar, 21 Kasım 1964)

Orientalium Ecclesiarum

(Doğu Tarzı Ayin Yapan Katolik Kiliselerle ilgili Karar, 21 Kasım 1964)

Ad Gentes

(Kilisenin Misyonerlik Faaliyeti ile ilgili Karar, 7 Aralık 1965)

Presbyterorum Ordinis

(Rahiplerin İdaresi ve Yaşam Tarzı ile ilgili Karar, 7 Aralık 1965)

Apostolicam Actuositatem

(Laiklerin Havariliği ile ilgili Karar, 18 Kasım 1965)

Optatam Totius

(Rahiplerin Eğitimi ile ilgili Karar, 28 Ekim 1965)

Perfectae Caritatis

(Dinî Hayatın Adaptasyonu ve Yenilenmesi ile ilgili Karar, 28 Ekim 1965)

Christus Dominus

(Piskoposların Kilisedeki Çobanlık Görevi ile ilgili Karar, 28 Ekim 1965)

VI. Paul, bu konsilin amacını, “Kiliseyi yenilemek, Hıristiyanları birleştirmek ve dünya ile diyaloga girmek” biçiminde açıklamıştı.⁴⁸⁶ Fakat çoğunlukla *aggiornamento*, yani Kilisenin “çağdaştırılması” olarak nitelenen bu konsilin gerçekten öyle olup olmadığı, ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir. Zira bazılarına göre, Kilisenin modern dünya ile uzlaşmasının ilk adımı olan bu konsil, başkalarına göre Kilisenin dış dünyaya verdiği son tavizdir. Ayrıca bu konsilin toplanmasında ve diğer dinlerle ilgili -olumlu anlamda- önemli ifadeler içeren *Nostra Aetate*⁴⁸⁷ gibi dokümanların hazırlanmasında, II. Dünya Savaşı’ndan beri iyi gitmeyen Katolik-Yahudi ilişkilerini düzeltme gayretinin olduğu yönünde yorumlar da söz konusudur.⁴⁸⁸ Kaldı ki, konsil esnasında ve sonrasında özellikle Arap dünyasından gelen Doğulu Katolik din adamları, Yahudilere yönelik ilgi ve iltimastan oldukça rahatsız olmuş ve bu durumun Müslüman-Hıristiyan ilişkilerini kötü etkileyeceğini ifade etmişlerdir.⁴⁸⁹

Sonraki gelişmeler bir yana, bu konsille birlikte Kilise içerisindeki liberal-muhâfazakar ya da yenilikçi-gelenekçi ayrılığı ve çatışması ilk defa net bir biçimde ortaya çıktı.⁴⁹⁰ Bunun dışında, litürjide bazı

486. F. Dvornik, *Konsiller Tarihi*, s. 99.

487. *Nostra Aetate*’nin Türkçe çevirisi için bkz. Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloga*, ss. 267–271.

488. Katolik-Yahudi ilişkilerinin tarihi konusunda bkz. Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, İstanbul, 2002, ss. 125–145.

489. Bkz. George E. Irani, *The Papacy and the Middle East*, Notre Dame, 1986, s. 153. II. Vatikan Konsili sonrası Müslüman-Katolik ilişkileri konusunda bir değerlendirme için bkz. Qamar-ul Huda, “The 40th Anniversary of Vatican II: Examining Dominus Iesus, and Contemporary Issues for Inter-religious Dialogue between Muslims and Catholics”, *Islam and Christian-Muslim Relations*, vol. 15, no. 3 (July 2004), ss. 331–347.

490. Bazı yazarlar, konsil sonrasında kardinaler arasında üç eğilimin hâkim olduğunu söylerler: Kilisenin dünyadaki fakir ve yoksullarla ilgilenmesi ve misyonerliğe ağırlık vermesini savunan “Radikal Evangelistler”; II. Vatikan Konsili istikametini doğru kabul eden “ılımlı reformcular”; ve Konsil

değişiklikler yapıldı.⁴⁹¹ En radikal karar ise, ibâdet diline getirilen serbestlik oldu. Önceleri sadece Latince yapılabilen âyinlerin –bayramlar ve bazı büyük âyinler dışında- yerel dillerde de yapılabileceği kabul edildi. İslâm ile Arapça, Luthercilik ile Almanca arasında olduğu gibi, Katoliklik ile Latince arasındaki köklü ittifak⁴⁹² göz önüne alındığında, bu değişikliğin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır. Bunun dışında, I. Vatikan, Papalık üzerine yapılmış bir konsildi; II. Vatikan ise, Kilise üzerine yapılmış bir konsil oldu. Kilise gerçek anlamda bir *eklesioloji*⁴⁹³ oluşturmaya çalıştı. Kilise ile ilgili konsil metni olan *Lumen Gentium*'da bu görülmektedir. Ayrıca –en azından konsil metinleri açısından- Kilisenin, diğer Hristiyanlara bakışı değişti. Diğer Hristiyanlar “sapkın” olarak görülmeğe, “İsâ'da kardeşler” olmaya terfi ettiler. Daha önceki skolastik bakışta tarih yok farz ediliyorken, Kilise kendi üzerindeki tarihsel etkileri kabul etti ve –en azından konsil sürecindeki hava itibarıyla- Kilise modern dünya ile ve diğer inançlarla diyaloga girmeye razı oldu.

Kilisenin çağdaşlaşması fikri, pek çok kişiyi umutlandırmıştı. Charles de Gaulle gibi ünlü siyaset adamları, II. Vatikan'ı XX. yüzyılın en önemli olayı olarak nitelendirmişlerdi.⁴⁹⁴ Sadece Katolikler değil, diğer kiliseler, bilim adamları, teologlar, Kilisenin değişebileceğine inanmak istemişti. Fakat konsilin kapanışından birkaç yıl bile geçmeden umutların boşa çıktığı anlaşıldı. Çünkü bazılarının, “Katolik

öncesi pozisyona dönmeyi savunan “gelenekçiler.” Bkz. Gary MacEoin, *The Inner Elite*, Kansas City, 1978, s. xxviii, xxix.

491. Konsilde, litürjide gerçekleştirilen en önemli iki değişiklik *Evharistiya* (*Communion*) ve *Kefaret* (*reconciliation/penance/confession*) sakramentlerinin icrası ile ilgilidir. Buradaki düzenleme ile, Evharistiya'nın süresi kısaltılmış, Kefaret ise üç rit hâline getirilmiştir. Bkz. Pierre-Marie Gy, *The Reception of Vatican II Liturgical Reforms in the Life of the Church*, Milwaukee, 2003; Malcolm McMahon, “Reconciliation in the Life of the Church”, *Dominican Council* 2004.

492. Bkz. Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, İstanbul, 2002, s. 108.

493. *Eklesioloji* (*Ecclesiology*) Hristiyan teolojisinin, Kilisenin mâhiyeti ve işlevini, yani Kilisenin kendisini nasıl gördüğünü konu alan bir dalıdır.

494. Michael S. Patton, “The Coup Against Vatican II”, *Humanist*, Sept/Oct 95, vol. 55, no. 5, s. 3.

Rönesansı” olarak gördüğü bu hareket, özellikle Papa VI. Paul’un yayınladığı iki genelge ile hüsrana dönüştü. Bunlar, din adamlarının bekârlığının devamını ilan eden *Sacerdotalis Celibatus* (1967) ve doğum kontrolünü kınayan ve sağlık amaçlı olsa dahi, gebeliği sonlandırıcı her tür müdahaleyi yasaklayan *Humanae Vitae* (1968) idi.⁴⁹⁵ Bu iki genelge Rahner, Curan, Delhaye gibi ünlü teologların protestolarına muhatap oldu. Aslında Konsili toplayan XXIII. John ve onu bu konuda teşvik eden Katolik teologların amacı, -köklü olmasa da- gerçekten bir değişim yaratmaktı.⁴⁹⁶ Fakat sonraki yıllarda galip gelen yine katı muhâfazakarlık oldu. II. Vatikan ruhu etkisizleştirildi; konsil karıştırları, onun yenilikçi açılımlar gerçekleştirmesine izin vermediler. Patton’un ifadesiyle, “II. Vatikan’a karşı bir darbe yapıldı” ve önce VI. Paul, sonra da II. John Paul, bu darbenin mimarları oldular.⁴⁹⁷ Dolayısıyla pek çok kişiye göre II. Vatikan, “inşaat hâlinde bir bina” olarak kaldı.⁴⁹⁸ Greely’nin belirttiği gibi, aslında konsil, Kilisede köklü bir değişiklik yapma amacında değildi. Tanrı, Kilise, İsâ, teslîs, papanın otoritesi gibi teolojik veya doğum kontrolü, kadınların rahipliği gibi güncel meseleler tartışmaya bile açılmadı. Yapılan, daha ziyâde

495. Michael S. Patton, *a.g.m.*, s. 3. Yazara göre, din adamlarının bekârlığı insan doğasına aykırıdır ve onların normal insanlar olmalarını engellemektedir. Papalığın, doğum kontrolü ve kürtaj konusundaki anlayışı hakkında bkz. Joseph J. Califano, “Abortion and Papacy”, *EVP*, s. 1, 2; Joseph J. Califano, “Birth Control and Papacy”, *EVP*, s. 53, 54.

496. XXIII. John’un konsilde görev verdiği kişilerde de, aslında aynı ruh ve düşünce vardır. Örneğin, konsilin önemli simalarından biri, reformcu kişiliğiyle tanınan Kardinal Joseph Suenes’tir. XXIII. John’un konsil için seçtiği isabetli adamlardan biri olan Suenes, konsil esnasındaki dört moderatörden biri ve bunların en etkilisidir. Doğum kontrolü gibi, Kilisenin sorunlu konularında bile rahat fikirleriyle dikkat çekmiştir. Doğum kontrolünün serbest bırakılmasından yanadır. Daha sonra, Piskoposlar Sino-du’nun periyodik toplantılarında -özelikle ilk ikisinde- Suenes’in öngördüğü reformcu bir idare anlayışı ile Papalık merkezîyetçiliğini savunanlar arsında bir saflaşma olur; fakat galip gelenler, merkezîyetçi muhâfazakârlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. MacEoin, *The Inner Elite*, s. xxv, xxvi.

497. Bkz. Michael S. Patton, *a.g.m.* s. 5.

498. Gerard Mannion, “Ecclesiology and Postmodernity: A New Paradigm for the Roman Catholic Church?”, *Dominican Council 2004*, s. 306.

Aydınlanma ve modernizmden kaynaklanan sorunlar karşısında, Kili-seyi bir ölçüde rahatlatma çabasıydı. Konsil, “eski testi” (Kilisenin ge-leneksel yapısı) içerisine “yeni şarap” (litürji, kutsal metinlerin yoru-mu, Yahudilere karşı tutum ve dinî özgürlükle alâkalı bazı sınırlı de-ğişiklikler) koymaktan ibaretti. Ama bu bile tam manasıyla başarıla-madı ve devam ettirilemedi.⁴⁹⁹ Hatta bazılarına göre, konsil ne karar-laştırdıysa, konsilden sonra tam tersi yapıldı.⁵⁰⁰

“Bazılarınca sevinçle karşılanan, bazılarınca yanlış anlaşılan, bazı-larınca da bir trajedi olarak görülen”⁵⁰¹ II. Vatikan Konsili üzerinde-ki tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Sorun çoğunlukla, konsil me-tinlerinin, günümüzde farklı fraksiyonlardan insanların bir araya ge-lip “mutâbakat” sağladıkları konularda hazırladıkları bildirgelere benzemesinden kaynaklanmaktadır. Metinler aynıdır; ama bu metin-lerden, herkes farklı şeyler anlamaktadır.⁵⁰² Kaldı ki konsil sonuçla-rından hiçbir kesim memnun kalmamıştır. Yahudiler de buna dahil-dir.⁵⁰³ Liberal Katolikler, istedikleri açılımları görememekten dolayı hayâl kırıklığına uğradılar; Katolikler dışındaki Hristiyanlar, Roma cephesinde değişen bir şey olmadığını fark ettiler.⁵⁰⁴ Muhâfazakâr Katolikler de, konsili “taviz verme” ve “bozulma” olarak algıladılar.

499. Bkz. Andrew Greely, *The Catholic Revolution: New Wine Old Wineskins and the Second Vatican Council*, University of California Press, 2004. Kal-dı ki, Emile Poulat gibi, II. Vatikan’ı Kilisenin modernizmle mücâdelesinin bir devamı olarak görenler de vardır. Bkz. Richard L. Rubenstein, “Yirmi-birinci Yüzyılda Din”, *Odaktaki Sosyoloji*, s. 181, 182.

500. MacEoin, *The Inner Elite*, s. xiii.

501. La Due, *a.g.e.*, s. 272.

502. Bkz. Anthony M. Barratt, “Interpreting Vatican II Forty Years on: a Case of Ceveat Lector”, *The Heythrop Journal*, vol. 47, no. 1 (2006), ss. 76–96.

503. Bkz. Solomon Zeitlin, “The Ecumenical Council Vatican II and the Jews”, *The Jewish Quarterly Review*, vol. 56, no. 2 (Oct. 1965), ss. 93–111.

504. Protestanların konsil ile ilgili umutları hakkında bkz. Jean-Louis Leuba, “Papacy, Protestantism and Ecumenism”, *The Ecumenical Review*, vol. 46, no. 4 (Oct. 94) ss. 467–475. Konsilin Amerika’daki yansımaları hakkın-da bkz. John T. McGreevy, “Racial Justice and the People of God: The Second Vatican Council, the Civil Rights Movement, and American Cat-holics”, *Religion and American Culture*, vol. 4, no. 2 (Summer, 1994), ss. 221–254.

Ayrıca muhafazakâr ve radikal Katolikler, bazı konsil metinlerinin, diğer kiliseler ve hatta diğer dinlerde de kurtuluşu mümkün gördüğünü –ki bu isabetsiz bir yorumdur; çünkü *kateşizm*de hâlâ Kilise dışında kurtuluş olmadığı yazar-, bunun Katolisizmin meşrûiyet zeminini tehlikeye attığını savundular ve II. Vatikan Konsili’ni, “Petrus’un Kayı-ğı’nın tarihte geçirdiği batma tehlikelerinden sonuncusu” olarak tanımladılar.⁵⁰⁵ Hatta bunlar arasından Fransız Başpiskopos Marcel Lefebvre gibi, konsil kararlarını tanımadığını ilan eden ve özellikle litürjideki bazı değişiklikleri uygulamamakta ısrar eden din adamları çıktı. Bunlardan bazıları, konsili “modernleşme çılgınlığı” olarak değerlendirdi ve tepkilerini kilise âyinlerine katılmak yerine, kendi âyin gruplarını oluşturmak sûretiyle gösterdiler.⁵⁰⁶ Kardinaller arasında dahi, konsili, “kilisenin yakın tarihindeki en büyük hata” olarak nitelendirenler oldu.⁵⁰⁷

Tüm bunlarla birlikte, II. Vatikan’ın başarıya ulaşamamasını daha farklı açıklayanlar da vardır. Mesela Gerard Mannion’a göre Kilise, kapılarını modern dünyaya açtı açmasına da, karşısında artık modern değil, postmodern bir dünya vardı. Her şeyi açıklama iddiasında olan din, bilim gibi “büyük anlatılar”ın alaşağı olduğu bu postmodern dönemde, Kilise daha modernizm bunalımını atlatamadan yeni sorunlarla karşı karşıya kaldı. Rölativizmin getirdiği bireycilik, ahlâktaki mutlaklığın aşınması sonucu oluşan yozlaşma, sonu nihilizme varacak olan anlamsızlık, din ve kilisenin tüketim maddesi hâline gelişi, meşrûlaştırma krizi, yeni bir “büyük anlatı” olarak globalleşme, bu sorunların en belirgin olanlarıydı ki bunlar, Kilise için hâlâ önemli problemler olarak durmaktadır.⁵⁰⁸

Peki Papalık teolojisi ve idaresi açısından konsil bir değişiklik getirdi mi? I. Vatikan Konsili, Papalık teolojisini son haddine taşımıştı.

505. Bokenkotter, *Concise History*, s. 387. Yazar ayrıca tamamen konsile bağlamamakla birlikte, 1965–1985 yılları arasını kapsayan bazı sayısal verilerden hareket ederek, Katolikliğin bu yirmi yılda kan kaybettiğini söylemektedir. Bu verilerde Katolik okulları ve bunların öğrenci sayısındaki düşüş ile karışık evliliklerin sayısındaki artış dikkat çekmektedir.

506. Bkz. Bokenkotter, *Concise History*, s. 368 vd.

507. Bkz. Granfield, *Papacy in Transition*, s. 178.

508. Bkz. Mannion, “Ecclesiology and Postmodernity”, ss. 309–313.

Dolayısıyla I. Vatikan'dan geriye, Kilise açısından iki önemli sorun kalmıştı: Papanın Kilise ve din adamlarıyla ilişkisi ve papa otoritesinin sınırları. II. Vatikan'da, ikincisine değil, ama birinciye yönelik bir ruh bulmak mümkündür. Konuyla ilgili konsil metinlerinde, hiyerarşinin diğer unsurlarıyla ilişkisi açısından papa, meslektaş bir piskopos (*fellow bishop*) gibi tasvir edildi ve birlikte çalışma (*collegality*) ruhu vurgulandı. Fakat, yukarıda da belirtildiği gibi, I. Vatikan Konsili'ne kıyasla II. Vatikan'da Papalık otoritesi anlayışı açısından bir değişiklik olmadı. Bu otoriteyi adeta sınırsız hâle getiren yanılmazlık doktrini gündeme dahi gelmedi. Dolayısıyla II. Vatikan, papanın konumu açısından I. Vatikan Konsili'nin anlayışını devam ettirdi; hatta Küng gibi bazı teologlara göre, "tasdik etti".⁵⁰⁹ Zaten VI. Paul, konsil çalışmaları devam ederken, 1964'teki genelgesi *Ecclesiam Suam*'da, bu konsili I. Vatikan Konsili'nin devamı olarak algıladığını göstermişti.⁵¹⁰

3. VI. Paul (1963–1978)

Papa seçildikten sonra VI. Paul ismini alacak olan Giovanni Battista Montini, 1897'de Brescia'da doğdu. 1920'de rahip olarak atanan Montini, 1922'den itibaren Devlet Sekreterliği bünyesinde çalışmaya başladı. 1954'te Milan Başpiskoposu oldu; 1958'de, XXIII. John tarafından kardinalliğe atandı ve II. Vatikan Konsili'ni hazırlayan ekipte yer aldı. XXIII. John'un ölümünün ardından, Haziran 1963'teki *konklav*dan papa olarak çıkan Montini, II. John Paul dönemindeki bazı değişiklikler dışında, Papalığa idârî ve mâlî açıdan bugünkü şeklini veren kişi oldu.⁵¹¹ *Curia*'yı reforme etti; Kardinaler Kurulu'na temsil açısından uluslararası bir nitelik kazandırdı ve *index*'i kaldırdı. XXIII. John gibi o da dinî özgürlüğe önem verdi. II. Vatikan'ın *Dignitatis Humanae* deklarasyonunda, her insanın dinî özgür-

509. Hans Küng, *The Church*, s. 574.

510. Bkz. *Ecclesiam Suam*, md. 30 (metin için bkz. www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_06081964_ecclesiam_it.html).

511. VI. Paul'un hayatı ve papalığı ile ilgili bkz. Kelly, *Oxford Dictionary of Popes*, ss. 322–325; Coppa, *Modern Papacy*, ss. 223–233.

lûge sahip olduğunu vurguladı.⁵¹² Yine, selefi Roncalli gibi o da, Kiliseyi İtalyan siyasetçilerinin etkilerinden uzak tutmak için çaba gösterdi.⁵¹³ *Populorum Progresio* adlı genelgesinde adeta yeni bir hümanizm ilan etti.⁵¹⁴ Bununla birlikte, “modern dünyanın evangelizasyonu” fikri de yine bu papaya aitti. VI. Paul, doktrin anlamında muhafazakâr bir anlayış sergiledi ve bu muhafazakârlığın dozu, II. Vatikan Konsili’nden sonra daha da arttı. Örneğin, kadınların papaz olarak atanması, rahiplerin bekârlığı gibi konularda Papa, kesinlikle bir yumuşama göstermedi.

Papanın muhafazakâr politikası, dönemin siyasî şartlarıyla yakından alakalı olan birtakım yeni teolojik akımlarla ilişkilerde de kendisini gösterdi. Katolikliğin hâkim olduğu Güney Amerika’da, 1960’lardan itibaren, Marksizmle Hristiyanlığı uzlaştırmayı amaçlayan “Kurtuluş Teolojisi” ses getirmeye başlamıştı. Bu teolojinin İsâ’sı, bir sosyal devrimci idi. Hareketin ortaya çıkışı, çoğunlukla II. Vatikan Konsili’ne bir reaksiyon olarak kabul edildiğinden; Kurtuluş Teolojisi’nin damgasını vurduğu Latin Amerika Piskoposları Genel Konferansı (CELAM II)’nın 1968’de Kolombiya’da düzenlediği toplantı, “Latin Amerika’nın II. Vatikanı” olarak isimlendirildi. Gustavo Gutierrez’in, 1971 yılında yayınlanan *Kurtuluş Teolojisi* adlı kitabı, Kurtuluş Teolojisi’ni sistemleştiren eser oldu ve bu teolojinin Manga Carta’sı olarak kabul edildi. Brezilya’da Camara ve Boff, Uruguay’da Segundo, Arjantin’de Gaillea ve Bonino, Peru’da Gutierrez, bu akımın önemli isimleri oldular. El Salvador da, Kurtuluş Teolojisi’nin etkili olduğu yerlerdendi. Fakat VI. Paul yönetimindeki Roma’nın destek ve yardımını bekleyen Kurtuluşçular, hayâl kırıklığına uğramakla kalmadılar, sindirilmeye çalışıldılar. II. John Paul döneminde de, Kurtuluş Teolojisi’nin savunucularıyla benzer tartışmalar ve sorunlar yaşanmaya devam etti. Kilisenin, Kurtuluşçu teologlarla en fazla uğraşan adamlarından biri de, şimdiki Papa Ratzinger oldu. Boff gibi, zama-

512. Dignitatis Humanae, md. 2.

513. “The Future of the Papacy: A Symposium”, *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life*, March 2001, no. 111, s. 7.

514. Genelge için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_e_nc_26031967_populorum_en.html

nında Ratzinger'in çalışma arkadaşı olmuş Kurtuluşçular, güçlü ve merkezî bir Kilise istiyorlardı; ama geleneksel teolojiden ayrıldıkları düşünüldüğünden, bunlar Kilisede kendilerine yer bulamadılar.⁵¹⁵

VI. Paul'un, bizim açımızdan önemli bir faaliyeti de, 1967'deki Türkiye ziyaretidir. 25 Temmuz 1967'de İstanbul'a gelen Paul, Yeşilköy Havaalanı'nda dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel tarafından karşılandı. Ayasofya'yı ziyaret eden VI. Paul, dönemin Fener Rum Patriği Athenagoras'la da görüştü ve bu görüşmede Papa, Roma ve İstanbul'un kardeş kiliseler olduğunu ifade etti.⁵¹⁶

4. I. John Paul'den Francis'e

VI. Paul'un bu muhâfazakâr modelinin, II. John Paul tarafından devam ettirildiği ve şimdiki papa Ratzinger'in de, bu çizginin devamı olduğu söylenebilir. Fakat arada, bu çizgiye uymayan bir papa vardır. VI. Paul'un ölümünün ardından Papalık kürsüsüne XXIII. John tarzında bir papa geçer. Fakat II. Vatikan ruhunun tekrar canlanmasına imkân verebilecek bir papa olan I. John Paul, seçildikten yaklaşık bir ay sonra şüpheli bir şekilde ölmüştür.

a) I. John Paul (1978)

Fakir bir işçi aileden gelen Albino Luciani, 1912'de Forno di Canale'de doğdu. 1935'te rahip olarak atandı. Roma Gregoryen Üniversitesi'ndeki doktora eğitiminin ardından Papalığa bağlı çeşitli okullar-

515. Kilisenin, Kurtuluş Teolojisi'ne gösterdiği tepki ile ilgili bkz. Bokenkotter, *Concise History*, ss. 410–430. Kurtuluş Teolojisinin temel iddiaları hakkında bkz. Raymond F. Bulman, "Liberation Theology", *EVP*, ss. 272–274; Mahmut Aydın, *İsâ Tanrı mı İnsan mı?*, ss. 77–86.

516. Papanın ziyareti üzerine aynı yıl kaleme alınmış bir eser olarak bkz. Münir Abdurrahman, *Papaların Tarih Boyunca İslâm-Türk Düşmanlığı*, İstanbul, 1967.

da görev yaptı. 1958'de XXIII. John tarafından Vittorio Veneto Piskoposluğu'na atanan Luciani, çevresindeki komünist gruplarla gerçekleştirdiği diyaloglarla dikkati çekti. 1972-1975 yılları arasında İtalya Piskoposlar Konferansı'nın başkan yardımcılığını yürüttü ve 1973 yılında kardinalliğe atandı. *Humanae Vitae* gibi gelenekçi metinlerin destekçisi olmuşsa da, Luciani, özellikle fakir bölgeler konusunda hassâsiyet gösterdi ve zengin kiliselerin üçüncü dünya ülkelerine yardım etmelerini istedi. 1978'de VI. Paul'un yerine papa seçildiğinde, gelenekleri hiçe sayarak, seçim sonrası taç giyme seremonisi yapılmasına izin vermedi. Luciani, XXIII. John ve VI. Paul'un adlarını birleştiren bir Papalık ismini, yani John Paul'ü seçti. Bu tercih, Kilise içerisindeki gelenekçi ve yenilikçi grupları uzlaştırma gayretinin bir işaretiydi. Bununla birlikte, kardinallere, II. Vatikan açılımını devam ettirme niyetini açıklamış ve aslında yenilikçilerden olduğunu göstermişti. Fakat bunun tezâhürlerini ortaya koymaya fırsat bulamadı; zira 26 Ağustos'ta papa seçilen I. John Paul, 28 Eylül sabahı odasında ölü bulundu. Kilise onun ölümünü "kalp krizi" olarak açıkladı; fakat otopsi yapılmasına izin verilmemesi ve Papa'nın -Vatikan Bankası'nı şeffaflaştırma, teolojide bazı değişikliklere gitme gibi- bazı projeleri, bu ölüm üzerinde şüpheler uyanmasına neden oldu.⁵¹⁷

b) II. John Paul (1978-2005)

I. John Paul'ün yerine seçilen Karol Wojtyła, 1912 yılında Polonya'da, Krakow yakınlarındaki bir endüstri kasabası olan Wadowice'de doğdu. Gençliğinde spor ve edebiyata düşkün olan Wojtyła, bir süre Krakow'daki Jagiellonian Üniversitesi'nde Leh dili ve edebiyatı okudu, 1946'da rahip olarak atandı. Fenomenoloji ekolünün önemli isimlerinden Max Scheler üzerine yaptığı doktorasını bitirdikten sonra, Krakow ve Lublin seminerlerinde, özellikle ahlâk üzerine dersler okuttu. II. Vatikan Konsili'nin hazırlık komisyonunda çalışan Wojty-

517. I. John Paul ile ilgili olarak bkz. Kelly, *Oxford Dictionary of Popes*, s. 325, 326. Olayın üzerindeki şüpheler ve iddialarla ilgili olarak bkz. Paul Williams, *Vatikan Sırları*, s. 167 vd.

la, 1963'te VI. Paul tarafından Krakow Başpiskoposluğu'na atandı. 1967'de Kardinal olmadan önce, *Sevgi ve Sorumluluk* adlı kitabını yayınlamıştı. 1976'da bu yayının etkisiyle, VI. Paul'ün daveti üzerine *Humanae Vitae* genelgesinin hazırlanmasına katkıda bulundu. 1970'li yıllarda, Wojtyla'nın kuvvetli bir papa adayı olduğu biliniyordu.⁵¹⁸ 1978'de, I. John Paul'ün ölümü üzerine, kardinallerin büyük teveccühü ile papa seçildi ve I. John Paul'ün birleştirici ismini takip ederek II. John Paul adını aldı.⁵¹⁹

II. John Paul'ün seçilişi ile İtalyan papaların 455 yıldır devam eden saltanatı sona erdi. Yüzyıllar sonra İtalya dışından, üstelik de komünist bir ülke olan Polonya'dan bir papa çıkması, elbette şaşırtıcı, fakat bir o kadar da anlamlıydı. Hatta II. John Paul, Ronald Reagan'dan sonra Soğuk Savaş'ın en önemli sembolü hâline geldi.⁵²⁰ Komünizme karşı etkili bir figür olarak Polonya'dan seçilen Karol Wojtyla'nın toplumsal konularla alâkası ve komünizm karşıtlığı, papa oluşundan önceye dayanmaktaydı. 1953'te *Katolik Sosyal Ahlâkı* isimli bir kitap yayınlamıştı. Aslında bu kitapta Wojtyla, Avrupa'daki komünist eğilimler yanında Batı kapitalizmini de eleştiriyordu. Kaldı ki papa olduktan sonra da, Reagan'ın Yıldız Savaşları projesini ve Amerikan politikalarını eleştirmekten çekinmemişti.⁵²¹ Bu akıllıca bir yaklaşımdı; çünkü papa sadece komünizmi eleştirmekle kalmıyor, insanları ona iten vahşi kapitalizmi de hedef alarak dinin cazibesini arttırmaya çalışıyordu. Bazılarının iddia ettiği gibi II. John Paul, Amerikan politikasının komünizme karşı ürettiği bir figür müydü? Bu çok-

518. Bkz. Gary MacEoin, *The Inner Elite*, s. 172. 1978 yılında, Wojtyla henüz papa seçilmeden basılmış bu kitapta MacEoin, ondan uyumlu kişiliği nedeniyle kardinallerin üzerinde uzlaşabilecekleri bir papa adayı olarak bahseder.

519. II. John Paul ile ilgili olarak bkz. Kelly, *a.g.e.*, ss. 326–328. Collins, *Upon This Rock*, ss. 315–338; Halim Işık, *Papalık Tarihi*, s. 215 vd.

520. Massimo Franco, "Papal Rebuke: the Vatican vs. Pre-emptive War", *Survival*, vol. 46, no.1, Spring 2004, s. 38. Soğuk Savaş döneminde Papalık hakkında ayrıca bkz. C.F. Delzell, "Cold War and Papacy", *EVP*, ss. 101–103.

521. Bkz. R. Burke, "The Papacy: Present and Past", *Cross Currents*, Fall. 98, vol. 48, 3, s. 420 vd.

ça tartışılmış bir konudur. Fakat, tam olarak Amerika ile Vatikan'ın planlı bir beraberliği söz konusu olmasa da, ortak bir düşmana karşı bunların birlikte hareket ettikleri muhakkaktır.

II. John Paul, oldukça uzun süren papalığı döneminde, Kilisede önemli işler yaptı. VI. Paul'un *Curia* reformunu tamamladı ve özellikle *Pastor Bonus* ile Kilise teşkilâtına şimdiki şeklini verdi. 1983'de *Kilise Yasası*'nın revize edilmiş biçimi yayınlandı. 1992'de *Katolik Katesizmi*'nin yeni bir basımı gerçekleştirildi. Papa, görev süresi içerisinde tam 231 kardinal atadı. Yine, aziz ilan etme konusunda da bir rekor kırdı. II. John Paul, kendisine kadar aziz ilan edilenlerin toplam sayısından daha fazla kişiyi aziz yaptı. Bunlar arasında XXIII. John gibi birçok keşim tarafından sevilenler olduğu gibi, katı gelenekçiler de vardı ve özellikle IX. Pius'un aziz yapılması, Yahudileri oldukça kızdırdı.⁵²²

II. John Paul, 80'li ve 90'lı yılların dünya starlarından biriydi. Adeta bir seyyah gibi, dünyanın her yerini dolaştı. Onun beyaz elbisesi içerisindeki görüntüsü, televizyonların en âşinâ resimlerinden oldu. Barışsever bir portre çizdi ve birçok yerde dünya barışı için dualar etti;⁵²³ farklı din mensublarıyla çokça bir araya geldi. Papanın özellikle son dönemlerindeki pîr-i fânî hâli, insanların ona karşı duygularını daha olumlu hâle getirdi; hele de öldükten sonra II. John Paul -olumlu anlamda-, "farklı bir papa" olarak nitelendi. Fakat II. John Paul, gerçekte bir "paradokslar insanı" idi.⁵²⁴ Evet, özellikle son zamanlarında iyilik ve barış timsâli bir görüntü verdi; ama, onun Papalık siyaseti VI. Paul'un muhâfazakâr çizgisinin bir devamı oldu. Dolayısıyla, II. Vatikan Konsili'nden sonra Kiliseden ciddi açılımlar bekleyenlerin hayâl kırıklığı, II. John Paul döneminde de devam etti. Yenilikçi ve liberal Katoliklere göre Papa, II. Vatikan Konsili'nin mirasını reddetmek ve etkisizleştirmek için elinden gelen gayreti gösterdi. Ayrıca yaptığı bazı uygulamalar, Ortaçağ'daki seleflerini hatırlatır cinstendi. II. John Paul, Katolik Kilisesi'ni ve kendi siyasetini eleştiren makale

522. Bkz. O'Malley, "The Beatification of Pope Pius IX", ss. 6-11.

523. Bu barış dualarından biri için bkz. Nicholas P. Bautista, "The Pope Quest for Peace", *Dialogue and Alliance*, vol. 16, no. 1, Spring/Summer 2002, ss. 43-45.

524. Bkz. C. M. Gray, "The Provocative Power of the Papacy", s. 501, 502.

ve kitapların basılmasını engellemek için ciddi bir mücâdele verdi ve resmen olmasa da fiilen bir *index* oluşturdu.⁵²⁵ Ortodoks inançtan saptığını düşündüğü teologlara hücum etmek, papanın seçildikten sonraki ilk işlerinden biriydi. Birçok ünlü teolog, adı konmamış bir engizisyonun mağduru oldu. Örneğin, Engizisyon Kurulu'nun yerini alan *İman Doktrini Kurulu* (CDF), 1979'da, Tübingen'de eklesioloji ve kristoloji dersleri veren Hans Küng'ün 'artık Katolik bir teolog olmadığını' ilan etti ve Kilise, Küng'ün adı geçen dersleri vermesini engelledi. Vahiy konusundaki görüşlerinden ötürü Edward Schillebeeckx ve Washington Katolik Üniversitesi'nden Charles Curran da, Küng ile benzer bir muâmeleye maruz kaldı.⁵²⁶ John Paul'un politikalarının önemli bir aracı da, piskoposlardı. İlk yirmi yılında 2.700 piskopos atayan Papa, bunlarda kendi bakış açısına uyan kriterler aradı. Piskopos olarak atanabilmek için ahlâk, kadınların rahipliği, bekârlık, papaya bağlılık gibi konularda John Paul ile paralel bir fikre sahip olmak gerekiyordu.⁵²⁷ Papa bununla da yetinmeyerek, atadığı piskoposlardan kendine bağlılık yemini almak gibi bir uygulamaya gitti.⁵²⁸ Onun papalığı esnasında, Ratzinger gibi kardinaler ve *Opus Dei*, *Katolik İnanç Birliği*, *Kolomb Şövalyeleri*, *Katolik Araştırmacılar Topluğu*, *Wandererler*, *Mother Angelica* gibi aşırı muhâfazakâr Katolik oluşumların hepsi, adeta II. Vatikan'ın etkisini Kiliseden silip atmak için çalıştılar. Öyle ki *Mother Angelica*, II. Vatikan'ı "şeytan işi bir kötülük" olarak ilan etti.⁵²⁹ Hatta John Paul'ün bizzat kendisi, bir konuşmasında II. Vatikan'ı, "aslî günahdan kaynaklanan boş bir heves" olarak tanımladı.⁵³⁰ Bir kitabında da, II. Vatikan Konsili'ni, "Kapılar,

525. *Index* fiilen devam ettiği gibi, resmî olarak *Imprimatur* uygulaması da hâlâ sürdürülmektedir. Yani bir eserin Katoliklerce dikkate değer bulunması için, Kilise öğretilerine uygunluğunun onaylanması gerekmektedir.

526. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 279, 280; İman Doktrini Kurulu'nun bu ve benzeri uygulamaları hakkında bkz. M. Baigent-R. Leigh, *Inquisition*, ss. 233– 262.

527. La Due, *a.g.e.*, s. 287.

528. Bkz. Michael S. Patton, "The Coup Against Vatican II". s. 4 vd.

529. Bkz. *a.g.m.*, s. 4, 5.

530. Aktaran Michael S. Patton, "The Coup Against Vatican II", s. 5. Yazar burada ayrıca, Amerika ile Vatikan politikalarını kıyaslayarak, her iki ülkede

kilisedekiler dışarı çıksın diye açıldı; ama dışarıdakiler içeri girdi” biçiminde yorumladı.⁵³¹ Papa, yeni *kateşizmin* ilanı dolayısıyla yayınladığı *Fidei Depositum* adlı kararnamesinde, konsile atıflarda bulunmuş ise de, yeni bir Katolik ilmi hâlinin yayınlanması dahi, bazılarına göre, II. Vatikan öncesine dönme teşebbüsüydü.⁵³²

Teolojik konularda da John Paul, ne kadar “sıra dışı” olduğunu gösterdi. 14 Ekim 1998’de, *Fides et Ratio* (İman ve Akıl) adlı bir genelge yayınladı. Bunun nedeni özellikle, Ratzinger ile bazı teologlar arasında yıllardan beri var olan tartışmalara, papanın ağzından bir nokta koymaktı. John Paul’dan çok Ratzinger’e ait olması daha muhtemel olan bu metinde, felsefe tamamen din için kullanılabilecek bir araca indirgeniyordu ve aynı dar düşünce sebebiyle, akıl ve iman ilişkisinin ele alındığı bu genelgede, bu konuda Batılılara çok şey öğreten İslâm filozoflarından neredeyse tek kelime bile edilmemişti.⁵³³ Papanın daha önceki bazı yazıları da, filozoflar arasında tartışma yaratmıştı. 1993’te Hristiyan ahlâkı üzerine yayınlanan genelgesi, *Veritatis Splendor* ahlâk felsefecilerini tam anlamıyla ayağa kaldırdı. Çünkü burada, ahlâkî doğrunun yegâne belirleyicisinin Kilise olduğu savunuluyordu.⁵³⁴ Kadınların *ordinasyonu* (rahip olarak atanması) konusunda da II. John Paul’ün bakış açısı aynıydı. *Ordinatio Sacerdotalis* adlı Papalık mektubunda, kadınların ordinasyonu konusuna Papa’nın getirdiği “çözüm”, *Mecelle*’nin “Mevrid-i nasda ictihâda mesaj yoktur” kaidesine benzemekteydi. Bu mektupta Papa, kadınların rahip olamayacağını; böyle bir yetkinin kendisinde ve Kilisede, yani hiç kimsede olmadığını söyledi.⁵³⁵

60’lı yıllarda önemli reformlar yapıldığını; fakat Soğuk Savaş dönemindeki iki önemli figürün, John Paul ve Reagan’ın, Vatikan’ı ve Amerika’yı içine kapattığını ve tutucu hâle getirdiğini savunmaktadır.

531. Bkz. John Paul II, *Crossing the Threshold of Hope*, s. 156.

532. Bkz. La Due, *a.g.e.*, s. 284.

533. Bkz. II, Jean Paul, *Fides et Ratio, Akıl ve İman*, çev. İsmail Taşpınar, İstanbul, 2001.

534. La Due, *a.g.e.*, s. 284, 285.

535. *Ordinatio Sacerdotalis*, md. 4. (Metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_22051994_ordinatio-sacerdotalis_en.html).

Meryem Yılı münâsebetiyle 1988’de yayınlanan apostolik mektubu *Mulieris Dignitatem* (Kadının Saygınlığı Üzerine)’de ise, bu problemli konudan hiç söz etmedi; sadece Meryem’in ve bekâretin faziletlerini anlattı.⁵³⁶

2000’li yıllara gelindiğinde II. John Paul, karizmasını artık kaybetmiş, yaşlı ve hasta bedenine hapsolmuştu. Hatta bu süreçte, ‘Papa acaba görevinden çekilebilir mi?’ tartışmaları bile yaşandı.⁵³⁷ Dolayısıyla, II. John Paul’dan sonra kimin papa olacağına dair tahminler, kendisi henüz ciddi derecede hastalanmadan çok önce başladı. Uzun bir papalığın ardından II. John Paul, 2005 yılı Nisan ayında hayata gözlerini yumdu. Cenaze töreni tam bir kraliyet seremonisini andırıyordu ve dünyanın neredeyse tüm önemli liderlerinin katılımıyla yapıldı.

c) XVI. *Benedict* (2005 - 2013)

II. John Paul’ün ölümünün ardından, seçimden kimin çıkacağına dair merak iyice arttı. Muhtemel papalar arasında adı en çok geçenlerden biri, Afrikalı Kardinal Arinze idi.⁵³⁸ Ülkemizde de Arinze’nin güçlü bir papa adayı olduğunu söyleyenler oldu. Fakat mazlum görünümlü bir zencinin papa olabileceğini sananlar, Papalığı, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’yle karıştırıyorlardı. İtalya dışından birinin seçilmesi dahi zor görünürken, Avrupa dışından, hele de Afrika’dan birinin papa olması mümkün değildi. Üstelik John Paul’ün sağlığında, âdetâ fiilî olarak Papalığı yöneten bir kardinal vardı zaten; Joseph Ratzinger. Kiliseyi tanıyanlar için, “liberal Katoliklerin korkulu rüyası” olan Ratzinger’in papa seçilmesi sürpriz olmadı; zira, pek

536. Metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_15081988_mulieris-dignitatem_en.html

537. Bkz. John Jay Hughes, “A Papal Age Limit”, *America*, vol. 183, 3, s. 10, 11. Bu tartışmalar esnasında Kardinal Ratzinger, John Paul’ün görevden kesinlikle ayrılmayacağını duyurmuştu.

538. Bkz. Uwe Siemon Netto, “The Next Pope”, *The National Interest*, Winter 2003/4, s. 113 vd.

çok kişi, “II. John Paul’ün gelenekçi politikasının baş mimarı” Ratzinger’in papa olacağına kesin gözüyle bakıyordu.⁵³⁹

Joseph Ratzinger, 16 Nisan 1927’de, Almanya’da, Marktl am Inn’de doğdu. Babası bir polis memuruydu. Çocukluğu Avusturya sınırında bir kasabada geçti. Ratzinger’in gençlik döneminde ise, Almanya’ya Naziler hâkimdi. II. Dünya Savaşı’nın son aylarında, Alman ordusunda fiilen görev yaptı. 1946–1951 yılları arasında, Münih Üniversitesi’nde felsefe ve teoloji okudu. 1951’de rahip olarak atandı. 1953’te, “Aziz Augustine’in Kilise Doktrinde İnsan ve Tanrı” isimli tezi ile doktorasını tamamladı. Dört yıl sonra, dönemin meşhur teologlarından Gottlieb Söhngen’in desteğiyle üniversitede teoloji okutmaya başladı. Teoloji hocalığı 1959’dan 1963’a kadar Bonn’da, 1963–1966 arası Münster’de ve 1966–1969 arasında da Tübingen’de devam etti. II. Vatikan Konsili esnasında, Kardinal Joseph Frings başkanlığındaki bir komisyonda uzman olarak çalıştı ve bazı konsil dokümanlarına katkı sağladı.⁵⁴⁰ Daha sonra Alman Piskoposlar Konferansı ve Papalığa bağlı Uluslararası Teoloji Komisyonu’nda önemli görevler üstlendi. 1969’dan itibaren Regensburg Üniversitesi’nde hem ders verdi; hem de bu üniversitenin rektör yardımcılığı görevini yürüttü. Mayıs 1977’de, Papa VI. Paul tarafından Münih Başpiskoposluğu’na getirilen Ratzinger, aynı yılın Haziran ayında kardinalliğe yükseltildi. 1978’de I. ve II. John Paul’ün papa seçildikleri iki *konklav*da da oy kullandı. II. John Paul, 1981 yılında Ratzinger’i, İman Doktrini Kurulu (CDF)’nun başına getirdi ve Ratzinger, uzun yıllar bu kurulun başkanlığını yürüttü.⁵⁴¹ 1992’de yayınlanan *Katolik Katesizmi*’ni hazırlayan komisyonun başkanı da Ratzinger’di. II. John Paul tarafından, 1998’de Kardinaller Kurulu’nun başkan yardımcılığına atanan Ratzinger, 2002’de bu kurulun başkanı oldu. 2000 yılından

539. Bkz. “Ratzinger for Pope?”, *Commonweal*, December 17, 2004, s. 6; Jeff Israely, “The Next Pope: Rome Eyes A Hard-Liner”, *Time*, 10.01.2005, vol. 165, 2; Thomas A. Shannon, “The Papacy of Benedict XVI”, *Dialogue: A Journal of Theology*, vol. 44, no. 3 (Fall, 2005), s. 290; John L. Allen, *Conclave*, New York, 2002, s. 182.

540. Gary MacEoin, *The Inner Elite*, s. 140.

541. Ratzinger’e ait CDF dokümanları için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/doc_rat_index.htm

itibaren de Papalık Bilimler Akademisi'nin onur üyesi seçilmişti. Ratzinger'in *Curia*'daki görevleri bunlarla sınırlı değildi. Papa seçilip 19 Nisan 2005'te XVI. Benedict ismi ile resmen görevine başlamadan önce, Devlet Sekreterliği'nin Dış İlişkiler Dairesi'nde, Doğu Kiliseleri Kurulu'nda ve daha pek çok komisyon ve konseyde, neredeyse *Curia*'nın her biriminde onun adı geçiyordu.

Türkiye ise, Ratzinger adını ilk kez, "Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan kardinal" olarak duydu. Papa seçildikten sonra da, Almanya'da daha önce ders verdiği Regensburg Üniversitesi'nde, İslâm aleyhine söylediği sözlerle ve akabinde gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ile ülkemizin gündemini uzun süre meşgul etti. Fakat, yukarıda da belirtildiği üzere, Ratzinger 60'lı yıllardan itibaren Kilise ve Hristiyan bilim dünyasının çok iyi tanıdığı bir isimdi.⁵⁴² Hatta bazıları, geleneksel Papalık teolojisinin yılmaz savunucusu olması bakımından onu, Aziz Bonaventura'ya benzetiyorlardı.⁵⁴³ Bu "panzer kardinal", şöhretini sert çıkışlarına borçluydu. 1960'lı yıllarda, özellikle papalığın önceliği hususunda Rahner gibi teologlarla giriştiği polemiklerle adını duyurdu.⁵⁴⁴ Sadece teolojik konularda değil, açıkça siyasî olan bazı meselelerde dahi görüşlerini çok net biçimde ifade etmekten çekinmedi. Örneğin AB Anayasası metinleri tamamlandığında, burada Hıristiyanlığa atıf yapılmamasına tepki göstererek, Avrupa'da dinî özgürlüğün "saldırgan bir sekülerizm" tehdidi altında olduğu söyledi.⁵⁴⁵ Hatta din-devlet ilişkileri konusunda açıkça "...devlet, Hristiyan esasa dayanan temel bir değerler çerçevesini benimsemek zorundadır... Devlet, konsensüse tâbi olmayan, aksine onu önceleyen ve mümkün kılan değişmez bir hakikatin var olduğunu öğrenmelidir" diye yaz-

542. *Hristiyanlığa Giriş, Bir Çok Din Tek Anlaşma, Tanrı ve Dünya, Dönüm Noktaları, İbadetin Özü, Dünyanın Tadı, Efendiye Yeni Bir Şarkı, Komün-yona Çağrı, Tanrı Bize Yakındır*; bunlar Ratzinger'in, 1960'lı yıllardan itibaren yayınlanmış önemli eserlerindendir.

543. Brian Tierny, "Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey", *The Papacy and the Church in the United States*, Bernard Cooke (ed.), s. 19.

544. Bkz. John P. Galvin, "Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology", *Theological Studies*, 47, 4 (1986), s. 661, 662.

545. "Ratzinger for Pope?", *Commonweal*, December 17, 2004, s. 6.

dı.⁵⁴⁶ Bir başka açıdan, onun papa seçilmesiyle II. Vatikan ruhuna muhâlif çizginin hâlâ devam ettiği söylenebilir. Zira daha konsil sürerken, liberal kanada karşı muhâfazakar cephede yer alan Ratzinger, konsil sonrasında da II. Vatikan mirasını etkisizleştirmeye çalışan ekipte yer almış; hatta yenilikçilere karşı muhâfazakarların en önemli teolojik silahı olmuştur. Örneğin Piskoposlar Sinodu’nun 1985’teki toplantısına, Ratzinger’in başını çektiği Alman piskoposlar damgasını vurdu ve buradan çıkan sonuç raporu, II. Vatikan ruhunun tam zıddına idi.⁵⁴⁷

Fakat Kilise, enteresan bir yerdir. Tüm bunlara rağmen, Ratzinger’i dahi “reformist” olmakla eleştirenler oldu.⁵⁴⁸ Papa XVI. Benedict’in, izlediği politikaların, “panzer kardinal” olarak bilindiği papalık öncesi dönemine göre sürprizler içerdiği söylenemez. Fakat Şubat 2013 yılında papalık görevini bırakacağını açıklaması tam bir sürpriz olmuştur. Bazıları daha önce örneği olduğunu iddia etse de, önceki örnek Avignon dönemindeydi ve iki papadan birinin çekilmesi şeklindeydi. Dolayısıyla Papa XVI. Benedict’in görevi bırakması, tek başına bir papa varken görevden ayrılması anlamında, Kilise tarihinde bir ilk oldu. Papa Benedict’in neden böyle bir karar aldığı üzerine pek çok spekülasyon yapıldı. Vatikan Bankası’nın içinde olduğu mali sorunlar ve skandallar; Katolik din adamlarının adının karıştığı cinsel istismar davaları bu bağlamda en çok konuşulan “muhtemel nedenler” idi. Bununla birlikte papa neden görevi bıraktığı konusunda hiçbir zaman bir açıklama yapmadı. Kilise Yasası da böyle bir inisiyatifte imkan verdiğinden papanın bu tercihi Kilise içerisinde bir krize yol açmadı. Şubat 2013’ta Papa XVI. Benedict resmen görevini bıraktı ve kardinaller yeni bir papa seçmek üzere Sistine Şapelinde bir araya geldiler.⁵⁴⁹

546. Joseph Cardinal Ratzinger, *Church, Ecumenism and Politics*, New York, 1988, s. 219. Aktaran Rubenstein, “Yirmi Birinci Yüzyılda Din”, s. 186.

547. La Due, *a.g.e.*, s. 283.

548. A. Dulles-Ladislas Orsy, “In Dialogue”, *America*, s. 13.

549. Joseph Ratzinger’in otobiyografisi için bkz. Joseph, Ratzinger, *La mia vita, autobiografia*, San Paolo, Milano, 1997. Türkçeye çevrilmiş bir eseri olarak bkz. Papa XVI. Benedikt, *Nasıralı İsa*, Sak Yayıncılık, İstanbul, 2010.]

d) *Françis* (2013-)

2013 Martında gerçekleşen *konklav*dan papa olarak çıkan isim Jorge Mario Bergoglio oldu. İşçi bir babanın çocuğu olan Bergoglio 1936'da Buenos Aires'te doğmuştu. Kimya eğitimi alan Bergoglio 1969'da rahip olarak kutsanmış, 1958'de katıldığı Cizvit tarikatında bölgesel idareci pozisyonunda yer almıştır. Teoloji ve felsefe okumuş olan Bergoglio bir dönem İspanya'da bulunmuş, tamamlamasa da Almanya'da doktora çalışması yapmıştır. Arjantin'de üniversite hocalığı ve rektörlük kariyeri ardından 1998'de Buenos Aires Başpiskoposu olmuş, 2001 yılında da Papa II. John Paul tarafından kardinal yapılmıştır.⁵⁵⁰

Daha önceki seçimde Ratzinger'in papa olacağı aşağı yukarı belliydi, fakat Bergoglio'nun seçilmesi belki Kilise içerisindeki küçük bir grup için değil ama Avrupa ve özellikle de İtalya için tam bir sürpriz oldu. Çünkü hem (bazılarına göre Suriye kökenli III. Gregory'den sonra) tarihte ilk defa Avrupa dışından, Güney Amerika'dan bir papa çıkmıştı hem de -Kilise adamları arasında bilinen bir deyim olan "bir Cizvit papa olamaz" anlayışına rağmen- Bergoglio bir Cizvit idi. Yeni papanın kendine seçtiği isim de alışıldık değildi. Daha önce hiç olmayan bir ismi, "Françis" adını aldı.⁵⁵¹

Kendisi Cizvit olmasına rağmen Fransisken tarikatının kurucusunun ismiydi bu. Fakir tarikatı olarak bilinen bir oluşuma yapılan bu gönderme, papanın Güney Amerika'lı olmasının bir sonucuydu belki de.

550. Bergoglio'nun yayınlanmış bir çok eseri bulunmaktadır. Türkçeye çevrilmiş bir kitabı için bkz. Françesko, *Allah'ın Adı Merhamet: Andrea Tornielli ile bir Sohbet*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2016. Papa Françis'in resmî biyografisi için bkz. <http://w2.vatican.va/content/francesco/it/biography.index.html>. Ayrıntılı bir biyografi için bkz. Elisabetta Piqué, *Pope Francis: Life and Revolution: A Biography of Jorge Bergoglio*, Loyola Press, Chicago, 2014.

551. Latince Franciscus, diğer Batı dillerinde Fransuva, Franziskus, François biçiminde yazılışları mevcuttur. Bazen I. Françis olarak söz edilmekle beraber, Kilisece kullanılan resmî adı Françis'dir. Kilise teamüllerine göre ancak kendinden sonra bir papa Françis adını alırsa I. Françis olarak isimlendirilecektir.

Bununla birlikte Bergoglio İtalya ve Avrupa'ya uzak bir isim değildi. Hatta aslen İtalyan olduğu söylenebilir, zira ailesi Arjantin'e İtalya'dan göç etmiştir. Bergoglio, Arjantin yanında İtalyan vatandaşdır ve çok iyi İtalyanca bilmektedir. Dolayısıyla onun, papalığın Avrupa dışına aşamalı bir çıkış için yerinde bir örnek olduğu söylenebilir. Ayrıca Bergoglio *curia* tarafından tanınan bir isimdir, hatta 2005 yılındaki *konklavda* papa adaylarından biri olduğu, fakat az bir oy aldığı için çekildiği yönünde rivayetler vardır.

Papa Francis göreve başladığı andan itibaren -özellikle selefi XVI. Benedict'e göre- farklı bir portre çizmeye gayret etti. Dünya çapındaki insanî sorunlara dair ilgisi, mütevazı tarzı, eşcinseller ve Kilisece dışlanan insanlarla ilgili ılımlı mesajları bu imajın parçaları oldu. Papa Francis Kasım 2014'te Türkiye'ye geldi ve ziyareti sırasında basit bir otomobile binmesi de çok konuşuldu. Bununla birlikte papanın Nisan 2015'te "ermenî soykırımı" iddiaları ile ilgili yaptığı açıklama (Vatikan'da düzenlenen bir törende papa, XX. Yüzyılın ilk soykırımının Ermenilere yapıldığını söylemişti) Türkiye ile Vatikan arasında, Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisini bir süre geri çekmesiyle sonuçlanan bir krize yol açtı. ılımlı mesajlarına rağmen Papa Francis doğum kontrolü, rahiplerin bekarlığı, kadınların ordinasyonu gibi konularda geleneksel Kilise anlayışına aykırı bir tutum göstermemiştir. Bununla birlikte Kilise içerisindeki gelenekçilerin tepkisini çekmiştir. Papaya karşı, 2018 yılının yaz aylarında başlayıp sonbaharında devam eden ciddi bir gelenekçi itiraz söz konusu olmuştur. Başını Vatikan eski Devlet Sekreteri Kardinal Vigano'nun çektiği bir grup kardinal, basın yoluyla açıktan Papa Francis'i ve etrafındaki bazı isimleri rahiplerin cinsel istismar vakalarını örtbas etmekle suçlamışlardır. Bununla birlikte görünen o ki; cinsel istismar vakaları bahanedir; asıl mesele Kiliyedeki gelenekçi yapının Papa Francis'i birçok konuda "fazla liberal" bulmasıdır.⁵⁵²

552. Vigano mektubunun basında yer alan yansımaları için bkz. <https://www.nytimes.com/2018/08/28/world/europe/archbishop-carlo-maria-vigano-pope-francis.html>

İKİNCİ BÖLÜM

PAPALIĞIN İDÂRÎ YAPISI:
PAPA VE CURİA

A - PAPA

1. Papaların Sayısı, İsimleri ve Unvanları

Papalık makamı Katolikler tarafından, Latince *Sancta Sedes* yani “Kutsal Makam” (*Holy See*) veya *Sedes Apostolica*, “Havarisel Makam” (*Apostolic See*) olarak isimlendirilir. İngilizce “pope”, Fransızca “pape”, Almanca “papst” terimleri ile ifade edilen papa kelimesi ise; Latince “*papatus*”, Grekçe “pappas” kökünden gelmekte olup “şefkatli baba” anlamındadır.¹ V. yüzyıla kadar neredeyse tüm piskoposların kullandığı bu unvan, birinci bin yılın sonundan itibaren sadece Roma piskoposlarınca kullanılmaktadır. V. Gregory (996–999)’nin, Milan Başpiskoposu’nu bu unvanı kullanmaktan men etmesinden sonra “papa”lık, Roma piskoposlarına hasredilmiştir. Resmî unvan hâline getiren VII. Gregory (1073–1085)’dir. Gü-

1. Patrick Granfield, “Papacy”, *ER*, vol. 11, s. 171. “Papa” ve “Havarisel Makam” kavramları için ayrıca bkz. Hans Küng, *The Church*, s. 595; F.A. Sullivan, “Pope”, *NCE*, vol. 11, s. 572; F.A. Sullivan, “Apostolic See”, *NCE*, vol. 1, s. 694, 695.

nümüzde, Katolik Kilisesi'nin başı dışında bu unvanı kullanan tek kişi, İskenderiye Patriği'dir. İlk bin yıldaki genel konsil metinlerinde papadan "Eski Roma Papası" veya "Eski Roma Piskoposu" diye söz edilir.² Sahte papalar dahil olmak üzere (yaklaşık 40 tanedir), Petrus'tan şu anki papaya kadar üç yüzün üzerinde papa gelmiş ve geçmiştir. Bunlardan ilk iki yüzyıl içerisindekilerin görev tarihleri kesin değildir.

Papaların seçildikten sonra başka bir isim almaları, vaftiz gibi "yeniden doğuş"u simgelediği biçiminde açıklansa da³, önceleri papalar kendi isimlerini kullanmışlar; ancak Mercury adında bir Romalı papa seçildiğinde (putperest bir ad olduğu için), ilk isim değişikliği gerçekleşmiş ve söz konusu papa, II. John (533–535) ismini almıştır. Yani bu, VI. yüzyıldan sonra ortaya çıkan bir uygulamadır ve bundan sonra papalar için yeni bir isim almak, gelenek hâline gelmiştir. Fakat bu isimler geniş bir çeşitlilik göstermez. En popüler papa isimleri John, Gregory, Benedict, Clement, Innocent, Leo ve Pius'tur. Genelde bir papanın isim tercihi, onun önceki papalardan hangisine yakın bir politika izleyeceğinin işareti olarak görülür. Sahte papalar da söz konusu olduğu için, aynı ismin birden fazla kişi tarafından kullanıldığı vakidir. Mesela IV. Victor adında iki tane sahte papa vardır; biri meşrû, diğeri sahte sayılan iki XXIII. John söz konusudur. Vatikan'ın resmî bir papalar listesi mevcuttur; fakat bu, geçmişten beri aynı kalan değişmez bir liste değildir. Yapılan araştırmalar doğrultusunda, bu liste üzerinde zaman zaman bazı değişiklikler yapılmıştır; muhtemelen yapılmaya da devam edilecektir.⁴ Zira Dioscorus (ö. 530), V. Benedict (964), VIII. Leo (ö. 965) ve II. Cle-

2. Örnek olarak bkz. III. İstanbul Konsili metinleri, La Due, *a.g.e.*, 71.

3. Ullmann, papa seçilen kişinin yeni bir isim almasıyla, sıradan bir Hristiyan olmaktan Petrus'un halefi olmaya yükseldiğini ve bir diğer açıdan da, vaftiz ismi alma geleneğine benzer biçimde, yeniden doğuşu simgelediğini söyler. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 229.

4. Örneğin 1913'te Kardinal Ferrara başkanlığındaki bir Papalık komisyonu, 4 ismi, Kilisenin resmî papalar listesinden çıkarmıştır. Bu konu ve genel olarak liste üzerindeki tartışmalar hakkında bkz. Reginald L. Poole, "The Names and Numbers of Medieval Popes", *The English Historical Review*, vol. 32, no. 128 (Oct. 1917), ss. 465–478.

ment (ö. 1047) gibi isimlerin papalıkları hâlâ tartışmalıdır.⁵ II. Stephen (ö. 752), en kısa süreli görev yapan papadır. Seçildikten üç gün sonra ölmüştür. Papalar ezici bir çoğunlukla İtalyan kökenli olmuşlardır. 2000 yılına kadar papalık makamında oturmuş isimlerden sadece 21 tanesi İtalyan değildir. Bunlardan on ikisi Fransız, dördü Alman, ikisi İspanyol, biri İngiliz, biri Portekizli ve biri de Polonyalıdır.⁶

Kilise, papaların cinsiyetini tartışmaz; hepsi erkek sayılır. Bununla birlikte, papalar içerisinde IV. Leo (847–855) ile III. Benedict (855–858) arasında Jean isminde bir kadın olduğuna dair bir rivâyet vardır. Fakat söz konusu rivâyete göre, adı geçen kişi kadın olarak papalık yapmamış, erkek zannedilmiştir. Bir tören esnasında doğum yapmasıyla, onun kadın olduğu anlaşılmıştır. Bu hikâyeye, XIII. yüzyıldan beri bilinmektedir. Jean olayının tesbit edilen ilk anlatıcısı, XIII. yüzyılda yaşamış Polonyalı tarihçi Opavali Martin'dir. Söz konusu rivâyeti, Papalığa karşı bir eleştiri malzemesi olarak kullananlar, Rönesans döneminde resimlere konu edenler veya kadınla erkeğin eşit olduğunu savunmak için onu delil gösterenler olmuştur. Fakat kilisenin resmî anlayışında böyle bir olay kabul edilmez.⁷

Papaya resmî hitâb şekli “Papa Hazretleri” (*His Holiness*) biçimindedir. Papanın çeşitli sıfatları ve unvanları vardır. Sıfatlar manevî şahsiyetiyle alâkalı, unvanlar ise Kilisedeki görevi ile ilgilidir. Papanın hâlâ kullanılan en önemli sıfatları; “İsâ'nın Vekili”, “Petrus'un Halefi”, “Kilisenin Görünen Başı” ve “Tanrı'nın Hizmetkârlarının Hizmetkârı” (veya bazen Türkçe'ye çevrildiği biçimiyle “Tanrı Kullarının Kulu”). Bunların dışında papaların “Roma Piskoposu”, “Evrensel Kilisenin Başrahibi”, “İtalya Başpiskoposu”, “Roma Başpiskoposu ve Metropolit”, “Vatikan Site Devletinin Başı”, “Batı Patriği” ve “Havarisel Makamın Vekili” unvanları vardır.

5. Bkz. Patrick Granfield, “Papacy”, *ER*, vol. 11, s. 175.

6. Granfield, *Papacy in Transition*, s. 189.

7. Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Kathryn M. Smith Hanssen, *Pope Joan: Heretic or Heroine?*, Pacifica Graduate Institute, USA, 2001. Özet bilgiler için bkz. Kelly, *Oxford Dictionary of Popes*, s. 329, 330; Ali Ergenekon, *2000'e Doğru Papaların Günah Dosyası*, İstanbul, 1995, s. 43 vd.

Bunlardan son ikisi, günümüzde kullanılmamaktadır.⁸ Daha önce-leri Roma imparatorlarının unvanı olan “*Pontifex Maximus*”, pagan kaynaklı olmasına rağmen, bilhassa I. Leo’dan itibaren papalar tarafından kullanılmıştır. Özellikle Rönesans döneminde ön plana çıkan bu unvan, resmî olarak mevcut olmakla birlikte, fiilen gözükmemektedir.

Birçok papa aynı zamanda “aziz”dir. Papalar listesinde 530–532 yılları arasında görev yapan Papa II. Boniface’ye kadar, yani ilk altı yüzyıldaki papaların neredeyse tamamı aziz ilan edilmiştir. Listedeki azizler, bu yüzyıldan sonra seyrekleşmeye başlar. VIII. yüzyılda kısmen tekrar yoğunlaşan aziz papalar, bu yüzyıldan itibaren nadir hâle gelir. Arada III. Victor, III. Eugene, X. Gregory, V. Urban gibi “mübarek” (*blessed*) sayılanlar vardır. Fakat XVI. yüzyıldaki Trent Konsili’nden bu yana sadece beş papa aziz veya mübarek ilan edilmiştir. Bunlar; V. Pius, XI. Innocent, IX. Pius, X. Pius ve XXIII. John’dur. Aziz ilan etme rekoru, Papa II. John Paul’e aittir. 1978’den 1999’a kadar 283 kişiyi aziz yapmıştır.⁹

2. Papalık Sembolleri

Papalık sembollerinin kökeni, Ortaçağ’a dayanmaktadır. Bu bakımdan söz konusu semboller, Papalığın dinî gücü yanında dünyevî otoritesini de temsil etmektedir. Bunlardan en önemlisi, papaların göreve başlama ve taç giyme seremonisidir. İlk taç giyme töreni, 1059 yılındadır. Bu gelenek yakın zamana, I. John Paul’e kadar devam etmiştir. Göreve başlamalarından, cenaze törenlerine kadar, papalarla ilgili tüm törenler ve papanın kullandığı aksesuarlar, monarşik sembollerle doludur. Papalık sembolleri, kıyafetler (*regalia*) ve amblemler (*insignia*) olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar hakkında kısaca şu bilgiler verilebilir:

-
8. Papanın unvan ve sıfatları hakkında bkz. D.M. O’Cannell, “Pope”, *EVP*, s. 343; Halim Işık, *Papalık Tarihi*, s. 159, 160.
 9. Kilise azizleri konusunda bkz. John J. Delaney, *Dictionary of Saints*, Doubleday, Westminster, 2003.

a) *Papalık Arması*: Papalık arması, iki anahtar ve üç katlı taçtan oluşur. Bunun dışında her papanın, tıpkı isim seçtiği gibi, kendisine bir amblem seçmesi geleneği vardır. Amblemlerde taç ve anahtar standarttır; bunun dışındaki birkaç figür ve renk, papaların tercihinine göre değişmektedir.

b) *Papalık Tâcı*: Papalığın merkezî sembollerinden biridir. Vatikan Devletinin bayrağında da iki anahtar ve bu taç yer alır. Üç katlı taç, *triregnum* veya *tiara* adıyla bilinmektedir. Sembol olarak bu üç katlı tâcı kullansalar da, günümüzde papaların başında gördüğümüz, taç değil *mitre* denen piskopos başlığıdır.

c) *Anahtar*: Papalık tâcı ile birlikte en önemli sembol, anahtardır. İsâ'nın Petrus'a verdiği yetkiyi sembolize etmektedir. Bu yetkinin Petrus'tan papalara geçtiği kabul edildiğinden, anahtar Petrus'un halefi olmanın göstergesidir. Çoğunlukla iki anahtar şeklinde çizilmesi ise, dünyevî ve dinî otoriteye işaret eder.

d) *Papa Haçı*: Çok fazla göze çarpmasa da, "Papalık haçı" olarak bilinen bir haç şekli vardır. Bu haçın, yukarı doğru daralan, enine üç kolu bulunur.¹⁰

e) *Balıkçı Yüzüğü*: Yine Petrus'a atfen kullanılan bir semboldür. Petrus'un mesleği balıkçılık olduğundan, halefleri de balıkçı yüzüğü takarlar. Bu yüzük, ancak öldükten sonra papanın parmağından çıkarılır.

f) *Crozier*: Papaların ellerinde taşıdıkları asadır. Son dönemde papaların kullandığı asaların başında, çarmıha gerilmiş İsâ figürü bulunmaktadır.

g) *Pallium*: *Pallium* veya *Pall*, üzerinde haçlar bulunan bir şerittir. Papalar omuzlarından aşağı sarkacak biçimde elbiselerinin üzerinde taşırlar. Episkopal gücü sembolize eden *pallium*'un, St. Peter'in sunağından alınıp papa seçilen kişinin üzerine konması gelenektir.

h) *Fanon*: Papanın, sadece Papalık komünyonunda giydiği özel bir kıyafettir. Omuzlara atılan iki parçalı bir pelerin şeklindedir. Bir

10. Haç sembolü ve çeşitleri hakkında bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Haç", *DİA*, XIV, ss. 522-524.

diğer şekli *cape* adı verilen ve papanın özellikle önemli törenlerde ve dış ziyaretlerde giydiği kırmızı pelerindir.

i) *Umbracullum*: Şemsiye biçiminde bir semboldür. Papalığın gücünü ve evrenselliğini simgelemektedir.

k) *Sedia Gestatoria*: Papalık taht-ı revânıdır. I. John Paul'e kadar kullanılmışsa da artık görünmemektedir.

3. Papalık Belgeleri

Papaların çeşitli konulardaki emir, karar ve açıklamalarını içeren metinler, tarih içerisinde doğal olarak bir değişim geçirmiştir. Bunlar mektuplarla başlar. Daha çok diğer kiliselerin mürâaatları üzerine verilen cevaplardan oluşan bu ilk metinlere, papaların “dekretal mektuplar”ı denmektedir ve aslında bunlar, imparatorların yerel yöneticilere gönderdiği emir-nâmeler (*decree* veya *responsa*)’in taklididir. Ortaçağ’dan günümüze kadar ise, Papalık metinlerini, çoğu günümüzde de kullanılan şu tür belgeler oluşturmuştur:

a) *Papalık Yasası (Papal Constitution)*: Doktrin ve kilise disiplini ile ilgili yasaların ve dogmaya eklenen unsurların yer aldığı metindir. Çoğunlukla konsil kararlarının resmen ilanı için kullanılır.

b) *Bulla*: Bu isim, belgenin Papalık mührü taşımasından dolayı verilmiştir. Daha çok Ortaçağ’da kullanılan bir belge türüdür. VI. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinen *bullalar*, XV. yüzyıla kadar kamuya hitâben yayınlanmış, bu yüzyıldan sonra daha çok resmî Kilise taimimi şeklini almıştır. Eskiden imparatorluk fermanına benzer bir özellik gösteriyorken, günümüzde önemli memurluklara atama, bir piskoposluk bölgesi kurma veya aziz ilan etmede kullanılmaktadır.¹¹

c) *Papalık Talimâtı (Brief)*: Çok önemli olmayan bazı karar ve talimâtlar için kullanılmaktadır.

d) *Genelge (Encyclical)*: Modern dönemden itibaren papaların kullandığı genelge tarzındaki belgelere, “ensiklikal” denmektedir. İlk

11. Papalık bullaları ile ilgili bkz. D. M. O’Connell, “Papal Bull”, *EVP*, s. 309, 310.

ensiklikâl, genellikle XIV. Benedict'e ait 1740 tarihli *Ubi Primum* kabul edilir. Ensiklikâl, aslında bir tür Papalık mektubudur. Önceden kiliselere gönderilen Papalık mektubu iken, sonradan çerçevesi genişlemiştir. İçeriği birbirinden çok farklı konularda olabilmektedir. Kilise içindeki bir genelge özelliğinde olanlar, tüm dünyaya hitâben yazılanlar, teolojik veya ahlâkî konuları içerenler vardır. Ensiklikâllerin adı, metnin Latince ilk kelimelerinden birkaçı olarak belirlenir. "Kıymetli kardeşlerim, piskoposlar, rahipler..." şeklinde başlar. Metnin sonunda papanın ismi, "PP" şeklinde papa kısaltması ve papalığının hangi yılında yayınladığı yer alır. Papalık belgelerinde imparatorların isminin zikredilmesi ve tarihlendirmenin buna göre yapılması, Vigilius (537-555)'la birlikte başlamıştır. 781 yılından günümüze kadar ise papalar, belgelerini kendi görev yaptıkları döneme göre tarihlemektedirler.¹²

e) *Bildirge (Rescript)*: Bir tür resmî bildiridir.

f) *Kararname (Decree)*: Papalık kurullarının, papanın onayını taşıyan karar belgeleridir.

g) *Motu Proprio*: Papanın tamamen şahsî inisiyatifi ile yayınladığı belgedir.

h) *Chirographi*: Papanın kendi yazdığı mektuplardır.¹³

4. Papanın Görevleri ve Hukuksal Otoritesi

Aslında Kilisede papaya ait, sınırları çizilmiş bir görev tanımı bulunmaz. Zira, en üst otorite kabul edilen papanın mutlak hâkimiyeti vardır. O, İsâ'nın, yani Tanrı'nın Vekili'dir. Bir kişinin aziz ilan edilmesinden genel bir konsilin toplanmasına kadar her önemli olay, onun onayı ile gerçekleşir. Papa, manevî alanda olduğu gibi hukukî

12. Papalık bildirileri ve genelgelerle ilgili olarak bkz. Anne Fermantle, *The Papal Encyclicals in their Historical Context*, New York, 1956. Burada 1740'tan 1954'e kadar Papalık genelgelerinin listesi de verilmiştir. Ayrıca bkz. D. O'Connell, "Papal Encyclicals", *EVP*, s. 145, 146.

13. Buradaki tasnif, Fermantle'in adı geçen kitabından alınmıştır. Bkz. Anne Fermantle, *a.g.e.*, s. 24, 25.

alandan da en yüksek otoritedir. Bununla birlikte, bu otoritenin anlamı ‘papa istediği gibi davranabilir’ demek değildir. Önceki papaların da içerisinde olduğu ve katkı sağladığı *Katolik Geleneği* (Tradition) hukukî anlamda değilse de, manevî anlamda papaların göz önüne almak zorunda oldukları bir unsurdur.

Peki, bir Kilise Yasasının bulunması, papanın hukukî otoritesini sınırlamakta mıdır? *Kilise Yasası*, daha önce de belirttiğimiz gibi, ancak 1917’de derlenerek bütüncül bir şekil almıştır. Yanılmazlıkla ilgili kısımda göreceğimiz üzere, bu gecikmenin nedeni, hukukî metinlerin bağlayıcılığıdır. Zira bir karar, hukukî terimle *ictihâd*, metinleştirildiği zaman bağlayıcı hâle gelmektedir. Papanın yetkisini sınırlayan tek şey de, yine papanın kendisinin veya diğer papaların ictihadlarıdır. Dolayısıyla bunların metinleşmesi, papanın bu yetkisini daraltmaktadır. Papalar bu engeli aşmak için bir formül geliştirmişlerdir. Bu da İslâm Hukuku’nda “ruhsat” kavramına tekabül edebilecek bir terim olan “*dispensation*”, yani “istisna”dır ki, papanın özel bir durum veya kişi için hukukta yaptığı istisnayı ifade etmektedir.¹⁴

5. Konklav: Papalık Seçimi

a) Papalık Seçiminin Tarihî Serüveni

Kimse papa olarak doğmamaktadır. Katolikler bir “ilâhî kanun”dan bahsetse de, Papalık sonuçta seçimle gelinen bir makamdır. Tarihî süreçte Roma Kilisesi’nin iki farklı tarzda idare edildiği görülür. Kilise ilk dönemlerde bir heyet tarafından yönetilmiş, sonra tek bir piskoposun idaresi dönemi gelmiştir. Roma Piskoposu’nun, yani papanın seçimi de tarihsel olarak iki aşama gösterir. Yaklaşık olarak ilk bin yıllık dönemde Roma piskoposları -diğer kiliselerde olduğu gibi- Roma halkı ve Roma’daki din adamları tarafından seçilmişler, son-

14. İstisnaların Kilise Yasasındaki tanımı ve çerçevesi için bkz. *Code of Canon Law*, can. 85–93 (*Kilise Yasası* maddeleri, yani “canon”lar genellikle metnin aslına uyarak “can.” biçiminde kısaltıldığından, biz de bu kısaltmayı değiştirmiyor ve aynen kullanıyoruz).

raki dönemde ise papayı seçmek sadece kardinallere hasredilmiştir. Kardinallerin papayı seçme biçimi de, zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır.¹⁵

Seçimin tarihî serüvenine biraz daha ayrıntılı olarak bakarsak; beşinci yüzyıla kadar papaların seçilmesi, İslâm tarihindeki “biat”a benzer bir uygulama ile gerçekleştirilmektedir. Cyprian gibi, o dönem hakkında bilgi veren bazı yazarların mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla, seçim süreci üç aşamalıdır: *testimonium* adı verilen adayların belirlenmesi ve özelliklerinin açıklanması; *suffragium*, yani herkesin tercih ettiği kişinin yanında yer aldığını göstermesi; ve *judicium*, yani üzerinde yoğunlaşılan adayın kabulü. Bu, sadece Roma’da değil, söz konusu devirde İspanya, Afrika gibi yerlerde de piskopos seçiminde uygulanan usûldür.¹⁶ Dolayısıyla, VII. yüzyıla kadar, papaların seçimi diğer piskoposlardan farklı değildir. Ruhbanlar, Roma halkı ve özellikle Ostia, Albano ve Porto olmak üzere komşu bölgelerdeki piskoposlar, Roma Piskoposu’nu seçmektedir. Seçimle ilgili ilk düzenleme, 555 yılındaki bir imparatorluk fermanı ile gerçekleşir. Bu fermanla, Papalık makamının boşalması hâlinde Ravenna’daki *Exarch* (Bizans Valisi)’in durumdan haberdar edilmesi ve seçimin papa öldükten üç gün sonra yapılması yer almakla beraber, Roma ruhbânı ve asilzâdelerin belirleyici olduğu bir prosedür söz konusudur. Seçim sonrasında, bir heyetin İstanbul’a giderek imparatora sonucu bildirmesi ve onun da seçimi onaylaması fermanın hükümlerindendir. Fakat uygulamada genellikle *Exarch*’in onayı ile yetinilmiş, imparatorun onayına gerek duyulmamıştır.

Seçimle ilgili ikinci önemli düzenleme, Papa III. Stephen’in 769’da Lateran’da topladığı bir sinodda gerçekleştirilir. Bu sinodda, Papalık seçimine sadece din adamlarının katılabileceği, yani seçimin laiklere kapatılması kararlaştırılır.¹⁷ Fakat Papa IV. Stephen’in (816–817) idaresi döneminde papa seçimleri, laik Romalılara tekrar

15. Seçimin gelişim süreci hakkında bkz. Owen Chadwick, *The Popes and European Revolution*, ss. 257–273; Granfield, *Papacy in Transition*, ss. 124–150.

16. Granfield, *a.g.e.*, s. 126.

17. La Due, *a.g.e.*, s. 77.

açılmıştır ki, istisnâî bazı dönemler hâriç, bu tarihten itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca papalar, Roma asilzâdelerinin etkisi ile seçilmiştir. Papalık seçimi hususundaki diğer bir kırılma noktası, IX. yüzyılın sonlarıdır. Daha önce piskoposlar papa olamazken, Papa I. Marinus (882–884) ile piskoposların papa seçilmesi dönemi başlamıştır.¹⁸ Papaların her zaman seçimle gelip ölünce Papalık’tan ayrıldığını da sanmamak gerekir. Kilisenin zayıf düştüğü zamanlarda veya Otto ve III. Henry gibi dirâyetli bazı imparatorlar döneminde, bazen göstermelik bir seçimle, bazen de hiç seçim yapılmadan papanın doğrudan imparator tarafından atandığı veya azledildiği olmuştur. Papalığın güçlü olduğu zamanlarda ise, tersine, imparatorların etkisini azaltan önlemler alınmıştır.¹⁹

XII. yüzyıldan itibaren, artık günümüze kadar gelmiş olan seçim usûlü belirginleşmeye başlar. IX. Leo (1049–1054) ile birlikte Papalık seçimi sadece kardinallerin uhdesine bırakılır. Bunun en önemli nedeni ise, aristokratların ve seküler idarecilerin seçime müdahalesi, yani X. yüzyılda yaşanan kötü tecrübelerdir. Papa III. Alexander dönemindeki III. Lateran Konsili (1179) ile de, daha istikrarlı bir yönetim amacıyla, papa seçilebilmek için “nitelikli çoğunluk” şartı, yani kardinallerin oylarının üçte ikisini alma zorunluluğu getirilir.²⁰ 1274’teki II. Lyon Konsili’nde ise, bazı tadilâtlarla birlikte, aşağı yukarı günümüze kadar ulaşacak seçim prosedürü belirlenir. VI. Paul’un, 1975 tarihli *Romano Pontifici Eligando* adlı genelgesi, XX. yüzyılda Papalık seçimi ile ilgili son düzenlemelerden biridir. I. ve II. John Paul bu genelgedeki kriterlere göre seçilmiştir. Seçimle ilgili en son Papalık metni ise, II. John Paul’ün 1996 tarihli *Universi Dominici Gregis* adlı genelgesidir.

18. Ullmann, *a.g.e.*, s. 112.

19. Bkz. Stebbing, *The Story*, s. 278; J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 101, 102 (*Document No. 7*).

20. Papa Alexander’in Papalık seçimi ile ilgili bu değişikliği ilan eden kararnamesi için bkz. J.A. Corbett, *The Papacy*, s. 107 (*Document No. 10*). Ortaçağ’da Papalık seçiminin geçirdiği süreçler ve üçte iki çoğunluk şartının ortaya çıkışı hakkında bkz. Joseph M. Colomer-Iain McLean, “Electing Popes: Approval Balloting and Qualified-Majority Rule”, *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 29, no. 1 (Summer, 1998), ss. 1–22.

Papalık makamına kimlerin aday olabileceği veya kimlerin seçmen olarak rol alacağı dışında, bir de seçim süreci ve ortamı ile ilgili kurallar ve teâmüller söz konusudur. Kardinallerin bir binaya kapatılarak seçim yapmaları, yani ilk *konklav*, XIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. IX. Gregory'nin Ağustos 1241'de ölümünden sonra, Avrupa'yı tehdit eden Moğol tehlikesi yüzünden İmparator Frederick, hemen yeni bir papa seçilmesi konusunda kardinalleri zorlamak adına onları bir binaya kapatır ve seçimi sonlandırmadan dışarı çıkmalarına izin vermez.²¹ Aslında bu ilk "konklav"dan sonra odaya kapatılma uygulaması hemen yerleşmemiştir. Bazı seçimler çok uzun sürünce (örneğin 1271'de X. Gregory'nin seçilmesi iki yıl 9 ay sürmüştür), X. Gregory, 1274'teki II. Lyon Konsili'nde, *Ubi Periculum* adlı bir *bull*a ile kardinallerin bir odaya kapatılması uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulama o zamandan beri hâlâ devam etmektedir.

b) Günümüzde Seçim Şartları ve Prosedürü

Teorik olarak, vaftiz edilmiş, erkek ve Katolik olan herkes papa olabilir. Yaş, milliyet veya kilisedeki statü açısından herhangi bir belirleyici kriter yoktur. Fakat tarihî teâmüllere ve uygulamalara bakıldığında, teori ile pratik farklıdır. Örneğin II. John Paul, 1523 tarihinden sonra İtalya dışından seçilen ilk papadır. Kardinal olmadığı hâlde seçilen son papa ise, 1378'teki VI. Urban'dır.

1179'dan beri papaları, Kardinaller Kurulu seçmektedir. Çoğu zaman "Kardinaller Kurulu" veya "Kardinaller Koleji" diye bahsedilmekteyse de, aslında bu kurul kardinallerin tamamı için kullanılmaktadır; yani bu kurula dahil olmayan kardinal yoktur. Bununla birlikte, 1970'de VI. Paul, 80 yaş üzerindeki kardinallerin seçime katılmasını engelleyen bir düzenleme getirmiş, seçime katılabilecek kardinallerin sayısını da 120 ile sınırlandırmıştır. Kardinallerin toplam sayısı Ortaçağ'da 30'u geçmemişken, XX. yüzyıldan itibaren bu sayı artarak

21. Ullmann, *a.g.e.*, s. 259, 260.

100'ün üzerine çıkmıştır. En fazla kardinal atayan papa, II. John Paul'dür. Görev süresi içerisinde 231 kişiyi kardinal yapmıştır.

Hâlihazırdaki uygulamaya göre kardinaller, papanın ölümünden sonraki 20 gün içerisinde, seçim için toplanmak zorundadır. Bu seçimde parti, propaganda, kampanya gibi sivil seçimlerde görülen hiçbir şey yoktur. Sistin Şapeli'nde toplanan kardinaller, papa seçilmeden buradan çıkamazlar, dış dünya ile iletişim kuramazlar. *Konklav* başlamadan önce, kardinaller içeride olanlardan kimseye söz etmeyeceklerine dair yemin ederler. Oy pusulaları dahil, seçimle ilgili tüm malzeme seçimden sonra yok edilir.

Seçim esnasında üç geleneksel yöntemden biri uygulanır. Birincisi, "Kutsal Ruh'un yardımıyla" kardinallerin doğal olarak bir aday üzerinde konsensus sağlamasıdır. İkinci tarz, tüm kardinallerin kabul etmesi şartıyla, delegasyon yöntemi ile, yani oluşturulan delegasyonların aday önermeleri ve bunların oylanmasıyla seçimin gerçekleştirilmesidir. En yaygın olan üçüncü yöntemde ise, yazılı oy pusulaları (*ballot*) ile gizli bir oylama yapılır. Papa seçilebilmek için kardinallerin üçte ikisinin oyunu alma zorunluluğu vardır. Sistin Şapeli'nden siyah duman yükselmesi, seçimin hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Ne zaman duman beyaz olursa, papa seçilmiş demektir. Seçimin ardından kardinallerin başı, *Habemus Papam!* (Papamız oldu!) cümlesi ile yeni bir papa seçildiğini ilan eder.²² Seçilen kişiye, görevi kabul edip etmediği; ettiğini onaylamasının ardından ise, kendine hangi ismi verdiği sorulur. I. John Paul'den beri papalar, eskisine oranla daha sade bir törenle görevlerine başlamaktadırlar.

Tarihte nadir de olsa, papaların haleflerini tayin etmelerine rastlanmıştır. Bu halef tayin etme girişimlerinden sadece birkaçı başarılı olmuştur. Konu Katolik teologlar arasında ihtilâflıdır. Bazıları, teolojik açıdan halef tayin etmenin mümkün olduğunu; bazıları ise, bunun mümkün olmadığını savunmaktadır. Fakat geleneksel uygulamalara bakılacak olursa, şimdiye kadar böyle bir yöntemin yaygınlaşmadığı ve bundan sonra da uygulanmasının pek mümkün olmadığı söylenebilir.

22. Papalık seçimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. John L. Allen, *Conclave*, New York, 2002.

Papalık görevinin bitişi doğal yolla, yani papanın ölümü ile olmaktadır. Peki, istifa veya azledilmek sûretiyle Papalık görevi sona erdirilebilir mi? Papanın istifa edip edemeyeceği, teolojik açıdan tartışmalı bir konu olmakla birlikte,²³ *Kilise Yasası*'na göre evet, papa istifa edebilir. İstifanın geçerli olabilmesi için özgürce ve açıkça ifade edilmesi gerekir. Bu istifanın, herhangi bir kişi veya kurum tarafından kabulü gerekmez.²⁴ Azledilmesine gelince, artık papaların seçilmesini onaylayan imparatorlar olmadığından, onları azledecek kimse de yoktur. Bir papa, sapkınlık içerisinde olsa dahi azledilemez. Zira, günümüz sivil yasalarına göre cumhurbaşkanları bile yargılanabilmekte iken, *Kilise Yasası*'na göre, "papa hiç kimse tarafından yargılanamaz."²⁵

B- CURİA VE UNSURLARI

Roma Curiası, Papalık idarî teşkilâtını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu teşkilât, çeşitli kurul, konsey ve bürolardan oluşmaktadır. Kilise, tarih boyunca bir teşkilâtlanma süreci geçirdiyse de, *Curia*, Papalık makamı kadar eski değildir. Bütüncül bir teşkilât olarak ancak XIII. yüzyıldan itibaren *Curia*'dan söz edilebilir.²⁶ Kurumsallaşmasını tamamlaması ise, Karşı Reform döneminde olmuştur. Bu dönemde, Kilisenin merkezî idaresi tekrar organize edilmiştir. Bunu gerçekleştiren, *Curia*'yı kardinallerden oluşan on beş *kongregasyon* (kurul) biçiminde düzenleyen Papa V. Sixtus (1585–1590)'tur.

23. Papalıktan ayrılma ve geçmiş dönemlerdeki azl ve istifa örnekleri için bkz. Granfield, *Papacy in Transition*, ss. 151–174.

24. *Code of Canon Law*, can. 332/2.

25. *Code of Canon Law*, can. 1404.

26. Ortaçağ'da *Curia*'nın gelişimi ve idaresi hakkında bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 227 vd. *Curia* hakkında ayrıca bkz. D.M. O'Connell, "Roman Curia", *EVP*, ss. 126–128; Mehmet Aydın, "Vatikan Ruhanî Devletinin İdarî Yapısı", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 33, S. 4, ss. 3–16; Halim Işık, *Papalık Tarihi*, ss. 135–158.

Kilise hiyerarşisi açısından, papadan sonra “Kilisenin Prensleri” adı verilen kardinaller gelir. Kardinaller kuruluna yine bir kardinal başkanlık etmektedir. Fakat Papalık şemasında, kardinaller kurulu *Curia* içerisinde gösterilmez. Zira kardinaller bu kurulla değil, daha ziyâde Kilise teşkilâtının çeşitli kurumlarının başında bulunmak sûretiyle görevlerini yerine getirmektedirler. Kardinallerin kurul olarak temel işlevi, papayı seçmektir. Kardinallik aslında dinî değil, idarî bir unvandır. Eskiden diyakozlar, rahipler ve piskoposlar kardinal olabilirken; 1917 Kanunu ile, kardinal olabilmek için en azından rahip olmak şartı getirilmiş, XXIII. John ise, bu şartı en az piskopos olmak şeklinde değiştirmiştir. Kardinallik kurumunun kökeni, VIII. yüzyıla kadar geri gitmektedir. III. Stephen (768–772)’den itibaren, önemli kiliselerde ve büyük bazilikalarda görev yapan ve Kilise idaresinde papaya yardımcı olan bir grup oluşmuştur. “Kardinaller” adı verilen bu grup, zamanla güçlenip Kilise idaresinde önemli bir unsur hâline gelmiştir. Kardinaller kurulu, XII. yüzyılın sonlarına doğru, Papa III. Alexander zamanında nihaî şeklini almıştır. Bir ruhbanın kardinal olarak atanması, eskiden beri tamamen papanın inisiyatifindedir. Kardinalliğin kökeni ve meşrûiyeti ile ilgili Kilise içerisinde zaman zaman tartışmalar olmuştur. Nihayetinde 1439’da Papa IV. Eugene, kardinallik kurumunun bizâtihi Petrus tarafından kurulduğunu ilan edip tartışmaya son noktayı koyduysa da, bu tarz bir görevin tesisinde, Roma İmparatorluk idaresinde senatörlerle imparatorlar arasında aracılık yapan imtiyazlı kişilerin model alındığı bir gerçektir.²⁷

Curia’nın unsurları olarak aşağıda verilecek olan teşkilâtların (*diacastery*) büyük çoğunluğu, Trent Konsili’nin ürünüdür. V. Sixtus zamanında, bu konuda önemli düzenlemeler yapıldığı görülür. II. Vatikan Konsili ve akabinde VI. Paul’un getirdiği yenilikler dikkat çeker. Şimdiki hâlleriyle en son II. John Paul zamanında, özellikle de 1988 tarihli *Pastor Bonus* adlı apostolik yasa ile düzenlenmişlerdir.

27. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 233. Kardinaller ve Kurul hakkında bkz. D.M. O’Connell, “College of Cardinals”, *EVP*, s. 70, 71; MacEoin, *The Inner Elite*, s.xvi vd. Kardinallerin görev, sorumluluk ve imtiyazlarını belirleyen Kilise Yasası maddeleri için bkz. *Code of Canon Law*, can. 349–359.

1. Devlet Sekreterliği

Çalışma ağırlığı dış ilişkiler olmakla birlikte -papanın aynı zamanda devlet başkanı olduğu düşünülürse- devlet sekreterliği, başbakanlık statüsündedir. Dolayısıyla Devlet Sekreterliği, papalıktan sonraki ikinci önemli makamdır. Kökeni XV. yüzyıla dayanmaktadır. 1487’de *Secreteria Apostolica* adıyla kurulduğunda, 25 apostolik sekreterliği içermekle beraber, bunların en önemlisi *Secretairus Domesticus* idi ve bu kurum, sonradan özellikle Trent Konsili sürecinde Devlet Sekreterliği hâline geldi. Devlet Sekreterliği bünyesinde, çeşitli bürolar ve daireler vardır. 1793, 1814, 1908’deki değişikliklerden sonra, 1967’de, VI. Paul tarafından tekrar düzenlenmiştir. 1988’de *Pastor Bonus* ile “Genel İşler” ve “Diğer Devletlerle İlişkiler” biçiminde iki daireye ayrılmıştır.²⁸ İlki, Kilisenin işleriyle; ikincisi, dış ilişkilerle ilgilidir. Yani içişleri ve dışişleri bakanlıkları gibi düşünülebilir.

2. Kurullar

Papalığa bağlı dokuz adet kurul (*congregation*) vardır. Bunlardan her biri belirli bir saha ile ilgilidir.³⁰

a) İman Doktrini Kurulu

İman Doktrini Kurulu (CDF), aslında Engizisyon Kurulu’nun sonraki adıdır. 1542’de III. Paul tarafından kurulan bu teşkilâtın eski adı, “Evrensel Engizisyon Kutsal Kurulu”dur. Bu kurumun temel amacı, Kiliseyi *heretik* saldırılara karşı savunmaktır. Dokuz kurul ara-

28. Bkz. *Pastor Bonus*, II, 39–47.

29. Vatikan’ın *Curia* ile ilgili kendi verdiği bilgiler için bkz. www.vatican.va/roman_curia. *Curia* ile ilgili bu siteye atfen verilen referanslarda hem ilgili kuruluşla ilgili bilgiler hem de kuruluşun yayınları ve diğer bazı dokümanlar bulunmaktadır.

30. *Pastor Bonus*’un III. Bölümü (48–116 arasındaki maddeleri) bu kurullarla ilgilidir.

sında en eski olanıdır. Şimdiki ismini 1965'te, VI. Paul zamanında almıştır. *Pastor Bonus*'un 48. maddesinde, kurulun amacı şöyle tarif edilir: "İman Doktrini Kurulu'nun amacı, Katolik dünyasının iman ve ahlâk konularındaki doktrinlerini muhâfaza etmektir." Kardinaler ve piskoposlardan oluşan 23 üyesi ve bunların dışında 33 danışmanı bulunmaktadır. Kurul önemli açıklamalarını, günlük yayınlanan *L'Osservatore Romano* aracılığıyla yapmaktadır. Piskoposların beş yılda bir gerçekleştirdikleri geleneksel "Roma ziyareti" (*ad limina*) esnasında diğer Papalık kuruluşlarının yaptığı gibi, bu kurul da onları davet ederek bilgi verir. Bu kurulun başkanlığı altında "Papalık Kutsal Kitap Komisyonu", "Uluslararası Teoloji Komisyonu" ve "Katolik Kateşizmi Komisyonu" adlarını taşıyan üç komisyon bulunmaktadır.³¹

b) Doğu Kiliseleri Kurulu

Bu kurumun temel işlevi, Doğu kiliseleri ile ilişkileri düzenlemektir. İlk defa 1862'de, Papa IX. Pius tarafından *Cogregatio de Propaganda Fide pro Negotiis Ritus Orientalis* adıyla kurulmuştur. Aslında bu, Doğu kiliselerini "Latinleştirme" amacını ima eden bir isimdir. XV. Benedict, kurulu 1917'de müstakil bir kurum hâline getirmiş, en son 1967'de VI. Paul tarafından şimdiki ismine (*Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus*) kavuşturulmuştur. Daha çok Doğu'daki (Afrika da buna dahil) Latin kiliselerinin haklarının korunması ve bu kiliselerin gelişmesi için çalışır. Başında bir kardinal başkan bulunan kurumda ayrıca 27 kardinal, bir başpiskopos ve 4 piskopos görev yapmaktadır. Kurul bünyesinde çeşitli komisyonlara farklı konularda yardım eden 50 civarında danışman vardır. Doğu Kiliseleri Kurulu, ROACO (*Reunion of Aid Agencies for the Oriental Churches*), CNEWA (*Catholic Near East Welfare Association*) SICO (*Information Ser-*

31. CDF'nin inanç, ibâdet ve kilise disiplini ile ilgili dokümanları için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/index.htm; komisyonlarla ilgili dokümanlar için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith.

vice of the Oriental Churches) gibi Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren başka Katolik kuruluşlarıyla bağlantılı çalışmaktadır.³²

c) İbadet ve Sakramentler Kurulu

X. Pius döneminde, 1908’de, “Papalık Bilim Adamları Kurulu” adıyla kurulmuştur. Diğer kurullar gibi bugünkü ismi ve mâhiyeti VI. Paul zamanında, 1969’da belirlenmiştir.³³ Temel görev konusu, Hıristiyan ibâdetinin özünü oluşturan sakramentler ve diğer ibâdetlerdir.

d) Azizlik Kurulu

Bir kişinin, Kilise tarafından “mübarek” (*blessed*) veya “aziz” (*saint*) ilan edilmesi, belli bir prosedürü gerektirmektedir. Bu kurulun işlevi, bu prosedürü yerine getirmektir. Mesela aziz ilan edilebilmesi için kişinin, önceden mübarekliği ilan edilmeli ve mucizeler gösterdiği kanıtlanmış olmalıdır. Fakat azizlik ilanı bu kurulun yapacağı bir iş değildir. O sadece gerekli değerlendirmeleri yapar; aziz ilan etmek veya etmemek, tamamen papanın tasarrufundadır. 1588’de V. Sixtus tarafından kurulan *Immensa Aeterni Dei* adlı teşkilât, bu kurum ile İbadetler ve Sakramentler Kurulu’nun atasıdır. 1969’da adı geçen kuruluşun ikiye ayrılmasıyla, Azizlik Kurulu müstakil hâle gelmiştir. Şimdiki ismini ise, aynı zamanda kurulun çalışma prosedürü ve azizlik şartlarını da yeniden belirleyen bir belge olan *Pastor Bonus*’la almıştır. Kurulda ayrıca sekreter ve yardımcısı dışında, din adamlarından oluşan 34 üye ve 83 danışman görev yapmaktadır.³⁴

32. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/orientchurch/index.htm

33. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/index.htm

34. Azizlik kurulunun yapısı, azizlikle ilgili kurullar ile aziz ve mübarek sayılanların resmî listeleri için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/csaints/index.htm

e) Halkları Hıristiyanlaştırma Kurulu

Hıristiyanlığı yayma amacı taşıyan çeşitli kilise kurumları daha önceden var olmakla birlikte, bu konuda sürekli ve istikrarlı bir kurulum ortaya çıkışı, XVII. yüzyıldadır. Şu anki Halkları Hıristiyanlaştırma Kurulu (*Cogregation for the Evangelization of Peoples*), XV. Gregory tarafından 1622’de kurulmuş olan *Propaganda Fide*’ye dayanır. Kurul, Papa VI. Paul döneminde, şimdiki ismi ve yapısına kavuşmuştur. Farklı dillerde pek çok yayını mevcuttur. Ayrıca, bu kurula bağlı olarak çalışan ve “Papalık Uluslararası Misyon Toplulukları Sekreteryası” çatısı altında daha birçok misyon topluluğu bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, “Papalık İnancı Yayma Topluluğu”, “Papalık Kutsal Çocukluk Topluluğu”, “Papalık Havarî Petrus Topluluğu (POSPA)” ve “Papalık Misyonerler Birliği”dir.

f) Rahipler Kurulu

Din adamları, Kilisede hiyerarşik bir düzen içerisinde. Hiyerarşi, yukarıdan aşağı doğru kardinaller, piskoposlar, rahipler ve diyakozlardan oluşur. Bu kurul piskoposlar ve kardinallerle değil, rahip ve diyakozlarla (*clergy*) ilgilidir. Kurulun şu anki adı, VI. Paul zamanında verilmiştir. Geçmiş 1564’e, IV. Pius zamanına kadar gitmektedir. Bu açıdan Trent Konsili’nin ürünüdür. *Pastor Bonus* ile üç büroya ayrılmıştır. Rahipler Bürosu, rahip ve diyakozların eğitimi ve görevleri ile ilgilidir. Diğer iki büro, din eğitimi ve rahiplerin karşılaştıkları hukuksal sorunlarla alâkalıdır. Bunlara ilâveten, bu kurul bünyesinde Kilise işleri ve eğitimle ilgili dört enstitü bulunmaktadır.

g) Kutsal Hayat Enstitüleri ve Havarî Yaşam Toplulukları Kurulu

Dinî ve seküler enstitüler, bu kurumun iki temel ayağını oluşturmaktadır. Bir diğer sorumluluk alanı ise, manevî hayatı teşvik edici topluluklar ve tarikatlar (*orders*)’dır. Dolayısıyla, bu kurulun görev

alanı Papalığa bağlı dinî veya seküler tüm Katolik organizasyonlarıdır. Kurul, Papa V. Sixtus zamanında kurulan (1586) bir teşkilâtın devamıdır. X. Pius döneminde bazı değişikliklere uğramakla beraber, VI. Paul, bu kurulun adını Dinî ve Seküler Enstitüler Kurulu olarak değiştirmiş; *Pastor Bonus*'la beraber kurul, şimdiki adını almıştır. Yayın organı, 1975'ten beri birçok dilde yayın yapan *SCRIS* adında bir dergidir.

h) Katolik Eğitimi Kurulu

Papalığın, üniversite eğitimi ile ilgili kurumudur. Papa V. Sixtus zamanında Bologna, Paris, Salamana gibi üniversiteleri düzenleme ve yönetme amaçlı kurulmuştur. XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyıl başlarında çeşitli değişikliklere uğramıştır. VI. Paul ve sonra II. John Paul, şimdiki şeklini vermişlerdir. Kurulda bir başkan bir sekreter, bir sekreter yardımcısı, 31 üye, 25 memur ve 31 danışman bulunmaktadır. Kurul, ilâhiyat fakülteleri statüsündeki *seminerler* ve Kiliseye bağlı tüm üniversiteler ile seküler veya dinî enstitülerin koordinasyonundan sorumludur.³⁵

i) Piskoposlar Kurulu

Tarihi 1588'e, yani V. Sixtus'a kadar dayanan bir kuruldur. Rahipler ve diyakozlarla ilgili Rahipler Kurulu'nun, piskoposlarla alâkalı olan muâdilidir. Kilisenin idare şekli piskoposluk bölgeleri (*diocese*) vâsıtasıyla olduğundan, teşkilât açısından önemli bir kurumdur.³⁶ Piskoposluk bölgeleri ve başlarındaki piskoposlarla ilgili tüm işler bu kurulun uhdesindedir. Yeni piskoposların atanması, bunların yer değiştirmesi gibi tüm işler, bu kurulun görevi kapsamındadır. Kurul içerisinde ayrıca, Latin Amerika Komisyonu adını taşıyan bir birim bulunmaktadır.

35. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/index.htm

36. 2003 yılı itibarıyla dünya genelinde yaklaşık olarak 570 başpiskoposluk ve 2015 piskoposluk bölgesi mevcuttur. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/synod/index.htm

3. Mahkemeler

Papalığa bağlı üç yüksek mahkeme vardır.³⁷

a) Papalık Bağışlama Mahkemesi

Kilise tarafından verilmiş olan çeşitli cezaların bağışlanabildiği mahkemedir. *Günah itirafı* ve *bağışlanma*, yani “Kiliseyle barışma” sakramentinin (*Confession* ya da *Reconciliation*) bir uzantısıdır. Aforoz kararının kaldırılması; sakramentlere katılımın yasaklanması cezası; ve endüljans verilmesi, bu mahkemenin sorumluluk alanına girmektedir. Geçmiş XII. yüzyıla kadar geri giden bu mahkeme, XVIII. yüzyılda bazı revizyonlara uğramıştır. 1935’ten beri yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır. Sakramentlerle ilgili konular da bu mahkemenin yetki alanındadır. Başında “Büyük Bağışlayıcı” (*Major Penitentiary*) adı verilen bir kardinal bulunmaktadır.

b) Apostolik Yüksek İmza Mahkemesi

Geçmiş XIII. yüzyıla dayanan bu mahkeme, XX. yüzyıl başlarında yeniden teşkilâtlandırılmıştır. Önceleri normal bir mahkeme iken X. Pius, onu yüksek mahkeme hâline getirmiştir. Şu anda Roma Kilisesi’ndeki en üst yargı merciidir. Buradaki iki büro, Yargıtay ve Danıştay gibi işlemektedir.³⁸ Yani birincisi kişisel konularda, ikincisi kilise uyuşmazlıklarında nihaî kararı vermektedir. Başkan dâhil, 11 kardinal ve 9 piskopos bu mahkemede görev yapar.

c) Rota Mahkemesi

Diğerlerine göre daha yakın bir geçmişe sahip olan bu mahkeme, statü olarak da onlardan aşağıdadır. XVIII. yüzyılda kurulmuş, XX.

37. Bu mahkemelerin mâhiyeti ile ilgili olarak bkz. *Pastor Bonus*, Bölüm IV (117–130 arası maddeler).

38. Bkz. Mehmet Aydın, *a.g.m.*, s. 13.

yüzyıl başlarında tekrar düzenlenmiştir. Daha alt seviyedeki kilise mahkemelerinin kararlarının üst merciidir. Örneğin evlilikle ilgili davaların nihaî kararı burada verilir. Fakat mahkeme, sadece evliliğin “geçerli” olup olmadığına bakar. Evlilik geçerli ise, mahkemenin boşama yetkisi yoktur. Zira Katolik inancına göre, meşrû ve geçerli bir evlilik yapıldıktan sonra boşanma mümkün değildir.

4. Konseyler

Papalık Konseyleri (*Pontifical Councils*)’nin hemen hemen tamamı, modern etkinin ürünüdür ve II. Vatikan Konsili sonrasında kurulmuştur. Zihniyet açısından onu takip ettikleri şüphelidir; ama ilgilenmekle yükümlü oldukları sorunlar, güncel sorunlardır. Bu konseylerin kuruluşunun, Papalığın yumuşak karınlarını sağlamlaştırmak amaçlı olduğu söylenebilir.³⁹

a) Laikler Konseyi

II. Vatikan Konsili’nin *Apostolicam Actuositatem* adlı belgesiyle kurulan bu konseyin oluşumunda muhtemelen, Küng gibi teologların, ‘laiklerin Kilise içerisinde yeterince inisiyatif sahibi olmadıkları’ yönündeki eleştirileri etkili olmuştur. *Pastor Bonus*’ta, konseyin laiklerle ruhbanlar arasında işbirliği sağlamak şeklinde bir amacı olduğu vurgulansa da⁴⁰, Kilisenin karar süreçlerine, laiklerin de katkı sağlamasını hedefleyen konseyin bunu ne kadar başardığı tartışmalıdır. Laikler Konseyi’nin başında bir başkan ve sekreter bulunmaktadır. Din adamları dâhil, 32 üyesi olan konseyin 30 tane de danışmanı vardır. Konsey *Notizario* adlı bir periyodik yayın da çıkarmaktadır. Ayrıca *Laity Today* ve *Youth* adında başka yayınları da bulunmaktadır.⁴¹

39. Konseyler hakkında bkz. *Pastor Bonus*, V. Bölüm (131–170 arası maddeler).

40. *Pastor Bonus*, V, 131–134.

41. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/laity/index.htm

b) Hristiyan Birliğini Geliştirme Konseyi

XXIII. John'un 1960'da kurduğu, Hristiyan Birliğini Destekleme Sekreteryası'nın devamıdır. II. Vatikan'ın *Ekümenizm*le ilgili olan *Unitatis* adlı belgesi, bu konseyin çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. 1989'da II. John Paul döneminde sekreteryanın adı, şimdiki hâlini (PCPCU/*Pontifical Council for Promoting Christian Unity*) almıştır. En önemli muhataplarından biri, *Dünya Kiliseler Konseyi* (WCC)'dir. Konsey yılda dört defa, *Information Service* adıyla bir dergi çıkarmaktadır. Kuruluşun amaçlarından biri de, İncil'in yayılması için diğer kiliselerle işbirliği yapmak olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu konsey, ekümenik hareketin Kilise de akis bulmuş hâlidir. Konsey, Batı ve Doğu kiliseleri ile ilgilenen iki sektöre ayrılmıştır. Yine II. Vatikan ruhuna uygun olarak, komisyon içerisinde Yahudilerle ilişkiler konusunda ayrı bir birim vardır. Bu birimin, Dinlerarası Diyalog Konseyi'nde değil de burada yer alması manidardır.⁴²

c) Aile Konseyi

Evlilik Kilise açısından bir sakramenttir ve tamamen dinî bir olgudur. Dolayısıyla, özel hayatla ilgili bir mesele değildir. Bu nedenle, aile ile ilgili müstakil bir komisyon vardır. VI. Paul döneminde, 1973'te kurulan ve II. John Paul zamanında, 1981'de, şimdiki adına ve yapısına kavuşan bu komisyon bazılarınca tutucu bulunmakla birlikte, Hristiyan aile için önemli bir kurumdur. Konsey, aile sorunları ve ailenin maneviyâtını yükseltme ile ilgilenmektedir. "Kilise ilgisi" (*pastoral care*) denen önemli kavramın en çok göze çarptığı yer, burasıdır. 15 kardinal ve 12 piskopostan oluşan "başkanlık komitesi" dışında, 19 evli çift, 10 memur ve 39 danışman bu konseyde görev yapmaktadır. Konseyin yakın zamandaki en önemli etkinlikleri, 1994'ün aile yılı ilan edilmesi nedeniyle, bu tarihte gerçekleştirilmiştir. Konsey

42. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/index.htm

farklı dillerdeki pek çok yayın yanında, 1996'dan beri *Familia et Vita* adlı bir dergi çıkarmaktadır.⁴³

d) *Adalet ve Barış Konseyi*

Bu konsey, II. Vatikan'ın dünya barışı ile ilgili *Guadium et Spes* adlı belgesinin sonucudur. 1967'de VI. Paul tarafından kurulmuş, şimdiki statüsüne 1976'da ulaşmış, *Pastor Bonus*'la hâlihazırdaki ismini ve şeklini almıştır. Konseyin amacı, “İncil'in ve Kilisenin toplumsal öğretisi ışığında, dünyada adalet ve barışın gelişimini desteklemek”⁴⁴ biçiminde açıklanmaktadır. Konsey, papa tarafından 5 yıllığına atanan bir başkan ve sekreter ile, diğer üyelerden oluşmaktadır. İnsan hakları, konseyin ilgi alanı içerisindedir. Doğal olarak, konsey aynı amacı destekleyen tüm kilise ve kurumlarla işbirliği içerisinde olduğunu beyan etmektedir. *Justpax*, konseyin en önemli yayın organlarından biridir.

e) *Cor Unum*

“Cor Unum”, “tek yürek” demektir. İnsanî yardım amaçlı bir kuruluştur. 1971 tarihinde, VI. Paul tarafından kurulan konseyin amacı; “İsâ'nın hayırseverliğinin göstergesi olarak Katolik Kilisesinin muhtaçlara yardım etmesi” biçiminde ifade edilir.⁴⁵ Konseyin bu yönde yaptığı yardımlar, Kilise tarafından kendisine tahsis edilen yıllık bir bütçeden karşılanmaktadır. 2005 yılında bu konseye tahsis edilen fon, 1.381.000 dolardır. Başkan dışında konseyde bir sekreter, 38 üye, 9 memur ve 6 danışman görev yapmaktadır. Konsey bünyesinde ayrıca, II. John Paul'ün az gelişmiş ülkelere yardım için kurduğu bir fon vardır. Türkiye'de, Marmara depremi esnasında ve sonrasındaki

43. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/index.htm

44. *Pastor Bonus*, V, 142.

45. *Pastor Bonus*, V, 145.

yardım faaliyetleri nedeniyle tartışmalara sebep olan *Caritas* da, *Cor Unum*'un en etkili organizasyonlarından biridir. *Caritas*'ın, hâlen İstanbul'da faaliyet gösteren bir bürosu bulunmaktadır.⁴⁶

f) Göçmenler Konseyi

Göç, günümüz dünyasında her ülke, hatta her büyük şehir için önemli bir sorundur. Göçmenlerin de kendilerine has birçok problemleri bulunmaktadır. Göçmenlerle ilgilenme, Kilise tarafından hayır işlerinden sayılmakta ve onlara yardımcı olma, bu göçmenlerin kalbini kazanmak için bir fırsat olarak görülmektedir. Eskiden beri bu konuda Kilise faaliyetleri olmakla beraber, adı geçen şekliyle sürekli bir konsey oluşturulması 1970'de, VI. Paul dönemindeydir.⁴⁷ Konseyin amacı; havalimanlarında ve uçaklarda çalışanlardan, vatanlarından sürülenler, turistik ya da dinî amaçlı seyahat edenlere kadar, "seferî" durumda olan tüm Hristiyanların dinî ihtiyaçlarının karşılanması ve onlara 'Kilisenin yanlarında olduğu'nun hissettirilmesidir. "Göçmenler", "mülteciler", "yabancı öğrenciler", "turistler", "hacılar", "denizde yaşayanlar", "sivil havacılıkla uğraşanlar", "göçebeler", "sirk ve karnaval çalışanları" isimleri altında birçok komisyon, bu konsey bünyesinde hizmet vermektedir. Ayrıca "Yol Havarileri" adı verilen misyonerler de, bu konsey kapsamı alanında faaliyet göstermektedirler. Konseyde başkan, sekreter ve sekreter yardımcısı yanında, din adamlarından oluşan 25 üye ve 15 memur görev yapmaktadır. *People on Move* başta olmak üzere, çeşitli yayınları vardır.

g) Sağlık Konseyi

1985'te II. John Paul tarafından kurulan konsey, *Pastor Bonus*'la Papalık konseylerine dahil edilmiştir. Diğer uluslararası Katolik organizasyonları (CIO) ile birlikte çalışmaktadır. Kilisenin sağlık bakanlığı

46. Bkz. www.caritas.org; Türkiye'deki çalışmaları için bkz. www.caritas-tr.org

47. Konseyle ilgili son düzenleme için bkz. *Pastor Bonus*, V, 149-151.

ğı olarak düşünülebilir. Konseyde, sekreteryaya yanında 36 üye ve 50 danışman görev yapmaktadır. *Dolentium Hominum* adlı temel yayın organı, birkaç Batı dilinde yayınlanmaktadır.⁴⁸

h) Kilise Hukuku Metinleri Konseyi

Kilise Yasası ile ilgili bir komisyondur. 1917'den beri çeşitli biçimlerde var olmakla birlikte, II. Vatikan Konsili bu kuruma tekrar işlerlik kazandırmıştır. Şimdiki yapısı ise, II. John Paul zamanında belirlenmiştir. Konseyin temel amacı, "Kilise yasasının yorumlanmasıdır."⁴⁹

i) Dinlerarası Diyalog Konseyi

Konsey, şimdiki ismini (PCID/*Pontifical Council for Interreligious Dialogue*) *Pastor Bonus*'la almıştır. II. Vatikan Konsili'nin en önemli ürünlerinden biridir. *Nostra Aetate*, bu konseyin varlığıyla yakından ilgilidir. Bu genelgede, "Hristiyan olmayan dinlerle 'uygun' diyaloglara girilmesi ve karşılıklı iletişimin desteklenmesi", konseyin amacı olarak ifade edilir. Yine genelgeye göre, bunları yaparken konsey iki kurulla irtibatlı çalışmalıdır: Bunlardan biri İman Doktrini Kurulu, diğeri de Halkları Hristiyanlaştırma Kurulu'dur. Bu genelge ile ayrıca, konsey bünyesinde Müslümanlarla ilişkiler konusunda müstakil bir komisyon kurulmuştur.⁵⁰ Konseyin karar mercii 30 kişilik kardinaller ve piskoposlar grubudur; 50 kişiden oluşan danışma kurulu da, belli aralıklarla bir araya gelerek konsey çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Başkan ve sekreteryadan müteşekkil yürütme kurulu ise, sürekli Roma'da bulunmaktadır. *Pro Dialogo*, konseyin en önemli yayın organıdır.⁵¹

48. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/hlthwork/index.htm; *Pastor Bonus*, V, 152, 153.

49. *Pastor Bonus*, V, 154.

50. *Pastor Bonus*, V, 159-162.

51. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/index.htm

j) İnançsızlarla Diyalog Konseyi

Bu komisyon da, özellikle XXIII. John'un ve II. Vatikan ruhunun eseridir. Bilhassa Soğuk Savaş döneminin ateizm ve Sovyet komünizmi tehlikesine karşı bir önlem gibi algılanabilir. İnanmayanları dışlamak yerine, onlarla ilişki kurup Kiliseye kazandırmak amaçlıdır. *Pastor Bonus*'a göre, bu diyalogun kapsamına girenler, ateistler ve herhangi bir dine bağlı olmayanlardır. Konsey, diyalog yanında ateizmin nedenleri ve sonuçlarını araştırmak, eğitim kurumlarıyla işbirliği içerisinde ortak faaliyetler yürütmek gibi, inançsızlığın kökeni ve sonuçlarıyla alâkalı çalışmalar da yapmaktadır.⁵²

k) Kültür Konseyi

Kültür Konseyi'nin amacı ilk bakışta kültürün geliştirilmesi gibi anlaşıyorsa da, Katolisizm için tek bir kültür söz konusu değildir. Asıl sorun, Hıristiyanlığın yabancı kültürlerde nasıl yaşayacağıdır. Dolayısıyla bu komisyonun temel ilgi alanı, Kilisenin farklı kültürlerle ilişkisi, daha doğrusu İncil ile diğer kültürler arasında diyalog kurmak, yani *inkültürasyondur*. Bu nedenle konsey, diğer kurul ve konseylerle, özellikle de “diyalog” ve “inancı yayma” ile ilgili teşkilâtlarla işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Konsey bünyesinde, sekreteryası dışında 30 kişilik bir genel kurul ve kardinaler ile diğer din adamlarından oluşan 26 kişilik bir danışmanlar grubu görev yapmaktadır. Konseyin, *Cultures and Faith* isiminde bir yayın organı bulunmaktadır.⁵³

l) Kitle İletişim Konseyi

Papalığın kendi radyosu, televizyonu, basım merkezi, günlük gazetesi (*L'Osservatore Romano*), haftalık dergisi (*Osservatore Della*

52. *Pastor Bonus*, V, 163–165.

53. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/cultr/index.htm

Domenica) ve *Fides* adında bir haber ajansı vardır. Bu kitle iletişim araçlarından, Kitle İletişim Konseyi sorumludur. Bu konseyin geçmişi 1948'e, XII. Pius dönemine dayanmaktadır. Şimdiki adı ve yapısı *Pastor Bonus*'la belirlenmiştir.⁵⁴ Konsey sadece basın ve yayın araçlarından değil, Kilisenin dış dünya ile tüm iletişiminden sorumlu kurumdur. II. Vatikan Konsili esnasında kurulan bu komisyon ayrıca, iletişim çağı olarak adlandırılan zamanımızda, iletişim araçlarının Kilise yararına nasıl kullanılabileceği üzerinde çalışmaktadır.

5. Piskoposlar Meclisi

Piskoposlar Meclisi (ya da Piskoposlar Sinodu), *Kilise Yasası*'nda tarif edilmiş ve yeri belirlenmiştir. Buna göre, dünyanın çeşitli yerlerinde görev yapan piskoposların oluşturduğu bu meclis, periyodik olarak belli gündemlerle toplanır ve doğrudan papaya bağlı olarak çalışır.⁵⁵ II. Vatikan Konsili esnasında VI. Paul tarafından oluşturulan meclisle ilgili, *Pastor Bonus*'ta herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Piskoposlar Meclisi'nin ilk toplantısı, 1967'de Roma'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, 1917 Kanunu'nda değişiklikler yapmak üzere bir komisyon kurulur. İkinci toplantı, 1969'da doğum kontrolü konusuna yapılır. 1971'deki üçüncü toplantının konusu, rahiplerin idarî sorunları ve dünya barışıdır. 1974'teki dördüncü toplantı, misyonerlik konusundadır ki bu toplantı, VI. Paul'un, *Evangelii Nuntiandi* (Modern Dünyada Misyonerlik) adlı yazısında konu edilmiştir. Piskoposlar Meclisi'nin VI. Paul zamanındaki son toplantısı, 1977'de gerçekleşir ve *catechesis* (sözel veya informel din eğitimi) konusu ele alınır. 2005 yılında yapılan toplantının konu başlığı ise, "Evharistiya: Kilise Misyonunun ve Hayatın Kaynağı ve Zirvesi" biçimindedir.⁵⁶

54. Bkz. *Pastor Bonus*, V, 169, 170.

55. Bkz. *Code of Canon Law*, can. 342–348.

56. Piskoposlar Meclisinin mâhiyeti ve faaliyetleri hakkında bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/synod/index.htm; La Due, *Chair of Saint Peter*, ss. 275–277.

6. Daireler

Bu daireler, özellikle de ilki, papanın en yakınındaki kuruluşlardır. Papanın şahsî işleriyle ilgilenmek yanında, Papalığın mâlî idaresinden sorumludurlar.

a) *Apostolik Camera*

Papalığın, Ortaçağ'daki saray nâzırlığının devamı niteliğindedir. Geçmişî XII. yüzyıla kadar uzanır. XIII. Yüzyılda, Haçlı savaşları için ondalık toplamak gibi görevleri bu teşkilât üstlenmiştir. XIX. ve XX. Yüzyılda, birtakım değişikliklere uğramakla birlikte, hâlen temel işlevi bakımından, aslına uygun olarak çalışmaya devam etmektedir. Başında *camerlengo* adını taşıyan bir kardinal bulunur.⁵⁷ Papanın ölümü esnasında ve sonrasında, yeni papa seçilene kadar yapılacak işleri de, yine bu büro yürütmektedir. *Pastor Bonus*'ta Camera'nın başkan, yardımcısı ve diğer görevlilerce yürütüleceği, papanın ölümü hâlinde "özel bir hukuk" dâhilinde işlerin bu daire tarafından üstlenileceği ve ekonomik konulardan da yine bu dairenin sorumlu olduğu ifade edilmektedir.⁵⁸

b) *Papalık Mirası Yönetimi*

Papalık mülklerinden sorumlu olan bu daire, Papalık Devletleri'nin kaybedilmesinin ardından kurulmuştur. Kilise mülklerinin ve fonlarının idaresi, bu büroya aittir. Başkan ve üyelerinin tamamı kardinallerden oluşmaktadır. Daire bünyesinde, "olağan" ve "olağanüstü" olmak üzere iki kısım vardır. "Olağan" kısmı, mülklerin idaresi, bunların hukukî durumları, bakımları ve benzeri işlerden; "olağanüstü" kısmı ise, taşınabilir malların idaresinden sorumludur.⁵⁹

57. J.P. Kirsch, "Apostolic Camera", *Catholic Encyclopedia* (<http://www.newadvent.org/cathen/01633b.htm>).

58. *Pastor Bonus*, VI, 171.

59. *Pastor Bonus*, VI, 172–175.

c) Ekonomik İşler Merkezi

Temel işlevi, Papalık'la ilgili dünyevî işleri organize etmek ve yönetmektir. Başında bir kardinal ve yine kardinallerden oluşan bir yönetici grubu bulunan dairenin, başka çalışanları da vardır. Daire aynı zamanda, Vatikan bütçesinin de denetleyicisi ve düzenleyicisi konumundadır.⁶⁰

Burada, Papalığın mâlî yapısından da kısaca söz etmek yararlı olacaktır. Vatikan'ın iki ayrı bütçesi bulunmaktadır. Daha doğrusu Papalık bütçesi ile Vatikan bütçesi birbirinden ayrıdır. Papalık bütçesi; Kilise bünyesindeki kurullar, konseyler ve diğer kurumlarla, 118 ofisten oluşan dış elçilik ve temsilcilikleri kapsamaktadır. Vatikan sınırları içerisindeki binaların bakım ve onarımı, pul ve para basım ofisleri ile Vatikan Müzesi'nin gelir ve giderleri ise, Vatikan Site Devleti bütçesi dâhilindedir. Her iki bütçenin 2003 yılındaki açığının 11,7 milyon dolar olduğu düşünüldüğünde, Papalığın toplam bütçesi hakkında bir fikir edinilebilir.⁶¹ Kilisenin harcamaları çoğunlukla bilinmektedir. Asıl merak edilen ve üzerinde spekülasyonlar yapılan, gelirleridir. Kilisenin şeffaf bir mâlî yapıya sahip olmaması, ilgili kısımda göreceğimiz üzere, onu bu açıdan çeşitli eleştirilerin hedefi yapmıştır.

7. Papalık Komisyonları

Papalığa bağlı olarak çalışan bu komisyonlardan her biri, *Curia* bünyesindeki teşkilâtlar içerisinde faaliyet göstermektedir. Örneğin Kutsal Kitap, Kateşizm ve Uluslararası İlahiyat Komisyonları, İman Doktrini Kurulu bünyesinde çalışır. Çoğunluğu II. Vatikan Konsili sonrasında olmak üzere, komisyonların tamamı XX. yüzyıla ait kuru-

60. *Pastor Bonus*, VI, 176–179.

61. Bkz. “News Briefs”, *America*, July 19–26, 2004, s. 6. Papalığın mâlî yapısı hakkında ayrıca bkz. Dominic Midgley, “Vatican Inc”, *Management Today*, Ocak 2005, ss. 48–53; Ernst Lewin, “The Finances of the Vatican”, *Journal of Contemporary History*, vol. 18, no. 2 (Apr. 1983), ss. 185–204; W.E. Lund, “The Financial System of the Medieval Papacy in the Light of Recent Literature”, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 23, no. 2 (Feb. 1909), ss. 251–295.

luşlardır. Aşağıda sıralanmış olan bu komisyonlardan en önemli işle ve sahip olanı, diğer Papalık kuruluşlarıyla sürekli münasebet hâlinde bulunan Kateşizm Komisyonu'dur.⁶²

- a) *Kilise Kültürel Mirası Komisyonu*
- b) *Papalık Tanrı'nın Kilisesi Komisyonu*
- c) *Papalık Kutsal Arkeoloji Komisyonu*
- d) *Papalık Kutsal Kitap Komisyonu*
- e) *Uluslararası Teoloji Komisyonu*
- f) *Kurullararası Katolik Kateşizmi Komisyonu*
- g) *Latin Amerika Komisyonu*

8. İsviçreli Muhâfızlar

İsviçreli Muhâfızlar, Vatikan'ın simgelerinden biri hâline gelmiştir. Papalığın muhafız alayı olarak görülebilir. II. Julius, 1506'da kendisini Romalı haydutlardan korumak için İsviçre bölgesinden, Romalıların deyimiyle Halvetia'dan askerler getirip İsviçre Muhâfız Örgütü'nü kuran papadır. Bundan sonra, Papalık Muhâfız Örgütü bugüne kadar gelmiştir. Bazılarının zannettiği gibi, askerlerin İsviçreli olmasının, şimdiki İsviçre devletinin konumu ve durumu ile bir ilgisi yoktur. Bunların papaya bağlılık yeminleri meşhurdur. İsviçre vatandaşı; Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı; iyi ahlâk sahibi; askerî eğitim almış; 19 ile 30 yaşları arasında; en az 174 cm boyunda; bekâr ve yüksek okul mezunu olmak; muhafızlar arasına katılabilmek için Kilisenin aradığı şartlardır.⁶³

9. Papalığa Bağlı Diğer Kuruluşlar

- a) *St. Peter Kilisesi Heyeti*: Adeta Roma Katolik Kilisesi'nin sembolü olan Aziz Peter Kilisesi'nin mütevelli heyeti konumunda

62. Bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/index.htm

63. Bkz. Halim Işık, *Papalık Tarihi*, s. 186-193; www.vatican.va/roman_curia/swiss_guard/index.htm

bir kuruluştur. Bu kuruluş bünyesinde ayrıca bir de “kazı bürosu” vardır.

- b) *Latinitas Vakfı*: 1976’da Papa VI. Paul tarafından kurulan bu vakfın amacı, Latin dili ile ilgili çalışmaları desteklemektir. *Latinitas* adıyla, tamamen Latince yayınlanan dergi, bu vakfın en önemli yayın organıdır.
- c) *Papalık Hayır İşleri Dairesi*: İhtiyaç sahiplerine yardımlarla ilgilenen ofistir. Roma ve çevresinden tüm dünyadaki muhtaçlara kadar, Kilisenin yardımlarını organize eden kuruluştur.
- d) *Hac Bürosu*: Tam adı “St. Peter Makamına Hac” (Peregrinatio Ad Petri Sedes) olan bu büro, Roma’ya yapılan hac ziyaretlerini organize etmektedir. 1930’lardan itibaren hizmet veren büro, Papa VI. Paul döneminde şimdiki yapısına kavuşturulmuştur.
- e) *Papalık Kutsal Müzik Enstitüsü*: Roma’da bulunan bu enstitü, akademik bir kuruluştur. Dinî müzik alanında eğitim ve araştırma yapmaktadır.
- f) *Papalık Sistine Şapeli Korusu*: Çeşitli ülkelerin kraliyet veya cumhurbaşkanlığı orkestralarının Vatikan’daki karşılığıdır. Tarihi Ortaçağ’a kadar uzanmaktadır.
- g) *Vatikan Basımevi*: Vatikan Yayınevi, *Stamperia Vaticana* adıyla V. Sixtus zamanında kurulmuştur. Günümüze kadar, zamanın gereklerine göre değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Birçok dilde eser yayınlamaktadır.

10. İşçi Bürosu

Vatikan’da çeşitli görevlerle çalışan işçilerden sorumlu olan bu büro (*Labour Office*), şirketlerin ‘insan kaynakları’ veya resmî dairelerdeki ‘personel işleri’nin yaptığı işlerden sorumludur. Kardinal bir başkanı ve başpiskopos bir başkan yardımcısı tarafından yönetilen bu büro, II. John Paul tarafından 1989’da kurulmuştur.

11. Akademiler

Bu başlık altında söz edeceğimiz kuruluşlar, *Curia*'dan bağımsız değildir. Fakat dünyevî işlerle ilgili olduklarından, en azından Vatikan'ın benimsediği şemada, *Curia* içerisinde gösterilmezler. Bu beş akademi, "onursal topluluklar" statüsündedir.

a) *Cultorum Martyrum*: 1879'da kurulan bu akademi, Kilisenin şehid saydığı kişilerle ilgili bir arkeoloji kuruluşudur. Şehidlerin efsâne olmadıkları ve bunların gerçekten yaşadıklarını isbata çalışır, bunlara saygı gösterilmesini teşvik eder. Arkeoloji Komisyonu ile işbirliği içerisinde faaliyet gösterir.

b) *Kilise Akademisi*: Din adamlarının eğitim gördüğü akademidir. Burada sadece dinî konularda değil, uluslararası diplomasi ile ilgili bir eğitim vardır. Kilisenin ihtiyaç duyduğu nitelikte diplomatlar yetiştirir.

c) *Hayat Akademisi*: Bu akademi Sağlık Konseyi ile birlikte çalışmaktadır. Burası bir tıp fakültesi değildir. Yayınlarından anlaşıldığı kadarıyla, daha çok "bioethic" tabir edilen alana giren, tıp ve biyoloji bilimlerindeki –klonlama, organ bağışı vb.- dinî açıdan tartışmalı gelişmelerin değerlendirildiği bir kurumdur.

d) *Bilimler Akademisi*: *Linceorum Academia* adıyla XVII. yüzyılda kurulan bu akademi, XIX. ve XX. yüzyıllardaki çeşitli değişikliklerin ardından, en son 1993'te şimdiki şeklini almıştır.⁶⁴

e) *Sosyal Bilimler Akademisi*: Toplum, ekonomi, siyaset ve hukuk alanında çalışmalar yapmak ve bu alandaki çalışmalarını desteklemek amacıyla, II. John Paul tarafından 1994 yılında kurulmuştur. Diğer akademiler gibi Sosyal Bilimler Akademisi de özerk bir yapıya sahiptir; fakat Adalet ve Barış Konseyi ile yakın ilişki içerisinde. Ayrıca burada, güncel konularda atölye çalışmaları (*workshop*) yapılmaktadır. Bu bağlamda, 1998 yılındaki bir çalışmanın konusu demokrasi-dir; 2001 yılında yapılan bir diğer çalışmada ise, küreselleşme ele alınmıştır. *Acta* başlığı altında çeşitli yayınları vardır.

64. Papalık Bilimler Akademisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Marcelo Sanchez Sorondo, *The Pontifical Academy of Sciences: A Historical Profile*, Vatican City, 2003.

C- ULUSLARARASI ALANDA PAPALIK

1. Uluslararası Hukukta Papalık

Papalık, sadece dinî bir kurum değildir; bilindiği üzere kendi bayrağı ve millî marşı ile aynı zamanda bir devlettir. Bu özelliğini ilk defa, Lateran Anlaşması ile de kazanmamıştır. 1870–1929 arasındaki dönem hariç,⁶⁵ Pepin’in Kiliseye toprak bağışlamasından, yani VIII. yüzyıldan itibaren siyasî bir hâkimiyet sahasına sahiptir. Vatikan Devleti’nin kurulmasıyla, bu hâkimiyetin sadece toprak açısından sınırları değişmiştir.⁶⁶

Uluslararası hukuk ve devlet protokolleri açısından Vatikan’ın, diğer devletlerden herhangi bir farkı yoktur. Papa, başka ülkelere gittiğinde, devlet başkanı olarak karşılanır ve uğurlanır. Vatikan’ın 172 ülkeyle, yani neredeyse dünyanın tüm devletleriyle diplomatik ilişkisi vardır. Bunun tek istisnası Rusya’dır. Her ne kadar Vatikan’ın açıklamalarında, Papalığın Rusya ile “özel bir ilişki” içerisinde olduğu ifade ediliyor ise de, bu, ilişki olmadığının diplomatik dille beyan edilmesidir. Ayrıca Vatikan’ın diğer ülkelerle ilişkisi, ikili bir mâhiyet arz etmektedir. Dış ülkelerde bir taraftan Kilisenin piskoposlukları vardır, diğer taraftan Vatikan Devleti’nin diplomatik temsilcileri bulunur.⁶⁷ Fakat, dinî sorumlulukları olmamakla birlikte bu dip-

65. Papalığın topraksız olarak yaşadığı bu dönemde uluslararası konumu ile ilgili olarak bkz. “The Papacy in International Law”, *The American Journal of International Law*, vol. 8, no. 4 (Oct. 1914), ss. 864–867; Alfred Fawkes, “The Papacy and the Modern State”, *The Harvard Theological Review*, vol. 11, no. 4 (Oct. 1918), ss. 376–394.

66. Vatikan Devleti’nin kurulduğu yıllardaki yapısı hakkında bkz. Gordon Ireland, “The State of the City of the Vatican”, *The American Journal of International Law*, vol. 27, no. 2 (Apr. 1933), ss. 271–289; Umberto Toschi, “The Vatican City State: From the Standpoint of Political Geography”, *Geographical Review*, vol. 21, no. 4 (Oct. 1931), ss. 529–538.

67. Örneğin Türkiye’de hem Vatikan Büyükelçiliği hem de İzmir, İstanbul ve Antakya olmak üzere üç piskoposluk bulunmaktadır. Diplomatik temsilci Büyükelçi, Türkiye’deki piskoposluklardan sorumlu kişi ise İzmir Piskoposu’dur.

lomatlar da laik kişiler değil, Kilise Akademisi'nde yetişmiş din adamlarıdır.⁶⁸

2. Uluslararası Kuruluşlar ve Papalık

II. Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında aktif bir diplomasi sergilemesine rağmen⁶⁹, Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda Vatikan herhangi bir rol oynamamıştır. Vatikan, BM'ye üye değildir. Gözlemci veya üye statüsünün var olduğu BM'de, Vatikan için adeta üçüncü bir statü icat edilmiştir. 1965'ten beri Vatikan, BM'de, "daimî gözlemci"dir. Vatikan'ın BM'ye üye olmamasının nedeni teolojiktir diye düşünülebilir. Zira BM'ye üye olmak, Papalığın kendinden üstün bir otorite kabul etmesi anlamına gelecektir. Bunun dışında, bazı BM politikaları ile Vatikan'ın geleneksel görüşleri arasında da ciddi ihtilâflar vardır. Örneğin doğum kontrolü vasıtasıyla dünya nüfusunun azaltılması, BM'nin benimsediği temel politikalardan biridir. Yine, kürtaj BM belgelerinde bir insan hakkı kabul edilir. Doğaldır ki, bunlar hâlihazırdaki yapısıyla Kilisenin onaylayamayacağı anlayışlardır.⁷⁰ Bununla birlikte, BM tek ve evrensel olma özelliği ile, Kilisenin hayâl ettiği konumda bir kuruluştur. Bunun dışında, Vatikan'ın üye olduğu veya gözlemci statüsünde yer aldığı bölgesel veya uluslararası kuruluşlar şunlardır:⁷¹

68. Vatikan diplomasisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. John F. Pollard, "Vatican Diplomacy", *EVP*, s. 432-436.

69. Bkz. D.A. Binchy, "The Vatican and International Diplomacy", *International Affairs*, vol. 22, no.1, (Jan. 1946), ss. 47-56.

70. Konuyla ilgili bkz. "The Vatican and U.N.", *Humanist*, Apr. 96, vol. 56, 2, s. 41; Richard J. Wolff, "United Nations and Vatican", *EVP*, s. 415, 415.

71. Kaynak: Vatikan Resmî İnternet Sitesi, www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_20010123_holy-see-relations_en.html

Vatikan'ın Bağlantılı Bulunduğu Uluslararası Kuruluşlar

	<u>Kuruluş Adı</u>	<u>Vatikan'ın Statüsü</u>
CTBTO	Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Anlaşması Örgütü	Üye
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü	Gözlemci
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu	Üye
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Kurumu	Gayrı Resmî Gözlemci
ICMM	Uluslararası Askerî Hekimlik Komitesi	Üye
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu	Gözlemci
IGC	Uluslararası Tahıl Konseyi	Üye
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü	Gözlemci
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü	Gayrı Resmî Gözlemci
INTELSAT	Uluslararası Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü	Üye
IOM	Uluslararası Göç Örgütü	Gözlemci
ISDR	Felâketlerin Azaltılması için uluslararası Strateji Sekreteryası (BM bünyesinde)	Gayrı Resmî Gözlemci
ITU	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği	Üye
LU	Latin Birliği	Gözlemci
OPCW	Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü	Üye
UNCHS (Habitat)	BM İskân Merkezi	Gözlemci
UNCOPUOS	BM Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Komisyonu	Gayrı Resmî Gözlemci
UNCSD	BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu	Gayrı Resmî Gözlemci
UNCTAD	BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı	Üye
UNDCP	BM Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Programı	Gözlemci
UNEP	BM Çevre Programı	Gözlemci
UNESCO	BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu	Gözlemci

	<u>Kuruluş Adı</u>	<u>Vatikan'ın Statüsü</u>
UNHCR	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği	Üye
UNIDO	BM Sınai Kalkınma Teşkilâtı	Gözlemci
UNO	Birleşmiş Milletler Teşkilâtı	Gözlemci
UNIDROIT	Uluslararası Özel Hukukun Birleştirilmesi Enstitüsü	Üye
UPU	Dünya Posta Birliği	Üye
WFP	Dünya Gıda Programı	Gözlemci
WHO	Dünya Sağlık Örgütü	Gözlemci
WIPO	Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilâtı	Üye
WMO	Dünya Meteoroloji Teşkilâtı	Gayrı Resmî Gözlemci
WTO	Dünya Ticaret Örgütü	Gözlemci
WTO	Dünya Turizm Örgütü	Gözlemci

**Vatikan'ın İlişkide Bulunduğu Bölgesel
veya Hükümetlerarası Kuruluşlar**

	<u>Kuruluş Adı</u>	<u>Vatikan'ın Statüsü</u>
AALCC	Afrika ve Asya Resmî Danışma Komitesi	Gayrı Resmî Gözlemci
AL	Arap Birliği	Delege
CEPT	Avrupa Posta ve Telekomünikasyon İdareleri Konferansı	Üye
CE	Avrupa Konseyi	Gözlemci
CDCC	Avrupa Konseyi Kültürel İş Birliği Kurulu	Üye
EUTELSAT	Avrupa Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü	Üye
OAS	Amerikan Devletleri Örgütü	Gözlemci
OAU	Afrika Birliği Teşkilâtı	Gözlemci
OSCE	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı	Üye
OSCE PA	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı Parlamente Asamblesi	Onur Konuğu

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNÎ BİR KURUM OLARAK PAPALIK

A- PAPALIĞIN KATOLİK KİLİSESİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1. Papalık-Katoliklik Özdeşliği

Mensublarının gözünde Roma Katolik Kilisesi, onu diğer Hıristiyan kiliselerden ayıran, kendine has niteliklere sahiptir. Kilise “tek”, “kutsal”, “evrensel” ve “havarisel”dir; onun dışında kurtuluş yoktur.¹ O, bizzat İsa tarafından kurulmuştur ve “Tanrı’nın Yeryüzündeki Krallığı”dır.² Bu “Kutsal” ve “Evrensel” Kiliseye inanmak, imanın şartlarından biridir.³ Fakat, dinî ayrılıklardaki belirleyici unsurlardan birinin de otorite anlayışı olduğu göz önüne alındığında⁴ -

1. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 811, 846.

2. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 763. Katolisizmin bu temel özellikleri ile ilgili bkz. Bokenkotter, *History*, s. 7; Stebbing, *Story*, s. 1; Henri de Lubac, *Catholicism*, London, 1950, s. 157; Ö. Faruk Harman, “Katoliklik”, *DİA*, XXV, ss. 55–58.

3. Bkz. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 197.

4. Bkz. Bryan Wilson, *Dini Mezhepler*, çev. Ali İhsan Yitik-A. Bülent Ünal, İstanbul, 2004, s. 23.

doktrin ve ritüeldeki farklılıklar bir yana-, Katolikleri diğer Hristiyanlardan ayıran temel unsur, onun yönetim biçimidir. Kilisede hiyerarşik bir yapılanma vardır ve bunun başında da papa yer alır. Dolayısıyla, Papalık ya da “Petrusçu İdare (Petrine Ministry)”yi benimsemesi, Katolik Kilisesi’nin en ayırt edici özelliğidir.⁵ Dahası, Papalık ve Kilise, yani papayı kabul etmekle Katolik olmak adeta özdeşleşmiştir. Descuffi, *Hristiyan Dini*’nde “Katolik Kilisesinin üyeleri kimdir?” sorusunu, “Roma’daki papaya ve onun meşrû piskoposlarına boyun eğen Hristiyanlar, Katolik Kilisesinin üyeleridir” şeklinde cevaplar.⁶ Papa II. John Paul’un ifadelerine göre de, diğer Hristiyanlarla Katolikleri birbirinden ayıran, papaya bağlılıktır:

“Her Hristiyan, Tanrı’nın sadece [insanlarla] konuştuğuna değil, Roma İmparatorluğu zamanında Nâsıralı İsa şeklinde bir tarihsel kişilik olarak insan biçiminde yaşadığına inanır. Fakat bir Katolik, bunun ötesine geçer ve Tanrı ve İsa’nın, Kilise denen kurum içerisinde yaşadığına ve eylemlerde bulunduğuna da inanır ki, bu kurumun dünyadaki görünen başı, Roma Piskoposudur.”⁷

Kısacası “Papalık, Katolik kimliğinin en belirgin sembolüdür.”⁸ Katolikler açısından, papasız bir Kilise mümkün değildir. Kilise ile Papalık, kilise mensuplarının gözündeki olduğu gibi, Kilise karşıtlarının gözündeki de özdeştir. Küng’ün ifadesiyle, “insanlar Kiliseye dair bir kitabı okumaya başladıklarında ilk merak ettikleri, yazarın papaya ‘karşı’ mı, yoksa ona ‘tarafdar’ mı olduğudur.”⁹ Bununla birlikte Papalık, Katolikliğin yegâne sembolü değildir. Sanki teslis doktrinine benzetilebilecek bir üçlünden söz etmek mümkündür: Roma, Kilise ve Papalık. Bu üç unsur, Katolikliğin kalbini oluşturmaktadır. Bu nedenle Kilise, “Roma Katolik Kilisesi”, mensupları da “Roman Katolik” diye adlandırılır.

Katolikliğe göre Kilise, Tanrı’nın mekânı ve krallığıdır; papa ise, Kilisenin “görünen başı”. O, Kilisenin “görünmeyen başı” olan İsa’nın

5. McBrien, *Catholicism*, s. 1184.

6. Guiseppe Descuffi, *Hristiyan Dini*, İzmir, 1955, s. 106.

7. John Paul II, *Crossing the Threshold of Hope*, s. 27.

vekili ve Petrus'un halefidir. Kilisenin en tepesinde, Roma Piskoposu olarak oturur. Kendisine bağlı tüm kiliseleri, *Curia* vasıtasıyla idare eder. Piskoposların atanması, kardinallerin tayini, kısacası her türlü Kilise işinin nihaî mercii, papadır. Roma'ya bağlı tüm kiliselerdeki âyin ve dualarda papanın ismi geçer:

*"Papamız Hazretleri (papanın adı zikredilir) için dua edelim:
- Allah onu muhâfaza edip kuvvetlendirsin ve yerde onu kutlu ederek, düşmanlarının pençesinden kurtarsın...."*¹⁰

Papalığın, doğrudan kendisine bağlı olmayan birtakım kiliselerle farklı bir ilişkisi bulunmaktadır. Anglikan Kilisesi ile bazı Ortodoks ve Protestan Kiliseler, kendilerini Katolik saymakta, fakat papanın otoritesini tanımamaktadırlar. Bir de, özellikle Doğu Hıristiyanları içerisinde "Uniat Kiliseler" adı verilen ve birincilerin tersine, kendi inanç ve uygulamalarını devam ettirmekle, yani Roma tarzı ibâdet etme-mekle birlikte, papanın otoritesini kabul edenler mevcuttur. Keldânîler, Ermeniler ve Kıbtîler arasında bu gruba girenler vardır.¹¹

2. Kilise Yasasında ve Katolik Kateşizminde Papalık

a) Kilise Yasasında Papalık

İlk resmî baskısı 1917 yılında yapılan *Kilise Yasası (Codex Iuris Canonici)*, yüzyıllarca devam eden bir gelişim süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Kilisenin anayasası niteliğinde olan bu metnin kaynakları, konsil kararları ve papaların -deyim yerinde ise- ictihadlarıdır.¹² *Kili-*

8. Granfield, *Papacy in Transition*, s. 1.

9. Hans Küng, *The Church*, s. 566.

10. *Dini Ayin Kitabı*, İzmir, 1961, s. 453. Benzer örnekler için bkz. *Dua Kitabı*, İzmir, 1960; *Roma İbadet Usulü*, İzmir, 1960.

11. Bkz. Ömer Faruk Harman, "Katoliklik", s. 56, 58.

12. Daha öncesine götürmek mümkün ise de, *Kilise Yasası* ile ilgili ilk önemli çalışmalar, XI. yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. Bkz. Blumental, "The Papacy and Canon Law in Eleventh-Century Reform", s. 201 vd.

se Yasası, İslâm Hukuku gibi, bir bilim dalıdır. Son şekli 1983'te, II. John Paul döneminde yürürlüğe girmiştir. Mevcut hâliyle, 1752 maddeden oluşmaktadır.¹³ Yedi kitap (bölüm) olarak tasnif edilmiştir. Bu kitapların içerdikleri konular şöyledir: a) genel kurallar, b) din adamları ve laiklerin konumları ve sorumlulukları, c) Kilisenin ilanları ve medya ile ilişkileri, d) sakramentler (evlilik, üzerinde en çok durulanıdır), e) Kilise mülkleri, f) cezalandırma ve sınırlamalar, g) Kilisenin kurumsal yapısı ve işleyişi ile ilgili esaslar. Aşağıda görüleceği üzere, *Kilise Yasası* son derece merkeziyetçi bir özelliğe sahiptir ve neredeyse hemen her konu, papanın onayı ve emrine bağlanmıştır.

Kilise Yasası'nda Papalık makamı için "Kutsal Makam" (*Holy See*) ve "Havarisel Makam" (*Apostolik See*); papa için ise, "Roma Piskoposu" (*Roman Pontiff*) terimleri kullanılır. Yasada, papanın yetkisinin İsa ve Petrus'tan geldiği açıkça ifade edilir. Buna göre Katolik Kilisesi, "Petrus'un Halefi" tarafından yönetilmektedir.¹⁴ İsa'nın yetkisi önce Petrus'a, ondan da papalara geçmiştir. Papa Petrus'un, piskoposlar da havarilerin halefleridir.¹⁵

"Kilisenin dünyadaki başı" ve "İsa'nın Vekili" olan Roma Piskoposu, "Kilise üzerinde istediği gibi kullanabileceği üstün, doğrudan, tam ve evrensel yetkiye sahiptir."¹⁶ Papa, *Curia*'nın başıdır¹⁷; yetkileri sadece Evrensel Kilise üzerindeki manevî bir otorite değildir; bölgesel kiliseleri ve onların cemâatlerini doğrudan bağlar.¹⁸ Sadece papa, ekümenik bir konsil toplama yetkisine sahiptir. Ayrıca konsili askıya almak, dağıtmak, konsil kararlarını onaylamak da tamamen papanın yetkisi dâhilindedir. Konsilin görüşeceği konuları da o belir-

13. Bu çalışmada *Kilise Yasası*'nın, Amerika Kilise Yasası Topluluğu (The Canon Law Society of America)'nın yayınladığı İngilizce tercümesi ve Vatikan'ın resmî internet sitesindeki İngilizce tercüme kullanılmıştır. Bkz. *Code of Canon Law*, Canon Law Society of America, Edts. J. A. Coriden, T. J. Gren, D. E. Heintschel, Geoffrey Chapman, London, 1985; http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM (06.10.2006).

14. *Code of Canon Law*, can. 204/2; 245/2

15. Can. 330.

16. Can. 331.

17. Can. 64.

18. Can. 333/1.

ler.¹⁹ Konsil esnasında Papalık makamı boşalırsa, konsil, çalışmalarını yeni bir papa seçilene kadar askıya alacaktır. Konsil kararları, ancak papanın onayından sonra geçerlilik kazanır ve inananları bağlayıcı hâle gelir.²⁰ Papa, kardinalleri istediği gibi seçer ve Papalık elçilerini atama, yerlerini değiştirme de tamamen papanın emriyle olur.²¹ Kilise mülkleri konusunda da en yetkili kişi papadır.²² Çeşitli ülkelerde, Katolik kiliselerin üst yapısını oluşturan “piskoposlar konferansı” şeklindeki teşkilâtlar, doğrudan papanın yönetimi altındadır.²³ Tüm Katolik organizasyonlarının, Papalık gözetiminde olması gerekir.²⁴

Yukarıda zikredilen idarî ve otorite ile ilgili özellikler yanında, *Kilise Yasası*’nda papa ile alâkalı manevî bazı nitelikler de zikredilir. Dinî ve ahlâkî konularda konuştuğu zaman papa, yanılmazdır.²⁵ Hiç kimsenin, papanın bir yorumu veya hükmünü tartışma hakkı veya yetkisi yoktur.²⁶ Papanın ve Kilisenin genel kabullerine karşı söylemlerde bulunanlar, hatta onun davranışlarını veya sözlerini tartışma konusu yapanlar, aforoz dâhil çeşitli cezalara müstehak olmuş sayılır.²⁷ Endüljans verme yetkisi de papaya aittir.²⁸ Hukukta “istisna” (*dispensation*) yapma imtiyazına sahip tek kişi de odur.²⁹

Yasada ayrıca, papa ve Papalık makamı ile ilgili, olağanüstü bazı durumlar karşısında ne yapılacağına dair düzenlemeler de yer almaktadır. Mesela papa seçilen kişinin, piskopos olması gerekir; eğer değilse, Papalık koltuğuna oturmadan önce acilen piskopos olarak kutlanması lazımdır.³⁰ Daha önce de belirttiğimiz gibi, *Kilise Yasası*’na göre papa, istifa edebilir. Özgür bir şekilde bu iradesini beyan ettik-

19. Can. 338/1–2.

20. Can. 340; 341/1.

21. Can. 351; 362–367.

22. Can. 1273.

23. Can. 242/1.

24. Can. 305/2; 320/1.

25. Can. 749/1.

26. Can. 333/3.

27. Can. 1371, 1372.

28. Can. 995/1.

29. Can. 87/2; 1698.

30. Can. 332/1.

ten sonra, bu istifanın herhangi bir kişi ya da kurumca onayı gerekmez.³¹ Yine, yasaya göre her ne olursa olsun, Papalık dışında Kilise için bir alternatif yoktur. Bu kurumdan vazgeçilemez. Eğer Papalık makamı boş (*vacant*) kalırsa, yani papa ölür, istifa eder veya alıkonursa, Papalık makamına alternatif bir teklifte bulunulamaz.³²

b) Katolik Katesizminde Papalık

Kilise Yasası gibi *Katolik Katesizmi* de Kilisenin önemli bir metnidir.³³ Son şekli, Kardinal Ratzinger başkanlığındaki bir komisyonun çalışmaları sonucunda 1992’de yayınlanmıştır. Söz konusu tarihte, Papa II. John Paul’ün *Fidei Depositum* adlı Papalık kararnamesi ile birlikte resmen yürürlüğe giren *Katesizm*, bir ‘din el kitabı’, yani ‘ilmihâl’ olarak nitelendirilebilir. Daha çok din eğitimi amaçlıdır. “Hristiyanlık inancı” ve “âyinler” olmak üzere, iki ana bölümden oluşmaktadır.

Papa için *Katesizm*’de, “Roma Piskoposu” yanında “papa” unvanı kullanılmaktadır. *Kilise Yasası*’nda olduğu gibi *Katesizm*’de de papa, “İsâ’nın Vekili” ve “Petrus’un Halefi”dir. Onunla birlikte Kiliseyi idare eden piskoposlar da havarilerin halefleridir.³⁴ “Bağlama ve çözme yetkisi”, sadece papanın önderliği altındaki piskoposlara verilmiştir.³⁵ “Roma Piskoposu ve Havari Petrus’un halefi Papa, gerek mü’minler topluluğunu, gerek piskoposları birbirine bağlayan birliğin temeli ve gözle görülür sürekli kaynağıdır. Nitekim Papa’nın, Kilise üzerinde “Mesih’in Vekili ve Kilisenin Çobanı olarak, her zaman serbestçe uygulayabileceği yüce ve evrensel tam yetkisi vardır.”³⁶ Piskoposlar da

31. Can. 332/2.

32. Can. 335.

33. Bu çalışmada Katolik Katesizmi’nin Türkiye Piskoposlar Konferansı tarafından onaylanmış Türkçe çevirisi (*Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, çev. Dominik Pamir, İstanbul, 2000) ve Vatikan’ın resmî İngilizce tercümesi olan *Catechism of the Catholic Church* (http://www.vatican.va/archi-ve/ENG0015/_INDEX.HTM) kullanılmıştır.

34. Bkz. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 85, 869, 880, 1369, 1594.

35. Md. 881.

36. Md. 882.

yetkilerini konumlarından değil, papaya bağlılıklarından almaktadır. Zira *Kateşizm*'in ifadesine göre, "Piskoposlar kurulunun papaya bağlılığı nedeniyle yetkisi vardır." Piskoposlardaki bu yetki de, yine papanın iradesiyle sınırlıdır. Çünkü "bu yetki, yalnızca papanın rızası ile ortaya konulabilir." Kurulun bu yetkiyi gösterme yeri ise, genel konsildir ve bir konsilin ekümenik sayılabilmesi için, papa tarafından onaylanması gerekmektedir.³⁷ Papa *magisterium*, yani "öğretme yetki ve sorumluluğu"nda, yanılmazlık sıfatıyla inananların uyması gereken kurallar koyabilir. Kateşizme göre, "Tanrı sözünü yorumlama yetkisi sadece papaya ve Kiliseye aittir."³⁸ VIII. Boniface'in *Unam Sanctam*'ını hatırlatan bir biçimde, *Kateşizm*'in ifadelerine göre, papanın otoritesi Katolik Kilisesi'yle de sınırlı değildir; tüm canlıları kapsar: "Papa canlılar üzerinde, Tanrısal atama sayesinde yüce, tam, dolaysız evrensel yetkiye sahiptir."³⁹ Günahları bağışlama yetkisi de papaya ve onun yetki verdiği piskoposlara aittir.⁴⁰ Papaya itaati reddetmek, en hafif ifadesiyle *şizma* yaratmak, yani bölücülük yapmaktır.⁴¹

B- PAPALIK OTORİTESİNİN KAYNAĞI VE PAPANIN YANILMAZLIĞI

1. Kurumsal Olarak Papalığın Kökeni

I. Bölümde de gördüğümüz üzere, Papalık, uzun bir tarihî süreç içerisinde şekillenmiştir. Hristiyanlık, IV. yüzyıla kadar zaten impa-

37. Md. 883, 884.

38. Md. 100, 888, 892. *Magisterium*la ilgili ayrıca bkz. md. 2030 vd. Katolikler papanın *magisterium* yetkisini "olağan" ve "olağanüstü" olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. *Olağan magisterium* var olanı öğretme, *olağanüstü magisterium* ise, yeni bir dogma ihdas etme ile ilgilidir. Bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 172, 173.

39. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 937.

40. Md. 1462, 1463.

41. Bkz. md. 1462, 1463. Burada tarif edildiğine göre "sapkınlık" (*heresy*), vafatiz olduktan sonra Katolik bir imanla inanılması gereken gerçekleri kabul etmemek veya kuşku duymak; "İrtidat/dinden çıkma" (*apostasy*) ise Hristiyan inancını reddetmektir.

ratorluk baskısı altındadır ve Roma Kilisesi gayrı meşrû konumdadır. Batı Roma'nın yıkılışına kadar –hatta bir müddet sonrasında değin– Kilise, Roma İmparatorluğu'nun bir kurumudur. Ancak bu devreden sonradır ki, Roma Kilisesi'nde monarşik bazı işaretler gözükmeye başlar. Sonraki dönemlere bakıldığında ise, Papalığın X. yüzyıla kadar kurumsallaşmasını sürdürdüğü; X–XIV. yüzyıllar arasında önemli bir dünyevî güç hâline geldiği; Rönesans ve Reform sürecinde, akabinde de Aydınlanma ve modernizm akımları karşısında otorite açısından zaafa uğradığı; buna mukabil, XIX. ve XX. yüzyıllarda Papalığın üstünlük iddialarının son haddine taşındığı görülmektedir.

Peki, Papalık model olarak “otantik” bir kurum mudur? Değilse kökeni nereye dayanmaktadır? Bu soruları cevaplamak için, muhtemel iki kaynağa bakmak gerekir. Bunlardan ilki, Hristiyanlığın içerisinden çıktığı Yahudilik; ikincisi ise, Kilisenin, içerisinde geliştiği ve şekillendiği Roma İmparatorluğu'dur.

a) Hristiyanlığın Yahudi Kökeni ve Papalık

Hristiyanlık, Yahudilik üzerine bina edilmiş bir dindir. Hristiyanlığın merkezinde yer alan İsa, bir Yahudi'dir ve onun Mesihliği de Yahudiliğe dayanmaktadır. İlk Hristiyanların tamamı da Yahudi'dir ve başlangıçta Hristiyanlık, Yahudiliğin bir mezhebi konumundadır. Sonradan Hristiyanlar, İsa'yı bir Yahudi Mesih olmakta çıkarıp “Kurtarıcı Tanrı”ya dönüştürmüşler ve bu yeni inancın, Yahudiliğin sınırlayıcı milliliğini aşıp evrensel bir mesaj hâline geldiğine inanmışlarsa da, bu “başarılı olmuş mezheb”, Yahudi kökenini tamamen bir kenara bırakamamıştır. Günümüzde dahi bir “Yahudi-Hristiyan” (Judeo-Christian) geleneğinden söz edilmesi bu nedenledir.⁴²

42. “Yahudi-Hristiyan geleneği”nden anlaşılan, ayrı ayrı Yahudi ve Hristiyan gelenekleri değil, bu iki dinin oluşturduğu bütünlüktür. Daha doğrusu, bu kavramla kastedilen, aslında Hristiyan geleneğidir; ama bu Hristiyanlık, zorunlu olarak onun temelini teşkil eden Yahudilik'le birlikte bir bütün oluşturmaktadır.

İnanç anlamında veya kutsal metinler açısından Yahudi geleneğine bağlılık dışında, Hıristiyanlık'ta kurumsal olarak da bir Yahudi etkisinden söz edilir. Örneğin kiliselerin oluşumunda sinagogların örnek alındığı biçiminde yorumlar vardır.⁴³ Yine, ilk kiliselerde yönetimin *presbyterium* denilen bir kıdemliler heyeti tarafından üstlenilmiş olmasının, *diaspora* Yahudilerinin uygulamalarıyla benzerlik gösterdiği söylenir.⁴⁴ Fakat, idarenin tek kişiye hasredilmesinden sonraki hâli ile, kiliselerin, bahsedilen bu iki benzerlikten de uzaklaştığı görülmektedir. Kaldı ki Hıristiyanlığın ortaya çıktığı devrede ve sonrasında Yahudilik'teki en üst dinî otorite, *Sanhedrin* adı verilen bir meclistir. *Sanhedrin*'in kökeni ve işlevi ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, bu kurumun Eski İsrail devletinden bu yana var olduğu bilinmektedir. Söz konusu meclisin etkili olduğu asıl dönem, M.Ö. I. ile M.S. VI yüzyılları arasındır.⁴⁵ Bizim için önemli olan nokta ise, bu idare şeklinin yapısı, yani meclis biçiminde olmasıdır. Çünkü tek kişinin mutlak idaresine dayalı olan Papalık ile, Yahudi geleneğindeki meclis tarzı, biçim olarak tamamen farklıdır. Bunun yanında, Katolik Kilisesi'ndeki ile Yahudilik'teki din adamı anlayışı da kesin bir benzerlik göstermez. Yahudilik'te din adamlarının şifacılık özellikleri, yönetimle ilgili görevleri, hukukî yetkileri varsa da; din adamları sınıfı, Kilisedeki kadar keskin ve hiyerarşik değildir.⁴⁶ Tarih içerisinde Hârûn'un neslinden geldiklerine inanılan Levililere özel bir yer verilmiştir; ancak "Teorik olarak her Yahudi hahamdır."⁴⁷ Sonuçta, Yahudilik'te Katolik Kilisesi'ndeki papalığa örnek olabilecek bir otorite anlayışı veya dinî bir kurum olduğunu söylemek güçtür. Aşağıda göreceğimiz üzere, Papalığı asıl biçimlendiren

43. Bkz. E. Renan, *İsâ'nın Hayatı*, s. 104.

44. Bkz. Bihlmeyer-Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, s. 75.

45. Sanhedrin ile ilgili bilgi için bkz. Hugo Mantel, "Sanhedrin", *EJ*, vol. 14, ss. 835-839; D. Goodblatt, "Sanhedrin", *ER*, vol. 13, ss. 60-63.

46. Yahudilik'te din adamları ve din adamlığı ile ilgili bkz. G.J. Blidstein, "Priest and Priesthood", *EJ*, vol. 13, ss. 1070-1090; W. Kelman, "Rabbi, Rabbinate", *EJ*, vol. 13, ss. 1445-1458; B.A. Levine, "Jewish Priesthood", *ER*, vol. 11, ss. 534-536.

47. F. Kaufmann-J. Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fennomeni*, s. 94.

imparatorluk anlayışı, kurumları ve hatta eski inançları ile Roma'dır.⁴⁸

48. Burada belki İslâm'daki halifelik ile Papalık arasında zaman zaman kurulan bir benzerliğe de işaret etmek gerekir (örnek olarak bkz. T.W. Arnold, "Halife", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/I, s. 152). Başta temel bir farkı belirtmek lazımdır ki, hilâfet, İslâm geleneği içerisinde sadece Şî'a'da inanç konusudur. Şîi inançta imâmet ve halifelik aynıdır ve dinin esaslarından biridir. İmamların aynı zamanda "korunmuşluk" (*ismet*) sıfatları vardır (bkz. Bkz. Ebû Ca'fer el Kummi, *Risâletü'l-İtikadâtü'l-İmâmiyye -Şî'i İmâmiyye'nin İnanç Esasları-*, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Ankara, 1978, s. 104 vd.; Halife Keskin, *Şî'a İnanç Esasları*, İstanbul, 2000, s. 129 vd.). Ortodoks/Sünnî İslâm'da ise dinî otorite, yani inanların nasıl idare edileceği teolojik bir mesele değildir. İnanç esasları arasında bulunmayan bu konu, ümmetin tasarrufuna bırakılmıştır. İslâm'da kilise tarzı bir yapı olmadığı gibi, ruhban sınıfı da yoktur. Yönetim sadece sosyolojik ve siyasî bir gerekliliktir. Halifeler her ne kadar Peygamber'in halefleri sayılsalar da, özellikle dört halifeden sonra bunların dinî alanda bir otoriteleri mevcut olmamıştır. İlk dört halifenin dinî konulardaki etkinliği de makamlarından değil, Peygamber'i en yakından tanıyan kişiler olmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında halifeler, siyasî liderlerdir (bkz. Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, 1996, ss. 25–68) ve dinî hayatın ayrılmaz bir parçası değildirler. Fiilî olarak uzun zamandır, İslâm dünyasında bir halife yoktur ve bu da bir soruna yol açmamaktadır. Halifelerin işi tarihte sadece siyasal birliği temsil etmek ve güçlü oldukları zamanda da devleti yönetmek olmuştur. İnanç veya ibâdet sistemine müdahale etmeleri, dinî tasarruflarda bulunmaları söz konusu değildir. Zaten Osmanlı döneminde de halifelik daha çok sultanların sembolik unvanı olarak kalmış, sadece son dönemlerde zayıflamanın getirdiği etkiyle siyasî bakımdan ihyâ edilmeye çalışılmıştır (bkz. Mümtaz'er Türköne, *Siyasî İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, İstanbul, 1994, s. 145 vd.). Osmanlı sultanlarının Kanunî'den önce de halife unvanını kullandıkları bilinmektedir ve halifeliğin Kahire'deki kutsal emanetlerin alınmasıyla Osmanlı'ya geçtiği, "18. yüzyıla ait bir efsânedir" (bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, s. 183). Asıl itibarıyla, İslâm'da Hristiyanlığa göre daha sivil bir kurumsallaşma söz konusudur. Bazı mezheplerin resmî ideoloji hâline geldiği zamanlar olmuştur; ama İslâm tarihinde, örneğin konsillere benzer bir uygulama yoktur. Belki icma, konsillerle kıyaslanabilir. Fakat onun da varlığının tartışmalı oluşu bir yana, varsa da bu tamamen sivil bir inisiyatifdir; bazılarının yaptığı gibi, Kilisedeki *magisterium*la kıyaslanamaz (bu yönde bir benzetme için bkz. George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, çev. A.H. Çavuşoğlu-H.T. Başoğlu, İstanbul, 2004, s. 395). Tüm bunlarla birlikte, Papalık'la halifelik arasında

b) Roma Mirası

Roma Kilisesi'nin, Roma imparatorluk formlarını kendine örnek aldığı üzerinde neredeyse bir ittifak vardır.⁴⁹ Roma İmparatorluğu ile kurulan bu bağlantı, günümüze ait bir düşünce de değildir. XVII. yüzyıl düşünürlerinden Thomas Hobbes (1588–1679), ünlü eseri *Leviathan*'da şöyle der:

*“Eğer insan, bu büyük rûhânî hâkimiyetin kökenini düşünürse, kolayca fark edecektir ki Papalık, mevta Roma İmparatorluğu'nun, mezarı üzerinde taçlanmış olarak oturan hortlağından başka bir şey değildir.”*⁵⁰

Tarihsel süreci hatırlayacak olursak, özellikle Batı Roma'nın yıkılışından itibaren Avrupa'da bir otorite boşluğu meydana gelmiş, bu boşluğu büyük ölçüde Kilise doldurmuş ve manevî otoritesi ile adeta Roma İmparatorluğu'nun devamını sağlamıştır. Roma Kilisesi'nin bu konumu, VIII. yüzyılın sonundan itibaren toprak sahibi olmasıyla daha da pekişmiştir. Aslında Roma İmparatorluğu, birçok idareci için “cihan imparatorluğu” olma anlamında bir örnek olarak görülmüş ve Batı Roma'nın yıkılışının ardından, neredeyse Avrupa'daki her krallık

bazı paralellikler de yok değildir. Öncelikle sosyolojik işlev açısından bunlar birbirine benzemektedir. Zira, ikisi de birliği temsil etmektedir. Buna ilâveten, XII. yüzyılda Abbâsî halifeleri, papaların isimlerine benzer isimler kullanmışlar, papalar gibi sultanlara taç giydirmişlerdir. Moğollarca öldürülen son Abbâsî halifesi Mu'tasım gibi bazı halifelerin âkibetleri de, birtakım papalarla aynı olmuştur. Fakat sonuçta, bazı Batılıların da haklı olarak tesbit ettikleri gibi, İslâm'daki halifelik “İslâm'a özgü” bir kurumdur (Bkz. H.L., Bodman, “Caliphate”, *ER*, vol. 3, ss. 21–24). İslâm dünyasında halifelik ile ilgili yakın dönemdeki bazı tartışmalar için ayrıca bkz. Ramazan Yıldırım, *20. Yüzyıl İslâm Dünyasında Hilâfet Tartışmaları*, İstanbul, 2004; *Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyit Bey Sempozyumu*, İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları, 1999; İsmail Kara, *Hilâfet Risaleleri*, I–IV, İstanbul, 2002.

49. Örnek olarak bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 8; Pirenne, *a.g.e.*, s. 142; Dvornik, “Emperors, Popes and General Councils”, *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 6 (1951), s. 3; Bryan Wilson, *Dini Mezhepler*, s. 22; A. Fawkes, “Papacy”, *ERE*, vol. 9, s. 620.

50. Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul, 2004, s. 480.

ve imparatorluk, kendisini Roma'nın devamı saymıştır. Ruslar dahi Roma'nın "sezar"ını "çar" hâline getirip, Moskova'nın Roma ve İstanbul'dan sonra "Üçüncü Roma" olduğunu iddia etmişlerdir. Bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun da, Roma tarzı bir imparatorluk olduğunu düşünenler vardır.⁵¹

Hristiyanlık, özellikle de Roma Kilisesi –çünkü imparatorluğun merkezindedir–, bu imparatorluğun içinde doğup büyümüştür. Devlet dini olduktan sonra, imparatorluğun ve Kilisenin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri muhakkaktır. Bir yandan imparatorluk Hristiyanlaşmıştır; diğer yandan ise, Hristiyanlık Romalılaşmıştır.⁵² Bu durum Hristiyanlık ile Roma arasında varoluşsal bir ilişki kurulmasına; hatta bazı Hristiyan yazarların, dünya tarihini Hristiyanlığın doğuşunun bir ön hazırlığı olarak yorumlamasına ve Roma'nın putpe-rest dönemine dahi bu gözle bakmasına neden olmuştur. "Roma dini üzerine çağdaş incelemelerin önemli bir bölümü, bu Hristiyanlaştırıcı önyargının kanıtıdır"⁵³ der Messaidé, ve şöyle devam eder:

"Versailles, sonuçta, dev bir Roma villasından başka bir şey değildir. Tıpkı Berlin'deki Wilhelm Almanya'sının resmî binalarının, Washington'daki Capitol ve Beyaz Saray'ın büyük Roma binalarının ruhsuz kopyalarından başka bir şey olmaması gibi. İngiltere, yıllarca kendi çocuklarına, 'Roma tarzı bir eğitim' verdiğini sanmıştır ve en ünlü otomobilinin önüne, klasik Roma Alınlığını kopya etmiştir.. [Roma'nın] gerçekte ne Tanrı'sı –özellikle tek ve aşkın bir tanrı- vardı, ne de şeytanı, yani cehennemi... Herkes so-run üzerine kendi bakış açısını dayatmak istedi ve hâlâ istiyor ve çoğu, Roma dininin Romalı olmadığını kanıtlamayı dener: [Ro-

51. İlber Ortaylı, imparatorluğun emperyalizmle özdeşleştirilmesinden dolayı, bazılarının bunu Osmanlı'ya yakıştıramadıklarını; oysa emperyalizmle imparatorluk ilişkisinin sonradan ve de yanlış biçimde kurulduğunu, cihan imparatorluğu anlamında Osmanlı'nın bir Roma İmparatorluğu olduğunu söyler. Bkz. *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, s. 181; *Son İmparatorluk Osmanlı*, s. 45.

52. Brian Wilson, *Christianity*, London, 2003, s. 39, 40.

53. Gerald Messadié, *Şeytanın Genel Tarihi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, 1998, s. 261. Yazar bu Hristiyanlaştırıcı önyargı konusunda G. Dumezil ve Arnold Toynbee'yi örnek verir. Bkz *a.g.e.* s. 260.

ma] neredeyse Romulus tarafından kuruluşundan itibaren Hristiyanlığa hazırlanıyordu.”⁵⁴

Roma İmparatorluğu’nun Katolik Kilisesi ve Papalık üzerindeki tesiri, inanç ve uygulamalar ile idarî formlar açısından değerlendirilebilir. Kilisenin gerek mabed, gerekse ibâdet biçimleri bakımından Roma’dan etkilendiğine dair görüşlerden daha önce bahsetmiştik. Eski-den beri, ikonalara saygı gösterme, kutsal su, mum yakma, azizlik gibi inanç ve uygulamaları, Roma’nın putperest adetlerinden Hristiyanlığa geçen unsurlar olarak görenler olmuştur.⁵⁵ Bunun yanında, belki daha temel bir benzerlik olarak, Katolik gelenekte Petrus’a dayandırılan Papalık teolojisinin ve Roma Kilisesi’ne yüklenen anlamın, paganların *Roma Aeterna* (Ebedî Roma) düşüncesinden kaynaklandığını söyleyenler vardır.⁵⁶

Birtakım inançlar ve uygulamalar arasındaki benzerlikler, belki farklı biçimlerde yorumlanabilir. Fakat Kilisenin idare tarzı ile Roma imparatorluk kalıpları arasındaki benzerlikler daha somuttur. Öncelikle, bizâtihi papalar, I. Leo’dan itibaren imparatorların daha önce kullandığı *Pontifex Maximus* unvanını kullanmışlardır. Papaların, kendilerine bağlı bölgelerle iletişim için kullandıkları ve *decretal* adı verilen mektuplar da, aslında imparatorların yerel yöneticilere gönderdiği emir-nâmeler (*decree* veya *responsa*)in taklididir.⁵⁷ IV. yüzyıldan itibaren Kilisenin idarî bölgeleri, Roma İmparatorluğu’nun taksimi örnek alınarak düzenlenmiştir.⁵⁸ Papa Büyük Gregory, Kilise emlakını düzene sokarken de, Roma sistemini aynen uygulamıştır. Bir çeşit iktâ sistemi diyebileceğimiz *beneficium*, bunun en tipik örneğidir.⁵⁹ Papalık idare teşkilâtına verilmiş olan *Curia* adı, aynı zamanda

54. Messadié, *a.g.e.*, s. 246, 247.

55. Hobbes, *Leviathan*, ss. 447, 456–459.

56. Collins, *Upon this Rock*, s. 52.

57. Bu tür bir mektup ilk kez, Papa Siricius zamanında, 385’te İspanya ruhbanlarına gönderilmiştir. Daha sonra Papa I. Celestine (422–432), papaların bu mektuplardaki sözlerini “hukuk” olarak nitelemiş ve itaat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 16.

58. K. Bihlmeyer – H. Tuchle, *I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık*, s. 81.

59. Bkz. Pirenne, *a.g.e.*, s. 87.

Roma Senatosu'nun ismidir. Birçok yazara göre, genel konsil de Roma Senatosu'ndan mülhemdir.⁶⁰ Hatta Doğu'daki Hristiyan din adamları sakal bırakırken, Batı'dakilerin traşlı olması dahi, çoğunlukla, Romalı senatörlere benzeme isteğine yorulur.⁶¹

Katolik Kilisesi ile Roma arasındaki bağlantı açısından önemli bir diğer husus da dil, yani Latince'dir. Latince, Kilisenin sembollerinden biridir ve adeta onunla özdeşleşmiştir. Bugün dahi Latince, Vatikan Devleti'nin resmî dilidir. Aslında İnciller dahil, Hristiyanlığa ait en eski metinler Yunanca'dır. Zaman içerisinde imparatorluğun batısı git-tikçe Latin, doğusu ise Yunan özelliği kazanmış; doğal olarak Roma Kilisesi'nde dil ağırlığı Latince'ye kaymıştır. Kilisenin resmî dilini Yunanca'dan Latince'ye çeviren Papa I. Victor (189–198)'dur. Kilise Kitâb-ı Mukaddes'i de Romalılaştırmış ve Latince'ye çevirmiştir. Papa Damasus zamanında Jerom'a yaptırılan Latince Kitâb-ı Mukaddes tercümesi (*Vulgat*), Trent Konsili'nde Kilisenin otantik ve resmî metni hâline gelmiştir. Bazılarına göre *Vulgat*, sadece Kiliseyi değil, Avrupa'yı da zihnen Romalılaştırmıştır. Hatta papalığın Petrus'la irtibatlandırıl-masında dahi, *Matta*'nın Petrus'la ilgili pasajlarının Latin çevirisinin etkili olduğunu; yani Latin mantalitesinin Kutsal Kitap yoluyla Hristiyanları Papalık fikrine hazır hâle getirdiğini söyleyenler vardır.⁶²

2. Kiliseye Göre Papalık Otoritesinin Kaynağı ve Meşrûiyeti

Yukarıda dile getirilen görüşlerin temelinde, papalığın tarihsel/doğal bir kurum olduğu anlayışı vardır. Katolik Kilisesi'nin papalığa bakışı ise tabîî ki farklıdır. Katolik öğretiyeye göre Papalık, tarihsel değil ilâhî bir kurumdur. Dolayısıyla Kilisenin tarihi de bunu göstermektedir. Papalığın kaynağı ve meşrûiyetine dair Kilise görüşünün temel dayanaklarını, “teolojik” ve “geleneksel” olmak üzere iki kısımda inceleyebiliriz. Bunlardan sonra da bazen Papalığa alternatif olarak

60. Dvornik, “Emperors, Popes and General Councils”, s. 4, 22.

61. Turhan Kaçar, “Katoliklerle Ortodoksların Ayrılığı”, *Radikal*, 30.11.2006.

62. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, ss. 12–15.

ileri sürülen, fakat çoğunlukla Papalık otoritesinin tezâhür ettiği yer olarak görünen genel konsillerle Papalık münasebetine değinmek yerinde olacaktır.

a) Teolojik Dayanaklar

Hıristiyan teolojisinin temel konularından biri, Kilisenin mâhiyeti ve işlevini konu alan *eklesiolojî*dir. Papalık da eklesioloji içerisinde ele alınır. Yukarıda belirttiğimiz üzere, geleneksel Katolik inancına göre Kilise ve de Papalık ilâhî bir temele sahiptir. Hatta sadece Papalık kurumu değil, bir bütün olarak hiyerarşinin kendisi ilâhî kaynağıdır. İsâ Kiliseyi hiyerarşik bir kurum olarak bırakmıştır. Yani Kilise bugünkü hâliyle bizâtihi Tanrı tarafından kurulmuştur. Fakat Tanrı'nın tasarımı olduğu forma kavuşması biraz zaman almıştır.⁶³

Katolisizmin klasik “Papalık teolojisi”, iki temel kabule dayanmaktadır: Birincisi, İsâ Kiliseyi kurmuş ve başına Petrus'u atamıştır; ikincisi, Petrus'a verilen bu yetki onun halefleri olarak diğer Roma piskoposlarına geçmiştir.⁶⁴ Katolik öğretiyeye göre Petrus, bizzat İsâ tarafından kilisenin başı olarak atanmıştır. Bunda şüphe izhar eden Katoliklik'ten çıkar.⁶⁵ Hıristiyanlığın gelişim sürecine ve kutsal metinlerin oluşumuna –Yeni Ahid'in önemli bir kısmı onun mektuplarından oluşmaktadır– bakıldığında, aslında Pavlus, Petrus'tan daha etkilidir. Papalıkla ilgili teolojide, Pavlus'un yerine Petrus'un temel alınmasının en önemli nedeni, onun İsâ'ya en yakın kişilerden biri olması ve onunla ilgili İncillerdeki ifadelerdir. Pavlus, söz konusu teolojik iddialar için uygun biri değildir. Zira hem dört İncil'de adı hiç geçmez,

63. K. Bihlmeyer – H. Tuchle, *a.g.e.*, s. 83.

64. Bkz. Küng, *The Church*, ss. 581–585. Charles Journet (1891–1975), Katolik Kilisesi'nde teolojik anlamda, Papalığın önceliği hakkındaki fikirleri bakımından önemli bir kişidir. Onun görüşleri, sonraki yıllarda Kilisenin papanın önceliği hakkındaki temel görüşü olmuştur. Bkz. John P. Galvin, “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology”, ss. 653–667.

65. Ludwig Ott, *Fundamentals of Catholic Dogma*, trans. by P. Lynch, Rockford 1960, s. 276, 279. Petrus Doktrini ile ilgili ayrıca bkz. John C. Horgan, “Petrine Doctrine”, *EVP*, ss. 325–327.

hem de otantik anlamda “havari” değildir, yani doğrudan İsa’nın öğrencisi olmamıştır. Ayrıca “hidâyete ermeden önce” İsa taraftarlarına zulmetmek gibi dezavantajlı bir durumu vardır.

Kiliseye göre Papalık’la ilgili teolojik anlayış, en başta kutsal metinlere dayanmaktadır. “Petrus metinleri” (*Petrine texts*) olarak bilinen İncil pasajları, ilk papanın Petrus olduğunu açıkça gösterir.⁶⁶ Bu anlayışa göre, İncil yazarlarının Petrus’un önceliği ve otoritesi konusunda en ufak bir şüpheleri yoktur. Havarilerin isimlerini sayarken, onu en başta zikretmeleri de bunu göstermektedir.⁶⁷ Petrus’un otoritesi ve papalığın meşrûiyeti konusunda, özellikle *Matta* ve *Yuhanna*’da geçen iki pasaja atıf yapılır:

*“Ben sana şunu söyleyeyim; sen Petrus’sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliği’nin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey, göklerde de çözülmüş olacak.”*⁶⁸

*“Yemekten sonra İsa, Simun Petrus’a, ‘Yuhanna oğlu Simun, beni bunlardan daha çok seviyor musun?’ diye sordu. Petrus ‘Evet ya Rab!’ dedi, ‘seni sevdiğimi bilirsin’. İsa ona, ‘Kuzularımı otlat’ dedi. İkinci kez yine ona ‘Yuhanna oğlu Simun, beni seviyor musun?’ diye sordu. O da, ‘Evet ya Rab! Seni sevdiğimi bilirsin’ dedi. İsa ona, ‘Koyunlarımı güt’ dedi.”*⁶⁹

Bu iki pasaj, papalığın kurumsal anlamda meşrûiyeti konusunda en çok atıfta bulunulan metinlerdir. Bununla birlikte, ilgili kısımda göreceğimiz üzere, birçok yazara göre evet, Yeni Ahid’de, Petrus’un İsa yanında özel bir yeri olduğuna dair işaretler vardır; fakat onun,

66. G.H. Joyce, “The Pope”, *Catholic Encyclopedia* (<http://www.newadvent.org/cathen/12260a.htm>). Petrus metinleri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Donald J. Grimes, *The Papacy and The Petrine Texts*, Fordham University, New York, 1981.

67. Bkz. Corbett, *The Papacy*, s. 9, 10.

68. *Matta*, 16: 18,19.

69. *Yuhanna*, 21: 15,16.

herhangi bir kilisenin başı olduğu konusunda bir kanıt göstermek mümkün değildir.⁷⁰ Kaldı ki temel problem, Petrus'un, Hristiyanlığın ortaya çıkış dönemindeki konumu da değildir. Bu teolojinin asıl sorunlu olan kısmı, Petrus'a atfedilen bu yetkinin Roma piskoposlarına nasıl geçtiği, yani "yetki zinciri" ile ilgilidir. Dolayısıyla, Küng gibi teologlara göre, Kilisenin bu pasajlardan bu sonuçları çıkarması, ancak kutsal metinlerin "dogmatik" bir yorumu ile mümkün olmuştur.⁷¹

b) Geleneksel Dayanaklar

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Katolik Kilisesi'nin yerleşik anlayışına göre, Petrus zamanında, neredeyse şimdiki hâliyle bir kurumsal yapı söz konusudur.⁷² Bununla birlikte, Katoliklerin, Papalığın meşrûiyeti ile ilgili geleneksel (ya da tarihsel) kanıtları iki konuya odaklıdır: Petrus'un Roma'ya gelip burada öldüğü ve Roma Kilisesi'nin üstünlüğü.

Petrus'la ilgili yukarıda zikredilen İncil pasajları, Petrus'un Roma'da öldüğü ve Roma Kilisesi'nin de onun mezarı üzerine kurulduğu inancına yol açmıştır. Hatta söz konusu pasajlara bu şekilde literal/zâhirî bir mana verilmesi, 1940'lı yıllarda Vatikan'da yapılan kazılarda Petrus'un mezarının bulunduğu ve böylece İncillerdeki ifadelerin gerçekliğinin kanıtlandığı biçiminde söylemlere neden olmuştur.⁷³ Kilisenin resmî anlayışını savunan Katolik yazarlar, Petrus'un Roma'ya geldiği ve burada öldüğüne dair kutsal metinlerde açık bir ifade bulunmadığını kabul etmekle birlikte, ilk Hristiyan yazarların eserlerinden bu sonucun kesin olarak çıkarılabileceği kanâatindedirler.⁷⁴

70. Bkz. Patrick Granfield, "Papacy", *ER*, vol. 11, s. 171.

71. Küng, *The Church*, s. 581.

72. Hatta *Liber Pontificalis*'te Petrus'un, Kilise idaresine yardımcı olmak üzere iki piskopos atadığı yazar. Bkz. *Liber Pontificalis*, 1: 3 (s. 1).

73. Ayrıntıları için bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 13, 14; Bihlmeyer-Tuchle, *a.g.e.*, s. 28. Petrus'la ilgili söz konusu inanç hakkında ayrıca bkz. Ludwig Ott, *a.g.e.*, ss. 281-283.

74. Bihlmeyer-Tuchle, *a.g.e.*, ss. 25-28.

Kilisenin anlayışına göre, zaten Kutsal Kitap'ta açık olan "Petrus idaresi"nin sonraki Hristiyan kuşaklarca da anlaşılması, farklı olmamıştır. Kilise babaları da, Roma Kilisesi'nin önceliğinin ve "Petrusçu idare"nin meşrûluğunun şahitleridir.⁷⁵ Aynı zamanda Petrus'tan sonraki üçüncü papa sayılan Romalı Clement (ö. 100 civarı)'ın, muhtemelen Roma hükümdarı Domitian (M.S. 81–96) zamanında, Korint Kilisesi'ne yazdığı mektup, Roma Kilisesi'nin ve Papalığın otoritesinin delillerinden biri sayılmaktadır. Bu mektupta Clement, Roma Kilisesi'nden söz etmekte, fakat onun üstünlüğü veya Roma Piskoposu'nun otoritesi ile ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Mektup, Korint Kilisesi'nde ortaya çıkan bir karışıklık üzerine kaleme alınmıştır ve yazarın Korintlilere öğütlerini içermektedir.⁷⁶ Mektuba atfedilen önem, içeriğinden ziyâde sonucu ile ilgilidir. Korint Kilisesi'ndeki karışıklığın, Clement'in mektubu ile sona erdiği kabul edildiğinden; bu durum, Roma Piskoposu'nun bir başka kiliseye müdahale etmesi ve o kilise tarafından otorite kabul edilmesi olarak yorumlanmaktadır. Antakya Kilisesi Piskoposu olduğu kabul edilen ve Thophorus adıyla da bilinen bir diğer Kilise babası Antakyalı Ignatius (ö. 110 civarı)'un, muhtemelen İmparator Trajan (M.S. 98–117) zamanında Romalılara yazdığı mektubunda, Roma Kilisesi'nden övgüyle bahsetmesi ve ondan "sevgide önder" diye söz etmesi de, Roma'nın diğer kiliseler içerisinde farklı bir yerinin ve önceliğinin bulunduğunun delili kabul edilmiştir.⁷⁷ Ireneus (ö. 200 civarı) ise, Roma'nın önceliği ve otoritesini açıkça dile getiren yegâne Kilise babasıdır. Anadolu'da doğduğu, hayatının büyük bir kısmını ise Lyon'da geçirdiği bilinen Ireneus, *Sapkınlıklara Karşı* adıyla bilinen eserinin üçüncü kitabında, Roma'nın, diğer kiliselerin kabul etmek zorunda

75. Roma Kilisesinin önceliği ve üstünlüğü ile ilgili ilk işaretler kabul edilen metinlerle ilgili bir yorum için bkz. Brezzi, *The Papacy*, s. 22 vd.

76. Söz konusu mektup için bkz. Philip Schaff, *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Ireneus*, Eerdmans Publishing, 2001, Vol. I, ss. 5–37. Mektuptan önemli bazı bölümlerin Türkçe çevirisi için bkz. *Kilise Babalarından ve Yazılarından Alıntılar*, çev. Hakkı Demirel ve diğerleri, İstanbul, 1997, ss. 11–27.

77. Bkz. Schaff, *Apostolic Fathers*, s. 143; *Kilise Babalarından ve Yazılarından Alıntılar*, s. 38; Corbett, a.g.e., s. 94 (*Document No. 2*).

oldukları bir otoritesi bulunduğundan söz etmektedir. Ireneus'un ifadelerine göre, evrensel nitelikte olan Kilise Roma'da kurulmuştur; kurucuları Petrus ve Pavlus'tur. Sonraki piskoposlarca da bu gelenek devam ettirilmektedir. Diğer kiliseler, onun önceliğini ve otoritesini kabul etmelidir.⁷⁸ Ayrıca Ireneus'un, "gelenek" ve "yetki zinciri" kavramlarını ilk kullanan kişi olduğu söylenmektedir.⁷⁹ Tertullian (ö. 230) ise, Roma'nın doktrinal otoritesini kabul etmiş ve özellikle *Sapkınlıklara Karşı Reçete* adlı eserinde, Roma Kilisesi'nin çift havariliğini ve önceliğini ifade etmiştir.⁸⁰

Yukarıda zikredilenler dışında, yazıları günümüze ulaştığı kabul edilen başka Kilise babaları da vardır. Fakat bunların eserlerinde, Roma'nın üstünlüğü veya diğer kiliselere müdahalesi anlamında bilgiler yer almaz. Örneğin, çeşitli yerleri dolaştıktan sonra Roma'ya yerleşen ve burada öldürülmesinden ötürü "şehid" lakabıyla anılan Justin (ö. 165), ona isnad edilen pek çok yazıda Roma Kilisesi'nden bahsetmekte, fakat onun diğer kiliseler arasındaki herhangi bir üstünlüğünden söz etmemektedir.⁸¹ Mîlâdî ikinci yüzyılda yaşadığı ve sapkınlara karşı polemikler kaleme aldığı bilinen, fakat eserleri kaybolmuş diğer bir yazar olan Hegesippus'tan yapılan nakillerden (çoğunluğu Eusebius'un nakilleridir) anlaşıldığı kadarıyla, Hegesippus, Roma Piskoposları Anicetus (155–166) ve Eleutherus (174–189) zamanında Roma'da bulunmuş bir kişidir. O dönemdeki Kilise hakkında bilgi vermektedir; fakat –tarihsel bir geleneğin varlığından söz etmekle birlikte– Roma'nın üstünlüğü konusunda bir görüş ileri sürmemiştir.⁸²

Daha sonraki dönemlerde de, yine bazı Kilise babalarının, Petrus idaresinin meşrûluğu için delil gösterilen ifadeleri vardır. Bunlardan

78. Schaff, *a.g.e.*, s. 597 (*Against Heresies: Book III*, 2). Ireneus, bu iki havari-den sonra Kilisenin başına sırayla Linus, Anacletus ve Clement'in geçtiğini ifade eder. Telesphorus ve Pius gibi başka isimleri de, bunların yerine geçen kişiler olarak zikreder (*Against Heresies: Book III*, 3).

79. Barker, *O'nun İzinde*, s. 32.

80. *The Prescription Against Heresies*, 36 (www.earlychristianwritings.com/text/ter tullian11.html).

81. Justin Martyr'in yazıları için bkz. Schaff, *a.g.e.*, ss. 210–439.

82. Hegesippus'un yazılarından parçalar için bkz. www.earlychristianwritings.com/text/Hegesippus.html (24.10.2006).

en çok kullanılanlardan biri, Ambrose (ö. 397)'ye atfedilen, "Petrus neredeyse Kilise oradadır" sözüdür.⁸³ Bir diğer önemli isim olan Jerome (ö. 420)'un, Papa Damasus'a yazdığı mektupta, "Kilisenin o kayaya üzerine bina edildiğini biliyorum" diye yazdığı nakledilir. Yine IV. yüzyıl sonrasında yaşamış Büyük Basil, John Chrysostom, Nazianzen'li Gregory gibi babaların, Roma'nın önceliği ile ilgili söyledikleri de, sıkça Papalığın meşrûiyetine delil sayılan materyallerdendir.⁸⁴ İlk dönemlerde Afrika kiliselerinin çeşitli konuları danışmak üzere Roma'ya mürâaatları da, Katoliklere göre, Papalığın önceliğinin bir göstergesidir.⁸⁵

Bazı papaların birtakım iddiaları ve uygulamaları da, Roma Kilisesi ve Papalığın önceliğine hamledilmiştir. Papa ile Petrus'un özdeşleştirilmesi ve Papalığın önceliğinin ilanının Büyük Leo ile gerçekleştiği bilinmektedir.⁸⁶ Daha sonra da Büyük Gregory, özellikle mektuplar yoluyla Roma'nın önceliğini savunmuştur.⁸⁷ Peki neden I. Leo öncesinde papaların, Roma'nın üstünlüğü ve Papalık otoritesi ile ilgili açıklamalarına rastlanmamaktadır? Corbett gibi yazarlara göre, evet, Petrus'un ilk halefleri arasında öncelik iddiasında bulunan olmadı; ama bu, buna gerek duyulmadığındandı. Yani ilk papalar, zaten üstünlüklerinin farkındaydılar ve fiilî olarak bunu kullanmaktaydılar.⁸⁸

c) Papalık ve Genel Konsiller

Hristiyanlık'ta genel konsiller, son derece önemli bir yere sahiptir. Bu konsiller, Kutsal Ruh'un irâdesinin tecelli ettiği ortamlar ola-

83. Bkz. Ludwing Ott, *a.g.e.*, s. 284; McClory, *Power and The Papacy*, s. 11.

84. Bkz. Ludwing Ott, *a.g.e.*, s. 284; Brezzi, *The Papacy*, ss. 52–57.

85. Bkz. Bettenson, *Documents of the Christian Church*, s. 85.

86. Bu özdeşleştirme günümüze kadar devam etmiştir. VI. Paul, 1969'da, Dünya Kiliseler Konseyi temsilcileriyle görüşmesinde, konuşmasına "Ben Petrus" diye başlamıştır. II. John Paul'un de, farklı zamanlarda benzer konuşmaları vardır. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 40.

87. Bu konuda bkz. Graham Nicholson, "The Understanding of Papal Supremacy as revealed in the Letters of Pope Gregory the Great", ss. 49–65.

88. Bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 11.

rak kabul edilir. Katolik Kilisesi açısından da, papanın otoritesi ile birlikte en üst otorite genel konsildir. Hatta VII. Gregory (1073–1085)’ye kadar genel konsillerin, papanunkinden daha üst bir otoriteyi temsil ettiği; VII. Gregory ile birlikte papanın otoritesinin konsilden üstün sayılmaya başladığı söylenebilir.⁸⁹ Büyük Bölünme esnasında ve sonrasında, genel konsilin papaya üstünlüğüne dair düşünceler ortaya çıkmışsa da, bu yaklaşımlar etkili olamamıştır.

Yirmi bir genel konsilden ilk yedisi, Ortodokslar ve Katoliklerce bağlayıcı kabul edilir. 8. genel konsil olan IV. İstanbul Konsili, Doğu’da toplanmış olmasına rağmen Ortodokslarca kabul edilmez.⁹⁰ Bundan sonraki konsiller ise, tamamen Katolik Kilisesi’ne mahsus Batı konsilleridir. Konsiller her zaman pratik bir sorundan veya zorunluluktan dolayı toplanmıştır. Bunlar dinî olduğu kadar siyasî nedenler de olabilir. Mesela konsiller, seküler güçlere karşı papaların önemli araçlarından biri olmuştur. İmparatorların aforoz edilmeleri, genellikle bu şekildeki konsiller ile olur. Genel konsiller, periyodik bir faaliyet değildir. Trent Konsili ile I. Vatikan Konsili arasında olduğu gibi, 300 yıl konsilsiz geçen zamanlar olmuştur. Konsillere sadece oy hakkı bulunan delegeler değil, gözlemciler de katılmaktadır.⁹¹

Aslında ilk genel konsil olan İznik’ten önceki bazı Batı sinodlarında, Roma Kilisesi’nin etkinliğine dair birtakım işaretler vardır. Örneğin Galya bölgesindeki Arles’ta, 314 yılında yapılan bir sinoda baka-

89. 994 yılındaki Chelles Sinodu’nda, Kilise Babalarının görüşleri ile ters düşmesi durumunda, papaların emirlerinin geçerli olmayacağı kararlaştırılmıştı. Fakat XI. yüzyılda bu değişti ve Gregory döneminde papanın otoritesi, konsillerin ve Kilise babaların üzerine çıktı. Gregory daha da ileri giderek, Papalık emirlerinin bizâtihi Kutsal Ruh’un emirleri olduğunu iddia etti ve yeni bir kanun koyma ayrıcalığının, sadece papaların uhdesinde olduğunu açıkladı. Bkz. Blumenthal, “Papacy and Canon Law”, s. 209 vd.

90. Bunun nedeni muhtemelen, bu konsilde önceki patriğin aforoz edilmesi-
dir.

91. Genel konsillerde Papalığın rolü ile ilgili genel olarak bkz. La Due, *The Chair of Saint Peter*, ss. 299–311. Robert McClory, *Power and The Papacy*, ss. 12–15.

cak olursak; sinodun toplanma nedeni, Roma Piskoposu Miltiades tarafından aforoz edilmesi üzerine Donatus'un, imparatora başvurmasıdır. Papa bu sinoda katılmamıştır. Fakat katılan piskoposların kararı, papanın haklı olduğu yönündedir. Yine aynı sinodda, Roma'nın esas aldığı Paskalya tarihinin doğruluğu da onaylanmıştır.⁹² 381 İstanbul Konsili'nden sonra da, konsil kararları Theodosius tarafından Batı'daki piskoposlara gönderilirken, listedeki isimlerin ilki Roma Piskoposu'dur. Bununla birlikte, kısmen son ikisi hariç, ilk sekiz konsilde, papaların ve kurumsal olarak Papalığın herhangi bir önemli rolünden bahsetmek zordur. Üstelik, I. Bölümde de işaret edildiği gibi, I. İstanbul ve Kadıköy konsillerinde, Roma Kilisesi'ne karşı İstanbul'u ön plana çıkarmaya çalışan kararlar alınmıştır. Zaten birinci binyıl içerisindeki ilk sekiz konsili papalar değil, imparatorlar toplamıştır.⁹³ Batı konsilleri, XI. yüzyılda, alınan kararlar bakımından II. Vatikan Konsili ile benzerlik arz eden I. Lateran Konsili ile başlar. Bunların da hepsi, papanın iradesi ile toplanmamıştır. Örneğin Constance Konsili (1414–1418), tümüyle İmparator Sigismund'un topladığı bir konsildir. Fakat Batı konsillerinin geneli, Papalığın inisiyatifinde gerçekleşmiştir denebilir.

Genel Konsiller içerisinde I. Vatikan Konsili, Papalık teolojisinin nihaî şeklini aldığı konsil olması bakımından önemlidir. Zira burada, papanın yanılmazlığı dogmaya dahil edilmiştir. II. Vatikan Konsili'nde papa ve din adamları arasında işbirliğine vurgu yapılmaya çalışılmışsa da -özellikle *Lumen Gentium* gibi konsil metinlerinde görüleceği üzere-, Papalığın geleneksel otorite iddiasından taviz verilmemiş; papanın, "Petrus'un Halefi" ve "İsâ'nın Vekili" olduğunun altı bir kez daha çizilmiştir.⁹⁴

92. Bkz. Collins, *Upon this Rock*, s. 39, 40. Genel konsiller, papalar ve imparatorlarla ilgili bkz. Dvornik, "Emperors, Popes and General Councils", ss. 1–23.

93. Dvornik'e göre, Kilisenin genel konsili tamamen papaya bağlayan anlayışı sonradan icad edilmiştir. Zira eskiden, konsilleri toplama yetkisi sadece imparatorlara aitti; hatta tartışılacak konuları dahi onlar belirlemişlerdi. Bkz. Dvornik, "Emperors, Popes and General Councils", s. 3.

94. Bkz. *Lumen Gentium*, prg. 18.

3. Papanın Yanılmazlığı Meselesi

Yanılmazlık doktrininin, Papalık için “teolojik bir nükleer silah” olduğunu düşünenler vardır.⁹⁵ Bu biraz abartılı bir niteleme olsa da, yanılmazlığın kökeni ve mâhiyeti, Papalık’la ilgili en tartışmalı konulardan biridir.⁹⁶ Tartışmanın temelindeki sorun ise, yanılmazlığın Kiliseye ait olduğuna inanılan “yanlış düşmeme” veya “bozulmamışlık” mı, yoksa “papanın bireysel yanılmazlığı” olarak mı anlaşılması gerektiğidir.

Yanılmazlığın dogmaya girişi, yukarıda da belirtildiği gibi, I. Vatikan Konsili’nde gerçekleşmiştir ve bu doktrin oldukça tartışmalı bir biçimde ve aslında olağanüstü şartlarda kabul edilmiştir. I. Vatikan Konsili sonrasında bu doktrini revize eden başka bir düzenleme yapılmadığı gibi, bu anlayışı sağlamlaştırma, hatta kapsamını genişletme yoluna gidilmiştir. *Lumen Gentium*’da papanın, “Petrus’un Halefi” ve “İsâ’nın Vekili” olduğu vurgulanmaktan başka, papanın yanılmazlığı da teyid edilir. Bununla da kalınmaz; I. Vatikan’da Papalık kürsüsü, yani *ex cathedra* ile sınırlı olan yanılmazlık *ex cathedra* dışına da taşınır:

“İnanç ve ahlâk konularında piskoposlar, İsâ adına konuşurlar; inananlar, onların öğrettiklerini benimsemelidirler ve bunlara dinî bir hassâsiyetle sarılmalıdırlar. Bu zihni ve irâdi teslimiyet, ex cathedra konuşmuyor olsa da, bilhassa Roma Piskoposu’nun otantik öğretim yetkisinde[magisterium] kendisini göstermelidir... Roma Piskoposu, Piskoposlar Meclisi’nin başı olarak, bulunduğu makamdan dolayı yanılmazlık yetkisine sahiptir.”⁹⁷

Katolik Kateşizmi’nde de papanın yanılmazlığı şu şekilde vurgulanmıştır:

“Episkoposlar kurulunun lideri papa, bütün mü’minlerin doktoru ve çobanı olarak kendi görevi gereği yanılmazlık yetkisini –kardeş-

95. McClory, *a.g.e.*, s. vii.

96. Yanılmazlık doktrini ile ilgili teolojik görüşlerin bir değerlendirmesi için bkz. John T. Ford, “Infallibility: A Review of Recent Studies”, *Theological Studies*, vol. 40, no.2 (Jun. 1979), ss. 273–305.

97. *Lumen Gentium*, md. 25.

*lerini imanda pekiştirmek amacıyla-, iman ve ahlâkla ilgili doktrinlerin bir noktasını, kesin bir kararla resmen beyan ederek kullanır. Kiliseye vadedilmiş yanılmazlık yetkisi, Petrus'un halefi ile birlik içinde iken, özellikle de bir Ekümenik Konsil'de yüce yetkisini kullanan episkoposlar birliğinde de vardır. Kilise, yetkili kurulu ile birlikte 'bir şeyin Tanrı tarafından açılanmış [vahyedilmiş]' ve Mesih'in bir öğretisi olduğunu ileri sürüyorsa, böylesi tanımlamaları, 'imana olan itaat içinde benimsemek gerekir'. Bu yanılmazlık, Tanrısal Vahyin emanetinin kendisine kadar uzanır."*⁹⁸

Yanılmazlıkla alâkalı, *Kilise Yasası*'ndaki ifadeler de aşağı yukarı *Kateşizm*'dekilerle paraleldir:

*"Bulunduğu makam gereği Yüce Pontif [Papa], öğretme konusunda tüm Hristiyanların öğretmenini ve pastörü olarak yanılmazlığa sahiptir... Piskoposlar Kurulu da magisterium kapsamında, bir genel konsilde birlikte çalıştıklarında yanılmazlığa sahiptir... herhangi bir doktrin açıkça belirtilmesi hâricinde, yanılmazlık kapsamında anlaşılamaz."*⁹⁹

Peki, papanın yanılmazlığının kaynağı nedir? Katolik literatürde, yanılmazlığın kutsal metinlerdeki kaynakları olarak bazı pasajlar verilmektedir. Fakat atıf yapılan metinlerle, söz konusu doktrin arasında bir bağlantı kurmak oldukça güç görünmektedir. Örneğin *Katolik Ansiklopedisi*'nde, aşağıdaki pasajlar yanılmazlığın Kutsal Kitap'taki dayanakları olarak zikredilir:¹⁰⁰

"İsâ yanlarına gelip kendilerine şunları söyledi: Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi" (Matta, 28: 18).

"Ben de sana şunu söyleyeyim; sen Petrus'un ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek" (Matta, 16: 18).

"Beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz." (Yuhanna, 14: 15)

98. Katolik Kilisesi *Din ve Ahlâk İlkeleri*, md. 891.

99. *The Code of Canon Law*, can. 749/ 1-3.

100. F.X. Lawlor, "Infallibility", NCE, vol. 7, ss. 496-498.

“Ben de Baba’dan dileyeceğim. O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye, size başka bir Yardımcı, Gerçeğin Ruhu’nu verecek. Dünya O’nu kabul edemez. Çünkü O’nu ne görür, ne de tanır. Siz O’nu tanıyorsunuz. Çünkü O, aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır.” (Yuhanna, 14: 16, 17).

“Yakında yanına gelmeyi umuyorum. Ama gecikirsem, gerçeğin direği ve dayanağı olan Tanrı’nın ev halkı arasında, yani yaşayan Tanrı’nın topluluğunda nasıl davranmak gerektiğini bilesin diye sana bunları yazıyorum.” (Timoteos’a I, 3: 14, 15).

“Kutsal Ruh ve bizler, gerekli olan şu kuralların dışında size herhangi bir şey yüklememeyi uygun gördük: Putlara sunulan kurbanların etinden, kandan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve fuhuştan sakınmalısınız.” (Rasullerin İşleri, 15: 28).

Kilisenin, “bozulmamışlık” anlayışını devam ettirmekle birlikte, I. Vatikan Konsili’nden itibaren –en azından teoride– papanın bireysel yanılmazlığını savunan bir görüşte ısrar ettiği görülmektedir. Yine bazı Katolik yazarlar, Kilisenin resmî görüşüne paralel biçimde, Kilisenin bozulmamışlığı inancı ile papanın yanılmazlığının ayrı şeyler olduğunu savunmaktadırlar.¹⁰¹ Fakat Katolik teologlar arasında, Kilisenin bu anlayışına yönelik güçlü itirazlar da vardır. Bu itirazlar, aslında yanılmaz olanın bireysel olarak papa değil Kilise olduğu ve bunun da Hristiyan inancının saflığının bozulmayacağına dair bir imanı ifade ettiği noktasında yoğunlaşmaktadır.

Kilisenin bireysel yanılmazlık anlayışının en etkili muhâliflerinden biri, Hans Küng’tür. Küng, 1970’de yayınlanan ve özellikle papanın yanılmazlığı doktrini üzerine yazdığı eserde¹⁰², bu dogmanın yanlış olduğunu ve değişmesi gerektiğini söylüyordu. Küng’ün temel eleştirisi, doktrinin “yanılmazlık” (*infallibility*) değil, “bozulmamışlık” (*indefectibility*) olarak anlaşılması gerektiği yönünde idi. Kilisenin Küng’e cevabı, 1973’te, İman Doktrini Kurulu’ndan “Günümüzdeki Bazı Yanlışlara Karşı” isimindeki bir açıklama ile geldi. Aslında açıklamada konu tartışılmıyor, sadece Kilisenin yanılmazlık doktrini tekrar ediliyor-

101. Brezzi, *The Papacy*, s. 145.

102. McClory, *a.g.e.*, s. 173 vd. McClory’nin verdiği kaynak: Hans Küng, *Infallible? An Inquiry*, New York, 1983.

du.¹⁰³ Küng, sadece bireysel yanılmazlık anlayışına değil, bu anlayışın, papanın otoritesini sınırsız kıldığı tarzındaki yorumlara da karşı çıkmıştır. Ona göre, papanın yetkisi mutlak değildir; papanın gücü başı boş/kuralsız değildir. Papanın otoritesi İsa, havariler, onların ardılları, doğal kanunlar (*ius naturale*) ve ilâhî kanunlar (*ius divinum*) ile sınırlıdır. Ayrıca diğer piskoposlar olmadan, papa bir işe yaramaz; papa, ancak onlarla birlikte vardır. Piskoposların olağan bazı yetkileri vardır ve aslında papa da, Roma Piskoposu olarak sadece bu yetkilere sahiptir. Papanın varoluş amacı, Kiliseyi ilga etmek ve onun yerine geçmek olamaz ve en önemlisi, Kilisenin yararı papayı bağlar ve sınırlar.¹⁰⁴

Eğer bireysel yanılmazlığa “dar”, Kilisenin bozulmamışlığı inancına “geniş” anlamda yanılmazlık dersek, geniş anlamdaki yanılmazlığın Küng dışında da birçok savunucusu vardır. Rahner bunlardan biridir ve onun da temel ısrarı, papa ile Kilise arasında bir ayırım yapılamayacağı, yani papanın Kilisenin dışında ve üstünde bir otorite olarak görülemeyeceğidir.¹⁰⁵ Devoy’a göre de yanılmazlık, geniş anlamda anlaşılmalıdır ve bu, papaya ait şahsî bir imtiyaz olmayıp “Kilisenin hataya düşmemesi” anlamında bir “tanrısal lütuf”tur.¹⁰⁶ McClory, aslında yanılmazlığın havariler döneminden beri, ‘Kilisenin Kutsal Ruh’un koruyuculuğu altında olduğu ve bozulmayacağı’ inancı ile alakalı olduğunu; hataya düşmeme özelliğinin papaya değil, Kiliseye ait olduğunu; Kilisenin mevcut yanılmazlık doktrininin bu inancı tahrif ettiğini söyler.¹⁰⁷

103. Bkz. Bokenkotter, *a.g.e.*, s. 377.

104. Küng, *The Living Church*, trans. by C. Hastings and N.D. Smith, London&New York, 1966, ss. 343–346.

105. Bkz. G.C. Berkouwer, *The Second Vatican Council and the New Catholicism*, s. 153.

106. Loretta Devoy, “Papal Infallibility”, *EVP*, s. 211.

107. McClory, *a.g.e.*, s. 145 vd. Geniş ve dar anlamda yanılmazlık tartışmasının dışında, bir de “ılımlı yanılmazlık” (*moderate infallibilism*) teorisinden söz edilmektedir. Küng ve Rahner gibi yine ünlü bir Katolik teolog olan Avery Dulles tarafından ortaya atılan bu düşünce, biraz papanın yetki ve otoritesinden, biraz Kiliseninkinden fedâkârlık yaparak ve -daha çok ahlâkî ve dinî tarafına vurgu yapmak sûretiyle- yanılmazlık konusunda bir orta yol bulma eğilimindedir. Bkz. McClory, *a.g.e.*, ss. 185–188.

Gerçekten de, yanılmazlığın geniş anlamda anlaşılması gerektiği düşüncesinin kökleri oldukça eskiye gitmektedir. “Yanılmazlık” terimini ilk zikreden kişi olduğu söylenen IX. yüzyılda yaşamış Piskopos Abu Quarra, bu terimi papaların bireysel bir niteliği değil, genel konsil kararlarının kesinliği anlamında kullanmıştır.¹⁰⁸ Ochamlı William (ö.1347), Evrensel Kilise papanın üstündedir ve yanlış düşmeme sıfatı sadece Kiliseye aittir, görüşünü savunmuştur.¹⁰⁹ Dile getirdiği görüşlerden dolayı Papa VI. Alexander tarafından aforoz edilmiş olan, XV. yüzyılda yaşamış Dominiken rahip Girolamo Savonarola (ö. 1498) da, papanın niyeti ile eylemini birbirinden ayırıp, papanın niyetinde masum olabileceğini, fakat eyleminde yanılabilirliğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Dolayısıyla, Kilisenin resmî anlayışı yanılmazlığın başlangıçtan beri var olduğu yönündeyse ve bazı Katolik yazarlar, bireysel yanılmazlık düşüncesini tarihsel olarak Ireneus’a kadar dayandırmaya çalışıyor ise de¹¹¹, ancak I. Vatikan Konsili’nde Kilisede kabul gören ve resmîleşen bireysel yanılmazlığın, sonradan ortaya çıkan bir düşünce olduğunu söylemek mümkündür.

Yanılmazlıkla ilgili en bilinen çalışmalardan birinin sahibi olan Tierny’e göre, ilk bin yılda papanın bireysel yanılmazlığına dair bir düşünce mevcut değildir. Bu fikrin kökleri, XIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar.¹¹² Böyle bir fikrin ortaya çıkmasında özellikle Aziz Bonaventure (ö. 1274)’nin söylemlerinin hazırlayıcı etkisi söz konusudur.¹¹³ Fakat papanın bireysel olarak yanılmaz olduğunu net bir şekilde ilk ortaya atan kişi, Fransiken Keşiş Pietro Olivi (1298)’dir. Bunun altında yatan neden de, Fransiken tarikatının çıkarlarını korumaktır. Olivi,

108. Robert McClory, “Infallibility in Flux”, *Rome Has Spoken*, s. 18. Kavramın ilk defa ne zaman kullanıldığına dair farklı görüşler de vardır. Mesele Chadwick, bu terimin daha geç, XVI. yüzyılda bir İspanyol yazar tarafından kullanıldığını söyler. Bkz. Owen Chadwick, *The Popes and European Revolution*, s. 284.

109. La Due, *a.g.e.*, s. 160; McClory, *a.g.e.*, s. 31.

110. Brezzi, *The Papacy*, s. 32.

111. *A.g.e.*, s. 29.

112. Bkz. Brian Tierny, *Origins of Papal Infallibility: A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages*, Leiden, 1988.

113. Bkz. *a.g.e.*, ss. 58–92.

Papa III. Nicholas'ın Fransiskenlere tanıdığı serbestlik ve ayrıcalıkların sonraki papa tarafından iptal edilmesini engellemek için, papaların yanılmaz oldukları ve kararlarının sonraki papalarca dahi değiştirilemeyeceği biçiminde bir teori ortaya atınış ve bu şekilde, bir papanın kararının, başka bir papa tarafından bozulmasının önüne geçmek istemiştir. Bu teori sonraki papalardan XXII. John tarafından açıkça reddedilmiş ise de, ileriki dönemlerde bazı papalara oldukça cazip gelmiştir.¹¹⁴

Papanın yanılmazlığı ile ilgili doktrine yönelik hücumlar, sadece tarihsel veya teolojik eleştirilerle sınırlı değildir. Tenkidlerin bir kısmı da, daha farklı yönler üzerindedir ve mantıksal bazı itirazları içermektedir. Örneğin Berkouwer, son havarinin ölümüyle vahyin kesildiği Katolik öğretinin unsurlarından biri iken, papanın yanılmazlığı nasıl vahiyssel bir temele dayandırılabilir, diye sorar.¹¹⁵ Yine bazıları, İncillerde Petrus'un, İsa'yı üç defa inkâr ettiği, yani yanıldığı yazılı olduğu hâlde¹¹⁶, onun halefleri olduğu iddia edilen papaların yanılmaz sayılmasını bir çelişki olarak görür.¹¹⁷ Bir başka itiraz noktası, papa olmadan önce böyle bir niteliği olmayan birinin, o makama oturunca nasıl yanılmazlık özelliği kazandığı üzerinedir. Hiç kimse, insanların iç dünyasını bilemediğine göre ve sapkın bir kişinin papa seçilebilmesi pekâlâ mümkün olduğuna göre, böyle birine yanılmazlık sıfatı nasıl atfedilebilir?¹¹⁸

I. Vatikan Konsili'nden sonra, yani hâlihazırda Kilisede var olan şekliyle yanılmazlığın uygulamadaki biçimi nasıldır? Görünen odur ki, papanın yanılmazlık sıfatı ile bir açıklama yapmasının bir tek örneği vardır. O da, 1950'de XII. Pius'un, Meryem'in, bedeni ve ruhuyla birlikte cennette olduğunu dogmaya dahil etmesidir.¹¹⁹ Bunun dı-

114. Ayrıntılar için bkz. Tierny, *a.g.e.*, ss. 93–130. Söz konusu iddia ile ilgili ayrıca bkz. McClory, *a.g.e.*, ss. 25–27; "Infallibility in Flux", *Rome Has Spoken*, s. 19.

115. Bkz. G.C. Berkouwer, *The Second Vatican Council and the New Catholicism*, s. 167.

116. Bkz. Matta, 26: 69–74; Markos, 14: 66–72; Luka, 22: 56–62; Yuhanna, 18: 15–17, 25–27.

117. Tierny, *a.g.e.*, s. 34, 35.

118. Bkz. G.C. Berkouwer, *a.g.e.*, s. 171.

119. İlgili Dogmatik Yasanın metni için bkz. www.papalencyclicals.net/Pius12/P12MUNIEHTM.

şında yanılmazlık sıfatı ile yapılmış başka herhangi bir Papalık beyanı yoktur.¹²⁰ Geniş bir kabul görmemekle birlikte, bundan önce, X. Pius'a ait olan *Pascendi* ve *Acerbo Nimis* genelgelerinin de, yanılmazlık statüsü ile yayınlandığına dair bazı görüşler varsa da; genelde kabul edilen, papanın her açıklamasının yanılmazlık kapsamında olmadığıdır.¹²¹ Kaldı ki *Kilise Yasası*'nın, yukarıda zikrettiğimiz maddesinin son kısmı bunu açıklamaktadır:

“...herhangi bir doktrin, açıkça belirtilmesi hâricinde, yanılmazlık kapsamında anlaşılamaz.”¹²²

Yanılmazlıkla papanın dünyevî otoritesi arasında bir bağlantı var mıdır? Öyle görünüyor ki yoktur. Zira, I. Vatikan Konsili'nin kararı, yanılmazlığı “dinî ve ahlâkî” konularla sınırlamıştır.¹²³ Doktrini ilan eden Papa IX. Pius'a göre de, papanın dünyevî otoritesi ile yanılmazlık farklı şeylerdir.¹²⁴

Sonuç olarak; bireysel anlamda yanılmazlığın, Kutsal Kitap'a dayanan veya tamamen teolojik temellere sahip bir inanç olmadığını; daha çok Kilisenin özellikle modern dönemde dış güçlerle mücadele etmede kendisini manevî bir silahla techîz etme amacına dayandığı söylenebilir.¹²⁵ Zaten dogmanın kabul edildiği I. Vatikan Konsili esnasındaki şartlar ve konsil sürecindeki tartışmalar da bunu göstermektedir.¹²⁶ Katolik geleneğinde, aslında yanılmazlık Kiliseye atfedilen bir özelliktir ve –İslâm'da, “ümmetin yanlış üzerine ittifak etme-

120. Küng, *The Church*, s. 572; Collins, *Upon this Rock*, s. 249.

121. Anne Fermantle, *Papal Encyclicals*, s. 28.

122. *The Code of Canon Law*, can. 749/3.

123. Bkz. *Pastor Aeternus*, IV, 9.

124. Pius'un ilgili konuşması için bkz. Corbett, *a.g.e.*, s. 33.

125. Bkz. M. Fiedler-L.Rabben, *Rome Has Spoken*, s. 11

126. I. Vatikan'da, Manning gibi yanılmazlık taraftarlarına karşı, John Henry Newman gibi, yanılmazlık doktrininin geniş anlamda yorumlanmasına gayret eden kilise adamları çıkmıştır (bkz. Robert McClory, “Infallibility in Flux”, *Rome Has Spoken*, s. 20). I. Vatikan Konsili ile ilgili kısımda bahsettiğimiz üzere, Gasser'in söz konusu doktrinle ilgili itirazları dikkate değerdir.

yeceği” inancına benzer şekilde– bozulmamışlık vasfına sahip olmayı ifade etmektedir.¹²⁷

C- PAPALIK, EKÜMENİZM, MİSYON VE DİYALOG

1. Ekümenik Hareket

Çeşitli ayrılıklar ve farklılaşmalar kadar, tüm inananların bütünlüğünü ve birliğini sağlamak düşüncesi de, her dinî gelenekte bulunabilecek, doğal, fakat gerçekleşmesi bir o kadar zor ve sorunlu bir ümittir. Yeryüzündeki tüm Hristiyanların birleşmesini amaçlayan ekümenik hareketi de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Söz konusu hareketin ortaya çıkışında dinî saikler yanında, başka etkenlerden de söz edilmektedir.¹²⁸ Hristiyanların birliğini amaçlayan niyetler ve gayretlerin örneklerini daha önceki dönemlerde de görmek mümkündür. Ancak, bu konuda somut ve kapsamlı adımlar atılmaya başlanması, XX. yüzyılın başında, “ekümenizm” veya “ekümenik hareket” adı verilen olgu ile gerçekleşmiştir. Son yıllarda bu hareket daha ziyâde “ekümenik diyalog” biçiminde adlandırılmaktadır. Ekümenik diyalogun gerekliliği üzerinde Hristiyan gruplar arasında bir anlaşma var gibi görünmekte ise de, bunun ne şekilde gerçekleşeceği önemli bir sorundur. Buna ilâveten, ekümenik hareketi destekleyenler yanında, ona karşı çıkan bazı kiliselerin olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin, daha ziyâde Protestan bir oluşum görüntüsü veren Dünya Kiliseler Konseyi’ni, yine bazı Pro-

127. Kiliseye atfedilen bu özellikle ilgili bkz. George Salmon, *The Infallibility of the Church*, London, 1953; G.H. Joyce, “The Church”, <http://www.newadvent.org/cathen/03744a.htm>.

128. Misyonerlik faaliyetlerinde birlik sağlanması ve bu konuda kiliseler arasındaki çatışmaların üstesinden gelinmesi veya İslâm gibi rakip dinî geleneklerle mücadelede bunun bir zorunluluk gibi algılanması, bu hususta dile getirilen diğer faktörlerdendir. Bkz. William G. Rusch, “Structure of Unity: The Next Ecumenical Challenge –A Possible Way Forward”, *Ecclesiology*, 2.1. (2005), s. 107; Ahmet Hikmet Eroğlu, “Ökümenik Hareketin Ortaya Çıkışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları I*, Ankara, 1998, s. 225.

testanların “ikinci bir Vatikan” olmaya çalışmakla suçladıkları bilinmektedir.¹²⁹

Hristiyan gruplar arasındaki ilk birleşme çabaları, Protestan kiliselerde başlamıştır. 1910’da Edinburg’da gerçekleştirilen ve 1200 civarında Protestan delegenin katıldığı konferans, ekümenik hareketin başlangıcı sayılır. I. ve II. Dünya Savaşları nedeniyle sekteye uğrayan ekümenik hareket, 1948’de Amsterdam’da Dünya Kiliseler Konseyi’nin (WCC/World Council of Churches) kurulması ile merkezî bir kuruma sahip hâle gelir.¹³⁰ Bu kuruluş günümüzde de ekümenizm çalışmalarının odağında bulunmaktadır.

Ekümenik hareket kapsamında gerçekleştirilen çeşitli faaliyetlerden ziyâde, bizim için önemli olan, bu süreçte Papalığın tavrının ne olduğu ve ekümenizmle ilgili tartışmalarda Papalığın ne şekilde yer aldığıdır. Papalık 1960’a, yani Papa XXIII. John’a kadar ekümenik harekete katkı sağlamayı düşünmediği gibi, bu hareketin tamamen karşısında olmuştur. Örneğin XI. Pius, 1928 tarihli *Mortalium Animos* adlı genelgesinde, “pan-Hristiyanlar” olarak adlandırdığı birlik savunucularını tehlikeli ve savaşılmaması gereken kişiler olarak nitelemiştir.¹³¹ XXIII. John’a gelinceye kadar da, Papalığın bu hareket karşısındaki tutumunda önemli bir değişiklik görülmez. Fakat Roncalli’nin daha önce bahsettiğimiz politikası, ekümenik hareket konusunda da Kilisenin bir tavır değişikliğine gitmesine yol açmış, II. Vatikan Konsili’nde de bu olumlu yaklaşım pekiştirilmiştir.

Katolik Kilisesi, Dünya Kiliseler Konseyi (WCC) ile ilk münasebetini XXIII. John’un oluşturduğu Hristiyan Birliğini Geliştirme Sekreteryası vasıtasıyla kurmuştur. 1961’de Vatikan ilk defa, WCC’nin Yeni Delhi’deki üçüncü büyük toplantısına gözlemciler gönderir. XXIII. John’un kurduğu Sekreteryanın çalışmaları sonucunda oluşan *Unitatis Redintegratio* adlı metin, II. Vatikan’ın ekümenizmle ilgili kararı olarak diğer konsil belgeleri ile birlikte ilan edilir.

129. Ekümenik harekete karşı çıkanlarla ilgili bkz. Ahmet Hikmet Eroğlu, *a.g.m.*, ss. 234–236.

130. Ekümenik hareketin ortaya çıkış süreci ile ilgili ayrıntılar için bkz. *a.g.m.*, ss. 225–234. Barker, *O’nun İzinde*, ss. 245–248.

131. Bkz. *Mortalium Animos*, prg. 8, 9.

Unitatis'te diğer Hristiyanlar "ayrı düşmüş kardeşler" olarak nitele-
nir ve tüm Katolik inançlılar, ekümenik harekete destek vermeye da-
vet edilir.¹³² 1968'de WCC ve Papalık Adalet ve Barış Komisyonu iş-
birliği ile Toplum, Gelişme ve Barış Komitesi (SODEPAX) adında bir
komite oluşturulur. Roncalli'nin kurduğu sekreteryaya ise, 1989'da Pa-
palık Hristiyan Birliğini Geliştirme Konseyi (PCPCU) adı altında tek-
rar düzenlenir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, diğer konularda olduğu gibi, II. Va-
tikan Konsili'nden sonraki devrede Papalığın ekümenizmle ilgili tutu-
munda bir gerileme görülmüştür. VI. Paul'un son dönemlerinde ve
özellikle de II. John Paul ile birlikte Kilisede ağırlık kazanan muhâfa-
zakar eğilimin etkisiyle, Papalık ekümenizme yönelik olumlu yaklaşı-
mını tamamen tersine döndürmediyse de, temkinli bir pozisyon al-
mıştır. Özellikle 1980'den itibaren Kilise metinlerinde, bir taraftan
ekümenizmi dışlayamamanın, bir taraftan da içerisinde olma zorunlu-
luğu hissetmenin tezâhürü olan çelişkili ifadeler yer alır. *Kateşizm* bu-
nun örneklerinden biridir. Burada diğer Hristiyanlarla ilgili "mesihe
inanan ve geçerli bir biçimde vaftiz olanlar, *kusurlu bir şekilde de ol-
sa* Katolik Kilisesi ile birlik içerisinde bulunurlar"¹³³ şeklinde, rezerv-
li bir birlikten söz edilir. Diğer yandan aynı maddede, Ortodokslarla
ilgili "Ortodoks Kiliseleri ile bu birlik öylesine köklüdür ki, birliğin
tam olması için hep birlikte Rabbin Efkaristiyasını kutlamaya az kal-
mıştır" denir. Bunlar genellikle olumlu anlaşılabilir ifadeler olarak
görülebilir. Fakat diğer yandan, Kilisenin geleneksel anlayışı olan *ext-
ra ecclesiam nulla salus* (Kilise dışında kurtuluş yoktur) düşüncesi ay-
nen tekrarlanır.¹³⁴ Bu ve "anası Kilise olmayanın babası Tanrı ola-
maz"¹³⁵ biçimindeki benzer hükümler, Katolik Kilisesi'nin kurtuluş
konusundaki tekeli anlayışının hâlâ devam ettiğini göstermektedir.
Kaldı ki daha sonraki bazı Kilise belgeleri de, ekümenizme inananlar
için pek iç açıcı olmamıştır. 1995'te yayınladığı *Ut Unum Sint* (Ekü-
menizme Bağlılık Üzerine) adlı genelgesinde II. John Paul, ekümeniz-

132. *Unitatis Redintegratio*, prg. 4.

133. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 838.

134. Md. 846.

135. Md. 181.

me evet demiş, fakat birleşmenin adresi olarak Papalığı göstermiştir. Papa, genelgenin 88. paragrafından itibaren Roma Piskoposu'nun, yani papanın Hristiyan birliği yolundaki yerinden söz ederken, adeta Papalığın üstünlüğünü ispatlamaya çalışır. Petrus'la ilgili klasik İncil pasajlarını hatırlatır ve Roma'nın öneminden söz eder. Hatta papaların yanılmazlık yetkisinin, Hristiyan birliğine hizmet edebileceğini savunur ve sonuçta tüm teologları ve din adamlarını bu üstünlük etrafında birleşmeye çağırır.¹³⁶ Yine pek çok kişi, 2000 yılında İman Doktrini Kurulu'nun yayınladığı *Dominus Iesus* adlı belgenin, ekümenik harekete vurulan bir darbe olduğu düşüncesindedir.¹³⁷ O dönemde bu kurulun başındaki isim, sonradan papa seçilen Ratzinger'dir ve Ratzinger'in ekümenizmle ilgili görüşünün eskiden beri, "birleşme bize bir şey katmaz" yönünde olduğu bilinmektedir.¹³⁸

Ekümenik hareket içerisindeki tartışmalarda Papalığın ne şekilde yer aldığı hususuna gelince; konu ile ilgili tartışmaların, temel olarak, Papalığın mevcut kurumsal yapısı ile ekümenik hareket için ne gibi avantajlar veya engeller oluşturduğu üzerine odaklandığı görülmektedir. 1997 yılında Toronto'da, Kuzey Amerika Ekümenistler Akademisi (North American Academy of Ecumenists) tarafından düzenlenen bir toplantının konusu, "Papalık: Hristiyan Birliği İçin Engel mi, Yoksa Sıçrama Tahtası mı?" biçimindeydi.¹³⁹ Aslında toplantının temel amacı, Papa II. John Paul'ün, yukarıda bahsettiğimiz *Ut Unum Sint* adlı genelgesini değerlendirmektir ki, söz konusu genelge, bu ve benzeri toplantılarda konunun tartışılmasına yol açmıştı. Bu toplantıda, Papalığın ekümenizm için katkı sağlayabileceğinden şüphe duyan-

136. Bkz. *Ut Unum Sint*, prg. 88-96.

137. Bkz. Michael Putney, "A Roman Catholic Understanding of Ecumenical Dialogue", *Ecclesiology*, 2.2, s. 179; Carol S. LaHurd, "Two Popes, Two Churches", s. 301. *Dominus Iesus*'un metni için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000806_dominus-iesus_en.html

138. Bkz. John P. Galvin, "Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology", s. 664, 665.

139. Bkz. Lorelei F. Fuchs, "1997 North American Academy of Ecumenists Meeting on the Papacy", *Journal of Ecumenical Studies*, Spring 98, vol. 35, 2. ss. 308-316.

lar yanında, R. Tillard gibi, Papalığın ekümenik amaç için “Tanrı’nın bir lütfu” olduğunu dile getirenler olmuştur.¹⁴⁰ Yine aynı yıl Roma’da, “Petrus İdaresi ve Kilisenin Birliği: Hoşgörölü ve Kardeşçe bir Diyaloğa Doğru” adı altında bir sempozyum gerçekleştirilmiştir. Bu sempozyuma, ev sahipliği yapan Katolikler dışında Anglikan, Luter-yen ve Ortodoks kiliselerini temsilen pek çok din ve bilim adamı katılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu, Papalığın önceliğinin –üstünlük değil– hukukî ve dinî değil, “sevgi ve kardeşlikte öncelik” biçiminde anlaşılması gerektiği yönünde görüşler serdetmişlerdir. Fakat, azınlıkta olsa da, bazıları asıl sorunun, Katolik Kilisesi’nin Papalıkla ilgili geleneksel iddialarından kaynaklandığını açıkça belirtmiştir.¹⁴¹

Bir diğer konu, ekümenik hareketin başarısı için gerekli görülen teoloji ile Papalık ilişkisidir. Son zamanlarda ekümenizmin başarılı olabilmesi için bir teolojisinin olması gerektiği sıkça dile getirilmektedir.¹⁴² Hatta ekümenik hareketle ilgili çalışmalar dâhilinde, ortak bir amentü belirleme çabası vardır.¹⁴³ Ortak teoloji konusundaki çalışmalar, sadece Protestanlar arasında değildir; Katolikler de zaman zaman bu çalışmalara katılmaktadırlar.¹⁴⁴ Bu faaliyetler içerisinde aktif

140. Tillard’la paralel düşünenlerin, yani ekümenik hareket içerisinde Papalığı engel değil, avantaj olarak görenlerin sayısı az değildir. Bkz. Louis Weil, “The Papacy: An Obstacle or a Sign for Christian Unity?”, *International Journal for the Study of the Christian Church*, vol. 4, no.1 (Mar. 2004), ss. 6–20; Wainwright, “Does Doctrine Still Divide?”, *Ecclesiology*, 2.1 (2005), s. 34.

141. James Buglisi, “The Petrine Ministry and Church Unity”, *Journal of Ecumenical Studies*, Spring 98, vol. 35, s. 309 vd.

142. Bkz. William G. Rusch, “Structure of Unity: The Next Ecumenical Challenge –A Possible Way Forward”, ss. 107–122; Michael Putney, “A Roman Catholic Understanding of Ecumenical Dialogue”, ss. 187–193; Michael Root, “The Development of Doctrine: A Lutheran Understanding and its Ecumenical Application, *Ecclesiology*, 2.1 (2005), ss. 35–51; Geoffrey Wainwright, “Does Doctrine Still Divide?”, ss. 11–34.

143. Wainwright, *a.g.m.*, s. 11, 26, 27.

144. Örneğin 2004 yılında WCC ve Katolik Kilisesi üyelerinden oluşan bir grubun, ekümenizmin anlamı ve amacı ile ilgili yayınladığı rapor (*The Nature and Purpose of Ecumenical Dialogue*) bu kapsamda bir çalışma sayılabilir. Bkz. Michael Putney, *a.g.m.*, ss. 179–193.

olarak yer alan bazıları, Papalığın birtakım özelliklerinin ekümenik hareket için katkı sağlayabilecek nitelikte olduğu düşüncesindedir.¹⁴⁵ Bu özelliklerden en önemlileri, papanın birlik simgesi olması ve yanılmazlığıdır. Fakat bazı Protestanlar bu görüşleri dile getirmekle, Papalık simgesi altında toplanmayı veya papanın yanılmazlığını kabul etmeyi değil, bu özelliklerin geliştirilecek ortak teolojide örnek alınmasını kastetmektedirler.¹⁴⁶ Yoksa herkes, Papalığın ekümenizme katkı sağlaması önündeki asıl engelin, Roma Kilisesi'nin üstünlük iddiaları olduğunun farkındadır.¹⁴⁷

Ekümenizmin başarısının önündeki en büyük engellerden biri tarafların kendi içlerinde bir bütünlük sağlayamamış olmalarıdır ve bu yüzden ekümenizm oldukça zor bir projedir. Mevcut hâliyle Dünya Kiliseler Konseyi'ne –bazı Luteriyen, Baptist ve Pentakostal kiliseler dışında– 300'den fazla kilise üyedir. Tabii Roma Katolik Kilisesi de, üye olmayan kiliselerden biridir. Vatikan'ın WCC'ye üye olmasının, kendi teolojisine aykırı olduğu düşünülebilir. Çünkü üye olmak, papayı tanımayanlarla birlikte olmak demektir. Konsey açısından da aslında Vatikan'ın üyeliği risk arz etmektedir. Zira üye olması durumunda, dev cüssesi ile konseyi yutabileceği endişesi vardır. Hristiyan birliğini sağlama konusunda ekümenik hareket dışında alternatifler var mıdır? Tüm Hristiyanların katılımını öngören bir “federal model”den bahsediliyorsa da bu, ekümenizmden çok daha ütöpik bir projedir.¹⁴⁸

145. Bkz. Pamela Dickey Young, “A Papacy Faithful to the Gospel: What Would the Protestant Churches Require?”, *Journal of Ecumenical Studies*, Summer/Fall 1998, vol.35, no. 3/4, ss. 357–365; Granfield, *a.g.e.*, s. 88.

146. Michael Root, *a.g.m.*, ss. 46–51.

147. Bkz. “Lutheran-Roman Catholic Dialogue: Teaching Authority and Infallibility in the Church”, *Theological Studies*, vol. 40, no.1 (Mar. 1979), ss. 113–166. Ekümenik hareketin önündeki en önemli engellerden biri de, kutsal metinleri yorumlamadaki farklılıklardır. Çünkü Katolik Kilisesi'nin, Roma ve Papalığın önceliğini gösterdiğini iddia ettiği metinleri, diğer kiliseler hiç de o şekilde yorumlamazlar. Çeşitli Hristiyan kiliselerinin Kitab-ı Mukaddes anlayışları ve yorumları arasındaki farklılıklar hususunda bkz. Kenneth Hagen (ed.), *The Bible in the Churches*, Marquette University Press, 1994.

148. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 119 vd.

Sonuçta Granfield gibi yazarların da belirttiği üzere, Papalığın mevcut iddiaları, Kilisenin ekümenik hareketin bir parçası olması önündeki en önemli engeldir.¹⁴⁹ Ayrıca papanın kendisini Kilisedeki “meslektaşlar”ından bile ayrı gördüğü bir ortamda, Papalık’la diğer kiliseler arasında bir birleşme veya uzlaşmayı mümkün görmek gerçekçi değildir.¹⁵⁰ Ekümenizmin savunucuları, bazen fazla iyimser bir bakış açısıyla, VI. Paul’un, “Papalığın Hristiyanların birliği önündeki en büyük engel olduğu” cümlesini¹⁵¹ veya II. John Paul’un, diğer Hristiyanlara, “Papalığı revize etmemiz konusunda bize yardımcı olun” çağrısını¹⁵² önemli adımlar olarak görmekte ve bu tür açıklamaları “Papalık kendini değiştirmek istiyor ve diğerlerinden gerçekten katkı bekliyor” biçiminde anlamak istemektedirler. Fakat bu tür ifadeler, en iyimser tahminle, gönül alma kabilinden veya siyaseten söylenmiş cümlelerdir. Yoksa Papalığın resmî tavrı ve belgeleri ortadadır ve o, geleneksel tavrından taviz verecekmiş gibi görünmemektedir. Birçok yazarın dile getirdiği gibi, “Papalık ekümenizmle ciddi olarak ilgilenmemektedir ve böyle bir amacı da yoktur; hatta ondan endişe duymaktadır.”¹⁵³

2. Papalık ve Misyonerlik

Ufolar ve uzaylılarla ilgili haberlerin oldukça arttığı dönemlerin birinde bir Kilise yetkilisi, eğer uzaylılar gerçekten varsa, onlara da misyoner göndereceklerini açıklamıştır.¹⁵⁴ Misyonerlikle Hristiyan-

149. Granfield bu iddiaları üç başlıkta toplar. Bunlar a) *ilâhî kurum olma* b) *yargılama üstünlüğü* ve c) *yanılmazlık* iddiasıdır. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, ss. 100–106.

150. Küng, *The Living Church*, s. 337, 338.

151. Aktarmalar için bkz. Leuba, “Papacy, Protestantism and Ecumenism”, s. 468; Galvin, “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology”, s. 653; Granfield, *a.g.e.*, s. 97.

152. Bkz. Louis Weil, “The Papacy: An Obstacle or a Sign for Christian Unity?”, s. 6.

153. Collins, *Upon this Rock*, s. 340; M. Baigent-R. Leigh, *Inquisition*, s. 282.

154. M. Baigent-R. Leigh, *a.g.e.*, s. 284.

lık kadar özdeşleşmiş başka bir din yoktur. Bu, bu dine inananların kişisel tercihlerinden veya çeşitli Hristiyan grupların sonradan gerçekleştirdikleri bazı organizasyonlardan kaynaklanan bir durum değildir. Misyonerlik bu dinin esaslarından biridir ve Hristiyanlığın başlangıcından günümüze kadar, her Hristiyan aynı zamanda bir misyoner olarak algılanmış ve misyonerlik de Kilisenin bir görevi olarak görülmüştür.¹⁵⁵ Sadece yakın dönemdeki Kilise belgelerine bakıldığında, bunun ne kadar vurgulu bir biçimde ifade edildiği görülür. Bu belgelere göre misyonerlik kutsal bir görevdir ve bu görev, Hristiyanlara bizzat İsa tarafından verilmiştir.¹⁵⁶ Papa da, *Kilise Yasası*'na göre, tüm misyon faaliyetlerinin başındaki koordinatör ve idarecidir.¹⁵⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, misyonerliğin tarihi Hristiyanlığın tarihi ile başlar. Fakat belli dönemlerde Kilisenin bir misyonerlik atağı yaptığı görülür. XVI. ve XVII. Yüzyıl, yoğun misyonerlik çalışmalarına sahne olmuştur. Ardından XVIII. yüzyılda güç kaybeden misyonerliğe XIX. yüzyılda XVI. Gregory yeni bir soluk getirir. Bu ivme XX. Yüzyılda, XIII. Leo ve XV. Benedict gibi papalarla devam eder. Fakat bu devrede Katolik misyonerliğinin iki büyük sorunu vardır: Birincisi, misyon konusunda Katolikler kadar profesyonel hâle gelen Protestanlar; diğeri ise, misyonerliğin sömürgecilikle özdeşleşip itibar kaybetmesi. Misyonerlerin adeta sömürgecilerin öncü kolu gibi çalışması ve misyonerlikle siyasal amaçlar arasında görülen örtüşme nedeniyle, özellikle 1920'lerden sonra "Hristiyanlık, emperyalizmin bir aracı olarak görülmeye başlamıştır."¹⁵⁸ Buna karşı bazı önlemler alınması gerekmiş ve XV. Benedict, 1919'da yayınlanan ve "modern misyonun *Magna Carta*'sı" kabul edilen *Maximum*

155. K. Bihlmeyer – H. Tuchle, *a.g.e.*, s. 39.

156. Bkz. İkinci Vatikan Konsili belgelerinden *Ad Gentes*, prg. 6, 7; *Lumen Gentium*, prg. 13. Ayrıca *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 848–856. *Code of Canon Law*, can. 781–792.

157. *Code of Canon Law*, can. 782.

158. Bokenkotter, *Concise History*, s. 322. Misyonerliğin felsefi açıdan problemleri ve bu faaliyetlerin nihaî noktada siyasî amaçlara hizmet etmeye dönüşmesi hakkında bkz. Hanifi Özcan, "Misyonerlik Faaliyetlerinin Felsefi Temelleri", *Eski Yeni*, Sayı 4 (Kış,2007), ss. 45–49.

Illud adlı genelgesinde, bazı misyonerlik prensipleri ortaya koymuştur: a) hedef bölgelerde yerli din adamlarının görevlendirilmesi, b) milliyetçi davranışlardan kaçınma ve, c) bölge kültürüne saygı gösterme.¹⁵⁹ Daha önce bazı misyonerlerce denenen, fakat Kilise tarafından hoş karşılanmayan “kültüre uyarlama” (*inkültürasyon*), yani Hristiyanlığı yerel kültür öğeleri üzerinden anlatarak yaymaya çalışma yöntemi de böylece dinî bir meşrûiyet kazanmıştır.¹⁶⁰ Bununla birlikte, yakın dönemde Kilisenin misyonerlikle ilgili en önemli belgeleri, II. Vatikan Konsili’nde yayınlananlar, özellikle de bu konuya hasredilmiş olan 1965 tarihli *Ad Gentes* (Kilisenin Misyonerlik Faaliyeti ile ilgili Karar)’tır. Fakat bu belgeler bazılarında yeterince tatminkâr gelmemiş ve konsilin, misyonerlik faaliyetleri hususunda bir zaafa neden olacağı (veya olduğu) eleştirileri dile getirilmiştir. II. John Paul’un 1995’te dünya çapında yeni bir “evangelizasyon” çağrısı yapmasının arkasında da bu eleştiriler yatmaktadır. Zira papa şu hususa dikkat çekmektedir: “II. Vatikan Konsili, Kilisenin misyoner faaliyetinin sekteye uğraması değil, tam tersi yoğunlaşması anlamına gelmektedir.”¹⁶¹

Misyonerlik ülkemizde de sıkça gündeme gelen bir konudur ve bu bağlamda tartışılan hususlardan biri de misyonerlik yöntemleri ile alakalıdır.¹⁶² Gerçekten de misyonerlikle ilgili eleştiriler, amaçtan ziyade araçlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni, günümüzde misyonerliğin doğrudan değil, başka hizmet alanları içerisinde yapılmasıdır. Modern misyonun özellikleri hakkında bir tasvir yapan Amerika Katolik Üniversitesi’nden Cenken’in ifadeleri oldukça dikkat çe-

159. Stefano Girola, “Motivations of Catholic missionaries working with Australian Aborigines”, *Australian Psychiatry*, vol. 11, 2003, s. 25.

160. *İnkültürasyon* kavramı ile ilgili olarak bkz. Marcello de Carvalho Azevedo, *Inculturation and Challenges of Modernity*, Roma, 1982, ss. 6–10.

161. John Paul II, *Crossing the Threshold of Hope*, s. 79.

162. Türkiye’de Hristiyan misyonerliği ile ilgili yayınlara örnek olarak bkz. Samiha Ayverdi, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*, İstanbul, 2001; Şinasi Gündüz, *Misyonerlik*, Ankara, 2005; *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996; *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri Sempozyumu*, İSAV, İstanbul, 2004; *İslâmiyât* (Misyon ve Diyalog Sayısı), C. 5, S. 3, 2002.

kicidir. Cenknere, her diyalogun nihaî amacının misyonerlik olduğunu vurguladıktan sonra, diyalog çeşitlerini sayar ve Kilisenin misyonunun beş aşamalı olduğunu söyler: Ortama girmek, hizmet etmek, diyalog, inancı açıklamak ve vaftiz etmek.¹⁶³ Bu tanımlama, özellikle eğitim, sağlık, insanî yardım gibi hayır işleri ile misyonerlik arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kaldı ki Kilise metinlerinde de bu bağlantı açıkça kurulmaktadır ve misyonerlerin beyanlarında da, bu düşünce tarzının tezâhürlerini görmek mümkündür. Örneğin, insanların ducâr olduğu çeşitli hastalıkların, inancı yaymak için Tanrı'nın bir lütfu olduğuna inanılmaktadır.¹⁶⁴ Dolayısıyla bu tür yaklaşımlar, misyonerlerin insanların zaaflarından ve çaresizliklerinden yararlandığı iddialarına yol açmakta ve çoğunlukla misyonerliğin istismarcılık ile itham edilmesine neden olmaktadır. Bunun dışında genel olarak misyonerlik veya Kilisenin tüm dünyanın Hıristiyanlaştırılması ideali, diğer dinlere ya da Hıristiyanlığın başka mezheplerine mensub insanlar için her zaman bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

3. Kilise ve Dinlerarası Diyalog

Kilise açısından, tıpkı ekümenik harekette olduğu gibi, dinlerarası diyalog konusunda da asıl dönüm noktası II. Vatikan Konsili'dir. Papalığın diğer dinleri muhatap olarak görmesi, Garaudy'nin ifadesiyle "afroz çağının bitip diyalog çağının başlaması", bu konsil ile birlikte gerçekleşmiştir.¹⁶⁵ İkinci bölümde gördüğümüz üzere, söz konusu konsil ile başlayan bu süreçte, Papalık bünyesinde hem diğer Hıristiyanlar,

163. William Cenknere, "Mission and/or Dialogue: A Roman Catholic Perspective", *Buddhist-Christian Studies*, vol. 17 (1997), ss. 130-139.

164. Bkz. Stefano Girola, *a.g.m.*, s. 24,25.

165. Bkz. Roger Garaudy, *Afrozdan Diyaloga*, çev. Sadık Kılıç, İstanbul, 1996. Ülkemizde dinlerarası diyalog konusundaki çalışmalara örnekler olarak bkz. Ali İsmail Güngör, *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, Ankara, 1997; Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloga*, Ankara, 2001; Mustafa Alıcı, *Müslüman-Hıristiyan Diyalogu*, İstanbul, 2005; Niyazi Öktem, *Diyalog Yazıları*, İstanbul, 2001; *İslâmîyât* (Diyalog ve Misyon Sayısı), C.5, S.3, 2002.

Yahudiler veya hiçbir dine inanmayanlarla ilgili müstakil birimler, hem de dinlerarası diyalogla ilgili bir konsey kurulmuştur.¹⁶⁶ Peki diyalog kimleri kapsamaktadır? VI. Paul, 1964 tarihli genelgesi *Ecclesiam Suam*'da, dört tip diyalogdan söz eder: tüm insanlarla, tek Tanrı'ya inananlarla, diğer Hristiyanlarla ve Katoliklerle.¹⁶⁷ Yani Kilisenin diyalog anlayışı, kendi mensublarından tüm insanlara kadar uzanan daireler biçimindedir.

VI. Paul ve II. John Paul döneminde, dinlerarası diyalogla ilgili olumlu çalışmalar yapılmış ve iyimser metinler ortaya konmuştur. VI. Paul'un, *Ecclesiam Suam* ve *Evangelii Nuntandi* (1975), II. John Paul'un, *Redemptor Hominis* (1979) ve *Redemptoris Missio* (1990) adlı genelgeleri, II. Vatikan Konsili sonrasında diyalogla ilgili önemli belgelerdir. Bunlara, Dinlerarası Diyalog Konseyi'nin 1991 tarihli belgesi *Diyalog ve İlan (Dialogue and Proclamation)*'ı ve Teologlar Komisyonu'nun 1997'de yayınlanan, *Hristiyanlık ve Diğer Dinler (Christianity and Religions)* adlı metinlerini ekleyebiliriz.¹⁶⁸ Bununla birlikte, II. Vatikan sonrasındaki süreçte, Papalığın ekümenizm konusundaki çelişkili tavrını diyalog konusunda da görmek mümkündür. Zira bahsettiğimiz Kilise metinlerinde, diyalogun gerekliliği ve önemi vurgulanmaktadır; fakat bununla çelişen söylemlerden de vazgeçilmiş değildir. Bu, özellikle teolojik bakış açısında kendini göstermektedir. Örneğin, daha önce de bahsettiğimiz *Dominus Iesus* tarzı metinler, diyalog taraftarlarını hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü bu belge, pek çok kişiye göre, özel olarak bir dini hedef almamakla birlikte, Katolik inancı dışındakileri resmen dışlamaktadır.¹⁶⁹ Ayrıca, Kilisenin temel metinlerine bakıldığında da, diyaloga açık veya çoğulcu bir zihniyet

166. Teşkilâtın yapısı ve faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Ali İsra Güngör, *a.g.e.*, ss. 188–219.

167. *Ecclesiam Suam*, md. 72–85.

168. Metinler için bkz. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/documents/rc_pc_interelg_doc_19051991_dialogue-and-proclamatio_en.html; http://www.vatican.va/edocs/ENG_0219/_INDEX.HTM. Söz konusu belgeler ve dinlerarası diyalog konusunda, II. Vatikan sonrası gelişmeler için bkz. Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloga*, ss. 121–175.

169. Qamar-ul Huda, "The 40th Anniversary of Vatican II", s. 331 vd.

göze çarpmaz. Bunun farkında olan bazı *Curia* üyeleri, diyalog bahsinde bazı sıkıntılı ifadelerin olduğunu kabul ederek *Kateşizm*'de her şeyin yer almasının mümkün olmadığını; *Katolik Kateşizmi*'nin zamana göre değişiklikler geçirdiğini söylemekte ve bir sonrakinin belki bu açıdan daha ileri bir metin olabileceği temennisinde bulunmaktadır.¹⁷⁰ Fakat “Kilise dışında kurtuluş yoktur” biçimindeki ifade, *Kateşizm*'de hâlâ yerini korumaktadır. Yine, İslâm ile ilgili ifadelerde de çelişkili bir tutum vardır. Katolik inancına göre Müslümanlar, Tanrı'nın kurtuluş planı içerisinde midir, değil midir? *Kateşizm*'e göre bu sorunun cevabı, hem “evet”, hem “hayır”dır. Bir maddede, *Nostra Aetate* ve *Lumen Gentium*'a da atıfta bulunularak şöyle denir:

*“Esenlik tasarısı, Yaradanı kabul edenleri, öncelikle İbrahim'in inancını ifade eden, bizim gibi tek, bağışlayıcı, son günde insanları yargılayacak Tanrı'ya tapan Müslümanları da aynı şekilde kapsar.”*¹⁷¹

Başka bir madde ise şu şekildedir:

*“Hristiyanlık inancı, Mesih'te tamamlanmış olan Vahyi düzelttiğini ya da aştığını iddia eden “açımlanmaları” kabul edemez. Hristiyanlık dışı bazı dinler ve de böylesi “açımlanmalar” üzerine kurulmuş bazı yeni mezhepler bu kategori içindedir.”*¹⁷²

Evet, burada açıkça İslâm'dan söz edilmemektedir. Fakat “*Mesih'te tamamlanmış olan Vahyi düzelttiğini ya da aştığını iddia eden*” şeklindeki cümleyle, hedef alınan iddianın en önemli sahiplerinden birinin İslâmiyet olduğu aşîkârdır. Çelişkiler, bizzat papaların ifadelerine de yansımaktadır. Özellikle son dönemlerinde bir diyalog ve barış havarisi portresi çizen II. John Paul'ün, diğer dinlerle ilgili söyledikleri oldukça şaşırtıcıdır. Budizm'e “ateist bir sistem” diyen papa, İslâmiyet'e de açıkça teolojik eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre, “İs-

170. Bkz. Michael L. Fitzgerald, “Other Religions in the Catechism of the Catholic Church”, *İslâmochristiana*, 19 (1993), s. 41.

171. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 841.

172. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 67.

lâm'ın Tanrısı, bu dünyanın tamamen dışındadır” ve “İslâm bir kurtuluş dini değildir.”¹⁷³ John Paul, diğer Hristiyanlar konusunda da “kardeşlerimiz” ve benzeri ifadelerle ılımlı mesajlar vermeye çalışsa da, “sadece Roma Kilisesi mi haklı?” sorusuna verdiği cevap, Katolikliğin geleneksel görüşünün tekrarı olmuştur: “İsâ Kurtuluşun yegâne yoludur; İsâ'nın yegâne yeri de Kilisedir.”¹⁷⁴

Diyalogla amaçlanan nedir? “Dinlerarası diyalog” terimi aslında bir galattır. Zira diyaloga girenler dinler değil, dindarlardır. Diyalog esnasında da tartışılanın dinî inançlar değil, dindarların sorunları olması gerekir. Bu çerçevede gerçekleştirilen birçok toplantıda –yanlış biçimde– inançlar tartışılmakta ise de, diyalogun taraflar arasındaki yanlış bilgiler ve önyargıların giderilmesinde bir katkısı olabileceğini düşünmek makuldür.¹⁷⁵ Kilise, diyalogla amaçlanan şeyin dünya barışı olduğunun altını çizmektedir.¹⁷⁶ Fakat Kilisenin bu niyeti ile ilgili endişeler vardır. Bunların başında da, diyalogun bir misyonerlik aracı olarak görülmesi gelmektedir. VI. Paul'un icad ettiği ve II. John Paul'un devam ettirdiği “kurtarıcı diyalog” (*dialogue of salvation*) kavramı, bu endişelerin en önemli nedenlerinden biridir. Çünkü bu kavram, diyalogun amacının “kurtarmak” olduğunu ima etmektedir.

173. John Paul II, *Crossing the Threshold of Hope*, s. 92. Papa XVI. Benedict de, 2006 Eylül ayında Regensburg'da yaptığı konuşmada, Hristiyanlığın aksine İslamiyet'te Tanrı ile akıl arasında bir bağ olmadığını ve –Bizans İmparatoru II. Manuel'den alıntı yaparak– Hz. Muhammed'in savaştan başka bir şey getirmediğini söylemişti. Papanın bu sözleri, birçok İslâm ülkesinde ve Türkiye'de gösterilerle protesto edildi; fakat papa özür dilemedi. İlgili haberler ve yorumlara örnek olarak bkz. “Papanın Kızdıran Sözleri”, *Sabah*, 15.09.2006; Hüseyin Hatemi, “Regensburg Hitabesi”, *Yeni Şafak*, 21.09.2006.

174. Bkz. John Paul II, *a.g.e.*, s. 136 vd.

175. Örneğin Amerika'daki Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki toplantılarda, Müslümanlar sürekli Hristiyanların kendileri hakkındaki yanlış bilgilerini ve önyargılarını düzeltmeye çalışmaktadır. Bkz. John Borelli, “Christian-Muslim Relations in the United States: Reflections for the Future After Two Decades of Experience”, *The Muslim World*, s. 326.

176. Örnek olarak bkz. Papa II. John Paul'un bu konudaki konuşmaları. *Pro Dialogo*, no.107, 2001/2; *L'Osservatore Romano*, Weekly Edition in English, 9 Mayıs 2001, s. 10.

Bu endişeye sahip olanlar, sadece diğer dinlerin mensubları da değildir. Katolik olmayan Hristiyanlardan da bu konudaki tereddütlerini dile getirenler mevcuttur.¹⁷⁷ Kaldı ki bu endişeleri haklı çıkaracak önemli bazı veriler mevcuttur. Örneğin birtakım Kilise mensubları, diyalogun bir misyonerlik aracı olduğunu net bir biçimde ifade etmektedirler. Mannion, VI. Paul'un ortaya koyduğu "kurtarıcı diyalog" kavramını bir adım daha ileri götürerek, "diyalog misyonu"ndan söz etmektedir.¹⁷⁸ Papalık Dinlerarası İlişkiler Konseyi Başkanı Michael Fitzgerald, *Redemptoris Missio*'ya atfen aynen şöyle söyler:

"II. John Paul, Kilisenin misyonerlik görevi hakkındaki mektubunda da (*Redemptoris Missio*) dinlerarası diyalogun Kilisenin incili yayma görevinin bir parçası olduğunu vurgular."¹⁷⁹

Yine, II. John Paul'un Papalık teşkilâtlarını düzenleyen genelgesine bakıldığında, Dinlerarası Diyalog Konseyi'nin, Halkları Hristiyanlaştırma Kurulu ile irtibatlı çalışmasının öngörülmesi manidardır.¹⁸⁰ Yukarıda belirttiğimiz üzere, Cenken, Kilise misyonunun aşamalarını tarif ederken diyalogun, misyonun zorunlu bir parçası olduğunu söylemişti. Bir başka hususa daha dikkat çekmektedir Cenken; o da, II. Vatikan belgeleri dahil olmak üzere, Kilise metinlerinde diyalog ve misyondan bahsedilmekle beraber, bu ikisi arasında bir ayırım yapılmadığıdır.¹⁸¹

177. Söz konusu endişelerle ilgili olarak bkz. John Borelli, *a.g.m.*, s. 327; Michael Putney, *a.g.m.*, s. 184; Solomon Zeitlin, "The Ecumenical Council Vatican II and Jews", s. 106.

178. Mannion, "Ecclesiology and Postmodernity", s. 318.

179. M. Fitzgerald-F. Machado, "Yeni Oluşan Dinler Teolojisi", çev. Ali İhsan Yitik, *DEÜİFD*, S. XVII, 2003, s. 337.

180. *Pastor Bonus*, md. 161.

181. William Cenken, *a.g.m.*, s. 131. Diyalog-misyon ilişkisi hakkında ayrıca bkz. Mahmut Aydın, *a.g.e.*, ss. 157-170; "Dinlerarası Diyalog Yeni Bir Misyon Yöntemi mi?", *İslâmiyât*, C.5, S.3, 2002, ss. 17-48. Diyalogla misyonun ne derece özdeşleştirildiğini, bazı Katolik yayınevlerinin klişelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Maryknoll adlı şirketin kitaplarının başında, şu ibare yer almaktadır: "Maryknoll, Orbis Books vasıtasıyla misyon için temel olan uluslararası diyalogu teşvik etmektedir." William J.

Bunların dışında, genel olarak diyalog konusunda da bazı tereddütler ve endişelerden söz edilebilir ki, Doğu ile Batı veya Hristiyanlık ile İslâm söz konusu olduğunda bu tereddütler daha anlamlı hâle gelmektedir. Binder, bu hususa şöyle dikkat çeker:

*“Diyalog baskıcı ve bastırıcı bir niteliğe sahip olabildiği için, farklı bilinç biçimlerine sahip olan topluluklarla diyalog kurma çabasının her zaman karşılıklı olarak yararlı sonuçlar doğurup doğurmayacağını irdelemenin bazı önemli nedenleri vardır.”*¹⁸²

Edward Said’in gösterdiği gibi, geniş anlamıyla bakıldığında oryantalizm de bir diyalogdur. Fakat bu diyalog, Batı’nın yukarıdan bakan (hegemonik), kibirli karakterinin gölgesi altında kalmıştır.¹⁸³ Yani her diyalog olumlu sonuçlar vermeyebilir. Diyalog bizâtihi olumlu bir eylem değildir. Benzer bir durum, diyalogla neredeyse her zaman yan yana kullanılan hoşgörü (daha doğrusu “tolerans”, yani “tahammül”) için de geçerlidir. Hoşgörü doğal bir şey değildir ve varlığı veri alınamaz. İradî olarak yönelinmesi, kastedilmesi gerekir. Ayrıca, John Lock gibi filozofların da belirttiği üzere, hoşgörü çoğunlukla hâkim konumda ve güçlü olanların değil, daha ziyâde kendisini tehdit altında hissedenlerin ön plana çıkardığı bir söylemdir. Toleransı savunanlar, gücü ele geçirdiklerinde bundan hiç haberleri yokmuş gibi davranmaktadırlar.¹⁸⁴

Sonuçta dinlerarası diyalog, görünürdeki bazı söylemler itibariyle birçok insana cazip gelmekle birlikte, birçoğunda da endişeye neden olmaktadır. Ülkemizde olduğu gibi pek çok insan, diyalogun amacının “Hristiyanlaştırmak” olduğu fikrine sahiptir.¹⁸⁵ Kaldı ki Kilise içerisinde de diyalog karşıtları mevcuttur. Bunlara göre, II. Va-

La Due, *The Chair of Saint Peter: A History of the Papacy*, Orbis Books, New York, 1999.

182. Leonard Binder, *Liberal İslâm*, çev. Yusuf Kaplan, Kayseri, 1996, s. 10.

183. A.g.e., s. 8.

184. Bkz. Fatma Mensur Coşar, *Din Savaşları*, ss. 12, 118–121.

185. Dinlerarası diyalog konusunda bu tarz düşünceye dayanan yayınlara örnek olarak bkz. Yümnî Sezen, *Diyalog İhaneti*, İstanbul, 2006; Müslim Karabacak, *Dinlerarası Diyalog: Şartlara Uydurulmuş Misyonerlik*, İs-

tikan'ın ürünü olan, diğer kiliselerle ve dinlerle diyalog faaliyetleri, Katolikliği bir kimlik krizine sokmuştur:

“Katolikler konsilden önce kim olduklarını ve kim olmadıklarını biliyorlardı. Oysa konsilden sonra kimlikleri bulanıklaştı ve kendilerini Katolik olmayanlar üzerinden tanımlamaya başladılar.”¹⁸⁶

D- PAPALIK VE DÜNYA SİYASETİ

1. Kilise ve Devlet

İncillerde nakledildiğine göre Hz. İsa, bir “Tanrı Krallığı”ndan söz etmektedir. O, bahsettiği “Krallık”ın bu dünyada olmadığını söylese de¹⁸⁷, Hristiyanların bu kavramı tamamıyla manevî bir şekilde yorumladıklarını söylemek zordur. Tanrı Krallığı aslında, Yahudilik’ten tevarüs edilen bir anlayıştır.¹⁸⁸ Hristiyanlık, dinî gelenek açısından olduğu gibi, tarih boyunca, dünyaya karşı tavrı ve siyasetle ilgili bakımından da Yahudilik’ten tamamen ayrılmış değildir. Örneğin, “Bizans’ın ‘Tanrı’nın Dünyadaki Krallığı’ düşüncesi, İsrail’in Eski Ahid’inde olduğu gibi, siyasal, maddî ve somuttur.”¹⁸⁹ Katolik öğretisine göre de, Tanrı’nın Yeryüzündeki Krallığı, Kilisedir.¹⁹⁰ Kilisenin tarih boyunca tavrı da, Tanrı Krallığı’nın dünyevî olarak anlaşıldığını göstermektedir. Kaldı ki, Katolik dünyanın önde gelenlerinden pek

tanbul, 2005; Mehmet Oruç, *Dinlerarası Diyalog Tüzağı ve Dinde Reform*, İstanbul, 2003. İnternet sitesi olarak bkz. <http://www.diyalogmasali.com>

186. Bokenkotter, *Concise History*, s. 387.

187. *Yuhanna*, 18: 36

188. Tanrı’nın Krallığı kavramı ile ilgili karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz. Mehmet Paçacı, “Allah’ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları”, *İslâmî Araştırmalar*, C. 7, S. 2, ss. 181–192.

189. Joseph Campbell, *Tanrının Maskeleri – Batı Mitolojisi*, çev. K. Emiroğlu, Ankara 1995, s. 375.

190. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 763.

çoğuna göre siyaset, “Tanrı’nın sahnesi”dir ve papalar da, din adamları da, geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte bu sahnenin aktörleri olmak zorundadır.¹⁹¹

Birinci bölümde gördüğümüz üzere, Papalık özellikle I. Leo’dan itibaren dünyevî hâkimiyet iddiasında bulunmaya başlamış ve sonraki zamanlarda güçlü papalar ve güçlü imparatorlar zorunlu olarak birbirlerinin düşmanı olmuşlardır. Kilisenin dünyevî iktidarla mücadelesi aslında, sezaro-papizm ile teokrazi arasındaki mücadeledir. İmparatorlar veya krallar Kiliseyi hâkimiyet altına almaya çalışmış, papalar ise dinî alanda olduğu gibi dünyevî alanda da en üst otorite olduklarını iddia etmişlerdir. Ortaçağ’ın, özellikle “Yüksek Ortaçağ” denilen son diliminde Papalık, imparatorlar ve krallarla başa baş bir mücadele vermiştir. Zaman zaman otorite açısından zayıflamış olsa da, birçok dönemde sadece kendi topraklarında değil, tüm Avrupa’da etkili bir kurum olmuştur. Papalığın bu toplumsal etkisi de, manevî otoritesinden kaynaklanmıştır.¹⁹²

Modern ulus devletlerin kurulmaya başlaması ve din-devlet ayrılığının ortaya çıkışıyla birlikte, Kilise ile devlet arasındaki sorun temelde değişmemiş; ancak biçim olarak farklılaşmış ve daha da karmaşık hâle gelmiştir. Laiklik (Kilise ve devletin ayrılması) aslında, başlangıcı itibarıyla Kilisenin bir isteğidir. Çünkü Kilisenin devlet iktidarına ve müdahalesine karşı özgür bir alan yaratmak için buna ihtiyacı vardır.¹⁹³ Fakat işler Papalığın beklediği gibi gelişmemiş ve hâkim devletlerin ya tamamen dine ilgisiz (veya karşı) ya da tüm dinleri aynı statüde kabul eden düzenlemeleri papaları rahatsız etmiştir. XX. yüzyılın başlarında XIII. Leo, devletin Katolik Kilisesine diğer

191. Paul J. Griffiths’in bu görüşleri için bkz. “The Future of the Papacy: A Symposium”, s. 14.

192. Manevî otoritenin geçmişte nasıl işlev gördüğü ve iktidar aracı olarak kullanıldığı hakkında bkz. Rodney Bruce Hall, “Moral Authority as a Power Resource”, *International Organization*, vol. 51, no.4 (Autumn 1997), ss. 591–622; J.M. Hobson–J.C. Sharman, “The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logics of Hierarchy and Political Change”, *European Journal of International Relations*, vol. 11 (1), 2005, ss. 81–86.

193. Bkz. Christopher M. Gray, “The Provocative Power of the Papacy”, s. 506.

dinî organizasyonlar gibi bakamayacağını ve ona belli imtiyazlar vermesi gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁴ 1905'te Fransa'da Kilise ve devletin kanunen ayrılması ortaya çıkınca Papa X. Pius, 11 Şubat 1906 tarihli *Vhementer Nos* isimli genelgesinde, Fransa ruhbanına ve halkına seslenerek, Kilisenin devletten kesinlikle ayrılamayacağını söylemiştir.¹⁹⁵

Günümüzde Fransa'nın, laikliğin kalesi olarak görülmesi de tesadüfî değildir.¹⁹⁶ Zira Fransa, yüzyıllar boyunca Kilise ile en fazla mücâdele eden ülke olmuştur. Gerçi tarihe bakıldığında, Papalığın Fransızlarla ilişkisi paradoksaldır. Papalığa toprak verip onun dünyevî bir hâkimiyet alanına sahip olmasını sağlayan Pepin de Fransız'dır; Kilisenin baş düşmanlar olarak gördüğü Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin havarileri de. Fakat laikliğin gelişimi açısından bakıldığında, bugün Fransa'nın aşırı laikçi tutumunun tarihsel arkaplanında Fransa ile Papalık arasında geçmişte yaşanan sert mücâdelenin olduğu söylenebilir. Günümüzde dahi, bu gerginliğin uzantılarını görmek mümkündür.¹⁹⁷

194. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 251.

195. Genelgenin metni için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/index.htm.

196. Avrupa'da din-devlet ilişkileri ve laikliğin Avrupa ülkeleri arasında uygulanışı açısından karşılaştırılması konusunda bkz. Jaques Robert, *Batı'da Din-Devlet İlişkileri, Fransa Örneği*, çev. İzzet Er, İstanbul, 1998; Jean Babérot (ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, çev. Fazlı Arabacı, İstanbul, 2003.

197. II. John Paul öldükten sonra, Fransa'da bir şehre heykelinin dikilmesi bile ortalığı karıştırmaya yetmiştir. Rus bir heykeltraşın hediyesi olan heykel, Ploermel Belediyesi tarafından şehrin meydanına dikilmiştir. Bazı gruplar kamusal alana dinî bir sembol dikmenin laikliğe aykırı olduğunu savunarak sekiz metre yüksekliğindeki bu heykeli protesto etmişler, fakat heykelin örtüsü 10 Aralık 2006'da törenle açılmıştır. Törenin aslında 9 Aralık'ta, yani tam da Fransa'da laikliğin kabulünün yıldönümünde yapılması planlanmıştır. Ancak bu "tesadüf" bazılarının dikkatini çekince, tören bir gün sonraya ertelenmiştir. Laiklik Platformu üyeleri, heykelin dikilmesine de, törene de karşı çıkmışlardır. Fakat tören yapılmış, hatta heykelin dikildiği meydanın adı da II. John Paul Meydanı olarak değiştirilmiştir. Özellikle belediye başkanını suçlayan muhâlifler, konuyu mahkemeye intikal ettirmişlerdir.

Bugün Kilise içerisinde, hâlâ devletin Kiliseye tâbî olması biçiminde bir “teokrazi”yi değilse de, devletin Kilisenin üstünlüğünü tanıması ve Hristiyan ilkelere göre davranması gerektiğini savunanlar mevcuttur. Fransa örneğindeki gibi, bir din-devlet ayrılığının kötü sonuçlar doğurduğunu ve Avrupa’nın yeniden Hristiyanlaştırılması gerektiğini söyleyen Paris Başpiskoposu Lustiger ve devletin Hristiyan esaslara dayanan temel bir değerler çerçevesi benimsemesi gerektiğini, dinin özel/bireysel alanla sınırlandırılmayacağını savunan Ratzinger, bunun örnekleridir.¹⁹⁸ Günümüz dünyasında, özellikle de Avrupa’da Kilisenin birtakım hukukî düzenlemelerden hoşnut olmadığı bilinmektedir. Fakat din-devlet ilişkileri --en azından hukukî metinler anlamında-- ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bugün Avrupa ülkeleri arasında dört değişik uygulamadan söz edilmektedir: a) İngiltere, Danimarka ve Yunanistan gibi, *bir devlet dinine ya da millî kiliseye sahip olanlar*, b) Almanya, Hollanda ve Belçika gibi, *dinî çoğulculuğun hakim olduğu yarı laik devletler*, c) İspanya, İtalya, Portekiz gibi *laik, fakat Katolikliğin avantajlı konumda olduğu ülkeler*, d) Gösterilebilen tek örneğin Fransa olduğu, *tamamen laik ülkeler*.¹⁹⁹

Bununla birlikte, hukukî metinlerde ne yazarsa yazsın, günümüz Avrupasında din, kültürel açıdan önemli bir unsur olmaya devam etmektedir. Öte yandan, Avrupa’da siyasetle Hristiyanlığı birbirinden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Örneğin, Ratzinger papa olduktan sonra ilk ziyaretini, Ağustos 2005’te, memleketi Almanya’ya yaptı. Köln’de düzenlenen Dünya Gençlik Günü kapsamında, endüljans vadiyle buraya gelen papayı, yüz binlerce kişi dinledi.²⁰⁰ Papanın bu ziyareti tamamen dinî bir faaliyet olarak algılanmadı. Birçok kişi, tam da Almanya’daki seçimler öncesine “tesadüf eden” bu ziyareti Hristiyan Birlik partilerine destek olarak yorumladı. Kaldı ki, Avrupa’da

198. Bkz. Rubenstein, “Yirmibirinci Yüzyılda Din”, ss. 183–186.

199. Bkz. A.C. Hemerijk (ed.), *The European Union, Turkey and Islam*, s. 33; Fazlı Arabacı, “AB Ülkelerinde Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye”, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, ss. 7–33.

200. Papalığın endüljans vadinin metni için bkz. *L’Osservatore Romano*, 10/17 August, 2005.

Hristiyan Demokratlar'la gerek yerel kiliseler, gerekse Vatikan arasındaki ilişkiler oldukça önemlidir.²⁰¹ Zira Hristiyan Demokratlar, Almanya'daki "Hristiyan Tarihsel Birliği" gibi Protestan ağırlıklı bazı istisnalar dışında, çoğunlukla Katolik'tir. Bunlar "merkez" veya "merkez sağ" partiler olarak nitelenir. Almanya'da CDU (Christlich Demokratische Union), İtalya'da DC (Democrazia Cristiana), Fransa'da MRP (Mouvement Républicain Populaire) Avrupa'da kurulmuş Hristiyan Demokrat partilerin en önemlileridir.²⁰² Birçok kişiye göre "kiliseler, bugün toplumsal ve siyasal taleplerini büyük oranda Hristiyan partiler aracılığıyla seslendirmektedirler."²⁰³ Hatta günümüzde "toplumsal, ekonomik, siyasî konuları ve sorunları Hristiyan prensipler ışığında değerlendiren bir ideoloji"²⁰⁴ şeklinde tanımlanan bir "Hristiyan Demokrasi İdeolojisi"nden söz edilmektedir. Bu ideoloji, klasik liberalizmin tersine, bireyi bir aile ferdi, toplumun ve manevî bütünlüğün bir parçası olarak görmekte, toplumsal dayanışmayı ve yardımlaşmayı ön plana çıkarmaktadır.²⁰⁵ Bununla birlikte, Kilisenin bizzat kendisini, tıpkı siyasî partiler gibi bir "çıkar grubu" olarak gören yaklaşımlar da söz konusudur. Buna göre Kilise, her hareketinde bir kâr-zarar hesabı yapmaktadır.²⁰⁶

2. Değerler mi, Çıkarlar mı?

Özellikle Vatikan Devleti'nin kurulmasından sonra, Papalığın dünyevî meselelere karışmama ile bunlara müdahil olma arasında za-

-
201. Bkz. Carolyn Warner, *Confessions of an Interest Group: The Catholic Church and Political Parties in Europe*, New Jersey, 2000, s. 8; M. Emin Köktaş, *Din ve Siyaset*, Konya, 1997, s. 66 vd.
202. Bununla ilgili bir tartışma için bkz. Paolo Pombeni, "The Ideology of Christian Democracy", *Journal of Political Ideologies*, (2000), 5 (3), ss. 289–300.
203. M. Emin Köktaş, *a.g.e.*, s. 67.
204. Carolyn Warner, *a.g.e.*, s. 10
205. Geniş bilgi için bkz. Paolo Pombeni, "The Ideology of Christian Democracy", *Journal of Political Ideologies*, (2000), 5 (3), ss. 289–300.
206. Bkz. Carolyn Warner, *a.g.e.* s. 10.

man zaman gidip geldiğini, fakat her hâlükârda pragmatist bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Aydınlanma dalgasının etkisiyle Kilise, yetkilerinin sınırlanması ve dünyevî işlere karışmaması yönünde yükselen seslere tepki göstermiş ve bu yöndeki beklentilere olumlu cevap vermemiştir. Dahası, siyasî gelişmelerin eski düzenden farklılaşmasını, yani liberal, cumhuriyetçi, demokratik eğilimleri hep kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamış ve bunlara karşı mücadele vermiştir.²⁰⁷ Siyasî gücü olmadığı için manevî silahlarını kuvvetlendirmeye çalışan Papalık, yanılmazlık doktrinini ilan etti. Fakat İtalya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, diğer ülkeler üzerindeki etkisi bir yana, kendi topraklarını dahi kaybetti. 1929'da, Vatikan'ın kuruluş anlaşmasında ise ısrarla Papalığın tarafsızlığı vurgulanıyordu.²⁰⁸ İki dünya savaşında ve akabinde Papalık hep tarafsız bir görüntü vermeye çalıştı. Peki gerçekten tarafsız olabildi mi? Özellikle faşist iktidarlarla ilişkisine ve komünizme karşı verdiği mücadeleye bakarsak, hayır! Birçok konuda Papalık taraf olmuştur. Fakat taraf olurken, birtakım değerleri ve inançları esas aldığını söylemek zordur. Kilise için belirleyici olan, daha ziyade o ortamdaki çıkarlarıdır. M. Gray bunu şu örnekle açıklar:

*"Kilisenin, zamanında Latin Amerika'daki diktatörlerle işbirliği yaptığını; İspanya'da Franco, İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler'le anlaşmalara imza attığını bilmeyenler, Soğuk Savaş döneminde Polonyalı Wojtyla'nın papa seçilip komünizmle mücadele etmesini, dinî ve insanî gerekçelerle yapıldı sanabilir."*²⁰⁹

Bu durum, Kilise içerisinde tuhaf çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Kilise, 1970'lerde Nikaragua'daki Somoza rejimini resmen desteklemektedir; fakat rejim karşıtlarının başını çekenler de, yine Katolik Kilisesi'nin üyeleridir. Sonuç itibarıyla Pa-

207. Gee Burns, "The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism", s. 1123; Kilisenin özgür düşünceye karşı mücadelesi hakkında ayrıca bkz. Albert Bayet, *Dine Karşı Düşünce Tarihi*, çev. Cemal Süreya, 1991.

208. Bkz. Ek 6.

209. Bkz. Christopher M. Gray, "The Provocative Power of the Papacy", s. 500, 501.

palık, çıkarlarını ön planda tutmakta ve bunları değerlerden öne koymaktadır. Ayrıca çoğu kez, iddia ettiği gibi tarafsız bir konumda da değildir. Avrupa ülkeleri arasındaki hakemlik rolünü çoktan kaybetmiştir. Bugün tarafsız ülke deyince, Vatikan değil, İsviçre akla gelmektedir.²¹⁰ Kaldı ki, tarafsızlık bizâtihi bir erdem değildir. İnsanların beklentisi, Kilisenin hâdiseler karşısında tarafsız kalması değil; haksızlığa, zulme uğrayandan yana olması, yaşanabilecek olumsuzlukları engellemek için çaba sarfetmesidir. Fakat özellikle yakın bir geçmişte, II. John Paul dönemindeki iki olay, Papalığın bu konuda başarılı bir sınav vermediğini göstermektedir. 1990'larda Bosna ve Ruanda'da yaşanan iki soykırımda da Kilise, üzerine düşeni yapmamıştır.

Avrupa'nın göbeğinde yaşanan bir dram olan Bosna Savaşı'nda, üç millet ve üç inanç vardır: Ortodoks Sırlar, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnaklar. Bu savaşın mağdurları, Sırların yok etmeye azmettiği Müslüman Boşnaklardır. Vatikan'ın barışçıl bazı girişimleri nasihatten öteye gitmemiştir. Bu vahşete karşı Kilise, sadece dua edip çağrılar yapmakla yetinmiştir. Savaş Amerikan müdahalesiyle bittikten sonra ise, çeşitli kiliseler Papalığın barışa nasıl "katkı" sağladığını gösteren yayınlar yapmıştır.²¹¹ Ruanda'daki durum, Papalık açısından daha vahimdir. Zira tarafların her ikisi de Katolik'tir. Nüfusun yaklaşık % 90'nını oluşturan Hutular, sayıca azınlıkta olan Tutsileri acımasızca öldürürken, bazı Katolik rahipler, " 'yoksuldan yana olma' ve 'öfkelerini anlama' bahanesiyle soykırımın işbirlikçileri hâline gelmiştir."²¹² II. John Paul'un konuyla ilgili sorulara verdiği cevap, "üyelerinin işlediği suçlardan dolayı Kilise sorumlu tutulamaz" biçimindedir. Üstelik Vatikan, Belçika'da, 1994 Ruanda soykırımı sırasında savaş suçu işledikleri gerekçesiyle iki rahibinin 15'er yıl hapis cezasına çarptırılmasını protesto etmiştir.²¹³

210. Bkz. Owen Chadwick, *The Popes and European Revolution*, ss. 254–256.

211. Örnek olarak bkz. *Vatikan ve Bosna-Hersek'teki Savaş*, XXIII. John Ekümenik Merkezi, Ankara, 1994.

212. Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, s. 124.

213. "Vatikan'ın Şaşırtıcı Tepkisi", T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Bülteni, 11.06.2001.

Tabii işin bir de sahip olunan güçle ilgili bir tarafı vardır. Stalin'e papadan bahsettiklerinde, "Kaç tane ordusu varmış?" diye sorduğu söylenir.²¹⁴ Evet orduları yoktur; ama papa, dünyada önemli bir nüfusun "Tanrı'nın Vekili" olduğuna inandığı adamdır. Fakat değişen dünya karşısında Papalığın otoritesinin bir hayli aşındığı bir gerçektir. İtalya'da bile, Papalığın yerleşik görüşlerinin hilâfına olan bazı hukukî düzenlemeler halkoyu ile kabul edilmiştir. Örneğin, 1974'te boşanma; 1975'te doğum kontrolü araçlarının kullanılması; 1981'de kurtaj, referandumlarla kanunî hâle gelmiştir.²¹⁵ Yine yakın zaman önce, AB Anayasası hazırlanırken Kilisenin, Hıristiyanlığa atıf yapılması yönündeki talepleri dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte Kilise, adeta "insanlarla ilgili olan her şey Kilise ile ilgilidir" düşüncesinden asla vazgeçmemiş, dünya meseleleri ile ilgili hemen her konuya müdahil olmuştur.²¹⁶ Üstelik bu ilgisi insanlar tarafından benimsenmiş olmalı ki, bazı sorunlarla ilgilenmediği zaman da eleştirilmektedir. Örneğin 2005 yılında II. John Paul, AIDS'le mücadeleye yeterli desteği sağlamadığı için "büyük bir hata" yapmakla itham edilmiştir.²¹⁷

Bazı durumlardaki çıkarları bir yana, Papalığın tamamen değerlere dayalı bir siyaset izlemesine engel olan başka faktörler de vardır. Bunların başında, dünya gerçekleri ve Papalığın aynı zamanda bir devlet olmasının getirdiği sınırlamalar gelmektedir. Kilise sadece dinî bir kurum veya bir sivil toplum örgütü değildir; diğer ülkelerle ilişkileri "diplomatik" olmak zorundadır. Bir başka ayırımı da, kişiler ve kurum arasında yapmak gerekir. Mevcut şartlar içerisinde, Vatikan'ın dünya siyaseti ile ilgili doğrudan, resmî bir açıklama yaptığına veya hâkim güçlere yönelik açıkça bir eleştiride bulunduğuna pek şâhid olmayız. Fakat Kilise içerisinde, Amerikan müdahaleciliğini, kapitalizm ve hatta ulus-devlet anlayışını oldukça sert bir şekilde eleştirenlere

214. M. Fiedler - L. Rabben, *Rome Has Spoken*, s. 5

215. Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, 1996, s. 375.

216. Örneğin Papalık, 80'li ve 90'lı yıllarda nükleer silahsızlanma konusundaki tartışmalara dahil olmuş ve silahsızlanmayı desteklemiştir. Bkz. Douglas Roche, "The Holy See and Nuclear Disarmament", *America: The National Catholic Weekly*, vol. 178, no. 8 (1998), s. 9.

217. Bkz. "The Pope's Greivous Errors", *The Lancet*, Mar. 12-18, 2005, s. 912.

rastlamak mümkündür. Örneğin William Canavaugh, şu anda dünya gündeminin ilk sırasında yer alan Irak'taki savaş üzerinden, sıkı bir ulus-devlet ve kapitalizm eleştirisi yapmaktadır. 2004 yılında gerçekleştirilen Dominiken Konsili'nde sunduğu “Tanrı Adına Öldürmek” isimli tebliğinde Canavaugh, dinin şiddet ile özdeşleştirilmesine ve adeta dinin şiddeti, seküleritenin ise toleransı temsil ettiği düşüncesinin yayılmaya çalışılmasına itiraz eder. Ona göre, Tanrı'nın emirlerini ciddiye almanın ve dini bireysel değil cemâatsel bir olgu olarak görmenin, ânında “fundamentalizm” diye yaftalanması da çok yanlış-²¹⁸ tır. Canavaugh, aslında ulus-devletin de din gibi işlev gördüğünü ve Tanrı adına öldürmek vahşet diye nitelenirken, ulus-devlet adına öldürmenin mazur gösterilmeye çalışıldığını; oysa ulus devlet adına öldürmenin de “sahte bir tanrı” adına öldürmek olduğunu söyler. Çünkü Hobbes'un tabiriyle ulus-devlet, “ölümlü tanrı”dır; üstelik tıpkı Eski Ahid'in tanrısı gibi, başka bağlılıklardan hoşlanmayan “kıskaç bir tanrı”dır. Sözlerini, Irak Savaşı ile ilgili bir değerlendirmeye bitirir Canavaugh: “Evet, bu bir din savaşıdır; liberal, demokratik kapitalizm dininin, İslâm dinine karşı yürüttüğü bir savaş.”²¹⁹

3. Diğer Devletler ve Bağlı Kiliselerle İlişkiler

Papalığın en önemli sorunlarından biri de, kendisine bağlı kiliselerin bulunduğu ülkelerdeki sosyo-politik şartların çeşitliliğidir. Katolikliğin ağırlığını koruduğu birçok merkezî Avrupa ülkesinde Papalık, önemli sorunlarla karşılaşmıyormuş gibi görünebilir. Fakat siyasî karışıklıkların veya otoriter yönetimlerin ya da farklı bir kültürel havanın hâkim olduğu yerler söz konusu olduğu için, Papalığın dış ülkelerdeki tüm kiliselerle aynı tarz bir ilişkiye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Mesela, yıllardır bazı kiliseler, Papalığın kendilerini yalnız bıraktığını adeta sızlanarak ifade etmektedirler. Bunlardan biri Kuzey İrlanda, özellikle de Katolik-Protestan çatışmasının en ha-

218. Bkz. William T. Cavanaugh, “Killing in the Name of God”, *Dominican Council 2004*, ss. 510–526.

219. A.g.m., s. 521.

rareti mekânlarından biri olan Ulster bölgesi Katolikleridir.²²⁰ Fakat biz burada kısaca, daha çarpıcı ve birbirine zıt iki örneği ele alacağız: ABD ve Çin.

“Amerikalılık” imajı çoğunlukla WASP (Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan)’a indirgense de Katoliklik, ABD’de görmezden gelinebilecek bir unsur değildir. XX. yüzyıl başları itibarıyla burada, on beşin üzerinde Katolik metropolitlik bulunmakta; ayrıca Katolik Kilisesi’nin, eğitim alanında önemli faaliyetleri göze çarpmaktadır. ABD’de Katoliklere ait 10.000’e yakın ilköğretim, 2.000’in üzerinde orta dereceli okul, 200’ün üzerinde kolej ve 300 civarında ruhban okulu vardır. Fakat ABD yönetiminde Katoliklerin bir ağırlığı olduğu söylenemez. Birleşik Devletler’in şimdiye kadar bir tane Katolik başkanı olmuştur; o da, hâlâ aydınlatılamamış bir suikast sonucu öldürülen John F. Kennedy’dir.²²¹

Papalığın ABD ile ilişkileri çoğunlukla “istisnai” diye nitelenir.²²² Bunun nedeni, “özgürlükler ülkesi”nin kültürel özelliğidir. Bellah’ın ifadesiyle, Amerika’ya ilk gidenler için “Avrupa Mısır’dı, Amerika ise vadedilmiş topraklar...”²²³ Bu vadedilmiş topraklarda, farklı etnik kökenden ve değişik kültürlerden gelenler “Amerikalılık” kimliği altında bütünleşmiştir. Bu kimliğe, -adeta bir din gibi işlev gördüğünden- bazı sosyologlar, “Amerikan Sivil Dini” derler. Zira Abraham Lincoln, Amerikan bayrağı, Bağımsızlık Günü kutlamaları ve belirli tarihî mekânlar bu dinin azizleri, sembolleri, âyinleri ve ibâdethaneleri gibidir.²²⁴ Bazıları Katolikliğin ABD’de, “Amerikalılık”ın oluşum

220. Bkz. Norman Vence, “No pope here? The Catholics of Ulster: a history”, *History of European Ideas*, 27 (2001), ss. 171–180.

221. Amerika Katolik Kilisesi hakkında bkz. Bokenkotter, *Concise History*, ss. 328–343.

222. Brian Tierny, “Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey”, *The Papacy and the Church in the United States*, Bernard Cooke (ed.) s. 16.

223. Robert Bellah, *Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World*, New York, 1970, s. 175.

224. “Amerikan sivil dini” denen olgu konusunda bkz. Ian Thompson, *Odakta-ki Sosyoloji*, s. 100, 101. Bunun yanında Amerika’ya, çağımızın Roma İmparatorluğu olarak görenler vardır. Roma, kendini medenî ve barışçıl görmekte ve egemenliği altına aldığı yerlere de “Roma Barışı”, yani *Pax Ro-*

sürecinin bir parçası olduğunu ve bu konumunu hâlen sürdürdüğünü savunur. Brown ve Anatolios gibi yazarlar, “Amerika’da Katolik Kilisesi, Amerika’nın bizzat kendisi gibi bir ‘eritme potası’dır” der.²²⁵ Bu iddia bazılarınca kabul edilmese de, Amerika’daki Katolik Kilisesi’nin, bu ülkedeki dinî ve siyasî gelişmeler altında şekillendiği bir gerçektir. Yani Amerika’da Kilise, oldukça belirgin biçimde “Amerikalı”dır. Bunu, bazı Kilise yetkililerinin birtakım konularla ilgili açıklamalarında da görmek mümkündür. Örneğin Vietnam Savaşı sırasında New York’lu kardinal Francis Spellman, savaşı neden desteklediğini şöyle açıklamıştır: “Doğru ya da yanlış; söz konusu olan benim ülkem.”²²⁶

Bu farklı dünya ile Vatikan’ın ilişkilerinde zaman zaman bazı sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle Papalığın birtakım konulardaki müdahalesi, Amerikan Katoliklerinde rahatsızlıklara yol açmaktadır. Fakat Vatikan, ince bir politikayla, Amerikan Kilisesi ile arasındaki bu nazik dengeyi korumaya çalışmaktadır.²²⁷ Bu politikanın en önemli belirleyicisi, Soğuk Savaş döneminden beri süregelen pragmatik ilişkilerdir. Ama bazılarına göre, çıkara dayanan “bu pragmatist tavır, iki taraf arasındaki ahlâkî ve felsefî uçuşumu derinleştirmektedir.”²²⁸

Çin’e gelince; 1949 yılına kadar Katoliklerin bu ülkede bir özgürlük sorunu yoktur. Bu tarihte Marksist temeller üzerine bir Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Katoliklerin faaliyetleri yasaklanmış, misyonerler tutuklanmış, 1952’de ise Çin’deki Papalık temsilcisi Nantonio Riberi sınır dışı edilmiştir. İstatistiklere göre 1948 yılı itibariy-

mana getirdiği iddiasındaydı. Günümüzde de Amerika aynı iddialara sahiptir ve bir *Pax Americana*’dan söz edilmektedir. Bkz. Richard L. Rubenstein, “Religion and Clash of Civilizations”, *Dialogue & Alliance*, vol. 16, no. 2, Fall/Winter 2002, s. 11.

225. Stephen F. Brown and Khaled Anatolios, *Catholicism and Orthodox Christianity*, USA, 2002, s. 11.

226. William H. Slavick, “The Peace of Christ and Just Violence”, *Rome Has Spoken*, s. 192.

227. William Portier, “Church Unity and National Traditions: The Challenge to the Modern Papacy”, *The Papacy and the Church in the United States*, Bernard Cooke (ed.), s. 37 vd.

228. Massimo Franco, “Papal Rebuke”, s. 39.

le, daha çok Doğu bölgelerinde olmak üzere, Çin'deki Katolik sayısı 3 milyonun üzerindedir. 1986'ya gelindiğinde, olağanüstü bir düşüşle 300 bine gerilemiştir. 1986'daki bazı reformlarla, hükümetin baskıcı rejiminde eskiye göre bir gevşeme ortaya çıktığından, 2000 yılında bu rakam tekrar eski seviyesine ulaşmış görünmektedir.²²⁹ Bununla beraber, şu anda Çin'de fiili olarak iki ayrı Katolik Kilisesi bulunmaktadır. Bunlardan biri, devlet kontrolünde olan ve bağımsız olduğunu iddia eden Millî Katolik Kilisesi, diğeri ise “gayrı resmî” veya “yer altı” diye nitelenen ve kendisini Roma'ya bağlı gören Kilisedir. Vatikan, Çin Hükümeti ile sorun yaşamamak için yeraltı kilisesini resmen tanımamaktadır; fakat resmî kilise de kendisini ondan bağımsız görmektedir. Dolayısıyla Vatikan'ın bu karışık durum karşısındaki siyaseti, hem yeraltı kilisesini küstürmemek, hem de Çin Hükümeti ve resmî kilise ile iyi geçinmek, yani yine pragmatik bir hassasiyet politikası sürdürmek yönündedir.²³⁰

4. Katolik-Yahudi İlişkileri

a) Çatışmanın Temelleri ve Tarihi

Hristiyanlık, Yahudilik içerisinden çıkmış bir din olmakla birlikte, Hz. İsâ'dan başlayarak Yahudilerle ilişkisi her zaman problemli olmuştur. İncillerin de etkisiyle, Yahudi karşıtı bir teoloji oluşmuş ve yüzyıllar boyunca bunun etkisi devam etmiştir.

İsâ'nın ilk öğrencileri Yahudilerdir. Yahudi kimliğinden ayrılmayı da düşünmemişlerdir. Fakat daha sonra, Yahudi-Hristiyanlığından Heleno-Hristiyanlığa doğru bir sapma gösteren yeni dinin mensupları ile Yahudiler arasındaki uçurum gittikçe derinleşmiştir. İsâ'nın takipçileri ile Yahudiler arasındaki ilk ayırım, aslında *Yuhanna* İncili ile

229. Rakamlar için bkz. Bkz. William T. Liu-Beatrice Leung, “Organizational Revivalism: Explaining Metamorphosis of China's Catholic Church”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41: 1 (2002), s. 133.

230. Ayrıntılı bilgi için bkz. F.X. Murphy, “Vatican Politics”, ss. 555–557; William T. Liu-Beatrice Leung, *a.g.m.*, ss. 121–138.

başlamıştır denebilir. Benzerliklerinden dolayı “Sinoptik İnciller” denilen *Matta*, *Markos* ve *Luka*’da, Yahudileri farklı bir topluluk olarak gören bir anlayış göze çarpmazken; *Yuhanna*’da “Yahudiler” tabiri kullanılarak bunlar ayrı bir unsur olarak görülür. Yine aynı İncilde, havarilerin İbranice adları Yunanca’ya çevrilmiş, sadece İsâ’yı ihbâr eden “hain İskaryot”un adı İbranice olarak bırakılmıştır.²³¹ Hristiyanlık usulca Yahudilik’ten kopmuştur ve Yahudilik’ten ayrılma süreci, adeta bir düşmanlığı da beraberinde getirmiştir. Bilâhare, özellikle Hristiyan konsillerinde, Yahudi karşıtı tutumu daha net bir şekilde görmek mümkündür. İznik Konsili (325)’nde Paskalyanın, Yahudilerin Fısıh bayramından başka bir tarihe alınması kararlaştırılır. Laodikya Konsili’nde (348), Hristiyanların *sebt günü* (cumartesi)nü gözetmeleri yasaklanır. 787’deki II. İznik Konsili’nde ise, Yahudilik bâtıl bir din olarak nitelenir ve gönülden ihtidâ etmemiş olan Yahudilerin, kiliselere alınmaması kararlaştırılır.²³² Kilise babalarının yazılarında da Yahudiler çoğunlukla hakir görülmüş ve dışlanmışlardır.²³³ Hatta bazı Yahudi yazarlar, Kilisenin neredeyse Ortaçağ boyunca resmî görüşü olan Augustine teolojisinin, Yahudi karşıtı bir teoloji olduğunu savunurlar.²³⁴ Ortaçağ’ın Papalık *bull*alarında da Yahudiler, pek çok kötü özellikle itham edilmiş ve kardeşini öldüren Kabil’e benzetilmişlerdir.²³⁵ İspanya gibi bölgelerde ise, Yahudilerin –Müslümanlarla beraber uğradıkları asimilasyondan çok önce– dinî inançlarını yaşamalarına izin verilmediği ve ticaret yapmalarının yasaklandığı dönemler olmuştur.²³⁶ Yine, Haçlı seferlerinden nasibini alanlar arasında Yahudiler de vardır. Protestan Reformu sonucunda da Yahudilere karşı bir tavır değişikliği olmamıştır. Luther gibilerin Yahudilere karşı tutumunun, Katoliklerden aşağı kalır bir tarafı yoktur. Aydınlanma dönemine gelinceye kadar, Hristiyanların Yahudilere karşı tavrında önemli bir değişiklik görülmez. Hatta bazılarına göre, uzun

231. Baki Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, s. 126.

232. A.g.e., s. 127, 128.

233. M. Fiedler - L.Rabben, *Rome Has Spoken*, s. 66 vd.

234. Robert S. Wistrich, “The Vatican and the Shoah”, *Modern Judaism*, 21 (2001), s. 83.

235. Solomon Zeitlin, “The Ecumenical Council Vatican II and Jews”, s. 99.

236. Henri Pirenne, a.g.e., s. 97.

dönem süren bu baskı, Yahudi mistisizminin gelişmesinde belirgin bir rol oynamıştır.²³⁷

Yahudi-Hıristiyan ilişkileri konusunda Fransız İhtilâli ile farklı bir dönemece girilir. İlk kez Fransa, 1791’de Yahudilere vatandaşlık hakkı verir. Fakat modern dönemlerin buhrânını aşmada Yahudi topluluklarının çıkış yolu olarak gördükleri sosyalizm, nasyonalizm ve siyonizm gibi seçeneklerden her biri, Kilisenin azılı düşmanlarıdır.²³⁸ Bu nedenle Kilisenin Yahudilere bakışında keskin bir değişiklik olmaz. Papalık, İsrail’de bağımsız bir devlet kurma ideolojisi olarak bilinen “siyonizm”den hiç hoşlanmadığı gibi, fiilî olarak şimdiki İsrail Devleti’nin kurulması sürecinde de olumsuz bir tavır sergilemiştir. Örneğin, o dönem Kilisenin en önemli yayın organı *Civiltà Cattolica*’da çıkan bir yazıda, Filistin’de bir İsrail devletinin kurulmasının, İsa’nın, Yahudilerin dünyanın sonuna kadar sürgünde kalacakları biçimindeki kehanetine aykırı düşeceği ifade edilmiştir. Bir başka yazıda ise, Yahudiler açıkça “katiller ırkı” olarak nitelenmiştir. Hâtıralarında söylediğine göre Theodore Herzl, destek aramak için görüşmek istediğinde, ancak uzun uğraşlar sonunda papanın huzuruna kabul edilmiş ve dönemin papası X. Pius’tan adeta azar işitmiştir. Papa Herzl’e, Yahudilerin bu bölgede toplanmaları konusunda herhangi bir yardımda bulunmayacaklarını belirtmiş; üstelik, “Yahudiler bizim Efendimizi tanıtmıyorlar, dolayısıyla biz de onları tanıyamayız” şeklinde bir cevap vermiştir.²³⁹

b) Uzlaşmaya Doğru

Yahudi kimliğinin modern zamanlardaki milâdı sayılabilecek olan soykırım (holokost) hadisesi ise, Papalığın Yahudilerle ilişkisinin kırılma noktasıdır. Savaş esnasında Vatikan birkaç defa tarafsızlığını ilan

237. F. Kaufmann-J. Eisenberg, *a.g.m.*, s. 108.

238. *A.g.m.*, s. 113.

239. Ayrıntılar ve atıflar için bkz. Richard L. Rubenstein, “The Temple Mount and My Grandmother’s Paper Bag: An Essay on Inter-religious Relations”, *Dialogue & Alliance*, vol. 14, no. 1, Spring/Summer 2000, s. 86.

etmiştir.²⁴⁰ Fakat Yahudiler, soykırımın neredeyse bütün suçunu Kili-seye yüklemek istemişlerdir. Onlara göre Papalık, böyle bir soykırı-mın yaşanmasında, en hafifinden bir “sessiz kalma suçu” (*sin of om-mission*) işlemiştir.

Papa XXIII. John ile birlikte, Kilisenin Yahudilere yaklaşımında radikal bir değişiklik olur ve Yahudilerle bir uzlaşma süreci başlar. Ki-lisenin Yahudilere karşı tutum değiştirmesinin nedenleri olarak, a) soykırım esnasındaki hatalardan dolayı vicdan azabı duyma ve günah çıkarma isteği, b) ekümenik hareketin Yahudilerle ilişkileri tekrar gözden geçirmeye itmesi, c) Batılılarca İsrail Devleti’nin Orta Do-ğu’daki bir kale olarak görülmesi gibi sebepler sayılmaktadır.²⁴¹ Bu-nunla birlikte bu tutum değişikliğini sağlayan en önemli faktör, XXI-II. John’un genel politikası ve bu politikanın ürünü olan II. Vatikan Konsili’dir. Hatta, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu konsilin sırf Ya-hudilerle uzlaşma amacıyla toplandığı yönünde yorumlar yapılmıştır. Kaldı ki konsilin diğer dinlerle ilgili belgesi olan *Nostra Aetate*’de ağırlık Yahudilere verilmiştir.²⁴² Katolikler, birden İsâ’nın bir Yahudi olduğunu hatırlamışlar, söz konusu belgede ve daha başka açıklama-larda Yahudilere yönelik oldukça olumlu ifadeler yer vermişlerdir. Papalıkla İsrail arasında hemen bir münasebet kurulmamış olsa da, Kilisenin Yahudilerin gönlünü alma çabası bir müddet devam etmiş-tir. Yahudilerin Katolikler karşısındaki konumu, artık “eski kardeş-ler” olarak değişmeye başlar.²⁴³ 1963’te Papa VI. Paul, İsrail’i ziyaret eden ilk papa olur. 1992’de yayınlanan *Kateşizm*’de, Yahudilerin İsâ’nın ölümünden topluca sorumlu olmadıkları, Tanrı’nın vahyine muhatap oldukları ve Tanrı’nın onlara olan vaadlerinin gerçek oldu-ğu ifade edilir.²⁴⁴ II. John Paul ile birlikte, 1993’te Roma’da ilk kez

240. Kilisenin bu konudaki resmî açıklamalarına örnek olarak bkz. “Vatican City: Declaration of Continued Neutrality of the Holy See” (*Official Document*), *The American Journal of International Law*, vol. 38, no. 3 (Jul. 1944), s. 201.

241. Baki Adam, *a.g.e.*, ss. 131–133.

242. *Nostra Aetate*’nin Türkçe çevirisi için bkz. Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloğa*, Ankara, 2001, ss. 267–271.

243. Robert S. Wistrich, “The Vatican and the Shoah”, s. 86.

244. Bkz. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, md. 597, 839.

bir papa, bir Yahudi sinagoguna girer. Kilise, 1998 yılında yayınladığı bir belge ile (*We Remember: A Reflection on the Shoah*) soykırımın haksızlığını ve bunun Kiliseden kaynaklanmadığını anlatmaya çalışır²⁴⁵ ki zaten bundan dört yıl önce, 15 Haziran 1994'te Vatikan, İsrail Devleti'ni resmen tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmuştur.

Papa XVI. Benedict, 10 Temmuz 2005'te, yani papa olduktan birkaç ay sonra, anti semitizmle savaşıacağını ilan etmiştir. Ayrıca Benedict'in ilk resmî konuğu İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav'dır ve papa, seçildikten sonra ilk seyahatini gerçekleştirdiği Almanya'da bir sinagogu ziyaret etmiştir.²⁴⁶ Fakat bunlara bakıp günümüzde Vatikan-İsrail ilişkilerinin güllük gülistanlık olduğunu sanmak hata olur. Zira aynı Benedict, 2006 Aralık'ında Roma'da bulunan İsrail Başbakanı Ehud Olmert'le görüşmesinde, başbakanın kendisini İsrail'e davetini nazik bir dille reddetti. Ayrıca papa bu görüşmede, Beytullahim'deki Katoliklerin sorunlarını dile getirdi ki, Filistin bölgesi ve Kudüs (*Holy Land*) dâhilinde yaşayan Katolikler ve buradaki kutsal mekânlar, iki ülke arasındaki en önemli sorunlardan biri olagelmıştır.²⁴⁷ 2004 yılında, Vatikan ile İsrail arasında, diplomatik ilişkinin başladığı 1994 anlaşmasının gözden geçirilmesi amacıyla Vatikan ve İsrail heyetleri arasında yapılan bir görüşme de başarısızlıkla sonuçlandı. Zira İsrail heyeti daha masaya oturur oturmaz, Vatikan temsilcilerine, üzerinde anlaşmaya varılmamış konularda hiçbir yeni görüşme yapamayacaklarını

245. Bkz. Robert S. Wistrich, *a.g.m.*, s. 84; Rubenstein, "Yirmibirinci Yüzyılda Din", s. 184. Söz konusu belgenin tam metni için bkz. www.vatican.va/roman_curia/ponfical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_16031998_shoah_en.html

246. Hüsnü Mahalli, "Papa İsrail'i Çok Seviyor", *Akşam*, 6.11.2005.

247. Bu konuda bkz. Antony O'Mahony, "The Vatican, Jerusalem, the State of Israel and Christianity in the Holy Land", *International Journal for the Study of the Christian Church*, vol. 5, no. 2 (July 2005), ss. 123-146. Bir başka sorun da İsrail-Filistin çatışması hususunda Vatikan'ın tavrıdır. Zira bir taraftan İsrail'in uluslararası ağırlığı diğer yandan o bölgedeki kutsal yerler ve buradaki Katolikler, Papalığı tek bir tarafı tutamaz hâle getirmiştir. Arap-İsrail çekişmesi ve buna bağlı Vatikan'ın politikaları konusunda bkz. George E. Irani, *The Papacy and the Middle East*, Notre Dame, 1986.

bildirerek toplantıyı terk ettiler.²⁴⁸ En son 2007 yılının Nisan ayında, Vatikan'la İsrail arasında küçük çaplı krize neden olan bir gelişme yaşandı. Vatikan'ın İsrail'deki temsilcisi Başpiskopos Antonio Franco, düzenlenen soykırımı anma etkinliklerini boykot edeceğini ve katılma-
yacağını açıkladı. Bu tavrının nedeni olarak da, aynı zamanda törenin yapılacağı yer olan İsrail'deki Yad Vaşem Soykırım Müzesi'nde, dönemin papası XII. Pius'un resminin yanında, papayı soykırım karşısında sessiz kalmakla suçlayan bir yazının bulunmasını gösterdi. Olay dünya medyasında oldukça fazla yankı bulunca başpiskopos, sonradan bu boykot kararından vazgeçip törenlere katılacağını bildirdi.²⁴⁹

c) Yahudilerin Eleştirileri, Katoliklerin Cevapları

Yahudilerin Papalığa yönelik eleştirilerinin odak noktasını, Papalığın nazilerle işbirliği yaptığı, en azından soykırım karşısında sessiz kaldığı iddiası oluşturmaktadır. Yani Yahudiler dönüp dolaşıp anti semitizmin ortaya çıkışında ve soykırım hâdisesinin yaşanmasında Kilisenin etkili olduğunu; bunun arkaplanında ise, Hıristiyan teolojisinin ve tarihinin yer aldığını savunmaktadırlar. Birçok Yahudi yazara göre, Kilise babaları zamanından XX. yüzyıla gelinceye kadar Yahudiler, “Tanrı katili” (*deicide*) olarak görülmüşlerdir.²⁵⁰ II. Vatikan Konsili'nden sonraki süreçte Yahudilerin, Kilisenin attığı adımlar karşısındaki tavrı ise iki türlü olmuştur. Bazıları Kilisenin açıklamalarını ve belgelerini yetersiz görmekle beraber olumlu karşılamış, diğerleri ise soykırım konusunda Papalığı –özellikle de dönemin papası XII. Pius'u– suçlamaya devam ederek uzlaşmaya kapalı bir tavır göstermiştir. Bunlara bir de Hıristiyan teolojisine yönelik eleştiriler eklenebilir.

248. Konuyla ilgili haber için bkz. “Vatican Disappointed by Negotiation with Israel”, *America*, July 19–26, 2004, s. 6.

249. Anadolu Ajansı'nın 16.04.2007'de geçtiği haber.

250. Zeitlin, asıl Yahudi karşıtlığının Haçlı seferlerinden sonra alevlendiğini belirtmekle birlikte, bu anlayışın 18 yüzyıl sürdüğünü ve anti semitizmin kaynağının da bu düşünce olduğunu söyler. Bkz. Solomon Zeitlin, *a.g.m.*, s. 93, 99.

Bazı örnekler üzerinden gitmek herhalde daha açıklayıcı olacaktır. Uzlaşma arayışını olumlu karşılamakla birlikte, bazı eleştirilerini devam ettirenlerin hedefinde, Kilisenin bu bağlamda yayınladığı metinlerdeki birtakım ifadeler vardır. Örneğin, daha önce dile getirilen ve *Kateşizm*'de de yer alan, "İsâ'nın çarmıha gerilmesinden tüm Yahudilerin sorumlu tutulamayacağı" düzeltmesine bir kısım Yahudiler, bu "Bazı Yahudiler bundan sorumludur" demektir, diye itiraz etmektedirler.²⁵¹ Aynı şekilde, *Nostra Aetate* (1965) ve "*We Remember*" (1998) gibi belgeler, birçok Yahudi yazar tarafından takdirle karşılanmakta; fakat bunların bir başlangıç olduğu, Kilisenin daha pek çok adım atması gerektiği bu takdire eklenmektedir.²⁵² Bunların arasında Randolph Braham gibi, gelişmeleri olumlu değerlendirmekle birlikte, Kilisenin söz konusu metinlerinin "savunmacı" bir zihniyetle kaleme alındığı eleştirisini getirenler de vardır. Braham'ın söylediklerinde bir husus daha dikkat çekmektedir. O da, yazarın uzlaşmadan bahsetmekle beraber, bu yolda atılması gereken tüm adımları Vatikan'a yükleyip, İsrail'in veya Yahudilerin ne yapması gerektiği konusunda tek cümle bile sarf etmemesidir.²⁵³

Yahudilerle ilişkiler açısından Papalığı eleştirenlerden bazıları ise, uzlaşmadan hiç söz etmemekte, sadece suçlamalarda bulunmaktadır. Bu tavrın son yıllardaki en meşhur örneği, bir süre Katolik seminerlerinde ders vermiş olan John Cornwell'in, 1999'da yayınlanan *Hitlerin Papası* (*Hitler's Pope*) adlı eseridir.²⁵⁴ Bu kitap, Yahudiler arasında varolan XII. Pius karşıtlığını daha da körüklemiştir. Bununla birlikte kitabın mübâlağalı üslûbu, bazı Yahudi din adamlarını bile isyan ettirmiş ve söz konusu kitaba reddiyeler yazmalarına neden olmuştur. Bunlardan biri olan D.G. Dalin, *Hitler'in Papası Miti* (*The Myth of Hitler's Pope*, 2005) adıyla yayınlanan eserinde XII. Pius ile

251. A.g.m., s. 101, 102.

252. II. Vatikan Konsili'nin Yahudilerle ilişkiler konusunda getirdiği gelişmeler konusunda ayrıca bkz. Ben Zion Bokser, "Vatican II and the Jews", *The Jewish Quarterly Review*, vol. 59, no. 2 (Oct. 1968), ss. 136-151.

253. Randolph L. Braham, "Remembering and Forgetting: The Vatican, the German Catholic Hierarchy and the Holocaust", ss. 222-251.

254. John Cornwell, *Hitler's Pope: The Secret History of Pius XII*, Viking Penguin, USA, 1999.

ilgili iddialara karşı çıkararak, soykırım esnasında Pius'un birçok Yahudi'yi nasıl ölümden kurtardığını anlatmaktadır.²⁵⁵ Suçlayıcı yaklaşımın en tipik örneklerinden bir diğeri, David Ketzer'in eseridir. *Yahudilere Karşı Papalar* (*The Popes Against Jews*, 2001) adlı kitabında, XIX. yüzyılın başından itibaren Yahudilerin Avrupa'daki konumlarını ele alan Ketzer, modern anti semitizmin ortaya çıkışındaki en önemli faktörün Katolik Kilisesi olduğunu ilan etmektedir.²⁵⁶ Bir başka örnek ise, yine *Hitler'in Papası* tarzında bir kitap olan, Daniel Goldhagen'in *Soykırımında Katolik Kilisesinin Rolü* (*The Role of the Catholic Church in the Holocaust*, 2002) adlı eseridir.²⁵⁷

Bu iddia ve ithamlar karşısında Katolik yazarların cevapları, genellikle iddiaların tam aksini savunmak biçiminde olmuştur. Yani onlara göre XII. Pius ve Kilise soykırımı yardımcı olmamış, bilakis engel olmak için elinden geleni yapmış ve en azından pek çok Yahudi'yi ölümden kurtarmıştır. Örneğin, II. Dünya Savaşı esnasında Vatikan'ın soykırımı kayıtsız kaldığı ve "sessiz kalma suçu" işlediği biçimindeki Yahudi iddialarına cevap veren Jaques Adler, Vatikan Radyosu'nun savaş dönemindeki yayınlarını delil göstererek, bu iddianın gerçek dışı olduğunu; Vatikan ve XII. Pius'un nazi ideolojisini tasvip etmediğini ve kınadığını ifade eder.²⁵⁸ Bokenkotter da, XII. Pius'un selefi Papa XI. Pius'un, *Humani Generis* genelgesinde, ırkçılık ve anti semitizmin açıkça kınandığına dikkat çeker ve soykırım esnasında Kilisenin 400.000'den fazla Yahudi'yi mutlak bir ölümden kurtardığını söyler.²⁵⁹ John Cornwell'in, *Hitlerin Papası*'ndaki iddialarına cevaben

255. Bkz. Rabbi David G. Dalin, *The Myth Of Hitler's Pope: How Pope Pius XII Rescued Jews From The Nazis*, Regnery Publishing Inc., USA, 2005.

256. Bkz. David I. Ketzer, *The Popes Against Jews: The Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism*, New York, 2001.

257. Kitapla ilgili değerlendirme için bkz. Vincent A. Lapomarda, "Reckoning with Daniel J. Goldhagen's Views on the Roman Catholic Church, the Holocaust and Pope Pius XII", *The Journal of the Historical Society*, III:3-4, Summer/Fall 2003, ss. 493-502.

258. Jaques Adler, "The 'Sin of Ommission'? Radio Vatican and the anti-Nazi Struggle, 1940-1942", *Austuralian Journal of Politics and History*, vol. 50, no. 3, 2004, ss. 396-406.

259. Bokenkotter, *Concise History*, s. 352.

de, M. Gray gibi Katolik yazarların tepkisi, bu kitaptakilerin gerçeklerle alâkası olmadığı yönündedir.²⁶⁰

Yahudi ithamlarına karşı Katolik tepkisinin tipik örneklerinden biri olan Vincent Lapomarda'nın, Goldhagen'in eserine yönelttiği eleştirilere daha yakından bakmak yararlı olacaktır. Lapomarda'ya göre Yahudi yazarlar, meseleleri değerlendirirken objektif olmalarını engelleyen bazı sabit fikirler içerisindedirler. Soykırım takıntısı, Katoliklerin özeleştiriyeye yabancı oldukları önyargısı ve Cizvitlerin anti semitizmle özdeşleştirilmesi, bunlardan en önemlileridir. Dahası, Yahudiler kendilerini yargıç yerine koymakta ve XII. Pius'un şahsında Kiliseyi yargılamaktadırlar. Soykırım esnasında Kilisenin tavrı konusundaki eleştirileri bir yana, Yahudilerin Kilisenin yapması gerekenler olarak saydıkları şeylerin, akla ve mantığa uyan bir tarafı yoktur. Goldhagen gibi yazarlar, kutsal metinlerin, papanın yanılmazlığı dogmasının ve kurtuluşun ancak Kilise ile mümkün olacağı inancının, anti semitizmi teşvik ettiği için revize edilmesi gerektiğini iddia etmektedirler ki; bu tuhaf düşünceler gerçekleştirilirse eğer, ortada ne Katoliklik, ne de Kilise kalır. Ayrıca bu ve benzeri eserler, içerik açısından da oldukça zayıftır. Bu kitaplarda birinci el kaynaklar kullanılmadığı gibi, "eski hikâyeler"i tekrarlamaktan başka bir şey yapılmamaktadır.²⁶¹

Görüldüğü gibi, Katoliklerin Yahudilerle uzlaşması ve birçok konuda hemfikir hâle gelmesi pek kolay değildir. Zira sorun, sadece soykırım esnasındaki Papalık politikası veya bazı Kilise metnlerindeki ifadelerle ya da sadece geçmişte yaşananlarla sınırlı değildir. Teolojik bir çatışma söz konusudur. Yahudilerin bu husustaki eleştirilerine bakıldığında, bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Abraham Heschel gibi Yahudi yazarlar, Hristiyan teolojisinin merkezine yüklenerek "İsâ kime tapıyordu?" diye sorarlar.²⁶² Zeitlin

260. Bkz. Christopher M. Gray, "The Provocative Power of the Papacy", s. 509 vd.

261. Vincent A. Lapomarda, *a.g.m.*, ss. 493–502. Yahudilerin soykırımı kullanarak herkesi suçluluk psikolojisine soktukları ve yaptıkları her kötülüğü böylece mazur göstermeye çalıştıkları iddiası ile ilgili olarak ayrıca bkz. Israel Shahak, *Yahudi Dini Yahudi Tarihi*, çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, 2002.

262. Heschel'in görüşleri diğer teolojik itirazlar için bkz. Ben Zion Bokser, "Vatican II and the Jews", s. 141 vd.

gibilere göre ise, çarmıh hâdisesinde Yahudilerin rolü ile ilgili, İnciller dışında bir kaynak bulunmaması bir yana, İnciller de bu konuda tutarlı ve doğru bilgiler vermemektedir. Kaldı ki, Yahudi isyanının bastırılmasının ardından, İncil yazarları için Romalılar yerine Yahudileri suçlamak daha kolay oldu ise de; mevcut hâliyle bile İncillerden anlaşılan, çarmıh olayının dinî (yani Yahudi etkisiyle) değil, siyasî (Roma İmparatorluğu ile ilgili) bir hâdise olduğudur.²⁶³ Fakat Hristiyanlar öyle bir teoloji geliştirmişlerdir ki, Yahudilerin sefil durumu ve aşağılanmaları, İsa'nın hakikatının delili sayılmış ve bu delile zarar gelmemesi için de Yahudilerin hep acınacak hâlde olmaları gerekli görülmüştür. Halbuki Hristiyanların "Tanrı katili" iddialarıyla, İsa'nın kendini kurban ettiği inancı çelişmektedir. Madem Hristiyan teolojisine göre İsa, insanlığı kurtarmak için kendini fedâ etmiş ve bilerek ölüme gitmiştir; o zaman, onu öldürdüler diye birilerini suçlamanın mantığı nedir? Her şey ilâhî bir planın parçası ise, Yahudiler Tanrı tarafından verilen bir rolü oynamış olmuyorlar mı?²⁶⁴ Hülâsa, Andrew Wilson'un şu cümleleri, Yahudi bakış açısını özetlemektedir:

*"İsa, Hristiyan anti semitizminin acı tarihinin başlangıç noktasıdır. ...Yahudilere göre çarmıhtaki İsa, kötülüğün sembolüdür... İsa'nın reddi, Yahudi dinî kimliğinin özüdür."*²⁶⁵

E- PAPALIĞA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Corbett, yerinde bir tasvirle, Papalık için, "Hiçbir kurum onun kadar sevgiye muhatap olmadığı gibi, aynı derecede öfke ve nefrete muhatap olmamıştır" der.²⁶⁶ Papalık Batı dünyasının en eski kurumu sayılmaktadır. Bu kadar uzun bir geçmişe sahip olmak ve Avrupa'daki hemen her önemli olayla bir tarafından ilgili bulunmak, doğal ola-

263. Zeitlin, *a.g.m.*, ss. 93-97.

264. *a.g.m.*, ss. 99-107.

265. Andrew Wilson, "Beyond the Cross: Bridging the Theological Divide between Christianity and Judaism", *Dialogue and Alliance*, vol. 16, no.2, Fall/Winter 2002, s. 36.

266. Corbett, *The Papacy*, s. 3.

rak onu birçok eleştiriye açık hâle getirmiştir. Başta bu uzun tarihi olmak üzere, Papalığın birçok yumuşak karnı bulunmaktadır. Buna rağmen, kolay değişmeyen ve taviz vermeyen yapısı, onu güçlü ve istikrarlı kılmıştır. Bu devamlılığını da tabii ki ona inanan ve yürekten bağlı olan mensublarına borçludur.

Papalığın her zaman düşmanları bulunmakla birlikte, Hıristiyanlar tarafından ona yönelik ilk ciddi ve açık eleştiriler, Avignon döneminde başlamıştır denebilir. Bir dönem Paris Üniversitesi Rektörlüğü yapmış olan Padualı Marsiglio, 1324'te yayınlanan *Barış Savunucusu* adlı eserinde, İncillerden Petrus'un otoritesinin çıkarılamayacağını ve Petrus'un Roma'ya hiç gelmediğini söylediği gibi, hâlihazırdaki Papalığın da dünya barışını bozduğunu savunmuştur. Marsiglio (veya Marsilius)'ya göre, papanın otoritesi Tanrı tarafından verilmiş değil, "gasb edilmiş" bir otoritedir. Kilisenin özünde böyle imtiyazlı bir otorite yoktur. Petrus'un, havarilerin başı olduğu da doğru değildir. İsa'nın bütün havarileri eşittir. Ockham'lı William (ö. 1347) da, hem teolojik iddiaları açısından Papalığı, hem de ahlâkî zaafı bakımından papaları eleştiren meşhur isimlerden biridir. William'a göre, papaya mutlak otorite isnad etmek, Hıristiyanları köle konumuna indirmektir ki, bu dinî açıdan "küfür"dür.²⁶⁷ Yine, 1908 yılına kadar *indexte* kalan *Monarşi* adlı eserinde, Papalığın yönetim biçimini eleştiren Dante (ö. 1321), *İlâhî Komedya*'da şunları söyler:

*Efendimiz ermiş Petrus'tan neler istedi,
yetkesinin anahtarını ona vermeden önce?
Hiçbir şey istemedi,
yalnızca 'peşimden gel' dedi.
Ne Petrus ne de ötekiler,
ne altın, ne gümüş istediler...*

...
*Yeryüzünde elinde tuttuğun
kutsal anahtarlara saygım olmasa,*

267. Marsiglio ve William'ın eleştirileri için bkz. M.A. Ağaoğulları-L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, s. 70 vd.

*daha ağır sözler söyledim;
çünkü cimrilüğünüz dünyayı karartıyor,
iyileri ezip kötülerini yüceltiyor.*

...

*Altınla gümüşü Tanrı yaptınız kendinize;
putatapardan farkınız,
bir yerine yüz puta tapmanız.
Ey Constantinus! Mezheb değiştirmen değil ama,
zengin olan papanın aldığı ilk drahoma
nice kötülüğün anası oldu.²⁶⁸*

Bu eleştirilere, Alvarus Pelagius gibi isimler, Papalığı savunarak cevap vermişlerdir.²⁶⁹ Rönesans ve Reform dönemi ise, Papalığın hücumlar karşısında oldukça örselendiği bir devre olmuştur. Zaten Protestan hareketin başarılı oluşu da, Rönesans öncesinden beri biriken ve Luther'le patlak veren çeşitli memnuniyetsizliklere bağlıdır.

Papalığa yönelik eleştirileri, iki grupta değerlendirmek mümkündür: Birincisi, papalara yönelik eleştiriler; ikincisi, Papalık kurumuna yönelik eleştiriler. Bizim üzerinde duracaklarımız, daha çok Papalık kurumuna yöneltilenlerdir. Bir başka açıdan “Katoliklerin ve diğerlerinin itirazları” biçiminde, yani “dışarıdan” ve “içeriden” eleştiriler şeklinde bir ayırım yapmak da belki mümkündür. Aşağıda örneklerini göreceğimiz üzere, bu zâviyeden bakıldığında, içerideki-lerin itirazları daha ziyâde teolojik mevzular yanında, Papalığın merkeziyetçiliği, monarşik yapısı, fazla dünyevîleştiği, kadınları dışladığı gibi hususlara odaklanmış durumdadır. Dışarıdan gelen eleştiriler ise, Papalığın meşrûiyet zemininin sorgulanması, Kilisenin bazı uygulamaları ve politikalarına yöneliktir. Bununla birlikte biz, itiraz noktalarını esas alan bir sistematikte konuyu değerlendirmek istiyoruz.

268. Dante, *İlahi Komedya*, çev. Rekin Teksoy, İstanbul, 1998, *Cehennem*, xix, 88–115.

269. Bu dönemdeki eleştiriler ve onlara karşı Papalığı savunanlar hakkında bkz. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 283, 284; Brezzi, *The Papacy*, s. 19, 120; Bkz. M.A. Ağaoğulları – L. Köker, *a.g.e.*, ss. 70–75, 83, 84.

1. Papalığın Meşrûiyetine ve Otorite İddialarına Yönelik Eleştiriler

Papalığa yüklenen özellikler, onu neredeyse “otorite” ile eş anlamlı kılmıştır.²⁷⁰ Katolik öğretisine göre bu otorite, Tanrısal bir kanuna (*Ius Divinum*) dayanır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kilisenin bir Papalık teolojisi vardır ve bu teolojinin iki temel ayağını (veya aşamasını), Petrus’un önceliği ve yetki zinciri ile bu otoritenin Roma piskoposlarına geçtiği inancı oluşturmaktadır. Papalığın meşrûiyeti ile ilgili eleştiriler, işte bu teoloji üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Hans Küng’e göre, Papalık teolojisinin özellikle ikinci basamağı oldukça zayıftır. Zira Petrus’un yetkisinin Roma piskoposlarına geçtiğinin Kutsal Kitap’tan bir dayanağını bulmak güçtür. Sorunun merkezinde de, Petrus’un Roma’ya geldiğinin ve burada öldüğünün kesin olmaması yatmaktadır. Bazı şüpheli yorumlar dışında, Roma ile Petrus bağlantısının kurulduğu en eski metinler, V. yüzyıla aittir. Petrus’un Roma’ya geldiği ve buradaki kiliseye başkanlık ettiğinin bir kanıtı olmadığı gibi, ne Petrus’un ne de Pavlus’un, buradaki cemâatin kurucusu olmadığı kesindir. Ayrıca, Petrus’un bir monark gibi davrandığını, kendisine piskoposlar tayin ettiğini ve halef atadığını düşünenin oldukça zor olduğunu savunan Küng, Kilise babalarına yapılan atıflara da değinerek, Ireneus’un, ilk Roma piskoposu olarak Petrus’u değil de Linus’u zikretmesini anlamlı bulur.²⁷¹ Fakat bunlardan Küng’ün, Kilisenin Petrus’a dayanan idare (*Petrine Ministry*) anlayışını tamamen reddettiği sonucunu çıkarmak doğru olmaz. Küng’ün temel tezi, Petrusçu idare ile Papalığın aynı şey olmadığıdır.²⁷² O, Petrusçu idarenin sadece “pastoral” yönetim olarak anlaşılması gerektiği kanâatindedir. Ona göre “Tanrı’nın Vekili” gibi doğa üstü, veya Pon-

270. Bkz. Clive Erricker, “Living in a Post-Punk Papacy: religion and education in a modernist world”, *Journals of Beliefs and Values*, vol. 22, no.1, 2001, ss. 73–85. Burada Erricker, Papalığı otorite ile özdeşleştirmekte ve bu otoritenin statüden, statünün de bilgi kaynağı olmaktan ileri geldiğini ifade etmekte ve din ile bilimin modern dünyanın iki papalığı olduğunu öne sürmektedir (s. 73).

271. Küng, *The Church*, s. 584, 586.

272. A.g.e., s. 567.

tifex Maximus gibi pagan ve ayırıcı sıfatlar yanlışır. Papanın bir piskopos ve din adamı olduğu ön plana çıkarılmalıdır; hatta papanın seçimi de ilk zamanlarda olduğu gibi, tüm Kilisenin katılımıyla gerçekleştirilmelidir.²⁷³ Yani Küng'ün eleştirisinin odaklandığı nokta, Kilise yerine Papalığın merkeze alınması ve adeta papa Kilise için değil de, Kilise papa için varmış gibi ters bir bakış açısının geçerli olmasıdır.²⁷⁴

Küng'le paralel biçimde, Papalık'la ilgili çoğu inancın Kilisenin özünde olmadığını; bunların sonradan oluştuğunu savunan başka yazarlar da vardır. Örneğin Thomas Rausch, Katoliklerin birçok yanlış anlamalar içerisinde bulunduklarını iddia eder ki, bunların en önemlileri, papaya atfedilen özelliklerle ilgilidir. Ona göre, Katoliklerin çoğu, Kilisenin başında tek yetkili ve son söz sahibi olarak papanın bulunduğunu sanır. Bu bir “Papalık fundamentalizmi”dir. Oysa Katolik öğretiyeye göre, Kilisenin başı İsa’dır. Papa, sadece piskoposların başıdır. Kilise Babaları, Roma Kilisesi’ni övücü birtakım ifadeler kullanmışlarsa da bu, Papalığın eskiden beri şimdiki özelliklerle anıldığını göstermez. Mesela Büyük Gregory (590–604), “Evrensel Papa” unvanını kabul etmemiş; kendisi için, “Tanrı’nın Hizmetkârlarının Hizmetkârı” (*Servus Servorum Dei*) sıfatını kullanmıştır.²⁷⁵ Papaların, kendilerine o “büyük” unvanları yakıştırmaları daha sonradır. Gregory tarzında mütevazı kişilikler yerine, “Petrus’un halefi” olduğunu iddia eden Büyük Leo (440–461) gibi isimleri kendilerine örnek alan sonraki papalar, XII. yüzyılda işi “İsa’nın Vekili” olmaya kadar götür-

273. Küng, *a.g.e.*, ss. 600–608. Belki bu eleştirilerin etkisiyle, Congar gibi Katolik teologlar, “İsa’nın Vekili” kavramının kapsamını genişleterek, tüm din adamlarının aynı sığata sahip olduğunu savunmuşlardır. Bkz. G.C. Berkouwer, *The Second Vatican Council and the New Catholicism*, s. 152. II. John Paul de, buna paralel biçimde zaman zaman “Her din adamı İsa’nın vekilidir” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bkz. John Paul II, *Crossing the Threshold of Hope*, ss. 7–13.

274. Küng, *a.g.e.*, s. 576, 578.

275. Tierny de, Gregory’nin, İstanbul Patriği’nin ekümenik sıfatını kullanması-na şiddetle itiraz etmekle birlikte, aynı sıfatı kendisi, yani Roma Piskoposu için kullanan İskenderiye Piskoposu’nun bu davranışını onaylamamış olmasına dikkat çeker. Bkz. Brian Tierny, “Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey”, s. 14.

müşlerdir. Fakat bu, son derece yanlışır. Zira, birine “İsâ’nın Vekili” demek, “İsâ artık yok” demektir. Halbuki inanan her kişiye göre, İsâ yaşamaktadır ve Kilise ile beraberdir.²⁷⁶ Kilise tarihçisi John O’Malley de, Katolikliğin bir “Papalıklaştırma” (*papalization*) sürecine maruz kaldığı görüşündedir. O, Katolik olmakla “papaya iman etme”nin özdeşleştiğini, bunun sonradan oluşmuş ve yanlış bir inanç olduğunu; adeta bir Katolik için neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda papanın söylediklerinin Kilisenin söyledikleriymiş gibi anlaşıldığını ve bunun doğru olmadığını savunur.²⁷⁷ O’Malley’e göre, papaların eskiden bu kadar önemli bir rolleri yoktu. *Birinci Milenyum* (ilk bin yıl)’un papaları, sonrakilerin iddialarının çoğuna sahip değillerdi. Onlar Ekümenik konsiller toplamadılar, genelgeler yazmadılar, doktrin ihdas etmediler. Bunlar ikinci bin yıldan itibaren başladı.²⁷⁸

Bazı eleştiriler ise doğrudan Petrus’a atfedilen konuma ve Roma Kilisesi’nin üstünlüğü anlayışına yöneliktir. İtirazlar içerisindeki en önemli noktalardan biri, Kilise tarafından Papalığın meşrûluğu ve ilâhiliğinin delili olarak gösterilen kutsal metinlerdir. Bazılarına göre, “Petrus Metinleri” (Petrine Texts) denilen ve Papalığın meşrûiyetine kanıt olarak gösterilen İncil pasajları, Papa I. Damasus (366–384) zamanına gelinceye kadar hiç kimse tarafından Roma Kilisesi’nin iddia ettiği biçimde anlaşılmamış ve yorumlanmamıştır. *Matta* (16: 18)’da geçen “*sen Petrus’sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım*” ifadesi bunun en tipik örneğidir. Schaff, White ve Collins gibi yazar-

276. Thomas Rausch, “Church, Hierarchy and Churches: Popular Catholic Misconceptions”, *America*, vol. 167, no. 18, (1992) s. 446 vd. Hobbes’a göre de Kilise, Tanrı’nın Yeryüzündeki Krallığı değil, bir “karanlıklar krallığı”dır. Başındaki papanın İsâ’nın vekili olduğu inancı, feci bir yanılgıdır. Bkz. Hobbes, *Leviathan*, ss. 421–424. “Roma Katolik Kilisesi’nin Petrus’a ilişkin iddialarının tamamen asılsız olduğuna dikkat edilmelidir” diyen Barker’a göre ise, Clement, havarilerden sonraki kuşağa mensub olmasına rağmen papa unvanını kullanmamış ve başka kiliselerin işlerine karışmamıştır. Dolayısıyla, Papalığın tüm Hristiyanların başı olduğu iddiası temelsizdir. Bkz. Barker, *O’nun İzinde*, s. 12, 24.

277. John O’Malley, “The Millenium and the Papalization of Catholicism”, *America*, vol. 182, no. 12. s. 9, 10.

278. *A.g.m.*, s. 12, 13.

lara göre, “Petrus” kelimesinin “kaya” anlamına gelmesiyle alâkalı bir karışıklık veya çarpıtma söz konusudur. Zira üçüncü yüzyılda yaşamış olan Tertullian’a kadar hiç kimse pasajda geçen “kaya” kelimesini Petrus şeklinde anlamamıştır.²⁷⁹ “Kaya” kelimesi ancak Eski Ahid göz önüne alındığında doğru biçimde anlaşılabilir ki, buraya bakıldığında bu kavramın “Tanrı” ve “inanç” karşılığı olarak kullanıldığı görülür.²⁸⁰ Bu bakış açısına göre, Petrus’un halefleri ile ilgili bilgiler de kesin olmayıp oldukça şüphelidir.

Kilisenin Kutsal Kitap yorumlarına eleştiriler denince, ilk akla gelenler şüphesiz Protestanlardır. Papayı, Luther Deccâl, Calvin de bir put olarak nitelemiş ise de, Reform kavgalarının duygusal etkileri geçtikten sonra, Protestan eleştirileri daha teknik bir söyleme dönüşmüştür. Bu bağlamda, Protestanların temel itirazı, Papalığın kitâbî bir kurum olmadığıdır. Bu, Kutsal Kitap’a dönmeyi ve “sadece Kutsal Kitap” anlayışını savunan Protestan bakış açısına da uygun bir itirazdır. Protestanların çoğunluğuna göre, Petrus’a atfedilen özellikler, ancak kutsal metinleri çarpıtmakla mümkündür. İlk yüzyıllarda söz konusu metinler, kesinlikle Roma Kilisesi’nin anladığı tarzda yorumlanmamıştır.²⁸¹ Bunun yanında bazıları, Katolik Kilisesi’nin *Vulgat*’ı benimsemesini dahi, bu Latince versiyonda Kilisenin iddiaları lehine çeviri yanlışları bulunmasına bağlarlar.²⁸²

Yukarıda zikredilenler dışında, daha farklı noktalara temas eden itirazlar da vardır. Bunlar arasında dikkate değer olanlar, şu şekilde özetlenebilir: Roma’daki Hristiyanların ilk yapılanma tarzı, Kilisenin sonradan resmettiği gibi değildir. Eski metinlerden anlaşıldığı kadarıyla, ilk dönemlerde Roma’da merkezî bir kilise yoktu. Hristiyanlar,

279. Schaff, *a.g.e.*, s. 597, 3313 numaralı not; James R. White, *The Roman Catholic Controversy: Catholics and Protestants*, Minnesota, 1996, ss. 116–123; Collins, *Upon this Rock*, ss. 7–10. Katoliklerin kendi dogmalarını desteklemek için kutsal metinleri çarpıttıkları iddiası ile ilgili ayrıca bkz. Hobbes, *Leviathan*, s. 383 vd.

280. Collins, *a.g.e.*, s. 9.

281. James R. White, *a.g.e.*, s. 105 vd. Lutheryen ve Calvinist eleştiriler konusunda ayrıca bkz. Granfield, *a.g.e.*, ss. 18–21.

282. Barker, *a.g.e.*, s. 152.

şehrin çeşitli yerlerinde, birbiriyle sıkı bir bağı olmayan ve daha çok etnik kökene göre teşekkül etmiş “ev-kiliseler” de bir araya gelmekteydiler.²⁸³ Ayrıca, ilk Hristiyanların, İsa’nın yakın zamanda döneceği ve dünyanın sonunun an meselesi olduğu inancı –ki İncillerin ifadeleri de bu yöndedir– göz önüne alındığında, bunların Katoliklerin iddia ettiği tarzda, yüzyıllar sürececek bir kilise anlayışına sahip olduklarını düşünmek makul değildir.²⁸⁴ Bunun yanında, bazılarına göre, Roma Kilisesi’nin ve Papalığın önceliği veya üstünlüğü konusunda, Doğu kiliselerinin eski metinlerinde hiçbir ifade yer almaması da dikkat çekici bir husustur.²⁸⁵

2. Papalığın Monarşik Yapısına Yönelik Eleştiriler

Sir Frederick Pollock, 1920’lerde, “Dünyadaki en seçkin monarşi Papalık’tır; fakat sonuçları hiç de tatmin edici değildir” diye yazmıştır.²⁸⁶ “Monarşi” veya “monark” terimleri Kilise ile o derece özdeşleşmiştir ki, Kilisenin resmî dokümanlarında bu tabirler, Kiliseyi ifade etmek üzere kullanılır ve “bunun istisnası çok nadirdir.”²⁸⁷ Bu konudaki eleştirilerin temelinde, monarşinin eskilerde kalmasına rağmen Papalığın anakronistik bir şekilde bunu devam ettirmesi; monarşik yapının içine sirâyet eden “Romalılık”tan gelen kötü alışkanlıklar ve İsa ile havarilerinin sade bir hayat sürdürüklerinin bilinmesine rağmen, papaların ve Kilisenin bu tablodan oldukça uzak olması yer almaktadır.

Papalığın dünyevî bir idare sahasına kavuşması daha öncedir. Fakat XI. yüzyılın başından itibaren, kardinaller ve papanın birlikte yönetimini ifade eden bir *Curia*’nın da oluşmasıyla, Papalık tam anlamıyla monarşi hâline gelmiştir. Bundan sonra yaklaşık 150 yıl boyunca Papalık, Avrupa’daki en güçlü derebeylik konumundadır. Ull-

283. Bkz. Collins, *Upon this Rock*, ss. 17–22.

284. A.g.e., s. 11.

285. Brezzi, *The Papacy*, s. 30.

286. Aktaran , Ullmann, a.g.e., s. 34.

287. Granfield, *Papacy in Transition*, s. 47, 48 numaralı not.

mann'ın deyimiyle, "Papalık terminolojisine göre, Petrus artık bir de-rebeyidir."²⁸⁸ II. Nicholas (1059–1061)'ın ilk defa taç giymesiyle bir-likte Papalık, iyice monarşik bir görüntüye bürünür. Papalar artık krallar gibi davranmaktadır. Ullmann bu değişimi şöyle özetler:

*"V. yüzyılda Roma Kilisesi diğer kiliselerin anası idi; fakat bun-dan sonra sert bir anne olmaya başladı ve sonuçta monarşik bir lider olarak her şeye karışan bir baba hâline geldi."*²⁸⁹

Geçmiş daha eskiye götürülebilirse de, Papalığın ne tür bir idare sistemini benimsemesi gerektiği üzerindeki asıl tartışmalar, net bir şe-kilde XV. yüzyıldan II. Vatikan Konsili'ne kadarki süreçte görülmek-tedir.²⁹⁰ Papalık için öngörülen ve tartışılan üç yönetim tarzından bahsedilebilir: *monarşi*, *aristokrasi* ve –tam olarak günümüzdeki biç-i-miyle değilse de, çoğunluğun katılımı anlamında– *demokrasi*. Bunun-la birlikte asıl tartışmanın, ilk ikisi arasında geçtiği görülür. Zira, de-mokratik bir yönetim talebi hem diğerlerine göre oldukça geç ortaya çıkmıştır, hem de marjinal bir istek olarak kalmıştır. *Konsilcilik* (Con-ciliarism) ve *Gallikanizm* başta olmak üzere, papanın tek başına oto-ritesine karşı çıkan akımlarda da gördüğümüz gibi, temel çatışma, monarşi ile aristokrasi arasındadır. Monarşiyi savunanların temel id-diası, bu yönetim biçiminin Papalık için en uygun tarz olduğudur. Bunların en önemlileri sayılan Cajetan (ö. 1534), Bellarmine (ö. 1621) ve Hettinger (ö. 1890) gibi isimlere göre, "Hristiyanlar itaat etmek için doğmuştur, yönetmek için değil." Ayrıca papa, Kilisenin, yani bir topluluğun değil; tek bir kişinin, yani İshâ'nın vekilidir. İshâ, inananları yönetmek üzere bir grubu değil, tek başına Petrus'u seçmiş-

288. Ullmann, *a.g.e.*, s. 137, 139.

289. *A.g.e.*, s. 141.

290. Bu dönemden önce, VIII. yüzyıla kadar geri götürülen bir *pentarchy* (beş-li yönetim) modelinden söz edilmektedir. Bununla kastedilen, Hristiyan-lığın en eski ve merkezî beş kilisesinin (Roma, İstanbul, İskenderiye, An-takya ve Kudüs) oluşturduğu bir ortak idare şeklidir. Bkz. La Due, *Chair of Saint Peter*, s. 80. Ostrogorsky bundan, Theodoros Studites'in bir haya-li olarak söz eder. Bkz. *a.g.e.*, s. 211. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Ahmet Hik-met Eroğlu, "Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", ss. 399–404.

tir. Bu yüzden aristokrasi Kiliseye uygun bir idare şekli olamaz.²⁹¹ Bu düşüncelerin vardığı sonuç, aslında Papalığın monarşik idare tarzının da ilâhî kaynaklı olduğudur.

Buna karşı çıkanlara göre ise, monarşik Papalık, tarihî gelişmelerin ürünüdür. Temel sorun ise, monarşinin geçmişte kalmasına rağmen, Papalığın bunu devam ettirmeye çalışmasıdır. Bunun sonucudur ki, yakın döneme bakıldığında Papalık her tür özgür sisteme karşı çıkmıştır.²⁹² Sadece kendi yönetim tarzına yönelik talepler değil, modern devletlerdeki demokratik gelişmeler de Kiliseyi huzursuz etmiştir. Oysa monarşinin kutsal bir tarafı olamaz. Hristiyan inancına göre, hiçbir yönetim tarzı “ilâhî” değildir. Ya da tam tersi, Pavlus’un ifadesiyle “tüm iktidarlar Tanrıdan’dır.”²⁹³ Burada şu farkı da belirtmek gerekmektedir ki, monarşik idareye karşı olanların çoğunluğu Papalık kurumuna karşı değildir. Rahner, McBrien ve Ohlig gibi Katolik geleneğe mensub teologlar, Papalığı gerekli görmekle birlikte, onun monarşik yapısının değişmesi gerektiğinde ısrar etmektedirler. Bunların temel itirazı, papanın Kilisenin önüne geçmesidir.²⁹⁴ Gerçi I. John Paul’dan itibaren taç giyme töreni ve benzeri bazı uygulamalar artık terk edilmiş görünmektedir; fakat Papalığın, Ortaçağ’ı hatırlatan seremonilerini hâlâ görmek mümkündür. II. John Paul’un cenaze töreni, bunun yakın zamandaki en tipik örneklerindendir.

Papalığın monarşik ve emperyal görünümü ile bağlantılı bir diğer itiraz da, onun fazla “Romalı” (veya İtalyan) olduğu yönündedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, birçok kişiye göre Roma İmparatorluğu’nun, Papalık ve Roma Kilisesi üzerinde derin bir etkisi vardır. *Consul*, *magistrat*, *curia*, *hierarchie* gibi, Kilise düzeni ile ilgili önemli kavramların neredeyse tamamı, Roma kökenlidir. *Synod*, Roma İmparatorluğu’nun vilâyet meclislerinin bir taklididir. Kilisenin laik-ruhban ayırımı da, imparatorluktan mülhemdir. İmparatorlukta *patrici* denen

291. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 55 vd.

292. Gee Burns, “The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism”, s. 1123 vd.

293. Bkz. Murphy, “Vatican Politics”, s. 552; Collins, *a.g.e.*, s. 6. Sözü edilen İncil pasajı: *Romalılara*, 13: 1.

294. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 58.

soyluların yerini *clerge*, yani ruhban sınıfı; *pleblerin*, yani kölelerin yerini de *laïque*'ler almıştır. Zira, Roma İmparatorluğu'nda da *laïque*'ler "sürü", *clergeler* "çoban"dır. İmparatorluğun *Populus Romanus* (Roma Halkı) anlayışı da papalar tarafından *Populus Dei* (Tanrı Halkı)'ye dönüştürülmüştür.²⁹⁵ Roma'nın etkileri sadece kurumsal özelliklerle sınırlı değildir. Bazılarına göre Papalığın fazla "Latin" ve "Batılı" bir görünüm arz etmesi, bu kategoriye girmeyen bağluları üzerinde olumsuz bir etki yapmaktadır. Resmî anlayışa göre Kilise, "ne Latin, ne de Yunandır; evrenseldir"²⁹⁶ deniyorsa da; mevcut hâliyle Papalık, Afrika ve Asya'dan ayrı bir dünya gibi durmaktadır. Zaireli Kardinal Malula'nın 1978'de *Time*'de yayınlanan konuşması, bu rahatsızlığı çok iyi ifade etmektedir:

*"Tüm bu emperyal süsler, papayı izole eden şeyler.. Tüm bu Ortaçağ kalıntıları, Avrupalıların, Kilisenin sadece Batı'dan oluştuğunu düşünmelerine yol açıyor. Bu katılık, Avrupalıların, benim gibi küçük ülkelerin başka bir şey istediklerini anlayamamalarına neden oluyor. Onlar sadelik istiyor. Onlar İsa'yı istiyorlar. Bunlar, tüm bunlar değişmeli."*²⁹⁷

Bazılarına göre Roma etkisinden kaynaklanan başka kötü alışkanlıklar da vardır. Bunların başında da tipik Romalı özellikleri olan katı hukukçuluk, gelenekçilik ve değişime kapalılık gelmektedir. Bu gelenekçilik, insanları samimiyetsizliğe ve ikiyüzlülüğe itmektedir ki, aslında bunun da Roma kaynaklı olduğu, Romalıların şu atasözünden anlaşılmaktadır: "*foris ut moris, intus ut libet*", yani "görünüşte uy da, içinden ne istersen onu düşün."²⁹⁸

İsâ ve havarilerinin sade bir hayat sürmesi ile papa ve din adamlarının buna hiç benzemeyen hayat tarzlarına yönelik eleştiriler ise, eskiden beri dile getirilmektedir. Dante *İlâhî Komedya*'da şöyle der:

295. Bkz. Charles Seignobos, *a.g.e.*, s. 43, 49, 61, 73, 74; Ağaoğulları-Köker, *a.g.e.*, s. 17, 19, 20.

296. Henri de Lubac, *Catholicism*, s. 156.

297. 30 Ekim 1978 tarihli *Time*'dan aktaran Patrick Granfield, *Papacy in Transition*, s. 17.

298. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, ss. 23-25.

*Cefas [Petrus] vardı, Kutsal Ruh'un büyük çanağı [Pavlus] vardı,
avurtları çökmüştü, ayakları çıplaktı,
zar zor doyuyordu karınları.*

*Oysa öyle göbekli ki şimdiki çobanlar [papalar]
Ayakta durmak için destek arıyorlar,*

...

*Cübbeleri atlarını örtüyor,
Aynı örtü altında iki hayvan gidiyor...²⁹⁹*

Zamanımıza gelinceye kadar, aynı itirazı birçok kişiden duymak mümkündür. Temel olarak ifade edilen, Roma Kilisesi ve Papalığın kendisinin en önemli dayanakları olarak gördüğü Pavlus ve Petrus'un, papalar gibi bir hayat sürmediğidir. "Petrus bir prens değildi, mütevazı bir balıkçıydı" der Küng, ve İsa'yı inkâr etmesi hâdisesini de, onun insanlığına ve doğallığına bağlar.³⁰⁰

3. Papalığın Kilise Yönetimine Yönelik Eleştiriler

Bu başlık altında değineceğimiz temel itirazlar; Kilisenin papaya odaklı merkezîyetçiliği, papa ve diğer piskoposların birlik ve bütünlük içerisinde çalışması (*collegiality*) konusundaki eksiklik, Kilise idaresinde laiklerin dışlanması, Papalığın fazlaca dünyevîleşmesi ve din-darlardan kopuk olmasıdır.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerine bakıldığında, kiliselerin birbirle-riyle organik ve hiyerarşik bir ilişki içerisinde olmadığı görülür. Daha sonraki dönemlerde ise, Batı'da Roma Kilisesi öne çıkmış ve diğer ki-liseler üzerinde bir üstünlük sağlamıştır. Ortaçağ'dan itibaren Papalık gittikçe daha merkezîyetçi bir kurum hâline gelmiştir. Bu merkezîyet-çiliğin odağında da bizâtihi papa vardır. Ona bağlı bölgesel kiliselerle

299. Dante, *İlahi Komedya, Cennet*, xxi, 127-133.

300. Bkz. Küng, *The Church*, ss. 602-606. Petrus'un İsa'yı inkârı hâdisesi, Ka-toliklerce genellikle kötü şöhretli papaların konumunu meşrûlaştırmak için kullanılmıştır. Yani, papalar Petrus'un halefleri olduklarından, onun hem güçlü hem de zayıf yönlerini temsil etmişlerdir, denmektedir. Bkz. Stebbing, *Story*, s. 5.

Roma Kilisesi arasında her zaman bazı sorunlar olmuştur.³⁰¹ Bununla birlikte, Roma merkezîyetçiliğine karşı yerel kiliselerin özerkliğini savunan en önemli akım, daha önce sözünü ettiğimiz, *Gallikanizm*'dir. Fakat Gallikanizm sonradan siyasallaşmış ve Kilisenin, diğer devletlerin egemenlik haklarına müdahale etmemesi gerektiği fikri ile özdeşleşmiştir. Bunun dışında Papalığın merkezîyetçiliğine ve papanın tek başına idaresine yönelik ciddi bir alternatif olarak görülen *Konsilcilik*'ten söz edilebilir.

Kudüs Konsili, Hristiyanlık tarihindeki ilk konsil sayılmaktadır. İkinci yüzyıldan itibaren bölgesel konsiller, dördüncü yüzyıldan itibaren de genel konsiller artık kurumsallaşmıştır. Konsilin temel amacı mutâbakattır. Konsillerde Kutsal Ruh'un inananlara yardım ettiğine inanılır. Fakat mevcut *Kilise Yasası*'nda da görüldüğü üzere, eskiden beri papa, genel konsilin üzerinde bir otoriteye sahip olmuştur.³⁰² Daha önce belirttiğimiz gibi, VII. Gregory (1073–1085) ile birlikte papanın genel konsilden üstünlüğü resmen ilan edilmiştir. Fakat papanın tek başına iktidarına karşı, Konsilcilik adı verilen ve genel konsilin nihâî karar mercii olmasını talep eden bir muhâlefet söz konusudur.

Konsilciliğin köklerini IX. yüzyılda yaşamış olan ve Roma Kilisesi'nin adem-i merkezîyetçi bir yapıya sahip olması gerektiğini savunan Rheims Başpiskoposu Hincmar (ö. 882)'a kadar götürmek mümkündür.³⁰³ Bununla birlikte Konsilciliğin, en üst otorite olma açısından papaya alternatif olarak görülmesi, birinci bölümde de bahsettiğimiz

301. Roma Kilisesi ile yerel kiliseler arasında nasıl bir ilişki olduğu teolojik açıdan da tartışmalıdır. Anlaşmazlığın merkezinde, Kilisenin birliğinin ve evrenselliğinin *basit* mi yoksa *bileşik* bir mâhiyet mi arz ettiği yer almaktadır. Örneğin Rahner, tüm kiliseleri tek ve evrensel Kilisenin kendisi olarak değerlendirirken, Ratzinger ve Congar gibiler, Kiliseyi Roma ve diğer kiliselerin birliği biçiminde tarif etmektedir. Yani ikincilere göre, Roma Kilisesi ile diğerleri arasında katılım vasıtasıyla bir birlik söz konusudur. Bkz. John P. Galvin, *a.g.m.*, ss. 658–664.

302. Mevcut *Kilise Yasası*'na göre, genel konsili toplantıya çağırmak, görüşülecek konuları belirlemek ve konsili sona erdirmek tamamen papanın yetkisindedir. Ayrıca konsil kararları, ancak papanın onayından sonra geçerlilik kazanır. Bkz. *Code of Canon Law*, can. 338/1–2; 340; 341/1.

303. La Due, *a.g.e.*, s. 83, 84.

üzere, Büyük Batı Bölünmesi esnasındadır. Bu durum biraz da şartların getirdiği bir zorunluluktur. Zira ortada her biri papa olduğunu iddia eden üç kişi vardır ve sorunu çözmek için her üç papanın da üstünde bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Constance Konsili (1414–1418)'nde, ancak böyle bir anlayışla kriz ortadan kaldırılabilmiştir.³⁰⁴ Konsilin 1415'teki beşinci oturumunda, Konsilci görüş hararetli bir şekilde tartışılmış ve sonuçta Kiliseyi genel konsilin temsil ettiği ve papa dahil hiç kimsenin genel konsilin üstünde olmadığı sonucuna varılmıştır.³⁰⁵ Ancak, papaların otoritesini ciddi derecede sınırladığı için, Konsilci yaklaşım kısa süre içerisinde etkisizleştirilmiş ve nihayetinde papalar tekrar eski konumlarına kavuşmuşlardır.³⁰⁶ Konsilcilğe en önemli darbeyi ise, *Execrabilis* (1460) adlı *bullası* ile II. Pius (1458–1464) vurmuştur.³⁰⁷

Fakat Konsilci anlayış hiçbir zaman tamamen yok olmamıştır. Günümüzde sıkça dile getirilen, papanın bağımsız bir idareci gibi değil, meslektaş bir piskopos olarak diğerleriyle işbirliği ve bütünlük içerisinde çalışması (*collegiality*) gerektiği düşüncesi, Konsilciliğin yansımalarından biri olarak görülebilir. Aslında papa ile piskoposlar arasındaki ayrışmaya yönelik itirazlar, XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren yüksek sesle dile getirilmiştir. II. Vatikan Konsili'nde de, bu yöndeki talepleri karşılamaya yönelik işaretler görülebilir. Örneğin *Lumen Gentium*'da papa-piskoposlar işbirliği vurgulanmaktadır.³⁰⁸ Fakat yine aynı metinde papanın, Kilisenin başı olarak, üstün otoritesiyle iste-

304. Constance Konsili ve sonrasında konsiliarizm hakkında. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 299, 300, 306 vd.; La Due, *a.g.e.*, s. 158 vd.; Robert McClory, *Power and The Papacy*, s. 31 vd.

305. Bkz. Ludwig Pastor, *The History of Popes*, I, 174–207; La Due, *a.g.e.*, ss. 160–162.

306. Ullmann, Konsilciliğin, Papalığın gücünden ziyade konsilcilerin kendi beceriksizliklerinden dolayı başarılı olamadığı kanaatindedir. Ona göre konsilciler idare konusunda uygulanabilir bir proje sunamamışlardır. Bkz. Ullmann, *a.g.e.*, s. 311.

307. Bkz. Henry Bettenson, *Documents of the Christian Church*, s. 136; Corbett, *a.g.e.*, s. 109, 110 (Document 12). Latince İngilizce karşılıklı metin için bkz. <http://www.geocities.com/caleb1x/documents/execrabilis.html>.

308. Bkz. *Lumen Gentium*, prg. 27.

diği gibi tasarrufta bulunabileceği yazar.³⁰⁹ Yani Kilisenin tavrı, talep edilen işbirliğinin papanın otorite tekeline halel getirmemesi gerektiği yönündedir. Dolayısıyla II. Vatikan'ın sağlıyormuş gibi görüldüğü açılım, beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır.³¹⁰ Hâlbuki bu konudaki itirazın anafikrine göre papa, bir piskopostur; diğer piskoposlarla bir meslektaşlık ilişkisi içerisinde olmalı ve Kiliseyi yönetme yetkisini de onlarla paylaşmalıdır.³¹¹ Mesela VI. Paul'un ölümünden kısa bir süre sonra G. Alberigo, M.D. Chenu, Y. Congar, A. Greely ve H. Küng gibi ünlü Katolik isimlerin dâhil olduğu on kişilik bir teologlar komitesi, *Time*'da yer alan açıklamalarında şöyle demişlerdir:

*“Günümüzün papası gerçek bir meslektaş piskopos [fellow bishop] olmalıdır. Kendi kurumuna güvenmeli, otoritesini diğer piskoposlarla paylaşmalı ve hizmetkârlarına hükmeden bir efendi gibi değil, kardeşleri arasındaki bir kardeş gibi davranmalıdır.”*³¹²

Laiklerin Kilisedeki konumu da, en çok tartışılan ve eleştirilen hususlardan biridir. Bazılarına göre Kilisenin laiklere biçtiği rol, bir darb-ı mesel hâline gelmiştir: “Duâ et, para ver ve itâat et” (“*pray, pay and obey*”).³¹³ Fakat birçok kişiye göre, asıl sorun, sıradan laikler değil Katolik teologlarla ilgilidir. Karar süreçlerinde, ruhban sınıfından olmayan teologlara en ufak bir söz hakkı verilmemektedir. Hans Küng gibi dünyaca ünlü Katolik teologlar, Kiliseye katkı sağlamaya

309. Bkz. *Lumen Gentium*, prg. 22.

310. Bkz. Bkz. Paul McPartlan, “Presbyteral Ministry in the Roman Catholic Church”, *Ecclesiology*, 1.2 (2005), ss. 11–24; James L. Heft, “From the Pope to the Bishops”, s. 65 vd; Granfield, *a.g.e.*, s. 68, 69; McClory, *a.g.e.*, s. 157 vd.

311. Bkz. James L. Heft, *a.g.m.*, ss. 55–78; A. Dulles-L. Orsy, “In Dialogue”, ss. 12–15; Granfield, *a.g.e.*, ss. 62–95. Aslında piskoposlukla ilgili Katolik gelenekte temel olarak iki teori bulunmaktadır. “Episcopal Teori”ye göre, piskoposlar yetkilerini doğrudan İsa’dan; “Papal Teori”ye göre ise, papadan alırlar. Kilisenin resmî anlayışına ve uygulamaya bakıldığında, genelde ikincisinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu konuda bkz. Ludwing Ott, *a.g.e.*, s. 290, 291.

312. 21 Ağustos 1978 tarihli *Time*’dan aktaran Granfield, *a.g.e.*, s. 62.

313. Charles B. Kelly, “Limits to Papal Power”, s. 232.

çalışmalarına rağmen dışlanmalarına adeta isyan etmektedirler.³¹⁴ Dolayısıyla, geleneksel teolojide *ecclesia docens* (öğreten kilise) - *ecclesia discens* (öğrenen kilise) ayrımı yapılmaktaysa da, söz konusu teologlar, “öğrenmesi gerekenler” ya da “henüz öğrenememişler” muâmesi görmektedirler.³¹⁵

Konumuzla ilgili başka bir itiraz noktası, Papalığın dünyevileşmesi ve inananlardan kopuk olmasıdır. Bazılarına göre, monarşik yapısının zorunlu bir sonucu olarak Papalık, fazlaca dünyevileşmek yanında, Hristiyanlığın özüne tamamen zıt biçimde, insanları kul kendisini efendi gibi görmektedir. Hâlihazırdaki Vatikan bürokrasisi de bu anlayışın bir tezâhürüdür.³¹⁶ Oysa Hristiyanların, “Ortaçağ’dan kalma efendilere değil, İsa gibi hizmetkârlara ihtiyacı vardır.”³¹⁷

4. Papalığın Teolojik Yaklaşımlarına ve Politikalarına Yönelik Eleştiriler

Papalık üzerindeki Latin/Roma etkisinden birkaç defa söz ettik. Bu etkilerden biri de, yine daha önce bahsettiğimiz “Roma gerçekçiliği”dir. Bu zihniyeti şu ifadeler özetlemektedir:

“Soyut felsefî düşünceler, siyasal kuramlar, bir köylü-asker olan Romalının ilgisini çekmiyordu; kendisine hoş gelen ahlâk felsefesini de metafiziğe dayamamıştı. Hatta uzun süre, soyut düşüncelerin tartışılmasını, ‘felsefe yapılmasını’, zamanın boşa harcanması olarak algılamış ve aşağılamıştı. Her şeyden öte ilgilendiği şey (savaşmayı, yönetmeyi ve para kazanmayı içeren) eylemdi... ‘Roma gerçekçiliği’nden söz edilmesinin nedeni de buydu işte...”

314. Bkz. Hans Küng, “Participation of Laity in Church Leadership and in Church Elections”, *Journal of Ecumenical Studies*, 6 (1969), s. 512’den aktaran Granfield, *Papacy in Transition*, s. 181.

315. Granfield, *Papacy in Transition*, s. 182.

316. Bkz. *a.g.e.*, s. 22, 23.

317. Collins, *Upon this Rock*, s. viii. Papalıkla ilgili bu yöndeki ve diğer konulardaki eleştiriler için bkz. Michael de la Beyodere (ed.), *Objections to Roman Catholicism*, , Great Britain, 1966.

hukuk, Romalının kabul ettiği tek soyutlamaydı. [O da] doğrudan doğruya eylemle bağlantılıydı; daha doğrusu eylemin alanını çizmeye yarıyordu.”³¹⁸

Soyut düşünceden kaçan bu Roma gerçekçiliği, birçok kişiye göre, Papalığın düşünceden korkmasına, insan aklını inanç ve vahye raking görmesine neden olmuştur ve *Index* tarzı uygulamaların nedeni de budur.³¹⁹ Ayrıca Papalık, teoloji karşıtı olduğu gibi, her tür özgür düşünceye de karşı olmuştur.³²⁰ Küng’e göre de, Ortaçağ’dan beri Kilise *eklesiolojisi* özgün düşünceye değil, reaksiyon ve apoloji üzerine kuruludur. Wycliff ve Huss’tan Gallikanizm, Jansenizm, Aydınlanma ve modern akımlar karşısındaki tavrına kadar, Kilise hep savunma pozisyonundadır. İlerlemeci anlayışa karşı ise “mükemmel topluluk” kavramını üretip kendi üzerine kapanmıştır.³²¹ Hatta Katolik teologlar arasında, bu ve benzeri tutumları yüzünden Kilisenin bizzat kendisinin inançsızlık nedeni olduğunu savunanlar vardır. Örneğin Congar’a göre, çağdaş inançsızlığın iki nedeni bulunmaktadır: Bunlardan ilki, dinî inanç yerine ruhçuluğun –bazen buna “hümanist mistisizm” diyor– geçmesidir. İkinci ve ondan daha önemli olanı ise; Kilisenin, sekülerleşme sürecine tepki olarak içe kapanması, dolayısıyla hayatla dinin birbirinden ayrılmasıdır.³²²

Fakat tam tersine, Papalığı fazla liberalleştiği yönünde eleştirenler de olmuştur. Uzun zamandır “radikal Katolisizm” denilen bir olgu vardır ve radikal Katolikler, hâlihazırda Kiliseye hâkim olan gelenekçi çizgiyi dahi bir sapma olarak görmektedirler.³²³ Bu türden eleştiriler, daha çok II. Vatikan Konsili’ne yöneliktir. Mesela Fransız başpiskopos Marcel Lefebvre, II. Vatikan Konsili kararlarını sapkın-

318. M.A. Ağaoğulları-L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, s. 25.

319. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 26, 27.

320. Gene Burns, “The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism”, ss. 1123–1152.

321. Küng, *The Church*, s. 571, 572

322. Bkz. Gabriel Flynn, “The Role of Unbelief in the Theology of Yves Congar”, *Dominican Council 2004*, ss. 430–439.

323. Bkz. Thomas J.J. Altizer, “The Contemporary Challenge of Radical Catholicism”, ss. 182–198.

lık olarak nitelemiş ve litürjideki reformları da asla kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Kilise Lefebvre'ye hiçbir şey yapamamaktadır; zira bu Fransız piskoposun, Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da binlerce destekçisi vardır. II. Vatikan kararlarına karşı çıkan bir başka grup ise, "Gelenekçi Hareket" diye bilinen oluşumdur. 1965'te, konsilin kapanışının hemen ardından Gommar De Pauw tarafından kurulmuştur. Bu grup özellikle *evharistiya* ile ilgili değişikliğe karşı çıkmaktadır.³²⁴

Bir başka itiraz alanı, Papalığın belli konulardaki geleneksel politikaları ile ilgilidir. Kilisenin, doğum kontrolü konusundaki değişmez tavrı bunlardan biridir. Mesela Afrika'da binlerce kişinin ölmesinde, Kilisenin kondom kullanımına olumsuz bakmasının etkisinin olduğu iddia edilmektedir.³²⁵ Yine, özellikle ABD'de, Vatikan'ın ve yerel kilise teşkilâtlarının, kendilerine bağlı hastanelerde uyguladıkları bazı prosedürler sık sık şikâyet konusu olmaktadır.³²⁶ Bunun yanında, birçok kişinin dile getirdiği bir eleştiriye göre, Papalık insanlara uzaktır ve onların sorunlarıyla samimi olarak ilgilenmemektedir. Boşanmak isteyenler, boşandıktan sonra tekrar evlenemeyenler, dışlanan kadınlar, fakirlik çekenler, bunların hiçbiri Kilisenin umurundaymış gibi gözükmemektedir. Kilise, "mükemmel toplum" ve "kendine yetme" fikrinden dolayı bu gerçeklerle yüzleşmekten kaçmaktadır.³²⁷ Ayrıca Papalık bölücüdür. İnsanları birleştirmekten çok ayırdığı gibi, kadınlar ve azınlıklar konusunda da ayrımcılık yapmaktadır. II. Vatikan Konsili dokümanlarından *Gaudium et Spes*'te, her türlü ayrımcılığın Tanrı'nın rızasına muhâlif olduğu dile getirilse de³²⁸, uygulamadaki durum farklıdır. Bunun yanında, hem Katolik ülkelerin çoğunluğunda azınlıkların hakları ihlâl edilmekte, hem de Doğulu piskoposlarla Batılılar arasında ayırım yapılmaktadır.³²⁹ Oysa kutsal metinlerde la-

324. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 30, 31.

325. Carol S. LaHurd, "Two Popes, Two Churches", s. 299.

326. Bkz. Melanie Evans, "New Pope, Old Directives", *Modern Healthcare*, vol. 35, no. 15 (Apr. 11, 2005), s. 7.

327. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 25.

328. *Gaudium et Spes*, prg. 29.

329. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 29, 30; MacEoin, *The Inner Elite*, s. xiii.

ik-ruhban ayrımı olmadığı gibi, Mesih'e inananların hepsinin eşit olduğu vurgulanmaktadır.³³⁰

Bazıları da Papalığın popülerleşme sürecine dikkat çekerler. IX. Pius, Garibaldi'nin 1870'de Roma'yı ele geçirmesinden sonra kendini Vatikan'da mahpus ilan etmiş ve yaygınlaşmaya başlayan iletişim araçları yoluyla, tüm dünyada kendinden söz ettirmeyi başarmıştır. Herkes onun resmini görüp tanır hâle gelmiş ve böylece “papalar, mega starlar arasına katılmıştır.”³³¹ Günümüzde de papayı tanımayan yoktur. Fakat bununla ters orantılı bir biçimde Papalık, artık güvenilirliğini kaybetmiştir. Roma Kilisesi ile ilgili geçmişte şöyle bir meşhur söz vardır: “*Roma locuta es, causa finita est*”, yani “Roma konuşur ve mesele kapanır”. Oysa şimdi durum tersidir: “Roma konuştu mu, tartışma yeni başlıyor demektir.”³³² Papalık insanlar üzerindeki etkisine artık sahip değildir. Örneğin Papa VI. Paul'un, doğum kontrolünü dışlayan 1968 tarihli genelgesi *Humane Vitae* –ki yayınlandığında oldukça tepki çekmiştir–, gelişmekte olan ülkelerde BM'nin desteklediği doğum kontrolünü yaygınlaştırma çalışmaları üzerinde önemli bir etki yapmamıştır. Katolik nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerde dahi bu genelgenin tesirinin son derece sınırlı kalması, dünya gerçeklerine uymayan bir konuda, papadan da gelse, insanların artık bu tür telkinlere kulak asmadığı biçiminde yorumlanmaktadır.³³³

Kadınların ordinasyonu (rahip olarak atanmaları) ve ruhbanların bekârlığı meseleleri ise, Papalığın Kilise işleri ile ilgili en çok eleştiriyeye uğradığı konuların başında gelir. Kilisenin kadına bakışı geçmişten beri oldukça çelişkilidir. Örneğin Katolikler Meryem'e, Protestanları

330. “Vaftizde Mesih'le birleşenlerinizin hepsi Mesih'i giyindi. Artık ne Yahudi ne Yunan, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayrımı var. Hepiniz İsa'da birsiniz.” *Galatyalılara*, 3: 27, 28. Russel, Hristiyanların Kiliseyi Yahudilerin seçilmiş halkının yerine koydukları kanaatindedir. Bkz. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi*, II, 58. Küng de Kilisenin merkezî ve mutlakiyetçi yapısının (yani Papalık sisteminin) *Christendom*'un bölünmesi pahasına sağlandığını ve sürdürüldüğünü söyler. Bkz. Küng, *The Church*, s. 571.

331. John O'Malley, “Papalization of Catholicism”, ss. 13–16; “The Beatification of Pope Pius IX”, *America*, vol. 183, 5, s. 8.

332. Bkz. Granfield, *a.g.e.*, s. 31, 32.

333. Bkz. Charles B. Keely, *a.g.m.*, ss. 220–240.

bu konuda ilgisizliğe yöneltecek derecede önem verirler. Constantine'in annesi başta olmak üzere, tarihte pek çok kadın aziz sayılmakta ve saygıyla anılmaktadır. Hatta bunlar adeta birer mitoloji kahramanı hâline getirilmişlerdir.³³⁴ Avrupa'nın Hristiyanlaşması sürecinde de kadınlar önemli roller üstlenmişler ve bazı manastırların idaresinden sorumlu olmuşlardır.³³⁵ Hepsinden önemlisi, Katolisizm'de Kili-se, ana olarak görülür (bundan dolayı dişil zamirlerle anılmaktadır) ve kiliseler birbirlerinin kız kardeşleri kabul edilir.³³⁶ Fakat Kilise işleyişinde kadının rolüne gelince, özellikle de kadınların rahipliği hususunda, adeta bir tabu söz konusudur. Bu mesele uzun zamandan beri Kiliseye yönelik yerleşik bir eleştiri hâline gelmiştir ve Katolik karşıtlığının simgelerinden birini oluşturmaktadır.³³⁷

Kadın veya erkek, Katolik veya değil, pek çok kişiye göre Katolik normları "fazla erkek ürünü"dür ve bunun değişmesi gerekmektedir.³³⁸ Özellikle 1970'li yıllarda, bu yöndeki taleplerin Kilise üzerinde bir baskı oluşturması sonucu 1977'de, VI. Paul, bir açıklama yapmak zorunluluğu hissetmiştir. Fakat *Inter Insigniores* isimli bu açıklamada, Kilisenin bu konudaki tutumunu yumuşatmak şöyle dursun; tam tersine, kadınların rahipliğine yönelik istekler kesin bir şekilde reddedilmiş ve bunun Tanrı'nın iradesine aykırı olduğu savunulmuştur. Papa II. John Paul'un, 1994 yılındaki *Ordinatio Sacerdotalis* adlı

334. Gerek Ortodoks, gerekse gnostik Hristiyanlık'ta Havva, Bâkire Meryem, Mecdelli Meryem gibi önemli figürlerle ilgili mitler için bkz. Kathryn M. Smith Hanssen, *Pope Joan: Heretic or Heroine?*, ss. 14–62.

335. Hatta Dawson'a göre bu manastırlar, bir süre sonra piskoposluklar gibi çalışmaya başladığında, bu kadınlar da fiilen piskoposluk yapmışlardır. Christopher Dawson, *Batının Oluşumu*, s. 197.

336. Bkz. Henri de Lubac, *Catholicism*, s. 16.

337. Bkz. Philip Jenkins, *The New Anti-Catholicism*, s. 67 vd. Ayrıca bazı kadın yazarların da dikkat çektiği üzere, mesele kadın kimliği ve psikolojisi ile de doğrudan ilgilidir. Örneğin Pamela Young, ki kendisini feminist bir Protestan olarak tanımlamaktadır, "Ben bir kadın olarak Tanrı'nın, kadınların Kilisedeki bazı görevlerden uzak durmasını emrettiğine inanmam" der. Pamela Dickey Young, "A Papacy Faithful to the Gospel", s. 361.

338. Bkz. Cristina Grenholm, "A New Pope and Voices that Deviate from the Norm", *Dialogue: A Journal of Theology*, vol. 44, no. 3, Fall, 2005, ss. 304–306.

apostolik mektubunda da, VI. Paul'un görüşü aynen tekrarlanmış; kadınların rahip olamayacağı, bu konuda Kilisenin ve papanın dahi bir şey yapamayacağı ifade edilmiştir.³³⁹ Bu, öylesine yerleşik bir inançtır ki, aykırı görüşlerinden dolayı Kilise tarafından adeta aforoz edilen Schillebeeckx gibi Katolik teologlar dahi, Kilise ile paralel düşünmektedir.³⁴⁰

Fakat kadınlar pes edecekmiş gibi görünmemektedir. Bugün “feminist teoloji”den, “feminist kristoloji”den bahsedilmektedir.³⁴¹ Kadınların Kilise içerisindeki konumunu iyileştirmeyi amaçlayan birçok kuruluş mevcuttur ve bunların çoğunluğu, kadınların rahip olabilmesi için mücadele vermektedir. Söz konusu kuruluşlar arasında en önemlilerinden biri, 1996’da kurulan WOW (Women’s Ordination Worldwide) bünyesinde yer alan ve “Roma Katolik Kilisesinde Kadınların Sesi” (A voice for women in the Roman Catholic Church) alt adını taşıyan WOC (Women’s Ordination Conference)’tur. Yakın zamandaki en önemli faaliyeti ise, kadınların ordinasyonu konusunda 2005 yılında düzenlediği uluslararası bir sempozyumdur. Merkezi Amerika’da bulunan WOC’un, İngiltere’de CWO (Catholic Women’s Ordination), İrlanda’da BASIC (Brothers And Sisters In Christ) ve Avusturya’da WAC (We Are Church) isminde kardeş kuruluşları bulunmaktadır.³⁴²

Kadınlarla ilgili bu sorunla birlikte, rahiplerin bekârlığı meselesi de sıkça gündeme getirilen bir konudur ki, bu iki hususta Protestanlık Katolikliğe göre daha avantajlı bir konumda gözükmektedir. Zira Protestanlarda kadınlar, kilise görevlerini üstlenebildiği gibi, erkek görevliler de evlenebilmektedir. Doksanlı yılların başında Kardinal George Sterzinsky ve Rottenburg Başpiskoposu Walter Casper gibi

339. Bkz. *Ordinatio Sacerdotalis*, md. 4. (Metin için bkz. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_22051994_ordination-sacerdotalis_en.html).

340. Robert McClory, *Power and The Papacy*, s. xix.

341. Bkz. Mahmut Aydın, *İsâ Tanrı mı İnsan mı?*, ss. 71–75.

342. Bkz. WOC’nin internet sitesi <http://www.womensordination.org/>; benzer kadın kuruluşları için bkz. <http://www.ministryforwomen.org/>; <http://www.womenpriests.org/>.

isimler, ileriki yıllarda rahiplerin belki de evlenebileceklerini; hatta evli din adamlarının, Kilisenin tecrübesine zenginlik katacağını ifade etmişlerdir.³⁴³ Fakat geçen süre içerisinde böyle bir gelişmeye işaret sayılabilecek herhangi bir adım görülmemiştir.

Rahiplerin bekâr bir ömür sürmesi zorunluluğu, çoğu kişiye göre insanın tabiatına aykırıdır. Ayrıca bu durum, Katolik din adamlarının cinsel sapıklığa meyilli oldukları tarzında çeşitli önyargılar oluşmasına neden olmakta, yaşanan bazı olaylar da bu önyargıları pekiştirmektedir. Örneğin sadece 2002 yılında Amerika’da, 300 Katolik din adamı –bunlar arasında piskoposlar da vardır- çocuk istismarı ile suçlanmış ve haklarında davalar açılmıştır.³⁴⁴ Buna ilâveten, geçmişte yapılmış bazı araştırmalar, özellikle 45 yaşın altındaki rahiplerin, bekârlığın neden olduğu bir rol çatışması yaşadığını göstermektedir.³⁴⁵

5. Papalık İdaresinin Şeffaf Olmamasından Kaynaklanan Eleştiriler

Aslında bu konudaki eleştirilerin –daha doğrusu spekülasyonların– doğrudan Papalık kurumu ile ilgili değil, “Vatikan imajı” ile ilgili olduğu söylenebilir. İddialar iki temel noktada yoğunlaşmaktadır: para ve karanlık örgütler.

Tüm kuruluşlar gibi Kilisenin de gelirleri ve giderleri vardır. Papalığın Ortaçağ’dan bu yana en önemli gelirleri *beneficium* adı verilen vakıf gelirleri ve –Petrus’a atfen verilen ismiyle– *Peter’s Pen* diye bilinen bağışlardır. Bunlara, endüljans satışından ve Kilise memuriyetlerinin para karşılığı satılmasından (*simony*) elde edilen kaynakları, Kilisenin geleneksel “ondalık” (*tithe*)’ını, “Türk vergisi” gibi, zaman

343. Bkz. Thomas Rausch, “Church, Hierarchy and Churches: Popular Catholic Misconceptions”, *America*, vol. 167, no. 18, (1992) s. 445.

344. Thomas G. Plante – Courtney Daniels, “The Sexual Abuse Crisis in the Roman Catholic Church: What Psychologists and Counselors Should Know”, *Pastoral Psychology*, vol. 52, no. 5 (May 2004), ss. 381–393.

345. Mary Ellen Reilly, “A Case Study of Role Conflict: Roman Catholic Priests”, *Human Relations*, vol. 31, no. 1 (1978), s. 80, 83.

zaman ortaya çıkan tehlikelere karşı toplanan paraları da ekleyebiliriz. Yine, *Jubile* adı verilen ve çok sayıda hacının Roma'ya akın etmesine neden olan kutlamalar da, bilhassa 1300'lü yıllardan itibaren önemli bir kaynak oluşturmıştır. Başlangıçta bu kutlamaların 100 yılda bir yapılması planlanmış; ama Kilise bunun kârlı bir iş olduğunu anlayınca VI. Clement, *Jubile* aralığını 50 yıla, V. Sixtus ise 25 yıla indirmiştir. Buraya kadar sayılanların hepsi, dinî kaynaklı gelirlerdir. Fakat bir de Kilisenin bir müteşebbis gibi, kâr elde etmek amacıyla yaptığı işler sonucu kazandığı paralar vardır. Özellikle Rönesans ve Reform döneminde Kilise maden işletmeciliği yapmış; hatta bir dönem Papalık, İtalya bölgesinin hububât tekeli hâline gelmiştir.³⁴⁶

Vatikan Devleti'nin kuruluşundan günümüze ise, Papalığın giderlerinde o kadar değil belki ama, gelirlerinde önemli farklılıklar meydana gelmiştir. Kilisenin şu anki en önemli gelirlerini, sahip olduğu mülklerden elde ettiği kaynaklarla, aralarında dünyanın en güçlü bankalarının ve şirketlerinin de bulunduğu bazı kuruluşların ve zengin ailelerin bağışları oluşturuyor gibi gözükmektedir. Peki, Kilisenin dinî kaynaklı olmayan başka gelirleri var mıdır? Sıkça iddia edildiği gibi, Papalık pek çok şirketin sahibi olan "kutsal bir holding" midir? Bu konu hâlâ bir spekülasyon alanıdır ve Kilisenin bu husustaki ketum tavrı da, bu spekülasyonları besleyen en önemli unsurdur. İşin bu kısmı, Papalığın karanlık tarafıdır ve bu karanlıkta silüeti görünen bina da Vatikan Bankası'dır. IOR (*Istituto per le Opere di Religione*) adıyla bilinen bu bankanın işleri tam bir sırdır.³⁴⁷

Vatikan'ın para konusundaki ketumluğu şüphelere yol açsa da, bu gizliliğin bazı makul gerekçeleri olabilir mi, diye soranlar vardır. Örneğin Lewin, bu gizliliğin muhtemel nedenlerinden bazılarını şöyle açıklar: Kilisenin kaynak aktardığı bölgeler arasında bir eşitsizlik vardır (örneğin en büyük pay Afrika'ya gitmektedir) ve Kilise, rahatsızlıklara yol açacağından, bu eşitsizliğin görülmesini istememektedir. Bir diğer neden, daha çok komünizm dönemine dayansa da, günümüz için

346. Pfeffermann, *a.g.e.*, s. 37, 38, 234.

347. Vatikan Bankası hakkında bkz. Halim Işık, *a.g.e.*, ss. 171–176; Ernst Lewin, "The Finances of Vatican", s. 199 vd.; Paul Williams, *a.g.e.*, ss. 61–70.

de geçerlidir. Kilise, parasını açıklarsa, “Neden insanlar için harcamıyorsun?” eleştirisi ile karşı karşıya geleceğinden korkmaktadır.³⁴⁸

Kilisenin bazı organizasyonlar için harcadığı meblağlar bilinmektedir ve bu rakamlar, çoğunlukla onun zenginliğinin bir göstergesi sayılmaktadır. Mesela Kilisenin açıklamalarına göre, II. Vatikan Konsili’ne harcanan para 7 milyon doların üzerindedir. Yine, bir papanın ölüp yeni bir papanın makama geçmesi de oldukça masraflıdır. Papalığın VI. Paul’dan I. John Paul’e geçmesinin mâliyeti, 4.4 milyon dolar olmuştur.³⁴⁹ Fakat çoğunlukla sanıldığı gibi aksine, aslında Papalığın gerçek zenginliği nakit parasında değil, mülklerinde ve paha biçilmez sanat eserlerindedir. Vatikan, sınırları itibariyle sadece 40 dönümlük bir araziye sahip gibi görünüyorsa da, 1977’deki bir araştırmaya göre, Roma şehrinin yaklaşık dörtte biri Kiliseye ait mülklerden oluşmaktadır. Bunlar sadece kiliseler veya dinî mekânlar değildir; aralarında yüksek fiyatlarla büyük bankalara ve lüks otellere kiralanmış tarihî binalar vardır. 1978’teki başka bir habere göre, Vatikan’ın İtalya’daki gayri menkullerinin değeri 36 milyar doların üzerindedir. Kaldı ki sadece Vatikan’ı ziyaret edenlerden kazanılan para dahi, oldukça önemli bir meblağ tutmaktadır. Yıllık olarak Vatikan müzesine girişlerden elde edilen gelirler 15 milyon, Vatikan parası ve Vatikan pullarından elde edilen miktar ise 5 milyon dolar civarındadır.³⁵⁰ Pekî, Vatikan’ın yatırım ve stok olarak ne kadar parası bulunmaktadır? Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu konuda Papalığın resmî açıklamaları olmadığı için, sadece bazı verilerden yola çıkan tahminler söz konusudur. İçerisinde ekonomi dergilerinin de bulunduğu çeşitli yayın organlarında itibarî birtakım rakamlar verilmektedir. Örneğin 1965 ile 1978 yılları arasındaki tahminler, 5 ile 15 milyar dolar arasında değişmektedir ve anlaşıldığı kadarıyla, Vatikan bu paranın çoğunluğunu İtalya dışında, özellikle de Amerika’da değerlendirmektedir. General Electric, General Motors, Shell ve IBM, Vatikan’ın para yatırdığı ünlü şirketler arasındadır.³⁵¹

348. Ernst Lewin, “The Finances of Vatican”, s. 185.

349. *A.g.m.*, s. 192.

350. Bkz. *a.g.m.*, ss. 185–193.

351. *A.g.m.*, s. 194.

Papaların ve Kilisenin şüpheli kişilerle ve bankerlerle para ilişkisine girmesi, Papa Callistus (217?-222) zamanından beri çeşitli itirazlara neden olmuştur.³⁵² Yakın dönemde ise Papalık birçok kez, skandal olarak nitelendirilen bazı olaylar yaşamıştır. Bunların en önemlileri, VI. Paul ve II. John Paul dönemindedir. Fakat her defasında meselenin içyüzü ortaya çıkmamış ve hâdiseden geriye sadece bir yığın spekülasyon kalmıştır. Kilisenin oldukça zor durumda kaldığı bu olayların baş aktörleri, Sindona ve Roberto Calvi gibi kötü şöhretli İtalyan bankerleri ile P2 (Propaganda Due) gibi mason örgütleridir. Hatta bazılarına göre, I. John Paul'ün ölümü bu hâdiselerle ilgili bir cinayettir. David Yallop, *Tanrı Adına (In God's Name)* adlı kitabında, I. John Paul'ün; Papalık Devlet Sekreteri Kardinal Villot, Chicago'lu kardinal Patrick Cody dahil, Sindona ve Calvi'nin içinde olduğu bir grubun komplosuna kurban gittiğini iddia eder.³⁵³

Başka bir spakülasyon konusu da, Papalığın masonlarla ilişkisidir. Aslında masonlarla Kilise arasında tarihî bir düşmanlık vardır. Özellikle XVIII. yüzyılda hızla yayılmalarıyla birlikte, masonlar engizisyonun hedeflerinden biri olmuştur.³⁵⁴ Hatta XII. Clement 1738'de, masonluğa bulaşmış Katolikleri aforoz eden bir kararname yayınlamıştır. Uzun bir süre masonlar, Papalığı bir tiranlık olarak görüp neredeyse Kilise karşıtı her harekete destek vermişler; Kilise de onları “şeytanın çocukları” olarak nitelemiştir. XXIII. John dönemine gelinceye kadar, masonlarla Kilise arasındaki bu savaş devam etmiştir. XXIII. John'un masonlarla ilk defa diyalog kurmasının akabinde Papa VI. Paul, 1974'te bir adım daha atmış ve XII. Clement'in aforozunu kaldırmıştır.³⁵⁵ Fakat Vatikan'la masonların bu gelişmelerin öncesinden beri, özellikle de para konusunda birçok “kirli iş”te ortak oldukları iddia edilmektedir. Buna paralel olarak yine, Papalığın masonik bir

352. Brezzi, *The Papacy*, s. 32.

353. Bu konu ve finansal skandallarla ilgili bkz. Paul Williams, *a.g.e.*, s. 113 vd.; Collins, *Upon this Rock*, s. 310 vd.; Dominic Midgley, “Vatican Inc”, s. 48.

354. Bkz. M. Baigent-R. Leigh, *Inquisition*, ss. 158-180.

355. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ronald S. Cunsolo, “Freemasonry and Papacy”, *EVP* , ss. 167-169.

örgütlenme tarzına sahip bazı oluşumlarla ilişki içerisinde olduğu yönünde de iddialar söz konusudur. Bunlar arasında, karşıtlarının “Octopus Dei” (Tanrı’nın Ahtapotu) diye isimlendirdiği *Opus Dei*³⁵⁶ tarzında, Papalığın onayını almış Katolik tarikatlar olduğu gibi, *Gül ve Haç* (Rosy Cross) tarzında, resmen olmayan ama adından çok bahsedilen örgütler vardır.³⁵⁷ Özetle, bu iddiaların temelindeki düşünce şudur: Papalık bazı mason örgütleriyle ilişki içerisinde; kendi bünyesindeki bazı tarikatlar da birtakım gizli ilişkilere sahiptir ve şüpheli işler çevirmektedir. Kilisenin politikalarını da bu ilişkiler yönlendirmektedir.

Görüldüğü üzere, gerek parasal konularda, gerekse gizli örgütler konusunda Papalığa yöneltilen eleştiriler daha ziyade spekülasyonlardan ibarettir. Evet, Kilisenin bazı konulardaki ketum tutumu ve birtakım hususlarda şeffaf olmaması, bu tür iddiaların en önemli nedenidir; bu iddialardan bir kısmı doğru da olabilir. Fakat bu tür spekülasyonlar karşısında akılda tutulması gereken bir husus vardır ki, o da geçmişte olduğu gibi günümüzde de “siyasî bir anti Katolisizm”in mevcut olduğudur.³⁵⁸ Yani Kilisenin ve Papalığın taraftarları olduğu gibi, kendi çıkarlarını düşünen düşmanları da vardır. Dolayısıyla, Papalığa yönelik bazı hücumları bu gerçeği de göz önüne alarak değerlendirmek gerekmektedir.

356. *Opus Dei*, 1928 yılında İspanya’da, Josemaria Escriva (1902–1975) tarafından kurulmuştur ve başlangıçta tamamen bir kadın tarikatıdır. 1950’de Papa XII. Pius tarafından onaylanan tarikatın lideri Escriva, 1990’da “mübarek” (*Blessed*), 1992’de “aziz” ilan edilmiştir. Tarikat, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Amerika’da etkili hâle gelmiştir. Siyasî komplolarla alâkası bulunduğu ve masonlarla ilişkisi olduğu şeklindeki pek çok spekülasyonun hedefi konumundadır. En dikkat çekici özelliklerinden biri, Katolik, hatta Hristiyan olmayanların dahi –farklı bir statüde de olsa- bu tarikata üye olabilmeleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Roy Palmer Domenico, “Opus Dei”, *EVP*, s. 307, 308; John L. Allen, *Opus Dei*, çev. Şeref Mercan, İstanbul, 2006.

357. Söz konusu eleştiriler ve adı geçen oluşumlarla ilgili olarak bkz. John L. Allen, *Opus Dei*; Paul Williams, *Para, Cinayet ve Mafya Üçgeninde Vatikan Sırları*; Aytunç Altındal, *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*; Aytunç Altındal, *Gül ve Haç Kardeşliği*; Hulki Cevizoğlu, *Vatikan: Batı’dan Gelen Tehlike*.

358. Bkz. Philip Jenkins, *The New Anti-Catholicism*, ss. 208–216.

F- PAPALIĞIN GELECEĞİ

1. Geçmişin Ağırlığı

Papalık, yüzyıllar süren tarihi boyunca imparatorlukların, ideolojilerin, hatta medeniyetlerin doğuşuna ve batışına şahidlik etmiştir. Bilimin, adeta dinin yerini alacak yeni bir sistem olarak görüldüğü XX. yüzyılın başlarında, Papalığın bir fosil gibi varlığını sürdürmeye çalıştığı ve yakında yeryüzünden silineceği tahmin edilmiştir.³⁵⁹ Fakat o hâlâ ayaktadır. “Papalık bu devamlılığını neye borçludur?” diye haklı olarak sorar Collins; “değişmeye mi yoksa aynı kalmaktaki ısrarına mı?”³⁶⁰ Cevap ikincisi ise, değişimi engelleyen Papalık mıdır, yoksa Hristiyanlığın kendisi mi? Bazıları buna, Hristiyanlığın değil Papalığın değişime engel olduğu biçiminde cevap vermektedir.³⁶¹ Fakat ilk sorunun cevabı bu kadar basit değildir. Zira yüzyıllar boyunca değişmeden kalmak neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla, Papalığın tarih içerisinde değiştiğini; fakat daha önce de belirttiğimiz gibi, bu değişimin ağır işlediğini söylemek mümkündür.

Bu köklü tarih, Papalığın hem en avantajlı tarafını oluşturmaktadır, hem de en zayıf tarafını. Bu tarih avantajdır; çünkü bazı krizlerden geçmiş olsa da, antik dönemden günümüze kadar varlığını istikrarlı bir biçimde sürdürmek ve çok büyük bir nüfusun bağlılığını elinde tutabilmek önemli bir başarıdır. Dezavantajdır; çünkü bu kadar uzun bir süreçten tertemiz çıkabilmek mümkün değildir. Günümüzde Papalık deyince, birçok insanın aklına, Ortaçağ’daki ahlâksızlıklar, engizisyon, aforoz ve cadı avı gelmektedir. Evet, bunlar gerçekten yaşanmıştır; fakat bu imajın oluşmasında ve devam etmesinde, Aydınlanma ve modernizmin bize sunduğu tablonun da etkisi vardır. George Orwell, ‘Bugüne hükmeden geçmişe, geçmişe hükmeden geleceğe hükmeder’ der. Papalık uzun bir dönemdir, içinde bulunduğu çağa hükmedemediğinden, geçmişi de kendi istediği gibi sunamamaktadır.

359. Alfred Fawkes, “The Papacy and the Modern State”, *The Harvard Theological Review*, vol. 11, no. 4 (Oct. 1918), s. 381, 394.

360. Collins, *Upon this Rock*, s. viii.

361. A. Fawkes, “Papacy”, *ERE*, vol. 9, s. 628.

Ayrıca bu tarihsel süreçte Kilise, Papalık ve papalar birbiri içine geçmiştir. Tarihten tablolar sunulurken –özellikle de kötü tablolar–, neyin Katoliklerden, neyin Papalık kurumundan ve neyin bir papadan kaynaklandığı çoğunlukla ayırt edilmez. Kilise tarihçileri de zaman zaman bu yanlışla düşmektedir. Örneğin Walter Ullmann, Papalık makamının, papaların şahsiyetini absorbe eden bir mekân olduğunu söyler.³⁶² Oysa Papalık makamı, bu kürsüye oturanların şahsiyetlerini eriten bir kalıp değildir. Tarih boyunca iyi ve kötü, yetenekli ve yeteneksiz papalar olmuştur. Fakat şurası doğrudur ki, iyiliğin de kötülüğün de faturası her zaman Papalık kurumuna kesilmiştir.

Papalık için önemli dezavantajlardan bir diğeri de, tarih ile teori, yani söylenenlerle yapılanlar arasındaki çelişkidir. “İslâm tarihi ile ilgili on koca cilt okuyun; Cezayir’de olanlardan hiçbir şey anlamazsınız. Sömürgecilik üzerine otuz sayfa okuyun, bundan çok daha fazlasını anlarsınız”³⁶³ diyen Maalouf, haklı olarak din ile siyasî ve ekonomik ilişkiler arasındaki bağlantıya dikkat çekmekte; dinlerin teorisinden ziyâde, pratikteki uygulamalarına bakılması gerektiğini söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında Kilise, çok daha ağır bir tarihî yük altındadır. Hristiyanlık, yüzyıllar boyunca barış ve sevgi dini diye lanse edilmeye çalışıldıysa da, tarih bu söylemin tersinin kanıtlarıyla doludur. Kilise, geçmişte birçok defa inançlarını dünyevî menfaatlere feda etmekle veya başkalarının onun aracılığıyla çıkar sağlamasına göz yummakla ruhunu kirletmiştir. Yakın dönemlere kadar, çoğu kez değerler yerine çıkarlarını ön plana koyması da bu ruhun tezâhürüdür.

2. Geleceğin Kilisesi

Katolikliğin geleceğine dair tahminde bulunanlar arasında, 2025 yılında dünyadaki Hristiyan sayısının 2.6 milyar civarında olacağını; Katoliklerin de bu nüfusun % 75’ini oluşturacağını öngörenler bulunmaktadır. Buna göre, bu süreçteki en önemli sorunlar ise şunlar ola-

362. Ullmann, *Papacy in the Middle Ages*, s. 1.

363. Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, s. 57

caktır: a) *İslâm'ın meydan okuyuşu*, b) *dünyanın kuzeyinin yeniden Hristiyanlaştırılması* (yani Katolikleştirilmesi) ve c) *postmodern kaos*.³⁶⁴ Bu sorunlarla başa çıkmanın anahtarı da, dünya gençliğini kazanmaktır.³⁶⁵ Benzer şekilde, bazı Katolikler, Batı toplumunun ve belki de dünyanın önünde üç seçenek bulunduğunu; bunların *Hristiyanlık*, *İslâm* veya *tüketiciçilik* (consumerism) olduğunu söylemekte; Huntington'u hatırlatırcasına, Batı için *Kilise-tüketiciçilik*, Doğu için *Kilise-İslâm* çatışmasını öngörmektedirler.³⁶⁶ Yine, Katolikler arasında Kiliseyi çağa ayak uydurmada ve insanların ihtiyaçlarına cevap vermede modern devletten daha başarılı bulanlar; insan hakları ve hayır işleri konusunda da, “bu uğurda çalışan Vatikan” ve “ona direnen diğer devletler” biçiminde bir mücadele tahayyül edenler vardır.³⁶⁷ Fakat bunlar, çoğunlukla Papalığın mevcut politikalarını savunanların görüşleri olup, fanatizme yakın ve de fazla iyimser düşüncelerdir. Pek çok Katolik, Kilisenin gidişâtından son derece endişelidir.

Gerard Mannion, “Hristiyan yüzyıllar artık geçmişte kaldı” der.³⁶⁸ Bu, aslında Kilisenin, daha önce atlattığı pek çok bâdireye oranla, günümüzde daha ciddi problemlerle karşı karşıya olduğunun bir ifadesidir. Aydınlanma ile başlayan süreç, modern ve postmodern denilen devrelerle devam etmiş ve bu dönemler sadece Kilisenin değil, bir kurum olarak dinin işinin zorlaştığı zamanlar olmuştur. II. Vatikan Konsili de, aslında bu krizi aşmak üzere düzenlenmiştir. Fakat birçok kişiye göre II. Vatikan'ın “açık kilise” modeli, sonradan yerini “yeni dışlayıcılık”a (*neo-exclusivizm*) bırakmıştır. Kilise tekrar içine kapanmış ve muhafazakârlığa gömülmüştür. Özellikle Ratzinger'in Kilisede etkili bir isim olmasından itibaren radikal ortodoksi, ayrılıkçı teoloji, dar kafalılık, hatta –sosyolojik deyimle– “dünyayı reddeden” (*world renouncing*) bir yaklaşım, Papalığın özellikleri hâline gel-

364. Uwe Siemon Netto, “The Next Pope”, *The National Interest*, Winter 2003/4, s. 109.

365. Bkz. *a.g.m.*, ss. 110–113.

366. Bkz. David B. Hart, “The Future of the Papacy: A Symposium”, *First Things: A Monthly Journal of Religion and Public Life*, March 2001, no. 111, s. 12.

367. Bkz, Russel Hittinger, *a.g.m.*, s. 127.

368. Gerard Mannion, “Ecclesiology and Postmodernity”, s. 307.

miştir.³⁶⁹ Kilisenin aforoz, endüljans gibi uygulamaları Ortaçağ'da kalmış şeyler değildir. Bunlar hâlâ uygulanmaktadır. *Index* resmen olmasa da fiilen varlığını sürdürmektedir. Papa, kıyafetinden âyinine, ziyaretlerinden cenazesine kadar Ortaçağ'ın monarşik adetlerini devam ettirmektedir. Daha önemlisi, Papalık çoğulcu bir yapıya gitmekte olan dünyaya, eskimiş teolojisiyle direnmeye çalışmakta, modern seküler yaşam tarzı karşısında etkisiz kalmaktadır. Bunun yanında Papalığın, modası geçmiş merkezîyetçi yapısı, onun etkili biçimde çalışması önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmektedir. Bu nedenle bazı Katolikler, Kilisenin geleceğinin yerelleşmeye bağlı olduğu kanâatindedir.³⁷⁰

Papalığın mevcut sorunların üstesinden gelebilmesi için ne yapması gerektiği konusunda, birçok görüş söz konusudur. Papanın tek başına otoritesi yerine, “çoğulcu otorite” (*plural primacy*) modelini savunanlar³⁷¹ veya kadınların rahip olarak atanmasına, rahiplerin evlenmesine ve kürtaja izin veren, homoseksüelliği hoşgören bir “III. Vatikan Konsili” hayâli kuranlar mevcuttur.³⁷² Bunların ne derece gerçekçi olduğu ayrı bir tartışmadır. Fakat Katolik olsun veya olmasın, pek çok Batılıya göre, mevcut hâliyle “dünya-dışı” bir görünüm arz eden Papalığın gelecek va'detmesi, değişmesine bağlıdır.³⁷³ Hatta Collins gibilerine göre Papalık, uzun zaman devam eden varlığını değiştirerek korumuştur ve var kalmak için de yine değişmelidir.³⁷⁴ Kaldı ki Kilise içerisinde bu potansiyel vardır ve bunun anahtarı da II. Vatikan Konsili ruhudur. II. Vatikan'la beraber Kilisede, bu konsili değişiminin ilk adımı sayanlarla, modernizm karşısında verilen son taviz olarak görenler arasında bir saflaşma meydana çıkmıştır.³⁷⁵ Hâlihazırda ikinciler egemendir. Fakat konsil ru-

369. Bkz. *a.g.m.*, ss. 314–317.

370. Bkz. William T. Liu - Beatrice Leung, *a.g.m.*, ss. 121–138.

371. Bkz. Granfield, *Papacy in Transition*, ss. 72–75.

372. Philip Jenkins, *The New Anti-Catholicism*, s. 212.

373. Bkz. Bernard Haring, “Church needs renewed Petrine ministry”, *National Catholic Reporter*, Oct. 17, 1997, s. 8; Paul McPartlan, “Vatican II After Forty Years”, ss. 109–113.

374. Collins, *Upon this Rock*, s. 341, 342.

375. Rubenstein, “Yirmibirinci Yüzyılda Din”, s. 181.

hunu devam ettirmek isteyenler, işte bu potansiyeli umut olarak görmektedir.³⁷⁶

3. Geleceğin Papaları

Tarih kitaplarına bakıp, Ortaçağ papalarının bazı dönemlerdeki kudretine hayran kalanlar olabilir. Ama gerçekte günümüzün papaları, onlardan daha rahat bir konumdadır. Bugün papa bir devlet başkanı ve bir rûhânî lider olarak saygı görmekte, protokollerle karşılanıp uğurlanmaktadır. Topraklarının elinden alınması, hapis veya sürgün edilmesi, öldürülmesi ya da karşısına bir sahte papa çıkarılması tehlikesi yoktur. Gelişmiş iletişim araçları vasıtasıyla tüm dünyaya hitâb edebilmektedir. Kendisini destekleyen dinî ve seküler pek çok kuruluş vardır. Yakın bir gelecekte de, papanın bu konumunda bir değişiklik olmasını düşünmek için görünür bir neden yoktur.

II. John Paul'un papa seçilmesiyle, Kilise tarihinde bir devrim yaşanmıştır. Zira Kilisenin başına, yüzyıllar sonra İtalya dışından bir papa geçmiştir. Ratzinger'in seçilmesiyle de "İtalyan papalar" alışkanlığından biraz daha uzaklaşıldığı düşünülebilir. Papa I. Francis ile birlikte ise ilk defa Avrupa dışından, Latin Amerika'dan bir papa kilisenin başına geçmiştir. Tüm bu aşamalar papaların İtalyan ya da en azından Avrupa'dan olması geleneğinin artık oldukça gevşediğini göstermektedir.

Papaların hep yaşlı kişilerden seçilmesi de, zaman zaman tartışılmaktadır. Kilisede, kural değil ama böyle bir teâmül vardır. Bazıları bu teâmülün nedenini şöyle açıklar: Genç bir papa, tecrübesizliği dolayısıyla yanlış işler yapabilir ve eğer olmaması gereken biri papa seçilirse, böyle birinin uzun yıllar Kilisenin başında kalması arzu edilen bir durum değildir.³⁷⁷ Papalarla ilgili başka bir husus da ölene kadar bu makamda oturmalarıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Kilise

376. Bkz. Paul McPartlan, "Presbyteral Ministry in the Roman Catholic Church", ss. 11-24.

377. Owen Chadwick, *The Popes and European Revolution*, s. 273.

Yasası açısından, papa görevini bırakabilir ve bu kararın herhangi bir kişi ya da bir kurum tarafından onaylanması gerekmez. Aynı anda iki ya da üç papanın bulunduğu zamanlar hariç, bir papanın görevi bırakmasına Kilise tarihinde rastlanmamıştır. Bununla birlikte 2013'te Papa XVI. Benedict'in kendi isteğiyle görevi bırakması yeni bir uygulamanın önünü açmıştır. Tarihe (en azından görünürde) hiç bir başka zorlayıcı etken yokken görevi bırakan ilk papa olarak geçen XVI. Benedict'ten sonra Katolikler "emekli papa" kavramına da alışacaklarmış gibi görünmektedir. Tüm bunlarla birlikte birçok kişiye göre asıl sorun, papaların etnik kökeni, yaşları veya görev süreleri değil, zihniyetleridir. Granfield gibi Katoliklerin de belirttiği üzere, geleceğin papaları monark olmaktan çıkıp gerçekten "meslekten bir piskopos" olurlarsa, Kilise ve bağlıları için daha faydalı olacaktır.³⁷⁸

378. Granfield, *a.g.e.*, s. 177, 179.

SONSÖZ

Hıristiyanlık, Yahudilik içerisinde doğmuş bir inanç olmakla beraber, yayılma imkânı bulduğu Roma İmparatorluğu dahilinde şekillenmiştir. İlk dönemlerde bu yeni dinin imparatorluktaki yayılma hızı oldukça düşüktür; asıl revaç bulması, meşrûluk kazanmasından sonradır. Bununla beraber, ilk dönemlerden itibaren Hıristiyanların toplu olarak bulunduğu belli merkezler ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri de Roma Kilisesi'dir. Fakat ilk kiliseler arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmayıp, bunlar kendi bölgelerinde kendi kurallarınca yaşamaktadırlar. Özellikle heretiklerle mücadelede Roma Kilisesi'nin belli bir duruş sergilediği ve bu tavrın onun prestijini artırdığı görülmektedir.

313'teki Milan Fermanı ile Hıristiyanlık imparatorluk içerisinde serbestlik kazanmış ve Theodosius ile birlikte 381'de de, Roma İmparatorluğu'nun resmî dini hâline gelmiştir. Böylece Roma Kilisesi bir devlet kurumuna dönüşmüştür. Buradaki Kilise, Roma şehrinin ağırlığı ve önemini üzerinde taşımaktaysa da, imparatorluğun yeni başkenti İstanbul'dur ve devletle doğrudan muhatap olan da, İstanbul Kilisesi'dir. Eski ve yeni başkentte yer alan bu iki kilise arasındaki mücadele de böylece başlamıştır.

Roma Kilisesi'nin, V. yüzyılın başından itibaren, Büyük Leo ile birlikte "Roma Kilisesi" olmaktan çıkıp, hakîkî anlamıyla "Papalık" hâline geldiği söylenebilir. Özellikle barbar istilâlarının neden olduğu karışıklık ve Batı Roma'nın yıkılması ile bölgede bir otorite boşluğu doğması, Kilisenin önemli bir aktör olarak Avrupa sahnesine çıkmasına yardımcı olmuştur. Büyük Gregory döneminde ise, gerek üstünlük iddiaları, gerek teşkilâtlanması açısından Papalık, sonraki dönemlerdeki biçimini almaya başlamıştır. Bu şekillenmede İstanbul Kilisesi ile ilişkiler ve monofizitizm ile mücadele etkili unsurlar olmuştur.

Papalık, Pepin'in bağışladığı topraklarla VIII. yüzyıl sonunda dünyevî bir hâkimiyet sahasına kavuşmuş, Charlemagne ile ilişkiler sonucunda da Doğu Roma ile bağıını tamamen koparmış ve artık Batı krallarına taç giydiren bir makam hâline gelmiştir. Fakat dünyevîleşme aynı zamanda olumsuz etkileri de beraberinde getirmiş, "karanlık çağlar" diye nitelendirilen IX. ve X. yüzyıllarda Papalık, siyasî entrikaların merkezi durumuna gelmiştir. Gregoryen Reformları ile yenden ihyâ edilen Kilise, belli bir süre devam eden karışıklıkların ardından, XIII. yüzyılda gücünün doruğuna ulaşmış ve özellikle III. Innocent ile birlikte, neredeyse tüm Avrupa'ya hükmeder hâle gelmiştir. Fakat bu durum fazla uzun ömürlü olmamış, papalar imparatorlar karşısında tekrar zayıf duruma düşmüşlerdir. Bununla birlikte, Ortaçağ'ın geneline baktığımız zaman, bazı istisnalar hâriç, birtakım kitapların yazdığı gibi, papalar Avrupa siyasetinin yegâne hâkimi değildir. Ama Kilise önemli bir denge unsurudur. Hassas hesapların döndüğü bir ortamda, Papalık bir taraf lehine veya aleyhine ağırlık koyduğunda, işler değişebilmektedir. Fakat sonuçta, güçlü krallar ile güçlü papalar mecburen birbirlerinin düşmanı olmuşlardır.

XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla, 1929'da Vatikan Devleti'nin kuruluşuna kadar Papalık, önemli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Önce 70 yıldan fazla süren bir Avignon dönemi yaşayan Papalık, Roma'ya dönmesinin ardından bu defa da aynı anda üç papanın bulunduğu Büyük Batı Bölünmesi sorunu ile yüz yüze gelmiştir. Rönesans'ta hümanistlerin etkili eleştirilerine muhatap olmuş, dönemin siyasî ve ekonomik karışıklıklarının Kilisedeki sefâhate yönelik tepkilerle birleşmesi, Luther'in başlattığı Reform hareketinin başarılı olma-

sına katkıda bulunmuş ve sonuçta Papalık, Avrupa'nın neredeyse yarısı üzerindeki dinî otoritesini kaybetmiştir. Trent Konsili ile başlayan Karşı Reform süreci, Kilisenin kısmen toparlanmasını sağlamışsa da, Avrupa'da bir *Christendom*'dan bahsetmek artık imkânsız hâle gelmiştir. Aydınlanma ve Fransız Devrimi karşısında ise Papalık, varoluşsal bir tehlikeye maruz kalmış; bu tehlikeye, her tür modern fikre karşı çıkmak ve klasik teolojisinde ısrar etmek sûretiyle mukabelede bulunmuştur. Avrupa'da cumhuriyetlerin kurulması ve modern devletlerin, Kilisenin kendi iç işlerine karışmasına karşı çıkmaları; diğer yandan liberalizmin ve pozitivistizmin güç kazanması, Papalığı bir defa daha zor durumda bırakmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Papa IX. Pius, Kiliseyi bu meydan okumalara karşı kuvvetlendirmek amacıyla Vatikan'da bir genel konsil toplamış ve yanılmazlık doktrinini ilan etmiştir. Fakat bu esnada İtalya'da da cumhuriyet kurulmaktadır. 1870'de Papalık, Orta İtalya'daki tüm topraklarını kaybetmiştir. Bu dönemdeki papaların tabiriyle, Vatikan'daki bu "mahpusluk", 1929'daki Lateran Anlaşması ile sona ermiş, bu anlaşmayla Vatikan'da bağımsız bir devletçik kurulmuştur. XX. yüzyılın ilk papalarının genel politikası, modernizme direnmekle birlikte, zaman zaman uzlaşmaya niyetli bir görüntü sergilemeye çalışmak biçiminde olmuştur. Bu gerginlikten kurtulmak amacıyla, XXIII. John tarafından Vatikan'da bir genel konsil yapılması kararlaştırılmıştır.

II. Vatikan Konsili çoğunlukla, bir değişim ve dışa açılma arzusunun tezâhürü gibi yorumlanmaktadır. Gerçekten de konsil esnasında ve sonrasında, II. Vatikan'ın çağdaşlaşma yolunda bir dönüm noktası teşkil etmesini umanlar olmuştur. Bununla birlikte, aslında bu konsilin litürjide bazı değişiklikler gerçekleştirmek, diğer kiliselerle ve başka dinlerle diyaloga kapı açmak dışında gerçekleştirdiği bir "devrim" söz konusu değildir. Dolayısıyla konsili bir açılım gibi gören yenilikçi veya liberaller de, onu bir dejenerasyon olarak algılayan muhâfazakârlar da, konsil sonuçlarından memnun kalmamışlardır. Fakat II. Vatikan Konsili hâlâ bir değişim simgesi olarak hâfızalardaki yerini korumaktadır.

Konsil devam ederken ölen XXIII. John'un yerine VI. Paul geçmiş, ilk dönemlerinde selefinin açık politikasını devam ettirir bir gö-

rüntü vermesine rağmen, yeni papa, muhâfazakârlığa keskin bir dönüş gerçekleştirmiştir. Yerine geçen I. John Paul'un şüpheli ölümünün ardından Papalık kürsüsüne oturan II. John Paul de, bu muhâfazakârlığı devam ettirmiştir. II. John Paul'un, Kilisede önemli görevler verdiği Ratzinger'in papa seçilmesiyle, liberal Katoliklerin korkulu rüyası gerçeğe dönüşmüştür.

Günümüzde Papalık, Vatikan Devleti'nin sahibidir. Papalar aynı zamanda devlet başkanıdır. Uluslararası hukuk ve teâmüller açısından, diğer devlet başkanlarından hiçbir farkı yoktur. Bununla beraber teolojik yapısından dolayı Vatikan, Birleşmiş Milletler'e üye değildir. Bu kuruluşta gözlemci olarak yer almaktadır. Papalar, *konklav* adı verilen bir toplantıda, sadece 80 yaşın altındaki kardinallerin oy kullanabildikleri bir seçimle Papalık kürsüsüne oturmaktadırlar. Seçildikten sonra eski adlarını kullanmayıp yeni bir isim almakta ve kıyafetlerinden çeşitli aksesuarlara kadar geleneksel bazı Papalık sembollerini taşımaktadırlar. Papa, Kilise üzerinde dinî, hukukî ve ahlâkî konularda tam yetkiye sahiptir. Kiliseyi, *Curia* adı verilen bir idarî teşkilât ile birlikte yönetmektedir. Devlet Sekreterliği, siyasî açıdan bu teşkilâtın en önemli kurumudur. Bunun yanında İman Doktrini Kurulu'nun merkezde yer aldığı çeşitli kurullar, mahkemeler, konseyler, komisyonlar ve Papalığa bağlı diğer kuruluşlar, bu teşkilâtın unsurlarıdır. Bu kuruluşlardan özellikle konseyler, II. Vatikan Konsili'nin ürünleridir. *Curia* şimdiki hâline, VI. Paul ve II. John Paul'un düzenlemeleri ile kavuşmuştur.

Papalık, karşıtlarının da, taraftarlarının da gözünde, Katoliklik'le adeta özdeşleşmiştir. Katolik öğretisine göre Papa, "İsâ'nın Vekili" ve "Petrus'un Halefi"dir. İsâ Kiliseyi bizzat kurup başına ilk papa sayılan Petrus'u atamış ve Petrus'un bu yetkisi Roma piskoposlarına geçmiştir. Katolikler bu anlayışı tarihsel kaynaklarla ve kutsal metinlerle desteklemeye çalışsalar da, Papalığın kitâbî değil, tarihî bir kurum olduğu açıktır. Zira İsâ'nın, Katoliklerin anladığı tarzda bir Kilise kurduğuna, Petrus'u onun başına atadığına ve Petrus'un Roma'ya geldiğine dair öne sürülen deliller oldukça zayıftır. Fakat bu teolojinin asıl problemlili noktası, bu yetkinin Roma piskoposlarına geçtiği iddiasıdır. Zira, bu bir varsayımdan ibarettir. Roma Kilisesi'nin üstünlüğü fikri

sonradan ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın başlangıç yıllarında, inanan topluluklar bir kıdemliler heyeti tarafından yönetilmektedir. Kiliselerin yavaş yavaş şekillenmesinden sonra ise, tek bir idarecinin yönetimi benimsenmiştir. Roma Kilisesi de, Roma şehrinde bulunmanın avantajlarıyla gittikçe öne çıkmış ve sonuçta Batı’da büyük bir bölgenin sorumluluğunu üstlenmiştir. Oysa Doğu’da, Roma piskoposlarının hiçbir zaman bir otoritesi olmamıştır. Roma Kilisesi’nin üstünlüğü ve papaların Petrus’un halefi olduğu iddiası, net bir şekilde V. yüzyılda Büyük Leo birlikte ortaya çıkmıştır. Sonraki papalar, şartların avantajlarını da kullanarak bu tür söylemler üzerinden bir Papalık teolojisi geliştirmişler ve bu teolojiyi, papanın “Tanrı’nın Vekili” olduğu iddiasına kadar götürmüşlerdir. Evet, Roma Kilisesi’nin tarihten gelen bir önemi ve merkezî bir rolü vardır; bunu kabul etmek gerekir. Fakat sonradan oluşturulan teoloji, Roma’nın önemini ve üstünlüğünü inandırıcılıktan uzaklaştırmıştır. Buna bir de yanılmazlığın eklenmesi, Tanrı’ya ait bir sıfatın papaya atfedildiği itirazlarına yol açmıştır. Hâlbuki yanılmazlık, eskiden beri Katolik teolojisinde bulunmakla birlikte, orijinal hâliyle papaların değil, Kilisenin sıfatıdır ve inananlar topluluğu olarak Kilisenin yanlışa düşmeyeceği, bozulmayacağı inancını ifade etmektedir. Bu, I. Vatikan Konsili ile papanın bireysel yanılmazlığına dönüştürülmüştür. Gerçi bugün bireysel yanılmazlık, fiilen kendisini göstermemektedir. Fakat Papalık, bu karışıklığı düzeltmeyip bireysel yanılmazlık kapısını açık tutmaya devam etmektedir. Bu ve diğer bazı hususlardaki temel sorun, Durkheim’in totemizmle ilgili teorisini hatırlatırcasına, otantik anlamda Kiliseye ait görülen yanılmazlık, kutsallık, evrensellik, en üst otorite olma gibi niteliklerin neredeyse tamamının papaya atfedilmesidir.

Katolik tarihi içerisinde oluşan bu teoloji, din-devlet ilişkileri açısından da sıkıntılı süreçler yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü papalar, geliştirdikleri teorilerle, dünyevî ve dinî otoritenin her ikisinin de Kiliseye ait olduğunu iddia etmişler; Kiliseyi ve Papalığı, hâkimiyetin yegâne meşrû kaynağı olarak sunmaya çalışmışlardır. Bu yaklaşım doğal olarak krallar ve imparatorlarca dirençle karşılanmış, sonuçta Papalık, dünyevî siyasetin kötü yanlarına bulaşmış ve bu açıdan olumsuz bir miras biriktirmiştir. Papalık, tarih boyunca dinî konular-

da katı bir muhâfazakârlık göstermiş ve tavizsiz bir tutum sergilemiştir. Fakat siyasî ve ekonomik ilişkilerde bazı değerleri önde tutma açısından aynı tavizsiz tutumu göstermemiştir. Hatta Papalığın ekümenizm ve dinlerarası diyalog konusundaki yaklaşımlarından pek çok kişinin şüphe duymasının temel nedeni de, Papalığın genlerine işlemiş olan bu “siyasetçilik”tir.

Günümüzde Papalığa yönelik eleştirilerin kaynağı da büyük ölçüde, bu kurumun geçmişten gelen alışkanlıklarını sürdürmekteki ısrarıdır. Papalığa yönelik pek çok türden eleştiri söz konusudur. Bunlardan çoğu Vatikan’ı, bir perili köşk gibi anlatma eğilimindedir. Bazıları ise Papalığı, dünyadaki her tür kötülüğün müsebbibi bir cadı kazanı olarak sunma amacındadır. Bunları haklı çıkaracak türden bazı olaylar yaşanmıştır; fakat asıl ciddiye alınması gereken, Kilise içindekilerin, yani Katoliklerin eleştirileridir. Bugün, teolojisinden, pek çok konudaki politikalarına kadar, Papalığa Katoliklerden birçok itiraz yükselmektedir. Rahiplerin bekârlığı, kadınların konumu, mâlî konularda şüphe çeken gizlilikler, bunlardan en ön planda olanlardır. Bununla birlikte, dindar insan açısından asıl hayatî rahatsızlık, Papalığın monarşik bir görünüm arz etmesi ve inananların sorunlarından uzak bir tablo sergilemesidir. Yani Kardinal Malula’nın dikkat çektiği gibi, Kiliseye inananlar sadelik ve samimiyet istemektedir.

Tüm bunlarla birlikte, tarihine bakıldığında, Papalık ortaya çıkışından beri aynı kalmış bir kurum değildir. Yüzyıllar boyunca ayakta kalmasını da değişebilmesine borçludur. Fakat bu değişim oldukça yavaştır. Günümüz açısından bakıldığında, Papalık beklenen hızda bir değişim ortaya koyabilir mi? Bu konuda iyimser ve kötümser olanlar vardır. Fakat çoğunlukla dile getirilen husus, değişmesi gerektiğidir. Bu düşüncede olanların tek umudu ise, aslında Kilisede köklü yenilikler gerçekleştirmemiş olsa da, açılımın ve değişimin simgesi hâline gelmiş olan II. Vatikan Konsili ruhudur. Er veya geç Vatikan’da üçüncü bir genel konsil yapılacaktır. Bu konsil öncesinde ve esnasında, yenilik ve değişim taleb edenler, seslerini daha da yükseltecektir. Fakat bu taleplerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine yorum yapmak, kehânette bulunmak olur.

EKLER

EK 1

PAPALARIN KRONOLOJİK LİSTESİ*

<u>Papa İsmi</u>	<u>Görev Tarihi</u>
St. Peter	?-64/7
St. Linus	64/7-79?
St. Anacletus (Cletus)	79?-90/2
St. Clement I	90/2-99/101
St. Evaristus	99/101-107?
St. Alexander I	107?-116?
St. Sixtus I	116?-125?
St. Telesphorus	125?-136?

* Buradaki liste, 1979 tarihli *Papalık Yıllığı (Annuario Pontificio)*, *Katolik Ansiklopedisi (The Catholic Encyclopedia)* ve *Din Ansiklopedisi (Encyclopedia of Religion)*'nin "Papalık" ("Papacy") maddeleri kaynak alınarak hazırlanmıştır. Köşeli parantez içerisinde belirtilen isimler, Kilise tarafından meşrû sayılmayan "sahte papalar"ı göstermektedir. İlk iki yüzyıla ait tarihler kesin olmadığı gibi, sonraki dönemlere ait tarihlerin bazılarında da ihtilâflar vardır. Felix ve Stephen gibi bazı papaların sırası üzerindeki farklı görüşlerden dolayı, parantez içinde ikinci bir rakam verilmiştir. Zaman zaman farklı yazılan bazı papa isimleri de yine parantez içerisinde gösterilmiştir.

<u>Papa İsmi</u>	<u>Görev Tarihi</u>
St. Hyginus	136?-140/2
St. Pius I	140/2-154/5
St. Anicetus	124/5-166?
St. Soter	166?-174?
St. Eleutherius	174?-189?
St. Victor I	189?-198?
St. Zephyrinus	198?-217?
St. Callistus I	217?-222
[St. Hippolytus]	[217?-235]
St. Urbain I	222-230
St. Pontian	230-235
St. Anterus	235-236
St. Fabian	236-250
St. Cornelius	251-253
[Novatian]	[251-258?]
St. Lucius I	253-254
St. Stephen I	254-257
St. Sixtus II	257-258
St. Dionysius	259-268
St. Felix I	269-274
St. Eutychian	275-283
St. Gaius (Caius)	283-296
St. Marcellinus	296-304
St. Marcellus I	308-309
St. Eusebius	Nis.-Ağu. 309
St. Miltiades	311-314
St. Sylvester I	314-335
St. Mark	Haz.-Eki. 336
St. Julius I	337-352
Liberius	352-366
[Felix II]	[355-365]
St. Damasus I	366-384
[Ursinus]	[366-367]
St. Siricius	384-399

Papa İsmi**Görev Tarihi**

St. Anastasius I	399-401
St. Innocent I	401-417
St. Zosimus	417-418
St. Boniface I	418-422
[Eulalius]	[418-419]
St. Celestine I	422-432
St. Sixtus III	432-440
St. Leo I (Büyük Leo)	440-461
St. Hilary	461-468
St. Simplicius	468-483
St. Felix III (II)	483-492
St. Gelasius I	492-496
Anastasius II	496-498
St. Symmachus	498-514
[Lawrence]	[498; 501-501]
St. Hormisdas	514-523
St. John I	523-526
St. Felix IV (III)	526-530
Boniface II	530-532
[Dioscorus]	[Eyl.-Eki. 530]
John II	533-535
St. Agapitus I	535-536
St. Silverus	536-537
Vigilius	537-555
Pelagius I	556-561
John III	561-574
Benedict I	575-579
Pelagius II	579-590
St. Gregory I (Büyük)	590-604
Sabinian	604-606
Boniface III	Şub.-Kas. 607
St. Boniface IV	608-615
St. Deusdedit (Adeodatus)	615-618
Boniface V	619-625

Papa İsmi

Honorius I
 Severinus
 John IV
 Theodore I
 St. Martin I
 St. Eugene I
 St. Vitalian
 Deusdedit II (Adeodatus)
 Donus
 St. Agato
 St. Leo II
 St. Benedict II
 John V
 Conon
 [Theodore]
 [Paschal]
 St. Sergius I
 John VI
 John VII
 Sisinnius
 Constantine
 St. Gregory II
 St. Gregory III
 St. Zachary
 Stephen (II)
 Stephen II (III)
 St. Paul I
 [Constantine II]
 [Philip]
 Stephen III (IV)
 Adrian I
 St. Leo III
 Stephen IV (V)
 St. Paschal I

Görev Tarihi

625-638
 May.-Ağu. 640
 640-642
 642-649
 649-655
 654-657
 657-672
 672-676
 676-678
 678-681
 682-683
 684-685
 685-686
 686-687
 [687]
 [687]
 687-701
 701-705
 705-707
 Oca.-Şub. 708
 708-715
 715-731
 731-741
 741-752
 23-25 Mart 752
 752-757
 757-767
 [767-769]
 [768]
 768-772
 772-795
 795-816
 816-817
 817-824

<u>Papa İsmi</u>	<u>Görev Tarihi</u>
Eugene II	824-827
Valentine	Ağs.-Eyl. 827
Gregory IV	827-844
[John]	Ocak 844
Sergius II	844-847
St. Leo IV	847-855
Benedict III	855-858
[Anastasius]	[Ağu.-Eyl. 855]
St. Nicholas I (Büyük)	858-867
Adrian II	867-872
John VIII	872-882
Marinus I	882-884
St. Adrian III	884-885
Stephen V (VI)	885-891
Formosus	891-896
Boniface VI	Nis. 896
Stephen VI (VII)	896-897
Romanus	Ağu.-Kas. 897
Theodore II	Ara. 897
John IX	898-900
Benedict IV	900-903
Leo V	Tem.-Eyl. 903
[Christopher]	[903-904]
Sergius III	904-911
Anastasius III	911-913
Lando	913-914
John X	914-928
Leo VI	May.-Ara. 928
Stephen VII (VIII)	928-931
John XI	931-935
Leo VII	936-939
Stephen VIII (IX)	939-942
Marinus II	942-946
Agapetus II	946-955

<u>Papa İsmi</u>	<u>Görev Tarihi</u>
John XII	955-964
Leo VIII	963-965
Benedict V	May.-Haz. 964
John XIII	965-972
Benedict VI	973-974
[Boniface VII]	[974; 984-985]
Benedict VII	974-983
John XIV	983-984
John XV	985-996
Gregory V	996-999
[John XVI]	[997-998]
Sylvester II	999-1003
John XVII	Haz.-Ara. 1003
John XVIII	1004-1009
Sergius IV	1009-1012
Benedict VIII	1012-1024
[Gregory]	1012
John XIX	1024-1032
Benedict IX (1)	1032-1044
Sylvester III	Oca.-Şub. 1045
Benedict IX (2)	Nis.-May. 1045
Gregory VI	1045-1046
Clement II	1046-1047
Benedict IX (3)	1047-1048
Damasus II	Tem.-Ağu. 1048
St. Leo IX	1049-1054
Victor II	1055-1057
Stephen IX (X)	1057-1058
[Benedict X]	[1058-1059]
Nicholas II	1059-1061
Alexander II	1061-1073
[Honorius II]	[1061-1072]
St. Gregory VII	1073-1085
[Clement III]	[1080-1100]

Papa İsmi**Görev Tarihi**

Victor III	1086-1087
Urban II	1088-1099
Paschal II	1099-1118
[Theodoric]	[1100]
[Albert]	[1102]
[Sylvester IV]	[1105-1111]
Gelasius II	1118-1119
[Gregory VIII]	[1118-1121]
Callistus II	1119-1124
Honorius II	1124-1130
[Celestine II]	[1124]
Innocent II	1130-1143
[Anacletus II]	[1130-1138]
[Victor IV]	[1138]
Celestine II	1143-1144
Lucius II	1144-1145
Eugene III	1145-1153
Anastasius IV	1153-1154
Adrian IV	1154-1159
Alexander III	1159-1181
[Victor IV]	[1159-1164]
[Paschal III]	[1164-1168]
[Callistus III]	[1168-1178]
[Innocent III]	[1179-1180]
Lucius III	1181-1185
Urban III	1185-1187
Gregory VIII	Ekm.-Ara. 1187
Clement III	1187-1191
Celestine III	1191-1198
Innocent III	1198-1216
Honorius III	1216-1227
Gregory IX	1227-1241
Celestine IV	Ekm.-Kas. 1241
Innocent IV	1243-1254

Papa İsmi**Görev Tarihi****Alexander IV****1254-1261****Urban IV****1261-1264****Clement IV****1265-1268****Gregory X****1271-1276****Innocent V****Haz.-Tem. 1276****Adrian V****Tem.-Ağu. 1276****John XXI****1276-1277****Nicholas III****1277-1280****Martin IV****1281-1285****Honorius IV****1285-1287****Nicholas IV****1288-1292****St. Celestine V****Tem.-Ara. 1294****Boniface VIII****1294-1303****Benedict XI****1303-1304****Clement V****1305-1314****John XXII****1316-1334****[Nicholas V]****[1328-1330]****Benedict XII****1334-1342****Clement VI****1342-1352****Innocent VI****1352-1362****Urban V****1362-1370****Gregory XI****1370-1378****Urban VI****1378-1389****Boniface IX****1389-1404****Innocent VII****1404-1406****Gregory XII****1406-1415****[Clement VII, Avignon]****[1378-1394]****[Benedict XIII, Avignon]****[1394-1423]****[Clement VIII, Avignon]****[1423-1429]****[Benedict XIV, Avignon]****[1425-1430]****[Alexander V, Pisa]****[1409-1410]****[John XXIII, Pisa]****[1410-1415]****Martin V****1417-1431****Eugene IV****1431-1447**

Papa İsmi

[Felix V]
 Nicholas V
 Callistus III
 Pius II
 Paul II
 Sixtus IV
 Innocent VIII
 Alexander VI
 Pius III
 Julius II
 Leo X
 Adrian VI
 Clement VII
 Paul III
 Julius III
 Marcellus II
 Paul IV
 Pius IV
 St. Pius V
 Gregory XIII
 Sixtus V
 Urban VII
 Gregory XIV
 Innocent IX
 Clement VIII
 Leo XI
 Paul V
 Gregory XV
 Urban VIII
 Innocent X
 Alexander VII
 Clement IX
 Clement X
 Innocent XI

Görev Tarihi

[1439-1449]
 1447-1455
 1455-1458
 1458-1464
 1464-1471
 1471-1484
 1484-1492
 1492-1503
 Eyl.-Eki. 1503
 1503-1513
 1513-1521
 1522-1523
 1523-1534
 1534-1549
 1550-1555
 Nis.-May. 1555
 1555-1559
 1559-1565
 1566-1572
 1572-1585
 1585-1590
 15-27 Eyl. 1590
 1590-1591
 Eki.-Ara. 1591
 1592-1605
 1-27 Nis. 1605
 1605-1621
 1621-1623
 1623-1644
 1644-1655
 1655-1667
 1667-1669
 1670-1676
 1676-1689

Papa İsmi**Görev Tarihi**

Alexander VIII	1689–1691
Innocent XII	1691–1700
Clement XI	1700–1721
Innocent XIII	1721–1724
Benedict XIII	1724–1730
Clement XII	1730–1740
Benedict XIV	1740–1758
Clement XIII	1758–1769
Clement XIV	1769–1774
Pius VI	1775–1799
Pius VII	1800–1823
Leo XII	1823–1829
Pius VIII	1829–1830
Gregory XVI	1831–1846
Pius IX	1846–1878
Leo XIII	1878–1903
St. Pius X	1903–1914
Benedict XV	1914–1922
Pius XI	1922–1939
Pius XII	1939–1958
John XXIII	1958–1963
Paul VI	1963–1978
John Paul I	Ağu.-Eyl. 1978
John Paul II	1978–2005
Benedict XVI	2005–2013
Françis	2013–

EK 2

KRONOLOJİ

4/6 (M.Ö.)	Hız. İsâ'nın doğumu.
34 (M.S.)	Pavlus'un Hıristiyan olması.
42	Petrus'un Roma'ya ilk gelişi.
50/51	Kudüs (Havariler) Konsili.
64-68	Nero'nun baskı dönemi.
67	Pavlus ve Petrus'un Roma'da öldürülmesi.
70	Romalılarca Kudüs'ün ele geçirilmesi ve Mabed'in tahribi.
284	Diocletian dönemi: Roma İmparatorluğu'nun dörde ayrılması.
313	Milan Fermanı.
325	I. İznik Konsili.
375	Gratian Fermanı ile İmparatorluk'ta putperestliğin yasaklanması.
380	Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda resmî din ilan edilmesi.
381	I. İstanbul Konsili.
383	Gotların Hıristiyanlığı kabul etmesi.
410	Alaric'in Roma'yı ele geçirmesi.
431	Efes Konsili.
440	Büyük Leo'nun papa oluşu.

- 451 Kadıköy Konsili.
- 455 Vandalların Roma'yı kuşatması.
- 476 Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı.
- 493 İtalya'da Got Krallığı'nın kuruluşu.
- 496 Frenklerin Hristiyanlığı kabul etmesi.
- 553 II. İstanbul Konsili
- 568 Lombard istilâsı.
- 590 Büyük Gregory'nin papa oluşu.
- 610 Heraclius'un Bizans İmparatoru oluşu.
- 622 Hz. Muhammed'in hicreti.
- 632 İslâm fetihlerinin başlaması.
- 637 Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethi.
- 639 İskenderiye'nin Müslümanlar tarafından fethi.
- 653 Papa I. Martin'in İstanbul'da yargılanıp sürgün edilmesi.
- 680 III. İstanbul Konsili.
- 711 Müslümanların İspanya'yı fethi.
- 726 Bizans'ta İkonoklazmın başlangıcı.
- 732 Puvatya (Poitiers) Savaşı
- 738 Hollanda'nın Hristiyanlığı kabul etmesi.
- 755 Almanya'nın Hristiyanlaşması.
- 754/756 Pepin'in Papalığa toprak bağışlaması.
- 768 Charlemagne'in İmparatorluk tahtına çıkışı.
- 787 II. İznik Konsili.
- 800 Charlemagne'a papa tarafından taç giydirilmesi.
- 846 Müslümanların Roma'yı yağmalaması.
- 858 Büyük Nicholas'ın papalık makamına geçişi.
- 858 Bulgarların Hristiyan oluşu.
- 869 IV. İstanbul Konsili.
- 955 Sakson imparatorları döneminin başlangıcı.
- 999 Normanların İtalya'yı ele geçirmesi.
- 1000 Rusların ve Lehlerin Hristiyanlığı kabul etmesi.
- 1049 Gregoryen Reformları döneminin başlangıcı.
- 1054 Doğu ve Batı kiliselerinin kesin ayrılığı.
- 1066 Normanların İngiltere'yi ele geçirmesi.
- 1073 Hildebrand (VII. Gregory)'ın papa seçilmesi.
- 1095 II. Urban'ın Haçlı seferlerini başlatması.

- 1100 Kudüs'te Haçlı Krallığı'nın kurulması.
- 1112 Worms Konkordatı.
- 1123 I. Lateran Konsili.
- 1139 II. Lateran Konsili.
- 1146–1148 İkinci Haçlı Seferi.
- 1179 III. Lateran Konsili.
- 1187 Selahaddin'in Kudüs'ü geri alması.
- 1190 Üçüncü Haçlı Seferi
- 1198 III. Innocent döneminin başlangıcı.
- 1204 Dördüncü Haçlı Seferi ve İstanbul'un Katoliklerce işgali.
- 1215 IV. Lateran Konsili.
- 1245 I. Lyon Konsili.
- 1274 II. Lyon Konsili
- 1302 *Unam sanctam*'ın ilanı.
- 1305 Papalığın Avignon döneminin başlaması.
- 1311 Viyana Konsili.
- 1312 Tapınak Şövalyeleri'nin dağıtılması.
- 1378 Papalığın Avignon'dan Roma'ya dönüşü.
- 1378 Büyük Batı Bölünmesinin başlangıcı.
- 1396 Niğbolu Savaşı.
- 1409 Pisa Konsili.
- 1414–1418 Constance Konsili ile bölünmenin sona ermesi.
- 1431-1439 Basel/Ferrara/Floransa Konsili
- 1444 Varna Savaşı
- 1447 Rönesans papalarının başlangıcı.
- 1453 İstanbul'un fethi.
- 1456 Osmanlı'nın Belgrad Kuşatması
- 1480 Otranto'nun Osmanlı tarafından alınışı.
- 1489 Şehzâde Cem'in Vatikan'a getirilmesi.
- 1492 III. Innocent'le Rönesans papaları döneminin bitişi.
- 1495 Fransızlara karşı kutsal ittifak. Sonrasında Fransızların Roma'yı işgali ve yağmalaması.
- 1512–1517 V. Lateran Konsili.
- 1517 Martin Luther'in tezlerini ilanı.
- 1520 *Exurge Domine* ile Luther'in papa tarafından aforoz edilmesi.

1534	İngiltere Kralı VIII. Henry'nin aforoz edilmesi.
1545–1563	Trent Konsili ve Karşı Reform'un başlaması.
1555	Augsburg Barışı.
1585	IV. Sixtus ve Curia Reformu.
1598	Nant Fermanı.
1618	Otuz Yıl Savaşları'nın başlaması.
1648	Westfalya Anlaşması.
1763	Paris Anlaşması
1776	Amerika'nın bağımsızlığı.
1804–1814	Napolyon İmparatorluğu.
1815	Viyana Kongresi ve Restorasyon
1809	Papalık Devletlerinin işgali.
1846	IX. Pius'un papa oluşu.
1864	<i>Syllabus</i> 'un yayınlanması.
1870	I. Vatikan Konsili ve yanılmazlık doktrininin ilanı.
1870	İtalya Cumhuriyeti'nin ilanı ve Papalığın topraksız kalması.
1873–1878	Almanya'da <i>Kulturkampf</i> dönemi.
1878–1903	Papa XIII. Leo dönemi.
1903–1914	X. Pius dönemi.
1905	Fransa'da Kilise ve Devletin ayrılması.
1907	X. Pius'un <i>Pascendi</i> genelgesi ile modernizmi lanetlemesi.
1908	<i>Curia</i> 'nın yeniden düzenlenmesi.
1914–1922	XV. Benedict dönemi.
1914	I. Dünya Savaşı'nın başlaması.
1922–1939	XI. Pius dönemi.
1939–1958	XII. Pius dönemi.
1958–1963	XXIII. John dönemi.
1962–1965	II. Vatikan Konsili
1963–1978	VI. Paul dönemi.
1978	I. John Paul'ün papa seçilişi.
1978–2005	II. John Paul'ün papalık dönemi.
2005	Ratzinger'in Papa seçilerek XVI. Benedict adını alması.
2013	Papa XVI. Benedict'in görevinden çekilmesi ve Jorge Mario Bergoglio'nun Francis adıyla papa seçilmesi.

EK 3

Dictatus Papae* (Gregory VII, 1075)

1. Roma Kilisesi bizzat Tanrı tarafından kurulmuştur.
2. Sadece Roma Piskoposu “evrensel” sıfatını kullanma hakkına sahiptir.
3. Sadece o, piskoposları görevden alabilir veya göreve iade edebilir.
4. Herhangi bir konsilde papanın temsilcisi, daha aşağı bir rütbede olsa bile, tüm piskoposların üstündedir ve onların azledilmelerini isteyebilir.
5. Gerekli görürse bu kişileri papa azleder.
6. Hiç kimse papanın aforoz ettiği biriyle aynı yerde bulunmamalıdır.
7. Zamanın ihtiyaçlarına göre yeni kanunlar koymak, yeni kurullar oluşturmak, manastır kurallarını belirlemek; fakir bir piskoposluk bölgesini zengin bir bölgeyle birleştirmek, sadece papanın yasal haklarıdır.

* Bu ve ekte çevirisi verilen diğer belgelerin kaynakları, metin içerisinde ilgili yerlerde gösterildiğinden burada tekrar zikredilmemiştir.

8. Sadece papa imparatorluk nişanı kullanabilir.
9. Prensler sadece papanın ayaklarını öpecektir.
10. Kiliselerde sadece papanın adı zikredilecektir.
11. O, [Hıristiyanların başı olarak] dünyadaki yegâne isimdir.
12. İmparatorları azletme yetkisi sadece papaya aittir.
13. Papa gerekli gördüğü takdirde piskoposların yerini değiştirir.
14. O, istediği Kiliseye istediği din adamını atama yetkisine sahiptir.
15. Papa tarafından atanan rahip bir başka kiliseyi idare edebilir, fakat başka bir kilisenin emrine giremez; böyle biri, herhangi bir piskopostan üstün değildir.
16. Papanın kararı olmaksızın hiçbir sinod veya genel konsil toplanamaz.
17. Hiçbir risâle ya da kitap papanın onayı olmaksızın legal sayılmaz.
18. Papa tarafından verilen bir hüküm, papanın kendisi hariç hiç kimse tarafından değiştirilemez.
19. Papa hiç kimse tarafından yargılanamaz.
20. Hiç kimse Apostolik Makam'a mürâcaat eden birini kınamaya kalkışmamalıdır.
21. Her kilise önemli konularda Papalığa mürâcaat etmelidir.
22. Roma Kilisesi asla yanlışla düşmemiştir; Kutsal Kitap sayesinde ebediyen de yanlışla düşmeyecektir.
23. Roma Piskoposu, meşrû bir şekilde seçildi ise, Papa Aziz Symmachus'un emirnamelerinde buyrulduğu üzere, Petrus'un halefi olması dolayısıyla tartışmasız aziz olmuştur.
24. Onun kontrolü ve rızası kapsamında astlar kanunî olarak üstlelerini şikâyet edebilirler.
25. Papa, bir sinod toplamadan piskoposları azledebilir veya göreve iade edebilir.
26. Roma Kilisesi ile barış içerisinde olmayan Katolik sayılamaz.
27. Sadece papa, günahkâr insanların günahlarını bağışlayabilir.

EK 4

UNAM SANCTAM

(Boniface VIII, 18 Kasım 1302)

İnancımız gereği biz, Kilisenin tek, kutsal, evrensel ve havârisel olduğunu kabul ediyoruz. Ona [Kiliseye] sebatla inanıyoruz ve temel olarak onun dışında kurtuluşun ve günahlardan arınmanın mümkün olmadığını ikrâr ediyoruz. Süleyman'ın Neşidesi'nde "Benim biricik güvercinim, annesinin biricik yavrusudur; onu doğuran kadının güzidesi" [*Neşideler Neşidesi*, 6:9] dendiği gibi o, İsâ'nın başını, onun mistik bedenini temsil eder ki, İsâ'nın başı Tanrı'dır [*I. Korint.*, 11:3]. Onda tek Tanrı, tek inanç, tek vaftiz vardır [*Efeslilere*, 4:5]. Tufan zamanında sadece Nuh'un gemisi vardı; tıpkı Kilise gibi, bu küçük gemi tek bir rehber ve kaptana, yani Nuh'a sahipti; ve okuduk ki geminin dışında kalan canlıların tamamı helâk oldu.

Biz bir tek Kiliseyi kutsal sayıyoruz. Tanrı, peygamberin ağzından şöyle demişti: "Canımı kılıçtan, biricik hayatımı köpeğin pençesinden kurtar" [*Mezmurlar*, 22: 20]. O, kendisi için dua etmişti; kalbi ve bedeni için, yani Kilisenin birliği için. Bu Efendi [İsâ]'nin mintanıdır, di-

kişsiz mintan, parçalanmış mintan [*Yuhanna*, 19: 23-24]. Bu nedenle, sadece bir Kilise vardır, bir beden ve bir baş vardır, canavar gibi iki baş yoktur; yani İsâ, İsâ'nın Vekili, Petrus ve Petrus'un halefi vardır; çünkü İsâ, Petrus'a bizzat “koyunlarımı güt” [*Yuhanna*, 21: 17] demiştir. Burada koyun “geneli”, “hepsi” anlamındadır, özel birileri veya bir kısım insanlar için söylenmemiştir ve bundan anlıyoruz ki İsâ, Petrus'a tamamen güvendi. Bu nedenle Yunanlılar [Ortodokslar] veya diğerleri, eğer Petrus'a ve onun haleflerine inanmıyorlarsa, İsâ'nın koyunları olmadıklarını itiraf etmek zorundadırlar. Zira Efendimiz, *Yuhanna*'da, “tek sürü ve tek çoban vardır” [*Yuhanna*, 10: 16] buyurmuştur. Kutsal metinlerden öğreniyoruz ki Kilisenin gücü, biri manevî, diğeri dünyevî iki kılıçtır. Havârilere “işte burada iki kılıç var” [*Luka*, 22: 38] dediklerinde, Kiliseyi kastediyorlardı ve İsâ, “yeterli” dedi. Muhakkak ki her kim Petrus'un uhdesinde olan dünyevî kılıcı inkâr ediyorsa, İsâ'nın “kılıcını kınına koy” [*Matta*, 26: 52] sözünü iyi dinlememiş demektir. Manevî ve dünyevî her iki kılıç da Kiliseye aittir; fakat birincisi din adamlarının, ikincisi ise yine onların iradesi ve rızası ile krallar ve askerlerin elindedir. Bununla birlikte, kılıcın biri diğerine itaat etmelidir; dünyevî olan manevî olanın emrindedir. Havarî [*Pavlus*]'nin dediği gibi: ‘Hiçbir güç Tanrı'dan bağımsız değildir ve var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur’ [*Romalılara*, 13: 1-2]. Fakat onlar, eğer kılıcın biri diğerine itaat etmeseydi ve aşağı olan üstün olana itaatle üst mertebeye ulaşmasaydı, kurulmayacaklardı.

Aziz Dionysius'a göre, aşağı şeylerin araçlarla yüksek makamlara ulaşması ilâhî bir kanundur. O hâlde evrenin kanununa göre her şey eşit değildir ve kendi değerini doğrudan gösteremez; fakat düşük olan orta olana, aşağı olan üstün olana göre değer kazanır. Bundan dolayı şunu açıkça kabul etmeliyiz ki, manevî otorite her ne olursa olsun, saygınlık ve asâlet bakımından herhangi bir dünyevî otoriteden önceliklidir. Bunu aynı zamanda, dünyevî otoritelerin tebalarından aldıkları ondalıkların takdis edilmesinde de açıkça görürüz. Dünyevî gücü kurmak ve iyi işler yapmıyorsa onu mahkûm etmek, manevî otoritenin görevidir. Böylece Yeremya'nın Kilise ve manevî otorite hakkındaki, “Sizi milletlerin ve kralların üzerine hâkim yapacağım günü bekleyin” şeklindeki kehâneti gerçekleşmiştir. Bunun için, eğer dünyevî

vî otorite hataya düşerse, manevî otorite tarafından yargılanacaktır; dinî otorite hataya düşerse, daha üstteki bir manevî otorite tarafından yargılanacaktır. Eğer en üst otorite [yani papa] yanlış düşerse, Havarî'nin; "Ruhsal kişi her şeyin yargıcısıdır, ama kendisi hiç kimse tarafından yargılanamaz" [*I. Kor., 2:15*] sözüyle şahidlik ettiği gibi, herhangi bir insan tarafından değil, sadece Tanrı tarafından yargılanabilir. Zira bu otorite insana verilmiş ve onun tarafından kullanılıyor olmasına rağmen, insânî değil, ilâhî kaynaklıdır. İlâhî bir kelime ile Petrus'a verilmiş, onu ve haleflerini tasdik etmiş ve bu, Efendimizin, "Yeryüzünde bağladığın her şey, göksel âlemde de bağlanmış olacak" [*Matta, 16:19*] sözüyle de ikrâr edilmiştir. Bu nedenle her kim, Tanrı tarafından vaz edilmiş bu otoriteye direnirse, Tanrı'nın emrine karşı gelmiş olur.

Bundan dolayı bildiriyoruz, açıklıyoruz ve ilan ediyoruz ki her âdemoğlunun, kurtulmak için Roma Piskoposu'na [yani papaya] tâbi olması kesinlikle zorunludur.

EK 5

LAMENTABILI SANE

(Pius X, 3 Temmuz 1907)

Zamanımızda, yeni buluşların heyecanı ve insanlığın mirasını reddederek, şeylerin nihaî sebeblerini, hiçbir sınırlama olmaksızın araştırma gayreti acıklı sonuçlara neden olmaktadır. Böyle bir yaklaşım çok ciddi hatalara düşmektedir ki bu hatalar kutsal otorite, kutsal metinlerin yorumlanması ve imanın temel gizemleri ile alâkalı olunca, daha ciddi hâle gelmektedir. Pek çok Katolik yazarın, Kilise babaları ve bizzat Kilise tarafından belirlenen sınırların ötesine geçtiği gerçeği ise, son derece üzücüdür. Bunlar, daha yüksek bir bilgi ve tarihsel araştırma adına (kendileri böyle söylüyor), güya dogmaların tarihî sürecini araştırmaktadırlar ki, gerçekte bu, dogmaları çürütme-ye çalışmaktan başka bir şey değildir.

Bu hatalar, inananlar arasında da günden güne yayılmaktadır. Bunlar mü'minlerin zihinlerini çelmesin ve onların saf inançlarını bozmasın diye, Papa Cenabları X. Pius, ilâhî bir takdirle, bu hatalardan en önemlilerinin Kutsal Roma ve Evrensel Engizisyon Kurumu tarafından gösterilmesi ve lanetlenmesine karar vermiştir.

Bu nedenle, son derece titiz bir araştırma ve saygıdeğer danışmanlarla, en saygın kardinallerle ve ahlâk ve inanç konularındaki yargıçlarla beraber gerçekleştirilen mütâlaalardan sonra bu genel emirle, aşağıda sıralanan fikirler lanetlenmiş ve yasaklanmıştır:

1. Kutsal metinler hakkındaki kitapların geleneksel yorumlara aykırı olamayacağını belirten Kilise kanunları, Eski ve Yeni Ahid'in bilimsel yorumu ile uğraşan eleştirci araştırmacılara ve öğrencilere uygulanamaz.
2. Kilisenin Kutsal Kitap yorumu hiçbir sûrette reddedilmez; bununla birlikte bu yorumların, daha yerinde değerlendirmelere ve düzeltmelere ihtiyacı vardır.
3. Kilisenin özgür ve bilimsel yorumlara karşı yargılamaları ve kınamaları yüzünden insanlar, Kilisenin tarih karşıtı şeyler söylediği ve Katolik öğretisinin hakikatte Hıristiyanlık dininin gerçek kökenleriyle uzlaşmadığı inancına ulaşabilir.
4. Dogmatik tanımlamalarda bile, Kilisenin öğretme yetkisi Kutsal Kitapların hakikî anlamını belirleyemez.
5. İmanla ilgili konular, sadece vahye dayanan gerçekleri içerdiği için, Kilisenin, insan bilimlerinin açıklamaları üzerine hüküm verme hakkı yoktur.
6. "Öğrenen Kilise" ve "öğreten Kilise"nin hakikatleri göstermede birlikte çalışmasında "öğreten Kilise"ye düşen, sadece "öğrenen Kilise"nin fikirlerini tasdik etmektir.
7. Yasaklanan hatalar konusunda Kilise, inananlardan, verdiği hükümleri benimsetecek herhangi bir içsel onaylama bekleyemez.
8. Onlar, Kutsal Index Kurulu veya diğer Papalık kurullarının tüm kınamalarından özgürdür.
9. Tanrı'nın gerçekten Kutsal Kitap'ın yazarı olduğuna inananlar, aşırı derecede saf veya câhildirler.
10. Vahiy mahsûlü sayılan Eski Ahid kitaplarının oluşumu, İsraili yazarların, dinî doktrinlerini Yahudi olmayanların ya çok az bildikleri ya da hiç âşinâ olmadıkları garip bir tarzda yazmalarından ibarettir.

11. İlâhî ilhâm, kutsal metinlerin tamamına şâmil değildir; bu yüzden içeriği herkese açıktır ve içinde yanlış vardır denemez [yanlış varsa da vahye ait değildir].
12. Eğer birisi, işe yarar bir Kutsal Kitap araştırmasına girişecekse, bu yorumcu öncelikle kutsal metnin doğaüstü kökeni ile ilgili tüm önkabullerini bir yana bırakmalı ve onu diğer insan ürünü dokümanlardan herhangi biri gibi yorumlamalıdır.
13. İncil'i ilk yayanların [Evangelistler] bizzat kendileri kadar, ikinci ve üçüncü kuşak Hristiyanlar da, sun'î olarak [İncil'deki] meselleri tertib ettiler. Bu şekilde, İsâ'nın Yahudiler arasında yeterince sonuç vermeyen tebliğini [başkalarına] açıkladılar.
14. İncil yazarlarının anlattığı pek çok hikâyede, gerçek dışı unsurlar yer almaktadır; fakat bu hikâyeleri anlatanlar, bunların doğru olmadığını bildikleri hâlde, okuyanlar için faydalı olacağını düşünmüşlerdir.
15. Kutsal metinler belirlenip yürürlüğe konuncaya kadar İnciller, eklemeler ve düzeltmelerle içerik bakımından değişmiştir. Bu nedenle bunların içinde kalan, İsâ'nın doktrininin sadece belirsiz ve şüpheli kalıntılarıdır.
16. Yuhanna'nın anlattıkları aslında tarih[te olan şeyler] değil, İncil'in mistik bir yorumudur. Burada yer alan ifadeler, kurtuluş gizemi ile ilgili tarihî gerçekler olmayıp teolojik meditasyonlardır.
17. Dört İncil'de sadece olağanüstünün cazibesini kullanmak için değil, aynı zamanda Kelime'nin inkarnasyonunun [yani İsâ'nın] eserini ve zaferini daha iyi gösterebilmek için mucizeler abartılmıştır.
18. Yuhanna, İsâ'yı görenlerden olduğunu iddia eder. Fakat gerçekte o, sadece Hristiyan hayatının veya ilk yüzyılın sonunda Kilisede [manevî olarak yaşayan] İsâ'nın müstesna bir şahididir [aslında İsâ'yı görmemiştir].
19. Heterodoks yorumcular, kutsal metinlerin hakikî anlamlarını Katolik yorumculardan daha doğru bir şekilde tesbit etmektedirler.

20. Vahiy, şuurlu insanın kendi vahyini Tanrı'dan almasından başka bir şey değildir.
21. Katolik inancının nesnesi olan vahiy, havariler tarafından tamamlanmış değildir.
22. Kilisenin vahye dayandığına inanılan dogmaları manevî âlemden gelen hakikatler değil, birtakım dinî öğelerden çıkarılan yorumlar olup insan zihninin ürünüdürler.
23. Kutsal metinlerde gerçekmiş gibi anlatılan olaylar ve bunlara dayanan Kilise dogmaları eleştirilebilir. Kilisenin son derece kesin gördüğü gerçeklerin yanlış olduğu söylenebilir.
24. Dogmaların dayanaklarının tarihsel olarak yanlış veya şüpheli olduğunu savunan bir yorumcu, bizâtihi dogmalara hücum ediyor ithamıyla kınanamaz.
25. İman son tahlilde [kesin hakikatlere değil], bir ihtimaller yığına dayanır.
26. İnançla ilgili dogmalar sadece pratik anlamda, yani öğretici davranış normları olarak kabul edilmeli, inanç normları olarak görülmemelidirler.
27. İncillerden İsâ'nın ilâhîliği sonucu çıkarılamaz. Bu, Hristiyanların Mesih fikrinden ürettikleri bir dogmadır.
28. O, tebliği esnasında kendisini Mesih olarak anlatmadığı gibi mucizelerini de bunu ispatlamak için göstermemiştir.
29. Tarihin İsâ'sının, imanın objesi olan İsâ'dan çok aşağı bir konuda olduğunu söylemek caizdir.
30. İncil metnilerindeki "Tanrı'nın Oğlu" ibaresi "Mesih" in karşılığı olarak kullanılmıştır; İsâ'nın gerçekten Tanrı'nın oğlu olduğu anlamına gelmez.
31. Pavlus'un, Yuhanna'nın; İznik, Efes ve Kadıköy Konsillerinin İsâ ile ilgili oluşturdukları doktrinin, İsâ'nın öğrettikleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar Hristiyanların İsâ hakkındaki kendi yorumlarıdır.
32. İncil metnilerinin, teologların, İsâ Mesih'in yanılmaz bilgisi ve bilinci konusunda öğrettikleri ile uyuşması mümkün değildir.

33. Önyargılı olmayan herkes, gerek İsa'nın Mesih olarak hemen döneceği konusunda yanlış olduğunu; gerekse O'nun İncillerde anlatılan öğretisinin otantik olmadığını kolayca anlayabilir.
34. İsa'nın sınırsız bir bilgiye sahip olduğu sadece bir varsayımdır ve bu anlayış târihen mümkün olmadığı gibi, ahlâken de problemlidir. Çünkü bu, İsa'nın Tanrısal bilginin tamamına sahip olduğu, fakat bu bilginin tümünü havâirilerle ve sonraki kuşaklarla paylaşmak istemediği anlamına gelir.
35. İsa, kendi Mesih özelliğinin bilincine her zaman sahip olmamıştır.
36. Kurtarıcı'nın yeniden dirilişi tarihî bir vâkıa değil, isbat edilmiş ve isbatlanması da mümkün olmayan; fakat Hristiyan bilincinin ürettiği, mucize diye inanılan bir olaydır.
37. İlk dönemlerde, O'nun Tanrı katındaki ölümsüz hayatının yanında, İsa'nın tekrar dirilişine inanmak çok da önemsenen bir şey değildi.
38. İsa'nın, insanların günahlarına kefaret olarak öldüğü inancı, İncillere değil, Pavlus'un görüşlerine dayanır.
39. Trent Konsili Babalarının, sakramentlerin kökeni ile ilgili kanâatleri ve onların etkilenmiş oldukları dogmatik kanunlar, Hristiyanlığı araştıran tarihçilerin bu konudaki düşüncelerinden oldukça farklıdır.
40. Sakramentler; havariler ve onların haleflerinin değişik şartlar ve olayların etkisiyle, İsa'nın bazı düşünceleri ve amaçlarını kendilerince yorumlamaları sonucu ortaya çıkmıştır.
41. Sakramentler, sadece insan zihnine Yaratıcı'nın iyilikçi varlığını hatırlatmayı amaçlar.
42. Hristiyanların, vaftizi zorunlu bir ritüel kabul etmeleri ve Hristiyan olmanın şartı saymaları, Hristiyan toplumuna vaftizin gerekliliği empozesinin sonucudur.
43. Yeni doğmuş bebeklerin vaftiz edilmesi uygulaması, belli bir evrim sürecinden sonra ortaya çıkmıştır ve bu uygulama, sakramentin günah itirafı ve vaftiz olarak ikiye ayrılmasının nedenlerinden biri olmuştur.

44. Konfirmasyon sakramentinin havâriiler tarafından uygulandığına dair hiçbir kanıt yoktur. Vaftiz ve konfirmasyon sakramentleri arasındaki formel ayırım, ilk Hıristiyanlarda mevcut değildir.
45. Pavlus'un evharistiya ile ilgili söylediklerinin (*Korintlilere I*, 11: 23-25) hiçbir tarihiel olarak doğru değildir.
46. İlk Kilisede, günahkâr bir Hıristiyan'ın Kiliseyle uzlaşması gibi bir kavram yoktur. Kilise kendini bu kavrama, zaman içinde alıştırmıştır. Fakat aslında, kefaretin Kilise tarafından benimsenmesinden sonra bile o, utanç verici olduğundan sakrament olarak isimlendirilmemiştir.
47. İsa'nın "Kutsal Ruh'u alın! Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır." (*Yuhanna*, 20: 22-23) biçimindeki sözleri hiçbir şekilde, Trent Konsili'nde söylendiği gibi, kefaret sakramentinin delili sayılamaz.
48. James, mektubunda (Ch. 5:14-15) İsa'ya ait bir sakramenti ilan etmek niyetinde değildir; sadece dindarca bir geleneği tavsiye etmektedir.
49. Son Akşam Yemeği'nin kutsal bir karakter kazanması; ancak Hıristiyanların akşam yemeğini geleneksel olarak litürjik bir mâhiyete büründürmelerinden sonradır.
50. İnananlar topluluğu üzerinde gözetmenlik yapan yaşlılar, herhangi bir kutsal yetki nedeniyle değil; gittikçe çoğalan topluluğu düzenli bir şekilde idare etme gerekliliğinden dolayı, havâriiler tarafından rahipler ve piskoposlar hâline getirilmiştir.
51. Evliliğin bir sakrament hâline gelmesi, ancak inâyet ve sakramentlerle ilgili teolojik yorumlar neticesinde mümkün olmuştur.
52. Yeryüzünde asırlar boyu varlığını devam ettirecek bir Kilise kurmak, İsa'nın düşüncesine çok uzaktır. Tam tersine, İsa'ya göre dünyanın son bulması ve göklerin egemenliğinin gelmesi an meselesiydi.
53. Kilisenin organik yapısı değişmez değildir. Her beşerî toplum gibi, Hıristiyan toplumu da sürekli bir değişime mecburdur.

54. Gerek kavramsal olarak, gerekse realitede dogmalar, sakramentler ve hiyerarşi, Hıristiyan zihninin yorumlarının ve evrimlerinin ürünüdür ki, bunların İncil’de tohumları bulunmakla beraber, daha çok dışsal eklemelerle çoğaltılmış ve tamamlanmıştır.
55. Petrus’a, İsa tarafından verilmiş bir üstünlük yoktur.
56. Roma Kilisesi ilâhî bir takdir değil, siyasî şartlar neticesinde diğer kiliselerin başı hâline gelmiştir.
57. Kilise, doğa bilimlerinin ve teolojinin gelişmesine düşman olduğunu göstermiştir.
58. Hakikat, insandan bağımsız değildir. Onunla, onda ve onun vasıtasıyla gelişir.
59. İsa, tüm zamanlara ve tüm insanlara uygulanabilecek belli bir doktrin öğretmemiş; sadece farklı zamanlara ve mekânlara adapte edilen ve edilebilecek olan dinî bir hareket başlatmıştır.
60. Hıristiyan doktrini aslen, Yahudilik’le paraleldir. Evrimsel bir süreç sonuncunda önce Pavlusçu, sonra Yuhannacı, nihayetinde de Helenik ve evrensel hâle gelmiştir.
61. Yaratılış Kitabı’ndan Vahiy bölümüne kadar, kutsal metinlerin hiçbir yerinde Kilisenin öğrettiği ile özdeşleştirilebilecek bir doktrin yoktur. Aynı sebeple, Kutsal Kitap’ın hiçbir bölümü, eleştirmenler ve teologlar için aynı anlama sahip değildir.
62. Havariler Kredosu’ndan zamanımızdaki Hıristiyanların anladıkları ile, ilk çağlardaki Hıristiyanların anladıkları farklıdır.
63. Kilise, modern gelişmelere uyum sağlayamayacak değişmez doktrinlere inatla sarılmasından dolayı, İncil ahlâkını devam ettirme kapasitesinin olmadığını göstermiştir.
64. Bilimsel ilerlemeler Hıristiyan doktrinine ait Tanrı, yaratma, vahiy, inkarnasyon ve kurtuluşla ilgili kavramların yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir.
65. Modern Katolisizm gerçek bilimle, ancak dogmatik olmayan bir Hıristiyanlığa dönüşürse, yani tamamen liberal Protestanlığa dönerse uzlaşabilir.

EK 6

LATERAN ANTLAŞMASI* YÜCE TESLÎS ADINA

Papalık ve İtalya, adâlete ve her iki tarafın saygınlığına uygun bir şekilde, karşılıklı ilişkilerine kesin bir açıklık getirmek sûretiyle, aralarındaki anlaşmazlık nedenlerini ortadan kaldırmaya karar vermişlerdir. Dünyadaki misyonunu icrâ etmesinde Papalığa tam bağımsızlık hakkı ve statüsü sağlayacak bu anlaşma ile, 1870’de Savoy Hânedânı yönetimi altındaki İtalya Krallığı tarafından Roma’nın ilhâk edilmesiyle ortaya çıkan “Roma Sorunu” çözülmüş olacaktır.

Papalığa açık ve kesin bağımsızlık sağlamak ve aynı zamanda uluslararası ilişkiler alanında onun tartışılmaz bir hâkimiyete sahip olmasını garanti etmek için; Vatikan Devleti’nin kurulması ve Papalığın bu devlet dâhilindeki mutlak mülkiyetinin, mutlak yargı hakkının ve otoritesinin kabul edilmesi zorunlu görülmüştür.

Papa Cenabları XI. Pius ve İtalya Kralı Majesteleri Victor III. Emmanuel, bu amaç için Papalık Devlet Sekreteri, Zât-ı Alîleri Kardinal Pietro Gasparri ile Ekselansları, Başbakan Senyor Cavaliere Benito

* Kaynak: National Catholic Welfare Conference tarafından yayınlanan resmî İngilizce tercüme (“Treaty between the Vatican and Italy”, *The American Journal of International Law*, vol. 23, no. 3, Official Documents, July 1929, ss. 187–195). Finansal anlaşma ve Konkordato, bu metne dahil değildir.

Mussolini'yi görevlendirerek, bir anlaşma yapmaya karar vermişlerdir. Bu yetkililer, tam ve usûlüne uygun olarak, belgelerini birbirlerine ibrâz ederek aşağıdaki maddeler üzerinde anlaşmışlardır:

MADDE 1

İtalya, İtalya Krallığı'nın 4 Mart 1848 Anayasası'nın birinci maddesi gereğince, devletin yegâne dininin Roma Katolik ve Apostolik Dini olduğunu kabul eder.

MADDE 2

İtalya, doğası gereği ve kendi geleneklerine uygun olarak dünyadaki misyonuna dair talepleri bulunan Papalığın uluslararası alandaki egemenliğini tanır.

MADDE 3

İtalya, Papalığın hâlihazırdaki tüm müştemilâtı ile birlikte Vatikan üzerindeki kesin otoritesini ve yargı hâkimiyetini kabul eder. Vatikan Şehri'nin sınırları anlaşma dâhilindeki planda gösterildiği gibidir.

Saint Peter Meydanı, Vatikan Şehri'nin bir parçası olmakla beraber, her zaman olduğu gibi halka açık ve İtalyan polis kuvvetlerinin kontrolü altında olacaktır. Papalık kamusal âyinler esnasında meydana kullanmaya devam edecektir. İtalyan Hükümeti'nin yetkisi, bazilikanın dışındaki alandadır. Polis kuvvetleri, Kilise yetkililerince çağrılmadıkları sürece bazilikaya yaklaşmayacaklardır.

Papalık, özel bir amaç için Saint Peter Meydanı'nın geçici olarak halka kapatılmasını isteyebilir. Bu durumda, aksi bir istek olmadığı müddetçe, İtalyan polisi meydanda bulunmayacaktır.

MADDE 4

Papalığın, Vatikan Devleti üzerindeki hâkimiyeti ve yargı otoritesinin İtalya tarafından kabul edilmesi, İtalyan Hükümeti'nin veya herhangi başka bir otoritenin bu konularda müdahil olamayacağı anlamına gelir.

MADDE 5

Bir önceki maddede zikredilen hususun uygulanması için, bu anlaşmadan önce geçerli olduğu gibi, İtalyan Hükümeti, Vatikan sınırları içerisindeki araziye tüm ipoteklerden âzâde görecektir; gelecekteki tüm kiralamalara kapalı olduğunu kabul edecektir. Papalık Saint Peter Meydanı dışındaki istediği yeri kapatma ve istediği gibi kullanma hakkına sahiptir.

Papalık kendi sınırları içerisindeki mülklerde, dinî kuruluşlar ve organizasyonlarla ilgili istediği düzenlemeleri yapabilecek, İtalyan Devleti bu düzenlemelere müdahale etmeyecektir.

MADDE 6

İtalya, ilgili kurumları vasıtasıyla Vatikan'ın ihtiyacı oranında suyu sağlamayı üstlenir.

İtalyan devleti, ulaşım için İtalyan Devlet Demiryolları aracılığıyla, Vatikan bünyesinde bir istasyon kuracak; Vatikan'a ait vagonlar, İtalyan demiryollarını kullanabilecektir.

İletişim amacıyla ve aynı zamanda diğer devletlerle haberleşmek için, İtalya tarafından Vatikan'a telgraf, telefon ve posta servisi sağlanacaktır. Ayrıca diğer kamu hizmetleri konusunda, İtalya ile Vatikan arasında koordinasyon gerçekleştirilecektir.

İtalyan Devleti, yukarıda sözü edilen hizmetleri, anlaşma tarihinden itibaren bir yıl boyunca kendi bütçesinden karşılayacaktır. Bundan sonra bu hizmetlerin masrafı Vatikan Devleti'ne ait olacaktır.

Kara veya havayolları ile ilgili düzenlemeler, her iki tarafın uzlaşmasıyla kararlaştırılacaktır.

MADDE 7

İtalyan Hükümeti, Vatikan toprakları etrafında yeni binalar inşa edilmesini engellemeyi ve özellikle bazı Vatikan binalarına yakın birtakım yapıların yıkılmasını taahhüt eder.

Uluslararası hukukî düzenlemeler gereği, Vatikan toprakları üzerinde her tür uçuş yasaktır.

Rusticucci Meydanı ve çevresi ile ilgili düzenlemeler, her iki tarafın rızasına dayalı olarak gerçekleştirilecektir.

MADDE 8

İtalya, papanın şahsiyetini kutsal ve dokunulmaz kabul ederek, ona yönelik her tür teşebbüsü veya tahriki, Kralın şahsına yapılmış gibi cezalandıracağını beyan eder.

İtalyan topraklarında eylem, söz veya yazıyla olsun, papanın şahsına karşı işlenen suçlar veya hakaretler, İtalya Kralı'nın şahsına yapılmış gibi cezalandırılacaktır.

MADDE 9

Uluslararası hukukî düzenlemeler gereği, Vatikan Devleti sınırları içerisinde yerleşik olan herkes, Papalık egemenliği altındadır. Buradaki evini başka birinin ikametine veren veya herhangi bir sebeple ikametgâhını kaybedenler, Vatikan vatandaşlığını da kaybederler.

Yukarıda sözü edilen kişiler, artık Papalık egemenliği altında değildirler. İtalyan yasalarına göre ve yukarıdaki şartlardan bağımsız olarak, eğer başka bir ülkenin vatandaşlığına geçmemişlerse, İtalya vatandaşı sayılırlar.

Papalık tebâsı iken İtalyan vatandaşı hâline gelen bu kişiler, İtalyan hukukuna tâbidirler. Özel hukukun gözetilmesi gereken konularda (bunlar Papalık tarafından düzenlenmemişse) ve bu kişiler başka bir ülkenin vatandaşı olduklarına inanıyorlarsa, bağlı oldukları ülkenin kanunlarına tâbidirler.

MADDE 10

Taraflar arasında ortaklaşa hazırlanacak listede yer alan Kilise ile ilgili gelenleri ve Papalık Mahkemesi üyeleri, Vatikan Devleti vatandaşı olmasalar dahi, askerlik ve diğer zorunlu kamu görevlerinden muaftır.

Bu hüküm 13., 14., 15. ve 16. maddelerde zikredilen ve Vatikan Devleti sınırları hâricinde olmakla beraber, idaresi Papalığa bağlı olan kurumların dâimî görevlileri için de geçerlidir. Bu statüde görevli olan-

ların listesi, Papalık tarafından sunulacak ve her yıl güncellenecektir.

Papalık işlerini yürütmekle sorumlu olan Kilise görevlileri, İtalyan güçleri tarafından takibata uğratılamayacak, tutuklanamayacak veya cezalandırılmayacaktır.

Roma'daki Kilise kurumlarına para veren herhangi bir yabancı, İtalyan Krallığı kanunları gereğince İtalyan vatandaşlarının sahip olduğu kişisel teminâtlara sahip olacaktır.

MADDE 11

Katolik Kilisesi'nin ortak malları (İtalyan hukukunun kültürel varlıklarla ilgili sınırlamaları hariç olmak üzere), İtalyan Devleti'nin herhangi bir müdahalesinden muaf olacak ve kamulaştırılamayacaktır.

MADDE 12

Uluslararası hukukun genel kuralları uyarınca, İtalya, Papalığın diplomatik temsilciler göndermesini ve kabul etmesini onaylar.

Yabancı hükümetlerin Papalık elçileri, İtalya Krallığı'nda uluslararası hukuk kurallarının diplomatlara sağladığı tüm imtiyaz ve dokunulmazlıklara sahip olacaklardır. Bu hükümetlerle İtalya arasında diplomatik ilişki olmasa dahi, bunların temsilcileri, uluslararası hukukun verdiği tüm imtiyazlara sahip olarak İtalyan topraklarında ikamet edebileceklerdir.

İtalya, savaş durumu dâhil, her şartta, tüm milletlerden Vatikan'a ulaşımın sağlanmasını ve dünyanın hangi bölgesinden olursa olsun piskoposların Papalığa serbestçe geçişini garanti eder.

Taraflar, 9 Haziran 1915 tarihli Viyana Kongresi kararları çerçevesinde, Vatikan'da bir İtalya büyükelçisi ve İtalya'da bir Papalık temsilcisi [Nuncio] vasıtasıyla aralarında düzenli bir diplomatik ilişki kurmayı taahhüt ederler.

Benimsenen bağımsızlığı nedeniyle, uluslararası hukuk gereği, 19. maddede belirtilen şartlar dışında, Papalığın diplomatik temsilcileri ve kuryeleri, savaş zamanında dahi diğer devletlerin diplomatları ve kuryeleri ile aynı statüdedir.

MADDE 13

İtalya, St. John Lateran, St. Mary Major ve St. Paul bazilikalarının müşteamilâtlarıyla birlikte mülkiyet haklarının, Papalığa ait olduğunu kabul eder.

İtalya Devleti, yukarıda zikredilen St. Paul Bazilikası ve ona bağlı manastırın kontrolünü ve yönetimini Papalığa bırakmış; adı geçen bazilika için, Eğitim Bakanlığınca her yıl ayrılan bütçenin de Papalığa devredilmesini kararlaştırmıştır.

Kilise, Trastevere'deki Santa Maria yakınındaki San Callisto binasının da sahibidir.

MADDE 14

İtalya, Castel Gandolfo Papalık Sarayı'nın bütün müşteamilâtı ve ilâveleri ile birlikte Papalığın malı olduğunu kabul; buradaki Villa Berberini'yi ise, tüm müşteamilâtı ile beraber, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içerisinde Papalığa teslim edeceğini taahhüt eder.

İnancı Yayma Kurulu'na ve diğer Papalık teşkilâtlarına ait olan ve Vatikan binalarına yukarıdan bakan Janiculan Tepesi'nin kuzey tarafındaki arazileri birleştirmek için İtalya, Devlete veya üçüncü şahıslara ait bu arazileri Papalığa veya onun tayin edeceği kurumlara devretmeyi taahhüt eder. Bu araziler ekteki planda gösterilmiştir.

Son olarak İtalya, Roma'daki 12 Havari Bazilikası ile Sant' Andrea Della Vale ve San Carlo ai Catanari kiliseleri bünyesinde bulunan eski manastır binalarının tüm müşteamilâtlarıyla birlikte mülkiyet hakkını Papalığa bırakmıştır. Tüm bu binalar, anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden bir yıl içerisinde, kiracısız biçimde Papalığa devredilecektir.

MADDE 15

13. madde ile 14. maddenin ilk ve ikinci fıkralarında sözü edilen mülkler, Dataria, Cancelleria, İspanya Meydanı'ndaki İnancı

Yayma Kurulu sarayları, ekleriyle beraber Papalık Sarayı, Scossacavalli Meydanı'ndaki (hâlen Doğu Kiliseleri Kurulu tarafından kullanılan) Convertendi Sarayı, Vekâlet Sarayı ve gelecekte gerekli görüldüğü durumlarda Papalığın kuracağı diğer binalar, İtalya Devleti topraklarında bulunmalarına rağmen, uluslararası hukuk gereğince yabancı ülkelerin elçilikleri statüsündedirler ve diplomatik dokunulmazlığa sahiptirler.

Roma dışında olsalar dahi, halka açık olmasa da, eğer burada papanın da bulunduğu bir âyin yapılıyorsa, diğer kiliseler için de aynı dokunulmazlık geçerlidir.

MADDE 16

Önceki üç maddede adı geçen mülkler, aşağıdaki Papalık kurumlarıyla beraber, Papalık'la yapılacak bir anlaşma dışında ipotek altına alınamayacak, kamulaştırılamayacak; olağan ve olağanüstü vergilerden, Devlet veya başka herhangi bir kurumca uygulanacak maddî bir yaptırımdan muaf olacaktır: Gregoryen Üniversitesi, Kutsal Kitap Enstitüsü, Doğu Enstitüsü, Arkeoloji Enstitüsü, Rusya Semineri, Lombard Koleji, St. Apollinaris Sarayı, St. John ve St. Paul rahiplerinin kullandığı İtikâf Evi.

Papalık bu ve bundan önceki üç maddede sayılan mülkler üzerinde, yerel veya merkezî herhangi bir İtalyan otoritesinin onayı zorunluluğu olmaksızın, istediği tasarrufu gerçekleştirme hakkına sahiptir. Bu konuda yetkililer, Kilisenin, her zaman övündüğü yüksek sanat geleneğine güvenebilirler.

MADDE 17

Katolik Kilisesi merkez teşkilâtları tarafından ve Roma dışında olsa da doğrudan Papalık tarafından yönetilen organizasyonlarca, Papalık için kabul edilen bağışlar ile Kilise yöneticileri ve çalışanları için tahsis edilmiş paralar, İtalya topraklarında, 1 Ocak 1929 tarihinden geçerli olmak üzere, Devlet veya başka herhangi bir kurumun koyacağı vergiden muaf tutulacaktır.

MADDE 18

Vatikan'da ve Lateran Sarayı'nda bulunan bilim ve sanat eserleri, bilim adamları ve ziyaretçilere açık olacak; fakat bu eserlerin, ne zaman ve hangi şartlarda halka açılacağına Papalık karar verecektir.

MADDE 19

Papalığın diplomatik temsilcileri ve elçileri, yabancı milletlerin Papalık nezdindeki diplomatik temsilcileri ve dışarıdan doğrudan Vatikan'a gelen Kilise görevlileri, eğer geldikleri ülkenin onayını taşıyan bir pasaportları varsa ve Papalık temsilcilikleri tarafından vize edilmişse, başka herhangi bir formaliteye gerek kalmadan İtalya toprakları üzerinden Vatikan'a geçebileceklerdir. Vatikan pasaportuna sahip kişilerin dış ülkelere gidişlerinde de aynı prosedür uygulanacaktır.

MADDE 20

Yabancı ülkelerden veya Papalığın Vatikan dışındaki kuruluşlarından Vatikan'a gelen mallar, İtalyan sınırlarında veya herhangi bir İtalyan bölgesinde kabul edilecek ve gümrük vergisinden muaf olacaktır.

MADDE 21

İtalya'da tüm kardinaller, hânedân prenslerine uygulanan protokolle aynı biçimde, yani şeref konuğu kabul edileceklerdir. Roma'da oturanlar ise, Vatikan dışında yaşayanlar dâhil, vatandaş statüsündedir.

Papalık Makamı'nın boş kalması hâlinde İtalya Devleti, kardinalerin [yeni bir papa seçmek için] Vatikan'a hiçbir engelle karşılaşmadan serbestçe ulaşmaları hususunda gerekli hassasiyeti gösterecektir.

İtalya ayrıca, Papalık seçimi esnasında, Vatikan ve civarında seçimi etkileyecek herhangi bir rahatsız edici olay yaşanmasını engellemek için gerekli önlemleri alacaktır.

Bu önlemler, Vatikan sınırları dışında yapılabilecek bir Papalık seçimi veya papanın veya temsilcilerinin başkanlığında gerçekleştirilebilecek, piskoposların katılacağı konsiller için de geçerlidir.

MADDE 22

Münferid durumlar için veya sürekli olarak, Papalık, Vatikan sınırları içerisinde işlenmiş suçları kendisi cezalandırabilecektir. Bununla birlikte, Vatikan sınırları içerisinde suç işleyip İtalya'dan sığınma hakkı isteyen biri, İtalyan yasalarına göre yargılanacaktır.

Papalık, her iki devlet tarafından suç sayılan bir eylemi işleyip Vatikan'a kaçan kişileri İtalya Devleti'ne teslim edecektir.

Suç zanlılarının, 15. maddede zikredilen ve dokunulmaz sayılan yerlere sığınması durumunda da, İtalyan polisinin buraya girmek ve tutuklama için izin alması kaydıyla aynı prosedür uygulanacaktır.

MADDE 23

Uluslararası hukuk gereği, Vatikan mahkemelerinde verilmiş olan kararlar, İtalya Krallığı tarafından uygulanacaktır.

Kilise otoritelerince dinî veya disiplinle ilgili, Kilise görevlileri veya dindarlar hakkında verilen ve resmî olarak tebliğ edilen kararlar tam hukukî geçerliliğe sahip olacak ve İtalya'daki mahkemelerce dikkate alınacaktır.

MADDE 24

Uluslararası ilişkilerdeki bağımsızlığı gereği Papalık, barış için katkı sağlaması amacıyla taraflarca davet edilmesi dışında, milletler arasındaki tüm dünyevî anlaşmazlıkların ve bu anlaşmazlıkların çözülmeye çalışıldığı uluslararası kongrelerin dışında kalmak istediğini ve kalacağını beyan eder. Ahlâkî ve dinî konularla ilgili her meseledeki haklarını ise saklı tutar.

Bu deklarasyondan anlaşılması gereken, Vatikan Devleti'nin her hâlükârda tarafsız ve dokunulmaz olacaktır.

MADDE 25

Bu anlaşma ile birlikte imzalanan özel bir anlaşma ile, Papalığın İtalya'ya yönelik mâlî talepleri karşılanmıştır.

MADDE 26

Papalık, imzalanan bu anlaşmayı, İtalya ve dünyadaki Kilise işlerini yürütebileceği pastoral rejimi sağlaması ve bağımsızlığını garanti etmesinden dolayı yeterli görmektedir. Papalık “Roma Sorunu”nun kesin olarak çözüldüğünü; Savoy Hânedânı yönetimi altındaki İtalya Krallığı’nı, bu devletin başkentinin Roma olduğunu kabul ettiğini ilan eder.

İtalya da, papanın yönetimi altındaki Vatikan Devleti’ni tanır.

Bu anlaşmanın hükümlerine aykırı olan, geçmişteki tüm kurallar ve kanunlar gibi, 13 Mayıs 1871 Kanunu da artık geçersizdir.

MADDE 27

Bu anlaşma, imza edilişini takip eden dört ay içerisinde, Papa ve İtalya Kralı tarafından onaylanacak ve karşılıklı olarak onaylandığı andan itibaren yürürlüğe girecektir.

İmza: Kardinal Pietro Gasparri

İmza: Benito Mussolini

KAYNAKLAR

- ABBOT, W.M., *Documents of Vatican II*, Guild Press, New York, 1966.
- ABDURRAHMAN, Münir, *Papaların Tarih Boyunca İslâm-Türk Düşmanlığı*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1967.
- ADAM, Baki, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.
- ADLER, Jaques, “The ‘Sin of Omission’?: Radio Vatican and the anti-Nazi Struggle, 1940–1942”, *Australian Journal of Politics and History*, vol. 50 no. 3, 2004, ss. 396–406.
- AĞAOĞULLARI, M.A. – KÖKER, Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- , *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- ALICI, Mustafa, *Müslüman-Hristiyan Diyalogu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- ALLEN, John L., *Conclave: The Politics, Personalities and Process of the Next Papal Election*, Image Books, New York, 2002.

- , *Opus Dei*, çev. Şeref Mercan, Nokta Kitap, İstanbul, 2006.
- ALTINDAL, Aytunç, *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2002.
- , *Gül ve Haç Kardeşliği, Avrupa Birliği'nin Gizli Masonik Kimliği*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2004.
- , *Yoksul Tanrı Apollinus*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.
- , *Papa 16. Benedikt Avrupa Birliği ve Türkiye*, Birharf Yayınları, İstanbul, 2006.
- ALTIZER, Thomas J.J., "The Contemporary Challenge of Radical Catholicism", *The Journal of Religion*, vol. 74, no. 2 (Apr. 1994), ss. 182–198.
- ARETİN, K. Otmar, *The Papacy and the Modern World*, trans. by Roland Hill, World University Library, New York, 1970.
- ARNOLD, T.W., "Halife", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/I, ss. 148–155.
- ATİYA, Aziz S., *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. N. Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul, 2005.
- AVCI, Casim, *İslâm-Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003.
- AYDIN, Mahmut, *Monologdan Diyaloga, Çağdaş Hristiyan Düşüncesinde Hristiyan Müslüman Diyalogu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001.
- , *İsâ Tanrı mı İnsan mı?*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- AYDIN, Mehmet, "Vatikan Ruhanî Devletinin İdarî Yapısı", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 33, S. 4, ss. 4–16.
- , *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- AZEVEDO, Marcello de Carvalho, *Inculturation and The Challenges of Modernity*, Pontifical Gregorian University, Rome, 1982.
- BAIGENT, M. - LEIGH, R., *The Inquisition*, Penguin Books, London, 2000.
- BAILLY, Auguste, *Bizans Tarihi*, çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, c. I, II.

- BAINTON, Roland H., *Early Christianity*, Robert E. Krieger Publishing Company, Florida, 1984.
- BARBEO, Alessandro, "The Birth of Modern Europe", *Chronicle of Higher Education*, vol.51, no. 6, (01.10.2004) s. 13-14.
- BARKER, G., *O'nun İzinde: Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1985.
- BARON, Salo Wittmayer, *A Social and Religious History of the Jews*, II, New York, 1958.
- BARRATT, Anthony M., "Interpreting Vatican II Forty Years on: a Case of *Caveat Lector*", *The Heythrop Journal*, vol. 47, no. 1 (2006), ss. 76-96.
- BARTON, Simon, "A Forgotten Crusade: Alfonso VII of León-Castile and the Campaign for Jaén (1148)", *Historical Research*, vol.73 no.182, Oct. 2000, ss. 312-320.
- BAUBEROT, Jean, (ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, çev. Fazlı Arabacı, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.
- BAUTISTA, Nicholas P., "The Pope's Quest for Peace", *Dialogue and Alliance*, vol.16 no.1, Spring/Summer 2002, ss. 43-45.
- BAYET, Albert, *Dine Karşı Düşünce Tarihi*, çev. Cemal Süreya, Broy Yayınları, 1991.
- BEDOYERE, Michael de la (ed.), *Objections to Roman Catholicism*, Pelican Books, Great Britain, 1964.
- BELLAH, Robert N., *Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World*, Harper & Row, New York, 1970.
- BENLİSOY, Yorgo – MACAR, Elçin, *Fener Patrikhanesi*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1996.
- BERKOUWER, G.C., *The Second Vatican Council and the New Catholicism*, W.B. Eerdmans Publishing Co., US, tarihsiz.
- BETTENSON, Henry, *Documents of the Christian Church*, Oxford University Press, London, 1977.
- BIHLMAYER, K.- TUCHLE, H., *I. ve IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık*, çev. Antun Göral, Güler Matbaası, 1971.

- BINCHY, D.A., "The Vatican and International Diplomacy", *International Affairs*, vol. 22, no.1, (Jan. 1946), ss. 47-56.
- BINDER, Leonard, *Liberal İslâm*, çev. Yusuf Kaplan, Rey yayıncılık, Kayseri, 1996.
- BIRELEY, Robert, *The Refashioning of Catholicism 1450-1700: A Reassessment of the Catholic Reformation*, MacMillan Press, New York, 1999.
- BLAKE, C. – EDMONDS, A.G., *Biblical Sites in Turkey*, İstanbul, 1982.
- BLIDSTEIN, G.J., "Priest and Priesthood", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Yarusalem, 1996, vol. 13, ss. 1070-1090.
- BLUMENTHAL, Uta-Renate, "The Papacy and Canon Law in the Eleventh-Century Reform", *Catholic Historical Review*, Apr. 98, Vol. 14, 2, ss. 201-220.
- BODMAN, H.L., "Caliphate", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York, 1987, Vol. 3, ss. 21-24.
- BOKENKOTTER, Thomas, *A Concise History of the Catholic Church*, Image Books Doubleday, New York, 1990.
- BOKSER, Ben Zion, "Vatican II and the Jews", *The Jewish Quarterly Review*, vol. 59, no. 2 (Oct. 1968), ss. 136-151.
- BORELLI, John, "Christian-Muslim Relations in the United States: Reflections for the Future After Two Decades of Experience", *The Muslim World*, vol. 94, July 2004, ss. 321-333.
- BRAHAM, Randolph L., "Remembering and Forgetting: The Vatican, the German Catholic Hierarchy and the Holocaust", *Holocaust and Genocide Studies*, vol. 13, no. 2, Fall 1999, ss. 222-251.
- BREZZI, Paolo, *The Papacy: Its Origins and Historical Evolution*, trans. by Henry J. Yahonne, Newman Press, Maryland, 1958.
- BROWN, Stephen F. and ANATOLIOS, Khaled, *Catholicism and Orthodox Christianity*, Facts On File Inc., USA, 2002.

- BULTMANN, Rudolph, *Primitive Christianity, in its Contemporary Setting*, trans. by R.H. Fuller, Living Age Books, New York, 1956.
- BURKE, Ronald, "The Papacy: Present and Past", *Cross Currents*, Fall. 98, vol.48, 3, ss.420–423.
- BURNS, Gene, "The Politics of Ideology: The Papal Struggle with Liberalism", *The American Journal of Sociology*, vol. 95, no. 5 (1990), ss. 1123–1152.
- BYSTED, Ane L., *In Merit as well as in Reward: Indulgences, Spiritual Merit and Theology of Crusades*, University of Southern Denmark, 2004.
- CAMPBELL, Joseph, *Tanrı'nın Maskeleri – Batı Mitolojisi*, çev. K. Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- CARBONE, Vincenzo, "Vatican Council II: Light for the Church and for the Modern World", http://www.vatican.va/jubilee_2000/magazine/documents/ju_mag_01051997_p-21_en.html (21.08.2005).
- CARDINI, Franco, *Avrupa ve İslâm*, çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- CASTELOT, J.J., "Peter, Apostle, St.", *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 11, ss. 200–205.
- Catechism of the Catholic Church*, http://www.vatican.va/archive/ENG0015/_INDEX.HTM (07.09.2005).
- Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen>
- CAVANAUGH, William T., "Killing in the Name of God", *The Dominican Council 2004*, Blackwell Publishing Ltd., UK and USA, 2004.
- CECIL, Algernon, "Vatican Policy in the Twentieth Century", *Journal of British Institute of International Affairs*, vol. 4, no. 1 (Jan. 1925), ss. 1–29.
- CENKNER, William, "Mission and/or Dialogue: A Roman Catholic Perspective", *Buddhist-Christian Studies*, vol. 17 (1997), ss. 130–139.

- CEVİZOĞLU, Hulki, *Vatikan, Batıdan Gelen Tehlike*, Ankara, 2005.
- CHADWICK, Owen, *The Popes and European Revolution*, Oxford University Press, New York, 1981.
- Code of Canon Law, A Text and Commentary*, Canon Law Society of America, Edts. J.A. Coriden, T.J. Gren, D.E. Heintschel, Geoffrey Chapman, London, 1985.
- COHN-SHERBOK, Lavinia, *Whos's Who in Christianity*, Routledge, London, 1997.
- COLLINS, Paul, *Upon This Rock: The Popes and their Changing Role*, Crossroad Book, New York, 2000.
- COLOMER, Joseph M. - McLEAN, Iain, "Electing Popes: Approval Balloting and Qualified-Majority Rule", *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 29, no. 1 (Summer, 1998), ss. 1-22.
- COPPA, Frank J. (Ed.), *Encyclopedia of the Vatican and Papacy*, Aldwych Press, London, 1999.
- , *The Modern Papacy Since 1789*, Longman, New York, 1998.
- CORBETT, James A., *The Papacy: A Brief History*, D. Van Nostrand Company, New Jersey, 1956.
- COSTAMBEYS, Marios, "Property, Ideology and the Territorial Power of the Papacy in the Early Middle Ages", *Early Medieval Europe*, 2000, 9 (3), ss. 367-396.
- COŞAR, Fatma Mensur, *Din Savaşları*, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ÇELİK, Mehmet, *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.
- , *Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri I*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.
- , *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1997.
- DALE, Sharon, "A House Divided: San Pietro in Ciel d'Oro in Pavia and the Politics of Pope John XXII", *Journal of Medieval History*, 27 (2001), 55-77, ss. 43-65.
- DANTE, *İlâhî Komedyâ*, çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1998.

- DAWSON, Christopher, *Batı'nın Oluşumu*, çev. Dinç Tayanç, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- DELANEY, John J., *Dictionary of Saints*, Doubleday, Westminster, 2003.
- DE LUBAC, Henri, *Catholicism*, Burns & Oates, London, 1950.
- DEMİRCİ, Kürşat, "Engizisyon", *DİA*, XI, 238-241.
- DEMİRKENT, Işın, "Haçlılar", *DİA*, C. XIV, ss. 525-546.
- DESCARTES, René, *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1967.
- , *Metot Üzerine Konuşma*, çev. M. Karasan, M.E.B. Basımevi, Ankara, 1947.
- DESCUFFI, Guiseppe, *Hristiyan Dini*, İkinci Baskı, İzmir, 1955.
- DICKENS, A.G., *The Counter Reformation*, W.W. Norton and Company, New York, 1979.
- Dini Ayin Kitabı*, (Imprimatur: Joseph Descuffi) Korsini Basımevi, İzmir, 1961.
- Dua Kitabı*, (Imprimatur: Joseph Descuffi) Korsini Basımevi, İzmir, 1960.
- DULLES, Avery – ORSY, Ladislas, "In Dialogue", *America*, 25.11.2000, vol. 183, 17, ss. 12-15.
- DURSTELER, Eric, "Education and identity in Constantinople's Latin Rite community, c. 1600", *Renaissance Studies*, vol.18 no.2, ss. 287-303.
- DÜRÜŞKEN, Çiğdem, *Pavlus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- DVORNIK, Francis, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, Ankara, 1990.
- , "Emperors, Popes and General Councils", *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 6 (1951), ss. 1-23.
- "Ecumenical Events", *Journal of Ecumenical Studies*, Spring 98, vol. 35, 2, ss. 308-316.
- ELIADE, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1995.

- ELIADE, M. - COULIANO, I.P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. A. Erbaş, İstanbul, 1997.
- ERBAŞ, Ali, *Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- ERGENEKON, Ali, *2000'e Doğru Papaların Günah Dosyası*, İstanbul, 1995.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, "Ökümenik Hareketin Ortaya Çıkışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları I*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998, ss. 223-236.
- , "Doğu ve Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", *Dini Araştırmalar*, C. 2, S. 5, ss. 387-413.
- ERRICKER, Clive, "Living in a Post-Punk Papacy: religion and education in a modernist world", *Journal of Beliefs and Values*, vol. 22, no. 1, 2001, ss. 73-85.
- EVANS, Melanie, "New Pope, Old Directives", *Modern Healthcare*, vol. 35, no. 15 (Apr. 11, 2005), s.7.
- FAWKES, Alfred, "Papacy", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, Edinburg, 1994, vol. 9, ss. 620-628.
- , "The Papacy and the Modern State", *The Harvard Theological Review*, vol. 11, no. 4 (Oct. 1918), ss. 376-394.
- FERMANTLE, Anne, *The Papal Encyclicals in their Historical Context*, Mentor Books, New York, 1956.
- FIEDLER, M. & RABBen, L., *Rome Has Spoken: A Guide to Forgotten Papal Statements and How they have Changed Through the Centuries*, The Crossroad Publishing Co., New York, 1998.
- FINKEL, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- FITZGERALD, Michael L., "Other Religions in the Catechism of the Catholic Church", *Islamochristiana*, 19 (1993), ss. 29-41.
- FITZGERALD, M. - MACHADO, F., "Yeni Oluşan Dinler Teolojisi", çev. Ali İhsan Yitik, *DEÜİFD*, S. XVII, 2003, ss. 333-348.

- FLYNN, Gabriel, "The Role of Unbelief in the Theology of Yves Congar", *The Dominican Council 2004*, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, ss. 426–443.
- FORD, John T., "Infallibility: A Review of Recent Studies", *Theological Studies*, vol. 40, no.2 (Jun. 1979), ss. 273–305.
- FONTANA, Josep, *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*, çev. Nurettin Elhüseyni, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- FRANCO, Massimo, "Papal Rebuke: the Vatican vs. Pre-emptive War", *Survival*, vol.46 no.1, Spring 2004, ss. 38–39.
- FRANÇESKO, *Allah'ın Adı Merhamet: Andrea Tornielli ile bir Sohbet*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2016.
- FRAZEE, Charles A., *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453–1923*, Cambridge University Press, London & New York, 1983.
- FUCHS, Lorelei F., "1997 North American Academy of Ecumenists Meeting on the Papacy", *Journal of Ecumenical Studies*, Spring 98, vol. 35, 2. ss. 308–316.
- FUHRMANN, H., "False Decretals", *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 5, ss. 820–824.
- GALVIN, John P., "Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology", *Theological Studies*, 47 (1986), 4, ss. 653–667.
- GARAUDY, Roger, *Aforozdan Diyaloga*, çev. Sadık Kılıç, Birey Yayınları, İstanbul, 1996.
- GILSON, Etienne, *Ortaçağda Felsefe*, çev. Ayşe Meral, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- GIROLA, Stefano, "Motivations of Catholic missionaries working with Australian Aborigines", *Australian Psychiatry*, vol.11 Supplement, 2003, ss. 24–28.
- GOODBLATT, D., "Sanhedrin", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York, 1987, vol. 13, ss. 60–63.
- GRANFIELD, Patrick, *The Papacy in Transition*, Doubleday & Company, New York, 1980.

- , “Papacy”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York 1987, vol. 11, ss. 171–183.
- GRAY, M. Christopher, “The Provocative Power of the Papacy”, *Orbis*, vol. 44 (Summer 2001), 3, ss. 500–513.
- GREELY, Andrew, *The Catholic Revolution: New Wine Old Wineskins and the Second Vatican Council*, University of California Press, 2004.
- GRENHOLM, Cristina, “A New Pope and Voices that Deviate from the Norm”, *Dialogue: A Journal of Theology*, vol. 44, no. 3, Fall, 2005, ss. 304–306.
- GRIMES, Donald J., *The Papacy and The Petrine Texts: A Study in the History of Biblical Exegesis (AD 800-1300)*, Fordham University, New York, 1981.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001.
- , *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya, 1998.
- GÜNGÖR, Ali İsra, *Cizvitler ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.
- , *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, Töre Basın Yayın, Ankara, 1997.
- GY, Pierre-Marie, *The Reception of Vatican II Liturgical Reforms in the Life of the Church*, Marquette University Press, Milwaukee, 2003.
- HAGEN, Kenneth (ed.), *The Bible in the Churches: How Various Christians Interpret the Scriptures*, Marquette University Press, 1994.
- HALL, Rodney Bruce, “Moral Authority as a Power Resource”, *International Organization*, vol. 51, no.4 (Autumn 1997), ss. 591–622.
- HALLOWELL, J.H., “Liberalism”, *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 8, ss. 701–706.
- HALLSELL, Grace, *Tanrı’yı Kıyamete Zorlamak: Armageddon, Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail*, çev. M. Acar-H. Özmen, Kim Yayınları, İstanbul, 2003.

- HAMİDULLAH, Muhammed, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam ibn Münebbih*, çev. Kemal Kuşçu, Fatih Matbaası, İstanbul, 1967.
- HAMMER, Joseph von, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, haz. Abdülkadir Karahan, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1991.
- HANSSEN, Kathryn M. Smith, *Pope Joan: Heretic or Heroine?*, Pacific Graduate Institute, USA, 2001.
- HARING, Bernard, "Church needs renewed Petrine ministry", *National Catholic Reporter*, Oct. 17, 1997, s. 8.
- HARMAN, Ö. Faruk, "Katoliklik", *DİA*, XXV, ss. 55-58.
- HASKINS, Charles H., "The Vatican Archives", *The American Historical Review*, vol. 2, no. 1 (Oct. 1896), ss. 40-58.
- HEFT, James L., "From the Pope to the Bishops: Episcopal Authority from Vatican I to Vatican II", *The Papacy and the Church in the United States*, Bernard Cooke (ed.), Paulist Press, New York, 1989, ss. 55-78.
- HEMERIJCK, A.C. (ed.), *The European Union, Turkey and Islam*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2004.
- HOBBS, Thomas, *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- HOBBSAWM, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.
- HOBSON, J.M.-SHARMAN, J.C., "The Enduring Place of Hierarchy in World Politics: Tracing the Social Logics of Hierarchy and Political Change", *European Journal of International Relations*, vol. 11 (1), 2005, ss. 63-98.
- HUDA, Qamar-ul, "The 40th Anniversary of Vatican II: Examining *Dominius Iesus*, and Contemporary Issues for Inter-religious Dialogue between Muslims and Catholics", *Islam and Christian-Muslim Relations*, vol. 15, no. 3 (July 2004), ss. 331-347.
- HUGHES, John Jay, "A Papal Age Limit?", *America*, vol. 183, no.3 (29.07.2000) ss. 10-11.

- İncil, Müjde İncil'in Çağdaş Çevirisi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1994.
- IRANI, George E., *The Papacy and the Middle East*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1986.
- IRELAND, Gordon, "The State of the City of the Vatican", *The American Journal of International Law*, vol. 27, no. 2 (Apr. 1933), ss. 271–289.
- ISRAELY, Jeff, "The Next Pope: Rome Eyes A Hard-Liner", *Time*, 10.01.2005, vol. 165, 2.
- IŞIK, Halim, *İlk Papa Aziz Petrus'tan Son Papa Ratzinger'e Papalık Tarihi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- JENKINS, Philip, *The New Anti-Catholicism: The Last Acceptable Prejudice*, Oxford University Press, New York, 2003.
- JOHN PAUL II., *Crossing the Threshold of Hope*, trans. by J.M. McPhee, ed. by Vittorio Messori, Alfred A. Knopf Inc., New York, 1995.
- , *Fides et Ratio, Akıl ve İman*, çev. İsmail Taşpınar, İyi Adam Yayınları, İstanbul, 2001.
- KAÇAR, Turhan "Katoliklerle Ortodoksların Ayrılığı", *Radikal*, 30/11/2006.
- KARA, İsmail, *Hilafet Risaleleri*, I–IV, Klasik Yayınları, İstanbul, 2002.
- KARLIĞA, Bekir, *İslâm Düşüncesi'nin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, çev. Dominik Pamir, İstanbul, 2000.
- KAUFMANN, F-EISENBERG, J., "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*, Mehmet Aydın (çev. ve der.), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1995, ss. 89–129.
- KAZICI, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 1996.
- KEELY, Charles B., "Limits to Papal Power: Vatican Inaction After Humane Vitae", *Population and Development Review*, vol. 20 (1994), ss. 220–240.

- KELLY, J.N.D., *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, Oxford & New York, 1988.
- KELMAN, W., "Rabbi, Rabbinate", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Yarusalem, 1996, vol. 13, ss. 1445-1458.
- KEMPIS, Thomas, *The Imitation of Christ*, ed. by Brother Leo, The Macmillan Company, New York, 1959.
- KESKİN, Halife, *Şia İnanç Esasları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- KETZER, David I., *The Popes Against Jews: The Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism*, Alfred A. Knopf, New York, 2001.
- Kilise Babalarından ve Yazılarından Alıntılar*, çev. Hakkı Demirel ve diğerleri, Kaya Basım Yayın, İstanbul, 1997.
- KINGSLEY, Charles, *Antik Rejim: Fransız Devrimi Öncesi Avrupa*, çev. Seyfi Say, Ataç Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kitabı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1993.
- KLOSTERMAIER, Doris M., "Not Recommended For Catholic Libraries: Marie von Ebner-Eschenbach and the Turn-of-the-Century Catholic Revival Movement", *German Life and Letters*, 53: 2, April 2000, ss.162-177.
- KÖKTAŞ, M. Emin, *Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Vadi Yayınları, Konya, 1997.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1955.
- KUMMİ, Ebû Ca'fer Muhammed, *Risâletü'l-İtikadâtî'l-İmâmiyye (Şî'î İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- KÜNG, Hans, *The Church*, Image Books, New York, 1976.
- , *The Living Church: Reflections on the Second Vatican Council*, trans. by C. Hastings and N.D. Smith, Sheed & Word, London & New York, 1963.
- La DUE, William J., *The Chair of Saint Peter: A History of the Papacy*, Orbis Books, New York, 1999.

LAHURD, Carol S., "Two Popes, Two Churches: One Augsburg, One Gospel", *Dialogue: A Journal of Theology*, vol. 44, no. 3, Fall 2005, ss. 297–303.

LAMBERTI, Marjorie, "State, Church, and Politics of School Reform during the Kulturkampf", *Central European History*, 19, 1986, ss. 63–81.

LAPOMARDA, Vincent A., "Reckoning with Daniel J. Goldhagen's Views on the Roman Catholic Church, the Holocaust and Pope Pius XII", *The Journal of the Historical Society*, III: 3–4, Summer/Fall 2003, ss. 493–502.

LATREILLE, A., "French Revolution", *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 6, ss. 186–193.

LAWLOR, F.X., "Church, II (Theology of)", *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 3, ss. 683–693.

———, "Infallibility", *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 7, ss. 496–498.

LEANNEY, A.R.C., *The Jewish and Christian World 200 BC to AD 200*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

LEMERLE, Paul, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

LEUBA, Jean-Louis, "Papacy, Protestantism and Ecumenism", *The Ecumenical Review*, Oct.-94, vol. 46, 4, ss. 467–475.

LEVINE, B.A., "Jewish Priesthood", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York, 1987, vol. 11, ss. 534–536.

LEWIN, Ernst, "The Finances of the Vatican", *Journal of Contemporary History*, vol. 18, no. 2 (Apr. 1983), ss. 185–204.

Liber Pontificalis (The Book of Pontiffs), *The ancient biographies of the first ninety Roman bishops to AD 715*, Trans. and Ed. by Raymon Davis, Liverpool University Press, 2000.

LIU, William T.–LEUNG, Beatrice, "Organizational Revivalism, Explaining the Metamorphosis of China's Catholic Church", *Jo-*

Journal for the Scientific Study of Religion, 41: 1 (2002), ss. 121-138.

LUND, W.E., "The Financial System of the Medieval Papacy in the Light of Recent Literature", *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 23, no. 2 (Feb. 1909), ss. 251-295.

"Lutheran-Roman Catholic Dialogue: Teaching Authority and Infallibility in the Church", *Theological Studies*, vol. 40, no.1 (Mar. 1979), ss. 113-166.

LYNG, Stephen G.- KURTZ, Lester R., "Bureaucratic Insurgency: The Vatican and Crisis of Modernism", *Social Forces*, vol. 63, no. 4 (Jun. 1985), ss. 901-922.

MAALOUF, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. M. Ali Kılıçbay, Telos Yayıncılık, İstanbul, 1997.

———, *Ölümçül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

MacEOIN, Gary, *The Inner Elite: Dossiers of Papal Candidates*, Sheed Andrews & McMeel Inc., Kansas City, 1978.

MACHIAVELLI, Niccoló, *Hükümdar*, çev. Mehmet Özay, Şûle Yayınları, İstanbul, 1997.

MAKDİSÎ, George, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, çev. A.H. Çavuşoğlu-H.T. Başoğlu, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.

MAHALLÎ, Hüsnü, "Papa İsrail'i Çok Seviyor", *Akşam*, 6.11.2005.

MANNION, Gerard, "Ecclesiology and Postmodernity: A New Paradigm for the Roman Catholic Church?", *Dominican Council 2004*, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, ss. 304-328.

MANTEL, Hugo, "Sanhedrin", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Yarusalem, 1996, vol. 13, ss. 835-839.

MARMARA, Rinaldo, "Türk Dostu Olarak Tanınan Papa 23. Johannes Aziz İlan Ediliyor", çev. S. Öztürk, *Toplumsal Tarih*, S. 80 (Ağustos 2000), ss. 50-54.

———, "Papa Roncalli: Ölçek Sokak'ın Yeni Adı", çev. S. Özen, *Toplumsal Tarih*, S. 85 (Ocak 2001), ss. 57-59.

- MARTIN, Graham, "Did Pope Boniface die of a subdural?", *Journal of Clinical Neuroscience*, (2001) 8 (1), ss. 8–9.
- McBRIEN, Richard P., *Catholicism*, Winston Press, New York, 1981.
- , "Assessing the state of Christian Unity", *National Catholic Reporter*, January 21, 2005, s. 16.
- McCLORY, Robert, *Power and the Papacy: The People and Politics Behind the Doctrine of Infallibility*, Triumph, U.S.A., 1997.
- McGREEVY, John T., "Racial Justice and the People of God: The Second Vatican Council, the Civil Rights Movement, and American Catholics", *Religion and American Culture*, vol. 4, no. 2 (Summer, 1994), ss. 221–254.
- McMAHON, Malcolm, "Reconciliation in the Life of the Church", *Dominican Council 2004*, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, ss. 74–82.
- McPARTLAN, Paul, "Vatican II After Forty Years", *Ecclesiology*, 1 (2004), ss. 109–113.
- , "Presbyteral Ministry in the Roman Catholic Church", *Ecclesiology*, 1.2 (2005), ss. 11–24.
- MEHL, Roger, "Protestanlık Mezhebi", *Din Fenomeni*, Mehmet Aydın (çev. ve der.), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1995, ss. 199–286.
- MESSADIE, Gerald, *Şeytanın Genel Tarihi*, çev. Işık Ergüden, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 1998.
- MICHEL, Thomas, "Jesuit Writings on Islam in the Seventeenth Century", *Islamochristiana*, 15 (1989), ss. 57–85.
- , *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Orhan Basımevi, İstanbul 1992.
- MIDGLEY, Dominic, "Vatican Inc", *Management Today*, Jan. 2005, ss. 48–53.
- MULLET, Michael A., *The Catholic Reformation*, Routledge, London and New York, 1999.
- MURPHY, Francis X., "John XXIII", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York 1987, vol. 8, ss. 107–110.

- , “Vatican Politics: Structure and Function”, *World Politics*, vol. 26, no. 4 (Jul. 1974), ss. 542–559.
- MURRAY, David Christie, *A History of Heresy*, Oxford University Press, New York, 1989.
- NETTO, Uwe Siemon, “The Next Pope”, *The National Interest*, Winter 2003/4, ss. 109–114.
- NICHOLSON, Graham, “The Understanding of Papal Supremacy as revealed in the Letters of Pope Gregory the Great”, *Access: History*, vol. 1, no.2 (Autumn 1998), ss. 49–65.
- NIETZSCHE, Friedrich, *Deccâl: Hristiyanlığa Lanet*, çev. O. Aruoba, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.
- NOETHER, Emiliana P., “Vatican Council I: Its Political and Religious Setting”, *The Journal of Modern History*, vol. 40, no. 2 (Jun. 1968), ss. 218–233.
- OKTAY, Hasan, *Türk-İslâm Dünyası'na Karşı Ermeniler, Moğollar ve Papalık (1071–1300)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Van, 1995.
- OLGUN, Hakan, *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto*, Fecr Yayınları, Ankara, 2001.
- O'MAHONY, Antony, “The Vatican, Jerusalem, the State of Israel and Christianity in the Holy Land”, *International Journal for the Study of the Christian Church*, vol. 5, no. 2 (July 2005), ss. 123–146.
- O'MALLEY, John W., “The Beatification of Pope Pius IX”, *America*, vol. 183, no. 5, (26.08.2000) ss. 6–11.
- , “The Millenium and the Papalization of Catholicism”, *America*, vol. 182, no. 12 (08.04.2000), ss. 8–16.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- , *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- , “Papa kucaklaşmaya geliyor ama iki kilisenin birleşmesi mümkün mü?”, *Milliyet Pazar*, 27.12.2006.

- OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.
- OTT, Ludwing, *Fundamentals of Catholic Dogma*, Ed. in English J. Canon Bastible, Trans. by P. Lynch, Tan Books and Publishers, Rockford, 1960.
- ÖKTEN, Kaan H., *Hristiyanlık'ta İnancın Yenilenmesi, Luther'in Teolojik Tezleri ve Toplumsal Yansımaları*, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ÖZCAN, Hanifi, "Misyonerlik Faaliyetlerinin Felsefî Temelleri", *Es-ki Yeni*, Sayı 4 (Kış, 2007), ss. 45–49.
- ÖZCAN, Mustafa, *İslâm'ın Papa'ya Cevabı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖZKAN, Ali Rafet, *Fundamentalist Hristiyanlık: Yedinci Gün Adventizmi*, Alperen Yayınları, Ankara, 2002.
- PAÇACI, Mehmet, "Allah'ın Krallığı Sendromu ve Günümüz Müslümanları", *İslâmî Araştırmalar*, C. 7, S. 2, ss. 181–192.
- Papa XVI. Benedikt, *Nasıralı İsa*, Sak Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- PASTOR, Ludwig, *The History of Popes*, İngilizce edisyon Frederick Ignatius Antrobus, Vol I, B. Herder Book Co. Sixth Edition, 1938; Vol II, Routledge & Kegan Paul, Seventh Edition, 1949; Vol. III–VI, Routledge & Kegan Paul, Fifth Edition, 1949; Vol. VII–X, İngilizce edisyon Ralph Keri, Third Edition, Routledge & Kegan Paul, 1950.
- PAZOLA, Ron, "Who's been Sitting in Peter's Chair?", *U.S. Catholic*, vol. 58 no. 7, July 1993, ss. 34–39.
- PATTON, Michael S., "The Coup Against Vatican II", *Humanist*, Sep/Oct 95, vol. 55, 5, ss. 3–5.
- PIQUÉ, Elisabetta, *Pope Francis: Life and Revolution: A Biography of Jorge Bergoglio*, Loyola Press, Chicago, 2014.
- PFEFFERMANN, Hans, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, çev. Kemal Beydilli, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- PIRENNE, Henri, *H. Muhammed ve Charlemagne*, çev. M.A. Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara, 2006.

- PLANTE, Thomas G. – DANIELS Courtney, “The Sexual Abuse Crisis in the Roman Catholic Church: What Psychologists and Counselors Should Know”, *Pastoral Psychology*, vol. 52, no. 5 (May 2004), ss. 381–393.
- POMBENI, Paolo, “The Ideology of Christian Democracy”, *Journal of Political Ideologies*, (2000), 5 (3), ss. 289–300.
- POOLE, Reginald L., “The Names and Numbers of Medieval Popes”, *The English Historical Review*, vol. 32, no. 128 (Oct. 1917), ss. 465–478.
- PORTIER, William L., “Church Unity and National Traditions: The Challenge to the Modern Papacy 1682–1870”, *The Papacy and the Church in the United States*, Bernard Cooke (ed.), Paulist Press, New York, 1989, ss. 25–54.
- PUTNEY, Michael, “A Roman Catholic Understanding of Ecumenical Dialogue”, *Ecclesiology*, 2.2, (2006), ss. 179–194.
- RATZINGER, Joseph, *La mia vita, autobiografia*, San Paolo, Milano, 1997.
- “Ratzinger for Pope?”, *Commonweal*, December 17, 2004, s. 6.
- RAUSCH, Thomas, “Church, Hierarchy and Churches: Popular Catholic Misconceptions”, *America: The National Catholic Weekly*, vol. 167, 18, (12.05.1992) ss. 445–449.
- REILLY, Mary Ellen, “A Case Study of Role Conflict: Roman Catholic Priests”, *Human Relations*, vol. 31, no. 1 (1978), ss. 77–90.
- RENAN, Ernest, *İsâ'nın Hayatı*, çev. Ziya İhsan, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.
- RICHARDSON, Carol M., “The housing opportunities of a Renaissance cardinal”, *Renaissance Studies*, vol. 17 no. 4, ss. 607–627.
- ROBERT, Jaques, *Batı'da Din-Devlet İlişkileri, Fransa Örneği*, çev. İz-zet Er, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ROCHE, Douglas, “The Holy See and Nuclear Disarmament”, *America: The National Catholic Weekly*, vol. 178, 8, (03.14.1998) s. 9.

- Roma İbadet Usûlü*, (Imprimatur: Joseph Descuffi) Korsini Basımevi, İzmir, 1960.
- ROOT, Michael, "The Development of Doctrine: A Lutheran Understanding and its Ecumenical Application", *Ecclesiology*, 2.1 (2005), ss. 35–51.
- ROUSSEAU, Constance M., "A papal matchmaker: principle and pragmatism during Innocent III's pontificate", *Journal of Medieval History*, vol.24 no.3, ss. 259–271.
- RUBENSTEIN, Richard L., *İsâ Nasıl Tanrı Oldu*, çev. Cem Demirkan, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- , "Religion and the Clash of Civilizations", *Dialogue and Alliance*, vol. 16 no. 2, Fall/Winter 2002, ss. 7–14.
- , "The Temple Mount and My Grandmother's Paper Bag: An Essay on Inter-religious Relations", *Dialogue and Alliance*, vol. 14, no. 1, Spring/Summer 2000, ss. 76–99.
- , "Yirmibirinci Yüzyılda Din", Ian Thompson, *Odadaki Sosyoloji*, çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul, 2004, ss. 171–188.
- RUSCH, William G., "Structure of Unity: The Next Ecumenical Challenge –A Possible Way Forward", *Ecclesiology*, 2.1. (2005), ss. 107–122.
- RUSSEL, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi*, C. 2 (Ortaçağ), çev. Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 1997.
- SALMON, George, *The Infallibility of the Church*, Wyman & Sons Ltd., London, 1953.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, Sidre Yayınları, Samsun, 1997.
- SCHAFF, Philip, *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Ireneus*, Vol. I, Eerdmans Publishing Company, 2001.
- SEIGNOBOS, Charles, *Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi*, çev. H.C. Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.
- SHAHAK, Israel, *Yahudi Dini Yahudi Tarihi*, çev. Ahmet Emin Dağ, Anka Yayınları, İstanbul, 2002.

- SHANNON, Thomas A., "The Papacy of Benedict XVI", *Dialogue: A Journal of Theology*, vol. 44, no. 3 (Fall, 2005), ss. 290, 291.
- SIEDENBURG, Frederic, "War and the Catholic Church", *The American Journal of Sociology*, vol. 31, no. 3 (Nov. 1925), ss. 366-376.
- SMART, Ninian, *The World Religions: Old Traditions and Modern Transformations*, Cambridge University Press, New York, 1989.
- SMYLIE, James H., "American Protestants Interpret Vatican Council I", *Church History*, vol. 38, no. 4 (Dec. 1969) ss. 459-474.
- SORONDO, Marcelo Sanchez, *The Pontifical Academy of Sciences: A Historical Profile*, Vatican City, 2003.
- STEBBING, George, *The Story of the Catholic Church*, The B. Herder Book Company, London and Edinburg. (Kitabın ilk bas-kı tarihi 1915'tir. Kullandığımız 6. baskıda tarih yoktur. Fakat 1926 basımı olması kuvvetle muhtemeldir).
- SULLIVAN, F. A., "Pope", *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 11, s. 572.
- , "Apostolic See", *New Catholic Encyclopedia*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1967, vol. 1, s. 694, 695.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut, "Haç", *DİA*, C. XIV, ss. 522-524.
- ŞEYBAN, Lütfi, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- TANYU, Hikmet, "Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri", *AÜİFD*, C. XXIV, 1981, ss. 151-161.
- TAŞCAN, Arzu, *Bizans-Papalık İlişkileri (X.-XV. Yüzyıl)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2000.
- TESTAS, Guy & Jean, *Ortaçağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet: Engizisyon*, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- "The Future of the Papacy: A Symposium", *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life*, March 2001, no. 111, ss. 28-36.

- "The Papacy in International Law", *The American Journal of International Law*, vol. 8, no. 4 (Oct. 1914), ss. 864–867.
- "The Pope's Grievous Errors", Anonymous, *The Lancet*, Mar.12–18, 2005, s. 912.
- "The Vatican and U.N.", *Humanist*, Mar/Apr. 96, vol. 56, 2, s.41.
- THOMPSON, Ian, *Odaktaki Sosyoloji: Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Bekir Zakir Çoban, Birey Yayınları, İstanbul, 2004.
- TIERNEY, Brian, *Origins of Papal Infallibility 1150–1350: A Study on the Concepts of Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages*, E. J. Brill, Leiden, 1988.
- , "Pope and Bishops Before Trent: An Historical Survey", *The Papacy and the Church in the United States*, Bernard Cooke (ed.), Paulist Press, New York, 1989, ss. 11–23.
- TOSCHI, Umberto, "The Vatican City State: From the Standpoint of Political Geography", *Geographical Review*, vol. 21, no. 4 (Oct. 1931), ss. 529–538.
- "Treaty Between the Vatican and Italy", *The American Journal of International Law*, vol. 23, no. 3, Official Documents (Jul. 1929), ss. 187–195.
- ULLMANN, Walter, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, Methuen & Co, London, 1974.
- "Vatican City: Declaration of Continued Neutrality of the Holy See" (Official Document), *The American Journal of International Law*, vol. 38, no. 3 (Jul. 1944), s. 201.
- "Vatican Disappointed by Negotiations With Israel", *America*, Jul. 19–26, 2004, s. 6.
- Vatikan ve Bosna-Hersek'teki Savaş*, XXIII. John Ekümenik Merkezi, Ankara, 1994.
- VENCE, Norman, "No Pope Here? The Catholics of Ulster: A History" (Review Article), *History of European Ideas*, 27 (2001), ss. 171–180.
- WAINWRIGHT, Geoffrey, "Does Doctrine Stil Divide?", *Ecclesiology*, 2.1 (2005), ss. 11–34.

- WARNER, Carolyn M., *Confessions of an Interest Group: The Catholic Church and Political Parties in Europe*, Princeton University Press, New Jersey, 2000.
- WEIL, Louis, "The Papacy: An Obstacle or a Sign for Christian Unity?", *International Journal for the Study of the Christian Church*, vol. 4, no.1 (Mar. 2004), ss. 6–20.
- WHITE, James R., *The Roman Catholic Controversy: Catholics and Protestants –Do the Differences Still Matter?*, Bethony House Publishers, Minnesota, 1996.
- WILLIAMS, Paul L., *Para, Cinayet ve Mafya Üçgeninde Vatikan Sırları*, çev. Handan Eğlence, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- WILSON, Andrew, "Beyond the Cross: Bridging the Theological Divide Between Christianity and Judaism", *Dialogue and Alliance*, vol.16 no.2, Fall/Winter 2002, ss. 34–47.
- WILSON, Brian, *Christianity*, Routledge, London, 2003.
- WILSON, Bryan, *Dinî Mezhepler: Sosyolojik Bir Araştırma*, çev. Ali İhsan Yitik-A. Bülent Ünal, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- WISTRICH, Robert S., "The Vatican and the Shoah", *Modern Judaism*, 21 (2001), ss. 83–107.
- WOODWARD, E. L., "The Diplomacy of Vatican under Popes Pius IX and Leo XIII", *Journal of British Institute of International Affairs*, vol. 3, no. 3 (May. 1924), ss. 113–138.
- YILDIRIM, Ramazan, *20. Yüzyıl İslâm Dünyasında Hilâfet Tartışmaları*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.
- YOUNG, Pamela Dickey, "A Papacy Faithful to the Gospel: What Would the Protestant Churches Require?", *Journal of Ecumenical Studies*, Summer/Fall 1998, vol. 35, no. 3/4, ss. 357–365.
- ZEITLIN, Solomon, "The Ecumenical Council Vatican II and the Jews", *The Jewish Quarterly Review*, vol. 56, no. 2 (Oct. 1965), ss. 93–111.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PAPALIK

Papalık konusunda bilgi yerine kullanılan o kadar çok kalıp yargı ve spekülasyon söz konusudur ki, bunlar çoğunlukla birbiriyle de çelişir. Bir taraftan dünyanın sekülerleştiğinden, dinin artık toplumsal hayatta önemli bir rolü kalmadığından bahsedilir fakat diğer taraftan, Avrupa siyasetine yön veren ve dünyadaki her önemli olayda parmağı bulunan komplo teorilerinin merkezinde bir Vatikan tasviri sunulur. Halbuki bu kurum, belli bir dönemde ortaya çıkmış, çeşitli tarihî süreçler içerisinde şekillenmiştir. Kilise, sadece papa ve belli sayıda kardinalden oluşan bir kuruluş değildir; geçmişte de şimdi de, dünya nüfusunun önemli bir kısmının sevgisine ve bağlılığına mazhar olmuştur. Bu kadar büyük bir bünye içerisinde elbette farklı eğilimler söz konusudur. Tarihte de günümüzde de tek bir Kilise yoktur. Papalık, Kilise ve Vatikan çoğu kez birbiri yerine kullanılıyorsa da bunlar aynı şeyler değildir. İşte bu çalışmanın temel amacı, komplo teorilerini ve tekrarlanan ezberleri bir kenara bırakarak, konuyu olabildiğince tarafsız bir bakış açısıyla ve tarihsel verilere dayanarak ele almak ve anlatmaktır. Bu eserde elbette çeşitli eleştiri ve yorumlara yer verilmektedir. Fakat gayemiz Papalığı ne düşman göstermek ne de onu savunmaktır. Sadece, ulaşılabildiğimiz veriler ışığında ve insaf ölçülerini aşmadan, bu kurumu tarihsel ve dinî bağlamı içerisinde incelemektir.

insan

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PAPALIK

BEKİR ZAKİR ÇOBAN

KİTAP NO	DİZİ ADI	DİZİ NO	BASKI
499	DİNLER TARİHİ	20	5

- twitter.com/insanyayinlari
- facebook.com/insanyayinlari
- instagram.com/insanyayinlari
- insanyayinlari.com.tr

ISBN 978-975-574-516-9

9 789755 745169